

A MAGYAR MŰVELŐDÉS TÖRTÉNETE

A MAGYAR MUNKA EREDMÉNYEI AZ EMBERI MŰVELŐDÉS
TERÉN, SZÁMOS KÉPMELLÉKLETTEL, 70 MUNKATÁRS
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTETTE

Dr LUKÁCS GYÖRGY

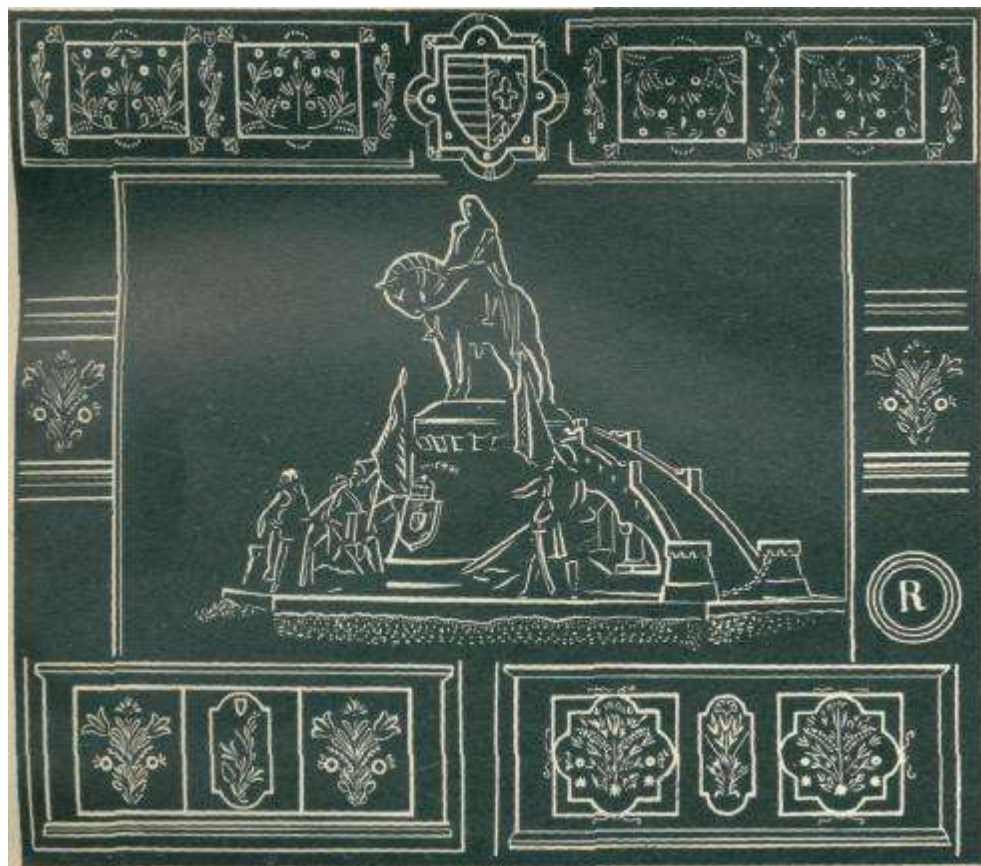
II. KÖTET

P A N T H E O N
K I A D Á S

A KÖNYV FAMETSZETŰ DÍSZEIT
R E I T E R L Á S Z L Ó
TERVEZTE

GLOBUS. BUDAPEST.

Ö T Ö D I K R É S Z

MAGYAR MŰVÉSZET

YBL ERVIN: A KÉPZŐMŰVÉSZETEK MAGYARORSZÁGON

Magyarországon a művészetek fejlődésének sorsa elválaszthatatlan a nemzet politikai történetének útjától, annak nyugalmas, előretörő menetétől vagy viszontagságos, tragikus fordulataitól. A magyar faj nem volt oly szerencsés, mint a nyugati országok, ahol a harci láрма közben is a művészetek legcsodálatosabb virágai tenyészhettek, nekünk Közép-Európa szívében századokon át élet-halálharcot kellett vívni a Kelettel, hogy biztosíthassuk fenmaradásunkat és megvédhessük Nyugat-Európa kultúráját. A magyar faj vitalitását jelzi, hogy a hosszú háborúk alatt sem vérzett el és hogy a nagy csapások után mindig újból kiküzdötte élethez való jogát. A művészetek fejlődését is nagyban befolyásolta ez a létfontartási harc. Nemcsak életlehetőségüket nehezítette meg, hanem a régebbi, szerencsésebb idők műemlékeit is elpusztította. A másfélszázados török uralom a XVI. és XVII. században Magyarországnak politikailag és művészeti-leg legfontosabb részén tombolt. A törökök elvonulása után csak füstölgő romok maradtak vissza, melyeket már nem lehetett újból életre hívni. A templomok, paloták megmaradt köveiből a hosszú harcokban kifáradt, elszegényedett lakosság és az idegen telepések csak dísztelen lakóházakat építhettek. Pedig Magyarország a Kárpátokövezte, természettől egy országnak teremtett területén a XI. század elejétől kezdve önálló nemzeti kultúrát és művészetet fejlesztett ki. Kelet és Nyugat műveltségének

elemeit olvasztotta össze és saját nemzeti egyénisége szerint új ötvénnyé formálta. Nem volt olyan nevezetes szellemi áramlat, melyre a magyar lélek ne rezonált volna mindjárt és ne dolgozta volna föl kultúrája számára. Igaz, hogy első templomainkat, kolostorainkat a betelepülő idegen szerzeteseknek köszönhetjük és hogy később is igen sok idegen mester dolgozott Magyarországon, de művészetük, ha hosszabb ideig tartózkodtak nálunk, a magyar hagyományoknak megfelelően átalakult.

Méltán nevezik a tudósok Magyarországot a műemlékek temetőjének. Szinte nyomtalanul eltűnt itt a földszínéről mindazoknak a népeknek kultúrája, amelyek a magyarok honfoglalása, a IX. század vége előtt a Duna-Tisza völgyében hosszabb-rövidebb ideig virágzottak. A népvándorlás viharai e földnek nem hagytak nyugtot. Éppúgy elpusztultak a Krisztus utáni első századokban idáig terjedő római birodalom provinciáinak, Pannoniának és Dáciának emlékei, mint az egymásután itt lakó germánoknak, szlávoknak és a különböző turáni népeknek eltérő anyagból, sokszor csak fából való építményei. Egyedül a föld alól előkerülő épület-es iparművészeti maradványok, valamint sírleletek tanúskodnak a későbbi magyar földön lakó népfajok római, vagy őskeleti kultúrájáról. Pannónia és Dácia nevezetesebb római telepein ugyan nem voltak Róma és a nyugati provinciák építményeivel vetekedő templomok, amfiteátrumok, de egyes helyeken, így a Balaton közelében mégis épültek pazar villák (Balácsa), amelyeknek mozaik- és freskódíszét bizonyára a római művészet főhelyeiről idevándorolt mesterek készítették. A különböző turáni népek ízléséről nem egy páratlan értékű kincslelet beszél. Magyarország a népvándorláskori emlékeknek legfontosabb lelőhelye. A XVIII. században kiásottak az egykori bécsi császári gyűjteményekbe, a később fölszínre kerültek a budapesti Nemzeti Múzeumba jutottak. Nemrégén Tápiószentmártonban és Zöldhalompusztán ástak ki aranylemezből való, szarvast ábrázoló domborműveket, amelyek a Krisztus előtti IV—VI. századi szkíta művészet páratlanul nevezetes emlékei. Föld alatt maradt meg Magyarországon a kereszténységnek első emléke is, a pécsi őskeresztény sírkamra (cubiculum), falain a római katakombákéval azonos stílusú és tárgyú falfestményekkel. A keresztény vallás bizonyára nem veszett ki itt a római birodalom bukása után, a Krisztus utáni évezred későbbi századaiban sem, bár ekkor — a népvándorlás viszontagságai között — aligha épülhettek nagyobb szabású templomok földünkön.

Az új, évszázadokra szóló fejlődés Szent Istvánnal, az első magyar királlyal kezdődik a XI. század elején. Politikailag szilárd alapokra helyezi ő az országot és a nyugati kereszténység, valamint műveltség befogadásával megteremti a művészetek virágzásának életfeltételeit. Nyugatról jönnek az első tanítómesterek, de a régi formakincs sem megy veszendőbe. A perzsa-szaszanida ízléstől befolyásolt ősi motívumok szín-

*XIV. századbeli falikép
az almakeréki templomban*

*M. S. mester: Mária látogatása
(Szépművészeti Múzeum)*

*Mátyóki Ádám: II. Rákóczi Ferenc
(Szépművészeti Múzeum)*

Kupetzky János: A mester családjával

*Madarász Viktor: Hunyadi László siratása (Szépművészeti Múzeum)
A Könyves Kálmán r. t. jogosításával*

*Lotz Károly: Ámor és Psyche
(Magántulajdon)*

*Székely Bertalan: Forrás
(Magántulajdon)*

tén fölbukkannak a templomok, kolostorok faragott köveinek díszein. A XI. és XII. században épült templomainkból fenmaradt dekoratív töredékek közvetlen rokonságot árulnak el a még régebbi magyar fegyverek, sírletek díszítő elemeivel, ami azt bizonyítja, hogy az idegen szerzetesek által behozott lombardiai, francia, délnémet és bizánci származású stílus magyar földön helyi jegyeket vett föl. Sajnos, a XI. századi székesegyházakból, királyi monostorokból az újjáépített pécsi bazilikán kívül csak töredékek maradtak ránk, de ezek is eleget beszélnek az elpusztult műemlékek egykori pompájáról, magas szintjéről. Arisztokratikus kultúra és művészet, nyilatkozik meg az esztergomi templom trónusának márványberakásos töredékében, a pécsi székesegyház két altemplomi lejárója reliefjeiben és az elpusztult első kalocsai székesegyházból származó vörösmárvány királyfejen. A pécsi domborművek *Wiligelmus* mester modenai hasonló alkotásaival hozhatók összefüggésbe, de különösen Sámson történetének jelenetei még a modenai reliefeknél is elevebbek és kifejezőbbek. Viszont rusztikus erő nyilatkozik a gyulafehérvári székesegyház komor apostolfiguráiban. A mesterek nevét, származását természetesen ez időben nálunk sem jegyezték fel. Nagyobbára bizánci, lombardiai, délnémet és francia kőfaragók, de már a XII. század derekán magyar mesterek is dolgoznak, akik közül néhányan Dalmáciában találkozunk. Bizonyára közvetlen kapcsolatban állottunk ekkor a külföld, elsősorban Itália és Bizánc vezető iskoláival, mert csak így magyarázható meg emlékeinknek a nyugati alkotásokkal való stílusösszefüggése.

Már az első királyaink által alapított négytornyú, gerendatetővel fedett székesegyházak és még inkább a XII. és XIII. században épült monostortemplomok a többi országok egyházi emlékeivel szemben külön csoportot alkotnak. Jellemző templomainkra, hogy a nyugati tornyok a templom belsejében nem alkotnak külön testet, hanem nyitva vannak a fő- és oldalhajók felé. Kereszthajóval csak ritkán találkozunk, de ilyenkor néhány esetben torony is kerül a keresztezés, a központi négyszög fölé. A szentély hangsúlyozása sokszor elmarad, viszont az elpusztult kalocsai székesegyházon még kápolnakoszorú is övezte a főapsist. Igen nagy súlyt fektetnek a bejáratok díszes kiképzésére. Legpompásabb a jaki monostor nagyszerű portáléja, azonban a gyulafehérvári székesegyház déli kapuja és az ország különböző vidékeiről való töredékek is arról tanúskodnak, hogy hazánk egész területén léteztek figurális díszű portálék. Stílus szempontjából inkább az egyes szerzetesi iskolák, mint vidékek között állapítható meg némi különbség, viszont az egyes nevezetesebb alkotásokban nyilvánuló stílusfejlődés hazánk területét a külfölddel is egybekapcsolja, így a már említett, 1256-ban felszentelt jaki templom portáléja nélkül nem lehet hiánytalanul megrajzolni a szomszédos Ausztria román

kapuinak fejlődését. A jaki kapubéllet csúcsíveiben már a gótikára való átmenet is jelentkezik, bár ornamentális és figurális részei még teljesen román stílusra vallanak. Ormán a Krisztus és az apostolok szoborsorozata a XIII. századi magyarországi román plasztika legnevezetesebb emléke. A rajzos, kalligrafikus formák szigorú kötöttsége még teljes erejében érvényesül a konzervatív fölfogású szobrokban. Az ívmezőt (lunette) a *Maiestas Domini*t ábrázoló dobormű díszítette. Ez volt látható igen sok XII. és XIII. századi román templomkapu fölött, azonban többször találkozunk olyan domborművekkel, amelyek Krisztust és mellette a térdeplő templomalapítókat ábrázolják.

Hogy az egyházi tárgyú ábrázolásokon kívül világi történetek is érdekelték kőfaragóinkat, arról többek közt a kisbényi templomnak vadászatot ábrázoló korábbi és primitívebb oszlopféjezete tanúskodik.

A jaki templom hajóinak külső falain, apsisain a magyarországi román művészet teljes díszítő gazdagsága kivirágzik, anélkül azonban, hogy az épület főformainak, tektonikájának világos érvényesülése kárba veszne. További lépést jelent a gótika felé a Budapest közelében levő zsám-béki prépostság templomának romja, amelynek hajóiban az új stílus már szerkezetileg is tisztán érvényesül. Átmeneti stílusban építették fel újra Magyarország legrégebbi monostor-templomát, a pannonhalmit is. Állítólag még Géza fejedelem alapította a X. század végén.

A legnevezetesebb magyarországi román és átmeneti stílusú templomokat Magyarországon királyok és hatalmas főurak, valamint főpapok alapították, akik nagy támogatói voltak az idegenből, különösen Franciaországból és német földről behívott szerzeteseknek. A francia ciszterciták hozták be a XIII. század elején a gótikát is Magyarországra. A városi közületek csak a XV. században erősödnek meg annyira, hogy saját erejükből nagyobb és művészetileg jelentékeny egyházak építésére gondolhassanak. Sokáig azt hitték, hogy a kassai székesegyház építésében a híres francia építésznek, *Villard de Honnecourt*nak is része volt, de az újabb kutatások beigazolták, hogy a régi Magyarország csúcsíves templomainak eme legnevezetesebb emlékét csak 1400 körül kezdték építeni. Villard de Honnecourt magyarországi tartózkodásáról a párisi Bibliothèque Nationale-ban őrzött vázlatkönyvében levő följegyzések és ábrák tanúskodnak.

A kassai székesegyház kétségtelenül a legérdekesebb gótikus templomok közé tartozik. Alaprajza a trieri Boldogasszony-, illetőleg a braisnei St. Yved-templomnak alaprajzával van rokonságban, de Kassán a centrális gondolat a szentély meghosszabbításán kívül a nyugati tornyok hozzátoldása folytán inkább elhomályosodik, mint Trierben. Sajnos, a helyreállítás alkalmából szerkezeti okokból öthajóssá építették át a díszítésében is igen eredeti hatású templomot. Oldalhajók fölé emelkedő,

szabadon álló támpilléreket és támíveket, amelyek a nagy külföldi gótikus székesegyházak külsejének szerkezeti jellemzői, azonban itt sem találunk. A székesegyház mellett levő Szt. Mihály-kápolna – tornyának különleges elhelyezésével a homlokzat fülkéjének ívein – szintén igen eredeti alkotás.

Míg a kassai székesegyház a kései gótikának egyöntetű emléke, addig a budapesti megújított Koronázó-templomon a XIII. századtól kezdve a XV. század végéig dolgoztak. Eleinte bazilika formájában kezdték építeni, majd később tértek át egyenlő hajómagasságot mutató csarnok-templommegoldásra. Nyugati tornya, melynek gyönyörű csúcsát *Schulek Frigyes* mester a XIX. század végén építette ki, Corvin Mátyás király uralkodásának idejéből való. Hogy minő gazdagságra voltak képesek a magyarországi kései gótika mesterei, erre ugyancsak a kassai székesegyház déli kapuja, valamint e székesegyház és a bártfai templom szentség-házai tanúskodnak.

Magyarország keleti részében, Brassóban, viszont robusztus, némileg talán keleti ízű formákat vesz föl a gótika. (A brassói Fekete-templom.) Ugyancsak Erdély déli részében maradt fenn a magyarországi kései gótika legnevezetesebb világi emléke, Vajdahunyad vára. Milyen érdekes kombinációkban jelentkeznek itt a külföldi forrásból eredő gótikus és renaissance formák.

Míg románkori szobrászatunkról szinte kizáróan köemlékek számolnak be, addig a gótikáról a faszobrok beszélnek legtöbbit. Köemlékeink itt szegényesek a reánk maradt figurális fafaragványok nagy tömegével szemben, de egy-két ércplasztikai emlékün is igazolja e téren való haladottságunkat. A brassói Fekete-templomot díszítő szentek szobrai a XIV. századi kőszobrászatunk legnevezetesebb emlékei. Hogy faragójuk a sematikus ábrázolásokon felül állott, azt Máté apostol arcának naturalisztikus mintázása árulja el leginkább. A gótikus századokban épült templomainknak csak egy-két helyen volt a jaki monostor román portáléjával versenyző kapuzatuk, azonban kétségtelen, hogy nem egy gótikus egyházunk bejáratát figurális díszek is ékesítették. Fenmaradt a kassai székesegyház már említett gazdag és eredeti kiképzésű déli kapujának reliefsorozata a XV. század elejéről Szt. Erzsébet életét ábrázoló domborművekkel, amelyek stílusuk után ítélve valószínűleg fém domborművek alapján jöttek létre. Értékesebb szobrászati kvalitásokat árul el a budavári Koronázótemplom egykori déli kapujának töredékesen megmaradt reliefje, – Mária halála – amelyet eredeti helyén rekonstruált másolattal pótolnak.

Templomportáléval kapcsolatban készítették kései középkori szobrászatunk legnagyobb hősei, *Kolosvári Márton* és *György*, Kolosvári Márton festő fiai első műveiket, Szt. István, Szt. László és Szt. Imre ércszob-

rait 1370-ben a nagyváradai székesegyház számára. Itt már nem névtelen kőfaragókkal állunk szemben, hanem tudatos mesteregyéniségekkel, akik műveiken a megrendelő neve mellett saját nevüket is megörökítették. A három ércalak, szintúgy Szt. László királyunk bronzból való lovasemléke, melyet a Kolosvári-fivérek 1390-ben állítottak fel ugyancsak a nagyváradai székesegyház előtt, a török megszállás alatt, a XVII. században elpusztultak. Fenmaradt azonban a sárkánytölő Szent György lovagot megörökítő, fél életnagyságú bronz lovasszobrunk a prágai Hradsin udvarán. Az 1373-ban készült nemes szépségű alkotást Tamás szentgyörgyi és bazini gróf rendelte a pozsonyszentgyörgyi plébániatemplom oltára számára. Bár a korábbi festészet, könyvillusztrálás, elefántcsontfaragás és ötvösművészet terén találkozunk a prágai Szt. Györgyhöz hasonló ábrázolásokkal, mégis hallatlanul genialis, az egyetemes művészettörténetben is rendkívüli jelentőségű a magyar szobrászmesterek újítása. Can Grandénak veronai lovasszobrán ugyan már előfordult a ló feje, de a prágai Szt. György lovasának és lovának Összefüggő mozdulata valósággal drámai akciót fejez ki. Másfelől a kompozíció fölépítésének vonalszépsége, a formák finomsága tüntetően igazolja, hogy a XIV. század második felében vagyunk, melyet a kései középkor lovagvilágának és udvarainak előkelően negédes szelleme tölt be. Kétségtelenül az akkori európai kultúra legmagasabb szintjét jelzi a Kolosvári-fivéreknek remek alkotása. Viszont a szobor technikája, a megmunkálás stílusa azt sem tagadhatja meg, hogy mesterei az erdélyi ötvösműhelyekkel állottak szoros kapcsolatban, amelyek akkor mindenütt nagy hírnévnek örvendtek. Szt. László királynak a győri székesegyházban levő gyönyörű sodronyománcos hermája valószínűleg a Kolosvári-fivérek elpusztult nagyváradai lovasszobrának feje után készült.

Borzasztó nagy vesztesége a magyar művészettörténetnek, hogy a kulturális gócpontok – így elsősorban Buda – ahol az irányadó művészeti iskolák virágoztak, a török hódoltság folyamán elpusztultak. Észak-Magyarország és Erdély jobban megőrizte középkori és renaissancekori művészeti emlékeit, amelyek nagyrésztben az ország szívében levő főbb iskoláknak voltak sokszor csak többé-kevésbé tökéletes vidéki hajtásai. Templomaink falait freskók ékesítették, a szentélyekben vagy a pillérek előtt pedig a XIV. századtól kezdve szárnyas oltárok állottak. Rendkívül nehéz a szétszórt festészeti és szobrászati emlékek stílári fejlődését és összefüggését megrajzolni. Az eddigi kutatások még csak részletkérdésekben vezettek eredményre. Idevonatkozó emlékeink a vidéki templomok meszelt falainak tüzetes átvizsgálása folytán azonban folyton szaporodnak, így nemrégén Feldebrőn XI. századból való freskómaradványokat fedeztek fel. A legépebben fennmaradt képek Kain és Ábel áldozatát ábrázolják. Bizánci hatásra vallanak a veszprémi püspöki kápolna XIII. századi

apostolai és Szent László királynak, valamint az utolsó vacsorának képe Zsegrán. Később francia, olasz, majd a XV. századtól kezdve német hatások is érvényesülnek. Különösen a metszetek közvetítették a német művészet eredményeit.

Fafaragásunk legkorábbi emlékei, a nagyőri és a szlatvini Madonnák azt igazolják, hogy miként interpretálták nálunk a XIV. század negédes stílusát, mely az Isle de Francéból indult ki. A magyar faszobrászat a XV. és XVI. századokban élte ki magát a leggazdagabban és a legtökéletesebben. Bár igen nagy volt itt is a pusztulás, mégis a régi Felsőmagyarországon egymagában 177 teljesen ép szárnyasoltár maradt reánk. Német, rajnai és északolasz hatásokon kívül itt-ott flandriai mesterek befolyására, vagy tőlük átvett ábrázolásokra is akadunk. Így a szepeshelyi Szent Mihály-oltár főalakjában nem nehéz felismernünk *Roger van der Weydennek* a beaunei kórház számára készült nagy oltártáblája arkangyalát, a Szépművészeti Múzeumunkban levő kisszebeni oltár szárnyainak Keresztelő Szent János történetét ábrázoló festményei pedig részben *Israel van Meckenem* metszetei nyomán készültek.

Néhány mesterünket névszerint is ismerjük. Festőink a német realizmus és a latin idealizmus között a középúton mozogtak. Egyformán hiányzik ábrázolásaikból a kegyetlenségek brutális kiélezése, mint az események extatikus átszellemítése. Ezt tapasztalhatjuk a kassai székesegyház főoltárának magyarországi Szent Erzsébet történetét megjelenítő szárnyképein, továbbá a névszerint is ismert Kolosvári Tamásnak eklektikus ízlésű, garamszentbenedeki oltárán 1427-ből és a régi magyar festészet legnagyobb remekén, a Szent Antalról származó és 1506-ból való oltárnak szárnyképein, melyek egy kivételével, jelenleg az esztergomi primási képtárban (3) és a budapesti Szépművészeti Múzeumban vannak (1). Német művészettörténetírók az *M. S.* monogrammu mestert stíluskritikai alapon az úgynevezett dunai iskolával hozzák összefüggésbe. Ha van is ebben némi igazuk, de ez nem bizonyítja azt, hogy az oltár nem Magyarországon készült. Corvin Mátyás király uralkodása után, a török uralom előtt a magyar művészet még virágkorát élte és így semmiképpen sem megokolt, hogy a festményeket ne valamelyik magyar művészeti centrumból származtassuk. Különben is az oltárszárnyaknak oly sajátos stílusjegyei vannak, hogy nem lehet egykönnyen egyik dunai német mester művei közé sem sorolni őket. Különösen a *Mária látogatását* ábrázoló oltárszárny kiváló. A dekoratív finomságoknak, a természetet jól ismerő, de azon felülemelkedő stilizálásnak olyan együttese ez a kép, melyre csak a remekmű szó illik.

Hasonló mesterművekkel találkozunk fafaragásos szárnyasoltárainkon is. A XV. század második feléből és a XVI. század első feléből származó felsőmagyarországi és erdélyi oltárok a leggazdagabb ilyen alko-

tások közé tartoznak. A kassai, lőcsei, bártfai, szepeshelyi templomok még most is tele vannak ilyen szárnyasoltárokkal. A lőcsei Szent Jakab plébániatemplomnak 1508-ból való és *Pál mestertől* származó 18 méter magas szárnyasoltára a magyar fafaragásnak *Veit Stossal* való összefüggését jelzi. Veit Stosznak lirenzi Szt. Rókusa és Pál mester Szt. Jakabja valóban édes testvérek. A XVI. század elején létrejövő szárnyasoltárok nagy részében már renaissance elemek is jelentkeznek, sőt egyik-másik oltárnak már egész fölépítése renaissance szellemű.

Magyarország egyike volt azon országoknak, melyek Itáliától a renaissance-ot a leghamarabb átvették. A Castagno firenzei freskójáról ismeretes Filippo Scolari, magyar nevén Ozorai Fülöp temesi főispán már a XV. század harmadik évtizedében a renaissance közvetítője. Meghívására *Masolino da Panicale*, a renaissance festészet egyik legnagyobb korai mestere Magyarországon működik. Filippo Scolari foglalkoztatja *Manetto Ammanatini*t is, akit *Életrajzaiban* Vasari mint *grosso legnauolot* emleget és aki Donatello és Brunelleschi tréfája miatt vándorolt ki Olaszországból. Ammanatini nálunk várakat, palotákat, templomokat épített. Mindenki előtt ismeretes Corvin Mátyás királyunk nagy művészet-szeretete és humanista kultúrája. Ő már teljesen a renaissanceművelődés apostola. Állandó összeköttetésben van az olasz udvarokkal és a legelőkelőbb olasz mesterek, köztük *Verrocchio*, *Filippino hippi*, *Benedetto da Maiano*, *Giovanni Dalmata*, a bolognai *Aristotele Fioravante* építész és a könyvillusztrátorok fejedelme, a firenzei *Marc Attavante* dolgozik számára. Udvarában híres kodexillusztráló műhely is működött, mely már észak-olasz renaissance szellemben ékesítette a díszes köteteket. A legszebbek egyike, *János Antal* (*Giovanni Antonio Cattaneo*) madocsi apát Cassianus kódexe, jelenleg a párizsi Bibliothèque Nationale tulajdona. Viszonzásul pedig *Michèle Pannonio* magyar festő Ferrarában dolgozik a nála fiatalabb *Cosmè Tura* mellett. Az ottani iskola jellemző stílusának befolyásáról tanúskodik mesterünknek a Szépművészeti Múzeumban levő egyetlen ismert festménye a Termékenységet allegorizáló, trónoló női alakkal. Az olasz művészet hatása különösen akkor jelentkezik, midőn Mátyás király második házasságában arragoniai Beatrixot veszi nőül. Mindkettőjük márvány dombormű képmását is olasz mester faragta. Egyesek szerint ez lombardiai mester lehetett, mások szerint *Giovanni Dalmata*, aki bizonyára azonos Magister Johannes Duknovich de Tragurioval. Utóbbi hosszú időt töltött Magyarországon, sőt itt egy várat is kapott a nagy királytól. Mátyás természetesen a budai királyi palotát is renaissance szellemben egészíti ki.

Mindabból a kincsből, művészi remekből, mely az Árpádok, majd az Anjouk, luxemburgi Zsigmond, Corvin Mátyás és a Jagellók alatt Budán s az ország legjelentékenyebb városaiban létrejött, valamint

felhalmozódott, a török pusztítás folytán igen kevés maradt reánk. Mátyás király budai építkezéseiből csak töredékeket örököltünk. Budapest egyik templomában két, a pécsi székesegyházban egy olasz renaissance pastoforium látható a XVI. század legelejéről, az esztergomi székesegyházba pedig Bakócz kardinális díszes és nemes arányú vörösmárvány-kápolnája, melynek fehér márványoltárát *Andrea Ferucci* firenzei mester faragta. A Bakócz-kápolna és az említett pastoforiumok az olasz renaissance Ízlést még a maga tisztaságában mutatják. Bennük még nem jelentkezik helyi karakter, vagy provinciáizmus, ami azonban már úgy a gyulafehérvári székesegyháznak 1512-ben épült kápolniján, a kolozsvári Szt. Mihály-templom sekrestyeajtáján, mint Bátori András Madonnáján és Szapolyai István szepeshelyi síremlékén megállapítható. Érdekes az előbbin a koronát tartó anygalkákat megfigyelni az olasz jellegű Madonna fölött. Ilyen anygalkákat láthatunk régebbi szárnyas oltáraink festményein.

A török uralom alatt a magyar kultúra az ország határszéli városaiba szorult. Felsőmagyarországon és Erdélyben ugyan tovább is ápolták a művészeteket, de ezek színvonala a lehetőségek korlátozottsága folytán a provincializmusba süllyedt. Pedig Felsőmagyarországnak a lengyel emlékekkel rokon építészeti alkotásai azt bizonyítják, hogy a renaissance-szellem a XVI. században teljesen átjárta az országot. Még a XVII. században is népies jellegű renaissancetörekvés állapítható meg a felsőmagyarországi épületeken és díszeken. A házakat sgraffitókkal, félköríves fülkékkel, arkatúrákkal és falpillérekkel tagolt oromfalak ékesítik, amelyeket csipkés párta koronáz. A vakolt homlokzatokon a faragott követ szintén sgraffító helyettesíti. Igen festőiek a felsőmagyarországi és erdélyi patriciusházak, meg kastélyok árka-dos udvarai. Az ország török járom alatt nyögő részében viszont néhány ma is fennmaradt mecset és fürdő épült. Különösen szépek a kupolás fürdőcsarnokok Budán. E szomorú századokban a szobrászat a síremlékek fekvő alakjaiban tengődik tovább. Legjobb ezek között Serédi György bártfai síremléke 1549-ből, mely még a magyar képfaragást a provincializmusba való süllyedés előtt mutatja.

A barokk művészet nagyvonalúsága a XVII. század első felében nálunk is a jezsuitákkal kapcsolatosan jelentkezik először. De e művészetnek művelői úgy a XVII., mint a XVIII. században nagyobb-
részt olaszok és még inkább osztrákok voltak. Magyarország a törökökkel és az osztrákokkal való kétszázados küzdelem után annyira kimerült, hogy a törökök kiűzetése után az újjáépítést nagyobb-
részt idegen mesterek vagy mesteremberek végezték. Az eperjesi *Bogdány Jakab* csendéletfestő és két híres portraitistánk, *Kupetzky János* és *Mányoki Ádám*, leginkább külföldi fejedelmi udvarokban működtek. Utóbbiak azonban a magyar előkelőségekről is festettek az akkori európai stílusnak megfelelő és szintű képmásokat.

A XVIII. századi nevezetes magyarországi művészeti alkotások az osztrák művészet keretébe tartoznak. Legnagyobb mestereik közül nem egy magyar földön alkotja legnevezetesebb műveit. Így építészeik között *Hildebrandt Lukács* Budapesthez közel építi egyik első alkotását, Savoyai Jenő hercegnek, sajnos, ezidőszerint igen rossz állapotban levő kastélyát, *Maulbertsch Antal*, a legnagyobb osztrák festő pedig nem egy magyar templomot, székesegyházat, palotát ékesített káprázatos freskókkal. Még ő előtte *Tróger*, majd vele egyidőben *Bergl*, *Dorfmeister* és *Kraker* fejtenek ki nálunk hasonló tevékenységet. A magyar főurak, élükön az Esterházyakkal, a Grassalkovicsokkal pompás kastélyokat, palotákat emelnek és előkelő családokból kikerülő főpapoknak köszönhetünk barokk székesegyházaink és templomaink közül is nem egyet. Így Esterházy Károly gróf püspök Egerben *Fellner Jakab* tervei szerint nagyszerű lyceumot épít, amelyen a barokk mozgalmasságot már XVI. Lajos klasszicizmusa váltja fel. Monumentális klasszicizmus jelentkezik a szombathelyi székesegyház hatalmas hajójában, *H efelé Menyhért* főművében is. Innen már nincs nagy út a magyar empirehoz. Ez a stílus, bár szintén külföldről jött Magyarországba, itt gyökeret verve, helyi karaktert vett föl.

*

A nemzeti szellem a magyar művészetben a XIX. század elején jelentkezik ismét. Az irodalom terén megindult ébredés a képzőművészetekre is áttérjed. Az uralkodó klasszicizmus különösen az építészetben árul el magyar stílusjegyeket. A klasszikus törekvések puritán nemessége megfelelt a magyar lélek tartózkodó komolyságának. Nemcsak a fővárosban, hanem a vidéken is igen sokat építenek ekkor. Most alakul ki a magyar földbirtokososztály vidéki házának típusa – a kúria – a homlokzat közepén az oszlopos portikussal. Pest városa, amelyet még nem egyesítettek a Duna másik partján fekvő Budával, egységes terv szerint épül ki. Két kitűnő építész, *Hűd József* és *Pollák Mihály* nemes előkelőségű köz- és magánépületekkel ékesíti a feltörekvő várost. Hild különösen az emeleteket egybefoglaló korintusi és ion oszlopokkal, vagy pilaszterekkel tagolt kétemeletes házak mestere, ő építette az ország leggazdagabban, legszebben tagolt klasszicizáló templomát, az egi székesegyházat. Aránylag nagy a változatosság Pollák köz- és magánépületeiben. Budapesti Magyar Nemzeti Múzeuma a múlt század első felének legjobb neoklasszikus épületei közé tartozik. Tartózkodó előkelőség, a formák nemessége, mesteri térkomponálás a főerőssége a hatalmas palotának, mely a főváros és egyben a magyar építészet egyik büszkesége. Angol mérnökök – *Clark Tiemey Vilmos* és *Clark Ádám* – alkotása Budapest másik legnevezetesebb klasszicizáló emléke, a Dunát harmonikus vonalban átívelő Lánchíd. A diadal-

MAGYAR FESTÉSZET III.

*Munkácsy Mihály: Parasztlány
(Szépművészeti Múzeum)*

*Munkácsy Mihály: Párizsi nő
(Magántulajdon)*

*Benczúr Gyula: Károlyi Lászlóné grófné
(Magántulajdon)*

*László Fülöp: Csekonics Jánosné grófné
(Magántulajdon)*

MAGYAR FESTÉSZET IV.

*Szinyei Merse Pál: Majális (Szépművészeti Múzeum)
A Könyves Kálmán r. t. jogosításával*

*Mészöly Géza: Patak partján
(Magántulajdon)*

*Paál László: Fontainebleau-i erdő
(Szépművészeti Múzeum)*

ívek gyanánt kiképzett pillérekben és a hídfők architektúrájában azonban az angol ízlésnek Palladio stílusán nevelt hagyományai is érvényesülnek.

A romantikával kezdődik az a korszak, mikor minden építész többféle stílust tanul és a feladatnak megfelelően különböző stílusban épít. Ugyanekkor a faji öntudatot hangsúlyozó, külön nemzeti stílusra is törekednek. München volt az új stílust kereső romantikának főtűzhelye és főképpen innen terjedt el Magyarországra az új formanyelv. *Feszi Frigyes* volt legtipikusabb magyar mestere, de *Ybl Miklós* fiatalkori munkásságában is nagy szerepet játszik a romantikus ízlés. Feszi a középkori stílusokon kívül keleti, sőt magyar népies motívumokat is fölhasznált, összehangolásukból hozta létre egyéni stílusát, amelynek legmegkapóbb, egyben legmonumentálisabb eredménye a budapesti Vigadó. Még előtte építi Ybl Miklós hasonló stílusban nemes arányérzékkel megkonstruált kéttornyú, bazilika-rendszerű főtí templomát. A mester egyénisége azonban a hetvenes években kiérlelt neorenaissanceban jut a legtisztábban kifejezésre.

A klasszicizmus jegyében akarta újjáteremteni *Ferenczy István* a XIX. század első felében a magyar szobrászatot. Nagy fölbuzdulás fűtötte lelkét, de minél inkább maradtak el tőle olaszországi tanulmányainak emlékei, annál provinciálisabb lett művészete. Parlagiasabb klasszicizmusában mégis az akkori magyar táblabíróvilág szellemére ismerünk. A romantikus hajlamú, nagyobb technikai készségű és fejlettebb szobrászi érzékű *Izsó Miklós* művészetében a magyar fajiség még határozottabban kér szót. A népeletből vett, tősgyökeres magyar típusokat örökített meg anélkül, hogy a felszínes és a szobrászati problémákról megfélemező zsánerszerűségbe tévedt volna. Nagyon érdekelte őt a mozgás, különösen a tánc kifejezése. Emellett közvetlen hatású képmásokat is mintázott. Fölfogása, törekvése sok tekintetben rokon Carpeaux szellemével.

A festészet terén a XIX. század első felében csak nehezen indul meg a fejlődés. Legjelesebb tehetségeink, így idősb *Markó Károly* és *Brocky Károly* külföldön működnek. Az előbbi eszményi tájképeket, az utóbbi kolorisztikus hatású figurális kompozíciókat és tanulmányfejeket fest. Itthon csak az arcképfestésnek és a vallásos tárgyú piktúrának van nagyobb keresettsége. Az arcképfestők közül *Barabás Miklós* emelkedik ki, aki hosszú sorozatát készíti a közvetlen igazságú olaj-, vagy a kisméretű akvarell-képmásoknak.

A magyar művészet igazi föllendülése az Ausztriával 1867-ben történt kiegyezés időpontjától kezdődik. Gazdasági és szellemi téren az egész országban bámulatos fejlődés indul meg, mely egészen a világháború kitöréséig tart és amely a magyar művészet teljes kibontakozását is magával hozza. Rendkívüli feladatokat oldanak meg a magyar építészek.

Budapest ekkor épül ki nagyszabású metropolissá. Építészet terén természetesen Budapesten is az eklekticizmus virágzik, de a régi történelmi stílusok nem egy magyar építész kezén nemes harmóniában és frissen elevenednek meg. *Ybl Miklós* révén a neorenaissance nyomta rá bélyegét a magyar fővárosra. Nem egyetlenegy olasz mester, sőt nem is egy vidék és kor stílusából merít Ybl, hanem az itáliai renaissance emlékek összességéből váltja valóra építészeti ideáljait. Természetesen barokk elemeket is fölhasznál, de ezeket úgy egyesíti a korábbi eredetű motívumokkal, hogy teljesen egymáshoz hasonulnak. Épületein semmi sem hat utánzásnak, elevenen érzi át a formákat és harmonikusan olvasztja őket egybe. A budapesti Operaház, a Szt. István templom (a belsőnek kiképzése részben már *Kauser József* műve), a Várbazár és a Vámház a XIX. századi neorenaissance építészet gyöngyei közé tartozik.

Ybl Miklóson kívül több más budapesti építész is az olasz renaissance architektúrát választja mintaképül. Közöttük *Petschacher Gusztáv* és a fiatalon elhunyt *Unger Emil* a legkülönb mester. Az előbbi XVI. és XVII. századi római, génuai és milánói motívumok fölhasználásával alkotja szép bérházait, az utóbbi műveibe Firenze is beleszól. Renaissance és régi római formák igen szerencsés, nemesen tagolt vegyülete *Hauszmann Alajosnak* már későbbi Curia-épülete. E palota lépcsőcsarnoka az építészeti l'art pour Tart elvén álló, kitűnően megoldott, hatásos kompozíció. Hauszmann Alajos lépett a XVIII. századi budai királyi várpalota hatalmas arányú kiépítésénél is Ybl Miklós örökébe.

Az olasz renaissance mellett a német, sőt a francia renaissance is felüti fejét a XIX. század második felének budapesti építészetében. Éppígy nem hiányzanak a középkori stílusok számottevő képviselői sem. Budapest egyik legnevezetesebb épületét, a dunaparti Országházat *Steindl Imre* építette neogótikus stílusban. Legművészebb hatást a palota akkor vált ki, ha Budáról, a túlsó partról rövidülésben tekintjük. Tömege így a leg-hatalmasabb, az épületrészek összefüggése így a legszorosabb, a gótikus formák pedig a legfestőibbek. Különösen az óriási kupola körvonalai nemesek és szépen oldotta meg a mester a pazar díszítésű belső téregységek egymáshoz való komponálását. Tisztábban árad a kései gótika szelleme a budavári Koronázó-templom gyönyörű tornyából, amelynek csúcsa *Schulek Frigyes* építészeti képzeletének leginvenciózusabb szülötte. Alulról fölfelé zökkenő nélkül épül föl a torony, csúcsa nem rárakott sisak, hanem az alsó emeletek formáinak szerves betetőzése. A későbbi keletű, már a XX. század első éveiben épült Halászbástya keresztfolyosóiban, tornyaiban, különböző díszítő elemeiben Schulek mesternek viszont a román stílus varázsát sikerült megkapóan éreztetni.

A Szépművészeti Múzeumnak hellenisztikus portikuszokkal ékes palotáját *Schickedanz Albert* és *Herzog Fülöp* építette. Az épület muzeális

rendeltetése – különösen a mellső részen – háttérbe szorul a belső csarnokok, oszloprendek öncélú szépsége mögött. E csarnokokat nyilvánvalóan a palota rendeltetése miatt tervezték az építészek különböző stílusban, de ez megfelelt a kor eklekticismusának is, amelynek a múzeumpalota már kissé megkésett gyermeke. A Múcsarnokban ugyanezek az építőművészek az antik stílust szerencsésen tudták összeolvasztani a quattrocento játsszian finom díszítőelemeivel. Az egész magyarországi stílusfejlődést kellett bemutatni *Alpár Ignác*nak a városligeti történelmi csoportban, amelyben hazánk legnevezetesebb műemlékeit foglalta össze többé-kevésbé szabad változtatásokkal igen festőién. Alpár Ignác építette Budapest legnagyobb szabású neobarokk ízlésű bankpalotáit is. Rendkívül sikerült praktikus megoldásuknál és célszerű újításaiknál fogva Alpár Ignácot külföldön is mint kiváló banképítőt tisztelték. Művészileg legharmonikusabban megoldott ilyen alkotása a Szabadság-téren levő Nemzeti Bank palotája. *Korb Flóris* és *Giergl Kálmán* szintén a barokk továbbfejlesztésében keresték a XIX. századvégi szellem kifejezését. Különösen a két Klotild-palota tornyai tanúskodnak arról, hogy ebbe a stílusba ők már akkor belemélyedtek, midőn az építészek rendszerint csak érzés nélkül másolták a barokk formákat. Ugyanezért dicsérhetjük *M einig Artúrt* is, akinek nemes ízlésű bérpalotái a főváros legelőkelőbb hatású magán-épületei közé tartoznak. E téren tűntek föl *Bálint Zoltán* és *Jámbor Lajos*, ők azonban már korunk szellemét igyekeztek kifejezni a XX. század elején létrejött alkotásaik formaritmusában.

Magyarországon az építészeti stílusreformálás a XIX. század végén azért volt különösen kényes, mert e törekvések nálunk az új magyar építőművészeti stílus alapításának gondolatával is összefüggtek. A külföldi radikális irányoknak megfelelően újítóink nagyjából teljesen függetleníteni akarták magukat a lej aratott történelmi stílusoktól és így ezeknek régebbi magyaros tájszólásait sem vették figyelembe, úgy a vidéki műemlékektől, mint a fővárosnak számbajöhető korai XIX. századi nevezetes építményeitől egyformán elfordultak.

Ebben a múltat megtagadó korszakban bontakozott ki *Lechner Ödön* művészete. Kétségtelenül az új magyar stílus eszméjének leghatározottabb és legeredetibb szellemű nyilvánulása. Az általános fölfogásnak hódolva, Lechner sem indult ki a múlt helyi emlékeiből, hanem népművészeti elemeknek, arabs és indus motívumoknak fölhasználásával akarta magyarrá tenni architektúráját. Mielőtt azonban első magyaros akarású épületeit tervezte volna, kitűnő bizonyágát adta a történelmi stílusokkal szemben való rendkívüli érzékének is. A mester törekvéseinek végső következményei a budapesti Postatakarékpénztár épületében jutottak kifejezésre. Lechner magyaros törekvésű építészetéből azonban nem vált általános formanyelv. Bár többen utánozták, lényegében mégis megma-

radt egy eredeti fantáziájú értékes művészegyéniség személyhez kötött stílusának.

Az építészeknek egy másik csoportja erdélyi (kalotaszegi) népies elemek fölhasználásával akart nálunk új magyar architektúrát teremteni. Ez a csoport, amelynek élén *Wigand Ede* állt és amelynek a fiatalabb nemzedékből *Kós Károly* és *Zrumeczky Dezső* voltak tagjai, egyívású a vidéki otthonokat építő angol és egyéb északi országnak iparművész-architektusaival. Ruskin vetéséből nőttek ki elveik, de tősgyökeres magyarsággal akarják őket megvalósítani. Igyekezetüket a kisebb, szabadon álló épületekben és főképpen belső kiképzésükben koronázta siker. Erdélyi házacsok, néhány fővárosi iskola és a budapesti Állatkert több pavilonja válnak ki műveikből. Hozzájuk sorolható, bár tőlük függetlenül dolgozik *Árkay Aladár*, aki különösen a templomépítés terén tűnik ki a népies magyar motívumokat fölhasználó, zamatos, modern és bátor megoldásaival. *Medgyaszay István* a magyaros törekvéseket a vasbetonnal igyekezett összeegyeztetni épületeinek szerkezetében és díszítésében, ősmagyar motívumok fölhasználásával akart a korán elhunyt *Lajta Béla* is új egyéni stílust teremteni, amely azonban legkiválóbb eredményeiben inkább keleti fantáziáról tanúskodott, ő már a világháború előtt olyan architektonikus megoldásokhoz, kifejezési formákhoz jutott el, mint aminek csak 10–15 év után lettek külföldön is általánossá. Lajta korai halála nagy vesztesége építőművészetünknek. Kívülről *Pogány Móric* és *Vágó József*, a genfi népszövetségi palota pályázatának egyik győztese válnak ki a magyar építészek gárdájából egyénien artisztikus, de le-higgadt ízlésű megoldásaikkal. Kettőjük közül Pogány később a neoklasszicizmus felé fordult, amelynek *Hikisch Rezső* is egyéni erejű interpretátora.

A konzervatív magyar közszellem folytán a legmodernebb külföldi építészeti áramlatok nálunk csak kevésbé találják visszhangra. Rendkívül megbecsülik a barokk és a XIX. század elejének klasszicizáló emlékeit és építészeinktől is ilyen jellegű alkotásokat kívánnak. Középületeink nagyobbára ezeknek a stílusoknak szellemében jönnek létre. A politikai forradalmak nálunk megnehezítették az új építészeti törekvések érvényesülését. Azonban a régi stílusok jegyében is nem egy artisztikus középület, magánház valósult meg, melyek közül különösen *Wälder Gyulának* a barokk és *Lechner Jenőnek* a felsőmagyarországi renaissance architektúrát követő, illetőleg neoklasszikus építkezései tűnnek ki. Valósággal a XVIII. századi hatalmas német vagy osztrák kolostorok mintájára épült föl *Kertész Róbert* és *Sváb Gyula* tervei szerint Gödöllőn a piaristák rendházának, internátusának és középiskolájának óriási együttese.

MAGYAR FESTÉSZET V.

*Ferenczy Károly: Márciusi est
(Új Magyar Képtár)*

*Rudnay Gyula: Tanácskozás
(Magántulajdon)*

*Csók István: Népszínház-utca
(Magántulajdon)*

*Rippl-Rónai József: Aristide Maillol
(Letét az Új Magyar Képtárban)*

A XIX. század negyedik negyedében a magyar szobrászat is, akár-csak a külföldi, eklektikus irányban fejlődik tovább. Míg a festészetben a feltörő naturalizmussal kapcsolatban – először a témában, majd a felfogásban és stílusban – a kongó pátosszal szemben mindjobban előtérbe lép a nemzeti vonás, addig a szobrászat az építészettel együtt a renaissance és barokk festőiségre esküszik. Az akkor épülő középületek és magánpaloták szobrászi díszítésében nyilvánul ez leginkább, de az önálló emlékművek is ebben a szellemben fogantatnak.

A festészetben oly jótékonyan érvényesülő naturalizmus azonban a szobrászatot sem kerülte el. Ennek azonban nemcsak előnyeit, hanem hátrányait is tapasztalhatjuk. A naturalizmusnak megelevenítő, a konvencionálizmust mérséklő hatásával együtt egyidőre háttérbe szorulnak a szobrászat szorosabb stíluszabályai. A nyugalom, a kiegyensúlyozott harmónia mindinkább hiányzik a plasztikai alkotásokból. Nem kizáróan magyar jelenség, ugyanezek a tünetek jellemzik az egész világ szobrászatát. Ekkor a festészeté a hegemonia, fejlődési menete befolyásolja a szobrászat útját is. A Parisban megszülető impresszionizmus a szobrászatot teljesen kiemeli a klasszikus hagyományokból.

Ennek a múlt század negyedik negyedében meginduló eklektikus, majd a naturalizmus által befolyásolt kornak három legnevezetesebb magyar szobrász tehetsége *Fadrusz János*, *Stróbl Alajos* és *Zala György*. Fadrusz nagy tehetsége főképpen emlékművekben érvényesült. A kifejezendő eszméknek és az ábrázolt alakoknak stílusos megfogalmazásával Fadrusz hatásos és művészies eredetiséget kölcsönözött emlékműveinek. Az elpusztított pozsonyi Mária Terézia-szoborban, a kolozsvári Mátyás-emlékben és a zilahi Wesselényi-szoborban három különböző gondolat jut kifejezésre igazi pátosszal és a megfelelő stílusba kapcsolódó természetességgel. Nemzeti katasztrófáinknak művészi emlékeinkre mért csapásai között egyike a legnagyobbaknak, hogy e három Fadrusz-alkotást elvesztettük. *Zala György* és *Stróbl Alajos* szintén néhány kiváló emlékszoborral ajándékozta meg a nemzetet. Az előbbinek Mária és Magdolna csoportja (Szépművészeti Múzeum), Andrassy Gyula gróf lovasszobra és a milleniumi emlék allegorikus csoportjai a legjelesebb alkotásai, amelyekhez méltóan csatlakoznak bensőséges portréi és reprezentációs célokat szolgáló mellszobrai. Zala György szobrászatában az ünnepies felfogás gyakran megkapó igazsággal párosul. E tulajdonságánál fogva művészete közelebbi rokonságban van a francia, mint a német plasztikával. *Láptó-ujvári Stróbl Alajos* igazi területe szintén az arcképszobrászat. Nem egy kiváló portrét, hivatalos mellszobrot mintázott. Az Operaház főhomlokzatának fulkéiben ülő Liszt és Erkel-szobrokban jeles példát mutat arra, hogy miként kell a közvetlen természetességgel felfogott képmás-szobrot emlékszerűen felhangolni és építészeti keretbe komponálni. Jelentéke-

nyebb azonban ezeknél *Anyánk* című márványszobra, melyben a bensőség, a gondolat nemessége minden egyszerűsége mellett szinte fenséges formában jelentkezik. Emlékszobraiban is a közvetlen képmásszerűség uralkodik. Közöttük a budavári Szt. István-émlék és a pesti Arany János-szobor a legnevezetesebbek. A legutóbbi években alkotott fejeiben viszont Stróbl a tiszta plasztikai formákért lelkesült, bizonyítva azt, hogy a mester tehetsége még hajlott korában is további fejlődésre volt képes. A neobarokk szellemnek az előbbieken kívül még több magyar szobrász hódolt. *Róna József* Szavojai Jenő budavári lovaszobrában a legszebb modern magyar lovasémléket hozta létre. Az eleven mozdulat itt harmonikus és dekoratív formakompozícióval párosul. *Donath Gyula* szintén neobarokk iskolába járt, síremlékein azonban nem egyszer poézissal, szimbolizmussal, sőt erővel frissítette fel a konvencionális formákat.

A szobrászi naturalizmust és impresszionizmust nálunk a leghivatottabban *Ligeti Miklós*, *Teles Ede* és részben *Horvay János* képviselik. Ligeti Miklós főképpen közvetlen hatású fejeket, egész alakokat ábrázoló portré-szobrocskákat mintázott, de ezeken kívül a budapesti Anonymus-émléket is szerencsés invencióval alkotta. Teles Edétől nem egy bensőséges képmást ismerünk, emellett a művész a kisplasztika és az érmészet terén alkotott kiváló műveket. Horvay János műveiben mély gondolatok, szimbolikus érzések keresik megvalósulásukat. Erről tanúskodnak a Kossuth-szobor mellékalakjai, ő a legnépszerűbb síremlék-szobrász. Szintén a szimbolizmus, de nem ennek tragikus heroizmusa, hanem ébredező, testi-lelki szűziessége érvényesül a korán elhunyt *Csikasz Imre* aktjaiban.

Az utóbbi két évtizedben a magyar szobrászatban is komoly visszahatás tapasztalható a szobrászi stílussal ellentétes naturalista, impresszionista felfogással szemben. E téren azonban nem mindegyik művész jár el egyforma következetességgel, sőt a most előtérben álló szobrászaink között *kisfaludi Stróbl Zsigmond* stílusában a lendületes felfogás hangsúlyozottan barokk festőiséggel párosul. A barokk plasztika formaritmusa él nem egy akt-kompozíciójában és nem egyszer képmásaiban is az arc lelkes, mozgalmas megelevenítésére törekszik a művész. *Pásztor János* a női test nagytudású mintázó ja. Aktjaiban a lágyszőrű idomok szerves összetartozását, a test felépítését hangsúlyozza és elevenen érezteti a lélek benső melegét. Kevesen vannak szobrászaink között, akik oly kitűnően tudnának komponálni, mint Pásztor. Ő az alkotója egyik legzamatósabb magyar zsánercsoportunknak. *Szentgyörgyi István* szobrászaink között leginkább törekszik plasztikai finomságok kifejezésére. Rendkívül lelkiismeretességel mintázza az aktokat és fejeket, amelyeknek formai értékeit gonddal hámozza ki. A plasztikai kiérlelés, a klasszicizáló finomítás nála nem megy a természetesség rovására. *Sidló Ferenc* művészetében magyaros formaálmainak megvalósítására törekszik. Különösen monumentális alko-

tásait igyekeznek ilyen értelemben stilizálni. Mégis a művésznek kisebb bronzi sikerültek legjobban, amelyekben pontos természetbenyomásait élénk és ritmikusan tagolt formákban hangsúlyozza. *Lux Elek* a kis táncoló figuráknak művészi érzékű ábrázolója. A női test bájos és könnyed mozgulatait egy szobrászunk sem képes oly kedvesen, a kis bronzok stílusának megfelelően kiaknázni, mint Lux. Emellett a művész néhány igen jó, szinte quattrocento finomságú fejet is mintázott.

A naturalizmustól való eltávolodás fontosságára mutatott rá néhány idősebb művésznünk. *Simay Imre* az architektúrával kapcsolatos szobrászat szükségszerű stilizálását, nagyvonalú egyszerűsítését hangsúlyozta műveiben, sőt kisebb állatsoportjaiban is a testi idomok tektonikus átformálása érdekében tört lándzsát. *Beck ö. Fülöp* még inkább híve az archaikus leegyszerűsítésnek, a szinte primitív, utóbb klasszikus hatású, tiszta szobrászi kifejezésnek. A modern stilizáló iránynak nálunk ő a legjelentékenyebb eredményeket felmutató képviselője. Szobrászi felfogásának kiérlelésében Becket az érmészet is segítette, melynek a művész szintén kiváló, külföldön is elismert művelője. A magyar érmészet legjelentékenyebb képviselői Becken kívül *Teles Ede, Ferenczy Béni, Berán Lajos* és *Reményi József*.

Az Izsó-féle magyar zsáneralakokat Pásztor Jánoson kívül *Beszédes László* és *Damkó József* igyekeztek felújítani, sőt Damkó József gyakran tiszta szobrászi felfogással párosította ezt a törekvést. Naturalista szellemben mintázta *iff. Vastag György* kitűnő állatszobrait, de néhány jó állatfigurát még *Márkup Bélának* köszönhetünk. Markup Béla Sándor orosz cár szentpétervári emléksobrára hirdetett pályázaton is dicsőséggel szerepelt.

A szobrászat jelentősége az utóbbi két évtizedben Magyarországon számottevően megnövekedett. A természettől való eltávolodás és a stílusra törekvés a magyar plasztikára szintén jótékony befolyást gyakorolt. A külföldtől való elzárkózottságunk azonban meggátolta azt, hogy a szobrászat terén a vezető nemzetek közé emelkedhessünk. A magyar plasztikában ugyan hiányzanak az idegen országok szobrászatának szertelenségei, viszont e művészet általános képe nálunk, – néhány kivételtől eltekintve, – bizonyos megállást, nagyjában a régi eredmények sikerült konzerválását és felhasználását mutatja.

*

A magyar festőművészet történetében az utolsó száz év a legfontosabb korszak. Míg a megelőző századokban sokszor megszakad, ellankad képírásunk fejlődése, addig a múlt század derekától kezdve eleven lendület hatja át. A romantikus évtizedek szelleme és a külső politikai események a festészetben is a nemzeti öntudat ébredését segítik elő. Festőművé-

szeink föleszmélve a szabadságharc utáni súlyos aléltásból, olyan témákat kerestek, amelyek a honfíui érzületet táplálták. Erre utalták őket a külföldi példák is. A történelmi tárgyú kompozíciók voltak ekkor mindenütt előtérben, ezeket tekintették legmagasabbrendű feladatoknak. A tájkép és a parasztsáner csak másodsorban következett. Stílus tekintetében a nagyszabású vásznak és falfestmények azonban még nem voltak igazában magyarok, sőt a parasztsánerképek sem árasztottak igazi magyar levegőt. Bécs és München volt a hatvanas és hetvenes években festőink iskolája, az ott feltűnő irányok tükröződnek vissza alkotásaikban.

Madarász Viktor, Wagner Sándor, Than Mór és Székely Bertalan nagyméretű kompozíciói mind a magyar múlt dicsőséges, de még inkább tragikus eseményeit ábrázolják. Talán egyetlen egy magyar történelmi vászon sem fejezi ki oly jellemzően az akkori művészeti felfogást, mint Madarász Viktor mesterműve, *Hunyadi László siratása*, 1859-ből. Igazi romantika árad a sötét gót templom belsejéből, melyet elől a két nagy ezüst kandeláber égő gyertyái világítanak meg, kísérteties fényt vetve a fehér gyolccsal letakart holttestre. Kétségtelenül színpadias hatású a beállítás, de a gondolat tragikumát Madarász festőien szemlélteti.

Than Mór számos nagyméretű vallásos vagy történelmi tárgyú kompozíciót festett. Közülök nem egy freskó, amelyek – mint Lotz és Székely alkotásai – a magyar főváros középületeit ékesítik. Képei fölépítésében, szimmetriájában, az alakok heroikus rajzában élénken élnek a raffaeli hagyományok. Nem szemével, hanem lelkével látta meg a motívumokat. A jelen valóságának Than Mór csak az arcképekben áldozott.

E kor két legnagyobb komponáló mestere *Lotz Károly* és *Székely Bertalan*. Mindkettőnek oly széles a festői skálája, amilyen a külföldi legnagyobbaknál is ritkán fordul elő. Lotz Károly, aki magyar anyától külföldön született, gyermekkorában került Magyarországra és itt szívta magába az Alföld iránti szeretetet. Különösen a ménések, a ló érdeklő. Egymásután festi romantikus érzésű, nagyobbára sötét tájképeit, de ugyanakkor a legtisztább érzékű, legfejlettebb tudású komponáló mester fejlődik ki belőle. Igazi freskófestő, akitől középületeink nagyértékű festészeti díszei származnak. Egymásután népesíti be klasszikus isteneivel a mennyezeteket, minden nehézség nélkül ábrázolja bámulatos rövidülésekben és mind világosabb színekben alakjait. Kompozícióiban az épülettel való összhangot is nagyszerűen eltalálja. A XIX. századi új renaissance Ybl Miklós építészetében és Lotz freskófestészetében érvényesül nálunk legnemesebben. E két mesternek páratlan harmóniájú együttes alkotása az Operaház nézőtere.

Székely Bertalan bár tudatosabban, professzoribb módszerrel dolgozott, mint Lotz, mégis vázlataiban alkotott mesteribbet. Olyan frissen látott színrögtönzéseket vetett oda, melyek a legraffináltabb impresszionisták-

MAGYAR SZOBRÁSZATI I.

*Királyszobor töredéke Kalocsáról,
XII–XIII. sz. (M. Nemz. Múzeum)*

*Lőcsei Pál: Bethlehemi pásztor
a lőcsei plébániatemplomban*

*Kolozsvári Márton és György: Szt. György
lovasszobra a prágai Hradsin udvarán*

*XVIII. sz. mester: Szt. Sebestyén
(Szépművészeti Múzeum)*

MAGYAR SZOBRÁSZAT II.

Fadrusz János: Mária Terézia pozsonyi emlékszobra (Lerombolták 1922-ben)

Stróbl Alajos: Anyánk (Szépművészeti Múzeum)

Zala György: Mária és Magdolna (Szépművészeti Múzeum)

Pásztor János: Síremlékszobor a budapesti Kerepesi temetőben

nak is becsületére válnának. Más alkalommal viszont mint a formastilizálás, a vonalritmus kiváló mestere áll előttünk. Az erdélyi Vajdahunyad vára számára készült kartonjai e nemben a magyar festőművészet legértékesebb dokumentumai. Képmás, tájkép, zsáner, kompozíció egyformán érdekelte őt és mindegyik műfajban egyénit hozott létre.

Liezen-Mayer Sándor és *Zichy Mihály* a nagyszabású, romantikus kompozíciókat kedvelte. Zichy képein a szín csak járuléka a művészi problémát teljesen kifejező rajznak, de a másik mester a kolorizmusnak is áldozott. Mindkettőnek főképpen illusztrációi nevezetesek. Zichy Mihály lapjai korának e nemű legfinomabb termékei közé tartoznak.

Igazi magyar levegő akkor vonult be festészetünkbe, midőn a naturalizmus jelszavával a közvetlen természetmegfigyelés lett a képírás vezércsillaga. Münchenben ismerkedik meg a hatvanas években *Munkácsy Mihály* és *Szinyei Merse Pál* az új törekvésekkel, amelyek festői előadásuk kifejlődésére döntő befolyást gyakorolnak. Munkácsy Mihály nem sokára Münchent is elhagyja és Düsseldorfba megy, mert Knaus közvetlen realizmusa neki jobban megfelel, mint Piloty festészete. Pedig akkor az utóbbi tanárt elődeihez képest már szintén realistának tekintették. Düsseldorfban festi aztán Munkácsy Mihály híres *Siralomházát*, amelyben egyénisége egyszerre teljes mivoltában és nagyságában kibontakozik. A realista festői előadást erős lélektani jellemzéssel és komponálással kapcsolja össze. Ez volt Munkácsy ideálja, hozzá maradt hű egész életében és ezért nevezték őt teátrálisnak később annak az iránynak szószólói, akik a komponálást, a lélektani jellemzést a képírásból teljesen száműzni akarták. Pedig Munkácsy Mihály művészete festőileg is a XIX. század legnagyobb értékei közé tartozik. Milyen mélyek aszfaltba ágyazott színei, milyen plasztikusan mintázza velük alakjait. Bámulatos képein a lelki megjelenítés nagyszerűsége. Minden alak közvetlenül vesz részt a történésben. Amellett mindegyik tudatosan megállapított helyen áll a vásznon, anélkül azonban, hogy a beállítás keresett lenne. Utolsó alkotásaiban a közeledő lelki összeroppanás folytán a mester ecsete azonban már nem képes tisztán követni szándékát, már nincs Munkácsynál közvetlen és világos kapcsolat a természetbenyomások és elképzelései között. Fénykorából való képei ellenben a múlt század legmagasabb rendű festőművészeti értékei közé tartoznak.

Szinyei Merse Pálból, aki szintén Münchenben tanult, Munkácsytól eltérő eredményeket érleltek ki az ottani festőművészeti áramlatok. Egyfelől őt az újabb franciák, Courbet és a barbizoniak érdekelték, másfelől azonban még mélyebb benyomást tett rá Böcklin fölfogása. Az utóbbi mester színeinek ragyogása, a képein látható napsütés váltotta ki Szinyei plein airjét. Szinyei lelkületéhez és a sárosi környezethez, vidékhez közelebb álltak a derült színek, mint a tragikus témákhoz illő

félsötétség. Eleinte Böcklin hatása alatt ő is a mitológiai témákat kedveli, de csakhamar saját világát másolja valódi napsütésben és színpompában. 1873-ban festi *Majálisát*, melyben egy szabadban lepihent társaságot foglal plein air-kompozícióba. Érdekes, hogy Szinyei itt ugyanazt a témát választja, mint Manet a *Dejeuner sur l'herbe*, de míg Manetnek 1863-ból való képén az új törekvések szinte viaskodnak a hagyományokkal, addig Szinyeinek vászna már mint teljesen új és tökéletesen ki nyilatkoztatott hitvallástétel áll előttünk. Művészete a tósgyökeres magyar lélek kifejezése, a magyar földesúr világnézetének festői megszólalása.

Természetesen Szinyei sem előzhette meg korát büntetlenül, művészete csak akkor aratott diadalt, midőn a képirás a francia festők hatása alatt már mindenütt a naturalizmusnak és az impresszionizmusnak hódolt be. Annál nagyobbra nőtt aztán később jelentősége. A plein air út-törő nagy mestere gyanánt ünnepezték.

Munkácsy Mihályhoz hasonló festői törekvések vezettek annak idején több magyar festőt, akik mind a müncheni naturalizmust követték. Közöttük volt *Gyárfás Jenő* is. Korai visszavonulása egyik legnagyobb vesztesége a magyar piktúrának. Képmásai igen nagy tehetségről, tónus- és színérzékről, formatudásról tanúskodnak. Lotz és Székely után *Benczúr Gyula* az utóbbi idők legkiválóbb magyar komponáló mestere, ő azonban nem a freskót művelte, a ragyogó színpompa iránti vágyát kisebb-nagyobb vásznain elégítette ki. Alkotásai Rubens, Tizián és Tiepoló festői szellemét idézik fel dús formáikkal, fénylő színeikkel, a bársony, a brokát mindenkit elbűvölő csillogásával. Egész galériáját festette a képmásoknak, melyek közül nem egy az ünnepies portrék legszebb magyar példaképei közé tartozik.

Rendkívül népszerűek *Karlovszky Bertalan*, a külföldre származott *Horovitz Fülöp* és *László Fülöp* arcképei. Karlovszky Bertalan bámulatos formaérzékkel és rajztudással festi arcképeit, a világhírű *László Fülöp* viszont nagy virtuozitással, könnyed technikával veti oda elegánsan elképzelt modelljait. Horovitz Lipót festői előadása egyszerű és nemes, az ábrázolás hűsége, a lélek jellemzése a főszempont nála.

A francia naturalizmus és a hetvenes évek plein air je természetesen nálunk is átalakítóan hatott piktúránk stílusára. Egyszerre világosabbak lettek a képek, a barnás galéria-tónustól művészeink menekülni igyekeztek. Bastien-Lepage következetes naturalizmusa erős befolyást gyakorolt festőinkre úgy a témaválasztás, mint a festői felfogás tekintetében. Magyar motívumok nyomulnak előtérbe, a szabadban alkotott képeken a világos fényvel átítatott zöld szín válik uralkodóvá. Művészeink egymásután festik a parasztéletképeket és tájakat, melyekben már a magyar levegő többé-kevésbé kifejezésre jut. Természetesen a müncheni Leibl, majd később különböző francia művészek szelleme is belejátszik festőink fejlődésébe.

désébe, de a külföldről való önállóság most már mindjobban érvényesül. Az eleinte Párizsban dolgozó *Deák-Ébner Lajos* közvetlen megfigyelésű, pompás szolnoki képeiben az osztrák Pettenkoffen tradícióit folytatja, *Bihari Sándor* viszont zamatos magyar jeleneteket ábrázol, gyakran adomaszerűen, de mindig tiszta festői fogalmazásban. *Vágó Pál* táj- és életképeit az igazság, a magyar levegő és magyar mozdulatkifejezés élte, *Zemplényi Tivadar* műveit pedig már az erősebb napsütés, az élénken felgyúlt színek és festői előadás jellemzik.

A vallásos tárgyú piktúra ekkor nem nagy szerepet játszik nálunk. Benczúr Gyula idetartozó művei mellett *Feszty Árpád* néhány kompozíciója a legjelentékenyebb. Feszty is inkább történelmi kompozíciókkal – Árpád bejövetelenek körképével – és allegorikus freskókkal ért el megérdemelt sikert.

A kilencvenes évektől kezdve aztán mind nagyobb tért hódít a tájkép. Talán egyetlen egy műfaja sincs piktúránknak, melyben a magyar *jelleg* fokozatos kifejlődése annyira szembetűnő lenne, mint a tájképben. Minő nagy az út *idősb* *Markó Károly* klasszicizáló tájaitól *Brodzsky Nándor*, *Ligeti Antal* és *Keleti Gusztáv*, majd *Paál László* alkotásain keresztül a kilencvenes és az utána következő évek igazi magyar levegőjű természetábrázolásaihoz. A barbizoni festőkhöz kapcsolódik *Paál László*, aki valóban egyenlő rangú társa a francia mestereknek. Hány kitűnő Paál László-kép cserélt külföldön gazdát hamis Courbet, Rousseau jelzéssel. Paál László valódi tájképfestő volt, aki művészetéből kivetett minden irodalmi elemet. Csak a hangulati motívum uralkodik képein. Nem festett napfényben úszó tájakat, hanem a fontainebleau-i erdő árnyas útait, barátságos tisztásait, hová a napfény a hatalmas fák lombzatán csak itt-ott tör át élénkebb foltokban. Ha pedig az erdőt elhagyja, akkor sem gyűl fel Paál képein a nap ragyogása, hanem melankolikus párázatot, fényt-emésztő felhőzetet borít vásznaira.

Paál László mellett a hetvenes és nyolcvanas években *Mészöly Géza* a magyar tájkép legigazibb mestere. Előszertetettel festi a Balaton partjának tájait, melyeknek szüzi szépségét különösen kisebb alkotásain örökíti meg közvetlen frissességgel. Magyar érzéssel karakterizálja a tájképeit élénkítő alakokat, a halászokat, cigányokat. A kilencvenes évektől kezdve aztán sorba jelentkeznek magyar szellemű tájképfestőink. *Olgyay Ferenc*, *Mihalik Dániel*, *Bosznay István*, *Szlányi Lajos*, *Zombory Lajos*, *Edvi Illés Aladár*, aki különben *Pállik Béla* mellett kiváló állatfestő is, *Tölgyessy Artúr*, *Kunffy Lajos* meglepően magyaros érzésű tájképeket alkotnak.

Festészetünk faji jellegének kidomborításában mégis legnagyobb a szerepe a *nagybányai iskolának*. Nemcsak speciálisan magyar zamatúak az ott született képek, hanem tagadhatatlanul helyi stílusuk is van. E vá-

rosnak és környezetének különleges színei rányomják bélyegüket a nagybányai alkotásokra. Kevés helyen festettek olyan ragyogó napsütést, olyan fényes kék eget és olyan buján zöld lombokat, mint e művésztelepen. *Hollósy Simon* alapította a nagybányai iskolát Münchenből odaránduló tanítványaival, de hozzájuk csatlakozott a magyar festők közül elsősorban *Ferenczy Károly*, *Thorma János*, *Iványi-Grünwald Béla* és *Réti István*. Magának Hollósynak piktúrája még nem volt nagybányai, ő megmaradt a Leibl-féle hagyományos festési mód hivatott folytatójának. Annál pregnansabban és egyénibben jut azonban kifejezésre a nagybányai levegő *Ferenczy Károly* piktúrájában. Fanatikusa volt annak az iránynak, amely az irodalmi szempontok belekeverése, a képtárgy novelisztikus beállítása ellen küzdött. Nem festett történelmi tárgyú képeket, a bibliai jeleneteknél sem annyira a tárgy eszmei jelentőségét domborította ki, a témát csak a szín- és világítási problémák céljaira használta föl. Különösen fejlődésének középső idejében szorította háttérbe alakjainak lelki jellemzését, ami a szabad levegőn való festés akkori kizárólagosságával függött össze nála. Fejlődésének utolsó idejében azonban ő is meglazította a plein airrel való barátságát, művészi számításaiból kezdi kikapcsolni a napfényt. Leegyszerűsített, hűvösebb tónusú színösszefoglalásokra törekszik és ezzel párhuzamosan kiemeli a forma, a körvonal jelentőségét.

Thorma János már nem annyira önmagukért követeli a színeket, mint *Ferenczy Károly*, nála a szín és a képtéma jobban összefügg egymással. Az *Október 1-én* című nagy vászna megragadóan igaz életkép és egyben nagyszabású kolorista színimpresszió. *Iványi-Grünwald Béla* művészete Nagybányán *Ferenczy Károly* irányához állt legközelebb, de napsütéses vásznai közül egy-kettő már akkor is elárulta a művész komponáló erejét és stilizáló hajlandóságát. *Iványi-Grünwald* igazi egyénisége nem Nagybányán, hanem onnan való elköltözése után, a legutóbbi években bontakozott ki. *Réti István* komoly, elmélyedő egyéniség. Még Nagybányán sem a ragyogó napsütést kereste, hanem a meghitt szobák félhomályba borult hangulatát.

A *szolnoki iskolának* is nagy érdemei vannak a nemzeti szellemű festői stílus kifejlesztése terén. Az ide telepedett festők *Pettenkoffen* és *Deák-Ébner* hagyományait fűzik tovább. Az alföldi róna vibráló levegőjét, fénytől átítatott színakkordjait, a Tisza és a Zagyva sárgászöld reflexeit festik. Piktúrájuk tősgyökeresen magyar, akárcsak a nagybányai festészet. Különösen az élete delén elhunyt *Mihalik Dániel* és *Fényes Adolf* művészetében jelentkezett legzamatosabban, legfestőibben a szolnoki iskola tájképfestészete. Tájképein kívül *Fényes Adolf* eleinte az egyszerű nép életéből vett figurális motívumoknak tiszta festői értelmezésével vált népszerűvé, most pedig művészete dekoratív, stilizáló, sokszor

MAGYAR ÉPÍTÉSZET I.

A jáki templom főkapuja

A kassai székesegyház déli kapuja

*A pannonhalmi apátság templomának
belseje*

A csütörtökhelyi kettős kápolna

szimmetrikusan konstruáló irányt követ. Szolnokon dolgozott egyideig *Szlányi Lajos*, akinek magyarországi és ausztriai téli tájképei a legjelentékenyebbek. Magyar levegőt, magyar színeket hangsúlyoz *Bosznay István* naturalista tájképein.

Mednyánszky László báró és *Katona Nándor* a magyar tájképnek külön helyre kívánczó, de együvé való mesterei. Az előbbi a ködös hangulatokat kedvelte, míg az utóbbi a Magas-Tátrának tiszta levegőjében látott szín- és formahatásait igyekszik szinte krónikás pontossággal kifejezni. Érdekes jelenség, hogy az idős Mednyánszky piktúrája a világháború orosz harcterén, a neki megfelelő motívumok hatása alatt mennyire újjászületett. Itt festette legőszintébb hangulatú tájképeit. Emellett a figurális motívumok, elsősorban a nép egyszerű fiainak, az ágrólszakadt szegénylegényeknek arcképei is nagy szerepet játszottak művészetében.

A nagybányaival és a szolnokival merőben ellentétes irányban kereste a *gödöllői iskola* a művészet magyar hangulatát. Nem a naturalizmus, nem a természetmásolás, hanem a stilizálás, a lélek egyéni poézisének kivetítése volt nekik fontos. *Körösői-Kriesch Aladár* a feje az iskolának, amelynek a szimbolista *Nagy Sándor* a másik erőssége. *Körösői* nemcsak művész, hanem gondolkodó is volt Ruskin fajtájából. Meghitt érzéseket, erkölcsi értékeket hangsúlyozott művészi alkotásaiban, a képző- és az iparművészet együttes művelésében tulajdonképpen az élet morális megoldását kereste. Mégis ritka közvetlenséggel állott a természettel szemben. Temperával festett tájképeit, vízfestményeit sokszor csak nagyobb kompozíciók előtanulmányainak tekintette. A mester nagyméretű faliképeit sem befolyásolta a nemzetközi akadémizmus. Az erdélyi ősi magyar népművészet nyelvén fejezte ki magát bennük. *Körösői-Kriesch Aladár* és *Nagy Sándor* kezdesét a fiatal nemzedék néhány tagja folytatja. A spirituális törekvéseket képviselik a modern magyar piktúrában. Vezérük most *Remsey Jenő*, akinek kompozíciói eredeti stilizáló erőt és faji érzésből táplálkozó dekoratív tehetséget árulnak el.

Az érdeklődés középpontjában ma azonban leginkább *Rippl-Rónai József*, *Csók István*, *Rudnay Gyula*, *Vaszary János*, *Iványi-Grünwald Béla*, *Fényes Adolf*, *Glatz Oszkár*, *Dudits Andor*, *Kosztai József*, *Kernstok Károly*, *Magyar Mannheimer Gusztáv*, *Perlmutter Izák* és a fiatal *Szőnyi István* művészete áll. *Karlovszky Bertalannal* ők a mai magyar festészet legkiválóbb egyéniségei.

Rippl-Rónai művészetének gyökerei nem a magyar televényben ágaznak szét. Párizs talajából szította magába az éltető nedvet, de aztán itthon termékeny ült meg újra, hogy a francia és a magyar szellem keveredéséből izgatóan érdekes gyümölcsöket hozzon. A mester megérezte a magyar népművészet szín pompáját és vele frissítette föl korai párizsi stílus-

sának halvány színharmóniáit. Műveiben a természeti képek transzponálásába az artistikus elképzeléseken kívül hangulati tényezők is vegyülnek. Rippl-Rónai nemcsak nálunk, hanem a kilencvenes években Párizsban is a művészet legérdekesebb stílusújítói közé tartozott. *Csók István*, mint puritán naturalista kezdte, de az impresszionizmus hatása alatt a szigorú rajz fölládozásával könnyedebbé vált festői előadása. Most a színeknek bensőséges és fejlett ízlésű lírikusa. A tónus- és színbeli harmóniáknak bámulatos változatait és finomságait élvezhetjük későbbi műveiben. Némi képen a színek zománcosan csillognak, más munkáin meg ezüstszerű tónus borul rájuk. Míg működésének első korszakában a nagyobb kompozíciók voltak előtérben, később nem egyszer a kisebb méretű színekoltemények fejezik ki legtökéletesebben Csók színálmait. *Rudnay Gyula* művészetét a borongó magyar lélek hatja át, mindent a valóságnál tragikusabbnak, nagyobbknak lát. A legegyszerűbb motívumot a magyar romantika költői himporával szórja tele. Kompozícióiban igen gyakran a barokk szenvedelmes forgataga éled újra. Színei néha világosak, átetszők, máskor terhesen sötétek. Alkonyi melankólia borul finom valeurökre épített tájképeire, feszültséggel teli figurális képeiben viszont a magyar temperamentum robban ki kevélyen, dárídósan. A mindig új stílust kereső *Vaszary János* szintén a naturalizmuson kezdte, mint a legtöbb vezető mesterünk. Később volt francia ízű stilizáló korszaka, majd utóbb erőteljes szín- és formahatásokban találta meg legigazabban önmagát. Merészen, egyenes ecsetvonásokkal vetette vászonra az aszfalttól fénylő színeit, amelyek együttese a harsonák kevéssé hajlékony, de annál erőteljesebb hangjára emlékeztet, újabban megvilágosodott palettája és röpké impressziókat rögzít meg könnyeden, virtuóz vázlatyszerűséggel. *Iványi Grünwald Bétáról* már szóltunk. Mostani stílusát drámai emelkedettség, a színekben való ékes-szólás és meleg harmónia jellemzi. A magyar falut, az Alföldet ábrázoló alkotásai, épp úgy, mint *Kosztá Józsefnek* izzó színekkel telített festményei nagyvonalú transzponálások. Koszta képeinek mélytüzű vörösei, sárgái és kékjei a feketéből villannak ki, a napsütés nála félsötétséggel vegyül. Éppen így alkonyi félhomályba merül a már szintén említett *Fényes Adolfnak*, a szolnoki iskola fejének legutolsó stílusa. Meseszerű színpadi képekre emlékeztető kompozíciói újabban ismét a magyar Alföld reálisabb benyomásainak adták át helyüket. *Glatz Oszkár* a paraszt életképnek és a képmásnak kiváló mestere. Az ő művészete esik legközelebb a valóságosságához. Festményeiben és rajzaiban a forma határozott tisztelete nyilvánul, de a tárgyilagos kifejezést finom előadással, legtöbbször élénk színegyüttessel kapcsolja össze. Objektív fölfogásánál fogva egyike a legjelesebb arcképfestőinknek. A történelmi kompozíciókat festő korábbi mestereinknek *Dudits Andor* lépett az örökébe. Állami megbízásból nagy-

hatású freskósorozatokat fest, melyeken kultúrhistóriánk jellemző epizódjait örökíti meg. Jelen történelmünknek is ő állított legnagyobb igényi emléket az *Eskü a Vérmezőn* című vásznán. *Magyar-Mannheimer Gusztáv* palettája valamikor sötét volt, mint a Munkácsy val egyívású festőké, de később Itália ege és kolorizmusa színesebbé, világosabbá tette művészetét. A drámai erőt azonban mostani vékony ecsettel készült színekölteményeiben is igyekszik megőrizni. Felhői tragikus érzésektől terhesek. *Perlmutter Izsák* a rákospalotai parasztinterieuröknek egyéni értelmezője. Mondhatni plein airt fest a szobákba beáradó napfény alapján, emellett a népies dekoratív színhatásokat is kiemeli. *Kernstok Károly* szintén a plein airtól indult ki, de később monumentális és díszítő célokat keresve, a szín- és formastilizálás felé fordult.

Az újabb nemzedék legerőteljesebb egyénisége kétségtelenül *Szőnyi István*. Ferenczy István óta nem volt magyar művész, aki olyan elhatározó és fejlődésképes hatást tett volna társaira, mint a robusztus tehetségű fiatal Szőnyi. Magáévá tette a modern képirás szellemét anélkül, hogy elveszítette volna a természettel való kapcsolatot. Tér és tömeg, valamint szín és forma kiegyenlítést talál fényel, feszültséggel teli hatalmas vásznain. Már legkiválóbb követői is, mint *Aba-Novák Vilmos*, a korán elhunyt *Korb Erzsébet* külön kiváló egyéniségekké értek. Eltérő irányú, de határozott értékű alkotásokkal gazdagítják még *Hatvány Ferenc báró*, *Csánky Dezső*, *Burghardt Rezső*, *Szüle Péter*, *Márton Ferenc*, *Kukán Géza* és *Egry József* a modern magyar festészet változatos együttesét.

A képzőművészetek között a festészet áll a magyar lélekhez legközelebb. A képirásban fejlődött ki a legjellemzőbben a magyar génusz és éppen ezért festők alkották a magyar művészet legnagyobb jelentőségű értékeit. A magyar ember reális érzékű lény. Nyitott, elfogulatlan szemmel nézi a valóságot, nem igen hajlandó arra, hogy intellektuális rendszerek alapján alakítsa át a természetről való képeit. Nem csoda tehát, hogy a magyar festőművészet akkor talált igazán önmagára, amikor a XIX. század második felében a naturalizmus volt a vezércsillag. De a naturalizmus jelszava alatt nemcsak önmagát találta meg a magyar művészet, hanem a magyar természet, a magyar levegő, a magyar napsütés is egyszerre a maga igazi lokális valóságában tárult fel előtte. Kevés nemzet festőművészete számára volt olyan fontos a műteremből való kivonulás, a plein air-festés uralomraj utasa, mint a magyar képirás számára.

Mikor a művészet legújabb forradalma elérkezett, a magyar festészetnek már olyan erős hagyományai voltak és nemzeti karaktere is annyira kifejlődött, hogy a Franciaországból jövő, de nemzetközivé vált áramlat már nem veszélyeztethette a magyar festőművészet önállóságát. Cézanne újítása ugyan elhatározó befolyást gyakorolt a magyar festőkre,

a nagy francia mester stílusa azonban nem merevítette meg és nem egyenruházta a képírás modorát. Épp így a különböző elméleteken alapuló ultramodern irányok sem találtak Magyarországon kedvező talajra. A szigorú naturalizmuson és a könnyed impresszionizmuson természetesen a legtöbb jelentékeny magyar festő már túl van, de művészi transzponálásukat nem kigondolt mesterkélt elméletek, hanem egyéni érzésük, fantáziájuk vezeti. A magyar művész nem hajlandó teljesen szakítani a való természettel, Picasso nálunk nem találhat igazi követőkre. A színjelenségeket a magyar festő ugyan szereti drámailag hangsúlyozni, vagy dekoratív módon kiaknázni, azonban mindig érezhető mögöttük a természet benyomásának közvetlensége. A forma kisebb szerepet játszik nálunk, mint a szín. Mindez az alföldi magyar milióval is magyarázható, amelyben nincsenek rajzra csábító éles körvonalak, hanem főképpen levegőtől és fénytől befolyásolt színjelenségek. Színekkel, ezeknek borongósan szentimentális, vagy világosságtól diadalmas akkordjaival fejezi ki magát előszeretettel a magyar festő. Némelyik stílusában ugyan francia könnyedség is érezhető, de a legtöbbnek most ismét súlyosabb, mélyebb lett a kifejezése. Hiába, a nagy nemzeti fájdalom a színekben is szóhoz jut, ha a vezető mesterek művészetét nem is alakítja át exaltait víziókká, mint ez sok nemzet modern művészetében tapasztalható.

Legkiválóbb mestereink kivételes tehetségét nemcsak szűkebb hazájuk, hanem nem egyszer a külföld is elismerte. Közülök néhánynak arcképe a firenzei világhírű önarcképek galériájában függ a régi nagy mesterek arcképei mellett, jelezve halhatatlanságukat. Mindez az elismerés azonban csak szórványos jelenség. A világközvélemény még nem ismeri eléggé a magyar művészet értékeit és a nemzetközi művészettörténelem sem róta le tartozását a magyar művészetet szemben. De az idő nem késhet soká.

A magyar igazság virradatával együtt el kell jönnie a magyar művészet világszínházának is.

MAGYAR ÉPÍTÉSZET II.

Fellner Jakab: Az egri lyceum

Részlet a sárospataki vár udvarából

Az egri minorita-templom

Héfele Menyhért: A székesegyház belseje

MAGYAR ÉPÍTÉSZELET III.

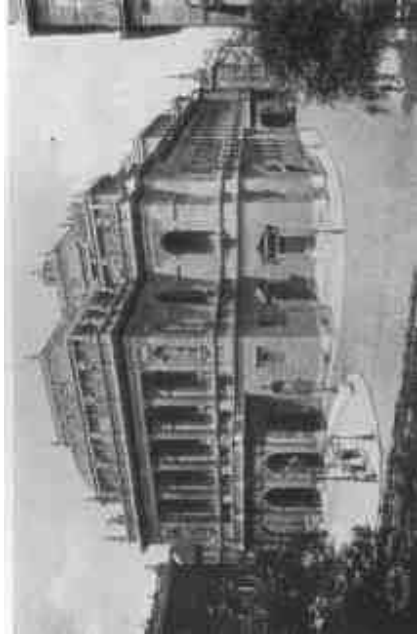
Podlak. Műhely. A Magyar Nemzeti Múzeum Budapesten.

Fest Frigyes. A budapesti Vigadó.

Lechner Ödön. Az Eszterházy Károly Gyakorlóiskola Budapesten.

Ybl Miklós. A budapesti Operaház.

HUBAY JENŐ: A MAGYAR ZENEMŰVÉSZET MAI HELYZETE EURÓPAI VISZONYLATBAN

Először a magyar nép ezer év előtt a népvándorlás idején Árpád vezérrel a Kárpátoktól az Adriáig terjedő új hazát elfoglalta, kétségtelenül magával hozta berendezését, szokásait, vallási gyakorlatait, táncait és dalait.

Annak ellenére, hogy legkiválóbb történészeink és archeológusaink a honfoglalás problémájával behatóan foglalkoztak és foglalkoznak, sajnos eddig nem jutottak teljesen kielégítő eredményhez. Egyes korabeli maradványok, továbbá Anonymus, IV. Béla király névtelen jegyzőjének írásai ugyan némi útbaigazítást nyújtanak, de ezek csak támpontok, melyek következtetésekre alkalmasak, de egészben véve megbízható alapot nem nyújtanak. Tudvalevőleg a magyar nép csak a leghevesebb küzdelmek árán tudta magát fenntartani Európa keleti részének határán a tatár és török betörések ellen, melyek nemcsak a népet és hazáját, hanem egész Európát is végveszedelemmel fenyegették. A többszörös tatár invázió, a 150 évig tartó török megszállás, később az osztrák uralom elleni küzdelmek rengeteg károkat okoztak kultúrértelmeinkben; a folytonos és kimerítő harcok következményeképp a kulturális törekvések jelei sokszor teljesen megsemmisültek. Ez különösen folklórunkra vonatkozik. Pl. sok esetben megállapítható, hogy némely dalnak ősi eredete van; de bizonyítani azt mégis csak a dal szövegének és dallamának konstrukciójával lehet. Feljegyzett egyházi énekeink, melyek sok-

szor világi énekekké változtak át, a XIV. századig nyúlnak vissza. Az előbbi korszakot, sajnos eddigelé homály fedi. Azonban a XV. század krónikás énekei megőrizték a pusztulástól.

Nem szándékom a magyar népies ének és dal fejlődésének különböző fázisait vázolni, csak annyit kívánok megállapítani, hogy a magyar nép a zene iránti természetes hajlamánál fogva az eke forogtatásánál épp úgy, mint a harci táborban mindig dalolt. Kétségtelen, hogy a legszebb magyar dalok és nóták a néptől származnak. A nép ajkán születnek a rímes versek és mindjárt hozzá a muzsika is. Voltak ugyan nálunk is regősök, kobozverők, hegedősök, igricek és lantosok, kik a krónikát zenébe foglalták, így pl. Tinódi Sebestyén (1510-1556) a lantot pengetve kastélyról-kastélyra járt s krónikás énekeivel a kastélyok urait gyönyörködtette és mulattatta. Egyes poéták, kik zenei vénával is meg voltak áldva, mint pl. Balassa Bálint (1551-1591) és sokkal későbben Pálóczi Horváth Ádám (1760-1820) költeményeiket maguk zenésítették meg.

Városainkban, falvainkban minden alkalmat felhasználtak, hogy muzsikálhassanak, énekelhessenek, táncolhassanak. De mindez csak a természetes zenei ösztön kielégítésére szolgált s a magyar műzene keletkezését semmi tekintetben sem mozdította elő. Voltak ugyan a XVII. század vége felé egyes tehetséges zenészek, kik, mint Lavotta és Csermák, Bécsben végzett komoly zenei tanulmányok után a műzene terén is kísérleteztek, de érdeklődés híján mégis csak nóták, dalok és táncdarabok szerzésével tudtak közkedveltségre szert tenni. Évszázadokon át hazánkban a cigányzenészek is nagy szerepet játszottak. Már 1423-ban jöttek az országba Zsigmond király alatt, ki nekik pártfogást, szabadságot és vajdáj oknak kiváltságot adott. Eleinte a cigányok nem foglalkoztak zenével, csak az idők folyamán váltak zenészekké. A magyar urak zene iránti szeretete is megnyilvánult azáltal, hogy udvaraikban cigányzenekarokat tartottak fenn.

Valami zenei öserő lakozik a cigányokban, noha az a naturalizmus felé hajlik s művelődésre nem alkalmas. Ha komoly zenei tanulmányokat végeznek a cigányok, a tapasztalat szerint elvesztik előadóképességüket. A tudás mintegy megbénítja szilaj természetüket és akaraterejüket. Évszázadokon át cigányok muzsikáltak Magyarországon, városban, faluban, mindenütt. Nagy érdemük, hogy a magyar zenét megkedveltették és terjesztették, de nagy kárt is okoztak azáltal, hogy a magyar ember zenei szükségletét hosszú ideig kizárólag ők elégítették ki s így megakadályozták a nemzeti zeneművészet fellendülését. Igen sok cigányprímás méltán országos hírre tett szert. Voltak közöttük, akik szívhezszóló, még ma is népszerű nótákat, dalokat és táncdarabokat szerettek. Ilyenek voltak sokak közül: Bihari János (1769–1827), Patikáros Ferkó (1827-1870) és a Rácz-dinasztia megalapítója, az öreg Rácz Pali (1815-1885), aki-

nek felejthetetlen Erzsébet királynénk kedvenc dalát, a „Lehullott a rezgő nyárfá” címűt is köszönhetjük. II. Rákóczi Ferenc udvaránál egy nő vezette a zenekart: Czinka Panna, ki szintén országos hírnek és közkedveltségnek örvendett.

Zeneileg azonban nagy bajt okoztak a cigányok a magyar zenének, mert ők előadásukba belevitték atavisztikus, cigányos előadási modorukat. A legszebb, legegyszerűbb és legnemesebben ívelt magyar népdalt is ornamentikával és fiurátúrákkal cifrázták el. Ez okozhatta Liszt Ferenc súlyos tévedését is, melynek a „Des bohémiens et de leur musique en Hongrie” című művében kifejezést is adott: hogy t. i. a magyar zene tulajdonképpen cigányzene és ez a cigányok nemzeti eposza. E téves állítását Liszt később teljesen és töredelmesen visszavonta. Nálunk a cigányzenekarok előbbi nagy jelentőségüket nemzeti zeneművészetünk szolgálatában álló művészi zenekarok működése és terjeszkedése folytán elvesztették. Ma már csak az a hivatásuk, hogy tüzes és színes játékkal szórakoztassák közönségüket szép magyar nóták előadásával. A külföldön is, bárhol lépnek fel, nagy elismerésben részesülnek.

A magyar nemzeti zeneművészet születése összeesik a nemzeti ébredés nagy korszakával. A XIX. század elején mindenki érezte az országban, hogy a magyar nemzet csak úgy tarthatja fenn magát, ha a nagy nyugati kultúránemetek szellemi nivóját eléri és nemzeti sajátosságait saját kultúrájába és műveltségébe beleviszi és fejleszti. Nagy hazafiak, mint Széchenyi István, Deák Ferenc és Kossuth Lajos, lángelméjű költők, mint Vörösmarty, Arany, Jókai és Petőfi, hozzájárultak a nagy átalakuláshoz. Zenei téren két ember születése és működése döntő befolyást gyakorolt a magyar zeneművészet keletkezésére és fejlődésére. Erkel Ferenc 1810-ben, Liszt Ferenc 1811-ben született. Ugyanakkor azonban már mozgalom indult úgy Budapesten, mint több nagyobb vidéki városban zeneiskolák felállítása érdekében. Köztudatba ment át az a meggyőződés, hogy ameddig fiatalságunk nem részesülhet rendes zenei oktatásban, addig Magyarországon igazi művészet nem fejlődhetik. E mozgalom eredményeképp 1826-ban megalakult a Pest-Budai Hangászegyesület, mely később mint Nemzeti Zenede működik tovább. A vidék sem maradt el s gyors egymásutánban keletkeznek zeneiskolák Kolozsvárott, Aradon, Miskolcon, Győrött, Sopronban és Pozsonyban.

Budapesten felépült a Városi Színház, mely felváltva operai és színelőadásokat rendezett. A színház ünnepélyes megnyitása 1812 február 9-én arról nevezetes, hogy ez előadásnak alkalmi darabjaihoz a zenét Beethoven írta. A két darab címe: Szent István király és Athén romjai. E művek a Beethoven-centenárium alkalmából Budapesten és Bécsben ismét előadattak. A Városi Színházon nem volt áldás, mert 1847-ben leégett. De már e színház pusztulását megelőzőleg az egész ország közvéleménye

követelte, hogy Nemzeti Színház épüljön a fővárosban. 1837-ben nyílt meg a nemzeti színészet és a nemzeti zene új hajléka. Ebben is felváltva színi és operai előadások tartottak. Csakhamar Erkel Ferenc veszi át az opera vezetését és itt kezd szárnyat bontani a magyar műzenének úttörője. Mint a színháznak első karmestere, abban az előnyös helyzetben volt, hogy operáit maga taníthatta be és vezényelhette. Erkel volt az első, ki magyar irányú operákat írt, melyeknek szövegét is a magyar történelemből merítette. Számos dalműve közül még ma is műsoron van két legnépszerűbb operája: Hunyadi László és Bánk bán. E művek európai szempontból is jelentős zenei alkotások. Külföldi érvényesülésüket csupán a magyar tárgyú szövegek akadályozták. A magyar himnusz szerzője is Erkel Ferenc. 1853-ban a Filharmóniai Társulatot alapította s ezáltal a magyar zenei életet egy fontos művészi tényezővel gazdagította. Ugyanakkor, mikor Erkel Ferenc itthon bontotta ki a magyar nemzeti művészet zászlaját, Liszt Ferenc mint zongoraművész hódította meg Európát. Magyar rapszódiáival megismerteti és megkedvelteti mindenütt a magyar zenét. A nagy árvíz, mely 1836-ban Budapest nagyrészét elpusztította, megdobbantja hazafias szívét. Haza siet, hangversenyeket rendez az árvízkárosultak javára és hallatlan ünneplésben részesül. De ő, bár mindig és mindenütt szeretettel emlékezik meg hazájáról és anélkül, hogy kivetkőződnék magyarságából, mint művész – az egész világra. Weimarban barátai, tisztelői és tanítványai körében zenei központot teremt. Mint Wagner zenéjének egyik legnagyobb híve és támasza, terjeszti az új zenei irányt és eszméket. Ugyanakkor ő is legszebb műveit írta meg, melyek mind magyar szívének sugallatai. Legnagyobb alkotásai: Szent Erzsébet legendája, a magyar Koronázási és az Esztergomi mise magyar műveknek tekinthetők, mert nemcsak hogy telítve vannak magyar témák és motívumokkal, hanem mert e művek gondolat- és érzelmi világa is magyar. E nagyszabású művek bemutató előadásai Budapesten, illetve Esztergomban tartottak meg.

Liszt 1874-ben megbízást kapott a magyar kormánytól egy zenei főiskola szervezésére. Liszt mindig ragaszkodott hazájához és váltig hirdette, hogy addig, míg a fiatalságnak nem nyújtatik alkalom alapos zenei kiképzésre, nem fog a magyar zeneművészet felvirágozni. Így tehát elfogadta a megbízatást s 1875-ben megnyílt az ő égisze és vezetése alatt az Orsz. M. Kir. Zeneakadémia. Ezen időtől kezdve minden esztendőben néhány téli hónapot Budapesten töltött s itt is, úgy mint Weimarban, olyan szellemi központot teremtett, melyben az arisztokrácia legkiválóbb tagjai találkoztak a tudományos és művészvilág kitűnőségeivel. Persze a kül- és belföldi tanítványok serege állandóan körülrajongta a mestert Liszt tehát életének utolsó korszakában, majdnem 11 évig, állandó kapcsolatot tartott fenn hazájával. Hogy mennyire a szívén hordta a magyar

zeneművészet fellendülését, az kitűnik e két levéltöredékből is, melyeket gróf Zichy Géza barátjához és tanítványához intézett.

compatriote,

*De forte et brillante renommée
en Europe, et mes plans à
espérer, que pour à peu,
l'art prendra en Hongrie
solide et illustre place.*

*Vous m'aidez, lui oblige
à réaliser cet espoir vital.*

*Votre bien dévoué
Liszt*

24 Février, 81.

Budapest.

Hofentlich Vernehren

*Sich allseitlich in unserer
Kongregation mit fruchtbarer
Wartung zu versichern*

Musik-Künstler

*Dies mein Wunsch, ein
Bestehen.*

Der treu ergebene

Liszt

4ten März, 81.

B. u. post.

A trianoni békeszerződés Liszt Ferenc, e nagy magyar lángelme szülőhelyétől is kegyetlenül megfosztott. De nemcsak azt a földet, ahol Liszt bölcsője ringott, érte e balsors. Mennyi más szellemi nagyságunk szülőhelye került az új európai térkép szerint „külföldre"! így Arany János, a nagy költő szülőhelye: Nagyszalonta Romániának jutott. Madách Imre „Az ember tragédiája” világhírű költője és Jókai Mór, a nagy regényíró szülőhelye (utóbbi az ősmagyar Komáromban született) minden magyar ember nagy fájdalmára Csehszlovákiához csatoltatott.

A zeneiskolák felállításával s ezeknek célirányos működésével a zeneművészet Magyarországon nagy arányokban fellendült. Különösen a Liszt vezetése alatt működő Országos Zeneakadémia, melynek élére Liszt halála után Mihalovich Ödön, a kiváló zeneszerző, Wagner és Liszt barátja lépett, töltötte be hivatását oly nagy eredménnyel, hogy csakhamar egy európai színvonalú fiatal zenész-gárda érlelődött, mely tehetségével és képzettségével világszerte nagy sikereket aratott. Tájékoztatásul néhány prominens nevet is közlök:

Zeneszerzők: Bartók, Dohnányi, Kálmán, Kodály. Lendvai, Radnai,

Előadó művészek, énekesek: Anday Piroska, Bazilidesz Mária, Durigo Ilona, Medek Anna, Németh Mária, Pataky, Sándor Erzsi, Szántó M., Székelyhidly.

Zongoraművészek: Bartók, Dohnányi, Kabós Ilona, Keéri-Szántó, Kentner, Stefániái.

Hegedűművészek: Arányi Jeli, Geyer Stefi, Koncz, Rubinstein Erna, Székely, Szentgyörgyi, Szigeti, Telmányi, Vecsey.

Karmesterek: Reiner, Sebestyén, Széli, Szenkár.

Quartett társulatok: Léner, Melles, Roth, Waldbauer-Kerpely.

E névsor is, mely csak csekély részét foglalja magába a bel- és külföldön működő magyar művészeknek, bizonyítja a magyar zeneművészet gyors emelkedését és a magyar fajnak zene iránti hajlamát és rátermettségét.

Magyarország rendelkezik ma már azokkal a zenei szervezetekkel, melyek minden országban elmaradhatatlan kellékei a zenekultúrának. Első helyen kell említeni a Liszt alapította Orsz. Zeneakadémiát, mely 50 éves fennállásának jubileumán a kormány által főiskolai rangra emeltetett és Országos M. Kir. „Liszt Ferenc” Zeneművészeti Főiskola címet nyerte. Ez intézet, melynek vezetése és irányítása 10 év óta e sorok írójára van bízva, külföldi művészek által is a világ egyik legtökéletesebb és legjobb zenei tanintézetének ismertetik el, nemcsak azért, mert minden a zenére vonatkozó fakultásnak abban tanszéke van, de főképen azért, mert évenként egész sereg tehetséges és kitűnően képzett fiatal művész és művésznő kerül ki az intézetből.

A M. Kir. Operaház, melynek igazgatója Radnai Miklós zeneszerző, szintén állami intézet és még régibb keletű, mint a Zeneművészeti Főiskola. Már 1812-ben tartattak operai előadások az említett leégett Városi Színházban. Az operai előadások 1837-től kezdve a Nemzeti Színházban folytatódtak. Midőn a budapesti közönség igényei megnőttek, felépült a pompás Operaház, melyben már kizárólag csak operai előadások tartatnak. Az Operaházban az operai világirodalom összes jelentékeny termékei előadásra kerülnek. A magyar operairodalom is évről-évre gazdagszik és ma már a magyar szerzők művei az összes előadások egy ötödét töltik be. Kétségtelenül a budapesti M. Kir. Operaház Európa egyik legjelentékenyebb műintézetének tekinthető. A főváros népességének rohamos szaporodása, valamint a közép-, sőt a munkásosztály széles rétegeinek a zeneművészet érdekkörébe való bevonása, szükségessé tették egy második operaszínház alapítását. Ez a főváros hozzájárulásával meg is történt 1911-ben és a 3000 embert befogadó Városi Színházban, jelenleg Sebestyén Géza igazgató vezetése alatt, felváltva opera- és operettelőadások tartatnak.

A Filharmóniai Társaság mellett a zenekarok közül a Budapesti alapított, jelenlegi elnöke és karnagyja dr. Dohnányi Ernő zeneszerző, a Zeneművészeti Főiskola igazgató-tanára, évenként 10 rendes és legalább annyi rendkívüli hangversenyt rendez. Műsoraik összeállításánál a klasszikus és a modern szimfóniai művek előadására fektetik a főszólyt. E hangversenyeken az európai előadóművészek legjobbjai és vendégkarnagyok is szerepelnek.

A Filharmóniai Társaság, melyet mint már említtem, Erkel Ferenc Kar- és Zenekar-Egyesületet, melynek élén Lichtenberg Emil karnagy áll, kell megemlíteni. Az egyesület különösen Bach és Händel nagy klasszikus oratóriumainak előadásait tűzte ki célul, de hasonló irányú modern művek előadása előtt sem zárkózik el.

Az említett egyesületen kívül a Palastrina-Kórus, melynek körülbelül 160 szakénekes tagja van, foglalkozik a capella-karok és mint elnevezése is hangsúlyozza, régi klasszikus karművek nyilvános előadásával. Államilag engedélyezett magánzeneiskola van Budapesten vagy 80. Ezek közül a régi és nagyérdemű Nemzeti Zenedét (elnök-igazgató Szabados Béla zeneszerző, a Zeneművészeti Főiskola tanára) és a kitűnő Fodor-féle Zeneintézetet kell kiemelni. Mindkét intézetet több mint 600 növendék látogatja.

Budapest főváros szintén nagyban hozzájárul zenekultúránk terjesztéséhez, mert tanügyi osztálya száznál több zenei kurzust tart fenn a főváros kerületeiben. A növendékek tandíja igen csekély s így a szegény népréteg gyermekei majdnem ingyen részesülnek alapos zenei oktatásban.

Végül vessünk egy pillantást Magyarország dalos ügyére. Alig van város, sőt nagyobb község, melyben dalegyesület ne működne. Évről-évre tartatnak felváltva a fővárosban és a nagyobb vidéki városokban dalos ünnepélyek is, melyeken sokszor több ezer dalos éneklő nagy közönség előtt az összelőadásra kitűzött karokat.

Azon elválaszthatatlan kapcsoknál fogva, melyek az európai nemzeteket összekötik, kihatása és befolyása van zeneművészetünknek nemcsak a szomszédos államokra, hanem a többi európai nemzetre is. Magyarország elárasztja a világot kitűnő előadó művészekkel. Folklorjának eredetisége és ebből folyólag műzenéjének az európai zenétől elütő szépségei hatást gyakorolnak a többi európai nép zenéjére, de sőt a zeneszerzőkre is. A múlt század Bécsben működő nagy zeneszerzői szintén e hatás alatt álltak s ez műveikben számtalanszor kifejezésre is jutott. Maga Beethoven „Szent István” című daljátékában magyar témákat és ritmust használva, magyar irányú művet teremtett. Haydn, Mozart és Schubert műveiben sokszor felcsillámlik egy-egy magyar, vagy magyaros gondolat. De különösen Brahms szerette a magyar zenét s a híres klarinett-

ötösével többek között, magyar szellemű művet alkotott. Az említett mű Adagio-ja mélabús főtémájával körülfonva a klarinét cifrázataival, valóban költői szépségekben gazdag pusztai hangulatot ébreszt hallgatóiban. Egészen bizonyos, hogy e gyönyörű mű a magyar zene ismerete nélkül sohase jött volna létre. De távolabb fekvő országok zeneszerzői is foglalkoztak magyar zenével. Így pl. Hector Berlioz is, midőn 1846-ban Budapestre jött néhány hangversenyt vezényelni, hallotta a Rákóczi-indulót. Ennek szépsége és eredetisége annyira megkapta és elragadta őt, hogy nyomban átírta nagy zenekarra. Az induló Berlioz átíratában nemcsak nálunk, de mindenütt a világon tomboló lelkesedést vált ki a hallgató-ságból.

Későbbben Berlioz az indulót „Damnation de Faust” című nagy karművébe is beleillesztette.

Mennyi más hírneves szerzőt említhetnék még, kik valamely formában magyar tartalmú művet írtak!

Az előadottakból levonhatjuk a következtetést, hogy a magyar zene-művészet európai viszonylatban is fontossággal bír és annak nagymérvű fejlesztése nemcsak magyar, de európai érdek is.

Magyarország határán áll az európai civilizáció és kultúra utolsó mécsese. Mennyire fontos és kívánatos, hogy e mécses ki ne aludjék s mily nagy veszteséget jelent egész Európának, hogy e mécses határainkon jóval beljebb, tehát Európához közelebb tolta – Trianon. E határon túl, tárgyilagosan nézve a dolgokat, a művészetek még szunnyadoznak. Éppen Magyarország van hivatva határain túl is terjeszteni az európai kultúrát. Hisz ott is megvannak a kulturális törekvések és a fejlődés előfeltételei.

A művészetek felvirágoztatásához azonban nem elegendő az akarat, az állami támogatás, *tanítómesterekre* is van szükség. Ezeket megtalálhatják minálunk. Mély fájdalomunkra Magyarország jelenlegi helyzete művészi tekintetben is vigasztalan képet nyújt.

Legnagyobb és legvirágzóbb városainkat elcsatolták tőlünk. Pozsony, Kassa, Eperjes, Ungvár, Szatmár, Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad, Arad, Temesvár, Szabadka és a többiek mind-mind a magyar kultúrának egy-egy mérföldköve, egy-egy világító fátylaja voltak. A magyar szellem, a magyar műveltség, a magyar kultúra minden eszközével fel voltak vértézve. Most e régi kultúrközpontok vonzó és kiegészítő ereje nélkül vergődik az ország szíve: Budapest! Szellemi téren a produkció nem kisebbedett Csonka-Magyarországon. Hisz a Nagy-Magyarország területére szóló nagy kulturális intézmények nemcsak megmaradtak, hanem a nevezett városok néhány idevándorolt intézményével még szaporodtak. A Zeneművészeti Főiskolából évenként legalább 70-80 fiatal, okleveles zenész kerül ki. Hol helyezük el őket? A fiatal,

MAGYAR ZENEMŰVÉSZET

*A Magy. Kir. Zeneművészeti Főiskola Budapesten
Főbejárat és Liszt-szobor*

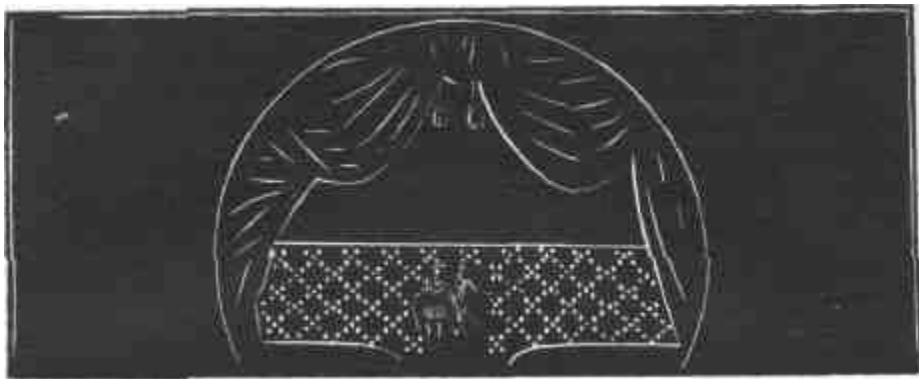
A budapesti Magy. Kir. Zeneművészeti Főiskola nagy hangversenyterme

tehetséges és képzett zenészeink egy igen tekintélyes része kénytelen *emigrálni* s ott, idegenben keresik a megélhetés lehetőségeit.

De milyen áron érik ezt el? Az idegen zenekultúra szolgálatába kell állniok és sok esetben le kell mondaniok magyarságukról.

Bízunk abban, hogy előbb-utóbb Európa lelkiismerete felébred és vitális érdekei fogják szükségessé tenni Magyarország igazságos és jogos kívánságainak kielégítését.

EVÉSI SÁNDOR: A MAGYAR SZÍNPAD

I.

magyar színművészet, vagy amint eredetileg nevezték, a magyar „játékszín”, igazi mivoltában alig másfélszáz esztendő és végső kifejlődése nem az általános, európai mustra szerint történt. Magyar földre nem plántálódtak át a régi, római, pogány világ száz tarka ronggyal cifrálkodó, meszelt pofájú bohócai és tréfacsinálói, a magyar igricekből sohasem váltak komédiások, a magyar színjátszás csak mint műkedvelő próbálkozás jelent meg az iskolák falai között, – a tulajdonképpen, igazi játékszín Magyarországon *német* volt, vendégtársaság, betelepülés, – végül bitorlás, mint sok más egyéb. De mikor Mária Terézia bársonyos és II. József acélos keze nyomán az egész magyar szellemi világnak mindenestől németté kellett volna átvedlenie: egyszerre olyasmi történt, aminek párját nem leljük a világon. Amikor mindennek meg kellett volna halnia, minden újjászületett, magyarrá született, kihajtott az ősi talajból, mint valami csodavirág.

A nemzeti játékszínt mindenütt a világon sok évszázados fejlődés előzi meg, amely egész különös módon kétágú, s egyszerre indul el a templomból és a vásári bódékból, hogy azután valahol összefonódjék s átalakuljon drámává és színjátszássá. Európában mindenütt az utcáról, a piacról, a sátorokból és bódékból, a kezdetlegességnek és nyomorúságnak szellős tanyáiról indultak el azok a komédiás csapatok, amelyek végül mint fejedelmi udvarok dédelgetett színjátszó társaságai annyira vitték,

hogy Baron, Molière híres színésze már úgy nyilatkozhatott, hogy a színészt hercegasszonyok térdén kell fölnevelni. Nálunk ennek épp az ellenkezője történt. Jó családokban nevelt és odahaza dédelgetett nemes úrfiak és kisasszonyok leszállottak a piacra, a bódékba, a sátorokba, hogy komédiázzanak a népnek.

Csakhogyan azok a nemes úrfiak és kisasszonyok nem komédiások voltak, hanem apostolok, azok a bódék és sátrak nem komédiaházak voltak, hanem a „hamvaiból feltámadt magyar nyelv”-nek fellegvárai. A magyar játékszín megteremtése legelső sorban nem művészi, hanem hazafias cselekedet volt, nem annyira szórakozás és multság, mint inkább támadás és védekezés. Azok az úttörő magyar színészek, akik a nemes vármegye szolgálóinak, a szellem hajdúinak tekintették magukat, - nem voltak rokonai a nyugateurópai komédiásoknak. A magyar színjátszás nem a magyar nép mókás vagy komédiás lelkéből sarjadzott elő, hanem a magyar úri osztály hazafias félelméből és aggodalmából. A magyar úri osztálynak értelmisége ráeszmélt arra, hogy az *eleven szónak* félelmes és döbbenetes az ereje s az eleven német szó erejével szembeállította az eleven magyar szó erejét.

II.

Hogy milyen küzdelem folyt itt, megítélhető az első magyar színjátszó társaságnak 1790-ben Pestmegyéhez intézett kérelméből, amelyben azt írják a nyomorgó magyar színészek, hogy „a mi hazánkban is annyira megszapordtak a német színházak, hogy minden népesebb városban vannak ilyenek, amelyek a német nyelvet terjesztik és megkedveltik a magyarokkal.” A magyar grófok német színházat tartottak magyar palotájukban, Budának és Pestnek német színháza volt, még a legmagyarabb városokban is, Szegeden és Kolozsvárt, (ma Romániában van és Clujnak nevezik) tanyát ütöttek a német színészek. Pesten 1797-ben, a józsefnapi vásáron, az első magyar színjátszó társaságnak minden vagyonát és ingóságát el kellett licitálnia s 18 évvel később, ugyancsak Pestről, ahol a németeknek fényes színházuk volt, el kellett költöznie a második magyar színtársulatnak. De a magyar színjátszás, ez a csodagyermek, mégis megszületett s a meséből kölcsönkért hétmérföldes csizmában rótt a magyar földet, bár azok a csizmák – rongyosak voltak.

A legfőbb dolog, amit a kezdődő és küzködő magyar színpad a német színpadtól kapott: az angol Shakespeare volt. Shakespeare első magyar fordítói nem tudtak angolul és német adaptációk után dolgoztak, a német színpadokon viszont, Pesten és az összes vidéki városokban Shakespeare állandóan nagy közönséget vonzott és utánzásra csábította az első magyar

színészeket. így állt elő az a különös helyzet, hogy Shakespearet *magyarra* fordítani és Shakespearet *magyarul* játszani: *politikai és nemzeti cselekedet volt*, mert a magyar dráma még a bölcsőjében feküdt és nem volt versenyképes. Az első Hamlet-fordítás 1790-ben fontos dátum a magyar színpad történetében, mert 1794-ben meglett az első magyar Hamlet-előadás, nem ugyan Pesten, hanem az erdélyi Kolozsvárt, ahol az első magyar állandó színház volt, amely addig, amíg Clujt nem csináltak belőle és el nem vették a magyar színészettől: állandó tanyája volt a magyar Shakespeare-kultusznak.

Kolozsvárról indult el Hamlet, amely Pesten csak 1814-ben került színre s ezzel kezdődött meg az a páratlan színpadi processzus, hogy egy idegen drámaíró népszerű nemzeti klasszikussá válik. Az ember önkénytelenül azt kérdezi, mik voltak ennek az okai, mert hiszen bizonyos, hogy itt is az okok tömegével állunk szemben.

Az első mindenesetre az, hogy Magyarországon a színpad és a dráma a paradicsomi ártatlanság állapotában volt, amikor Shakespeare nagy irodalmi és színpadi divatja a virágkorát élte. Németországban is Shakespeare a XVIII. század második felében irodalmi és színpadi revolúciót és revelációt jelentett: de nem vonulhatott be fentartás nélkül a német irodalomba. Lessing ugyan Shakespearet prédikálta a németeknek, de ő maga a dráma francia formáját tartotta szem előtt. Goethe a görögöket helyezte szembe Shakespeare-rel, Schiller szintézist keresett, mely Szofokleszt Shakespeare-rel békítette volna össze. Magyarországon ilyesmiről szó sem lehetett. Nálunk egy pár Voltaire-és Alfieri-drámán kívül semmi klasszikust nem láttak a színpadon, mi sem természetesebb, mint hogy az antiklasszikus Shakespeare kötetlensége, merészsége, természetessége, színösszege, gazdagsága, még nyerségei és barokk túlzásai is elementáris erővel hatottak egy olyan népre, amelynek semmiféle színpadi tradíciója nem volt, ennél fogva semminő ellenállása sem lehetett. Az első magyar színészek Shakespeareben találták meg az ő bibliájukat, beszélni, játszani Shakespeare-en tanultak s a második generáció Shakespearet már mint tradíciót kapta az elsőtől.

Hogy a *mai* magyar színpad mit köszönhet ennek a sajátságos és mély Shakespeare-hatásnak: azt kellőképpen föl sem becsülhetjük. Mindenki tudja, mily magas fokon áll az orosz színjátszás, mely Sztaniszlavszkyék Csehov-előadásaiban elérte az abszolút tökéletesség mértékét. De mihelyt az orosz színjátszás idegen területre lép át – például mindjárt Shakespearet említhetjük: korlátozottságai rögtön kibontakoznak. A magyar színjátszás – éppen, mert az első pillanattól fogva Shakespeare-rel találta magát szembe, mint megoldandó feladattal: rögtön olyan lendületet volt kénytelen venni, hogy nem vihette át Shakespearebe a maga nemzeti drámáiban megszokott jeleit és vonásait, s ilyképpen,

anélkül, hogy nemzeti erejét vagy sajátosságát levetkezte vagy megtagadta volna, a szó legjobb értelmében európaivá is kellett válnia, hogy megállhasson a német versenytárral szemben. A Nemzeti Színház Shakespeare-ciklusai, amelyek pár esztendővel ezelőtt oly nagy visszhangot keltettek a külföldi s kiváltképpen az amerikai és angol sajtóban, majdnem másfélszáz esztendősen eleven hagyomány televény földjéből sarjadtak elő.

III.

A magyar színpad nemcsak Shakespearet illetőleg volt a német színpadhoz kapcsolva. Ausztria annyira a markában tartott bennünket, hogy Magyarországon csak olyan darabot volt szabad lefordítani, amely már Bécs valamelyik színpadján színrekerült. A fiatal magyar színpadot tehát az első évtizedekben valósággal előzönlötték a német lovag- és rablódrámák és érzelgős vígjátékok, de hogy a lelkek alján megmaradt a németellenes érzés, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy amely pillanatban megjelent a francia romantikus dráma és melodráma (amely kettő igen gyakran egy volt) élén Victor Hugóval és Dumas-val, s a francia polgári színmű Scribe-bel: az egész magyar színpad hihetetlenül gyorsan hátat fordított a német drámának s eljegyezte magát a franciákkal. A tragédiában és történelmi drámában Shakespeare maradt az állócsillag, a mintakép, a mérték, de a magyar írók, akik eleinte Kotzebuen és Ifflandon tanultak, most a franciák tanítványai lettek és évtizedeken keresztül a francia minta uralkodott, bár akadtak nagyon kiváló tehetségek, akik a francia keretekbe magyar alakokat és témákat illesztettek.

A francia műsor betörését a magyar színpadra véglegesítette az 1875-ben fölépült budapesti Népszínház, melyet főképp azzal a céllal alapítottak, hogy az úgynevezett magyar műsort – tehát elsősorban a magyar népszínművet vegye át a Nemzeti Színház játékrendjéről. A Nemzeti Színház útját ezzel kiszabták s a nyolcvanas évek nagyszerű Nemzeti Színháza a francia drámán és vígjátékon nevelte föl híressé vált együttesét, amelynek kialakítása Paulay Ede nevéhez fűződik. Ennek a dicsőségnek ára természetesen az volt, hogy a magyaros írók a Népszínházhoz vitték darabjaikat, Blaháné és Tamássy számára írtak szerepeket s a magyar játékrend a Nemzeti Színházban összezsugorodott. A helyzet csakis a Népszínház megszűnése után változott s a gyökeres fordulat csak jóval a világháború után állott be, amikor is a Nemzeti Színház úyszólván teljesen a magyar műsor szolgálatába állott s új együttesét ebben az irányban kezdte kialakítani.

Ez a nagy változás a főváros többi színházaiban is végbement és szorosan összefügg a magyar színpadi írók nagy külföldi sikereivel,

amelyeket a hazai kiváló színelőadások készítettek elő. 1875 előtt Budapestnek úgyszólván egy nagy, magyar színháza volt, a Nemzeti Színház, amely először a népszínművet bocsátotta ki magából, s ekkor lett a Népszínház, aztán az Opera (1885), aztán a könnyebb műfajokat, a melodramát és a bohózatot (1896), így lett meg a Vígszínház, azóta alakult a Magyar Színház, Belvárosi Színház, új Színház, amelyek jórészt drámai (prózai) színházak s befejezi a sort a Nemzeti Színház Kamaraszínháza, mely a régi Várszínházat pótolja, sokkal nagyobb keretek között, úgyszólván mint önálló drámai intézet.

Ezzel az inkább túlzott fejlődéssel szemben a nagy vidéki színpadokat ellenben olyan katasztrófa érte, amelyet a magyar színjátszás talán sohasem fog kiheverni. Magyarországról a békekötés *hét* nagy repertoire-színházat kapcsolt le. Kolozsvárt már említettem, mint az első állandó magyar színház és a magyar Shakespeare-kultusz városát. Amikor 1895-ben megalapították Budapesten a Vígszínházat, úgyszólván az egész elsőrendű társulatot Kolozsvárról és Aradról hozták fel. Ma mind a két városban tengődik a magyar színészet az elviselhetetlen terhek és adók alatt. Kassa (most Kosice) a múlt század húszas éveiben asyluma volt a pesti színészeknek, akik a magyar fővárosban nem tudtak megélni - Kassa adott nekik kenyeret. De ugyanígy veszítettük el Nagyváradot, Pozsonyt, Temesvárt és Szabadkát. Ezek a nagy vidéki magyar színpadok, amelyeket nagy magyar közönség tartott fenn, nevelőiskolái voltak a színészetnek s így fejlődhettek a budapesti színházak a legmagasabb európai nivóra. Budapesten a német színház végül is azért szűnt meg, mert nem tudott többé versenyezni a kifejlődött magyar színpadokkal. Mikor a budapesti német színház *Provinzbühne* lett - nem is tarthatta többé magát. De az elveszített nagy magyar színpadok - nagy veszedelmet jelentenek, mert hiszen ő velük kimerült az a rezervoár, amelyből Budapest színjátszása folyton kiegészítette és fölfrissítette magát. Budapest a legjobb Shakespeare-színészeket kapta a lekapcsolt színpadokról, s már azok a színpadok nincsenek többé abban a helyzetben, hogy Shakespearet játszhasanak.

A magyar színművészet tehát éppen akkor jutott a legváltóságosabb helyzetbe, amikor felküzdötte magát a legmagasabb színvonalra. Meg kell küzdenie egyrészt azokkal a súlyos nehézségekkel, amelyek a világháború nyomán mindenütt feltűntek, másrészt a trianoni békének erőszakos és végzetes következményeivel, amelyek egyrészt Csonka-Magyarországon, másrészt a lekapcsolt részeken éppen akkor teszik problematikusvá a színjátszást, amikor ennek nemzeti jelentősége és nemzeti feladatai megsokszorozódtak s amikor nemzeti ereje is teljes virulásban van, úgy hogy megfelelő politikai és gazdasági körülmények között a legteljesebb mértékben oldhatná meg nemzetnevelő misszióját. De az a csudála-

tos, talán gondviselészerű véletlen, hogy a magyar színművészet éppen ebben a legválságosabb időben vált nemzetközileg ismertté és becsültté (a folyton megforduló idegen kritikusok és szakértők révén, mert hiszen a jelenlegi gazdasági viszonyok között lehetetlenség külföldi magyar vendégszínházokra gondolni): – mégis azt a hitet kelti bennünk, hogy a magyar színjátszásban rejlő nagy erő és érték túl fogja élni a mostani nehézségeket és jelentős szerepet fog vinni abban a felvilágosító munkában, amelytől várunk és remélünk kell a rajtunk esett nagy igazságtalanság jóvátételét.

DIVALD KORNÉL: AZ IPARMŰVÉS ZET MAGYARORSZÁGON

ai hazájukba költözve, a magyarok különösen a fémek feldolgozásában fejlett iparművészetet hoztak magukkal, amely viseletükön a velük rokon szkíta, hún és avar népek ízlésével volt rokon, de egyben erős perzsa szasszanida hatást mutatott. A honfoglaláskori sírok- ból kiásott fémemlékek alapján a magyarok ősi viseletére ugyan jóformán csak következtetni lehet; de hogy ez ízléses volt és hogy a magyarok, bár német krónikások barbár hírüket költötték, akkori mértékkel általában kultúrnépszamba mentek, erről egykorú

arab és bizánci írók feljegyzései tanúskodnak. Bórkádas tábori fürdőiket a bizánci császárok is utánzásra méltóknak találták. VII. Konstantin császár (912-959) rendeletére pedig testőrségének magyar tisztjei a bizánci udvar ünnepélyein nemzeti viseletükben voltak kötelesek megjelenni.

Az előkelőbb magyarok és asszonyaik már lebediai és etelközi hazájukban drága művű szasszanida, majd bizánci selymekből szabott ruhát viseltek. Mint a velük rokon avar eredetű, de elszlávosodott bolgárok egykorú építkezésein, perzsa szasszanida hatás érvényesült faházaik faragott ékítményein, amelyek ornamentikája XI-XII. századbeli keresztény templomaink díszítő művészetében tovább él. Az ősi magyar faépítkezés díszítése módját a székely ház őrizte meg napjainkig. Az ötvösség fejlett technikájáról és díszítő művészetének keleti jellegéről honfoglaláskori kardok, tarsolylemezek, lószerszámdíszek s egykor a ruhára varrt boglár- rok tanúskodnak.

MAGYAR IPARMŰVÉSZEZET I.

Részletek a Szent Korona Szt. István-kori felső feléből

*Mátyás király serlege
(Bécsújhelyi városi múz.)*

*Csóktábla 1500-ból.
(Magy. Nemzeti Múzeum)*

MAGYAR IPARMŰVÉSZET II.

*Zománcos ezüst szárnyasoltás
(Fans, Rothschild-gyűjtemény a Louvrebán)*

Dísznyereg csontfaragásokkal a XV. század elejéről (Magyar Nemzeti Múzeum)

A régi magyar kard: a szablya pengéje egyélű s végén hátrafelé görbül, markolata a keresztvas fölött előrehajlik s drága művű díszítése nem marad mögötte a nyugateurópai Karoling-kori és későbbi kétélű kardoknak.

A Nagy Károly császár egykori tulajdonának s régebben arab eredetűnek vélt, díszes szablya, a német római császárok Bécsben őrzött koronázási jelvényei között, valamelyik X. századbeli magyar fejedelem kardja volt s 1063-ban, mint Attila kardját, Salamon király anyja ajándékozta Ottó bajor hercegnek. Markolatának arany burkolatát és hüvelyének szintén arany vereteit indák közé szőtt palmetták díszítik. Ilyfajta szablyaveretek, tarsolylemezek, süvegcsúcsok aranyozott ezüsből, de színaranyból is, mind honfoglaláskori sírleletek, nagy számmal láthatók közgyűjteményeinkben. A cizellálásnak mindmégannyi remekei a tarcali ezüst szablyaveretek Budapesten a Nemzeti Múzeumban s a legújabban Geszteréden talált sírlelet kardjának aranymarkolata és hüvelyveretei a nyíregyházai vármegyei gyűjteményben.

A magyar ötvösök rendje és egyéb mesteremberek, akik a fejedelmek korában ezek és más előkelő magyarok birtokain szétszórva éltek, a kereszténység fölvétele után sem vesznek ki. Első városaink ó-Buda, Esztergom, Székesfehérvár legrégebb polgári lakói nem a németekből kerültek ki, mint régebben hitték, de az úgynevezett latinokkal (északitáliai, francia-vallon és bizánci jövevényekkel) keveredve, a félig szabad, félig szolgai állapotban élő magyar mesteremberekből. Szent István király és utódai az általuk alapított templomoknak és kolostoroknak a legszükségesebb holmin kívül nem kelyheket és egyéb felszerelést ajándékoznak, de ötvösöket, ácsokat s más mestereket rendelnek szolgálatukra. A kiválóbbakat a szabadok sorába emelik s földbirtokkal is megajándékozzák. III. Béla király 1192-ben I. László szenttéavattatása alkalmából, utóbbi síremlékének mestereit, Dénes kőfaragót és fiát, Tekóst, teszi nemessé. IV. Béla 1243-ban Scemey nevű ötvösmesterének, 1248-ban István ötvösnek adományoz birtokot. Ez a szokás az Anjouk, sőt Mátyás király korában is a XIV-XV. században tovább él s a XI-XII. században a gazdagabb birtokos családok is követik. Bizonyos Margit asszony 1152-ben a már szabad és földbirtokos Péter mesternek három szolgát, egy ökröt és tíz juhot hagyományoz végrendeletében oly kötelezettséggel, hogy a pannonhalmi bencések Szent Márton temploma számára évenként egy-egy 12 négyzet-rőfnyi szőnyeget szőjjen.

Középkori szőnyegszövésünkre érdekes adat az is, hogy Margit királyné, Fülöp Ágost francia király húga, III. Béla második felesége, – ennek a királyunknak első neje is francia volt – 1189-ben a Magyarországon keresztülvonuló Barbarossa Frigyes császárnak skarlátposztóból készült négyoszobás sátort ajándékoz, amelyet szaladó vadászkutyákkal

átszőtt kárpitok, ágyát és gazdag faragványos trónszékét hímzések díszítették. Az Árpád-kori magyar iparművészeiről ilyen és ehhez hasonló s régi templomaink, kolostoraink művészi fölszereléséről, királyi és főúri kincstárak pazar gazdagságáról szóló adatok nagy számmal maradtak fenn. Ám kézzelfogható emléket a háborús századok viharai után az Árpád királyok korából alig néhányat ismerünk. Még nagy fényel épült régi székesegyházaink zöme is szinte nyomtalanul elenyészett s díszítésükből csak kőfaragványos töredékek maradtak fenn.

Amikor Magyarország kereszténnyé lett, Szent István király bölcs előrelátásából a nyugati egyház kötelékébe lépett. Azonban mint a kelet-római császárság közvetlen szomszédja, művészetében nem zárkozhatott el Bizánc hatása elől s ez itt nagyobb mértékben, állandóbban és huzamosabban érvényesült, mint a Bizánccal a középkorban főleg fejedelmi házasságok révén időnként kapcsolatba kerülő nyugateurópai országokban.

A külföldről kereszténnyé lett királyainknak ajándékba küldött iparművészeti remekművek elseje a francia származású II. Szilveszter pápa koronája, közvetett bizánci hatást mutat, de a nyugati iparművészet alkotása. Szent István király rekeszszománcos képekkel ékes római zárt aranykoronáját csak a XII. században egyesítették azzal a szintén rekeszszománcos alakokkal díszített nyílt aranykoronával, diadémával, amely Dukas Mihály görög császár rendeletére 1075-ben I. Géza király számára Bizáncban készült. Még előbb IX. Konstantin császár I. Endrének küldött pompás aranykoronát. Ennek rekeszszománcos alakos lemezeit 1860-ban Nyitraivánkán szántották ki a földből. Hét alakos lemez és két apostolmellképes kis korong a Nemzeti Múzeumba került, egy perzsa táncosnő formájú géniuszt ábrázoló, addig ismeretlen zománcos lap, a világháború alatt a londoni British-Museumba. Amíg nyugateurópai gyűjteményekben és templomkincstárakban a legtöbb bizánci rekeszszománcos emlék Konstantinápolynak 1203-ban a keresztetek által történt kifosztásából ered, a magyarországi emlékek, a koronákon kívül valószínűleg az esztergomi székesegyház kincstárában látható pompás ereklyetartó tábla is, bizánci császárok ajándékai voltak, amelyek a XI. és XII. században a magyar ötvösöket is a rekeszszománc művelésére serkentették.

Mínthogy templomainkban, egy-két görög monostoron kívül, a nyugati egyház szertartásai terjedtek el, ezek építése és fölszerelése is nyugati minták nyomán történt. Ilyen nyugati szabású vert művű, díszes ezüst pásztorbot nemrégiben került elő egy Kalocsán kiásott XI. századbeli érseki sírból. Bizánc hol közvetlen, hol közvetett hatása azonban iparművészetünkben, Konstantinápolynak, a középkor Párizsának divatja a magyar előkelőségek viseletében, emlékek és legrégebb falképeink bizonyossága szerint a XIII. század végéig érvényesült.

Bizánci stílus hímzés a magyar koronázási palást, voltaképpen mise-

ruha, amelyet latin felirata szerint Szent István király és neje, Gizella királyné, 1031-ben készíttetett és ajándékozott a székesfehérvári bazilikának. A paláston a bizánci bíborselymet végig elborító és letűzött aranyfonállal s laposöltésű színes selyemszálakkal készült hímzés Krisztust ábrázolja mennyei dicsőségében Mária, Ker. Szent János és angyalok között s az ékalakú kompozíció folytatásaként egymás alatt három félkörű sávban a prófétákat, az apostolokat és különböző szenteket, utóbbiak között a királyi házaspárt is, akkor már halott fiuk, Szent Imre mellképével. A hímzés képkörének mintául valószínűleg az elenyészett székesfehérvári bazilika szentélyének arany alapon készült bizánci mozaik díszítése szolgált; a miseruhát azonban terjedelmes latin feliratai alapján ítélve nem bizánci mester tervezte; kivitelét a Gizella királynétól alapított veszprémi kolostor apácáinak tulajdonítják.

Egy másik bizánci hatásra valló magyarországi emlék Gizella királyné rekeszzománcos lapocskákkal díszített aranykeresztje a müncheni Reiche Kapelle gyűjteményében. Latin felirata szerint ezt a feszületet a királyné 1008-ban elhunyt anyja regensburgi sírjának díszítésére szánta. A famagot burkoló aranylemezek vert művű indái sok rokonságot mutatnak a koronázási palást hasonló motívumaival s hogy különösen ruhákra varrt díszeknek és ékszereknek rekeszzománcos lapok és korongok készültek nálunk, erre székesfehérvári sírokból kiásott emlékeink vallanak, amelyek motívumai, sőt némi módosítással technikájuk is, mint alább látni fogjuk, a keleti filigránnal együtt, úgynevezett sodronyzománcos ötvösségünkben a középkort is túléli.

A bizáncin kívül XI-XII. századbeli iparművészetünkben északitáliai lombard, délnémetországi, sőt francia hatások is érvényesültek. A legutóbbiak első közvetítői a Szent László királytól alapított s a francia Saint Gilles apátságából telepített somogyvári bencés monostor szerzetesei lehettek, akik 1204-ig mind franciák voltak. A XII. században Párizs híres főiskoláit nem egy magyar diák keresi föl s lesz onnan visszatérve a királyi udvar és az egyházi körök hangadó tényezője. Ez a körülmény s a szintén közvetlenül Franciaországból hozzánk telepített ciszterciták építkezései teszik érthetővé, hogy miért tűnnek fel Magyarországon a gótika elemei oly korán, szinte már a XII. század végén, s mint terjedtek el a lotharingiai bronzművek és limogesi beágyazott zománcos tárgyak szinte a Keleti-Kárpátoktól elzárt régi országhatárukig. Ily fajta francia eredetű emlékeink sorában nem egy a remekmű. A Nemzeti Múzeum asszonyfejet ábrázoló XII. századbeli bronz aquamaniléját akár Renier de la Huynak tulajdoníthatnók. Állatokat s lovas alakokat ábrázoló aquamaniléink s egyéb XII-XIII. századbeli bronzemlékeink sorában azonban magyar munkák is vannak. Ilyenek a magyar lovas vitézeket és a centaurt ábrázoló aquamanilé a Nemzeti Múzeumban.

A bronzművesség művelői a középkorban Magyarországon is sokáig az ötvösök, ötvösmunka az 1220 körül készült s a gyönyörű átmeneti stílus templom romjáról nevezetes Zsámbékon kiásott remek két bronzzabla, amelynek díszítő motívumai e korbeli templomaink kőfaragványaival azonosak. Hogy a nyugati hatások mellett a bizánci befolyás iparművészetünkben még a XIII. század második felében is érvényesült, erre a berni múzeumban a szentek miniatűr képeivel díszített ötvösművű, kétszárnyú házioltár példa, amely az utolsó Árpád-házi király, III. Endre özvegye, Habsburgi Ágnes révén került külföldre, aki 1301-ben, amikor Budáról elköltözött, az Árpádoknak szinte egész kincstárát magával vitte, állítólag 800 darab ékszert és egyéb ötvösmunkát s ezek javarészét, apja, Albert osztrák herceg meggyilkolása után, az általa alapított königsfeldeni kolostornak ajándékozta.

A nápolyi Anjouk trónraléptével iparművészetünkben, főleg az ötvösség terén olasz hatás érvényesül. Sienai Simon mester Róbert Károly király olasz kíséretével kerülhetett Magyarországra. Fiai, Gallicus Péter és Miklós a vésett díszítésben és a translucidzománcban kiváló ötvösök s a királytól földbirtokot kapnak a Szepességen, ahol egymásután a vármegye alispánjai lesznek. Gallicus Miklós műve az iglói templom nagy ezüst feszülete, amelyet végig, sajnos ma már nagyrészt kipattogott translucidzománcos, vésett alakok és lombok borítanak. Az áttetsző zománcos ötvösség remeke Róbert Károly feleségének, Erzsébet királynénak házi oltára, ma a párizsi Rotschild-gyűjteményben, amely az északi szárnyas oltárok formáját mutatja. Nincs kizárva, hogy a szárnyam translucidzománcos képekkel díszített házi oltárka Budán készült, amely az Anjouk korában lesz az ország fővárosa s ettől fogva középkori művészetünk főhelye. Kiváló mesterek, főleg ötvösök nélkül, akik külföldön is könnyűszerrel boldogultak, sohasem szűkölködtünk. Minden valószínűség szerint ötvösműhelyben nevelkedtek legkiválóbb középkori bronzöntő szobrászaink: Kolozsvári Márton és György, Kolozsvári Miklós festő fiai, a világhírű prágai Szent György-szobor mesterei. Ezt az 1373-ban öntött kiváló lovasszobrot a pozsonyszentgyörgyi plébániatemplomból 1428-ban hurcolták el a husziták Csehországba. A Kolozsváriak Nagyvárad számára készült három király szobra és Szent Lászlót ábrázoló nagy lovas alakja a török korban pusztult el. A legutóbbi fejének szolgálai másolata a győri Szent László herma, ez az 1400 körül készült vert művű ezüst mellszobor, amelyet ruháján végig sodronyos zománc borít. Tudjuk, hogy a budai királyi vár udvarait, kapuit, szökőkutait, Zsigmond király lovas alakján kívül, szintén díszítették bronzszobrok és egyéb bronzművek. Ezeket Buda elfoglalása után a török hurcolta el diadalmi jelnek Konstantinápolyba, ahol a Sophia-templomban még ma is látható két budai eredetű renaissance stílusú bronz kandeláber.

XIV-XV. századbeli bronzművességünknek csak provinciális emlékei a keresztelő medencék, amelyek Felsőmagyarországon és Erdélyben nagy számmal maradtak fenn. A legszebb ezek sorában Jodok mester kehelyalakú besztecebányai keresztkútja 1475-ből, amelyet áttört művű talpán sárkányok, medencéjének szintén áttört szögletes foglalatán az apostolok fülkében álló féldomborművű alakjai díszítenek.

Régi nagyfényű székesegyházainkkal ezek belső felszerelése is elpusztult. Szárnyas oltárok, bútorok, kovácsoltvasmunkák, ónedények és egyéb középkori emlékek, ötvösműveken kívül, szintén csak vidéki kisvárosi plébániatemplomokban maradtak fenn s többnyire csak a trianoni Magyarországtól elszakított részekben. Am kisvárosi emlékeink sorában is akadnak érdekes munkák, sőt nem egy remekmű. Fafaragásunk klasszikus emlékei, amelyek a külföld legszebb ilyfajta remekeivel vetekednek s a legkülönbözőbb vidékek templomaiban is egyazon eredetre és iskolára vallanak: a gótikus szárnyas oltárok java, minden valószínűség szerint elenyészett művészeti főhelyeinkről, elsősorban Budáról kerültek mai hegyükre. Hatásuk alatt a XV. század végén a vidéken is nem egy helyi iskola keletkezett, sőt Kassán és Lőcsén s Erdély egy-két városában ekkor már elsőrangú mesterek is dolgoztak. Kiváló asztalosok, vas- és fém-művesek mindenfelé voltak. Bártfán az ottani Szent Egyed-templom számára készült a Nemzeti Múzeumban látható hatalmas, XV. századbeli könyvszekrény, amely vésett domborművű (relief en creux) színezett virágdíszítésével nincs minden eredetiség híján, mint a múzeum egyéb hasonló stílusú s szintén felvidéki eredetű egyházi bútorai és stallumtöredékei sem. Az olasz renaissance stílusú templomi bútorok klasszikus példáival a Báthoryaktól alapított és költségükön a XVI. század elején felszerelt nyírbátori plébániatemplomban találkozunk, amely ma a reformátusoké. Mátyás király Budán és egyéb váraiban csapatostul foglalkoztatott olasz asztalosokat és intarzia-műveseket, akiknek stílusát a mi mestereink is korán lestek el s mint Nanni Unghero Firenzében, a XVI. század elején nem egy közülük már Itáliában is nagy sikerrel próbált szerencsét.

Olaszok és egyéb külföldi mesterek egyébként már Mátyás király előtt is jártak Magyarországon. Zsigmond magyar király, mint német római császár 1416-ban Párizsban 200 francia mesterembert, nagyobbára ötvösöket, szőnyegszövőket, könyvfestőket és kőfaragókat fogadott föl és telepített át Budára. Működésüknek azonban, ősi fővárosunk szinte nyomtalan elpusztulása miatt, emléke nem maradt fenn. Mátyás király világhírű arany díszkeresztjének (az esztergomi dóm kincstárában) az ú. n. Corvin-kálváriának felső részét, Zsigmond király valószínűleg Párizsból hozta magával Budára. Mátyás király az alsó részt északitáliai mester terve alapján renaissance stílusú talapzattal pótolta, amely azonban oly

pompás harmóniába olvad a gótikus felső résszel, mintha egyazon mester keze alól került volna ki.

A Corvin-kálváriának s plasztikus zománccal (emaile en ronde bosse) borított arany szobrocskáinak mestereit mindmáig sem sikerült meghatározni. Technikájával, stíljével ez az Európaszerte pártját ritkító remekmű többi ötvösemlékeink sorában társtalanul áll. Zománccal borított plasztikus díszítéssel ötvösmunkákon csak a XVI. századtól kezdve nagy számmal készülő násfákon találkozunk.

Egyéb fajtájú öntött, vert, vésett, filigrános és zománccal díszű munkák azonban már a középkorban is messze földre viszik széjjel a magyar ötvösség hírért. A sodronyos zománc, mely minden bizonnyal magyar technika s Magyarországról terjedt el a szomszédos országokba, a rekesz-zománccal fejlődött, azzal a különbséggel, hogy utóbbi hajszálfínomságú szalagokból álló rajza helyére a színes zománccal erőteljesen kiemelkedő s virágokat és indákat ábrázoló sodronyból alakított motívumok kerültek.

Ily fajta emlékeink sorában még a XIV. századból való a nyitrai székesegyház domborműves ezüst táblája, amely valamikor az óbudai székesegyház evangéliumos könyvének kötését díszítette és sarkaiban őrzött meg sodronyzománccal virágdíszítést. A XV. században templomi és világi ötvösmunkákon a sodronyos zománc, nem egyszer filigrános mezőkkel váltakozva, általános, de mindig az arany vagy aranyozott ezüst fényhatásának s a tárgyak vert vagy öntött díszítésének alárendelve szerepel, úgyhogy üde, diszkrét színhatása sohasem válik riktóvá. Emlékeink nagymérvű pusztulása ellenére ötvösmunkák a XV-XVI. századból, különösen Magyarország elszakított részeiben, ma is nagy számmal láthatók.

Mindezekben a XIV. század szögletes formáin kezdve, a következő század végén általános naturalisztikus alakításig, szinte nyomról nyomra követhetjük a gótikus ötvösség fejlődését. Architektonikusan tagolt úrmutatóink sorában a legszebbek közül valók a zágrábi dóm és a felkai templom XV. századbeli nagy monstranciája. A naturalisztikus lombos díszű úrmutatók érdekes példája a 115 cm magas iglói ezüst monstrancia. Hogy ennél nagyobb ötvösmunkák is készültek Magyarországon, erről nem egy adat szól. A kassai Szent Erzsébet-templom 3 rőfnyi magas aranyozott úrmutatóját 1682-ben Thököly protestáns kurucok verették pénzé.

Ilyen nagyméretű s a templomokban többnyire csak messziről látható ötvösmunkákat a közelhatásra számító sodronyzománc nem igen díszíti. Annál gyakoribb kelyheken és profán serlegeken. Az esztergomi kincstár 1450 előtt készült Suky-kelyhét sodronyos zománccal kívül mennyezetes fülkék koszorújába foglalt apró szobrocskák díszítik. Ennél a szinte mesésen pazar pompájú kehelynél helyes arányaiknál, ízléses díszítésüknél fogva művészi szempontból még értékesebbek karélyos-

talpú, szögletes szárukon almaalakú gombbal megszakított, liliomformájú gótikus kelyheink, amelyeket csak sodronyos zománc díszít. A pozsonyi ferenciek XV. századbeli színarany kelyhének sodronyzománcos ékítményei finomságukkal a bizánci rekeszzománcsal vetekednek. A hasonló szabású nyitrai aranykehely a XVI. században a tövisi ferenciek birtokából, Erdélyből került az ottani székesegyházba. A sodronyzománcos, egyben a vert és naturalisztikus díszítésnek páratlanul szép remeke a bécsújhelyi múzeumban őrzött 80 cm magas serleg, amelyet 1461-ben Mátyás király ajándékozott III. Frigyes császárnak. A hólyagosan vert serleg a későbbi ananászformájú serlegekre emlékeztet s nem egy hasonló külföldi, XV. századbeli hólyagos serlegről valószínű, hogy magyarországi munka, ahol a nemesfémek csillogó fényhatását hatalmasan fokozó hólyagos díszítés már a XV. század első felében is nagyon kedvelt, sőt csészéken már a XIV. század második felében is általános volt. Ez a hólyagos díszítés idővel naturalisztikus elemek domborításához vezetett, mint a Nemzeti Múzeum két nagyváradi eredetű ampolniján a XVI. század végéről, amelyet talpán és testén hólyagok helyett körték sora díszít s a szárán és nyakán végig filigrán borít.

XV. századbeli mestereink kiválóságát tekintve, itáliai ötvösök Magyarországon még Mátyás király korában sem igen érvényesülhettek, amikor pedig Budán másfajta mesterekből egész olasz kolónia dolgozik s honosítja meg az olasz renaissance stílust, amely a következő század elején Magyarország közvetítésével hódít Európa keleti felében. Mátyás király olasz mesterei asztalosokon kívül építészek és márványfaragó szobrászok voltak. Utóbbiak közül Giovanni Dalmata (Traui János) vitte a legtöbbre, aki szolgálataiért várbirtokot kapott a nagy királytól adományul. Nagy keleté volt Magyarországon a XIV-XV. századbeli pompás olasz bársony- és selyemszöveteknek. Mint az Árpád-házi királyok korában bizánci selyemből, vegeyházbeli királyaink két századában ilyen olasz kelmékből készültek a miseruhák és előkelőink díszruhái. Az olasz bársony- és selyemszövetek mustráit nagy ügyességgel utánozták a magyar pamutkelmeszövők, akik a közönséges takácsoktól különálló céhben tömörültek s főleg színes pamuttal átszőtt térítőket, abroszokat és oltárkendőket készítettek, amelyek neve a sávolyosorokkal barackmagmustráson szőtt fehér alap után az olasz boccasinóból bakacsin volt. Az olasz selyem- és bársonykelméssel Mátyás korában művészi miseruhahímzések is kerültek Magyarországra s minta nagy király Pollajuolo kartonja után szőtt trónkárpitja s az ennek párjából szabott fojncai miseruha, pompás művű szövőtt szőnyegek is. Ám, miként az ötvösségnek, a hímzésnek is mindig akadtak nálunk kiváló mesterei. Etienne de Hongrie, a burgundi udvar hímzőmestere és festője, Fülöp burgundi herceg kamarása, 1384-ben Budáról költözött Franciaországba, ahol

1417-ig dolgozott. Működéséről csak írott adatok maradtak fenn. Középkori bakacsin szövésünk legtöbb emlékét a budapesti Iparművészeti Múzeum s a bártfai múzeum őrzi. A nagyszámmal fennmaradt középkori miseruhák legszebb példáival az esztergomi székesegyház kincstárában s a Nemzeti Múzeumban találkozunk.

Mátyás király halálával a magyar művészet és iparművészet távolról sem sorvadt el, mint régebben gondolták. Egyre hatalmasabb és gazdagabb olygarcháink pazar fényűzésén kívül, igazán csak ekkor fellendülő városaink a réginel is nagyobb mértékben karolják fel. Iparművészetünk virágzásának a mohácsi vész után az ország harmadrészének elvesztése s a protestantizmus elterjedése sem vet véget. A török miatt földönfutóvá lett alföldi mesterek csapatostul találnak menedéket felvidéki és erdélyi német városainkban s előbbieket nemcsak megmagyarosítják, de talán a réginel is számottevőbb iparművészet főhelyeivé teszik. Azonban dél és délnyugat felé a török, nyugat felé a nemzeti harcok korában a német császári hadak zárják el az erdélyi fejedelmek érdekkörébe eső Felvidéket s ennek, de még inkább Erdélynek kapcsolata Nyugat-Európával a XVI-XVII. században megszakad.

Az építészetben XV. századbeli északitáliai hagyományokból táplálkozó sajtószerű renaissance stílus alakul ki, amely szinte 1711-ig II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának bukásáig szívósan él tovább. A népies jellegű renaissance épületek homlokzatait sgraffitókkal díszítik s ezek mesterei kompozícióikat és motívumaikat többnyire kiváló ötvöseink munkáiból és a törököktől közvetített keleti hatás alatt mind pompásabb úri hímzéseinkből merítik, amelyek stílusa az akkori festett bútorokon, mennyezeteken és a szobák stucco-díszítésén is visszatükröződik.

A templomi művészet a protestánskorban faragott díszű szószékek, padok, halotti emléktáblák készítésére szorítkozik s ezek mintái, miként az új hit, Németországból kerültek hozzánk. Az új kelyhek, sőt a világi rendeltetésű serlegek s egyéb ezüstedények is főleg nürnbergi és augsburgi mintára készülnek. A német hatás ellenére azonban, különösen a nemzeti viselettel kapcsolatos ékszereken, ötvöseink a kelet színpompájával telített speciális magyar ízlést is juttatnak érvényre. Ebben ismét a zománcnak jut a főszerep. A plasztikus- és a festőzománc egyaránt elterjed. Utóbbi a középkori sodronyzománc változatában s ettől a XVI. század második felében csak abban különbözik, hogy a sodronyba foglalt zománcvirágos motívumok közül az aranyozott ezüst alapot a fém színében hagyják. A sodronyok helyébe csakhamar szalagok, majd felhajtott karimájú fémlemezkből kivágott virágok kerülnek s a zománcot ezeken naturalisztikusan felülfestik, luminálják. Ezt a zománcfajtát nálunk erdélyi zománcnak nevezték el, de főleg Felsőmagyarországon, ennek az erdélyi fejedelmek érdekkörébe került keleti felében virágzott, különösen

Kassán, majd bányavárosainkban, ahol a XVII. század második felében először merülnek föl az ötvösmunkákat francia mintára díszítő alakos, zománcos miniatűr képek. Ezek egyik kiváló mestere a selmecebányai Weigl Bertalan volt, akitől Iparművészeti Múzeumunk s a lőcsei és a Selmecebányai evangélikus templomok őriznek szép munkákat.

Erdély mesterei, mint például a lőcsei születésű Hann Sebestyén, aki vándorútjában vetődött Nagyszebenbe s ott telepedett le, inkább vert művű munkákkal remekelnek. Az edényeiket díszítő, rendkívül bravúros, többnyire mozgalmas jeleneteket ábrázoló magas domborművű képeik mintájául svájci és német metszetek szolgálnak.

1711 után a kiűzött töröktől elpusztított s a császári hadaktól leigázott Magyarország kulturális téren Bécs befolyása alá kerül. A nagyszámmal épülő templomok és főúri kastélyok mesterei onnan kerülnek ki. Csak kisvárosainkban teng provincializmussal telített sajátos művészet. A régi hagyományok keretéből kiemelkedve itt-ott egy-egy magyar mester is érvényesül. A kassai születésű Szilassy János ötvös Lőcsén zománcos képekkel és virágokkal díszített rokokó stílű úrmutatóival, kelyheivel és ezüst fészületeivel szinte elárasztja Felsőmagyarországot. A XIX. század első felében Hann Sebestyén stílusát kelti új életre a rimaszombati születésű Szentpétery József, aki 1837-ben finom ízlésre valló, történelmi tárgyú s pompás bravúrral készült ezüst domborműveivel Párizsban is feltűnést kelt.

Iparművészetünket s az országban szétszórta dolgozó mestereit Kossuth Lajos rázza föl a tespedésből, aki 1843-ban meglepően gazdag műiparkiallítást rendez Pesten. Az 1848/49. évi szabadságharcnak orosz segítséggel történt leveretése ismét a bécsi műipar gyarmatává teszi Magyarországot s iparművészetünk az 1867. évi kiegyezés után is csak lassan kapott erőre. A mai magyar iparművészet alig harminc éves, de kezdve Zsolnay Miklóson, a világhírű keramikuson, nem egy kiváló mesterrel dicsekedik, akiknek egy része már az 1900. évi párizsi világkiállításon is megérdemelt nagy sikert aratott. A világháború, de főleg az országnak Trianonban történt földarabolása, mint egész kulturális életünket, iparművészetünket is válságba sodorta, legfőképpen azért, mert évszázados múltú s kultúrájukban magyar, felvidéki és erdélyi városainkkal együtt iparművészetünket is megfosztotta leghálásabb közönségétől.

RÓZSAFFY DEZSŐ: MŰVÉSZETI GYŰJTE- MÉNYEINK

i teles feljegyzések tanúskodnak az Árpád-házi magyar királyok műszeretéről. Ez a műszeret megvolt az Anjou-k alatt is és tetőpontját érte el a nagy magyar renaissance-fejedelem, Korvin Mátyás, uralkodása alatt. Országunk nagy veszteségére évszázadok háborúskodása folyamán, számos műemlék pusztult el, a gyűjtött kincsek – gondoljunk csak a Korvinákra – többnyire szétszóródtak. Amit a török-tatár el nem pusztított vagy el nem hordott magával, az Bécsbe került, az osztrák uralkodóház kincstárába és jóformán csak hírmondóul maradt itthon egy-egy nevezetesebb műemlék vagy műtárgy. Ugyanez a sors érte főuraink, a Thurzók, Nádasdyak, Lisztyek kincseskamráit, gyűjteményeit. Egyedül a XVII. században keletkezett Esterházy-gyűjtemény állta az idők vasfogát és menekedett meg, valóságos istenáldásként, a szétszóródás tói, hogy magja, alapja legyen Szépművészeti Múzeumunk régi képtárának. Fejedelmi gyűjtemény, mint más szerencsésebb országokra, nem maradt ránk. Művészeti közgyűjteményeink története ennél fogva csak a XIX. században kezdődik, amikor az öntudatos polgárosodás tettebrebredésével, a nemzet vezetőférfiai, mélyen áthatva a művelődés szellemétől, lángoló lelkesedéssel és bő áldozatkészséggel igyekeznek betölteni a multunk mostohasága következtében előállott hézagokat.

Mindjárt a század elején, az 1802-iki országgyűlésen lépett föl József nádor azzal a tervvel, hogy a gróf Széchenyi Ferenc által ugyanazon évben a nemzetnek ajándékozott régiség-, érem- és könyvtár befogadására múzeum építtessék. Az anyagi eszközök hiánya miatt a terv csak lassan

érett meg és egy emberöltőre volt szükség, míg a *Nemzeti Múzeum*, a gróf Batthyány Antal hercegprímás ajándékozta telken, Polláck Mihály kitűnő terve alapján megépülhetett. A Nemzeti Múzeum *Képtára* 1846 márc. 19-én nyílt meg s az újabkori magyar festők művein kívül tartalmazta a Pyrker László egri érsek által ajándékozott 194 darab régi festményt. Ez volt első nyilvános művészeti gyűjteményünk.

A másik jelentős lépés volt e téren az *Országos Képtár* megalapítása, amelyet lehetővé tett a herceg Esterházy-gyűjteménynek 1871-ben a magyar állam által történt megvásárlása.

A 637 festményből álló gyűjtemény már korábban (1865 június 7. és 8-án) Bécsből Pestre szállítottott és a Magy. Tud. Akadémia akkori elnökének, gróf Dessewffy Emilnek, kezdeményezésére az Akadémia palotájának II. és III. emeleti helyiségeiben helyeztetett el.

A képtár megnyílt ugyanazon év december 12-én. „A művészeti gyűjteményekben szegény magyar fővárosnak e képtár mérhetetlen gazdagodást jelentett” – írja Meller Simon.¹⁾

Az Esterházy-anyaghoz csatoltattak a megvásárlás után a Nemzeti Múzeum képtárának régi festményei, köztük a már említett Pyrker-féle képek egy része, amelyet szerencsésen egészített ki Ipolyi Arnold beszercebányai püspöknek adománya, ugyancsak 1871-ben, amely olasz trecento-mesterek festményeiből állott.

Az *Országos Képtár* negyven esztendőn át teljesítette a reábízott hivatást. Egykor méltatlanul gáncsolt vezetőjének, a nagy tudású Pulszky Károlynak, teljes elégtételt szolgáltatott az utókor, mert ő volt az, aki előrelátó tervszerűséggel megvetette a mai *Szépművészeti Múzeum* alrjait.

I. AZ ORSZ. MAGY. SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM

Pulszky Károly javaslata alapján, melyet Wekerle Sándor miniszterelnök teljes egészében magáévá tett, határozta el 1894-ben a magyar országgyűlés, hogy a honalapítás ezredik évfordulójának méltó emlékeztére Szépművészeti Múzeumot alapít. A főváros által adományozott telken Schickedanz és Herzog műépítészek terve alapján épült a Múzeum 1900-1906 között.²⁾

A megnyitás idejében, az 1906. év végén, csupán a két képtár (rég

¹⁾ V. ö. Az Esterházy-képtár története. Budapest, a Szépművészeti Múzeum kiadása. 1915.

²⁾ Gyűjteményeibe olvadt az Országos Képtár egész festmény-, rajz- és metszet-anyaga, továbbá a Nemzeti Múzeum Képtárának még be nem kebelezett része. Nagymértékben járult gyarapításához a Pálffy János gróf által 1907-ben végrendeletileg a nemzetnek hagyományozott és 1913-ban rendeltetésének átadott nagyértékű gyűjtemény, amely régi és modern mesterek műveiből állott, továbbá jelentős állami vásárlások, amelyeket Pulszky Károly még a megnyitás előtt végzett.

és modern) volt rendezve. Az eredeti és gipszszoborgyűjtemények fölállítása, a modern képtár átrendezése, a különböző osztályoknak nehéz időben számottevő anyaggal való gyarapítása, az új Magyar Képtár megnyitása, az utolsó másfél évtized tevékenységének eredménye, amely idő óta Petrovics Elek főigazgató áll az intézet élén.

Rövid séta keretében, futólagosan – amennyire terünk engedi – mutassunk rá gyűjteményeink főbb darabjaira.

A Régi Képtárban?) az olasz trecento számos nagy értékű darabja közül ki kell emelni *Bernardo Daddi* angyaloktól környezett „Trónoló Madonnáját”.*)

A Képtár legnagyobb kincse *Raffael* „Esterházy Madonnája”, amely Firenzében 1508-ban készülhetett. A tempera aláfestés befejezetlen maradt, ami fokozza a festmény érdekességét és eredeti báját. A hozzávaló tollrajzot az Uffizi-gyűjteményben őrzik. Jelentékeny *Ridolfo Ghirlandaio* „Pásztorok imádása” teljes névaláírással és évszámmal (1500). A velencei iskola főbb mesterei: *Crivelli* „Madonna a gyermekkel”, a középeurópai múzeumokban alig található ritka darab, *Gentile Bellini* „Cornaro Katalin arcképe”, amely a ciprusi királynőt ugyanazon viseletben ábrázolja, mint azt a művésznek a velencei Akadémián levő nagy festményén („A szent kereszt csodája”) láthatjuk, amelyen a királynő az előtérben térdel. *Giorgione* kitűnően érvényesül „Férfiarcképével”, valamint elvesztett önarcképéhez szolgált eredeti tanulmányával, továbbá egy érdekes töredéssel, amely valószínűleg nem sokkal régebbi másolata annak az ugyancsak elvesztett festménynek, amely az Idahegyi pásztorokat ábrázolta a kitett Paris gyermekkel.⁵⁾ Id. *Palma, Tizian, Veronese, Tintoretto* arcképei kitűnően jellemzik e mesterek művészetét. Külön kell rámutatnunk *Seb. del Piombo* pompás „Férfiarcképére”. *Tiepolo* lóháton ábrázolt „Szent Jakab”-ja teljes értékben mutatja a kései velencei művészet könnyed dekoratív stílusát, éppen

A Szépművészeti Múzeum igazgatósága alá a következő gyűjtemények tartoznak:

I. *Képtári osztály*: 1. Régi képtár. 2. Modern képtár. 3. Új magyar képtár. (VI., Andrassy út 69.)

II. *Szoborosztály*: 1. Antik szobrászat. 2. Közép- és újkori szobrászat. 3. Modern szobrászat. (XIX. és XX. század.) 4. Gipsz-másolati gyűjtemény.

III. *Grafikai gyűjtemény*.

IV. *Történelmi képcsarnok*. (A M.agy. Tud. Akadémia III. emeletén.)

V. *Hopp Ferenc Kelet-ázsiai művészeti múzeum* (VI., Andrassy-út 103.)

³⁾ 1831 kiállított darabot számlál. A festmények az előcsarnokban (freskók, Kiszombi oltár) továbbá az épület I-III. emeletén tizenhét teremben és tizenhat kabinetben vannak elrendezve, nemzetek s ezeken belül időrend és iskolák szerint. V. ö. Petrovics Elek „Szépművészeti múzeumunk”-ról. Debreceni Szemle II. évf. 1. sz.

⁴⁾ W. Suida és O. Sirén szerint *Orcagna* műve.

⁵⁾ Több neves kutató a festményt eredetinek tartja. V. ö. Burlington Magazin. 1928. márc. sz. Sir Martin Conway „Giorgione a discovery”.

MAGYARORSZÁG MŰKINCSEIBŐL. I.

Raffael: Esterházy-Madonna (Szépművészeti Múzeum)

úgy, mint *Guarai* velencei vedutákat ábrázoló kis sorozata (a Pálffy-gyűjt.-ben) e korszaknak a naturalizmus felé hajló másik irányát. A *milánói* mesterek művei között találjuk *Borgognone*, majd *Gaud. Ferrari* „Sírbatételét”, *Sodorna* „Krisztus ostoroztatását”, Leonardo tanítványai közül: *Lunit*, *Gianpetrinót*, *Ces. da Sestót* és *Beltraffiát*, az utóbbit két jelentékeny festménnyel. Az egyik a nagyméretű (195X147.5 cm) „Lodi-i Madonna”, a másik a „Madonna a gyermekkel”, amelyen a Madonna feje teljesen leonardeszki. A ferrarai mesterek közül nem mellőzhetjük *Fr. Cossát* („Zenélő angyalok”) és *Lor. Costát*. A bolognai *Franciát* különösen a Pálffy-gyűjtemény „Madonnája” állítja méltóképen elénk. A bergamoi és bresciai iskolákat néhány pompás arcképből ismerjük meg, amilyenek *Lor. Lotto*, *Romanino*, *Moretto* művei. A pármai művészek közül elég, ha *Coreggiót* említjük: a „Madonna a gyermekkel és egy angyallal” érett idejéből származó pompás alkotás, amely a mester minden kiváló kvalitását ragyogtatja. Az újabban fölkapott génuai *Magnasco* változatos modorát különböző idejéből származó több jeles alkotásán tanulmányozhatjuk.

Múzeumunk spanyol terme régóta hírnévnek örvend. A sevillai és kastíliai iskolákból származó több ritka becsű oltárkép ad fogalmat a korai (XV-XVI. századi) spanyol festészetről. A *Murillótól* származó hat festmény művészi értékre nem egyenlő, de a „Madonna a kenyeret osztó gyermek Jézussal” kétségkívül főművei közé számít. *Velazquez* művészete kevésbé érvényesül az „Étkező parasztcsalád”-ot ábrázoló korai festményén, annál inkább jut szóhoz *Ribera* „Szt. András vértanúsága” című szép kompozíciójával. *El Greco* korai toledói korszakából való elsőrendű „Magdolná”-ja, míg „Angyali üdvözet”-e az 1600-as évek elején készülhetett. *Goya* öt festménye közül csupán „Bermudezné arcképét és a méltán hírneves „Vízfordonő”-t említsük, amely utóbbit a művész nyolcvanéves korában festette Bordeauxban.

A korai németalföldi mesterek csoportjában *Gérard David* és *Petrus Christus* jelentős alkotásaival találkozunk. A nagy flamand mesterek alkotásai közül kimagaslik *id. Pieter Brueghel* „Ker. Szt. János prédikációja” (gróf Batthyány Iván letété), az egyetlen eredeti példány, amely után számos régi másolat készült. *Rubens* művészetéről több arckép és tanulmány, továbbá egy kompozíció „Mucius Scaevola” ad fogalmat. *Van Dyck* „Kettős arcképé”-vel, *Jordaens* erőteljesen komponált, csillogó színezésű „Ádám és Éva”-jával és pompás „Férfiarckép”-ével válik ki. Számos jeles munkával szerepelnek a kisebb mesterek is, mint: *Teniers*, *Sieberechts*, *Gonzales Coques* stb. A holland festőművészet gazdag és válogatott sorozatban jut érvényre gyűjteményünkben. A nagyok legnagyobbika, *Rembrandt*, két hiteles művel szerepel, az egyik az 1642-ben készült „Öreg rabbinus”, a másik „Szt. József álma”, 1650-ból, teljes

egészeben adja vissza a mester mély fölfogását és felülmúlhatatlan festői értékeit. Nagy számban vannak képviselve tanítványai és követői: *Reckhout, Flinch, Maes, Viktoors* stb. *Aert de Gelder* „Eszter és Mardocheus” festményével közel jut mesterének színvonalához. A tájfestők közül a két *Ruysdael*, Salomon és Jacob, több kitűnő festménnyel szerepel, de ugyancsak szóhoz jutnak *van Goyen, Kessel, Everdingen, van der Naer* stb. *A. Cuyp* „Delelő tehének” című festménye elsőrangú alkotása ennek a mesternek. A genre-festők sorában ott találjuk *Pieter de Hooch-riBk* csöndes bájában kitűnő „Olvasó nő”-jét, *I. M. Molenaer*, a két *Ostade, Jan Steen* stb. kiválóan jellemző darabjait. Az arcképfestők közül említsük *Franz Hals-ot* két pompás alkotással, *Moreelse-t, Th. de Keyser-t* és végül a delfti *Vermeer-t*, akinek „Női arcképe” dísze, büszkesége múzeumunknak.

Francia gyűjteményünk, sajnos, nem mondható elég gazdagnak. Ha Poussin, Watteau és köre, a „XVIII-ème siècle” kitűnő művészei hiányoznak, ennek fejében némi kárpótlást nyújtanak olyan mesterek, mint *Aug. Quesnel* „Fiatal nő gitárral”, *Simon Vouet* „Apolló és a múzsák” c. festményei, *Charles Lebrun* „XIV. Lajos apothéozisa”, *Claude Lorrain* „Campagnai tájkép”-e, *Hubert Robert* „Antik romok”-at ábrázoló finom kis képe, *Greuze-nék* pompás férfiarcképe, mely Randon de Boisset műgyűjtőt, a francia Akadémia tagját ábrázolja, *Leop. Boily* „Látogatás a nagyapánál” c. bájos festménye, és i. t.

Az angol gyűjtemény, noha szerénynek mondható, a szigetország hírneves arcképfestőinek mindegyikétől ad – *Romney-t* kivéve – egy-két mutatványt. *Reynolds* („Hughes tengernagy arcképe”), *Gainsborough, Raeburn, Hoppner, Lawrence* stb. képviselve vannak. *Constable-tól* két tájkép látható, melyek közül az egyik finom és szellemes vázlat: „A waterloo-i csata jubileumi ünnepe East-Bergholtban.”

A német és osztrák mesterek művei négy kisebb termet töltenek meg. *Hans Baidung Grien, A. Altdorf er, az id. Holbein* munkái mellett, az id. *Cranach* számos festménye közül külön kell kiemelnünk „Szt. Katalin eljegyzése” c. elragadóan bájos alkotását, továbbá *A. Dürer* „Férfiarckép”-ét.

A régebbi magyar mesterek közül meg kell említenünk *Pannóniai Mihályt* (a trónoló „Ceres”-t ábrázoló festménye a ferrarai mesterek munkái között látható), aki *Giorgio da Ongaróval* együtt a ferrarai Esték udvaránál működött. Ismeretlen XVI. századbeli (M. S. jegyű) mester kitűnő munkája „Szűz Mária találkozása Erzsébettel”. A pozsonymegyei származású *Kupetzky János* arcképeinek sorából kiválik a „Fuvolázó férfi” és „A művész és családja”. Az Angliában udvari festőként működött *Bogdány Jakabtól* jó csendéleteket látunk, a szász király udvari festőjétől, *Mányoki Ádám-tól*, „II. Rákóczi Ferenc fejedelem” arcképét stb.

MAGYARORSZÁG MŰKINCSEIBŐL II.

Correggio: Madonna a gyermekkel és egy anyállal

Beltraffio: Madonna a gyermekkel

Giorgione:

*Gentile Bellini: Cornaro Katalin
ciprusi királyné arcképe
(Szépművészeti Múzeum)*

A *Modern Képtárban*⁶⁾ nyomon követhetjük a magyar festészet fejlődését. A század elején nálunk is érvényesül a „nazarénus” irányzat, az eszményítés felé hajlanak művészeink, akik túlnyomóan Olaszországot keresik fel tanulmányi célból. *Id. Markó Károly* Firenze mellett telepszik meg családjával. Egész sorozat festménnyel szerepel. Sima festési modorát nagyobbára követik fiai: ifj. Károly, Ferenc és András. A század közepén *Barabás Miklós-é*, a népszerű „biedermeier”-kori arcképfestőé a palma („Nikolics Sándorné arcképe”) Róma helyett festőink most Bécsset keresik föl és a bécsi iskola hatása ebben az időben túlnyomó. Példa erre *Borsos József*, akinek „Bál után”-ja egyszersmind az új műfajnak, az *életképnek*, kezdődő népszerűségét jelzi. A szentpétervári cári udvarnál, majd rövidebb ideig Parisban működött *Zichy Mihály* („Tivornya II. Henrik idejében”) és ugyancsak külföldön, Angliában, lett hírnevessé *Brocky Károly*, a kiváló arcképfestő („Miss Wilkinson”, „Felesége arcképe” stb.). Cogniet-nek volt tanítványa Parisban *Madarász Viktor*, aki 1859-ben megfesti „Hunyadi Lászlót a ravatalon”, mellyel díjat is nyer a párisi Szalonban. *Munkácsy Mihály* is Parisban tett világhírnévre tett szert és az egykorú francia kritika büszkén írta róla, hogy „inkább francia, mint magyar”. Barátja és kortársa, a tájképfestő *Paál László*, a barbizoni-iskolához csatlakozott, Fontainebleau erdeit festette és fiatalon ért tragikus véget. Teteme ma is francia földben pihen. Mindkét nagy magyar mesternek válogatott -művei két külön termet töltenek meg. A hatvanas években festőink többnyire Münchenben tanulnak Pilotynál, így *Benczúr Gyula* („Vajk keresztelése”), *Liezenmayer Sándor* („Magyarországi Szt. Erzsébet”) és *Székely Bertalan*, akinek nagy történelmi vásznainál művészi szempontból többet mondanak friss vázlatai, tanulmányai és pompás „önarckép”-e.

Pilotynál tanult *Szinyei-Merse Pál* is, de lényegesen eltérő útra tért. Az impresszionizmus előfutárja nálunk. A „Hintázok” (1869), a „Majális” (1873), a „Lilaruhás női arckép” (1874) büszkeségei a modern magyar képtárnak, festőjüket közel hozza a francia impresszionistákhoz, akiket nem ismert, de megközelítette őket érzésben és fölfogásban. Közép-Európában ez egyedülálló jelenség és külön jelentőséget ad Szinyei művészetének.

Mészöly Géza, *Gyárfás Jenő*, *Deák Ebner Lajos*, *Bihari Sándor*, *Hollósy Simon* és még sok más érdemes festőnk művészetében csendül ki a századvég kaleidoszkópszerűen változatos és gazdag termése.

A XIX. század francia festészetének fejlődéstörténeti szempontból kiváltképen jelentős mesterei közül képviselve látjuk *Delacroix-t*. („Az

⁶⁾ A több mint 800 darab festmény a Múzeum I-III. emeletén huszonnégy teremben és 4 kabinetben van elhelyezve fejlődéstörténeti sorrendben.

arabs és lova”, a „Chiosi vérengzés” vázlata), *Chassériau-t* („Táncosnő”), *Corot-t* („Coubroni tájkép”, „Olaszországi emlék”), *Couture-t* és *Mület-t*, *Boudin-t*, *Troyon-t* két és *Daubigny-t* négy ritka értékű festménnyel stb. Az impresszionista iskola élén találjuk *Manet-t* („Kanapén ülő hölgy”); *Monet*, *Pissarro*, *Cézanne* kitűnő vásznakkal szerepelnek, nemkülönben *Toulouse-Lautrec* és *Gauguin*. A nyolcvanas-kilencvenes évek művészete is szóhoz jut: *René Ménard*, *Harpignies*, *Lucien Simon*, *J. Emil Blanche* és mások neveivel találkozunk.

A bécsi, müncheni és berlini mesterek: *Füger*, *Waldmüller*, *Danhauser*, *Makart*, *Amerling*, *Rahl*, *Pettenkofen*, *H. Canon*, majd *Lenbach*, *Stuck*, *Böcklin*, *Leibl*, *Uhde*, *Zügel*, *Menzel*, *Liebermann* éppen úgy képviselve vannak, mint a belgák: *Stevens*, *Courtens*, *F. Knopf*, az olaszok: *Favretto*, *Segantini*, a spanyol *Zuloaga*, a hollandok: *Israels*, a *Maris testvérek*, *Mauve*, az angolok: *Austen Brown*, *Shannon*, a svédek és norvégok: *Zorn*, *Thaulow*, a finnek: *Axel Gálén Kalela* stb.

A nemrég megnyílt új Magyar Képtár⁷⁾ a mai magyar képzőművészetet igyekszik bemutatni Rippl-Rónai és a nagybányai iskola fellépésétől máig. *Ferenczy Károly* oeuvre-jének legjavát látjuk egy teremben összegyűjtve, mellette *Réti*, *Thorma*, *Iványi-Grünwald* festményei. Kisebb gyűjteményekkel szerepelnek *Rippl-Rónai József*, *Csók István*, *Fényes Adolf*, *Kosztai József*, *Perimutter Izsák*, br. *Mednyánszky László*, *Vaszary János*, *Rudnay Gyula*, br. *Hatvány Ferenc* stb., körülöttük az újabb magyar iskola jeleseinek, festőknek és szobrászoknak tekintélyes sora.

*

Antik szobrászati gyűjteményünknek alapját az *Arndt-gyűjtemény* teszi, amelyet a magyar állam 1909-ben vásárolt meg. A kiállított darabok számát tekintve ez a gyűjtemény, noha szerénynek mondható, mégis fogalmat adhat az antik művészet jelentőségéről, kapcsolatban az 1915-ben ugyancsak *Arndtől* vásárolt értékes, körülbelül 800 darabot számláló, antik terrakotta-gyűjteménnyel, amelyben az archaikus példányoktól elkezdve az u. n. tanagráknak, továbbá egyiptomi, délitáliai és kisázsiai válogatott daraboknak gazdag sora van együtt.

Közép- és újabbkori szobrászati osztályunknak törzsét az olasz renaissance-szobrászat gazdag anyaga teszi, amelyeket részben *Pulszky Károly* vásárolt, részben *Ferenczy Istvánnak*, az „első magyar szobrász”-nak, gyűjtéséből származnak. A jelentősebb darabok közül említsük *Michelozzo* „Madonna”-ját, *Agostino di Duccio* remekét, „Gábor Arkan-

⁷⁾ A Régi Múcsarnok első emeleti helyiségeiben egy felsővilágítású és 8 oldalteremben 175 festmény, 15 szobor és 47 grafikai mű, rajz, pasztell, vízfestmény van kiállítva.

MAGYARORSZÁG MŰKINCSEIBŐL III.

Greco: A bűnbánó Magdolna
(Szépművészeti Múzeum)

Goya: Leány korsóval

Van Dyck: Házaspár képe (Szépművészeti Múzeum)

MAGYARORSZÁG MŰKINCSEIBŐL IV

*Rembrandt: Szt. József álma
(Szépművészeti Múzeum)*

Van der Meer van Delft: Női képmás

Claude Lorrain: Villa a római Campagnában (Szépművészeti Múzeum)

gyal"-t, *Luca della Robbia* terrakottáját, amely „Krisztus és Szt. Tamás”-t ábrázolja, a kis bronzok közül *Bellano* ritka szépségű „Európa elrablását”, továbbá egy kis lovasszobrot, amelyhez *Leonardónak* a Sforza-emplékmű számára készített kis tervvázlata szolgálhatott mintául.

Egy „Madonná”-t ábrázoló kőszobor (1400-ból), továbbá egy kis gótikus elefántcsontfaragvány (a XIV. századból) adnak fogalmat a francia szobrászatról.

A rajnai szobrászatnak kitűnő példája egy 1430-ból származó Madonna, melynek anyaga színezett kő, továbbá Szűz Mária és Ev. Szt. János festett faszobrai (1500 körül); ezekhez járul néhány újabb szerzemény, mint *Tüman Riemenschneider* „Madonná”-ja és *Leonhard Kern* „Három gráciá”-ja stb.

A XIX. és XX. század magyar szobrászata két teremben tárul elénk. *Ferenczy Istvánnak*, *Thorwaldsen* tanítványának, arcképszobrain kívül ott látjuk főművét „A szépművészet kezdete” c. márványszobrát. *Izso Miklós* jellegzetesen magyar terrakotta szobrocskái, vázlatai, egy szekrényt töltenek meg. *Stróbl Alajos* finom „Női feje”, *Zala György* „Férfi mellszobra” mellett, *Fadrusz János*, *Ligeti Miklós*, *Kisfaludy-Stróbl*, *Szentgyörgyi*, *Pásztor*, *Csikasz*, *Lányi*, *Simay*, *Beck ö. Fülöp*, *Vedres*, *Lux* stb. sorakoznak föl. A harmadik terem a külföldi mestereké. A belgák közül *Meunier* jelentékeny művekkel szerepel, mint „A kikötőmunkás”, „A tékozló fiú” stb., mellettük látjuk *Lagaë*, *Van der Stappen*, *Rousseau*, *Minne* szobrait, a franciák között *Rodin* „Ércorszak”-át. „Jean Paul Laurens” képmását és a „Csók”-nak márványba faragott igen finom kisebb változatát. *Maillolnak* több kis szobrát stb. A német és osztrák szobrászatot *Hildebrand*, *Stuck*, *Lederer* stb. képviselik. A horvát *Ivan Mestrovic-nak* egy korai művét látjuk: „Anyja gyermekével.”

A grafikai gyűjtemény körülbelül 10.000 drb régi és modern rajzot tartalmaz. Képviselve vannak *Raffael*, *Leonardo da Vinci*, *Tizian*, *Veronese*, *Tiepolo*, *Van Dyck*, *Rembrandt*, *Jordaens*, *Claude Lorrain*, *Poussin*, *Watteau*, *Boucher*, *Fragonard*, *Corot*, *Manet*, *Altdorfer*, *Huber*, *Dürer*, *Menzel*, *Feuerbach*; magyar mestereink között: *Munkácsy*, *Székely*, *Lotz*, *Paál*, *Szinyei*, *Mednyánszky* stb. kisebb-nagyobb sorozatokkal szerepelnek. A régi és modern metszetek száma kb. 120.000, köztük XV. századbeli munkák, *Hercules Seghers* metszetek, *Dürer*, *Rembrandt*, *Goya* grafikai oeuvre-je csaknem teljes sorozatban stb.

A *Magyar Történelmi Képcsarnok* a magyar politikai és művelődéstörténelem fontosabb egyéniségeit, eseményeit, helyeit igyekszik lehetőleg korhű festményekben, grafikai és plasztikai anyagban az utókor számára megőrizni. Nem annyira a művészi, mint inkább a történelmi szempont szolgál mérvadóul az anyag gyarapításánál. A gyűjteményben, amely

közel 1500 festményt és szobrot és kb. 50.000 grafikai darabot tartalmaz, vannak művészi szempontból is számottevő alkotások.

A *Keletázsiai Művészeti Múzeumot* Hopp Ferencnek köszönhetjük, aki budapesti házáat a benne levő gyűjteménnyel együtt 1919-ben a magyar államnak ajándékozta. Ehhez a gyűjteményhez csatoltattak utóbb más közgyűjteményekben levő, a keletázsiai művészet köréhez tartozó műtárgyak. Indiai, perzsa, kínai és japán eredetű kisplasztikát, fa- és csontfaragványokat, üvegflakonokat, bronz, jade és nef rit tárgyakat, festményeket, porcellánt, keramikát stb. tartalmaz topográfiai elrendezésben, időrendben és technikák szerint osztályozva.

II. SZÉKESFŐVÁROSI GRÓF ZICHY JENŐ MŰZEUM

Gróf Zichy Jenő a tudományos világ előtt elismertté tette nevét keleti expedíciójával, melynek célja volt a magyarok őshazáját föl kutatni. Atyjától örökölt tekintélyes gyűjteményét végrendeletileg a fővárosra hagyta. A hagyományozó nevére elnevezett Múzeum 1921-ben nyílt meg. Körülbelül száz darabból áll a képtár, amelyhez néhány szobormű és iparművészeti tárgy járul. A korai olasz képek csoportjában figyelemreméltó a *Taddeo di Bartolo-nak* tulajdonított triptychon. A gyűjteménynek kétségkívül legjelentősebb darabja *Giov. Batt. Morone* pompás férfiképmása, mely „Jacopo Contareno”-t ábrázolja. (Teljes szignaturával és 1575. évszámmal.) A kései barokkfestők közül *Strozzi*, *Guercino* stb. említendők. Számban a németalföldi iskola van túlsúlyban. A hollandi kismesterek társaság- és parasztképeit, táj festményeit és csendéleteit *Drooch-Sloot*, *Beerstraten*, *Salomon Ruysdael*, *Corn. Decker*, *W. Claesz Heda* stb. képviselik. A vlámok közül a *Ryckert-ek* *Fr. Synders*, *id. Pourbus*, *Corn. de Heem* válnak ki. Művészi értékével figyelmet kelt néhány francia festmény: *Lebrun*, *Largillière* és *Rigaud* képmásai, *Greuze* finom „Leányfeje.” A magyar *Kupeczky* egész sorozattal szerepel. Elsőrangú munka *Mányoki Ádám* franciás stílusú férfiképmása, mely *Werthern György* grófot ábrázolja. *Id. Marko Károly* tájképei átvezetnek a XIX. századba.

Fővárosunk vezetősége a művészet pártolásának nemes hivatásából mindig kivette és kiveszi részét. Tanúsága ennek az a számottevő művészeti anyag, amelyet alkalmas muzeális helyiség hiányában jelenleg elraktározva tart és amely a klasszikus-romantikus, a biedermeier és az utána következő korszak mestereinek (Markó-család, Zichy, Barabás, Borsos, Munkácsy, Ferenczy Károly) kiváló alkotásain kívül tartalmazza és felöleli művészeti termelésüknek javát egészen a legújabb időkig.

MAGYARORSZÁG MŰKINCSEIBŐL V.

*Moroni: Contarini Jakob képmása
(Budapest Székesfőváros gróf Zichy Jenő múzeuma)*

Le Brun: Férfiképmás

Delacroix: A fehér ló (Dr. Majovszku Pál gyűjteménye)

III. VIDÉKI MŰVÉSZETI GYŰJTEMÉNYEINK

Első helyen áll a *Keresztény Múzeum* Esztergomban, amelyet Simor János hercegprímás (1813-1891) alapított. A középfő- és újabbkori magyarországi mesterek munkái közül első helyen említendők *Kolozsvári Tamás* oltárképei. A régi olasz mesterek a XIV-XVII. századig vannak képviselve, de találkozunk németalföldi, német és osztrák mesterek munkáival is. A Múzeum iparművészeti tárgyakban is gazdag (kínai és japán porcellán, delfti fayence, németalföldi gobelin, velencei csipke, érmek és plakettek, elefántcsontfaragványok stb.)

A Dóm kincstára remekeit őrzi a középfő- és újabbkori ötvösművészetnek, ilyenek: egy Békecsóktábla a XI. századból, egy ékkövekkel gazdagon díszített királyi eskü-kereszt (magyar filigrán munka a XII. századból), magyar sodronyzománc technikával készült gótikus kelyhek stb. Külön kell megemlékezni Mátyás királynak ékkövekkel gazdagon díszített „Kálváriájáról” (magassága 72 cm.), melynek felső gótikus része Magyarországon készült stb., azonkívül egyházi ruhák, textíliák.

Vidéki közgyűjteményeink közül elveszítettük a legszámottevőbbeket, így a pozsonyi, kassai, besztercebányai, kolozsvári, marosvásárhelyi, nagyszebeni, aradi, temesvári múzeumokat, amelyek csaknem kivétel nélkül a központból tápláltattak. Csonkamagyarország területén jelenleg harmincegy vidéki művészeti gyűjtemény van, többnyire a megyei székhelyeken. E gyűjtemények számára a közoktatásügyi kormányzat gyűjtési tervet dolgozott ki. A múzeumi gyűjtés e szerint főként helyi leletekből, ásatásokból származó és népművészeti emlékekre, továbbá a helybeli művészek műalkotásainak gyűjtésére szorítkozik.

IV. MAGÁNGYŰJTEMÉNYEK

A XIX. század második felében a polgári jólét emelkedésével karöltve jár a műízlés fejlődése és nálunk is fokozott mértékben terjed a műgyűjtés. Tekintélyes magángyűjtemények keletkeznek, amilyenek a Gerhardt-, Enyedi Lukács-, Kilényi, dr. Elischer- és Ráth-gyűjtemények, amelyeknek egy része idővel széjjelszóródott, némely darabjaik külföldre, mások viszont budapesti köz- vagy magángyűjteményekbe kerültek.

Gyűjtőink száma azóta örvendetesen megsokasodott. Kétségtelenül haladásnak tekintendő az is, hogy a gyűjtés céltudatosabbá lett, műgyűjtőink érdeklődésük körét mind szűkebben határolt, sajátos területekre központosítják: a gyűjtés körét és anyagát egységesítették. Míg azelőtt

tárgyakat gyűjtöttek, újabban a XIX. századbeli magyar művészet mellett főként a francia művészet termékei felé fordult az érdeklődés.

Nem lehet célunk nagyszámú magángyűjteményeink jegyzékét felsorolni, meg kell tehát elégednünk azzal, ha néhány főbb gyűjteménynek jellegzetesebb műalkotásaira mutatunk rá.

Gróf Andrássy Gyula gyűjteményének legnevezetesebb darabja *Rembrandt* „önarcképe” (1630-ból). Azonkívül említendők: *Seb. del Piombo* „Keresztet vivő Krisztusa” (a madridi festménynek változata), a bécsi *Fügenernek* „Lujza császárnőt”, II. Lipót hitvesét, ábrázoló életnagyságú arcképe, a barbizoni mesterek, *Rousseau*, *Diaz*, *Dupré*, *Millet*, *Troyon*, továbbá *Courbet*, *Claude Monet* és *Bastien Lepage* festményei, amelyekhez magyar mestereink: *Munkácsy*, *Mészöly*, *Paál* festményei csatlakoznak.

Báró Herzog Mór Lipót gyűjteményének főekességét és értékét hét Greco-festménye teszi, amelyek nevezetesebbjei „Krisztus az olajfák hegyén”, „Krisztus elfogatása”, az „Angyali üdvözlés” és a „Szt. Család”; a négy Goya-festmény közül az „Ivókat” (1816) és a „Farsangi jelenet” említjük, továbbá *Pier Francesco Fiorentino*, *Frans Hals*, *Rubens*, *Van Dyck* festményeit stb. Elsőrangúan van képviselve a XIX. századbeli francia iskola: *Courbet* három tájképpel, *Corot* egy kiváló női arcképével, *Daumier* „Füldözők” c. festményével, *Manet* a „Rue de Berne”-nel, *Renoir* két festménnyel, köztük a „Henriot család” korai elsőrangú alkotása 1876-ból, *Manet*, *Sisley*, *Cézanne*, *Gauguin* stb.

Báró Hatvány Ferenc gyűjteményének súlypontját ugyancsak az újabb francia mesterek művei teszik: *Ingres* „Füldöző nő”-je, a Louvrebeli festménynek kisebb változata, *Chassériau* nagyméretű „Trójai nők” c. festménye, továbbá egy kisebb pompás alkotása, azonkívül két *Delacroix*, hat *Courbet*-festmény, utóbbiak között a „Birkózók” és az „Alvó nő”; *Gericault*, *Daumier*, *Tassáért*, *Corot* „Marianne Gambey”, *Manet* „Az öngyilkos” és „Női arckép” (pasztell), három *Renoir*, továbbá *Munkácsy*, *Paál*, *Szinyei* festményei stb.

Báró Kohner Adolf gyűjteményének is főértékei a francia mesterek munkái: *Delacroix*, *Monticelli*, *Corot*, *Bastien Lepage*, *Gericault*, *Daumier* („Éneklő pár”) *Courbet*, *Manet*, *B. Morizot*, *Cézanne* („Csendélet órával”) *Renoir*, *Pissaro*, *Sisley* művei. Említendők még *Puvis de Chavannes* „Magdolna”-ja, *Gauguin*, *Toulouse Lautrec*, *Maittol*, *Maurice Denis*, *Bonnard*, *Vuillard* stb. festményei.

Dr. Majovszky Pál körülbelül 350 lapot tartalmazó XIX. századi rajzgyűjteményének legértékesebb részét ugyancsak a francia mesterek alkotják s közöttük elsőrangú lapok vannak, mint *Delacroix* „Fehér lova”, *Manet* „Miksa császár kivégzése”, *Courbet*, *Millet*, *Corot*, *Guys*, *Rodin*, *Maillol* stb. rajzai.

MAGYARORSZÁG MŰKINCSEIBŐL VI.

*Corot: Coubron-i tájkép
(Szépművészeti Múzeum)*

*Manet: Kanapén ülő hölgy
(Szépművészeti Múzeum)*

E rajzok egy része ki volt állítva a francia kormány által a bécsi Secessio palotájában 1925-ben rendezett kiállításon. („Die führenden Meister der französischen Kunst im XIX. Jahrhundert”).

Glück Frigyes gyűjteményében különösen a XVII. századi hollandus festők vannak kitűnően képviselve.

Dr. Delmár Emil és *Dr. Wittmann Ernő* bronzgyűjteményeiben számottevő darabok vannak.

Ernst Lajos hungarikákat tartalmazó gazdag és változatos gyűjteményét a nyilvánosság számára is hozzáférhetővé tette külön e célra épített kiállítási helyiségeiben.

Wolfner Gyula főképpen a XIX. századi magyar mesterek képeiből, vázlataiból és tanulmányaiból, továbbá népművészeti tárgyakból állította össze érdekes gyűjteményét.

Számosan vannak még, akiket érdemes volna felsorolni. Legyen elég ennyi. Gyűjtőink száma évről-évre örvedetesen gyarapodik, a régiek mellé újak kerülnek és áldoznak a műpártolás nemes hivatásának.

VISKI KÁROLY: MAGYAR NÉPMŰVÉSZET

X. században a Kárpátok öve alatt egy sajátos egyéniségű, az akkori európai népek közt rokontalan nép helyezkedik el és szervez államot, – a magyar. Keletről veti ide a népvándorlás áradata s olyan földön üti fel szállását, ahol előtte a Kr. előtti VI. századtól kezdve hasonló kultúrájú s részben vele rokon népek: szkíták, szarmaták, jazigok, gótok, hunok, avarok, bolgárok már előkészítették a talajt. Kelet mérhetetlen területeiről az állattenyésztő, síkföldi nomád népek fegyverkezettével, szervező tehetségével, sajátos hadi taktikájával érkeznek s az itt talált gyér és szervezetlen népelemeket néhány évtized alatt erős és maradandó, európai mintájú államkeretbe foglalja össze. E keleti türk jellegű egyéniségének színeit hasonló etnikumok színeivel később is gyarapítja, vérébe fogadván már a középkorban besenyőket, bösözrményeket, kunokat s az újkorban ozmán-törököket. A sajátos gazdasági életforma és egykori földrajzi helyzet által determinált kultúrájával hozta akkori művészetét is, mely része annak a „keleti”, javarészt nomád jellegű kultúrának, amelynek határai Caesar korában Szibéria keleti széleitől Angliáig terjednek s amely határok századok alatt lassanként Kelet felé tolnak s a magyar királyság megalapításával (1001) nagyjában a Kárpátok vonalára húzódnak vissza. E művészet mindig kis méretekből jelentkező (fémbe: kispasztika), hogy úgy mondjuk: hordozható, naiv, optimisztikus, az egyént nem sokra tartó s ezért szembetűnően stilizáló kedvű; mint a valóságban: ornamentikájában is növény- és állatkedvelő, vidám,

telt színeket szerető, nem Tart pour Tart, hanem alkalmazott s ebben a körben is olyan tárgyak körére terjedő, amelyenek alkotását a nomád életmód többé-kevésbé állandó mozgalma megengedi.*)

A nomád népre, bármily gazdag, hatalmas, pompaszerető, – ráillik a szegényember magagúnyoló vigasztalása: omnia mea mecum porto - kebelén kenyere, hátán háza. De éppen ezért fergetegként jelenik meg és tűnik el, ahogy a természet, az év fordulatai bőséggel áldják vagy szárazra szikkasztják legelőit, tápláló folyóvizeinek ágyait. Viszi természetesen művészetét is. Nem alkot tehát monumentális méretű épületeket, szobrokat s hasonlókat, amiye van: apró, könnyű, hordozható; vele megy magán, asszonyán, könnyű sátrai közt; kedvelt állatain.

A magyar föld kimeríthetetlen gazdagsággal ontja a népvándorlás korának – maradandó anyagból, pl. fémről készült – emlékeit, amelyeknek legszebb analógiáit déli Oroszország területén találjuk meg, a népvándorlás egykori mozgalmass országútján. Mint ahogy a mai magyar pásztorművészet, nevezetesen a fafaragás analógiáit is Dél-Oroszország asszimilált türk fajú népei körében kereshetjük, amely utóbbiak tehát igazában nem az orosz, hanem a turáni alkotószellem eredményei. Azé a népszellemé, amelyet már bolygatatlan keleti helyzetében a nagy múltban gyökerező és magas színvonalú délázsiai és hellenisztikus kultúra sokszorosán megérintett – az archeológiai leletek egész tömegének vallomása szerint.

A magyarság tehát, ha későbbi történeti hivatását nem is tekintjük, kétségkívül egy egészen sajátos, keleti képzetvilágot, világszemléletet hozott magával s ezzel új szint, új szemléleteket, új formákat az európai népek együttesébe. E más, egyénies szín egyebek közt népművészetében is tükröződik ma is, ezer év múltán is.

Ez ősi, sajátos hagyaték adja a magyar népművészet mai képének egyik oldalát. A másik oldalon az ezeréves európai hatások tükröződnek, a tudatosan és tervszerűen egy ezredév alatt elsajátított európai kultúrának a magyar nemzet népi rétegeibe leszállt hatásai. Az előbbi oldal a magyar szellem hagyománybecsülő és konzerváló hajlamát és képességét bizonyítja; az utóbbi alkalmazkodó képességét s azt az asszimiláló készséget, amellyel az európai hatásokat egyénisége szűrőjén a maga sajátos ízlése és igénye szerint keresztülszűrte.

*) Ha a nomád szót használjuk, ezúttal bizonyára senki sem gondol a csavargó vándorcigányok életformájára és kultúrájára, hanem a nomádizmus fogalmában rejlő extenzív állattenyésztő gazdasági rendszerre s ennek lehetőségei és igényei szerinti művészelgyakorlatra és művészetélvezetre. A nomádizmus a maga teljes erejével és teljes vagyonával mindenkor könnyedén mozgó, helyét könnyen változtató, amely oly tűnemenyes hatalommal is jelentkezhetik, mint a hunoké, akik Kínát és Rómát egyaránt fenyegették.

Bármint éleszti is bármely rejtett célú propaganda a fajok közötti ellentéteket, el nem vitatható, hogy az európai népek között ma már sokkal elevenebb, tudatosabb a műveltségbeli rokonság, mint az, mely valamikori nyelvi vagy etnikai kapcsolatok útján elméletileg felállítható. Hogy a magyarság a művelt nyugateurópai népek műveltségbeli, lelki rokona, azt nemcsak mai anyagi és szellemi műveltségszínvonala bizonyítja, de ezeréves múltja is. Már a XI. században végkép hátat fordít Keletnek s árja népek közt testvértelenül nyugateurópai törekvéseivel s a nyugateurópai kultúra védelmében válik az európai művelt népek testvérévé. Évszázadról évszázadra lerója azokat az adókat – mindig mindent a maga idejében – amivel a nyugateurópai kultúra eszméinek tartozott, kezdve azzal, hogy a római keresztyén egyháznak már a XI. században a honfoglaló Árpádok véreből adott szenteket. A római keresztyén vallás, az európai szellemű királyság, a hűbériség intézménye, a lovagi eszmények példás szolgálata, a kerített városok iparának és kereskedelmének kifejlesztése és védelme, a román és csúcsíves városi templomok és falusi templomcskák százai, a humanizmus és renaissance fölkarolása, a könyvnyomtatás és reformáció gyors megértése és országos elterjesztése, különböző vallásfelekezetek szabadságának első európai törvénybeiktatása (1568. Torda), a nyugateurópai kultúra védelmében sokszori vagy százados vérontása, sőt elvérzése magára hagyatottan, amiből majd minden későbbi szerencsétlensége következett, a politikai és lelkiismereti szabadság védelmében folytatott nehéz harcai – elég bizonyosság erre. Az évezredes európai műveltségközösség, a kulturális testvériség, az azonos műveltségideálok lendítítő ereje természetesen nem maradt hatástalan a nagy magyar néprétegek keleti származású, eredetileg az ázsiai, keleteurópai síkok horizontját s e származás szerinti temperamentumot tükröző lelkületére sem. Az európai műveltségű társadalmi rendek műveltségkincse s ebben művésze, ha szegényesebben is, de valamely formában alább-alább szállt az egymás alá rétegződő társadalmi rendek szintjeire, a néplélek titokzatos kamaráiba, megtermékenyítvén, vagy legalább formálván az ősi hagyatékot. A tempó persze nem volt mindig országszerte azonos. Volt idő, mikor a magyar kultúra fénye az ország határain túl is világított s jött korszak, mikor pl. a Balkán határai mélyen nyomultak az ország testébe, teszem a török hódoltság idején vagy a világháború következtében. De bármily kedvezőtlen sorsfordulat ellenére éppen a magyar népkultúrából s legszembetűnőbben a magyar népművészetből megállapítható, hogy az európai kultúrát a szélső keleti Kárpátok innenső oldaláig a magyarság terjesztette ki s a gyönyörű székely kapuk szimbolikus jelentősége abban van, hogy e kapukon kilépve, elhagyjuk a történeti európai kultúra területét. Ezen túl Bizánc, a görögkeletiség s a balkáni világszemlélet és életberendezés kezdődik. A legszélsőbb keleti színmagyar vármegyék: Udvar-

MAGYAR NÉPMŰVÉSZELET I.

Tányér. Baranya m.

Tányér. Udvarhely m.

Tányér. Tolna m.

Tál. Tolna m.

Tányér. Kalotaszeg. Kolozs m.

*Kancsó. Kalotaszeg.
Kolozs m.*

Ételhordó „komaszilke”.

Kancsó. Udvarhely m.

*(A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának gyűjteményéből)
Nagukúnság*

hely, Csík, Háromszék emberemlékezet óta szabad, autonómjogú, jobbra protestáns vallású népének a történeti román, gótikus, renaissance, barokk hatásokat tanúsító hímzéseit, fafaragásait, fatornyait, keramikáját, népviseletét egy egész világ választja el a hegyen túli bizánci-balkáni romano-szlávság hasonló csoportú művészetétől. Erdély földén európai szellemű népművészetet két nép produkál: a magyar és a szász.

Ha azt kérdezzük, hogy egyrészt a keleti színű és hatású örökséget, másrészt az ezzel többé-kevésbé elvegyült asszimilált nyugati elemeket a magyar nép mely rétegei képviselik, általában azt felelhetjük, hogy az előbbit a pásztorság, az utóbbit a falvak földművelő népe. Az ősi szabású extenzív állattenyésztés (melyben az állat télen is a legelőn élt) csak a XIX. század közepe táján áldozott le, a hagyományos pásztorélet és gyakorlat tehát csekély módosulással úgyszólván napjainkig élt bizonyos legeltetésre predesztinált területeken, különösen a vízszabályozások előtt, pl. a Tiszántúl és a Duna-Tisza köze egyes területein. Az ősi módú juhászat és sertésenyésztés másutt is, pl. a Dunántúl erdőrengetegében, a Bakonyban. E területeken a XIX. század második felében még sikerült összegyűjteni a magyar pásztorság jellegzetes művészi alkotásait, gazdag sorozatokban, amelyek világos képet adnak sajátos, Európában a maga nemében egyedül álló ősi technikájukról, anyagaikról, ízlésükről, ornamentikájukról.

A pásztor a maga művészete anyagait természetesen környezetében találja meg. Ezek: az állati csont, szaru, bőr, szíj és a fa. Az állati anyagok művészi feldolgozásában, nevezetesen ennek technikájában még a XIX. században sem múlta felül ez anyagok hivatásos iparosa sem. Legnagyobb mesterek minden időben a juhászok voltak, akik aránylag legtöbb ráérő idővel rendelkeznek, nyájaik legkevésbé kötik le figyelmüket. Remekbe készült darabjaik a szíjfonatok, nevezetesen ostorok, erszények (amiben tűzszerszámot: acélt, kovát, taplót, továbbá késüket tartották), amelyeken igen ősi szabású csontdíszítményeket, gombokat találunk. A szarut melegítéssel formálják, karcolással, véséssel díszítik, maratják. Ebből készülnek ivóedényeik, kürtjeik, sőtartóik, az állat számára szükséges kenőcsök tartói, fésűk, újabban már óraláncok és egyebek is. De a fa anyagából is igen figyelemreméltó, igen ízléses holmit találunk. Ezek is, mint az előbbieket, általában apró tárgyak, amelyeket a pásztor magával hordoz s amelyeken nagy türelemmel, szeretettel, hosszú ideig dolgozik, míg megközelíti vele fantáziabeli ideálját. Fából készíti az ostornyeleket, részben ivópoharait, botjait, baltája nyelét stb. A pásztori faholmik között különösen kettőt kell kiemelnünk: a dunántúli erdőségek pásztorainak tükörtartóit („tükrosök”), amelyben bajuszpedrőjét is tartani szokta („Bajusz kell a magyarnak, mert ha nincs, odacsapnak” – mondja a magyar közmondás) és a juhászok kampósbotjait, ú. n.

„kampó”-it. Az elébbiben virít a pásztorművészet gyönyörű tarka, színes virágoskertje, míg a kampókon a kisplasztikának, nevezetesen az állatábrázolásnak oly leegyszerűsített, a lényegét csodálatos módon összefoglaló példáira akadunk, amelyek – mint általában a pásztorművészet legtöbb darabja – ezer évet meghaladó technikai gyakorlatról és a szüntelen megfigyelésből leszűrt kivételes tudásról tesznek tanúságot. E pásztori kisplasztika szelleme épp oly derült, optimisztikus, stilizáló, összefoglaló, mint a népvándorláskori emlékeké, bár a helyes összehasonlításnak nagy akadálya az anyagbeli nagy különbség, hiszen ama régi időkből csak a fém tárgyak maradtak ránk, a mai pásztor pedig a föntemplített anyagokból dolgozik, ahogy nyilván ebből dolgozott mindennapi használatára a népvándorlás korának nomád pásztora is, hiszen akkor is a fönsti anyagok voltak mindenkinek kezeügyében. De egészen a fémét sem mellőzi a mai pásztor sem, – rézből maga is önt baltát, fokost, fémmel veri ki, vagy önti be ostornyelét; erszényére gombokat fémből is formál, különösen sárga és vörösrézből, míg a nyélfélék ornamentikusan árkölt mélyedéseit önna l vagy ólommal önti ki.

A mai magyar pásztor is, mint a népvándorlás nomádjá, ahol erre lehetősége van, legszívesebben természetes környezete, a növényvilág és a nyájabeli állatok köréből veszi ornamentikájá elemeit s akár ama régi kor művészete, maga is szívesen ábrázol egyebek közt viaskodó állatokat, hiszen e mozzanatok különösképpen megkapják figyelmét. Stilizáló, összefoglaló fogalmazás- és előadásmódja adja meg a lehetőséget arra, hogy az adott térrel gazdaságosan, a térkitöltés módján gondolkozva éljen, hogy vigyázzon a szimetriára, az egyensúlyra, ha nem is tudatosan, de az ősi gyakorlat ösztönös érzékével. Ez mutatkozik emberábrázolásában is, amelyben az ember ritkán más, mint pásztortársa vagy a törvény emberei (csendörök), akikkel egyért-másért néha meggyült a baja, s gyakran a maga vagy inkább cimborája szeretője.

A magyar pásztorság tehát az ősi magyar népművészeti hagyaték örököse és hagyományozója, aki egy ezredév folyamán kétségkívül sokat változhatott, tanulhatott és felejtethett, de az ősi gyakorlat lényegét, szellemét megőrizte.

A pásztorinál számban sokkal hatalmasabb földműves rend, – hiszen az ország évszázadok óta elsősorban földművelő – részben ez ősi hagyaték, részben több-kevesebb európai befolyás hatására, legkivált pedig az előbbi rendétől különböző igényei és szükségletei szerint más területeken s többé-kevésbé másként művészkedik.

Az ország változatos földrajzi viszonyai szerint építi és díszíti házát, bútorait, gazdasági szerszámait, eszközeit. E változatos építkezés köréből ki kell emelnünk az erdélyi székelység faházait, különösen pedig ma Európaszerte páratlanul álló díszesen faragott s részben festett nagy-

kapuit. E monumentális nagykapuk építésével ekkora szeretettel Európa egyetlen népe sem foglalkozott s nem is őrizte meg annyit és oly klasszikus szépségűeket, mint az erdélyi magyarság. E kapuk valamikor erődítések részei voltak s a székelység, mint évezreden át katonai hivatású nép őrizte meg őket. A legrégebb meglévő ilyen kapu 1673-ból maradt ránk. Míg e kapukon a renaissance, barokk, rokokó díszítményeinek népies fölfogású elemeire bukkanunk, az erdélyi kis protestáns falusi templomcskák mellett emelkedő hegyes fasisakú, négy fióktornyos erkélyes tornyok a román és csúcsíves kor divatjának magyar talajba ültetett hagyományairól beszélnek. Ugyancsak a román kor eleven hatására mutatnak dunántúli, nevezetesen balatonvidéki kőházaink gyönyörűen és változatosan ívelt tornácaikkal, míg a tört ívű s Erdély kivételével az egész magyar területen gyakori házhomlokzatok a barokk ízlés hatásáról beszélnek.

A faragott és festett bútoroknak vidékenként változó oly gazdagságú forma- és ornamentális készlete van, hogy e helyen vázlatos jellemzésük sem kísérelhető meg. Ezeket is általában a virágornamentika jellemzi, mely legklasszikusabban a menyasszonyi ládán, a „tulipános ládán” nyilatkozik meg. Jóllehet a bútor Európaszerte a nép kései szerzeménye, mégis már a magyarság körében is annyira régi, hogy nemcsak magyar jellegzetességekről, de vidékenként más-más módon beszélő dialektikus megszólalásukról is lehet beszélni. A festett bútor különösen ott érdemel meg minden figyelmet, ahol a festés még nem került hivatásos mesteremberek kezébe, hanem öreg falusi asszonyok forgatják az ecsetet. Ily helyen a nemzetközi díszítmények kevésbé érvényesülhetnek a helyi hagyományok rovására.

Meg kell említenünk a temetőikben keresztet nem állító protestáns falvak temetői fejfáit, „kopjafáit”, amelyek az egykori kopjás temetés emlékei s a magyar népi faragó művészet legjellegzetesebb megnyilatkozásai közé tartoznak.

A magyar nép rendkívül változatos ruhaféléi közül a Nyugaton máiéi is felejtett bőrruhaféléket kell kiemelnünk, amelyeknek formában és színpompás díszítésben való gazdagsága, konstruktív vonalaiknak díszítményekkel való választékos hangsúlyozása az ősi, nagymúltú technikai tudás és pompaszeretet legbeszédesebb emlékei közé tartozik. Mesterük egykor a juhász, később – már a középkorban is – hivatásos utóda: a „magyarszűcs”, szemben az internacionális ízlés szerint dolgozó „németszűccsel”.

Ahogy a szűcsmesterségnek van speciális „magyar” mestere, épp úgy van a szabómesterségnek is, a „magyarszabó”, a „szűrszabó”. Az utóbbinak kezéből kerül ki a magyar nép egy másik sajátos, dúsan díszített, nevezetesen himzett felsőruhaféléje, a „szűr”, amelynek különösen hátán lógó nagy gallérja, eleje és oldala van ékesen hímezve. A szűr for-

mája, díszítményének szerkezete, színösszetétele, vidékenként változó; s alapanyagából, az ú. n. szűrposztóból, épp oly változatos formájú és nevű ruhaféle készül, mint a bőrből.

A magyar hímzésnek tehát két férfimestere is volt: a szűrszabó és a szűcs, akiknek a múlt században még százai dolgoztak egy-egy megyében is, s munkáik a nemzetiségek felé is nagy hódítást tettek, a magyar szépet hordozván szét közöttük.

Részben e nagymúltú s jobbadán már a középkorban is céhekbe tömörült, jellegzetesen magyar, hivatásos hímzőiparosok hatásának kell tulajdonítanunk azt a rendkívüli technikai és formakincsbeli gazdagságot, mely a magyar parasztasszonyok vászonhímzésein és egyéb textilis kézimunkáin is elének tárul. Ez ősi gyakorlatról beszél a francia szókincs *point d'Hongrie* és az olasz szótár *stitto ungherese* szava, mint ahogy a Keletről hozott nagymúltú magyar bőrtechnika egykori színvonalára utal a francia szókincs egy másik szava, *a hongroyeur, hongrieur* („*ouvrier qui façonne le cuir de Hongrie*”). Az erdélyi székelység, Kolozs megye, Torockó, a Bükk és Mátra vidéke, Borsod megye, a Tiszántúl, a dunántúli Tolna megye Sárköz nevű vidéke, Baranya megye, a Rábaköz s számtalan más vidék egy-egy sajátos külön területe a magyar asszonyi hímzőgyakorlatnak és művészetnek. Hímeznek főkötőt, kendőt, takarót, ingvállat, kötényt, asztal- és ágyterítőket, párnahéjakat, egy színnel (leggyakrabban fehérrel, feketével, vörössel, késsel) s hímeznek ugyanazon darabon a szivárvány minden színével. Már maga az öltéstechnika nagy gazdagsága kivételes leleményről tanúskodik. E hímzéseket, melyeknek örökké frissen omló ornamentikáját a virágoskert adja, egész világ választja el a magyarság szomszédainak szláv jellegű, különösen a görögkeletiségben konzervált hímzéseitől, amelyek máig sem igen emelkedtek túl az ősi tanítómester, a szövőszék ornamentikáján, úgyhogy ez utóbbiakról a laikus nem könnyen tudja megállapítani, hogy szóttessel vagy hímzéssel van-e dolga. A magyar hímzéseket épp úgy jellemzi a derűtség, stilizáló hajlam, az ösztönszerű megtervezettség, mint a pásztor munkáit. A naturalisztikus ábrázolás, individuális megjelenítés épp úgy hiányzik ezekben is, mint amazokban. Semmitől sem irtózik továbbá jobban, mint valamely adott felület szervesen beszórásától még oly neki tetsző díszítménnyel is.

Van néhány mesterség is, mely túlnőtt a szorosan vett népművészet, sőt a háziipar keretein, amelyet már régen hivatásként gyakorolt s amelynek az ősi örökséggel való kapcsolata ma már kevésbé szembetűnő, de ezek közül is nem egy sajátos magyar jelleget öltött magára, ha ugyan nem egykori ősi gyakorlatnak az idők parancsa szerint módosult formája. Ezek között is elsősorban a bőripar köréből a szijgyártó és csizmadia-mesterséget kell megemlítenünk, amelyek a magyarság jellemző lőszere-

MAGYAR NÉPMŰVÉSZET II.

Férfiködmön

Dohányzacskó.

Kecskemét. Pest m.

Napoleon lovas-szobra.

*Dunántúli, 1800-ban készült magyar
Férfisuba. Veszprém m.*

mézeskalács-forma pozitív másolata

(A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának gyűjteményéből)

tete, illetőleg kényes öltözködő hajlama nyomában sok figyelemreméltó, ízléses, magyarnak mondható darabot termeltek.

A magyar búzatermelésből és mindenkori nagy és változatos liszt-fogyasztásból magyarázódik a magyar sütőipar sokoldalúsága s ebben néhány népies ízű változata. A mézeskalácsosság pl. sok olyat produkál, amit a népművészet iránt érdeklődőnek is számba kell vennie. A mézeskalácsosok, bábsütők maguk kezével faragott régi negatív fadúcaiból egész kis magyar művelődéstörténet kerekedik ki: rokokó dámák, udvari fogatok, török pasák, táncoló parasztok, pipaszó mellett poharazgató kismesek, testőrök, régi huszárok, híres-nevezetes szegénylegények s természetesen nem hiányzik a sorból a nagy Napóleon sem, a magyar népnek, az osztrák sógor és udvari kamarilla örök ellenzékének akkori reménysége. Közismert metszet után véste lovas alakját remekbe a magyar kismesterember s eképpen árulgatta a nagy francia reliefképét szerte az országban.

Amilyen gazdag és változatos hímzőművészetünk, annyira sokszínű a magyar kerámia is. Az ország minden részén voltak kiváló fazekasgócaink, melyeknek többé-kevésbé zárt helyzetéből a keramikus megszólalás gazdag kifejezésű dialektusai támadtak. Ezek között legsajátosabban magyar az Alföld kerámiája, míg az erdélyi magas ízlésű gyakorlatot s az északi területek technikai fejlettségét és ornamentikáját egyben-másban befolyásolta a déltiroli eredetű, német közvetítésű, de végső forrása szerint olasz kései renaissance modorban dolgozó „újkeresztyének” (anabaptisták, habánok) magasszínvonalú iparművészete, akik a XVII. században telepednek le Nyitrában és Erdélyben, az ellenreformáció türelmetlensége elől menekülve.

Eleven élet, életképesség tekintetében a magyar népművészet ma már persze inkább Európa nyugati, semmint keleti feléhez tartozik. A pusztulás már régen megindult azzal, hogy a magyarság ezer év alatt, fokozatosan, a nyugati életformákba helyezkedett bele. Hogy e romjainban is minden figyelmet megérdemlő népművészetet tanulmányozhatjuk, elsősorban a magyar múzeumoknak köszönhető. A Magyar Nemzeti Múzeum 1847-ben szerzi meg az első néprajzi gyűjteményt s 1868-70-ben már megszervezi néprajzi osztályát. Aki a magyar nép sajátos, a maga nemében egyedülálló művészetét meg akarja ismerni, annak elsősorban ezt a gyűjteményt kell tanulmányoznia.

LAJTHA LÁSZLÓ: MAGYAR NÉPZENE

A népzene és történetük az általános nagy zenetörténet legfontosabb fejezetei közé tartoznak. Csak a zenei folklóre tud némi világosságot deríteni a hangszerek s a zene fejlődésének oly ősi korszakaira, ahonnan ter-

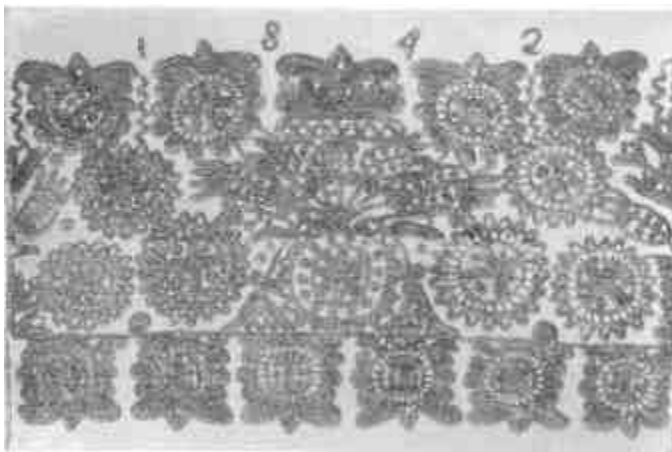
mészetük miatt írott vagy tárgyi emlékünkhöz nem is lehet. A zenetörténet íróinak újabbnál mindazonáltal csak hézagos és mint utóbb kiderült, nem mindig megbízható adatok állottak rendelkezésére. Mióta azonban egyrészt az etnológia felismerte, egyéb szellemi hagyományok között, a zene fontosságát is, másrészt meg világszerte nemzeti és népies irányt követő zeneszerző-gárda lépett a sorompóba, általánosabb figyelem középpontjába kerültek a népi s a primitív muzsikák.

Teljes értékű és tudományosan felhasználható gyűjtemények csak akkor kerültek a kutatók kezébe, amikor a folklóre gyűjtemények már nemcsak a szövegek feljegyzéséből állottak, hanem érvényre jutott az a felfogás, mely szerint dallam és szöveg együtt, két teljesen egyenrangúan fontos tényező egysége. Ezenkívül a népi dallamok java – ilyen a régi magyar dallamok jórésze is – rubato ritmusuk, gazdag ornamentikájuk miatt oly szövevényes, hogy egyszeri hallás után lehetetlen leírni. Hiába énekeltetjük el ugyanazon énekessel többször ugyanazt a dallamot; ez sem segít, mert az énekes egyéni s pillanatnyi rögtönzése miatt mindig újabb s újabb dallamváltozattal állunk szemben, amelyek nemhogy megkönnyítenék, ellenkezőleg megnehezítik a lejegyzést. Pontosan s minden szempontból használhatónak ma csak a géppel (fonográf, gramofon stb.) felvett gyűjteményeket ismerhetjük el. Szükséges ez továbbá azért is, mert a népi énekes mai hangjegyzéssel lejegyezhetetlen hol furcsa, hol bizonytalan intonációját, ritmusát és általában azokat az előadási szokásokat s szabadságokat, amelyek egy nép zenélésére s zenéjére oly jellemzőek, csak géppel tudjuk megrögzíteni.

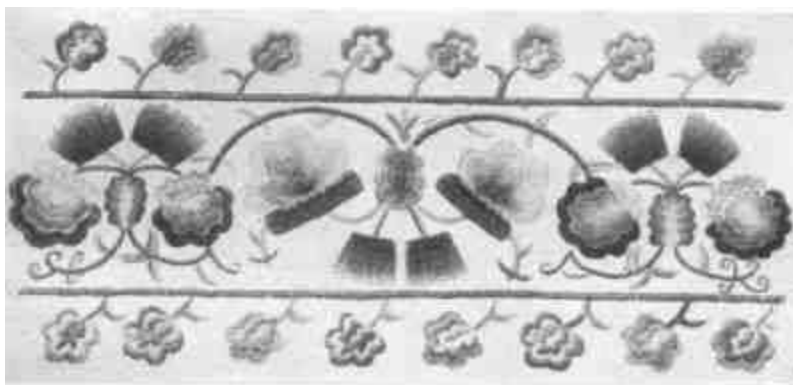
A Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztálya hamarosan belátta az ilyen gyűjtés fontosságát. Első gyűjtője, *Vikár Béla*, egyetemes viszonylatban is azok közé a legelső úttörők közé tartozik, akik az 1890-es években fonográffal felszerelve indultak gyűjteni. Nagyjelentőségűvé akkor válik a munka, amikor az 1900-as években *Bartók Béla* és *Kodály Zoltán* a zenész folklóreista minden felkészültségével s tudatosságával járják az ország minden vidékét s hazahozzák magukkal a magyar népzene legszebb s legősibb emlékeit. Nagyrészt az ő érdemük, hogy ma mintegy 8000 dallam áll a kutató rendelkezésére. Munkájuk nem szorítkozott kizárólag a magyar lakosságú területekre. A Magyar Nemzeti Múzeumban a háborúelőtti Magyarország minden nemzetisége képviselve van. Tót és oláh gyűjteménye például vagy egyedülálló, vagy legalább is a legjelentéke nyebb azok között, amiket e nemzetiségek fel tudnak mutatni.

A magyar népzene paraszzenének is nevezhetnők, mert az igazi magyar muzsika ma már csak az ősfoglalkozású parasztság között él. Annál jobban kopnak dallamaink ősi sajátosságai, mennél inkább közelednek a városi kultúra minden néprajzi jellegzetességet elnivelláló határához. A magyar dallam egyik legjellemzőbb alaki tulajdonsága, hogy típu-

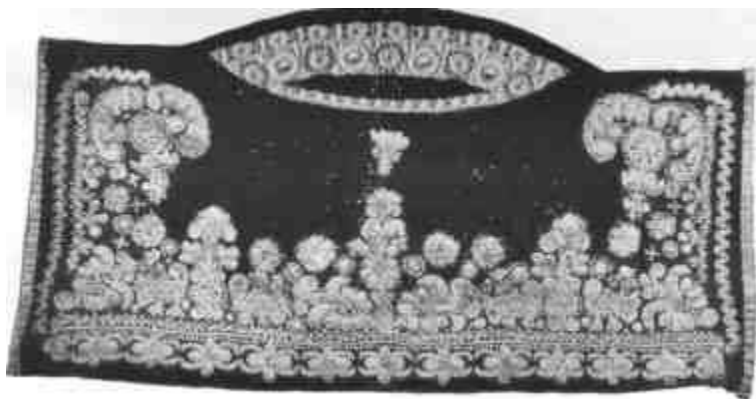
MAGYAR NÉPMŰVÉSZET III.

„Írásos” párnavég-hímzés. Kalotaszeg. Kolozs m.

Tarka párnavég-hímzés. Nagykunság.

Főkötő hímzések. Sárköz. Tolna m.
(A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának gyűjteményéből)

sonkint csoportosítható. Kevés kivételtől eltekintve, valamennyi négysoros versből, azaz négy zenei mondatból áll. A csoportosítás maga, a Bartók-Kodály némileg módosította, Krohn-féle finn rendszer szerint történt. Az egyes mondatok záróhangjait s a szótagszámot elsősorban figyelembe vevő, szótárszerű rendezésből kiderült, hogy a magyar, népi melódiák nem egyes, egymástól külön- és távolálló példányok, hanem *típusonként* egy családot alkotnak. Az egyes típusok meghatározásának munkáját Bartók Béla végezte el „*A magyar népdal*” című könyvében és azok a jellegzetességek, amelyek a típusokat meghatározzák, egyszersmind a magyar népzene fő jellegzetességei is. Az egyes típusok keretén belül számos változatot ismerünk, de még a legritkább dallamformáknak is fellelhetjük legalább rokon alakjait. Stílus s kor szerint két csoportra oszthatjuk az egész magyar népi dallam-kincset: a régre s az újra. Mindkettő jellegzetesen magyar s minden más nép zenéjétől világosan megkülönböztethető. Szakszerű meghatározásoktól eltekintve elmondhatjuk, hogy a régi stílusra: a félhangot nem ismerő öthangú (pentaton) skála, a *nem* architektonikus szerkezet s a szabad, rubato ritmusú dallamok *gazdag* ornamentálása a legjellemzőbb. Az új stílusnak viszont éppen az architektonikus szerkezet, az egyházi hangnemek és a modern dur vagy moll, a díszítések hiánya a legérdekesebb sajátosságai. A két stílust összekapcsoló tulajdonságok többek között az egyházi hangnemek pentaton fordulatai, a rokon beszédhez alkalmazkodó énekritmus s előadásmód, a tánc páros ritmusa stb. Külön is felemlítésre méltó, hogy az új stílus végleges kialakulása az utolsó száz esztendő terméke. Amikor Európában a népművészet kihalóban van, egyedül nálunk születik *egy* új népzenei stílus. Népművészetünkben az ilyen parasztstílus megalakulása nemcsak zenében tapasztalható, tehát nem példátlan jelenség. Az új stílus a tót-ságra volt nagy hatással, míg a régi az oláh népzeneben hagyott nyomokat.

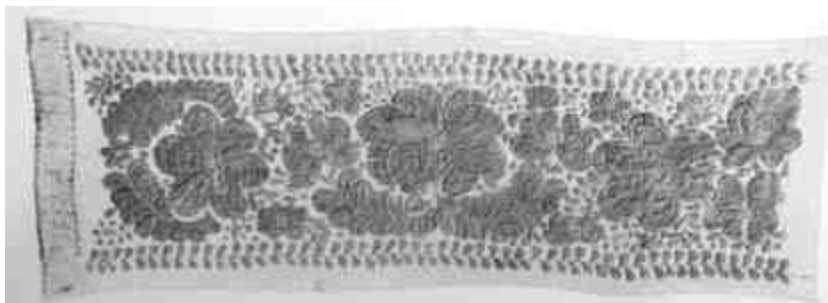
A dallamok eredete két forrásra vezethető vissza. Egyik az igen ősi tradíció, amely arra a minden kétségen kívül magas színvonalú ázsiai kultúrkörre mutat vissza, amelyből az európaiktól elütő, de teljesen hasonlóan magas műveltségű honfoglaló magyarság kiszakadt. A másik forrás a népies műzene. Az ilyenfajta muzsika és a népzene között nálunk sohasem volt áthidalhatatlan szakadék. Minden kornak megvoltak a maga énekmondói és hangszeres zenészei, akik az úri osztályoknak muzsikáltak ugyan, de zenéjük stílusa sohasem állott a népiestől olyan távol, hogy ezeket a nép is el ne tanulhatta volna. Eltanulva az idők folyamán olyanná alakította, hogy az valamelyik népi dallamtípushoz hasonlatossá vált. A régi magyar társadalom tagozódása és ebben a parasztság elhelyeződése olyan volt, hogy a nyugati műzene reá közvetlen hatással nem lehetett. A nyugati hatások a népies műzene útján, másodkézből s már némileg szájaize szerint átalakítva jutottak hozzá. A népies műzene mindig annyira távo-

iodott el a népzénétől, mint maga az az úri társadalom, amelynek muzsikáltak. A népies műzenénél kell megemlékezni a cigányokról is. A cigány a magyar élet egy sajátos jelensége. Letagadhatatlan művészi értékei voltak és vannak is. A magyar népzénének azonban nem letéteményesei, legjobb esetben is csak közvetítői, azaz sajátos modorú előadói. Egész más a műsora s játékmódora az úri osztályoknak muzsikáló városi – és a városi kultúrától érintetlen falusi cigánynak. A külföldön is ismert, előbbi csoportba osztható cigány legnagyobb részét olyan állítólagos régi népdalt játszik, amely javarészt nem népdal és nem öregebb 60-70 esztendősnél. Műsoruk magyar népi anyaga újkeletű és előadásmódjuk is más, mint a magyar népé. Az elmaradt, ősi kis falu cigánya nyáron vályogot vet, leginkább csak télen vesz hegedűt a kezébe s a paraszti, állattenyésztő, földműves népnek muzsikál. A városi cigány műsorát nem ismeri, más a játékmódora; ezeknél sok és igazi folklorisztikus értéket találhatunk.

A magyar népzene ősi rokonainak felkutatása nagy nehézségekbe ütközik. A rokon népek zene-folklorja vagy egyáltalán nincs felgyűjtve, vagy nem elég nagyok s részletesek az ilyenfajta gyűjtemények ahhoz, hogy belőlük biztos s végleges ítélet alakulhasson. Eddig ismert adataink azt mutatják, hogy régi muzsikánkhoz bizonyos török-tatár népek zenéje áll a legközelebb. Az ősi törökség már Krisztus születése táján két ágra szakadt: a keletire s nyugatira. Az előbbibe, a középkélet-ázsiaiba (altáj-vidékibe) sorozhatjuk későbbi, a magyarságba való részleges olvadásuk miatt bennünket különösen érdeklő avarokat, kunokat, besenyőket, kabarokat és kazárokat; az utóbbiakhoz tartoznak a volgai és kaukázusi bolgárok, akiktől a mai bolgárok is származnak s akiből a honfoglaló magyarság nagyrésze is kiszakadt. A keleti törökség földrajzi elhelyeződése olyan volt, hogy a mongol-kínai kultúra reá többször s erősen hathatott. Abban, hogy a pentatonika, a merevebb, páros ütemezés nyugatra s északra került s általában a kínai dallam-mintázás közvetítésében a keleti törökségnek kétségtelen nagy szerepe volt. A nyugati törökség megtartotta gazdag díszítésű, szabad ritmusú, szenvedélyes pátoszú, epikus recitálású olyan dallamformálását s stílusát, melyet a zenetudomány ma perzsa-arabnak szokott nevezni. Él e két stílus ma külön is, de él összevegyülve is. A magyar pentaton dallamok vonalvezetése oly távol áll már a kínaitól, hogy kétségtelennek látszik, hogy ez a már említett úton, több kézen át kapott örökség. A régi magyar zenében mindkét törökség stíluselemeinek hatása meglátszik, talán ozmán hatás alatt a nyugati erősebben. Muzsikánkat azért az ősi törökséggel csak rokon eleműnek mondhatjuk, mert egészében más, ezektől független, önálló – magyar.

Az alkalomhoz nem kötött dallamok mellett szép számban vannak bizonyos népszokásokhoz, alkalmi játékokhoz, kultikus babonákhoz fűződő dallamaink is. Az idetartozó párosító, sírató, lakodalmas, karácsonyi,

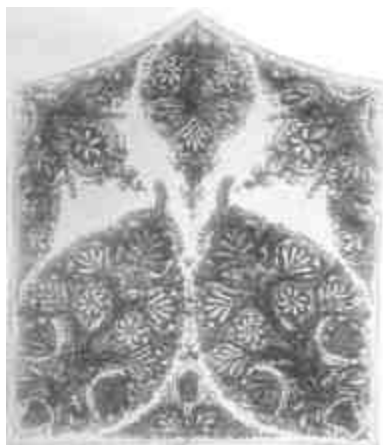
MAGYAR NÉPMŰVÉSZEZET IV.

Hímzés. Mezőkövesd. Borsod m.

Párnavég-hímzés. Jász-Nk.-Szolnok m.

Hímzett szürgallér Bihar m

Posztóapplikációs szürgallér. Bihar m.

(A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának gyűjteményéből)

MAGYAR NÉPMŰVÉSZELET V.

*Fából faragott gyertyatartó
Dunántúl*

Szarú-sótartó fából faragott fedéllel. Zala m.

*Fából faragott
kásakavaró,
Kiskunság*

*Székely kapu, Szonáta, Maros-Torda m.
(A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának gyűjteményéből)*

tavaszfordulói stb. énekek javarésze legrégebb kultúrjaink közé tartozik.

A hangszeres zene is ismert minden magyar vidéken. Ma a pásztor-nép között a legelterjedtebb. Legközönségesebb hangszerünk az egyszerű furulya, amelyet különféle nagyságban készítenek, hol díszesen, hol csak simán. Paraszthangszernek mondhatjuk a dudát, a tekerőt, a dorombot, a tülköt s inkább cigánykézben a hegedűt. A gyári készítésű hangszerek közül egyre nagyobb tért foglal a klarinét, réztrombita s harmonika. A trombita a tánc- vagy énekes zenében nem szerepel, hanem a pásztor-nép saját készítésű szarv-tülkének helyét foglalja el. Gyári készítésű, vagy ilyen utánzatú az inkább délen s Dunántúl elterjedt citera, ütőhangszert, dob-félét ma nem használ a nép. Hangszeres zenénk anyaga a máskülönben szöveges dallam. Rendszerint kicifrázzák a hangszer technikájára alkalmas díszítésekkel. Az ilyen ornamentumok a tánczenében különösen nagy szerepet kapnak; apró motívumaik, virtuóz, gyors és temperamentumos összeszövése önálló formát alkotó elemmé emelkedik.

Népies műzenénk már évszázadok óta kedvelt s ismert még a művelt Nyugaton is. Kisebb-nagyobb zeneszerzők, sőt a legnagyobbak is, írtak all' ongharese, alla ungharese című és jellegű zenedarabokat. Sajnos, igazi paraszti, magyar zenénket nem ismerik ily általánosan és éppen ezért az általános tetszésben nem érhetette el még azt a fokot, amelyet jogosan megérdemel.

MÁRKUS LÁSZLÓ: A MAGYAR TÁNC

Kezdjük mindjárt a leglényegénél, ott, amiben a magyar tánc a legtöbb más nemzet táncától és különösen a környező népektől különbözik. Miért táncolnak az emberek? Azért, mert az elemi érzések legspontánabb megnyilatkozása a test megrezdüléseiben és reflexeiben jelentkezik, s ebből következőleg a tánc formáinak gazdagsága egyenes arányban áll a lelki emóciók gazdagságával és differenciáltságával. A fejlett zenei érzék mindig a népi fantázia és alkotó zseni termékenységére és a kifejezni való benyomások sokaságára mutat. Ezért vagyunk mi büszkéek a mi táncunkra, amely, – ellentétben a legtöbb népével és hasonlóan a spanyol és orosz nép táncaihoz, – végtelen gazdag ritmusokban és különösen gazdag olyan pantomimikus elemekben, amelyek már nemcsak a zenét, hanem a táncos momentán lelki élményeit, s nemcsak megszabott mozdulatok epikájában, hanem a hirtelen intuíció rögtönzéseiben drámailag fejezik ki.

Az ősi magyar táncnak mindig van valami olyan alap gondolata, amit drámai motívumnak is mondhatunk. A német valcer, a cseh polka, a szerb kóló, sőt a gögös lengyel mazur sem fejez ki egyebet, mint a zenében adott ritmikai értékeket és egy momentán kellemes lelkiállapotot. Egyik

e népi táncok közül sem más, mint több-kevesebb megszabott lépés, csuszszanas, dobbantás és meghajlás szabályos, mechanikus ismétlése, amihez a táncos egyéniségének, belső emócióinak annyi köze van, ami a mechanizált formák ügyesebb vagy esetlenebb, kecsesebb vagy toprongyosabb variációiban kifejezhető. A magyar népi tánc, még ha nem alkalom szülte is, ha nem is lakodalmi, toros, vagy verbunkos tánc, hanem a nép spontán jókedvének mulatós kilobbanása, akkor is belső folyamatokat érzékeltet. A tánc tartalma általánosan a fiatal szerelem ébredése, szerelmi évődések, cselvetések, csalogatások és mindenkor a férfierő gyöngéd győzelme. Az Ázsiából jött és európaivá fejlődött nemes magyar lovasember ura, de egyben gyöngéd, lovagias becézője asszonyának, aki viszont hűséges társ, szemérmes, erkölcsös, egyben vidám, pajtáskodó, de mindig a férfi fölényét tisztelő feleség. A lány és a legény viszonyában is lényeges a férfi büszke öntudata és lovagias gyöngédsége, valamint a lány szemérmes tartózkodása és öntudatos, szíves alkalmazkodása. Ezt a viszonyt plasztikusan fejezi ki a magyar népi tánc, mely legnaivabb formájában is valóságos kis pantomim jelenet.

A legény táncba hívja a lányt, aki pajzán tartózkodással közeledik hozzá. A zene rázendül, s az első ütemek alatt mintegy preludizálva tánchoz illegeti magát az ifjú pár. A zene lassú, méltóságos rithmusokat diktál. A legény félkézzel öleli párját, az köténye szélét emelinti, vagy inkább szabad kezét csípőre teszi, néha csipkés zsebkendőt, virágot tart benne, s a páros ütemű zenére együtt lejtő lépések kezdődnek jobbra, vissza és a refrént jelző taktusokra helyretoppannak bokázva. Most a lány elhagyja a legényt, csalfán perdül, csalogatja, közel engedi és az utolsó pillanatban kisiklik öleléséből. A legény dacosan elfordul, bús, haragos magányban tombol, majd megint akcióba lép, ostromolja a csalfát, elfogja, meghódítja és diadalmaskodik. A zene mámoros frissbe fordul. A lejtő lépések szökellésbe lendülnek és nagy lelki vigasságban, de magas művészi mértéktartással ujjongja szerelmét az ifjú pár.

A magyar tánc alapja a magyar zene és versforma páros, ősi formájában nyolcas rithmusa, s az ehhez csatlakozó, kiegészítő, páros vagy páratlan ütemek és refrénszerű ismétlődés. Tánczenénk mindig táncdal, tehát szöveges nóta. Ami tisztán hangszeres tánczenénk van, az későbbi, jórészt idegen eredetű csinálmány. Jellegzetes tulajdonsága zenénknek az, ami nyelvünket is jellemzi: a hangsúly az első szótagon, illetőleg az ütem első tagján van. A táncot alkotó lépések lejtők és szökellők Réthei Prikkel Marian szabatos megállapítása szerint, ami azt jelenti, hogy a vízszintes mozgás (lépés) sohasem talpon, dobogva, hanem a lábujjhegyről a sarokra és vissza libbenve, rugalmasan történik és a függélyes ugrások szintén könnyű lábujj hegyfigurák. Alapvető mozdulata még a magyar táncnak a bokázás, a lábfej balletes játéka

a bokák összeütögetése közben, a különböző perdülések és főként a cifrázások, amik teljesen egyéni és rögtönzött változatosságukban a ballet fejlettségéig emelkedhetnek. A testtartás egyenes, délceg és büszke. A lány kecsesebb, szemérmesebb, de felsőteste neki is sudár és öntudatos. A zene rithmusa és a belső átélések kifejeződése, a felsőtest csípőből kiemelkedő, ütemes lengésében, a váll dacos, pajzán vagy heves pózaiban, plasztikus kar- és kézfej játékban, az arc gazdag mimikájában jelentkezik. A jókedv tetőfokán buzdító és ujjongó táncszók, egész kis epigrammák hangzanak közben. A lábak ezalatt a legbonyolultabb munkát végzik. Lejtő és szökellő mozgásuk mintegy váza, struktúrája a táncnak, amely a koloratúrás cifrák és figurák ötletszerű és a pillanat extázisában született ornamentikáját hordozza. A lábfej és a boka változatos elcsavarodásai, ugrás és lépésközben bokázások és komplikált lábfej játékok illusztrálják a táncos egyéni kedvét olyan szabadságban, amely minden táncospár munkáját egészen individuális, alla prima rögtönzéssé avatja. A tempót és a figurákat a férfi diktálja, a lány híven, de szelídebben utánozza és ezért a férfi délceg, büszke tekintetével szemben a lány szeme földresütött, nézése engedelmes és boldogan odaadó: a táncos diktáló lábát nézi figyelmesen. A tánc dinamikája nem egyforma, hanem drámailag fokozott. Kezdődik lassan és felfejlődik tomboló presztóvá. Ehhez képest lassú és friss szakaszokra oszlik, ami szintén speciális magyar tulajdonság. Itt említjük meg a magyar tánc egy saját figuráját, a buktatást vagy mártogatást, ami gyors leguggolásból és felpattanásból tevődik össze.

Ugyancsak Réthey Prikkel Marian szellemes levezetése szerint az ősi magyar tánczene húros, vonós, pöngetős hangszereken zengett, amely lábujjhegyre szökellésre és lejtő lépésekre ösztönöz, ellentétben a környező népek duda és sípzenéjével, mely táncukat egész talpon dobogóvá vagy csusszanóvá teszi. A magyar fejlett és differenciált rithmus kifejeződését dallamosan segíti a lovasnép sarkantyúinak pengése, mert sarkantyú nélkül legény éppen úgy nem táncolt, ahogy a spanyol táncos nem tud ellenni rithmusjelölő kasztanyettek nélkül. Deli lejtés, víg szökellés, pördülés, mártogatás, bokázás, helyretoppanás, csalogatás és ezeken belül végtelen változatosságú gesztusok, ujjongó, verses kiáltások és a lábfej és alsó lábszár balletszerű egyéni koloratúrai: íme, ez a magyar tánc szerkezete és formanyelve, amelynek szabadságában az egyéni élmény pantomimikus drámaiassággal fejeződik ki. A magyar népi tánc a legősibb expresszionista művészet.

Legősibb formájában a lassú magyar táncot kizárólag férfiak táncolták. Ennek a lassúnak második tétele valamivel gyorsabb tempójú, s «ζ ad alkalmat a táncosnak a legdúsabb cifrázásra, valóságos szóló-produkciókra, ami azonban mindig az előtáncos által mutatott domináló

stílushoz igazodott. A páros tánc a frissben lendült neki és csak később keveredtek lányok a lassúba is. Az ősi népies táncból fejlődtek az úri, nemesi táncok, a „palotás” táncok, amelyek lényegükben a népi lejtések, szökellések és cifrák elemeiből, de finomított formákban és páros, társas, félkörben együtt és előtáncos pár nyomán lejtett, különösen a francia társastáncoktól befolyásolt táncokká fejlődtek. Az ősi férfitánc, a lassú magyar a verbunkosokban maradt fenn, melyet az előtáncos káplárhoz igazodva a katonaszedő huszárok körben lejtettek, s a frissben egyéni cifrákkal díszítettek. Rengeteg alkalmi tánc, fáklyás, süveges, vánkosos, kardos tánc, és lokális jellegű táncforma differenciálódott ebből az alapvető ősi táncból, melynek termékeny szabadságában egyik-másik népi és palotás tánc, mint a férfias csürdögölő és a mutatványos kállai kettős valószínűségi balletprodukciókká terebélyesedett és a nemes ifjúságnak ki-l finomított paraszti táncokban hatásos szólóprodukciókra adott alkalmat. Fájdalom, a XVIII. század sajátos politikai viszonyai elmosták a nemzeti [sajátosságokat és az idegen báli táncokért elfelejtődtek a magyarok.

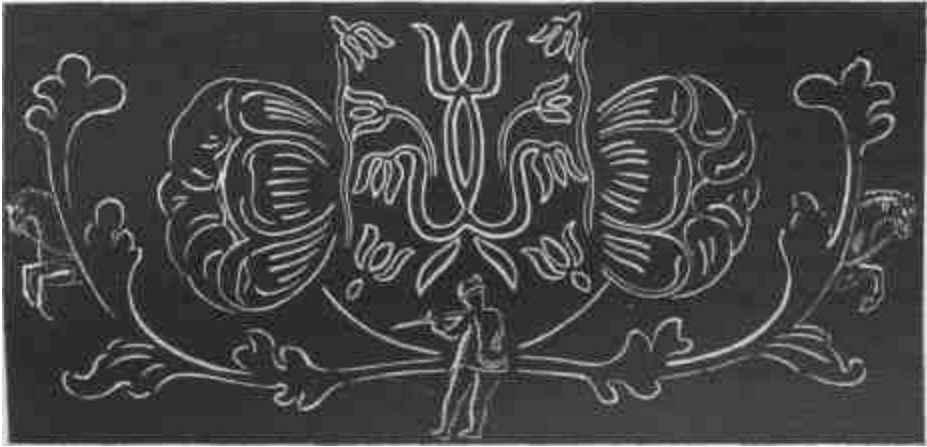
Egy pár lelkes táncmester komponált különböző körmagyarokat és szólókat, amik azonban semmiképpen se hasonlítottak az ősi formákhoz. Azaz a múlt század elején indult valami új élet: a magyar arisztokráta ifjúság a parasztok fennmaradt táncformáiból kreált egy új báli táncot, s ezt nevezték el csárdásnak és ez a lassúból frissre hevülő tánc, amelynek torzformáit a varieté is produkálja, ez az egyetlen élő valóság a régi szépségből. És talán Istenhátamögötti kis falvakban, román, szerb és cseh impérium alatt sýnylódó ősi földeken táncolnak még ugrós, mártogatós, szökellős, lejtős, hetyke, daliás emlékeket, félrekapott süveggel, – mert a süveget fenntartja tánc közben a parancsoló férfi, – és ott várnak régi kincsek felszabadítójukra és magyar szépségek a megváltásra.

H A T O D I K R É S Z

MAGYAR
T Á R S A D A L O M

RAVASZ LÁSZLÓ REFORMÁTUS PÜSPÖK: A MAGYAR NÉP LELKE

amely nép lelkéről hű képet adni nem könnyű dolog. Meg kell küzdeni azzal a kísértéssel, hogy történetbölcseleti fejtegetések megzavarnak és téves útra vezetnek. Nem is lehet ezt a feladatot másképpen megoldani, csak úgy, ha megfigyeljük, hogy egy népnek a lelke miképpen reagál bizonyos állandó hatásokra. A léleknek az a különös természete van, hogy a hozzáütődő hangokra, természete állandó vonásai szerint, mindig azonos feleletet ad. Hallgassuk meg a magyar nép lelkét, miképpen válaszol a hozzá csapódó állandó hangokra, amelyekben az élet beszél hozzája?

Figyeljük meg, miképpen felel a magyar lélek a *harangszóra*. Különösen szereti a magyar a harangszót, a földnek és az égnek ezt az egyszerű, édes muzsikáját. A háború folyamán a harangok elköltöztek a toronyokból és ágyukat öntött belőlük a hadvezetőség. Minden háborús romlás között a harangok hiányát pótolta leghamarabb a magyar nép. Ma már minden toronyban a régi hangon és a régi számban beszél az örökkévalóság nyelve. A harangszó hallatára a magyar ember arcán különös ünnepséggel ömlik el. Felöltözik tiszta ruhájába és csendes méltósággal indul a templom felé. Istentisztelet alatt méltósággal és őszinte áhítattal viselkedik. Nem hajlandó vallásos rajongásokra, de nem fogadja be a hitetlenséget és a tagadást sem. Szomorú, nehéz életén keresztül annyiszor érezte magát Isten közelében és ma is minden nap az ő kezéből veszi el kenyerét. Nem képes tehát megtagadni azt, akit annyiszor megtapasztal

tait. Bűnbánata férfias, komor, de nem tüntető. Kultusza derült, tele van kiengesztelődéssel, nyugalommal és békével. Szimbólumokhoz nem tapad hozzá a lelke, keresi azt, ami örökkévaló és lelki. Egyetemesség, világos látás, erkölcsi egyensúly jellemzi vallásosságát. A férfiak arca templomozás alatt értelmesebbé, az asszonyoké szebbé válik. Megifjul és felüdül a lelke és új erővel indul neki a munkának. Születés és halál, veszteség és fájdalom múló dolgokká válnak előtte, s egész lényén kiütöközik, hogy élő Összeköttetésben áll a legfontosabb dolgok és legdrágább javak láthatatlan és titokzatos ősalapjával, Istennel. Sem extázis, sem közömbösség iránt nem hajlandó: a hívő magyar, kemény,, tiszta nézésű, nyugodt és komoly arc, amilyenekké bátor és igaz emberek haláluk órájában válnak.

A magyar léleknek új vonása tűnik fel e színeképelemzésből, ha *trombita hang* zendül meg a légben. Midőn a magyar e földre ért, századokig volt szakadatlanul harcoló katonanép. A férfira nézve az élet egyet jelentett a harccal. E földön ezer éven át szüntelenül viaskodott és mindig nála sokkal erősebb ellenféllel. Szinte átöröklés a magyarban a katonai szellem. Rendesen megújul és felfrissül, mikor harctérre kerül. Az elmúlt háború legnagyobb, de örökre ismeretlennek maradó hőstetteit öreg magyarok, sok gyermekű családapák és nagyapák vitték véghez... Nem azért ilyen a magyar, mert szeret verekedni, vagy pedig vérszomjas volna, hanem azért, mert nem fél a haláltól. Lehet, hogy ez a nép nem tanult meg élni, de meghalni senki sem tud olyan bölcsen, bátran, lakodalmas vidámsággal és keleti liturgiával, mint a magyar. Ez a nép szeret pörölni, önállószkodni, mégis mikor kiütöközik belőle az őskatona, szemrebbenés nélkül engedelmeskedik és mosolyogva áldozza fel magát.

Nem ismeri addig senki a magyart, amíg nem látta, hogy miképpen felel a lelke a *muzsikaszóra*. Van különös magyar zene, amelyben a vidámság könnyes és a fájdalom mosolyog. Más a ritmusa, az alkata, mint minden más zenének a világon. Nem is az a fontos benne, ami hallható e muzsikából, hanem, amit atavisztikusan e muzsikára *érez* a magyar. Hallgatag, zárkózott nép, érzéseiről nem szeret beszélni és kedélyének nincs meg sem a forró buzogása, sem a meleg mélysége. De a zene aranykulcsa kinyitja a bezárt szívet. Eltitkolt, századokig tartó, soha ki nem beszélt mély érzések támadnak fel benne. Zenéje számára teremtett egy különös fajtát, közötté elszórt, rejtelmes népet, a cigányt. A cigány valami elszakadt és elfajzott hindu sarjadék lehet. Megbízhatatlan, fecsegő, könnyelmű, ezer hibával megvert, de egy olyan fajta, amelyik instrumentummá vált. ők hordozzák szét a magyar érzések különös borát, mint a régi mesékben a törpék a királyok italát. Egy kortytól megmámorosodik a magyar, szomorúságába csodálatos megértés, lázadásába kiengesztelődés vegyül, furcsa hilaritásában felülemelkedik az egész világon és

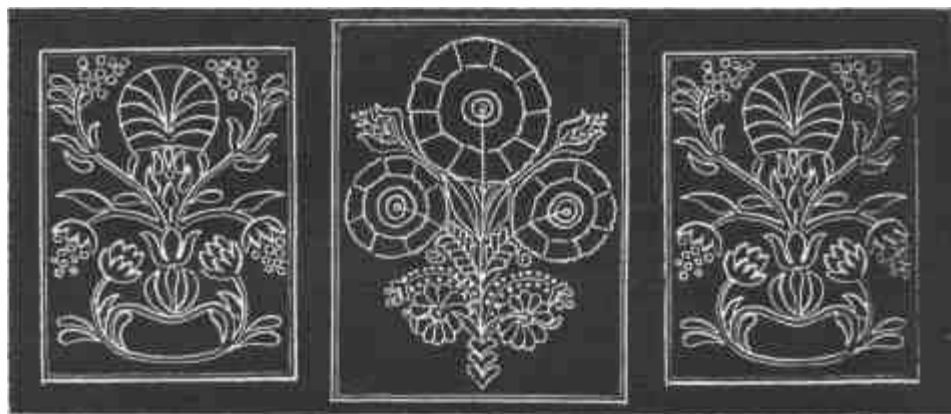
könnyein át mosolyogva néz. Néha ereje szétfeszíti, duhajságba csap át, de duhajsága egy magát széttépő titánnak keserű vidámsága. Táncra perdül, minden mozdulata erő és méltóság, fékezett tűz és sugárzó báj, de se vad nem lesz, se állat. Szomorú, játszó hős csupán, ki az Olympus ormán tékozolja örökségét úgy, hogy abból csak neki van kára, de ez a kár valami bús gyönyörűséget okoz neki.

A sírva vigadó magyarnak párja a *pacsirtaszóra figyelő magyar*. A pacsirta a búzaföldek madara, a szántóvető magyarnak dalos pajtása. Ezer éve a földből él a magyar. A földet minden más népnél jobban szereti, mert szerelmese, anyja, barátja, ihletője és kollektív, óriás műtárgya. Lelkét betöltik a természet változásainak nagy jelenései. Eső, hó, szárazság, hervadás és zsendülés saját életének állandó és remegő élményei. Az igazi magyar a föld túrása közben átszellemül. Trubadúrrá, hőssé és liturgussá válik. Élete is valahogy összefonódott a földdel. Tavasztól ősziig annyit dolgozik, mint a felébredt és csodákat teremtő természet. Naponta pár órát alszik, azt is ébren. Egyébként titokzatos erőcentrum, amelyből kalászkok, barackvirágok, szőlővenyigék nőnek. Télen álmodozó, pihenő, várakozó életet él, mint a természet. Fél éve nappal, fél éve éjszaka. És annyi napja van, ahány esztendeje. A pacsirta a magyar búzaföldek költészete.

Különös a magyar lélek akkor, ha *parancsszót* hall. Ekkor kiütözik belőle az Örök rebellis, a sok ezeresztendő magyar „csakazértis”. Nincs benne társadalmi kohézió, nem olyan, mint az erdő fája, amely elveszíti egyéniségét, csak hogy megmaradjon a nagy kollektív egység, az erdő. Hanem olyan, mint a hegytetők magányos fája, amely egyedül áll az életpyramis csúcsán és maga körül minden más életet felszív. Sohasem tudott egészen egységes lenni. Bár rendkívül erős közös érzések uralma alatt állt, mégis igazán csak az egyéniség kategóriájában él. A magyarban az egyedek az érdekesek, szépek és fejlettek és nem a közösség.

Utolsó kép, amidőn a magyar a *demagógiára* figyel. Naiv, lelkesülő, hiszékeny nép, amely komolyan veszi a jelszavakat. Éppen ezért nagy gyermek volt és az is marad. Korbáccsal bánni vele nem lehet, de ezerszer félrevezették már azok, akik elég lelkiismeretlenek voltak ígéretekkel áltatni tiszta, bizakodó lelkét. Politikailag könnyen prédájául esik kalandoroknak, kivált ha azok rosszabbik énjének valamelyik vonására építenek. Ennek a példája volt az elmúlt világháború is, s ebből a gyökérből származott a magyar tévedések és bukások sorozata.

Ma új világ van. Él, hallgat és vár a magyar. Legnagyobb kérdése, s vele együtt Európának fontos kérdése az, hogy mire hallgat és mit felel a magyar? Mi azt reméljük, és azon munkálkodunk, hogy egy halk, tiszta hangot értsen és erre feleljen, a *lelkiismerete* szavát. A lelkiismerete, szavára felelő magyar: ez az új Magyarország.

ANNA FŐHERCEGNŐ: A MAGYAR NŐ

a a mai időkben a magyar nőről akarunk írni, sok oly vonást fogunk a jellemzésében találni, mely a mai kultúrvilág összes asszonyainak és leányainak közös karakterisztikuma. Ez természetes is, mert a civilizáció haladásával az egyes fajok és nemzetek kultúrája is bizonyos fokú egyöntetűséget tüntet fel. Ez az egyöntetűség azonban minden egyes fajnál és nemzetnél különböző fokú és az egészséges, erősfajú nemzeteknél inkább a civilizációra vonatkozik, mint

a kultúrára.

A magyar nő egy igen erős fajhoz tartozik és éppen ezért a civilizáció minden haladását a leggyorsabban sajátította el, de annál nehezebben tud megválni azon évezredek lelki kultúrájától, mely a legválságosabb és a legbékésebb időkben egyaránt leghatalmasabb támaszát, legszebb erényét képezte mindenkor. Hogy a mai magyar nőt jellemezni és megérteni lehessen, vissza kell mennünk a múltba, egészen addig az időkig, amikor a magyarok hatalmas törzsei Árpád és társvezérei alatt a Duna-medencében mint honfoglalók meg nem jelentek.

Az akkori idők történetíróinak feljegyzései nem igen rokonszenves módon jellemzik a honfoglaló magyarokat: vad, barbár, civilizálatlan népnek tüntetik fel, mely kóborló, harcias csoportjaival egyúttal Isten kezének súlyos csapásait is jelenti országaikra nézve. Csodálatosképpen még a legutóbbi idők történet- és néprajzírói között is vannak olyanok, akik egészen természetellenes és nem éppen a tudományos alaposágnak megfelelő következtetéseket vonnak le a sok száz évvel ezelőtt a magyarokról felállított ellenséges érzületű szentenciákból és bizony még ma is

találunk oly külföldi modern néprajzi munkákat, melyek egészen hamis, a valóságtól messze eltérő és sokszor igen rosszindulatú jellemzést tartalmaznak a magyarokról és így a magyar nőkről is. Sok néprajzi író még annyi fáradságot sem vesz magának, hogy a helyszínen, Magyarországon szerezzék be tanulmányi anyagát és megelégszik azon kétes értékű és bizonytalan forrásokkal, melyeket a könyvtárak néhány poros könyvében talál. De annál szebb, rajongóbb és melegebb hangnemben írtak és írnak azon komoly kutatók, akik itt tartózkodtak a magyarok közt és megismerték, megszerették, megcsodálták ezt az életerős, lovas, kitűnő erényekben oly gazdag nemzetet.

A gigantikus küzdelmek, a sorscsapások láncolata, a magyarok nemzeti életének mindújabb veszélyei olyan értékes, ritka jellem- és szellemi tulajdonságokkal megáldott női nemet termeltek ki a magyar ősanyák öléből, melynek hiányával a magyar faj ma már talán nem is léteznék.

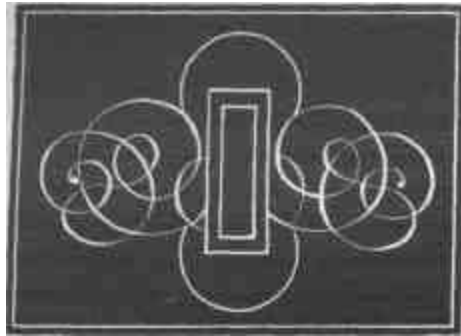
Kezdve a honfoglalás idejétől egészen az utolsó évekig, kevés megszakítással folyton kard volt a magyarok kezében és ezen tény bizony igen *mély* nyomokat hagyott a magyar nő lelki struktúrájában is. Okos, bátor, a kardtól vissza nem riadó, hallatlanul erős életösztönnel bír a magyar nő, aki éppen azért, mert oly igen gyakran látja övéit a halálos veszedelmekben, önfeláldozó, kimélyült, csodálatosan magasztos szeretettel szenteli magát családjának. A sok küzdelem és balsors, mely a magyarokat évezredes létezésük óta érte, bensőségesen vallásossá, erényekben gazdagokká, érzéseikben megbízhatókká nevelte a magyar nőket. Szellemi képességeiket ezen küzdelmek csak fokozni voltak képesek és leleményes, eszes lényekké tették, akik minden szokatlan helyzetbe hamar beletalálták magukat és elhárították a családi életük békességére törő külső és belső zavarokat. Emellett a magyar nő mindig vígkedélyű, kedves, szerény, jólelkületű maradt, aki a legválságosabb napokban sem vesztette el lelki egyensúlyát és áldást jelentett veszedelmekkel és gondokkal küzdő férjére és fiaira. A magyar nő lelke tele volt mindig dallal, hol pattogó, az életörömtől duzzadó, pajkos és kedvesen egyszerű énekekkel, hol az érzéseiben, a végtelen keleti sivatagokba visszanyúló, titokzatosan mélabús dallamokkal. A magyar nép egyszerű leányaiból, akik a mezőkön, vagy akár a gyárakban dolgoznak, szintűgy mint a városi asszonyokból és leányokból eleven erővel tör elő a dal és ez a dal kíséri a magyarokat majd egész életükön át. Akinek a lelkébe az Isten ennyi dalt rejtett, annak igazán értékesnek és jónak kell lenni – és ez a magyar nő. Az elmúlt idők magyar asszonyait és leányait sok neves dalköltő énekelte meg, de igen sok történész és néprajzbúvár emelt könyveiben halhatatlan emléket nekik. A világháborút megelőző békés időszakban, – amidőn a női nemre nézve eljövendő új korszak már mind erőtelje-

sebben kezdett kibontakozni, amidőn az életkörülmények és a megváltozott szellemi és lelki igények kényszerítették az asszonyokat és leányokat, hogy a szűk családi keretből kilépve, az élet nyílt porondján is megállják helyüket, – a magyar nő lelki és szellemi értékei nem maradhattak ismeretlenek a világ figyelme előtt. A dal, melyet isteni kéz helyezett a magyar nő szívébe, azon művészet, mely az emberi erényeket és gyarlóságot a színpadon tükrözi vissza, oly képviselőket talált a magyar nők között, kiknek ragyogó tehetsége és művészete az egész világot gyönyörködtette. A magyar nők szorgalmas és hallatlanul ügyes kezei oly csodás iparművészeti cikkeket készítenek, melyeket az egész világon ismernek és elismernek. De a tudományos pályákon is ritka értékű nők szereztek elévülhetetlen érdemeket. A világ titokzatos méhében új korszak volt kialakulóban és a mi magyar asszonyaink és leányaink finom érzéssel, de a múlt kedves tradícióinak nagyratartásával minden zavar és zökkenő nélkül irányították be az új élet iránytűjét.

Ami szépet és dicsőt a történészek és régi krónikások az ezer esztendő alatti harcokkal, küzdelmekkel, megpróbáltatásokkal kapcsolatban el tudtak mondani a régi magyar nőről, azt a mai kor magyarjai csodálattal, áhitattal, de egyben büszke és meglegedett örömmel tudták ráruházni a mi napjainkban élő női generációra is. A világháború és az azt követő forradalmak oly megpróbáltatásoknak tették ki a magyar nőt, oly emberfeletti munkát raktak vállaira, oly küzdelmet kellett folytatnia családjáért, szeretteiért és saját léteért, mely a történelemben alig találja párját. Becsülettel, kitartóan, kitűnő ésszel és kiváló erényeivel meg tudott felelni teljes mértékben a történelmi idők hivatottságának és ezt nemcsak mi magyarok, de az el nem fogúit külföldiek is elragadtatással kénytelenek elismerni. A háború és a forradalmak rendellenes és felforgató légköréből keletkezett mérgező és a lelket eltorzító eszmék és kilengések, melyek sok más nemzetnél borzalmas pusztítást vittek végbe a lelkekben és a családi életet alapjaiban rázkódtatták és támadták meg, a magyar nő lelkében nem voltak képesek oly elváltozásokat előidézni, melyek veszélyt jelentettek volna jellemére, erényeire, a családi élet tiszta légkörére. A magyar nő évezredek alatt kitermelt lelki kultúrájában rejlő erők oly ellentállóvá tették a modern idők kétesértékű, sőt veszélyesen mérgező eszméivel, tévtanaival szemben, hogy a magyar nemzet jövője, mely elsősorban a család nemzetfentartó erejéből táplálkozik, megrendíthetetlenül biztosítva van.

A magyar nő él és fejlődik minden balsors és veszély dacára, megőrzi hagyományos lelki értékeit és erényeit, kedves, szívhezszóló lelkületét, a család iránti rajongó szeretetét, lángoló hazaszeretetét és a szebb jövőbe vetett tántoríthatatlan hitét. Mély vallásos érzülete átsegíti a nehéz napok lelki kínjain és a lelkében kitermelt páratlan értékek támaszt

jelentenek számára azon Golgotán, melyet a magyar népnek, az isteni gondviselés kifürkészhetetlen akaratából porig lesújtva, megalázva, kirabolva és megcsonkítva, a mai időben járnia kell. De a magyar nő az ország jövőjét is jelenti és az a nép, melynek asszonyai és leányai az emberfeletti megpróbáltatások és kísértések közepette lelki erejüknek és mérhetetlen értéküknek oly nagyfokú tanújelét adták, mint a magyar nő, - az a nép, ha porig is van sújtva, - fel fog támadni, nagy lesz, viruló és boldog!

JÓZSEF FŐHERCEG: A MAGYAR KATONA

üszke, öntudatos, nyugodt jellemű, mindig jó bajtárs, aki megosztja utolsó falat kenyerét még a foglyul ejtett ellenséges katonával is. Végtelenül figyelmes, sőt mondhatnám gyengéd a parancsnoka iránt, akit tűzön-vizen át, minden veszedelmen keresztül követ, elsősorban mindig reá gondol és csak azután keres fedezéket önmaga részére, ütközetben vakmerő, sőt kegyetlen is, ha az indulat vagy keserűség kihozza a sodrából. Nagyon ragaszkodó, mindent elkövet, hogy

feljebbvalójának szolgálatára legyen. Határtalanul szófogadó. Sokkal értelmesebb annál, semhogy vakon engedelmessédjék a fegyelemnek, előbb meg kell győzni, de akkor azután a meggyőződése, az ügghöz és feljebbvalójához való ragaszkodás révén igen fegyelmezetté válik. Tökéletesen megbízható, még a legveszedelmesebb helyzetekben is. Ha olyan őrhelyre állítjuk, ahol el kell készülnie a kikerülhetetlen halálra, de értésére adjuk, hogy szükséges ott maradnia: ott fogjuk találni a helyén, a kötelességét teljesítve, akár élve, akár holtan, még ha egyesedül önmagára maradt is!

A magyar katona a világháborúban hűségesen teljesítette minden parancsot. Ha magyar csapatokat küldtem valahova, tudtam, hogy terveim okvetlenül megvalósulnak, még olyan esetekben is, amikor kéte-lyeim voltak az iránt, hogy a feladat egyáltalában teljesíthető-e. Soha nem csalódtam bennük, megtettek mindent, ami emberileg lehető volt, mindig végrehajtották a terveimet és rendelkezéseimet, mindig készek voltak feláldozni az életüket a kötelességükért!

A magyar katona vallásos lelkű, igen jó keresztény. Természete hő-sies, bár kissé érzékeny. Gyakran láttam magyar katonákat, amint súlyo-

san megsebesülve is teljesítették a reájuk háruló legnehezebb, legkeményebb feladatokat is. Gyakran láttam őket, amint félig-meddig bekötözött sebbel visszatértek a lövészárkokba és a szemük azt mondta: „A magyar megteszi a kötelességét, még ha belehal is.”

Láttam a magyar katonát a legszörnyűbb megpróbáltatások óráiban, pokoli ellenséges ágyútűzben: nyugodt maradt, bízott Istenben és a saját erejében, nem hagyta cserben feladatát. Hányszor láttam sebesült magyar őrszemet, aki nem akarta elhagyni az őrhelyét! És hányszor akadtam halálra fagyott magyar őrsökre! Ha megkérdeztem – »fáj, fiam nagyon?» hány magyar sebesült felelt: „Nem baj, örömmel szenvedek a hazáért!” Hányszor hallottam, amint haldokló magyarok imába foglalták a haza szent nevét: „Isten óvja meg Magyarországot minden bajtól!” – „A jó Isten áldja meg és védje meg édes hazánkat!”

Ha a magyar katonáról beszélek, nemcsak a közkatonára gondolok, hanem legénységre, altisztekre és tisztekre egyaránt. A legmagasabb rangú tiszt teljesen olyan, mint az egyszerű közlegény: elsősorban hazafi, azután katona. Nemcsak kötelességtudásból katonák, de hazafiságból is. Érzésem szerint ezen még a forradalmak és a kommunizmus örületének dülásai sem változtattak sokat. Természetes, hogy ilyen betegség után a népnek bizonyos időre van szüksége ahhoz, hogy lelki élete visszaterelődjék normális medrébe. A magyar földműves, a magyar nép tömege sohasem volt kommunista. Ha a nép egyénileg kissé önző is és bizalmatlanul elzárkózik azok elől, kik nem értenek ahhoz, hogyan kell jóságos, szelíd lelkéhez közelebb férközni – ez a nép bizonyára még ma is ugyanaz, ami volt a háború és a forradalmak előtt.

Soha nem volt egyetlen alkalom, amely csak gondolatban is arra készítetett volna, hogy a magyart kötelességének teljesítésére nógassam. Egyetlen parancs, vagy túlságosan kritikus helyzetekben egyetlen szívhez szóló felhívás elég volt ahhoz, hogy ezek a derék fiúk csodákat műveljenek, megkísértsék a lehetetlent, vagy meghaljanak dallal az ajkukon.

A magyar mindig jó hazafi, mindig békeszerető, de egyúttal nagyszerű jellemű, értékes, bátor katona is.

VASS JÓZSEF: MAGYARORSZÁG NÉPJÓLÉTI, MUNKAÜGYI ÉS EGÉSZSÉGÜGYI TÖREKVÉSEI A HÁBORÚ UTÁN

Eltelet a háború befejezése után az első évtized s im-
már világosan látjuk, hogy a háború irtószeszmentlan
pusztításai meg sem közelítik azt a katasztrófát,
amelyet a békekötés zúdított országunkra. A háború
vér- és anyagveszteségét tíz év alatt a nemzet faji
vitalitása és szorgalma egészen biztosan pótolta
volna, ha a békekötés meg nem fosztja vala a nemze-
tet és országot léte és boldogulása nevezetes ténye-
zőitől. A commune után öt teljes éven keresztül
tökéletesen magára hagyatva vergődött az állam.
A társadalom a strukturális felbomlás jeleit mutatta, a gazdasági élet
az áru és pénz lázvonalaiban imbolygott, a megoldást sürgető problémák
tömege napról-napra növekedett.

Ilyen körülmények között a kormányzat az első időkben alig tehetett
egyebet, mint vonszolni a nap terhét, segíteni ott, ahol a segítést el-
halasztani nem lehetett. Hisz még a közélelmezést sem lehetett másként
ellátni, mint a háborús kötött gazdálkodás fenntartásával. E téren a
helyzetet talán az a mód jellemzi legjobban, ahogyan a közélelmezési
tárcát boldogult nagyatádi Szabó István e sorok írójának, mint távozó
közélelmezési miniszter 1920 augusztus 17-én átadta. „E kulcsok –
mondotta – a miniszteri íróasztal kulcsai. Az íróasztal éppen olyan üres,
mint az állami raktárak. A raktárakban Budapest egymillió lakosa ré-
szére csak egy napra elégséges liszt és kenyér van.”

Sürgőssége miatt folyton jelentkező három legkínzóbb kormányzati

probléma foglalta le e téren a kormányzat energiáját: a közélémezés, a lakásügy és a rokkantak ügye. Mindhármát csak szívós kitartással és a kormányzat politikai és erkölcsi súlyának teljes és szakadatlan latbavetésével lehetett különböző időpontokban a megoldás és viszonylagos nyugalmi helyzet felé elsegíteni. Leggyorsabban a közélémezést, a kötött forgalomnak 1922 tavaszán történt bátor megszüntetésével. A lakásügy rendezése tovább tartott. A megoldás alapgondolata itt is ugyanaz volt: a kötöttség fokozatos feloldásával szilárdan haladni a szabadforgalom felé. Döntő jelentőségű volt e téren az 1925. évi májusi kormányrendelet, amely a forgalmat az országnak majdnem minden községében felszabadította s csak a városokban tartotta meg, de fokozatosan gyengítve a kötöttséget. Megvallom őszintén, hogy a lakásügy volt a hatáskörömbé tartozó temérdek nehéz probléma között a legkínosabb, a legreménytelenebb, a leggyűlöletesebb s ma, nyolc év távlatából visszatekintve s a parlamenti és társadalmi szenvedelmek viharaira visszaemlékezve csodálkozom, hogy ez a probléma politikailag fel nem örölt és össze nem roppantott bennünket.

A rokkantak ügye még most sincs teljesen rendezve. Ám a haladás az első évek zavaraihoz mérve igen nagy s van remény arra, hogy a közel jövő a most lefolytatott revízió kapcsán meghozza a végső megoldást. Okulásul ideírom s megvallom, hogy a rokkantügy kezelése alapjában és kezdetében hibáztatott el. Nem lehet hosszú háború után a rokkantak ellátását kizárólag állami járadékrendszerrel megoldani. Be kell vonni a gazdasági életet is, úgy, hogy a bár megcsökkent munkaerejű, de munkára alkalmas rokkantakat a gazdasági élet a törvény kényszere alapján állandó keresethez juttassa. Így a 25 százalékosokat, akiknél felesleges ez a gondoskodás és a 100 százalékosokat, akik minden munkára alkalmatlanok, nem számítva, a közbeeső rokkantfokozatoknak kb. ötvenezer főnyi tömege egy-két év alatt felszívódott volna az iparban, mezőgazdaságban és kereskedelemben, állami és nem állami hivatalokban s az államkincstár erejét hatékonyabban lehetett volna az özvegyek és árvák gyámolítására fordítani.

Pénzünk stabilizációja után 1924-ben nyílt meg a tervszerű újjáépítés lehetősége a gondozásomra bízott ágazatokban. Az egészségügy és a szociálpolitika adja működésünk két fővonalát. Az itt következő fejezetek néhány vonással megrajzolják munkánk s terveink képét.

I. LAKÁSÜGY

Már a világháború első felében a lakásügyek terén hatályon kívül kellett helyezni a rendes magánjogi szabályokat és a szükséghez mérten rendkívüli intézkedéseket kellett folyamatba tenni. Viszont ezeknek a ki-

vételes szabályoknak megszűnésével tekinthető majd csak befejezettek a lakásügyek tekintetében a rendes állapotokra való visszatérés.

A világháború megszűnte után a középeurópai államok fővárosainak lakossága úgyszólván mindenütt tetemes szaporulatot mutat fel. Különösen jelentkezett ez az eredmény Magyarország székesfővárosában Budapesten, ahová nagy beözönlés indult meg. Ennek oka elsősorban az idegen impériumok által megszállott nagymagyarországi területekről való, legnagyobbbrésben *kényszerű átvándorlás*, valamint a gazdasági megélhetési nehézségek, amelyek nagy tömegeket kényszerítettek arra, hogy megélhetésüket a fővárosban remélhessék és keressék.

A Budapesten tömörült elhelyezkedni vágyók rettenetes lakásínségben szenvedtek, amely állapot természetsszerűleg visszahatott a főváros törzslakosságára is. A jobb és lakályosabb lakásokat a konjunktúra szerencséséi foglalták el, akik a magas árfolyamú lakásokat, akár illegitim módon is, megszerezhették. Főleg az intellektuális középosztály sínylődött a lakásnyomor terhei alatt.

A forradalmi Tanácsköztársaság rendelkezései megszüntették a lakástulajdonjog szentségét, ezer és ezer proletárcsaládot helyeztek el polgári, úgynevezett „burzsuj”-családok lakásaiba, pokollá téve a családi hajlékot. Közel 10.000-re tehető az ekképpen elhelyezett proletárcsaládok száma.

És még így sem volt elég lakás, jobban mondva főrő és alvóhely. A lakáskeresők ezrei és ezrei tolongtak a közigazgatási hatóságok és a lakáshivatali intézmények ajtai előtt, szívettépő jelenetek között könyörögve a legelemibb életszükségletért: lakásért. Vagónlakók ezrei és ezrei tengődtek lakás nélkül. Sokan lépcsőházakban, ereszek alatt húzódtak meg, voltak, akik barlangokban, odúkban, földhányásokban, szemetesládákban találtak menedéket emberietlen állapotok között.

A vagónlakók néven ismert tömegek beözönlése 1918 október havától 1924 június haváig tartott, összesen 100.106 vagonban 336.573 ember nyomorgott az ország területén.

A népjóléti kormányzat a békeszerzödések végzetes hatásaként jelentkező súlyos gazdasági viszonyok között nem nyúlhatott az egyetlen gyökeres megoldáshoz, az építéshez. Kínzó lassúsággal foghatott csak hozzá a szörnyűséges lakásállapotok szanálásához. Megtisztította a vörös uralom által terhelt ház- és lakástulajdonosokat a rájuk kényszerített proletárlakóktól. Rendszabályozta a lakásfelmondásokat. Barakkokat és szükség-lakásokat kellett teremtenie úgyszólván napi terminusokra, hogy a kiklakoltatottakat, a vagónlakókat és egyéb lakáskeresőket ideiglenes és legalábbb tőrhető lakásokhoz juttassa.

Később, valutánk haldoklása idején, a hajlék nélkül maradt középosztálybeliek számára állami bérházak épültek, valamint az állami lakó-

telepeken is nagy számban létesültek szilárd köépületek az addig szokásban volt barakképítkezés helyett.

Végül felismerve azt az igazságot, hogy teljes kötöttség mellett a magánbérház-építkezés nem indulhat meg, 1922-től kezdve megindította a kormány a szabad rendelkezési jog visszaállításának folyamatát. Ezzel, valamint építési kölcsönökkel, adómentességgel stb. végre megindult a magánépítkezés is. Ettől az időtől kezdődőleg lassú tempóban szünőfélben van a lakásínség.

A népjóléti kormányzat 19 állami szükségtelepet és 9 állami bérházat épített fel 1920-tól kezdődően 1927 év végéig. Az állami telepeken összesen 6181 lakás és 153 üzlet nyert elhelyezést. Az állami bérházakban 390 lakás nyílt meg, 30 üzleti helyiséggel.

Budapest székesfőváros is hozzáfogott bérházak és kislakásokkal bíró telepek építéséhez. Utóbbi három év alatt a székesfőváros 52 nagyobb bérházat épített 3649 lakással. Azonkívül 11 kisebb épületet emelt 440 szükséglakással. (Budapest székesfőváros ezidőszerint, a békebeli építések is számba véve, 464 épületet tart üzemben 72 helyen 9882 lakással.)

A magánépítkezések megindítása érdekében az új épületek kivonattak a mindenkori lakásrendeletek hatásköre alól, a szabad rendelkezési jog biztosításával, bizonyos mértékű adómentesség mellett.

A köz- és magánépítkezés révén az utóbbi hét évben a következő arányokban épültek lakóházak:

1921	évben.....	60 lakóház
1922	„	42
1923	„	151
1924	„	248
1925	„	206
1926	„	352
1927	„	677
1928	év első felében... ..	576

Ezen épületekben összesen 15.234 (egy-hat szobás) lakás van elhelyezve.

Ugyancsak folyamatban vannak a köztisztviselői családiház-építési akciók is, amelyeket a népjóléti kormányzat építési hitellel és egyéb kedvezményekkel támogat.

A székesfővárosi lakáskriszis a fent vázolt intézkedések végrehajtása után anyagiságában megszűntnek tekinthető. Nem szűnt meg azonban szociális értelemben, mert a tömeg-, illetve szükséglakások intézménye kényszerű okokból – sajnos – még mai napon is fennáll.

A nehéz gazdasági viszonyok a világháború után rossz lakásviszonyokat teremtettek Magyarország vidéki városaiban és községeiben is.

A kormány eljárásának alapelve az volt, hogy a vidéken gyorsabb ütemben kell a szabadforgalom felé haladni, mint a fővárosban, mert a statisztikai adatok tanúsága szerint egyrészt a vidéki lakosság lényegesen kisebb volt, másrészt a családi építkezések ott nagyobb mértékben és korábban indultak meg. Csak néhány nagyobb város és azok a községek igényelték lassított ütemet, amelyek az új országhatárok mentén régi jelentéktelenségükből kiemelkedve közigazgatási vagy forgalmi központokká váltak. A helyzet most az, hogy 1925 óta az összes községekben, négy kivételével, helyreállt a teljes szabadforgalom, a vidéki városok pedig Budapest mintájára a részleges kötöttség alatt állanak. A lakbérek a felszabadítás első évében igen nagy magasságra emelkedtek, 1927 óta azonban fokozatos mérséklődés mutatkozik. Vidék és főváros között lakbérek dolgában a békebeli arányosodás csak akkor létesül majd, ha a főváros is teljesen a szabadforgalom alá kerül, ami némi átmeneti időt számítva 1981-re várható.

II. ROKKANTÜGY

A háború károsultjairól való gondoskodást a világháború folyamán a törvényhozás állami feladattá nyilvánította. 1922. évig a hadikárosultakról való ellátás különféle ügyeit az e célra létesített polgári szervek végezték, míg a katonai nyugellátások ügyeit a katonai hatóságok intézték. 1922. évtől kezdődően a királyi kormány a nem hivatásos állományból származó hadikárosultakról való gondoskodás összes ügyeit a népjóléti és munkaügyi minisztérium hatáskörébe utalta. A vonatkozó kormányrendeletet, mely az egész mai állami hadigondozásnak minden kérdésre kiterjedő és alapvető jogforrása, a parlament egyidejűleg törvényerőre emelte. Ettől az időtől fogva kormányrendeletek szabályozzák a károsultak igény jogosultságának feltételeit, így: az igényjogosultaknak rokkantvázi elhelyezését, gyógykezelését, testrészpótlókkal való ellátását, új életpályára való kiképzését, valamint temetési segélyben való részesítését.

Rokkantellátásban részesül minden az ország területén lakó magyar állampolgár, akinek testi vagy szellemi épsége nem hivatásos katonai szolgálatával okszerű kapcsolatban önhibáján kívül jelentékenyen csökkent. (Ez a megállapítás a hadirokkant fogalmának meghatározása.) Ezenkívül ellátásban részesül az országban lakó s a nem hivatásos katonai szolgálat alatt vagy azzal okszerű kapcsolatban szerzett betegség vagy sérülés folytán meghalt avagy önhibáján kívül eltűnt magyar állampolgár özvegye, árvája és a rendelkezések szerint arra jogosult más hozzátartozója.

A hadikötelezettség folytán teljesített katonai szolgálaton kívül az igényjogosultság alapja lehet a hadiszolgálati törvény szerint végzett

katonai műveletekkel összefüggő személyes szolgálat, a hadifogság és az ellenséges internálás, végül az 1919. évi kommunista uralmat támadó ellenforradalomban való részvétel. A népjóléti és munkaügyi miniszter a pénzügyminiszterrel egyetértve megállapíthatja még az igényjogosultságot az 1919. évi úgynevezett „vörös hadseregben” valamely súlyos kényszer hatása alatt teljesített szolgálat esetében is.

A rokkantsági segélyezés a hadirokkantak 25, 50, 75 és 100%-os keresetképeség csökkenéséhez mért összegű állandó járadékösszegekkel történik. A legénységi állományú 100%-os rokkant havi 80 P, az altiszt havi 120 P, a tiszt havi 240 P járadékban részesül. A kisebb százaléku rokkantkategóriák bizonyos progresszív kulcs szerint kisebb összegű járadékot kapnak. Szintén állandó járadékellátás illeti meg a hadiözvegyeket, valamint nevelési pótlék, illetve árvajáradék a hadiárvákat és a hadirokkantak gyermekeit.

A 75 és 100%-os hadirokkantak, ha megélhetésük másképpen biztosítva nincs, a budapesti m. kir. Hadirokkant Otthonban helyeztetnek el, ahol minden életszükségletükről gondoskodás történik. Az így elhelyezett 100%-os hadirokkantak a törvényes rokkantsági járadék helyett ennek fele összegét, a 75%-osok a járadék egyharmadát tevő segélyt kapnak, családtagjaik pedig akkora összegű segélyben részesülnek, amekkorát a hadiözvegyek, illetve hadiárvák kapnak.

A testileg elnyomorodott hadirokkantakat az állam ingyenesen el látja megfelelő testrészpótló segédeszközökkel is (múláb, tolókcosi, mankó stb.).

A hadirokkantak gyógykezelése a közkórházakban ingyenesen történik. A tüdőbeteg hadirokkantak ápolására külön tüdőbeteggyógyintézet létesült, amelyben az igénylők huzamosabb időn keresztül, éveken át is ápolásban részesülnek. Reumás bántalmakban szenvedő hadirokkantak megfelelő gyógyfürdői kezelést kapnak.

A hadirokkant és hadiözvegy elhalálózása esetén a hátrahagyott családnak temetési segély jár.

A középiskolai vagy főiskolai tanulmányaikat végző, valamint tanonckiképzésben részesülő és jó előmenetelt tanúsító hadiárvák évről-évre ösztöndíjban részesíthetők.

A hadikárosultak megélhetését van hivatva előmozdítani azoknak a hadirokkantaknak ipari pályára való kiképzése, akik régi foglalkozásukat testi hibájuk miatt nem folytathatják, továbbá a *haditelek* intézményének létesítése.

Az ipari pályára való – rendszerint egy évi – sikeres kiképzés után, az érdekelt rokkant ipari pályájához szükséges szerszámok beszerzésére segélyben részesíthető. Ugyancsak megfelelő módon segélyeztetnek azok a hadirokkantak, akik gépjárművezetői tanfolyamot végeznek.

A haditelek intézménye a háború alatt abból a célból létesített, hogy minél több hadirokkant földhöz jusson és hogy ez a föld még a saját sikertelen gazdálkodása esetén is tulajdonában megmaradjon. Az állam rendszerint az érdemes többgyermekes és főleg falusi hadirokkantak részére vásárol ilyen törpe vagy kisbirtokot, sőt az új tulajdonost segéllyel vagy kamatmentes kölcsönrel abban is támogatja, hogy az ingatlanon lakóházat építhessen. Az ingatlant az állam „haditelek”-ké nyilvánítja, ami azt jelenti, hogy azt az új tulajdonos csak a népjóléti és munkaügyi minisztérium külön engedélye alapján idegenítheti el vagy terhelheti meg. Az engedélyt a minisztérium csak abban az esetben adja meg, ha úgy látja, hogy az eladás, illetve az adósságfelvétel a hadirokkant helyzete szempontjából előnyös és múlhatatlanul szükséges.

A hadirokkant-probléma egyik legfájdalmasabb ügye a nemzetnek. A kommunizmus után néhány évig a zavaros gazdasági helyzetben nehezen lehetett a segélyezést megfelelően lebonyolítani s gondolni sem lehetett a segélyezés szilárd rendszerének megteremtésére. Valutánk stabilizálása e téren is érezte jótékony hatását. Az igényjogosultak összeírása 1925-ben újra megtörtént s 1928. év végén felvétel a legújabb s most már végleges kataszter, amelynek nagy anyaga még nem nyert szakszerű feldolgozást. A jelek azt mutatják, hogy lényegesen emelkedett a magasabb rokkantsági fokozatúak száma, viszont a hadiárvak száma csökkent, mert a legelső háborús évfolyamban születtek meghaladván életkoruk tizenkettedik évét, kikerülnek az állami gondozás alól. Ezzel szemben a hadirokkantak gyermekeinek száma a később kötött házasságokból lényegesen emelkedett.

A 75 és 100 százalékos rokkantak járadéka végleges. Az 50 százalékosokét a kincstár anyagi lehetőségeihez képest a népjóléti kormány emelni szeretné, viszont a 25 százalékosok és a hadiözvegyek számára végkielégítést tervez. Csak e tervek rendeleti úton való végrehajtása után lehet az egyetemes hadigondozási törvény megalkotására gondolni. A hadiárvak ipari nevelőintézetei szakadatlan fejlődésben vannak s a minisztérium e fejlődést jelentékeny áldozatokkal sietteti, mert az intézmények a hadiárvagyermekekanyag felnevelése után kiváló szolgáltatásokat tesznek majd az állami általános gyermekvédelem céljainak.

III. EGÉSZSÉGÜGY

A kórházak keletkezése Magyarországon visszanyúlik Szent István korába. A hagyományok szerint az 1000. évben Esztergomban már megvolt a Xenodochium Sancti Lazari kórház (ispotály). A következő századokban a katolikus papság és főurak alapítványaiból egymásután léte-

minek ispotályok, amelyek későbbben a haladás korszakaiban kórházakká alakulnak.

Csonka-Magyarországon a népjóléti minisztérium ügkörében ezidő-szerint 31 közkórház (14.364 ágygal), 1 államrendőrségi közkórház (94 ágygal), 1 állami szemkórház (170 ágygal), 1 állami kórház (1250 ágygal), 1 Pasteur kórház (150 ágygal), 3 állami elme- és ideggyógy-intézet (1670 ágygal), valamint 33 nyilvános jellegű kórház (2917 ágygal) működik. Ezenkívül 94 magánkórház van üzemben (5480 ágygal).

Ehelyütt nem sorolhatók fel az egyetemi klinikák és állami bába-képzők, amelyek a kultuszminisztérium fennhatósága alá tartoznak.

A népjóléti kormányzat a közegészségügy megóvása szempontjából főleg a tüdővész, gyermekhalandóság, fertőző betegségek, nemi betegségek, trachoma, az „egyke”, valamint az alkoholizmus ellen fejt ki hathatós működést. Rendkívül nagy súlyt helyez ezenkívül az elme-betegek gyógyítására.

A tüdővész elleni küzdelem tüdőbeteg gondozók működése útján történik. Ezidő szerint Budapest székesfővárosban 6, vidéken elszórtan 46 tüdőbeteg gondozó van üzemben. Tervbe van véve azonkívül a közeljövőben az ország területén 24 újabb tüdőbeteg gondozó létesítése.

Az egészségügy újjászervezésének kellő megalapozására létesült az *Egészségügyi Reformiroda* és az *Egészségügyi Propaganda Központ*. Az Egészségügyi Reformiroda feladata a szaktudósok és társadalmi tényezők közreműködésével javaslatok kidolgozása és az egészségre vonatkozó ismeretek széles körben való terjesztése, valamint a közegészségügy egységes irányítása. Az Egészségügyi Propaganda Központ foglalkozik az egészségügyi ismeretek népszerűsítésével röpiratok, előadások, filmek, rádió stb. útján.

Ugyancsak fontos szervezet a közegészségügyi szolgálat terén a *Társadalomegészségügyi Intézet*, mely a következő munkakörrel foglalkozik: 1. tanácsadás szociális egészségügyi, munkásjóléti, iparegészségügyi és balesetvédelmi kérdésekben. 2. Tanfolyamok rendezése népbetegségek elleni védekezés ismertetése céljából. 3. A népbetegségekre vonatkozó adatgyűjtés. 4. Egészségügyi propaganda és bibliográfiai adatgyűjtés. 5. Egészségügyi hatóságok és társadalmi szervek együttműködésének megszervezése és irányítása. 6. A külföldi egészségügyi mozgalmak nyilvántartása és ismertetése. 7. Az ország egészségügyi viszonyainak figyelemmel kísérése levelezés útján. 8. Kiadványok szerkesztése és közrebocsátása. Az ezen intézet keretében működő múzeum következő csoportokból áll: 1. Általános higiéné. 2. Fajegészségtan, népesedés. 3. Csecsemő- és anyavédelem. 4. Fertőző betegségek. 5. Tuberkulózis. 6. Nemibetegségek. 7. Alkoholizmus. 8. Gyógyintézetek. 9. Sport, fürdők, balneológia. 10. Orvosi történelem

és etnographia. 11. Ipari higiéné és munkásbiztosítás. 12. Balesetvédelem. 13. Nép- és munkásjólét. 14. Köz jótékonyág. 15. Könyvtár.

Fontos szerve a közegészségügyi szolgálatnak még az *Országos Közegészségügyi Intézet*, amely a nemzetközi Rockefeller-alapítvány támogatásával alakult és a múlt évben adatott át rendeltetésének. Az intézet a következő célokat szolgálja: 1. Segítségére van az egészségügyi hatóságoknak, különösen a fertőző betegségek leküzdése terén. 2. Közreműködik a tisztiorvosok és az egészségügyi személyzet kiképzésében. A legmodernebb berendezéssel és felszereléssel ellátott intézet világviszonylatban is megállja helyét és egészségügyi kormányzatunknak egyik büszkesége.

Meg kell még említenem a közegészségügyi intézmények soraiban az *Országos Közegészségügyi Egyesület Orvosi Szakosztályát*, amely a népjóléti és munkaügyi minisztérium, valamint a Társadalombiztosító Intézet állandó szaktanácsadója.

Az egészségügyi rendszert fontos szerve még a *Vármegyék és Városok Országos Mentőegyesülete*, amely 1927-ben alakult és jelenleg 21 vidéki mentőállomást tart üzemben.

Végül rá kell mutatnom az u. n. *egészségügyi mintajárások* szervezésére, amelyek a Rockefeller-alap hathatós támogatása mellett létesültek. A mintajárások célja főleg a közegészségügyi szolgálatnak közigazgatási úton való védelme és ellátása. A népjóléti kormányzatnak az a célja, hogy a közegészségügyi mintajárások idővel az egész ország területét egységesen behálózzák. Ezidőszerint két mintajárás van már szakzerű működésben és hét mintajárás megalakítása van folyamatban.

A közegészségügyi intézmények felsorolása után szükségesnek tartom a következő statisztikai adatok előtárását, amelyek szemléltetően mutatják a házasság, születés, halálozás, természetes szaporodás, tüdővész okozta halálozás és csecsemőhalandóság hullámzását:

1000 lélekre esett

Év	házasság	élve születés	halálozás	természetes szapo-	tuber- kulózis okozta	100 élve- született- ből leves korában
1921	11.6	31.8	21.2	10.6	2.8	19.3
1922	10.8	30.8	21.4	9.4	3.1	19.8
1923	9.6	29.2	19.5	9.7	3.1	18.4
1924	9.1	26.8	20.3	6.5	3.2	19.3
1925	8.9	28.3	17.1	11.2	2.6	16.8
1926	9.1	27.3	16.6	10.7	2.4	16.7
1927	8.9	25.2	17.6	7.6	2.3	18.5

A fenti statisztikai adatok szerint a gümőkóros halálozási szám 1924. évtől kezdődően örvendetes csökkenést mutat, amely a tüdőbeteg-

gondozás intenzív keresztülvitelének eredménye. Ugyancsak örvendetes csökkenő eredményt mutat a csecsemők egy éves koron belüli halálozási arányszámának alakulása.

A hevenyfertőző betegségek okozta halálozások 1922-ben az összes halálozások 8%-át, 1927-ben 3.9%-át tették ki. Olyan örvendetes számok ezek, amelyek mellett lehetetlen megállás nélkül elhaladni. (1922-ben 9582, 1927-ben 5885 hevenyfertőző halálozás fordult elő Magyarországon). A csökkenő eredmény az egészségügyi szolgálat hathatós munkájának eredménye.

Ehelyütt szükségesnek tartom még beszámolóim keretében felemlíteni, hogy ugyancsak örvendetes csökkenés állott be az alkohol legveszedelmesebbikének, a pálinkafogyasztásnak élvezetében. A pálinkafogyasztás 1913-ban egy főre számítva 5.3 liter volt, míg 1925-ben ez a szám leapadt 0.3 literre.

Kétségtelen, hogy eleddig a nagy egészségügyi problémáknak csak konkrét megoldási rendszereit sikerült megállapítani s egyik-másik irányban a gyakorlati megoldás munkáját is megkezdeni. Hogy e munka nem indult meg az alkotásnak az igényekhez mért gyorsabb ütemében, annak az az oka, hogy éveken keresztül az ország anyagi erejét a háborúk és forradalmak alatt tökéletesen tönkrement kórházak újjáépítésére kellett fordítani. E nagy munka majdnem teljesen befejeződött, eredményét a kitűnően felszerelt és hatalmas kórházak egész sorozata mutatja, de a kisebbek is jelentős számban állnak a betegek rendelkezésére. Ha sikerül még a közel jövőben Budapest kórházproblémáját, továbbá a fürdőkórház kérdését, valamint a tbc. férőhelyek ügyét megoldani, elmondhatjuk, hogy egészségügyünk gyógyító részét sikeresen megoldhattuk.

IV. ÁLLAMI ÉS TÁRSADALMI GYERMEKVÉDELEM

A magyar állami gyermekvédelem az 1901. évben alkotott törvények alapján a közsegélyre szoruló 7 éven felüli gyermekek gondozását szabályozza.

Magyarország a nyugati államokat megelőzve elsőnek biztosította törvényileg minden talált vagy hatóságilag elhagyottá nyilvánított gyermek jogát az állami gondozásra.

Az állami gyermekvédelem eredetileg kizárólag a családi kihelyezés rendszerén épült fel. Nagymagyarországon 17 állami gyermekmenhely állott rendelkezésünkre, míg ezidőszerint megcsökkentett országunkban csak 9 intézet szolgálja a gyermekvédelmet. A békeszerződés folytán elvesztettük az aradi, kassai, kolozsvári, marosvásárhelyi, munkácsi,

nagyvárad, rimaszombati, szabadkai és temesvári menhelyeket. Jelenleg működő menhelyeink a következő városokban vannak elhelyezve: Budapest, Debrecen, Gyula, Kecskemét, Miskolc (új), Pécs, Szeged, Szombathely és Veszprém.

A gondozottak száma a békebeli időben (1913-ban) összesen 54.000 gyermek volt, jelenlegi gyermeklétszámunk közel 70.000, ide nem számítva azt a 4.000 hadiárvét, akik egyéb intézményekben, elsősorban 6 állami hadiárvaházban oktatásban és ipari kiképzésben is részesülnek.

Ezen intézetek között meg kell említeni a tizenhét különféle műhelylyel berendezett székesfehérvári hadiárva-intézetet és a hadiárvak váci bőripari szakiskoláját, mint e téren egyedül álló intézményeket az országban. A hadiárvagondozásnál általában az vezette elődeimet és az vezet engem is, hogy a gyermekeket neveltetésük útján ugyanazon életszínvonalon tartsuk meg, mint amilyent szüleik biztosítottak volna részükre, ha hősihalált nem haltak volna. Ennek megfelelően megnyitottuk a hadiárvak számára a középiskolákat és főiskolákat is az állam terhére.

Ezidőszerint a kormány intézkedése folytán a gyermekek gondozása betöltött 15-ik életévükig van érvényben. Ha azonban a gyermekek testi vagy szellemi fejlődése szükségessé teszi a további menhelyi gondozást, az a 18. életév betöltéséig meghosszabbítható.

A szellemi fogyatékoságban szenvedő gyermekek részére (idióták) két intézet áll rendelkezésre. A testi fogyatékoságban szenvedő gyermekek ipari és kertészeti kiképzésben részesülhetnek. A züllésnek indult és erkölcsi romlás veszélyének kitett gyermekek intézeti neveléséről is gondoskodás történik. Tüdőbeteg gyermekek speciális szanatóriumokban és gyógyintézetekben gondoztatnak, míg a leromlott egészségű és verszegény gyermekek nyaranta üdültetésben részesülnek.

Az anya- és csecsemővédelem tekintetében, az állam hathatós támogatása mellett fejti ki működését az *Országos Stefánia Szövetség*, amelynek célja főleg a csecsemőhalandóság csökkentése. Védőintézeteiben tanácsot nyújt a terhes nőknek és a csecsemős anyáknak, gyermekeiket orvosi vizsgálatban is részesíti. Ennek megfelelően az intézetekben nő- és gyermekszakorvosok, valamint képzett anya- és csecsemővédőnők látják el az egészségügyi és szociális munkát.

Ezidőszerint a szövetség 174 anya- és csecsemő védő intézetet tart fenn, azonkívül 27 tejkonyhát, 7 anyaotthont, 13 bölcsődét és napköziotthont 292 orvossal és 586 védőnővel. 1927. évben 66.957 csecsemőt és 58.494 kisdedet gondoztak.

Az eredményes működést szemléltetik az alábbi adatok:

Elhalt csecsemők száma

1923-ban	42.785
1924-ben	41.854
1925-ben	38.534
1926-ban	37.863

A csecsemőhalálozás százaléka a védőintézet nélküli területeken 1926-ban 17.7%, a védőintézetek területén pedig 14.6%.

Ugyancsak a kormány jelentős támogatása mellett fejt ki nagy jelentőségű működést a csecsemő- és gyermekvédelem terén az *Országos Gyermekvédő Liga*, amely intézet legelsőbben gondoskodott a hadbavonultak és hősihalottak gyermekeinek elhelyezéséről és támogatásáról. A háború alatt virágzó intézményeinek számát 30-ra emelte fel. Ezek közül a békeszerződés folytán 10 intézménye veszett el a magyarság számára. A Liga megalakulásától, 1906. évtől kezdődőleg 1928. évig 80.000 gyermeket részesített intézményeinek gondozásában.

Nagyjelentőségű volt a Ligának külföldi üdültetési akciója, amelynek során 60.000 gyermek jutott Hollandiába, Belgiumba, Svájcba, Angol- és Svédországba, ahol hónapokig tartó eltartásban részesültek.

A külföldi üdültetés megszűnésével belföldi üdülőtelepeket létesített, ahol a nyári hónapok tartama alatt évente 2100 gyermek részesül üdültetésben.

A Liga keretében 6 csecsemő- és anyaothton (bölcsődékkal és napközi otthonokkal), 3 orvosi rendelő, 3 hadiárva-otthon, 4 nevelőintézet és 2 iparostanonc-otthon működik. Azonkívül üzemben van egy gyermektestgyenesítő intézet.

A csecsemő- és anyaothtonok befogadóképessége 135 anya, 145 csecsemő és 40 hat éven aluli gyermek, a hadiárva-otthonok befogadóképessége 200 leány-, 205 fiúgyermek, az iparostanonc-otthonok befogadóképessége 95 fiúgyermek.

A gyermekvédelmi intézmények közé tartozik még az állam támogatása mellett működő *Katholikus Patronage Egyesület*, amely 5 intézetet tart fenn, összesen 800 gyermek gondozásával, valamint a *Zsófia Országos Gyermekszanatórium Egyesület*, mely a Balaton mellett fekvő két szanatóriumában, valamint budapesti üdültetőjében évente 2642 gyermeket részesít üdültetésben.

E vázlatos adatok is mutatják, hogy a kormányzat két főirányban igyekszik a gyermek- és ifjúságvédelmet fejleszteni. Az egyik az állami védelem és nevelés, amelynek alap gondolata az, hogy a védelemre szoruló egészséges gyermekanyag családoknál, sőt lehetőleg saját családjánál helyeztessék el, az állami gyermekvédő intézetek pedig mind erősebben egészségügyi intézményekké fejlődjenek át a beteg gyermekek gondozására. A másik irány a társadalmi gyermekvédelem

erősítése. E téren a következő szervezetek egészítik ki egymást: a cse-
csemőgondozás társadalmi szerve a Stefánia-egyesület, a gyermekgon-
dozásé a Gyermekvédő Liga, a serdülő ifjúságé a Patronage-egyesületek.
Az iparosinasok részére 1928 folyamán állami támogatással az ország
12 pontján internátusok és otthonok létesültek társadalmi kezelésben.
Jelentős munkával kapcsolódik bele a gyermekvédelembe a fentebb emlí-
tett Zsófia-egyesület is. Figyelemmel arra, hogy az állam éppen a gyermek-
mentés és gyermekvédelem területein nem pótolhatja és nem nélkülözheti a
társadalom munkáját, a bevált és sikeresen működő társadalmi szerveket a
népjóléti kormány jelentősen támogatja, főfelügyelete alatt tartja, de
autonóm jellegüket nem érinti.

V. SZOCIÁLPOLITIKA

A magyar szociálpolitika a következő tagozatokra oszlik: a törvényes
munkásvédelem, társadalombiztosítás, népesedési politika és a munkapiaci
szervezése.

A *törvényes munkásvédelem* a védett kategóriák munkaviszonyai-
nak szabályozására és az alaki bérvédelemre irányul. A magyar munka-
jog védett kategóriák fogalma alatt a 14 éven aluli gyermekeket, a 18
éven aluli fiatalkorúakat és a női munkásokat érti. A fiatalkorúak vé-
delmében Magyarország már 1840-ben megelőzte a külföldi törvényho-
zásokat, napi 9 órában állapítván meg a fiatalkorúak munkaidejét akkor,
amikor a legtöbb nyugati állam akkori törvényei szerint a fiatalkorúak
munkaidejét 12 órában állapította meg.

A Bethlen-kormány 1922-ben törvényt hozott, amely szerint a nép-
iskola látogatására kötelezett gyermeket Magyarországon tilos tanonc-
ként vagy más természetű munkaviszonyban alkalmazni. Ennek elvi
kimondása voltaképpen a 12 éven aluli gyermekek alkalmazásának tilal-
mát jelenti.

A női munkára vonatkozóan Magyarország egyike volt azoknak az
államoknak, amelyek az iparban alkalmazott nők éjjeli munkájának
tilalmára vonatkozó 1906. évi bérni egyezményt legelsőként végrehaj-
tották.

A *társadalombiztosítás* keretében a betegség és baleset esetére
szóló kötelező állami biztosításnak intézményét a népjóléti és munkaügyi
kormányzat véglegesen a közelmúltban szervezte meg. A biztosítási reform
kiterjed az egész ipari forgalmi munkaviszonyban álló népességre. A tár-
sadalmi biztosítás szervezetét a munkaadók és a munkavállalók kiküldöttei-
ből álló paritásos bizottság irányítja, élén a kormány által kinevezett el-
nökkel és annak helyetteseivel. A biztosítás adminisztrációját a Társa-

dalombiztosító Intézet és a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete, továbbá egyéb különálló biztosító intézetek látják el. A biztosítással járó költségeket a munkaadók és munkások felerészben fedezik. A közösen viselt költségek nem haladhatják meg a tényleges napibér 7%-át. Az állam azáltal járul hozzá a biztosítási költségekhez, hogy nagy részben fedezi az általa kinevezett biztosítási alkalmazottak fizetését. A nyújtott szolgáltatások a következők: orvosi gyógykezelés, gyógyszerek, gyógyászati segédeszközök, gyógyfürdők, táppénz, szülészeti segédkezés és gyógykezelés, terhességi segély, gyermekágyi segély, szoptatási segély. Ugyancsak tetemes segélyezésben részesül a biztosított felesége. A biztosított halála esetén a hátramaradottak temetkezési segély fejében az elhunyt utolsó napibérének harmincszorosát kapják. Családtag elhalálozása esetén temetkezési segélyként e napibér húszszorosa van megállapítva. A balesetbiztosítási ellátások a következők: ingyenes gyógykezelés, gyógyászati segédeszközök és gyógyfürdők, táppénz megfelelő járadékösszeg.

Tehetetlenségi járadékot élvez az a baleset folytán megrokkant biztosított, aki nemcsak keresőképességét veszítette el, de primitív életfunkciót sem képes elvégezni.

Az öregség, rokkantság, özvegyiség és árvaság esetére szóló biztosítás 1929. év január hó 1-től kezdődő hatállyal lépett életbe. A törvény ezzel kapcsolatban a következő irányelveket szabja meg: a Társadalombiztosító Intézet szolidaritáson alapuló biztosítási szervezet. A munkásbiztosítást fokozatosan társadalombiztosítássá kell kifejleszteni. A betegségi és rokkantsági biztosítás ágazatait egységesíteni kell. A rokkantság megszüntetését annak megelőzésével kell előmozdítani. Szociális szempontok érvényesítendőek a társadalombiztosítás intézményeinek pénzügyeiben.

A magyar állam vállalja a biztosításhoz szükséges járulékok $\frac{1}{3}$ -ed részét. A szolgáltatásoknak kétféle természeti fedezete van: és pedig pénzügyi (kirótt járulékok összege) és morális, amennyiben az állami hozzájárulás annak jutalmazásául tekinthető, hogy az illető biztosított a biztosítási viszony alatt résztvett a nemzeti termelésben. A rokkantsági járadék előfeltétele a munkásoknál keresőképességük $\frac{2}{3}$ -adának, a magánalkalmazottnál a felének egészségük leromlása okán való csökkenése.

Özvegyi járadékban a munkás özvegye akkor részesül, ha 65-ik életévét betöltötte, avagy rokkant lett. A magánalkalmazott özvegye azonban minden esetben részesül özvegyi járadékban.

Árvajáradékra igényjogosult a munkás árvája 15 éves korig. Ha egyúttal tanonc, ez esetben 17-ik életéve betöltéséig, a magánalkalmazottak árvája minden esetben 17-ik életévének betöltéséig.

Az özvegyi járadék a törvény rendelkezése szerint a rokkantsági járadék fele, a teljesen árva járadéka a rokkantsági járadék 30%-a, a félárvaé pedig a rokkantsági járadék 16%-a.

Az öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére szóló biztosítás fogalmában három nagy gondolat fonódik össze: az életkockázatok anyagi hátrányainak kiegyenlítését célzó járadékbiztosítás pénzügyi koncepciója, a szociális lakáspolitikai elképzelése és az előbbi kettővel összefüggő társadalomegészségi politika. E három gondolaton alapuló törvény igazolja azt a tényt, hogy Magyarországon a kormányzat teljesen méltányolja a társadalombiztosítás jelentőségét s hogy teljesen felismerte azt, hogy a nyomort és szenvedést leküzdeni leghathatósabban a nyomor és szenvedés megelőzésével lehet.

E helyütt kell megemlíteni a társadalombiztosítási keretben egy fontos kérdést. *A külföldön élő magyarság* több társadalmi egyesülete részéről megnyilatkozott az az óhaj, hogy az ezen biztosítási ágazatról szóló törvény intézményesen tegye lehetővé a külföldön élő magyar honosok bizonyos kategóriáinak a fent vázolt biztosítás körébe való bevonását.

A külföldön élő magyar honosok élet- és munkaviszonyainak megfigyelése és az abból leszűrt következtetések indokoltá teszik, hogy mindazok a magyar honosok, akik külföldön egy esztendei ott-tartózkodás után munkaviszonyban állanak vagy olyan foglalkozást végeznek, melynek itthoni ellátása alapján őket az önkéntes biztosítás jogosultsága megilleti, önkéntes biztosításra legyenek jogosultak. A magyar kormány az 1928:XII. t.-c. 17. §-ába felvett rendelkezéssel lehetővé tette, hogy a külföldi magyar honosok ezen önkéntes biztosításban részesülhessenek, ha a kötelező előzetes orvosi vizsgálat az érdekeltet az önkéntes biztosításra minősíti és 55-ik életévét nem töltötte be.

Mint minden állam szociálpolitikájában, Magyarországon is előtérbe nyomul a *népesedési politika jelentősége*. Az iparosodás előrehaladásával Magyarország is a lassuló ütemben szaporodó népességű államok sorába lépett. Ez az állapot felvetette a natalitás válságát, amelyet a magyar kormányzat az anya- és csecsemővédelem fokozásával az „egyke” elleni küzdelemben juttat kifejezésre. A magyar kormány, amint egy másik fejezetben szemlélhető, az anya- és csecsemővédelmi szervezetek kifejlesztésével, valamint az állami gyermekmenhelyeken kezelt gyermekek számának szaporításával, a magyar tanyák egészségügyi viszonyainak feljavításával véli az anya- és csecsemő védelmet hathatósabbá tenni. Ennek kiépítése lényeges része az egyke elleni küzdelemnek, amelynek törvényes alapot fog majd adni „*A sokgyermekes családok segélyezéséről*” szóló törvényjavaslat.

A szociálpolitikai biztosítás rendszerének befejező ágazata, a munkahiány esetére szóló biztosítás. A népjóléti kormányt e kérdés állandóan foglalkoztatja, ám termelésünk versenyállóságának szempontjai óvatosságra intenek. Fontos a nyolcórás ipari munkanap kérdése is, amelynek nemzetközi egyezménye is van s amelynek törvényjavaslata szintén előkészítés alatt áll a minisztériumban.

VI. SZEGÉNYÜGY

A szegényügy igazgatási kérdése a háború és az utána következő idő alatt új és talán szokatlan jogszabályokkal bővült, amelyek a rendkívüli körülmények miatt szülemlettek meg. Addig ugyanis a törvényes rendelkezések szerint a városok és községek tartoztak gondoskodni az illetékességük alá tartozó mindazon szegények ellátásáról, akik magukat községely nélkül nem tudták fenntartani.

Törvényeink szerint a helyi hatóságok a nem állandó segélyre szorulókat állampolgárságra való tekintet nélkül segélyben és támogatásban részesíthetik anélkül, hogy e segélyek megtérítését a bel- vagy külföldi illetőségi községektől kérniök kellene. Ha a külföldi állampolgár huzamosabb vagy állandó segélyre szorul, a helyi hatóság diplomáciai úton kéri a felmerült költségek visszatérítését vagy az állandó segélyre szorultnak hazájába való szállítását.

Általában véve azonban a szegények segélyezése elsősorban a társadalmi intézmények feladata lévén, a községek csak e segélyezések hiányossága esetén támogatják a szegénysorsúakat segéllyel.

A segélyezés a hatóságok részéről általában pénzbeli vagy természetbeni segélyek nyújtásából, továbbá intézeti, menhelyi, szegényházi elhelyezésből áll. A támogatás mérve gyakorlatilag a legelemibb élet-szükséglet kielégítése az emberséges megélhetéshez mérten. A községelyezést a közigazgatási hatóságok látják el. A szegény betegek, ha nem tagjai valamely betegségi biztosító intézetnek, ingyenes orvosi kezelésben és betegápolásban részesíttetnek, hatósági orvosok bevonásával, közkórházakban, egyetemi klinikákon, az anyák szülések alkalmával a bábaképző intézetekben. Szükség szerint magánkórházak is felhasználhatók fenti célokra a kincstár, közalapok stb. terhére.

Ingyenes kórházi ápolásra minden bel- és külföldi fizetőképtelen betegnek igénye van. Külföldi állampolgárok ápolási díjainak megtérítése vagy meg nem térítése tekintetében a nemzetközi egyezmények irányadók.

A forradalmi Károlyi-kormány után szereplő u. n. Tanácsköztársaság ideje alatt a közjótékonyági egyesületek szocializálás alá kerültek. Ezen idő alatt a társadalmi közjótékonyág szünetelt.

A Tanácsköztársaság megszűnése után a szegényügy és a közjótékonyosság a népjóléti és munkaügyi minisztérium hatáskörébe utaltatott át. Működése elején, a gazdaságilag tönkretett ország e kormány-szerve a nyomorgó lakosság rettenetes helyzetén alig tudott segíteni. A külföld felismerve a borzalmas helyzetet, társadalmi missziók útján sietett a köznyomor enyhítésére.

Amerika volt az első állam, amely a Vörös Kereszt Egyletek útján a szeretetadományok nagy tömegét küldte hozzánk a nyomorgó és éhező lakosság felségítésére. Az adományok élelmiszereket és ruházati cik-keket tartalmaztak. Az országos nyomor enyhítésében résztvettek még Anglia, Hollandia, Belgium és Svédország.

A gazdasági konszolidáció lassanként való megerősödése után a népjóléti kormányzat megfelelő közbelépésére a külföldi szeretetadományok küldése megszűnt. Belső módozatokról kellett gondoskodni a köznyomor enyhítésére. így szülemlett meg a *szénfelár* bevezetésének szükségessége. A szénfelár-alap a jótékonycélú társadalmi intézmények támogatására szolgált. Ennek az alapnak igénybevétele 1922. évtől 1924. évig tartott. Későbbben a népjóléti kormányzat bevezette a városoknál az *ínségjárulékok* szedését, amelyeknek összegéből biztosította a szegényügyi rendkívüli kiadások fedezetét. Ezidőszertint ínségadót már csak Budapest székesfőváros szed.

A népjóléti kormányzat, hivatali és közigazgatási megszervezése után, legelsősorban az utódállamok által megszállott területekről menekült ügynevezett *vagónlakók* sorsán segített, akiknek nagy tömegeit lakásokban kellett elhelyezni, részint azért, hogy emberi megélhetésükhöz mérten történjék róluk gondoskodás, részint azért, hogy a több ezer általuk elfoglalt vágón a román megszállás által megfogyasztott vasúti felszerelési parkhoz végre visszacsatolható legyen. A társadalmi intézmények életrehívása és újonnan való megszervezése után a népjóléti kormányzat bevezetni kényszerült az u. n. *ínségakciót*, amely társadalmi osztálykülönbség nélkül hivatva van a nyomorsújtotta lakosság segélyezésre szoruló tagjain segíteni. Ezen ínségakció, legnagyobb sajnálatunkra, még a mai nap is kell hogy működésben tartassék. Különösen az intellektuális középosztály az, amely állandó segélyezésre szorul. Tanárok, ügyvédek, tisztviselők élnek olyan nyomorúságos helyzetben, hogy sajátmaguknak és családtagjaiknak nem képesek ruha-felszerelést beszerezni, sokan vannak, akik csak azért nem juthatnak álláshoz, mert nincs megfelelő ruházatuk.

A népjóléti minisztérium különösképpen nagy súlyt helyez a csecsemőknek és gyermekeknek tejjel való ellátására, valamint az iskolás-gyermekeknek és szegénysorsú felnőtteknek étkeztetésére. A népkonyhák,

amelyek az alsóbb osztályú felnőttek étkeztetését szolgálják, naponta 3000 szegény részére szolgáltatnak ki ebédet. A középosztályhoz tartozik étkeztetését a polgári konyhák látják el, naponta 2500 résztvevővel.

Az elmúlt években a népjóléti minisztérium kényszerülve volt élelmi-szer-adományokat is szétosztani a rászorultak között. Ugyancsak széles mederben kellett kiterjesztenie a ruházati akciót, amelybe bele kellett vonni a falusi szegények felruházását is. Hasonlóképpen részben díjmentesen, részben mérsékelt megtérítési összeg ellenében általános felruházási segélyben részesítették a rokkantak.

A minisztérium hatáskörébe tartozik még az elemi csapások által sújtottak segélyezése is.

A katasztrofális békekötés után az első nyomorúságos éveket a külföld segítségével, a többi a magunk erejéből átélve immár az országos szegényápolás törvényes alapon való megszervezéséhez foghatunk. A távolabbi jövő szempontjából a szegényügy rendezését szolgálják az öregségi és rokkantsági biztosítások is. Az ipari réteg számára ez a biztosítás már megvan, meglesz a most folyó évben a széles agrár rétegeké is, ami azt jelenti, hogy a vagyon nélkül öregségre jutottak és a munkában megrokkantak pár év múlva nem terhelik majd a szegényügyet, mert járadékuk a minimális létfenntartásra elég lesz. Ugyanezt a célt segíti majd elő a gyógyíthatatlan tuberkulotikusok elkülönítése és a tuberkulózis ellen való egész küzdelem, amely remélhetőleg a közeli években teljes erővel megindulhat.

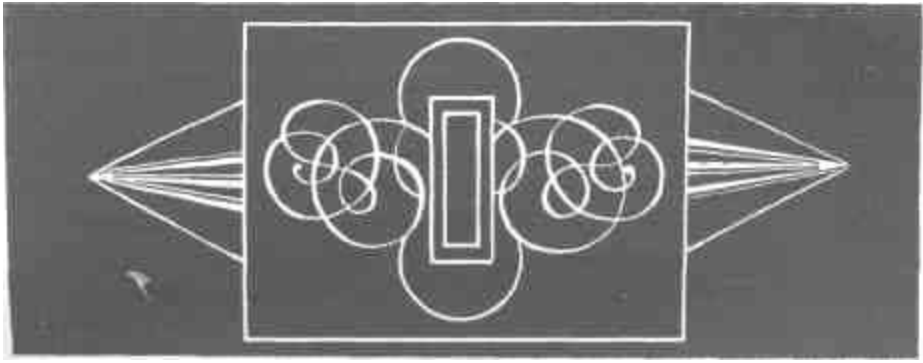
A szegényápolást egyébként az illetőség kérdésének teljes mellőzésével kell megoldani. Azt az anyagot, amely a társadalmi biztosítás keretein kívül marad, erre a célra megszervezendő társadalmi alakulatnak kell gondozásába vennie. A gyakorlati kísérlet Egerben s még néhány városban már megindult. Sok reményünk van arra, hogy a rendkívül nehéz és folyton új formákban jelentkező problémát teljes sikerrel fogjuk megoldani.

VII. BEFEJEZÉS

Lehet, hogy e néhány fejezet nem ad plasztikus képet, nem ad teljes képet erőfeszítéseinkről s munkánk eredményeiről. Az azonban bizonyos, hogy gondolkozásra indít, különösen ama tény megismerése felé, hogy a magyar nemzet életereje nagyobb, bizonyul, mint amekkorára a kicsinyek gyűlölete a nagyok nemtörődömségének segítségével lecsökkeníteni akarta. A magyar társadalom erős szerkezeti eltolódásokat mutat, különösen a művelt középosztály helyzete rendkívül súlyos. A kispolgári vagyonok megsemmisültek, a munkásosztály lerongyolódott, a nagy vagyonok hitelkrízissel küzdenek s bár lassú fellendülés mutatkozik, a

nemzet jövedelme nincs arányban sem a benne részesülők számával, sem | a társadalom munkaerejével, sem ideális fogyasztóképességével. S a nemzeti megújulás roppant terheit mégis ez a nemzedék vállalta, a meg-l szakadásig roskadozva a terhek alatt, amelyek nem önmagukban nagyok, hanem helyzetünkhöz mérve súlyosak. Míg ez egyrészt a kormányzatot bölcs mérsékletre inti, másrészt verhetetlen bizonyítéka a nemzeti vitalitásának.

GRÓF TELEKI SÁNDORNÉ: TÁRSASÁGI ÉLET MAGYARORSZÁGON

zon a hosszú úton, amelyet a magyar társasélet a régi „multságoktól” a mai „összejöveletekig” megtett; azon a hosszú úton, amely a kastélytól a villáig, a lakodalomtól a gratulációig, a medvehajtástól a golf játékig vezetett, három történelmi évszám mérföldköve emelkedik ki: 1848, 1867 és 1914. E három nagy évszám mögött egyetlen csillogó kaleidoszkóp zárja össze a messze múltat, s a mai szem már csak finoman kidolgozott irodalmi és képzőművészeti miniatűrök meseszerű hangulatán át sejtheti meg a régi magyar mulatozások hatalmas arányait. A híres magyar vendégszeretnek e tombolási időszakából, elmúlt századok társasági felszínéről furcsa és hihetetlen emlékek maradtak reánk: gyönyörű medvehajtások, az erdélyi fejedelmek udvarában hetekig tartó névnap-i ünnepek, óriási lakomák, komor halotti torok emlékei. Ma, amikor három napig tartó falusi lakodalmakról a lapok is megemlékeznek, szinte valószínűtlenül hangzik, hogy a régi nagy lakodalmak eltartottak több hétig is. Ezeknek a gigászi ünnepeknek a kulminációs példája volt Thurzó György lakodalmája, ahol a régi krónikák szerint a többszáz főből álló vendégsereg teljes kilenc hónapig maradt együtt és csak akkor vett búcsút a fiatal pártól, amikor már megvolt a – keresztelő-multság is. Sokezer gyertya égett csonkra a halottak ravatalánál, mert az volt az illendőség, hogy tizenhat-harminc napig hagyják temetetlenül a halottat, amíg a messzi utakról mindenki megérkezik a nagy halotti torra és mindenki meglátja a ravatalon.

A javuló utakkal, a könnyebb közlekedéssel együtt járt azután a XIX. század elején, hogy a régi hosszúlejárátú magyar multságok lassan szelídülni kezdtek, az óriás „traktamentumok” egészségesen letompultak, s a magyar vendégszeretet kezdett engedni valamit a magára vállalt és vendégeire* erőszakolt túlzásokból. A múlt század nyolcvanas éveinek békés és nyugodt atmoszférájában a társadalmi élet a megkötött „alkalmak” tradícióiból kibontakozva, féligmeddig önállósította magát s a lassan beáramló európai divatok hatása alatt – az új charme-mal vegyítve a régi kedélyességét, – kezdte lerakni a mai társasélet alapjait. De még előbb, a múlt század első felében, mely nemcsak Magyarország fénykora, de a magyar társasági élet fénykora is volt, mert azok vitték benne a főszerepet, akik első helyen harcoltak a magyar kultúráért, akik éppoly kiváló emberek voltak a magánéletben, mint amilyen mély gondolkodókként nőttek halhatatlanná s akiknek tehetsége összhangban volt a karakterrel. Lelki kifejlésztésre időt adó és időt adható kor volt ez s a lassan szétáradó kultúra bájos, poétikus elite-multságokra enyhítette a régi zajos mulatozásokat. Kedves, finom ünnepekké lettek a lakodalmak; a híres badacsonyi szüreteken találkozott a minden vidékről összejött fiatalság, s ilyenkor a vidám hangulatban megengedett még a 30-35 éves „mamáknak” is táncolni egy-két csöndeskelassú tour-t a fiatalok megbocsátó nevetgélése közben. A disznóölés és a névnap már materiálisabb multság volt, bár a méreteken itt is tompított a haladó idő, de a multság főcélja mégse a hangulat volt, hanem az evés. Hús-harminc fogásos ebédek és vacsorák nem voltak szokatlannak ezeknél a két-három napig tartó disznótoroknál és ilyenkor a lelkiismeretesen kíváncsi vendégek között szokásban volt, hogy minden fogásnál kis kenyérgalacsint gyúrtak és letették a tányér mellé, hogy a végén pontosan tudják, hány tál étel került az asztalra. A harmincadik galacsinnál viszketni kezdett az ujjuk, s ennek a viszketésnek a bejelentése győzte csak a házigazdákat, hogy nem maradt éhen a vendégsereg. Egy ilyen harmincfogásos „traktamentum” alkalmával valaki mégis megkockáztatta azt a kijelentést, hogy az asztalon felhalmozott enni-valókat tízszer ennyi vendég se bírná egy este elfogyasztani, mire a házigazda a régi magyar urak mosolyával kedvesen és magyarázóan csinált egy elutasító kézmozdulatot, mondván: „szeretek így csinálni...”

Ebbe a derűs és nagyobb konfliktusok nélkül zajló társadalmi életbe, amely egy szinten és barátságban tartotta a nemességet és főnemességet, belerobbantak a negyvennyolcas idők. 1848 előtt a nemesség és főnemesség között alig volt elválasztó vonal. Hasonlók voltak életcéljaik. Hasonló az életfelfogás és az életmód. Azonos a nevelés, kedvtelés, eszmekör, ráadásul: nagyon gyakori a szoros rokoni kötelék is, ami mind, mind csak mélyítette közöttük az összetartozás érzését. Ám 1848-tól kezdve, az a

tény, hogy a főnemesség megmaradt a tradíciójánál, a nemesség ellenben – önszántából – lemondott előjogairól, lassan-lassan eltávolította őket egymástól. Nem tudatos akaráson múlt ez, de természetszerűen fejlődött – vagyoni viszonyaik elkülönüléséből. A főnemes megmaradt latifundistának, míg a nemes – sok lelki vergődés árán, – belátta, hogy kenyérkereső pályák után kell néznie. Ez az új beállítást előítéletessé, elfogulttá tette e két államalkotó osztályt egymással szemben. A nemes lány, bár ugyanolyan nevelést kapott, mint az arisztokrata leánya, mégis az új generáció erős különbözősége folytán gyérült a nemes-főnemes összeházasodás. Az eltávolodás természetes következményeként a nemesség idegenkedő, érzékeny, könnyen sértődő lett s a nemes lány maga se akart főnemeshez férjhezmenni, mert félt, hogy az új családban mellőzések érik. Ez az erős elidegenedés szinte patalógikus érzékenységi és elfogultsági tüneteket produkált a nemesség között s ez az elfogultság a főnemességre sem maradt hatástalan.

A kiegyezés, a koronázási ünnepségek s a nagy nemzeti megnyugvás megint felébresztette egy időre az összetartozóság érzését a két testvér-kaszt között: a nagy örömben, ünnepségek, bálók felszabadultan vidám hangulatában elnémult minden viszálykodás. A húszéves fagy felengedett s úgy látszott, hogy a hosszú harag csak arra volt jó, hogy édesebb legyen a kibékülés. De nem így történt. A nemzeti öröm első mámorai után újra bekövetkezett a két felső társadalmi osztály között a szakadás és ettől fogva azután már egyáltalában nem tudták megtalálni egymást. S mialatt a társadalom felső rétegei között folyt a háborúság és nőtt az elhidegülés, a középosztály társasélete békés-pletykás-derűs mederben folyt tovább. A XIX. század elején a lányok németül tanultak, spinét mellett álmodoztak, kézimunkáztak az ablak előtt, fodros moll-ruhácskákban táncoltak a majálisokon és alapvető különbség nem volt a művelt polgári középosztály és a nemesség lányainak neveltetése között. Legfeljebb talán annyi, hogy a nemes családok leányai kicsit beszéltek franciául is és jobban értettek a kézimunkák művészetéhez, hogy irányítani tudják a körülöttük dolgozó „fráj”-ok működését. De egyben megegyezett arisztokrata, nemes és polgári leánynevelés, még pedig abban, hogy mindegyik lány kitűnő gazdasszony lett. Erre az időre esik a „fürdőzés” divatjának erős fellendülése is s bár akkor még ismeretlen volt a Tart pour l'art nyaralás, a híres magyar gyógyfürdőkön, Hévizén, Bikszádon s az új Balatonfüreden a beteges mamák már leányaikkal jelentek meg, mert mit lehetett tudni, hátha más beteges mamák elhozzák házasulandó fiukat... Strandról persze még nyakas fürdőruhákban se lehetett szó; a mamák fedett és elzárt fürdőkben üldögéltek a gyógyvízben nyakig, s a fiatalság szépen felöltözködve sétált a vízparton s déli térzenénél. A Tatra és egyáltalán a hegyes vidékek gyógyító levegője és csodálatos

panorámája sokáig felfedezetlen, vagy inkább el nem ismert kincs volt Magyarországon s érdekes, hogy például Petőfi, aki a legfogékonyabb volt új szépségek, új benyomások iránt, egyszer Késmárkon járva, fel se ment panorámát nézni, hegyekben gyönyörködni egyetlen magaslatra sem, s akkori verseiben szinte borzadva ír a komor és idegen csúcsokról. A főváros mai társaséletében a minden „alkalomtól” független, könnyed és takarékosabb öt órás teáé lett a főszerep. Érdekes megfigyelni, hogy ma is mennyire szembetűnő a különbség egy mágnásasszony fogadónapja és egy „gentry” vagy előkelő polgári ház „jour”-ja között. A gentry és polgári családoknál ugyanis roskadozik a hatalmas ebédlőasztal a rengeteg ennivaló súlya alatt s az öt órára szóló meghívó dacára csak hét óra tájban kezdenek gyülekezni a vendégek. Ha a társadalmi viszonyokkal nem ismerős idegen ilyen tapasztalatok után a legközelebbi, arisztokrata háztól érkező meghívóra már megfelelő jóévtággal és este hétkor jelenne meg, kellemetlen kettős csalódásban lenne része, mert ezeken a helyeken a félhatkor érkező vendéget már „miért késtél el” kérdéssel fogadják s az ebédlőasztal egyáltalában nem roskadozik, de még az inasnak sem kell nagy erőt kifejteni, hogy a két, – könnyű teasüteménnyel, vagy apró szendvicsekkel ellátott, – ezüsttálcát tartani tudja, ami igazán nem esik a kedélyesség kárára, – sőt!

A nemzeti szokásokat a magyar társaséletben kezdi letörni az európai beidegzettség. Demokratizálódik a társasélet, s a nehéz gazdasági viszonyok kényszerítő, átalakító hatása alatt lassan jobb útra tér a régi keserű gesztus, amely már csak abban találta örömét, hogy szépen verje el a megmaradt vagyont. Ezt a híres magyar művészetet kiszorította az új művészet, amellyel ma azon dolgozik az ember, hogy mentse amit lehet. 1929-ről datálva nehezen volna elhihető az a történet, amely egy tönkrement magyar főúrról szól s elmondja, hogy amikor ez a magyar mágnás egy fillér nélkül a zsebében utoljára ment végig az aznap átadott ősi kastély udvarán, az őt udvariasan kikísérő új tulajdonosnak arra a kérésére, hogy vigyen el magával bármit, amit akar, bement az üvegházba, letépett egy fehér gardéniát és azt gomblyukába tűzve meghajolt: „köszönöm”.

Demokratizálódik a társasélet, és ami érdekes: sokkal intenzívebb kapcsolat alakul ki az arisztokrácia és plutokrácia között, mint amilyen a nemesség és főnemesség között kialakult. Oda fejlődik a dolog, hogy a jövőben a plutokrácia beházasodásai, egyesülése a főnemességgel szorosabb és bensőbb lesz, mint a két nemesség viszonya egymással. Különösen sok most az arisztokrata-plutokrata összeházasodás, amelyeket ma már nem lehet pusztán kölcsönös érdekekkel megmagyarázni, hanem sokkal inkább az azonos neveléssel, az európai szellem egyforma befolyásával, az egyforma ízléssel; az új generáció lelki eszperantójával, amellyel

könnyebben értik meg egymást, mint a más-más légkörben nevelkedett fiatalok. Viszont a nemes családok leányai, akiket kenyérkereső munkára szorított a gazdasági helyzet és legtöbbször olyan kenyérkereső munkára, amely nem kíván meg hosszú és drága tanulmányokat, éppen e munkájuk révén kapnak plutokrata férjet, mert az együtt eltöltött hivatalos órák, a titkárnői, munkatársi viszonylat könnyebb és természetesebb alkalom a megszokásra és szeretetre, mint régen a két különböző kaszt közötti feszélyezett társas érintkezés.

Miután a fővárosi, – már teljesen európai keretek között lezajló, - estélyek és bálók is csökkennek, a vidéken is kezdik felváltani a „nagyszabású” multságokat a szerényebb igényű tennisz- és bridge-zsúrok. Már nincs szükség három banda cigányra, hogy a fiatalság kitáncolhassa magát, mert a kis ütigramofon éppúgy elszórakoztatja a terrazonon bridgelő társaságot, mint amilyen készségesen és változatosan szolgálja ki a táncoló fiatalokat. De azért igen éles kontraszt érzik meg még mindig a vidéki és fővárosi társasélet között. A fővárosi ember bizonyos fokig túltette magát a bajokon, élénkebb kontaktust tart fenn a külfölddel, sokfelé lát és a maga életéből kifelé nézni próbál, míg a vidék beleássa magát a bajaiba s a társaséletében se bírja levetkőzni azt a bizonytalanságot, amely ránehezedett az életére. A társasélet mindig megkívánta a tegnapi rossz emlék és a holnap gondok kikapcsolását, s csak a legszorosabb „jelen”-t, a minden másról megfeledkező s éppen a társaséletben élő pillanatnyi jó jelent követeli meg, de a mai magyar vidéken a „mi lesz?” megrontja a „mi van?” nemtörődő örömét. A magyar vidéket nyomja, sorvasztja ezer baj, köztük elsősorban a földreform s a vidék attól fél, hogy ez még csak első fenyegető hírnöke egy ennél is rosszabb jövőnek. Nincsenek nagy céljai többé a vidéki embernek, nem bízik a holnapban s ezzel a bizonytalan rosszérzéssel megkeseríti a ma-adott apró örömeiket is. „Mi nem olvasunk már könyvet”, – mondta elhárítóan egy vidéki nemes úriasszony társaságban, ahol egy új irodalmi szenzációt vitattak meg s ezt a szomorú kijelentést nem egy vidéki „nagyház”-ban hallottam már. A könyvet mindig luxusnak tartották vidéken, de *megengedhető* luxusnak s alkalomadtán némi dicsekvő hangárnyalattal beszéltek róla. Az idők folyamán sok minden luxus vált életszükségletté, régen fényűzési cikként kezelt dolgok váltak természetes használati tárgyakká, de ebben a folyamatban a vidék megállt ott, ahol berendezte a fürdőszobáját és villanyvilágítását, de a könyvbeszerzést (bár nem szűnt meg vágyakozása e téren is versenyt tartani a külfölddel) mégis „jobb időkre” hagyja, amikor ismét megengedhető lesz ez a „fényűzése”.

A legkülönfélébb olcsó sportok beözönlése a külföldről s megint csak a földreform kezdi kiszorítani a magyar vidéken a lovaglás sportját. Drága luxus lett a remek magyar ló s a híres vidéki istállók ritkulnak,

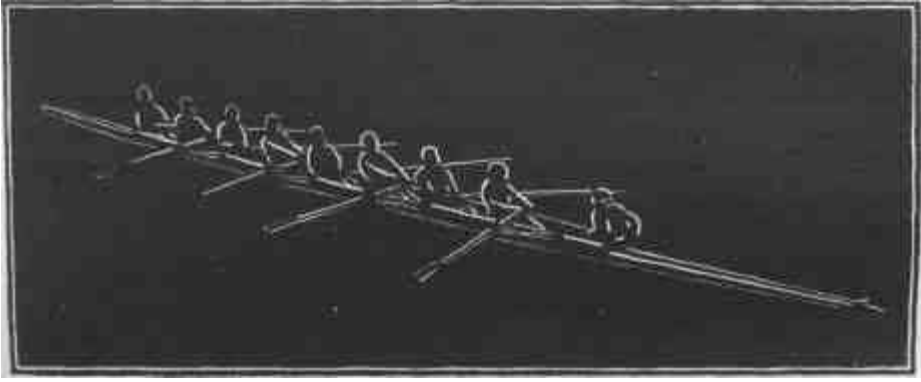
gyérülnek egyre jobban. Hol vannak a hatalmas birtokok, amelyeken egy-két órán át galoppozhatott a maga földjén a vidéki nemeskisasszony? Rövid út után már idegen területen jár ma s a reggeli friss passzióért fizetheti a drága kártérítést.

Úgy a fővárosi, mint a vidéki nagy bálók fölött egyre szélesebben terjeszti szét szárnyait a jótékonyság, tradíció nőtt, új kultúrák által szívesen fogadott régi jellege ennek a ritkuló mulatságnak. Természetesen ma is az asszonyok járnak elől a legtöbb jótékony célú bálók, ünnepek rendezésénél, mint ahogy a magyar asszonyok kezdeményezték a régi hasonló célú ünnepeket is. Emlékezetes még az az óriási arányú ünnepség, amelyet a Margitszigeten a szegedi árvíz károsultjai javára rendezett a magyar nőtársadalom, s voltak idők, mikor szív és pénz akadt arra is, hogy a messzinai katasztrófa után jótékony célú ünnepélyt rendezzenek Magyarországon. A század elején két magyar grófnő, Csáky Albinné és Pejacsevich Katinka alapították meg a főnemesi nőtársadalom kulturális életének első szervezett találkozási helyét, a Mübarátok Körét, s ez volt az első fecskéje Magyarországon a most már folyton szaporodó női kulturális szervezeteknek. Ezekről szólva, a legnagyobb nagyrabecsüléssel kell meghajtanunk a zászlót a mai magyar nőtársadalom legnagyobb alakja: Apponyi Albertné grófné előtt, aki teljes szívvel-lélekkel áll minden kulturális nőmozgalom mellé és egy gárdába vonta össze a magyar női társadalmi alakulásokat, az Angliából kiindult Nemzetközi Női Szövetség keretében, amelynek tevékeny és mindenre gondoló magyarországi elnökösszonya.

•

Bizonyos, hogy annak a különös valaminek, amelyet Voltaire óta *une chose superflue mais nécessaire*-nek neveznek, az utolsó húsz esztendőben sok és erős ellensége akadt. A felületes szemlélő csakugyan azt hihetné, hogy a demokrácia, amely az előjogoknak par excellence ellensége, megveti és túlhaladja a társasági formaságokat. De ne felejtsük el, hogy a német Gesellschaft, a francia société, az angol society és az olasz società nemcsak *társaságot*, hanem – *társadalmat* is jelent. Már pedig a demokrácia sarkalatos elve a társadalom, illetőleg a társadalmi élet harmonikus kiépítése... A demokrácia, – különösen a fiatal demokráciák, mint például a német, – a politikai intézmények megszilárdulása után bizony éppúgy megcsinálja a maga „köztársasági etikett”-jét, mint ahogyan Napoleon átvette a spanyol etikettet. Mert a lényeg örök, bármint változnak is a formák.

MEZŐ ERENC: A MAGYAR SPORT

áró Eötvös József, a lánglelkű magyar kultuszminiszter 1867-ben írt egyik cikkében a sólymázást, vadászást, lovaglást, agarászatot még a sportok közé számította. Cseppet sem meglepő ez, hiszen tulajdonképpen mai napig sem tudott kialakulni egységes vélemény arra nézve, mi tartozik a sport fogalma alá. Vannak (így a németek), akik pl. a tornát nem tartják sportnak, olyanok is szép számmal akadnak, akik a lövésztől, a ping-pongtól tagadják meg a sportjellegét, mások viszont a turisztikát a sportok közé

számítják. Ám, ha elfogadhatónak bizonyul ez a meghatározás:

A sport szórakozással és vetélkedéssel egybekötött testedzés, menten tárgytalanná válik minden vita. Meghatározásunk értelmében ugyanis ki kell rekesztenünk a sport birodalmából a báró Eötvös említette sportokat, mert egyikből hiányzik a testedző célzat, másikból a vetélkedés, a turisztikát is, mert ennek sem tartozéka a vetélkedés, az ú. n. gépsportokat, mert bennök a mozgató erőt nem a versenyző fejti ki, hanem a gép; épp így nem fogadhatjuk el sportnak – az ugratást kivéve – a lóversenyt sem.

Hazánkban évszázadokon át nagy volt a divatja a lovagi tornáknak, nemes ifjaink gerelyt, kopját törtek, nyíllal, lőfegyverrel célba lőttek, rudat hánytak, labdáztak, ám mindezzel szórakozás, időöltés vagy harcijáték volt, de meghatározásunk értelmében sportnak ezek nem tekinthetők. Nem is nyúlhat vissza tárgyalásunk régebb időbe, mint az 1825. év,

amely az első magyar testedző-intézménynek, a Pesti Nemzeti Vívó Intézetnek alapítási éve.

Ez intézet megteremtése az első komoly lépés a sportnak hazánkba való átültetésére. Nyugatról jön az ösztönzés, Franciaországból. Az új intézetnek első vívómestere Friedrich Ferenc is francia származású (eredetileg Frederic volt a neve és csak Németországban cserélte fel a németes hangzású Friedrich-re). Idővel fia vette át intézetét.

Friedricchel majdnem egyidőben egy másik külföldi mester is megtelepszik nálunk: Clair Ignác. Clair is francia származású volt. ősrégi francia nemes családból származott és mint a francia gárda tagja, Napóleont végigkísérte háborúiban s közben többször kitüntette magát. Napoleon bukása után kénytelen volt Franciaországból menekülni. Hazánkba jött és 1833-ban testgyakorló intézetet nyitott a Síp-utcában.

A külföldi mesterek sora Friedrichékkel és Clairrel még nem zárul le. A harmincas évek elején megtelepszik nálunk – az ugyancsak francia származású – Chappon Alajos., ő az első a külföldről jött mesterek közül, aki tollával is tekintélyt szerez magának, amennyiben 1839-ben testes könyvet ad ki, amelyben a tör-, kard- és bajonettvívást, valamint a gymnastikának akkor már szélében-hosszában divatos fajtát, a voltigirozást (lovon való tornászást) ismerteti, 1848-ban pedig magyar és német nyelven kiadja a párbaj szabályait is.

A három francia mesternek munkáját folytatják gyermekeik és rövidesen pezsgő vívó és gymnastikai életet teremtenek Pesten, Budán, Győrött. Velők egyidőben az Olaszhonból jött Martinengo Pozsonyban, Biasini Kajetán pedig Kolozsvárott nyit vívóiskolát. Biasini mellett báró Wesselényi Miklós buzgólkodik az erdélyi vívóélet megteremtése érdekében. E lelkes mágnásunk egyideig elnöke volt a Pesti Nemzeti Vívó Intézetnek, egyben kora legkiválóbb vívója, aki a Nemzeti Lovarda tulajdonában máig is meglévő oklevél tanúsága szerint 1829 március 16-án 2½ óra leforgása alatt megszakítás nélkül 24 ellenféllel asszózik.

Friedrich iskolájában sajátítja el a vívás művészetét a magyar Kerestessy József. 1819-ben született Pesten és 1842-ben – hat neves vívómestertől aláírt – mesteri oklevelet szerez. Rövid időre Bécsbe megy, aztán visszajön Pestre, vívóiskolát nyit, ahol a főváros társadalmának színe-java megfordul. Külföldi példákön indul el, de teljesen magyarrá gyúrja át rendszerét és – hogy csak a legkiválóbbakat említsük – kisaári Kiss Ferenc, Szemző István, de különösen a kilencvenes években Iványi Gyula személyében olyan vívókat nevel, akiknek nevét széles e hazában, de Európa-szerte is ismerték és becsülték.

Clair tornászai alapították 1863-ban az első magyar tornaegyletet, a Pesti Torna Egylet-et, amely Nemzeti Torna Egylet néven ma is központja és irányítója a magyar tornának. Innen indult el a torna az ország

minden részébe hódító útjára. Rövidesen minden nagyobb városnak meglesz a maga tornaegylete, úgyhogy 1870-ben a Nagykanizsán rendezett első országos tornaversenyen már tíz egylet tornászai vetélkednek a győzelemért.

A céllövészet már évszázadok óta kedvelt foglalatossága a városi lakosságnak. A Budai Lövész Egylet 1696-ban létesül, a kézsmárki még ennél is régibb, hiszen mai napig is megvan az a zászlaja, amelyet 1510-ben szenteltek fel. Jellemző a lövészet népszerűségére, hogy a Budai Lövész Egyletnek 1872-ben 600 tagja van, közte József főherceg és valamennyi miniszter. Még ennél is erősebb a Pesti Lövész Egylet. Hazánkban ekkoriban 73 lövészegylet működik.

Lassan-lassan más szabadtéri sportok is jelentkeznek. A korcsolyázásnak már a század első felében is vannak hívei és a Városligeti-tó meg a Duna, Balaton jege ugyancsak serceg a „vastarajos fapapucs”-tól. 1854-ben már versenyről is olvasunk.

1868-ban ellátogat hozzánk az amerikai Haynes, az ördögös műkorcsolyázó és számtalan hívet szerez ez egészséges sportnak. Rendkívül sokat jelent e sportág népszerűségének erősödése szempontjából, hogy hosszas rábeszélés után főrangú hölgyeink (köztük legelőször báró Eötvös József kultuszminiszter leányai) is megjelennek a jégen. Ugyanezen évben, 1869-ben, egyletben tömörülnek a korcsolyázósporthívei s megalakítják a Pesti Korcsolyázó Egylet-et, amely mai napig hazánk legelőkelőbb sportegyletei közé tartozik és éppen ez év elején ünnepelte fennállásának hatvanadik évfordulóját.

A század elején már az úszósporthíveinkkel is találkozunk. A nagy reformátor gr. Széchenyi István, aztán br. Wesselényi Miklós itthon sajátítják el ugyan az úszást, de azért külföldi útjuk alkalmával Párizsban úszóleckéket vesznek és egy alkalommal Széchenyi a Garonne-t is átússza.

Pesten már 1817 óta van katonai uszoda; ezt polgárok is használhatják; 1836-ban már számunkra is nyílik úszóiskola.

A nők között is egyre terjed az úszókedv: a Regélő 1839-iki évfolyamában meglepetéssel olvassuk, hogy az egyik uszodában „a déli órákban 90 kisasszony gyakorolja magát az úszásban.”

Az evezőssport is korán bontogatja szárnyait. Széchenyi már a húszas években rendel csónakokat Angliából. 1834-ben a Lánchídnál csónakdát létesít, majd hajósegylet alapításán is buzgólkodik.

Széchenyi halála után – talán kegyeletből is – mágnásaink 1861-ben új életre keltik az evezős-sportot: megalapítják a Budapesti Hajósegyletet. Nyomában a fővárosban, de a vidéken (Pozsony, Paks, Árokszállás) is evezősegyletek létesülnek és 1863-ban már az első versenyt is megtarthatják. A következő évben már oly nagy a tekintélye a regatta-

nak, hogy miatta még az Akadémia is elhalasztja ülését, hogy tagjai az épülete előtt levő célban végignézhessék az evezősök küzdelmét. 1865-ben Ferenc József megjelenésével tünteti ki a versenyt.

Ide kívánczik még két magyar sportifjúnak remek teljesítménye: Birly István és Rosti Pál 1863-ban Rotterdamból csónakon levezett Budapestig. Útjukról pompás albumalakú munkában számolt be Birly István.

Főrangú ifjak rendezik hazánkban, sőt talán a kontinensen is az első atlétikai versenyt: Pozsonyban, 1863-ban. Egyetlen számból, akadályfutásból állt. A 276 m távolságon gróf Dessewffy Aurél győzött 54 másodperces idővel. Atlétikánkban ez az első számszerű eredmény!

Ebben az időben kezdődik gróf Esterházy Miksának a szabadtéri sportoknak magyar talajba való átültetését célzó nagyvonalú tevékenysége. Hosszabb időt tölt Angliában és Amerikában s közben megismerkedik az angol-szász sport intézményeivel és áldásaival. Angliából egyremásra küldi „Viator” jelzésű cikkeit, amelyekben az angol sport rendszerét, céljait ismerteti. Ahogy hazajön, 1875 ápr. 8-án megalakítja a kontinens első atlétikai egyletét, a Magyar Atlétikai Club-ot. Röviddel megalakulása után versenyt is rendez.

Esterházy fellépéséig semmi nyoma sincs az ökölvívásnak. Klubja első mérkőzésén két pár vetélkedik, de néhanapján maga a nemes gróf is nekivetkőzik, azonban jellemző a korabeli felfogásra, hogy egyik-másik szabályos ütését sértésnek veszik és egy alkalommal majdnem lovagias ügye támad a klub egyik kiváló atlétájával, Porzsolt Ernővel.

Ezidőtájt jön be hazánkba az első velocipéd. A francia Michaux találmányát nem fogadja osztatlan tetszés, a közönség, de lapjaink is gúnyolják e sport híveit, de ezek – sportemberhez méltóan – kitartanak s amikor 1880 júniusában Zmertych Iván, a MAC tagja Londonból 30 nap alatt hazahajt Budapestre, megváltozik a hangulat s már a hatóság is kezdi komolyan venni az új sportot.

1883 aug. 18-án rendezik hazánkban az első kerékpárversenyt az ügetőpályán.

Nagy lelkesedéssel karolják fel a kerékpárosok a turisztikát is. Hosszú ideig Philipovits Emil a legkiválóbb versenyzője hazánkknak. 1886-ban az 1 kilométeres távon elért 1 perc 42 másodperces eredménye nemcsak nálunk, de Ausztriában, Németországban is rekord. Nagy kirándulások izgatják ez időben sportolóinkat s csodálatosképpen Párizs az álma majdnem valamennyinek. Innen gyalogol haza 1881-ben Zmertych Iván: az 1530 kilométeres utat 28 nap alatt teszi meg, ide rándul kerékpáron Borbély György tanár Tordáról 1889 nyarán, s vissza is kerékpáron teszi meg az utat, összesen mintegy 4271 km-t 72 nap alatt.

A Magyar Atlétikai Club életének hatodik évében már a hanyatlás jelei mutatkoznak. 1880-ban az immár hagyományossá vált viadalokat sem rendezik meg s az atlétika ügye egyre jobban kátyúba kezd kerülni. Ám akad néhány lelkes sportember, aki a már hanyatló zászlót erős kézzel markolja: Kolozsvárott 1883-ban megalakítják a Kolozsvári Atlétikai Club-ot.

A tornászok berkeiben csend honol a nyolcvanas évek közepéig, itt-ott egy-egy díszturnát rendeznek, máskülönben agyarkodnak az atlétikára, amelynek a híveit ellenségnek tekintik. El is nyomnak minden megmozdulást, amely tagjaik között az atlétika érdekében észlelhető, de az elégedetlenség – a vezető fővárosi egyletben – egyre nagyobb, rövid időn belül két nagy csoport is kiválik belőle s 1885-ben megalakítják a Budapesti Torna Club-ot, három évvel később pedig a Magyar Testgyakorlók Körét. Utóbbi egylet zászlajára írja a szabadtéri sportok művelését is és tagjait a polgári középosztályból sorozza. Atlétikai versenyei után 1892-ben ez az egylet rendez 10 versenyszámmal az első nagyszabású úszóversenyt hazánkban. A következő évben, 1893-ban már megalakul az első – legalább eleinte – tisztán úszással foglalkozó egyesület, a Magyar Úszó Egyesület. 1894-ben már versenyeket is rendez, amelyeken pompás eredményt ér el Deutsch Gyula, az MTK tagja. Utóbbi 1895-ben itthon is, külföldön is számtalan klasszikus versenyt nyer és egy alkalommal megveri a német Kniese Pált, az akkori idők kiváló Európa-bajnokát is. Ebben az évben Bécsben Európa-bajnokságot nyer Hajós Henrik, akinek a neve a következő évben világszerte ismertté válik az első modern Olympian, Athénben kivívott győzelme révén. Ám mielőtt erről beszélünk, tekintsünk végig a többi sportágnak a millenniumig elért fejlődésén.

A kerékpáros sport erősen gyarapszik. 1889-ben megalakítják a Magyar Kerékpáros Szövetséget.

1894-ben megrendezi a szövetség Magyarország bajnokságát egy angol mérföldön, valamint 10 kilométeren. Mindkettőt Rottenbiller (MTK) nyeri, aki ezidőtájt verhetetlen versenyzőnk.

1888-ig 82 tornaegyesület keletkezik hazánkban. Az országos szövetség megalakítása (1885-ben), majd az 1891-ben első ízben megrendezett országos ifjúsági torna verseny sokat lendít a tornának eléggé árva ügyén.

A nehéz atlétika lassan jelentkezik, úgy látszik nincs bennünk elég kitartás ennek műveléséhez. Itt-ott rendeznek egy-egy súlyemelő, ökölvívóversenyt, sőt a MAC 1893-ban már birkózóviadalt is, de jelentősebb készségek, kiemelkedő eseménynek még nincs nyoma.

Az első vívóakadémiát 1893-ban rendezik nálunk, de ezen még csak olasz nagyságok mutatják be képességeiket. Felbuzdul a példán a MAC és 1895-ben vállalkozik az első magyar nemzetközi vívóverseny megrende-

zésére. Iványi Gyula révén miénk a győzelem a kardvívásban, a többi számban külföldieké a babér.

A korcsolyázás is sokáig szórakozásszámba ment nálunk is, a külföldön is, de amikor 1892-ben megalakították a Nemzetközi Korcsolyázó Szövetséget, megteremtették a lehetőséget, hogy a korcsolyázás is bevonuljon a sportágak közé. Ez évben rendezik a bécsi „Wiener Eislauf Verein” Európa műkorcsolyázó bajnokságát s a mi Földváry Tiborunk a nagy versengésben a második helyet tudja magának biztosítani. Földváry sikere jótékonyan hat korcsolyázó életünkre és ahogy a Budapesti Korcsolyázó Egylet 1895-ben fennállásának huszonötödik évét ünnepli, abban a megtiszteltetésben részesül, hogy megbízást kap az Európa-bajnoki versenyek rendezésére. Neves versenyzők látogatnak el hozzánk, Bécs kiváló gárdával vonul fel, de nem tudja megakadályozni, hogy a műkorcsolyázóversenyben ne a mi Földvárynk szerezze meg a büszke „Európa-bajnok” címet.

Evezős életünknek keletkezésétől kezdve híre van a külföldön, hiszen az „Unió” nevű egyletünk már 1867-ben meghívást kap a párizsi viláckiállításra kapcsolatos versenyekre, evezőseink nagy kirándulásokra vállalkoznak, valójában azonban csak az 1892. évtől beszélhetünk igazi sportról. Fülepp Kálmán buzgalmára ekkor tömörülnek evezőseink szövetségbe.

A kilencvenes években honosodik meg nálunk a teniszsport is. Itt az érdem a Budai Torna Egyleté: játékeret létesít egyik üres telkén. Az egylet állítja össze először a tenisz-szabályokat és 1895-ben egyik tagja, Demény Károly, már az országos bajnokságot is megszerzi az egyletnek.

Az 1896. év hazánk fennállásának ezredik éve. Csodálatos véletlen, hogy e minden magyar ünnepi éve egybeesik a világ eddig egyik legszebb, élettartamra is legnagyobb kultúrintézményének, az ókori olimpiának a felújításával. Báró Pierre Coubertin-nek, a francia atlétikai szövetség titkárának lelkében fogamzik meg e gyönyörű gondolat. Az ő buzgólkodására 1894 június 16-án nemzetközi kongresszus ülészik Párizsban, magáévá teszi Coubertin gondolatát és az 1896 évre ki is tűzi az első olimpiát, megrendezésével pedig a sportok klasszikus hazáját, Görögországot bízta meg. A hellén nép vállalja is a megbízatást, megkezdik az előkészületeket, de közben kiderül, hogy nincs elég pénz a költséges ünnepekre. *Ekkor felvetődik a gondolat, hogy az első olimpiát Budapesten kellene rendezni, mégpedig kapcsolatban a milleniumi kiállítással.* A gondolat itthon lelkesedéssel tölti el sporttársadalmunkat, de megvalósítása hajótörést szenved: a vezető tényezők a rendelkezésünkre álló szerényebb eszközöket, továbbá az idevágó tapasztalatok teljes hiányát, különösen pedig hazai testi nevelésünknek még mindig jelentékeny emelésre szoruló színvonalát hozzák fel okul, hogy a verseny rendezését nem engedélyezik.

Íme, egy kis áldozatkészség árán a mi nevünkhöz fűződhetett volna a régi olympiai játékok felújításának dicsősége. Ám azért a gondolat, hogy a rendezést nekünk ajánlták fel, nagy megbecsülése volt hazánknak és sportunknak.

Averoff görög kereskedő bőkezűségéből az olympia mégis Athénben került eldöntésre. Kisded csapatunkkal mi is megjelentünk az első világversenyen s Hajós Alfréd két olympiai bajnoksága (100 és 1200 méteres úszás), aztán az atlétikában elért három szép helyezésünk (Dani Nándor 800, Szokolai Lajos 100 méteres és Kellner Nándor, marathoni futás), tiszteletet szerzett testi kultúránknak. Itthon pedig a nemzet hálája várta kiváló ifjainkat. Még el sem ült ünneplésük, máris újabb esemény: a MAC május 14-20. között rendezett vívóversenye hozta lázba sporttársadalmunkat. Kilenc ország vívóművészei adtak nálunk egymásnak találkozót, a mieink az egyetlen Iványi Gyulát kivéve alul maradtak a küzdelemben, de nem is csoda, hiszen olyan ellenfeleik voltak, akiknek a neve már világszerte ismert volt. Santelli Italo nyerte a mesterek kardvívását, a francia Lucien Merignac pedig – anélkül, hogy csak egy tust is kapott volna – a mesterek törversenyében győzedelmeskedett. Iványi második lett az amatőrök kardversenyében. *Sporttörténelmünk büszkeséggel jegyzi föl, hogy a törversenyben résztvett és aranyérmeket is nyert Horthy Miklós, akkor sorhajózáslós, most Csonka-Magyarország bölcs kormányzója.*

Az első modern sportpálya 1896-ban létesül a fővárosban, az ú. n. Millenáris-pálya. Betéti alapon keletkezik, majd átalakul részvénytársasággá s idők folytán otthont nyújt minden szabadtéri sportnak.

1897-ben – főleg Szokolai Alajosnak, a magyar atlétika mindmáig egyik legnépszerűbb hívének buzgólkodására – megalakul a Magyar Atlétikai Szövetség. Az „atlétizmus” az akkori felfogás szerint magában foglalja a vívást, birkózást, súlyemelést, sőt még az úszást, vízipólót is és az új szövetség is mindezekre kiterjeszti fennhatóságát, elkészíteti szabályait és ezzel, valamint ez ágak versenyeinek szakszerű rendezésével az egyetemes magyar sport szempontjából értékes munkát végez.

Ez évben vonul be a sportágak közé a futball is. Diákok erre-arra már rég rugdalták a labdát, de a Budapesti Torna Club verbuválta össze az első csapatokat. Hamarosan minden nagyobb egyesületünk megalakítja a maga csapatát. A Millenáris-pályán folynak a vetélkedések eleinte csak barátságos alapon. Az alapító BTC a hőse az új sportnak, az ő csapata játszik először külföldön is és néhány kudarc után már a harmadik évben sikerrel szerepel a császárvárosban. Már az első évben új csapatok alakulnak és közülök a Műegyetem csakhamar felzárkózik a BTC-hez. 1901-től már a bajnokságért is játszanak, miután 11 egyesület részvételével megalakítja a szövetséget is; most már *mi* sem áll útjában a fejlődésnek.

Húsvétkor már angolok játékában gyönyörködhetik közönségünk: a Richmond AFC csapata a vendégünk s négy mérkőzésen 20 góllal terheli meg a magyar hálót, maga pedig egyet sem kap. Ellene szerepelt első ízben magyar válogatott csapatunk. Rövidre reá a Southampton látogat el hozzánk és két mérkőzésen elért 21:0 gólarányával, meg remek technikájával valósággal elbűvöli közönségünket.

Az 1898. év a kerékpársport fekete esztendeje. Nagy népszerűsége láttára a főváros közgyűlése minden kerékpárra öt forint adót vet ki. A kerékpárosok minden erejükkel tiltakoznak ellene. 1899 január 15-re országos tiltakozó nagygyűlést hívnak egybe, de eredményt nem tudnak elérni s így e viruló sportág derékban törik ketté. Pedig akkor már nagy sikerekre tekinthetnek vissza kerékpárosaink: Wiegand, Rottenbiller, Lauber Dezső, Lilies Milutin, Manno Miltiades, Gillemot Ferenc külföldi viszonylatban is értékes eredményeket érnek el, Gerger Ferenc pedig megnyeri a Párizs-Bordeaux között rendezett táwersenyt.

Hajós Alfréd kettős olimpiai győzelme a mellett, hogy a magyar úszósportra terelte az egész világ úszótársadalmának a figyelmét, itthon is termékenyítőleg hatott. Az úszók Hajós klubjában, a Magyar úszók Egyesületében tömörülnek. Ekkoriban tűnik fel Gräfl Károly. Már 1896-ban Ejury Lajossal együtt Siófok és Balatonfüred között átússza a Balatont, majd 1897-től egyre szebb győzelmeket arat. 1900-ban megalakítja a Balatoni úszók Egyesületét és ezzel talpraállítja már-már lankadó úszósportunkat.

A század első évében immár a második modern olympia kerül előtérre. Párizs a színhelye a világversenynek. Újra hallatunk magunkról Bauer Rezső (BTC) világrekorddal (36.04 m) nyeri a diszkoszvetést és egy még gyermekorban levő úszónk, Halmay Zoltán, ha győzelmet neír is tud aratni, de három számban elért pompás helyezéssel becsületei szerez hazájának.

Baueron kívül Gönczy Lajosunk révén is III. helyhez jutottunk a magasugrásban. Büszkék vagyunk e két eredményünkre, mert Amerikai és Anglián kívül mi voltunk az egyetlen nemzet, amely sikert tudott felmutatni az atlétikában. Az atlétika, de a futbal szempontjából is nagy nyereséget jelent, hogy a Magyar Atl. Club 1901-ben a Margitszigetei remekfékvésű, pompás pályához jut.

Halmay már verhetetlen itthon a rövid távokon, de a hosszabbakoi egy ideig sem ő, sem más nem mérkőzhetik Balatoni Gräfl Károllyal. Áír már feltűnőben az új csillag Kiss Géza személyében s az 1903. évi bajnokságban csakugyan le is győzi nagy ellenfelét.

Halmay meg Kiss képviselték színeinket a harmadik Olympian, 1904-ben St.-Louisban. Halmay kettős győzelmet aratott (50 és 100 yardon utóbbin 1 perc 2½ mp ideje világrekord volt), de Kiss Géza is második

lett az 1 angolos bajnokságban. Halmay a következő évben 59 másodperces világrekorddal győz az angol 100 yardos bajnokságban.

Atlétikánk a millennáris év óta hihetetlen arányokban fejlődött. Már 1896-ban nemzetközi kapcsolatok megteremtésén fáradoznak vezetőink. A MAC atlétái résztvesznek a prágai Spárta Atletik Club versenyén és nyolc versenyszámból hatban győzedelmeskednek. Szokolai 10.2 másodperces, akkor remek idővel veri 100 yardon a németek szemefényét, Kurt Doerryt és stafétánk (Gerentsér, Stankovits, Szokolai, Zachár) is biztosan győzi le a prágai és berlini együttest. Prágai atléták is egyre gyakoribb vendégeink lesznek *és cseh szomszédainkkal olyan meleg baráti viszonyba kerülünk, hogy az 1898 június 12-iki nagy versenyükre szóló meghívásukat és a verseny feltételeit magyar nyelven (!) küldik meg egyleteinknek.*

1902-ben újból nagy tisztesség éri atlétikánkat. Kauser Jakab, a MAC atlétája megnyeri Anglia rúdugró bajnokságát. Ez az első eset, hogy kontinentális atléta e büszke trófea birtokába jutott. Fóthy Nándor pedig világrekordot állít fel a diszkoszvetésben (41.91 m).

Ez évben tűnik fel a MAC fiatal atlétája, Mező Béla, aki 2 éven át mint sprinter és távolugró verhetetlenül uralkodik a salakon. A középtávok hőse ezidőben Nagy József, a MUE tagja.

A millennáris évben rendezett nemzetközi vívóverseny tapasztalatai döntő befolyást gyakoroltak vívósportunkra. Az olasz iskola elbűvölt, megbabonázott mindenkit. Santellit már nem is engedték visszaháza: a MAC vívómestere lett, de a többi egyesület és vívóiskola is jórészt olasz mestert szerzöttetett. Vívóink lázas buzgalommal igyekeztek az új rendszert elsajátítani, a nélkül azonban, hogy szolgálai módon mindenestől átvették volna. Átgyúrták, a magyar temperamentumnak megfelelően átalakították, amit a külföldi mesterektől tanultak.

1899 tavaszán ellátogat hozzánk Kirchhoffer Alfons, a világhírű párizsi mester és Santellivel vívott törassautja feledhetetlen emlékeket hagy hátra. Ez évben rendezzi meg a MAC első ízben a Keresztessy-emlékversenyt. A győzelmet és vele a legjobb magyar kardvívó címet Gáspár Arthur, az Arlow-iskola vívója szerezte meg. Törben ugyanakkor Berti László győzött.

Ekkoriban a vívásnak is a Magy. Atl. Szövetség a legfőbb fóruma. Ez rendezi meg 1900-ban az első bajnoki versenyt is, amelyen kardban Porteleky, törben Mészáros Ervin diadalmaskodik.

A lawn teniszsport fejlődését biztosítja az évről-évre megrendezett bajnokság. Báró Dániel Tibor, Yolland Artúr, Segner Pál a hősei az 1896-tól 1903-ig terjedő időnek.

Manno kitűnő eredménnyel szerepel mint evezős is. Számtalan

hazai és külföldi győzelem után 1906-ban Henleyben megveri az angolok szemefényét, A. Stuartot is. Evezősportunk különben is fokozatos fejlődést mutat a kilencvenes évek derekától. Új egyletek keletkeznek (Duna, MAC evezős-osztálya, Pannónia, Sirály, Szolnoki Evezős-Egylet) és egyre erősebb érintkezést keresnek a külföldiekkel. Az 1893-tól 1903-ig tartott szövetségi versenyeken a Neptun 25, a Nemzeti 17 győzelmével vezetőegyleteink közé tartozik, de a Pannónia már erősen sarkukban van, hogy aztán rövidesen valamennyit maga mögé utasítsa.

Manno nevével találkozunk első futbalistáink között is, de kerékpárosaink, sőt atlétáink között is tisztos helyet tudott magának biztosítani. Általában a század fordulóján elég gyakran jegyzik fel annaleiseink az olyanok nevét, akik több sportágban is edzik magukat és mindegyikben eredményesen is tudnak szerepelni (Hajós Alfréd, Porteleky, Halmay Zoltán, Holics Ödön, Gräfl Károly, Bodor Ödön, Gillemot Ferenc.) A sokoldalúságra való törekvés egyre jobban mutatkozik tornászainknál is.

1906-ban Görögország a modern olympiai játékok felújításának tizedik fordulóját azzal ünnepelte meg, hogy ú. n. soron kívül való olympiát rendezett. 4X250 méteres stafétánk (Halmay, Kiss, ónody, Hajós Henrik) a világ minden úszónemzetével szemben bebizonyította felsőbbségét. Ugyanekkor a szabadkai Sztantits olympiai bajnok lett a 3000 méteres gyaloglásban.

Úszósportunknak még mindig világszerte megvan a becsülete. Nagy érdeme ez Halmaynak, de nem kevésbé egyletének, az MTK-nak. Halmay egymaga nyolc ízben javít világrekordot, kétszer nyer világbajnokságot, összesen 22 bajnokságnak a birtokosa; mellette Toldy Ödön és Hajós Henrik is sok remek győzelemmel emeli egylete tekintélyét. 1907-ben az úszók is külön szövetséget alakítanak. Londonban, az V. modern Olympian már leáldozóban van úszóink csillaga. Halmay második helyre szorul Daniels mögött és az ő szerencsétlen versenyzése miatt biztos győztesnek hitt stafétánk is csak a második helyre tud beúszni. Sokat vártunk Las Torres Bélától is, de nem váltotta be reményeinket.

Atlétáink ismét csak néhány jó helyezést értek el (értékes az olympiai stafétában – Bodor remek futása révén – elért harmadik helyünk), helyettük a birkózásban jutottunk világsikerhez Weisz Richárd révén.

Vívóink szorgalmas munkája Londonban termetté meg gyümölcsét. Fuchs Jenő kiverekszi a kardvívás egyéni bajnokságát. Mienk lett a kardvívó csapatbajnokság is. Ezzel a világ kardvívó nemzeteinek élére szökünk.

Atlétikánk lezorult arról a díszes helyről, amelyet az évszázad elején még elfoglalt Európa nemzetei között, de egy-egy eredménnyel még

MAGYAR SPORT I.

Felső kép: Borbély György Parisba indul, 1889 június 25.

Középső kép: Francia atléták Budapesten az FTC versenyén, 1925 szept. 7. Barsy 800 méteren 1 p 54.3 másodperces idővel legyőzi Barátont. (Jobbról balra Barátont, Barsy, Jousse)

Alsó kép: Terstyánszky és Gaudin francia mester tőrmérkőzése az 1924. évi párisi Olympian

MAGYAR SPORT II.

Az 1928. évi amsterdami olympia magyar győztesei és helyezettei Magyarország Kormányzójánál való fogadtatásuk után

magára tudja vonni a figyelmet. Somody magasugrókéességeit világszerte ismerik és sokszoros bajnokunk, Szathmáry Kálmán is becsültté teszi nevét, amidőn 1910-ben megnyeri Anglia rúdugróbajnokságát. Kóczán ismételt világrekordot dob gerellyel, de az olympiai versenyeken szerencsétlenül versenyez. A svédek rendezte Olympian ismét csak a küzdősportok hoznak sikert színeinkre. Fuchs megismétli kardgyőzelmét és vívósportunk megőrzi hegemoniáját. Kellemes meglepetésként hatott Prokopznak a 300 méteres céllövőversenyben aratott győzelme. Varga Béla remek technikájával is csak a harmadik helyet tudta megszerezni a közép súlyúak birkózásában.

Gyengén szerepeltek atlétáink és minden eredmény nélkül versenyeztek úszóink is. Régi dicsőségünknek itt már nyoma sem volt, ellenben tornászaink második helyre jutottak a csapatszettornázásban.

Futbalistáink mindjárt első mérkőzésükön az angolokat kapták ellenfelül és 7:0 arányban szenvedett vereségük után már csak a vigaszdíjban aratott győzelmükkel kárpótolhatták magukat. Mi túrés-tagadás, labdarúgóinkat vérmes reményünk kísérte az olympiára. Az előző években futbalsportunk hihetetlen mértékben megizmosodott. Tünelmes játékosok termettek a magyar humuszban és Schlosserhez, minden idők legjobb magyar játékosához méltán kapcsolódtak olyan labdaművészek, mint Domonkos (kapus), Rumbold (jobb hátvéd), Bíró és Károly (fedezet-játékosok), Borbás (balszélső). Válogatott csapatunk ismételt megsemmisítő vereséget lóért a csehekre (1907 és 1908-ban, mindkét-szer 5:2 arányban), Bécs otthonában is kikapott és az angol válogatottat 4:2-nyire megközelítettük. Ekkoriban élte a Ferencvárosi Torna Club, de talán labdarúgó sportunk is aranykorát. Válogatottunk 1910-ben már a monarchia határait is átlépi és Párizsban (3:0), Milanóban (1:0) diadalmasan hordja meg színeinket s ha Svájtól vereséget szenvednek is (0:2), nemzeti önállóságunknak a külföld előtt való hangsúlyozása szempontjából óriási a jelentősége e túrának.

Ekkoriban létesül két nagy sporttelepünk, az FTC-é és az MTK-é is. Ennek a két sportintézménynek életrehívása jótékonyan hat a másik szabadtéri sportra, az atlétikára is és az 1914. év óriási atlétikai eredményei már a pompás pályák hatását mutatják. Még ez évben Kóczán Mór megnyerte Anglia gerely vető bajnokságát.

Teniszezőink 1907-ben megalkotják szövetségüket; ez időtájt már oly neves versenyzőkkel büszkélkedhetünk, mint Madarász Margit, majd Cséry Katica, akik a külföld legjelesebbeivel szemben is dicsőséggel veszik fel a küzdelmet.

Korcsolyázó sportunknak Kronberger Lilly és Méray Horváth Opika szereznek a külföldön is megbecsülést.

Az 1913. év krónikájához két fontos esemény fűződik: kiválnak a MASZ-ból a vívók és külön szövetséget alkotnak, aztán hosszas vajúdas után megalakul az Országos Testnevelési Tanács, amely eleinte csendes, véleményező szerv, de idők folytán a magyar sport irányító szerve, legfőbb fóruma lesz. Elnöki székébe Gerenday György személyében a magyar sport egyik legérdemesebb munkása kerül.

Hihetetlen buzgalommal készült mindenki az 1916. évi, Berlinbe tervezett olimpiára, amikor 1914 nyarán végigsüvöltött Európán a háború vérzivatarja. Itthon elcsendesedtek a sportterek, legfőleg a még katonasorban nem lévő gyermekek edzették izmaikat. Aztán jöttek a szomorú hírek: bajnokúszóink, kiváló atlétáink, evezőseink egyre-másra hullottak el és hovatovább nem volt sportág, amely több kiválóságát ne gyászolta volna. Mudin Imre és István, Kovács György, Gillemot Ferenc (atléták), Las Torres, Demján (úszók), Bánó, Hornung (evezősök), Zulawszky, Békessy, Szántay (vívók), Izsó, Korody, Sugár István, de a többi neve is glóriától övezetten él minden magyar sportember lelkében.

A nagy világgégés után romjaiból kellett feltámasztani a magyar sportot. Legelőbb futbalsportunk tér magához. A szövetség egymásután újítja fel nemzetközi kapcsolatait. Itthon hosszú időn át az MTK a bajnok és színeiben szerepel minden idők legjobb magyar csapata, amely külföldi ellenfeleit is valósággal lehengereli.

A külső országokkal való érintkezés lassan eloszlatta a világháború alatt keletkezett ellentéteket. De nem maradt el a hátránya sem az újra megindult érintkezésnek. Itthon nehéz viszonyok következtek, gazdaságilag teljesen leromlottunk és kenyértelen fiatalságunk között bizony igen sok volt a kiváló futbaljátékos is. Ameddig lehetett, túrték, aztán engedtek a külföldről egyre gyakrabban jövő hívó szónak, elkezdtek szállingózni kifelé és egyszerre csak azon vettük észre magunkat, hogy immár Európa-szerte híres játékosaink, mint Plattkó, Schaffer, Schlosser, Szabó Péter, Konrád, Károly, Viola, Hirzer búcsút mondtak hazájoknak és részben mint játékosok, részben mint oktatók idegen országokban helyezkedtek el. A magyar futbalista kapós sport-portéka lett. Nagy veresiséget szenvedett így futbalsportunk, az eltávozott nagyságokat nem tudta pótolni, akik itthon voltak, azok jórésze is kedv nélkül játszott, hiszen a megélhetés gondjai egyre jobban szorongatták őket. Hangok hallatszottak, hogy a nagy bevétellel rendelkező egyesületek valamilyen formában menjenek játékosaik segítségére, de a megoldást nem tudták megtalálni. Nyilvánvaló volt, hogy sokáig nem lehet fenntartani ezt az állapotot, amelyben már senkiről sem lehetett tudni, igazi ama tör játékos-e, vagy álamatőr-e, aki titokban anyagi támogatást kap. Ebben a zűrzavaros hangulatban jelent meg válogatottunk az 1924. évi párizsi Olympian és az a súlyos vereség, amelyet az eddig jóformán ismeretlen egyiptomi

csapat mért reá, mindenkivel megértette, hogy az addigi állapotok tovább nem tarthatók fenn. Kellő előkészítés után különválasztották az amatőröket azoktól, akik nyíltan tisztességes kenyeret várnak futbaltudományuktól és 1926-ban nálunk is polgárjogot nyert a professzionista sport.

A professzionista bajnokságok hőse eleddig a Ferencváros csapata. A magyar válogatott csapat (1902 óta) az egyes országok ellen válogatott mérkőzései során a következő eredményeket érte el:

	5 be	sztria	gium	ország	ptom	ország	anciaország	ngyelország	metország	be ső I-Németors	be szép-Német orsz:	rvégia	ország	ország	be anyolország	o sj?	ország	észen
Játszott	4	64	2	11	1	2	5	6	8	2	2	1	7	2	2	8	8	134
	-	29	1	5	-	2	4	6	4	2	2	1	4	2	-	5	4	71
Vesztett	4	22	1	4	1	-	1	-	1	-	-	-	1	-	2	2	1	40
Eldöntetlen	-	13	-	2					3				2			1	3	24
Adott gólok száma ..	4	13	3	26	-	8	22	19	21	4	8	6	20	21	2	28	18	349
Kapott gólok száma..	26	13	3	24	3	2	5	1	11	-	5	-	8	-	5	10	14	247

Teniszsportunk – nemzetközi viszonylatban – bizony nem jelent nagy értéket. Kehrlingünket a világ legjobb játékosai közé sorozzák, ám egy fecske nem csinál nyarat!

Lauber Dezső személyében a golfsportban is van nemzetközi értékünk.

Legjobban szenvedett a háború következtében úszósportunk. Itt előbb a vidék megszervezéséhez fogott a szövetség. A régebben elhanyagolt vidék előretört s ma már túlszárnyalta a megfelelő uszodák nélkül szűkölködő fővárost. A párizsi olympian Bartha révén a hátúszásban már a harmadik helyet megszereztük, Amszterdamban pedig Bárány István, a sokszoros magyar és angol bajnok, rekorder, a 100 méteres úszásban közvetlenül az olympiai bajnok mögött végzett. Ideje 1 percen belül volt!

Vízipólózóink már a párizsi Olympian ízelítőt adtak képességeikből, amikor a verhetetlennek hitt angol csapatot legyőzték, de a további küzdelmeket még nem bírták. Azóta mostoha uszodaviszonyaink mellett is rendkívüli buzgalommal készültek az amszterdami nagy összecsapásra és

még a rettegett francia és belga együttessel szemben is diadalmasan állták meg helyüket. Amszterdamban biztos győztesnek látszottak, de a sors másképp akarta: győzedelmes mérkőzések után éppen az utolsó harcban, a németek ellen buktak el.

Atlétikánk elég hamar erőre kap, úgyhogy svéd barátainkkal vívott nemzetek közötti mérkőzéseinken 1921 és 1922-ben már becsülettel álljuk meg helyünket. Ezidőtájt fejlődik naggyá Gerő Ferenc, akit az 1923. évben joggal tarthattunk Európa legjobb sprinterének. A háború után kezd a salakon dolgozni Somfay Elemér és a párizsi Olympian már a világ legjobbjai között is dicsőséggel szerepel, amikor a pentatlonban a második helyre kerül; tetézi hírnevét a következő évben a hármasugrásban szerzett angol bajnokságával is. Angol bajnokságig vitte még kívülé Marvalits a diszkoszvetésben (1927) és Szepes Béla gerely vetésben (1925 és 1927). Szepes lett az az atlétánk, aki az amszterdami Olympian ugyancsak a gerelyvetésben elért második helyével megmentette atlétikánk becsületét. A többiek szerencsétlenül versenyeztek. Képességeik után egészen más eredményeket várhattunk tőlük: Karlovits már 1925-ben 3.90 m-t ugrott rúddal Párizsban a colombesi stadionban, ugyanakkor Püspöki 7.28 m-rel győzött a távolugrásban, Késmárky néhány héttel az amszterdami olympia után 194 centiméterre javítja a magyar magasugrórekordot, ugyanakkor Egri az egész világot bámulatba ejti 47.37 méteres diszkoszvetésével. Ezzel az eredménnyel mindkettőjük elől lehetett volna Amszterdamban.

A nehéz atlétikai ágak mindjárt a háború után kiváltak az Atlétikai Szövetségből és önálló alakulatban tömörültek. Varga Béla és Radvány Ödön, a háborút megelőző idők e két lelkes bajnoka veszi kezébe a birkózás ügyét. Egyideig még maguk is versenyeznek és értékes diadalokkal öregbítik hírnevüket (Radvány Bécsben 1920-ban világbajnokságot nyer súlycsoportjában), majd neveltjeik révén szereznek nagy érdemeket. Párizsban már megmutatja oroszlánkörmeit ifjú gárdánk: Keresztes Lajos második lesz a könnyűsúlycsoportban, Badó Raymund pedig harmadik a nehézsúlyúak között. További fejlődésünket mutatja az 1927. évben fővárosunkban rendezett Európa-bajnoki birkózóverseny, amelyen két győzelmünk mellett (Papp László és Badó) két másik súlycsoportban értékes helyezést tudunk elérni.

Az amszterdami Olympian már egész természetesnek tartotta mindenki, hogy a világ első birkózói között legyünk. A bizalomra érdemesség is tették magukat ifjaink: Keresztes megszerezte a könnyűsúlyban az olympiai bajnokságot, míg Papp László csak heroikus küzdelem után szorult a második helyre a középsúlyúak között.

A párizsi olympia után a birkózóktól elválnak az ökölvívók és önálló szövetséget teremtenek maguknak. Egyik szép győzelmet a másik után

aratják, mégis kellemes meglepetés erejével hat, amikor Kocsis Antal légsúlyú ökölvívónk olympiai babérhoz juttat bennünket.

A nemzeti múltunknak, fajunk vérmérsékletének legmegfelelőbb sportágban: a vívásban is elég hamar lábrakapunk, bár hősi halált halt derék vívóink hiánya, kétszeres világbajnokunk, Fuchs Jenőnek visszavonulása érezteti hatását. Az antwerpeni Olympian nem jelenhetünk meg és így egyelőre hiányzik az alap a külfölddel való összehasonlításra. A Magyar Athletikai Club kardhegemóniája meginog, de a törben közelébe sem jutnak a többiek. A régi békebeli kiváló versenyzők (Krencsey, Mészáros, Rády, Tóth Péter, Schenker, Garai) mellett egyre jobban előtörnek a fiatalok és Dunay, ifj. Santelli (a kiváló mester fia), Terstyánszky, Posta, Glykais méltó versenytársaik lesznek.

Az 1924. évi párizsi olympia az első alkalom, ahol mód nyílhatik annak bizonyítására, hogy a világháború alatt nem csorbult ki a magyar vívókard éle. Pósta Sándor visszahódítja számunkra a kardvívó egyéni bajnokságot és Garai személyében még a harmadik helyre is magyar vívó verekszi magát. A kardcsapatbajnokságban is csak tussarányal szorultunk a második helyre, Olaszország mögé. A törccsapatbajnokságban általános meglepetésre a harmadik helyre kerülünk.

A következő évek szakadatlan magyar sikerek jegyében telnek el. Az 1925. évi Európa-bajnokságot Garai nyeri, de az utána következők is mind honfitársainkból kerülnek ki. Ugyanez a kép a következő két év Európa-bajnoki viadalain is. Gombos lesz mindkétszer bajnok, de a helyezettek is ismét csak jórészt magyarok.

A világnak talán eleddig legkiválóbb vívógárdája mérte össze erejét Amszterdamban a kilencedik modern Olympian. Már a csapatversenyek megmutatták, hogy minden csepp erejét bele kell adni a küzdelembe annak, aki a koszorút meg akarja szerezni. Idegőrlő viaskodás után, amelyben különösen Petschauer csillogtatta tudását, győztesen kerül ki csapatunk (Petschauer, Garai, Terstyánszky, Rády, Gombos, Glykais) a küzdelemből. Az egyéni verseny után ismét magyar zászlót lenget a holland szél, miénk a bajnokság (v. Terstyánszky Ödön), de még a második hely is (Petschauer Attila). Itthon örömmámorban úszik mindenki, hiszen a magyar kard újra teljes fényében villog.

A ragyogó amszterdami eredmények között meg kell emlékeznünk sorrendben első olympiai bajnokságunkról is, amelyet dr. Mező Ferenc budapesti tanár szerzett nekünk az irodalmi olympiai versenyben „Az olympiai játékok története” c. munkájával.

A párizsi Olympian 1924-ben is volt hasonló sikerünk: Hajós Alfrédnak, az első modern olympia úszóhősének pompás stadiontervét tüntette ki a versenybíróság a II. díjjal (az elsőt nem adták ki).

Sikert hozott a párizsi olympia céllövősportunkra is: Halasy megszerezte az agyaggalamblovészeti egyéni bajnokságát.

De nem takargatjuk fájó sebeinket sem! Evezőssportunk hanyatlóban van. Az olympiai versenyeken még sohasem értünk el sikert sem ebben a sportágban, sem a kerékpározásban, a súlyemelésben pedig még csak kísérletet sem teszünk, pedig szomszédaink egyre-másra aratják itt babérait.

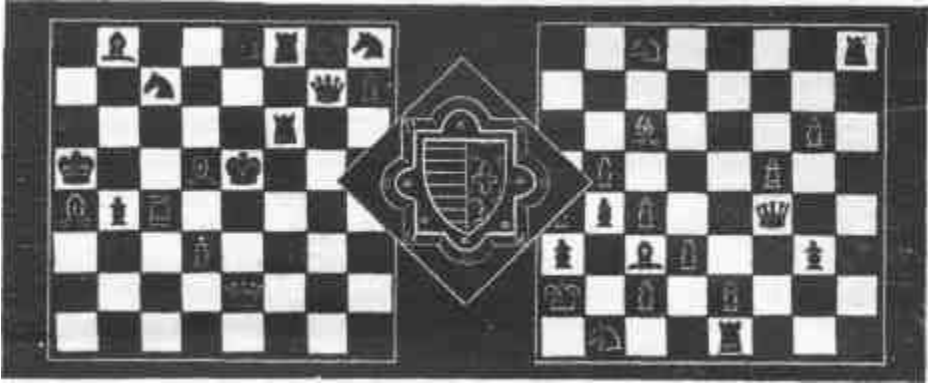
Van azonban egy sportág, a ping-pong, amelyben a háború után megszereztük a világhegemóniát. Az olympia műsorán ugyan nem szerepel, de az évről-évre rendezett világbajnokságok mindig magyar dicsőséget hirdetnek. Pécsi, Jacobi, Mechlovits, Bellák, Glanz, Barna, Szabados, Mednyánszky Mária nevét mindenütt ismerik, ahol e kedves sportágnak hívei vannak.

Ha most végigtekintünk sportunk fejlődésén, megelégedéssel s talán némileg jogos büszkeséggel állapíthatjuk meg, hogy sportteremtett, magas sportkultúrájú nemzet vagyunk, hiszen alig van sportág, amelyet ne művelnénk és amelyben kiemelkedő eredményt ne tudnánk felmutatni.

Kiváló szakemberek vezetik az egyes sportágakat és lelkesedésük versenyez szakértelmükkel. Sztankovits, Misángyi, Moldoványi, Molnár D., Zuber (atlétika), Fodor, Fischer, Szigeti, Zsarnóczay (futbal), Donath, Halmay, Homonnay, Kiss Géza, Komjádi (úszás), Rakovszky Iván, Krencsey Géza, Palotay Kovács, Schenker (vívás), Kankovszky, Tatic (ököl-vívás), Brüll Alfréd, Csillag, Dinich Vidor, Radvány, Szieberth, Varga, Weisz Richárd (birkózás), Szentgyörgyi, Minder, Lauber (jég sportok), Perger (evezés), Demény, Kmetykó, Bernáth (torna), Kertész (tenisz), Kirchknopf (kerékpár), Jacobi, Mechlovits (ping-pong), Szukováthy (sporthigiénia), gróf Andrássy Géza, Mártonffy, Múzsza (olympiai ügyek) stb. neve a külföldi sportnemzetei előtt is jól ismeretes.

1921-ben új szervezetet nyer az Országos Testnevelési Tanács, s ugyanezen évben jelenik meg gróf Klebelsberg Kuno és Karafiáth Jenő elgondolásában testnevelési törvényünk is. Az állam feladatai közé utalja ez a testnevelést és így lehetővé teszi áldásainak a nemzet minden rétegére való kiterjesztését. Ezt a célt szolgálja az új Testnevelési Főiskola is.

MARÓCZY GÉZA: A MAGYAR SAKK- JÁTÉKOSOK

„A kiválasztódás világfenntartó nagy törvénye szerint: abban a nemzetben, amely a nagy internacionális vetélkedéseken a legkiválóbbak közé küzdi fel magát, – a magyar nemzetben – van élni hit, jog és erő.”

győri sakk-kongresszus elnöki székéből hangzottak el a fönti szavak a magyar sakkozás eredményeinek méltatására, annak hangsúlyozására és bizonyására, hogy a magyar sakkjátékosok sok dicsőséget arattak katonái a magyar kultúrának.

Az első, névszerint ismert magyar sakkozó, *Hollós Mátyás* királyunk neje, *Aragóniai Beatrix*, aki ha csupán szórakozásból játszott is *Ulászló* királlyal, olyan adatot szolgáltatott kultúrtörténetünk számára, amely sakkéletünk gazdag múltjáról és mély gyökereiről beszél. Valószínű, hogy a sakkozás ismerete *Olaszországból* származott hozzánk, de hivatott művelésében hamar kiváltak fő- és köz-nemeseink. A XVI. században *Batthyány Ferenc* volt kitűnő játékos, a XVII. században // *Rákóczi Ferenc* fejedelemről jegyzi fel a történet sakszeretétét.

A játék fellendülésének legörvendetesebb következménye a magyar sakkirodalom első terméke, az első magyarnyelvű sakk-könyv: „*Sách királyos játéknak szabott rendtartási*” – Budán nyomtattatott

Landerer Ferenc Leopold által 1758. esztendőben. Ez a munka a bábok felállítását és a szabályokat ismerteti, befejezésül a játékot a következő szavakkal ajánlja: „annak a tudománya oly méltó és minden úri rendet illető, hogy anélkül azok társaságokra méltatlannak teszi magát, aki ezt megvető képen nem tudja, azonkívül a tudomány ártatlan és a belsőségét ékesíti a tudósnak”.

E munka keretében a sakk történetnek csak néhány fényes lapját ismertethetjük, csak a legkiválóbbak neveit említhetjük, azokat, akiket határainkon kívül is tisztelt és csodált a királyi-játék kedvelőinek tábora. Ezek között a nevek között jólismert *Kempelen Farkas*, aki Mária Terézia királyasszonyunk buzdítására, félév alatt megépítette sakkozógépét. A magyar elmének ez a csodálatos találmánya megjárta Berlint, Drezdát, Lipszét, Párizst, Szentpétervárt, Londont és mindenütt bámulatba ejtette az ellenfeleket és szemlélőket. *Napoleon* császár is játszott a géppel, amely végül Amerikába került és a philadelphiai kínai múzeum leégése alkalmával a tűz martaléka lett. Ez a sakkozógép, melyet *Kempelen* csak mint mechanikai tréfát emlegetett, a magyar sakkozásnak vált dicsőségére.

Gróf Sándor Móric, mint sakk játész is bravúroskodott és a legnagyobb magyar, *gróf Széchenyi István* sakkszeretét bizonyítja az a 25 kötetes sakk-könyvtár, mely hagyatékként a magyar tudományos akadémia tulajdona.

Az első magyar mester, aki nemzetközi vetélkedésben eredményesen képviselte nemzete színeit, *Szén József* volt. Pest megye szerény levéltárosa sikeres mérkőzéseinek Berlin, Párizs és London sakkozóit voltai tanúi az 1836-1839. években. Külföldi körútja után Pest sakkozóit tömörítette és 1839-ben *Grimm* Vince elnöklésével alapját vetette meg a ma Budapesti Sakk-körnek.

Az 1839-ben alakult *Pesti Sakk-kör* tagjai a Wurm-udvarban, egy ide szakadt német báró lakásán jöttek össze. Ide jártak *Beck* festő, *Egressy Gábor* és *Lendvay Márton* színművészek, *Rótt* bécsi színész, *Walzel Ágos Frigyes* könyvnyomdatulajdonos, *Heckenast* nyomdatulajdonos, *Sehen* sebész, *Levitschnigg* költő és többen. Gyakori látogató volt az ugyanot lakó *Kossuth Lajos* ügyvéd is.

Szén nevéhez fűződik Pest sakkozóinak távizeneti mérkőzése é győzelme *Párizs* ellen, ötszáz-ötszáz arany forint tét mellett, 1842-1846 ban folyt le ez az izgalmas küzdelem, melynek mindkét játszómáját a ma gyár sakkozók nyerték meg. A vezérek *Szén*, *Grimm* és *Löwenthal* voltai

A szabadságharc után elalélt magyar sakkéletet ismét *Szén* keltett életre. Az 1851-iki londoni világkiállítás alkalmával rendezett versenyre a rendezőség a magyar mestert az elsők között hívta meg. A német *Andersen* világmester és *Szén* voltak a mezőny legjobb játszói s hazánk fia csakis az akkor szokásos kidűlő verseny sajátossága miatt szorult vissza

az ötödik helyre. Játékereje és tudása alapján sokkal jobb helyezést érdemelt volna. Szén a végjátékok mestere volt, tanulmányai, alkotásai ma is díszei és értékei az egyetemes sakkirodalomnak.

A múlt század ötvenes éveiben *Erkel Ferenc* zeneszerző, *Récsi, Cseresznyés, dr. Spitzer, Capdebó, Weisz, Zaáry* és *dr. Vidor* állottak Pest sakkgárdájának élén. A későbbi generáció jelesei *Papp, Márki, Tarába, Csizmady* és *Demeter* voltak. A játék népszerűsítésében nagy érdemeket szerzett a Vasárnapi Újságnak *Cseresznyés István* által vezetett, tartalmas sakkrovata. Hamarosan megalakulnak az első vidéki körök is, Pécssett és Nagykörösön, később Kézsmarkon, Nagybecskereken, Kolozsvárott és Sárospatakon.

A nagybecskereki járásbíró, *dr. Noa József*, többször szerepelt külföldi mesterversenyeken és mindenkor újabb bámulókat szerzett ötletes, temperamentumos játékával. Budapesten is erős lendületet vett a sakkélet és a Pesti Sakk-kör és Budapesti Sakkozó Társaság vezető játszó *Fähndrich Hugó* és *dr. Jakoby Samu* nevei általánosan ösmertek voltak. Ez utóbbi nevéhez fűződik a magyar sakkozás világhírének megalapozása, mert ő volt az, aki *Makovetz Gyula* mester játszónk gráci és drezdai győzelmei után, a fiatal erőket, *Charousek Rezsőt* és e sorok íróját, atyai pártfogásába véve, önzetlenül, szívvel-lélekkel tanítva, buzdítva, a világ legjobb játszó *közé emelte. Makovetz* korán visszavonult a versenyzéstől és az általa 1887-ben alapított *Budapesti Sakk Szemle* hasábjain, nagyértékű és mélyen alapozott sakkelemzéseivel szolgált a sakkügynek. A földadványszerzés terén sem maradtunk vissza és *Bláthy, Ehrenstein, Schuszer, Havasi, gróf Pongrácz* stb. örökbecsű műveket alkottak. A nemzetközi sakkéletbe való bekapcsolódásnak megnyilvánulása külföldi győzelmeink hatása alatt Budapesten megrendezett első nemzetközi sakk-mesterverseny volt 1896-ban.

Hastings 1895, Nürnberg 1896, Budapest 1896, Berlin 1897, Köln 1898, London 1899, Párizs 1900, Wien 1900, München 1900, Montecarlo 1902, 1903 és 1904, Ostende 1905 és 1906, Barmen 1906, Karlsbad 1907, Wien 1908 mindmegannyi emlékoszlopai a magyar győzelmeknek. Ez idő magyar neveket röpít az elsőség szárnyain és sakk-kultúránknak megszerzi a vezető pozíciót. *Charousek* a kölni verseny után kidőlt s e sorok íróját is mindjobban igénybe vette hivatalos elfoglaltsága, a fiatalabb gárda képviselői *Forgács Leó* és *Ballá Zoltán* csak elvétve szerepeltek, közbejött a háború is, megszűnt a nemzetek nemes versengése, győzött az ököl. örök vesztesége marad szédült hazánknak a háború után feltűnt zseniális *Breyer Gyula* korai elhunya, aki így csak berlini 1921. évi győzelmével bírta igazolni kiváló klassziszát. Az újak közül *Kosztics, Réti, Bródy* és *Asztalos* az utódállamoknak jutott és így nem volt más választás, újból a küzdőtérre léptem, hogy a magyarság a háborúutáni nagy

versenyeken is hírt hallasson magáról. Karlsbad 1923, Hastings 1924, Koppenhága 1927 újabb magyar győzelmek színhelye lett. A magyar sakk-talentum ezalatt a fiatal gárda megerősödésében és sakkéletünk megszervezésében nyilatkozott meg. Budapest, Győr (győztes Nagy Géza dr.), Debrecen, neves külföldi mesterek részvételével gyors egymásutánban rendezik a versenyeket, a *Federation International des Echecs* 1926-ban Budapesten tartja kongresszusát és versenyeit, a kecskeméti nemzetközi mesterverseny 1927-ben pedig maradandó példát alkot a versenyszervezés terén. Kecskeméten a világmester Aljechin ellen, az 1928. évi Siesta szanatórium versenyén pedig az exvilágbajnok Capablanca ellen játszanak fiatal mestereink és így megedződve a londoni 1927. évi nemzetközi olimpiai csoportversenyből az összes nemzetek elől elhódítjuk az arany serleget. Az 1928. évi amszterdami amatőr csapatmérkőzésből is a magyar csapat viszi el a pálmát. *Havasi Kornél, dr. Nagy Géza, Steiner Endre és Lajos, dr. Vajda Árpád*, a gyakorlati játék mesterei mellett, nagy híre tesznek szert fiatal föladványszerzőink: *Neukom, Schór, Kintzig, dr. Kovács, Hertmann, Boros* és többen.

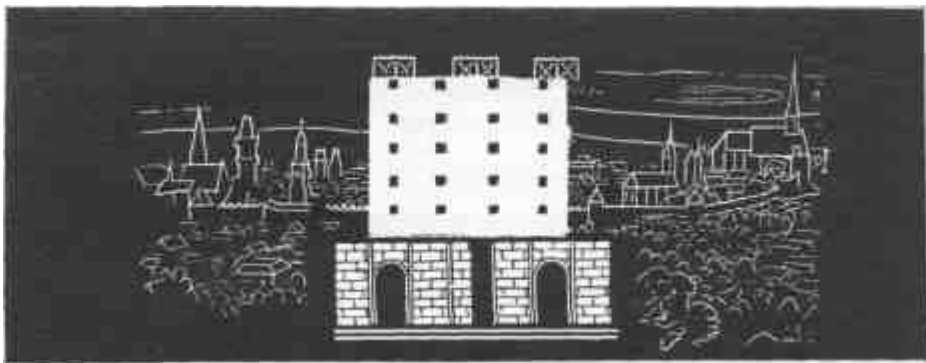
Sakkéletünk háborúutáni fellendülésében hathatós munkát végzett a magyar sakkirodalom. A *Magyar Sakkvilág* (szerkeszti Tóth László) évek áldozatos munkájával elért összeköttetésével és a sakkirodalom legkiválóbbjainak közreműködésével mindenütt elismert tényezője lett az egyetemes sakkéletnek. E sakkirodalom standard művei közé is bekerültek a magyar alkotások: a győri, a debreceni és kecskeméti tornakönyv. Kecskemét város levéltára 1700 külföldi cikket őriz, amelyek Berlin, London, Párizs, New-York, Buenos-Aires vezető lapjainak elismerését rójják le a magyar kultúrának sakkéletünkben és sakkirodalmunkban megnyilatkozó magas színvonaláért. Ezek a cikkek a magyar sakkozók jelentős munkájának legértékesebb bizonyosságai.

A magyar saktörténet szoros része kultúrtörténetünknek és ezért igazat kell adnunk azoknak, akik a sakkot nem játéknak tekintik, hanem magasabbra értékelik.

Ha versenyek izgalma előbbre viszi is a sakkot, a tudományhoz és művészethez közelebb áll, mint a játékhoz. A beavatottak előtt feltárja a művészet főlemelő szépségeit, a tudománynak vaslogikán alapuló rendszerét, két agyvelő egybekapcsolódó, alkotó munkáját. Klebelsberg Kunó gróf a sakk jelentőségéről és értékéről e szavakkal emlékezik meg a győri tornakönyvben: „Mint ahogy a zeneköltemény képes két melódiát úgy egymás mellé helyezni, hogy azok párhuzamosan futnak, úgy a sakkban is két játékos ellentétes gondolatai egyetlen játszmányá egyesülnek; az ellentétesnek egyetlen egészben, egyetlen játszmányában való ilyen összekapcsolása az emberi szellemességnek egészen különleges megnyilatkozása.”

Az emberi értelem e csodás területén a kultúrnépek vetélkedéseiben elsősorban ragyognak a magyar sakkozók nevei. Nem nemzeti büszkeség, hanem a külföldnek egységes ítélete helyezi a magyar sakkozás ügyét az érdeklődés homlokterébe, a dicsőséggel szereplő magyar sakkozókat pedig a nemzeti értékek sorába.

PAUL DE MONTFORT: EGY HÁBORÚS INTERNÁLT ÉLMÉNYEI MAGYARORSZÁGON

z 1914. év augusztusának első napjaiban érkeztem Budapestre. Néhány nappal előbb történt meg a szerb hadüzenet és a magyar főváros népe, amely régen elfelejtette, vagy nem is tanulta meg, hogy mi a háború, izgalmas örömmel tolongott az utcákon. Nem is sejtették akkor még azokat a szenvedéseket, amelyeket ez a háború úgy az egyénekre, mint az egész országra zúdítandó volt. Az orosz határon hagyott „Bozsé cárja chranyi” helyett az utcák a „Kossuth¹ Lajos azt üzente” dallamát visszhangozták. Ekkor még nem futottak be Budapestre a Drina és a Száva mentéről az első sebesültszállító vonatok, amelyeknek megjelenése mihamar lelohasztotta a főhadiszállás utasításai szerint működő sajtó által mesterségesen szított lelkesedést.

Jelentkeztem a Platzkommandón továbbutazási engedélyem végett, ahol azonban közölték velem, hogy katonai és közbiztonsági okok miatt nem folytathatom utamat és hogy egyelőre internálnak. Megvallom, e szó „internálás” igen rosszul csengett fülemnek. Nagyon keveset tudtam Magyarországról és e keveset is Tissot úrnak Magyarországon méltán hírhedt könyvéből merítettem, úgy hogy ez ismereteim semmiképpen sem voltak megnyugtatómra alkalmasak. Charles Rivet-nek Oroszországgal kapcsolatban mondott szavai pontosan jellemzik akkori ismereteimet Magyarországról (amelyeknél alaposabbakra sok honfitársam, sajnos, még máig sem tett szert): „A franciák e népről előre megalkotott ítéletek könnyű podgyászával voltak csupán felszerelve, amely ítéletek egyébként tévesek voltak és tág teret engedtek a fantáziának és a legendáknak.” Képzletben már láttam magam, mint internáltat, honfitár-

saimmal és szövetségeseinkkel valamely internáló táborban a vad és kultúrátlan magyar steppék közepén, a puszta marcona fiainak szigorú őrizete alatt, elzárva teljesen a külvilágtól. Milyen más lett a valóság! Aszód városa, amely az internáltaknak tartózkodási helyül jelöltetett ki, mintegy harminc kilométernyire fekszik Budapeستől. Körülbelül kétszáz francia, angol, belga, orosz, olasz, szerb és montenegrói gyűlt itt össze, ikik viszonylagos mozgási szabadságot élveztek és idejükkel teljesen rendelkezhetek. Meg kell jegyezmem, hogy csupán azokat az ellenséges állambelieket internálták Aszódon, akik csak rövid ideje tartózkodtak Magyarországon, nem volt itt állandó foglalkozásuk, vagy valamely oknál fogva „gyanúsak” voltak. Az entente-állampolgárok túlnyomó része azonban megmaradhatott otthonában, minden kényszer nélkül szabadon élt, nyelvét nyugodtan beszélhette. A Budapesten és általában Magyarországon élő francia, angol stb. tanárok és tanárnők háborítatlanul folytathatták addigi életmódjukat és tevékenységüket, s a háború alatt is naponta összegyűltek a budapesti franciák évtizedes főhadiszállásán, a Central-kávéházban, anélkül, hogy akár a hatóságok, akár a közönség részéről a legcsekélyebb zaklatásnak lettek volna kitéve. Az alagi lóversenyter zsokéi és tréneri sem voltak internálva és az egész háború alatt zavartalanul űzhették foglalkozásukat.

Az aszódi internáltak élete sem volt egyébként nehéz. Kibéreltük a községtől úgyszólván az egész nagyvendéglőt, amely a „Farmbis-Club” székhelye lett (A „Farmbis” nevet a szövetséges és társult hatalmak levének kezdőbetűiből alkottuk). Itt volt továbbá a „Francia-Angol-Belga Konyha”, a „Whisky-Sanatorium” és az „Internáltak Otthona”. Az internáltak szabadon választhatták lakásukat: bútorozott szobát bérelhettek, vagy a szállodában lakhattak, csupán egyszer egy héten tellett jelentkezniök az illetékes hatóságnál.

Reggelenként a barátok összeverődtek és – minden őrizet nélkül – nagy sétákat tehettek a községben és környékén. Hazamenet rendszerint betértünk a főszolgabíróhoz, ahol a számunkra érkezett postát átvehetjük. A „Farmbis”-ban, vagy a „FAB”-konyhán megebédeltünk, utána kávéházba mentünk, kártyáztunk, billiárdoztunk, vagy az „Internáltak Otthonának” nagy közös termében olvastunk. Sokan közülünk a város fiatalságának francia, angol vagy olasz órákat adtak. Egyébként a város legjobb családjaival érintkeztünk és a viszony a lakosság és az internáltak között mindig a legszívélyesebb volt. A magyaroknak különösen a franciákkal sok közös vonásuk van, ugyanazok a húrok rezonálnak a két nép lelkében: a szülőföld mélységes szeretete, a rajongó szabadságvágy, a lovagiasság, a művészi temperamentum, a gyors és csillogó szellem, a szép gesztusok iránti hajlam – mindmegannyi rokonvonások. A történelem folyamán számos baráti kapcsolat keletkezett magyarok és franciák

között, és az a szimpátia, amelyet a magyarság Franciaországgal szemben mindenkor tanúsított, alig csökkent a háború alatt.

Egy szép napon azonban közbejött valami, ami erősen veszélyeztette a francia internáltak nyugalalmát és szabadságát. Az történt ugyanis, hogy Franciaországban szigorított táborkba internáltak magyar állampolgárokat és Budapesten erre szóba került, hogy megtorlásképpen internálják az összes, még addig szabadon lévő franciákat Aszódra és a már eddig internáltakkal együtt ugyanolyan szigorú elbánásban részesítik őket, mint amelyet a magyar internáltaknak kellett Franciaországban elszenvedniük. Horn Emilnek, a magyar-francia barátság buzgó apostolának közbenjárása folytán e megtorló intézkedések elmaradtak, a magyarországi franciákat továbbra sem zaklatták és Aszódon is minden a régi mederben folyt tovább. Néhány héttel később a francia internáltak beadványt intéztek a francia kormányhoz, amelyben a magyar hatóságok velük szemben tanúsított liberális bánásmódjára hivatkozva kérték, hogy a franciaországi magyar foglyoknak és internáltaknak az ottani hatóságok részéről ugyancsak megkülönböztetett bánásmód biztosíttassék.

Az Aszódon nagy hullámokat felvert fenti incidens után az internáltak élete ismét visszatért a régi egyhangú kerékvágásba, amelybe csak az általunk rendezett francianyelvű műkedvelő színielőadások hoztak némi színt és változatosságot. Ezekre az előadásokra „tout Aszód”-ot meghívtuk és a városka előkelőségeivel az élén mindig nagyszámú közönség jelent is meg. Az internáltak együttesen ünnepelték meg egymás nemzeti ünnepeit s ha ily alkalmakkor nemzeti himnuszainkat csak halkán énekeltek, ezt inkább tapintatból, semmint a kellemetlen következményektől való félelmünkben cselekedtek.

Nemsokára alkalmam nyílt meggyőződni arról, hogy Magyarország többi városában sem volt nehezebb az internáltak élete, mint Aszódon. Orvosom ugyanis levegőváltozást ajánlott és ezért Magyarország valamely más vidékén való internálásomat kértem. Engedélyt is nyertem, hogy Kolozsvárra utazhassak, amely várost egészséges klímájára való tekintettel jelölték ki tartózkodási helyemül. Kolozsvár, Erdély fővárosa és szellemi életének középpontja, egyike Magyarország történeti emlékekben leggazdagabb városainak. Itt született Korvin Mátyás, ez volt a régi erdélyi fejedelmek székvárosa. Magyarországon „úri városnak” nevezték és valóban, nincs még egy város Magyarországon, ahol annyi főúri palota sorakozna egymás mellé, amelyek közül nem egy az ország egyik-másik legrégebbi és legelőkelőbb családjának címerét viseli homlokzatán. Itt, e régi kövek között, amelyek mindegyikéhez fűződik valamely nevezetes történelmi esemény emléke, ismertem meg e nagyszerű nép történelmét, amely évszázadokon keresztül őrt állott a Kárpátoknál és hőiesen ontotta vérért az európai civilizáció védelmében.

Kolozsvárra érkeztemkor jelentkeznem kellett a rendőrség külföldieket ellenőrző osztályán, ahol közölték velem, hogy teljes mozgási szabadságom van a városban és annak 10 km-es körzetében, azzal a megszorítással, hogy kétszer hetenként jelentkeznem kell. Rajtam kívül csupán egy angol tanár volt Kolozsvárt internálva és egyikünknek sem volt oka panaszra az osztályrészünkül jutott bánásmód miatt. A város mágnásai és kispolgárai egyaránt a legnagyobb szívéllyességet tanúsították velünk szemben s angol internált társammal együtt nemsokára Kolozsvár legjobb családainak szívesen látott vendégei lettünk. Megélhetésem biztosítására francia, vívó- és lovaglólleckéket adtam, míg társam angol és box-órákat adott. Jellemző, hogy a háború kellős közepén a magyarok ellenfeleikkel szemben annyira mentesek voltak minden ellenséges érzülettől, hogy gyermekeiket francia és angol nyelvre taníttatták. És ugyanakkor, amikor a magyar katonák az ellenfél által is elismert hősiességgel harcoltak – egy nekik teljesen idegen eszméért – a magyarok a legcsekélyebb gyűlöletet sem táplálták azokkal az ellenséges országbeliekkel szemben, akiket a sors közéjük sodort és akik kénytelenek voltak kínos tétlenségre ítélve, a távolból figyelni honfitársaik gigászi küzdelmeit.

Az egyetlen külföldi újság, amely internálásom ideje alatt kezeimhez jutott, a „Journal de Genève” volt és idegtépő aggodalommal kísértem hazám sorsát, francia testvéreim hősiességét a lövészárkokban, a levegőben és a vizén. Gyakran tettem említést magyar barátaimnak az érzelmeimről, de részükről soha egyébbel, mint megértéssel és rokonszívással nem találkoztam. A franciák iránt Magyarországon táplált szimpátiák nem a háború alatt, hanem csak később, a szerencsétlen trianoni békeszerződés után halványultak el... Az egész háború alatt Magyarországon a színházak nem szüntek meg francia darabokat játszani, a francia tudományos és szépirodalmi művek továbbra is élvezték a közönség előszeretettel s mint említettem, a jobbmódú szülők változatlanul taníttatták gyermekeiket a francia nyelvre. M. Tisseyre, Magyarország érdekében írt megragadó plaidoyer-jában egyébként a magyaroknak ezt a magatartását egy rövid és szabatos mondatban jellemzi: „Magyarország nem háborúskodott Franciaországgal” (La Hongrie ne faisait pas la guerre à la France). Mi, akik a világegés rettentő éveit Magyarországon voltunk kénytelenek tölteni, meggyőződhattünk ennek az állításnak igazságáról.

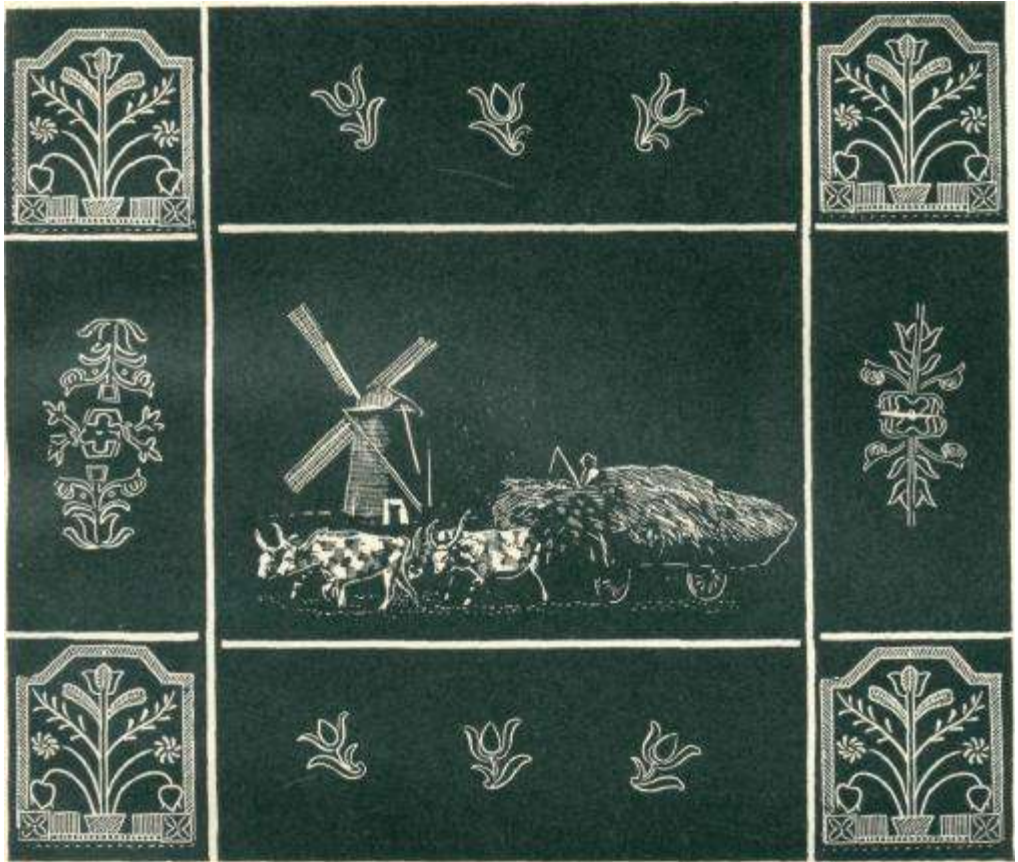
Összefoglalva tapasztalataimat, megállapíthatom, hogy a szándékosan vagy véletlenül Magyarországon maradt ellenséges állambeliek a háború alatt a magyar hatóságok részéről semmiféle zaklatásnak nem voltak kitéve, a lakosság velük szemben ellenséges magatartást nem tanúsított, csupán azt kívánták meg tőlük, hogy hetenként egyszer az illetékes hatóság előtt jelentkezzenek. Gyakran előfordult, hogy az inter-

náltak a magyarok között igazi jóbarátokra találtak, akik enyhíteni igyekeztek azt a lelki fájdalmat, amelyet a hazájuktól a veszély pillanatában való távollét keltett bennük.

Számtalan megnyilvánulását tapasztaltam annak az őszinte szimpátiának, amelyet a magyarok Franciaország iránt éreznek. Törekednünk kell kimélyíteni ezeket a szimpátiákat és szorosabbra fűzni a két nemzet között fennálló kapcsolatokat. Az ilyen irányú erőfeszítés nem csupán a két ország kölcsönös érdekeit van hivatva szolgálni, hanem az emberiség egyetemes kultúrmunkájának is méltó részét képezi.

H E T E D I K R É S Z

MAGYAR GAZDÁLKODÁS

BUD JÁNOS: ÁLLAMI PÉNZGAZDÁLKODÁS

háború és az infláció teljesen dezorganizálták a magyar pénzügyeket. A magyar valuta folytonos elértéktelenedése folytán nem lehetett stabil budgetet készíteni, az adóbevételek olyan minimálisak voltak, hogy a legelemibb szükségletekre ném volt fedezet. Csonka-Magyarország pénzügyei egészen 1924-ig, a népszövetségi szanalási terv kezdetéig a teljes bizonytalanság képét mutatták, s bár időközben több figyelemreméltó kísérlet történt az ország pénzügyeinek rendbehozatalára, sajnos, egyik sem járt sikerrel.

Hogy több, mint öt évig a háború befejezése után ilyen gazdasági káosz volt az országban, annak nemcsak belső, hanem külpolitikai okai is voltak. Nem lehetett sikert várni a szanalástól addig, amíg azt a külföld nem támogatja, mert a háború utáni ellenséges érzület szomszédaink részéről minden ilyen kísérletet megakadályozott volna. így természetesen a lakosság bizalma csak akkor volt meg, amikor a Népszövetség magáévá tette a magyar szanalás ügyét.

Amennyire reménytelen volt a hangulat a szanalás megkezdésekor, olyan gyorsan állott helyre az államháztartás egyensúlya és a magyar valuta stabilitása a Népszövetség rekonstrukciós tervének alkalmazásánál. Hogy a Népszövetség szanalási terve már az első évben ilyen sikeres volt, annak a magyarázata az, hogy a magyar nép megértve a magyar kormány nemes intencióit, a legnagyobb áldozatokat hozta hazája hitelének és pénzügyi reorganizációjának az érdekében. A Népszövetség, külö-

nösen annak pénzügyi bizottsága, Magyarország iránt mindig a legnagyobb jóakaratot tanúsította, ami nagyon megkönnyítette a szükséges kooperációt a magyar kormány és a népszövetségi autoritások között. A népszövetségi ellenőrzés 1926 június 30-án véget ért és Smith Jeremiás a népszövetségi főbiztos két évi működés után, – mely idő alatt nemes karakterével és önzetlen munkásságával a magyar nép szívében örökre helyet biztosított magának, – eltávozott Magyarországról.

A magyar kormány azóta is állandó érintkezésben van a Népszövetség pénzügyi és gazdasági bizottságával, illusztrálni akarván ezzel, hogy mennyire értékeli a bizottság tagjainak tanácsait.

Áttérve a szanálás technikai részére, mindig szem előtt kellett tartani, hogy a magyar szanálás még nincs befejezve. Mikor 1924-ben az első stabil magyar költségvetést a parlament elé terjesztettem, szükségesnek láttam kiemelni, hogy a szanálást három főperiódusra kell felosztani. Elsősorban a pénzügyi, másodsorban a gazdasági, harmadsorban a kulturális és szociális szanálásra. Ez más szavakkal azt jelenti, hogy az első feladat megteremteni a stabil magyar valutát és a költségvetési egyensúlyt. A magyar valuta 1924 óta stabil. Ugyanekkor fokozatosan sikerült olyan beruházásokat eszközölni, amelyek tulajdonképpen csak a szanálás második és harmadik periódusába, a gazdasági és szociális program keretébe tartoznak. A népszövetségi kölcsön, egy csekély hányadától eltekintve, úgyszólván teljes összegben hasznos beruházásokra fordított, ami a feleslegekből eszközölt beruházásokkal együtt elősegítette a gazdasági helyzet fellendülését.

A pénzügyi és gazdasági rekonstrukciót nem lehet egymástól elválasztani. A pénzügyi rekonstrukció az alap, amelyre az ország felépítheti az egészséges gazdasági struktúrát. A háború utáni esztendőkből egészen 1924-ig nemcsak az állam pénzügyei, de az ország egész gazdasági struktúrája a teljes káosz képét mutatta. Nemcsak az adó jövedelmek voltak elégtelenek, a nemzeti jövedelem is erősen csökkent, miután a stabil valuta hiányában az üzleti forgalom nem alakulhatott ki teljes mértékben. Ezt természetesen az egész ország megsínylette és ezért kellett a legnagyobb gyorsasággal megteremteni a szilárd alapot, amelyen újjáépíthettük dezorganizált gazdasági életünket.

Az adóterhek természetesen súlyosak Magyarországon, mert a megcsonkított országban az államnak sok embert kell eltartani; a sok nyugdíjas s háborús rokkant, a sok menekült, akik nem tudtak elhelyezkedni és produktív gazdasági munkát végezni, mind a többi adózó polgár terheit súlyosbítják. Sok pénz kellett és fog még kelleni az annyi megrázkódtatást szenvedett gazdasági életnek teljes talpraállításához és fellendítéséhez, valamint a többtermelést célzó beruházásokra is, azonban remélhető, hogy ily módon a még produktív munkát nem végző elemek is fokozatosan

foglalkoztatva lesznek, ami azután lehetővé teszi az adóterhek csökkentését.

Az állami bevételek a szanálás első négy évében állandóan emelkedtek. Míg az első szanálási évben 1924/25-ben még 800 millió pengő alatt voltak az állami bevételek, addig 1927/28-ban már 961 millió pengőt tettek ki, holott időközben úgyszólván minden adót leszállítottunk. Tárnyilagosan meg kell említenem, hogy közben fejlődött a nemzeti jövedelem is. Mindennek dacára, minthogy minálunk a jövedelemalakulás tényleg és viszonylag sokkal kedvezőtlenebb, mint a többi államokban, az adóteher is súlyosabban nyomja gazdasági életünket. A kiadások természetesen szintén emelkedő tendenciát mutattak, aminek az az oka, hogy 1924-ben az állami alkalmazottak békebeli illetményeik alig 25%-át kapták és az időközben eszközölt javítások dacára még ma sem érik el a békebeli nívót. A szanálási költségvetés a dologi kiadásokban azonkívül oly szűk volt, hogy nem lehetett fedezni az elkerülhetetlen kiadásokat sem, másrészt beruházásokra 14 millió pengő volt, amelyből még a legprimitívbb állam is képtelen lett volna a szükséges beruházásokat ellátni. Ezt belátva, támogatta a Népszövetség a pénzügyi bizottsága javaslatára a kormánynak - sajnos a tényleges szükségletnek nagyon alatta maradó - beruházási Programját. Nem szabad végül figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az állam kötelezettségei az elszegényedett országban ma sokkal nagyobbak, mint voltak a háború előtt és a központi kormányzat sok olyan terhet vállalt magára, amit azelőtt a municipális közegek és a társadalom a maga erejéből teljesített. Továbbá itt vannak azok a kulturális és szociális kötelezettségek, amiket a nyugati modern államok mintájára mi is meg akarunk fokozatosan valósítani, mint például a szociális biztosítás, a népoktatás kiterjesztése, egészségügyi intézmények stb.

Ami az adóteher megoszlását illeti, a szanálás megkezdése óta a kormány minden igyekezete arra irányul, hogy a tehermegoszlást a nyugati államok mintájára reformálja. Természetesen az inflációs időkben sok olyan adónemet kellett bevezetni, amelyek szociális szempontokból kevésbé kívánatosak; azonban nem szabad elfelejteni, hogy az egyenes adók hozama 1924-ben minimális volt, úgy hogy a forgalmi és fogyasztási adókkal kellett pótolni a hiányt. A viszonyok javulásával azonban sikerült a szociális szempontból nem kívánatos adónemeket részben teljesen megszüntetni (házhasznóbér-részesedés), részben fokozatosan visszafejlesztetni, mert egyrészt az egyenes adók hozama jelentékenyen megnőtt, továbbá az üzleti forgalom fokozatos fejlődése az illetékek és monopóliumok hozamát annyira növelte, hogy az állam a forgalmi adót az eredeti kulcsnak $\frac{2}{3}$ -ára szállíthatta le, eltörölvén teljesen a legszükségesebb élelmiszerek forgalmi adóját.

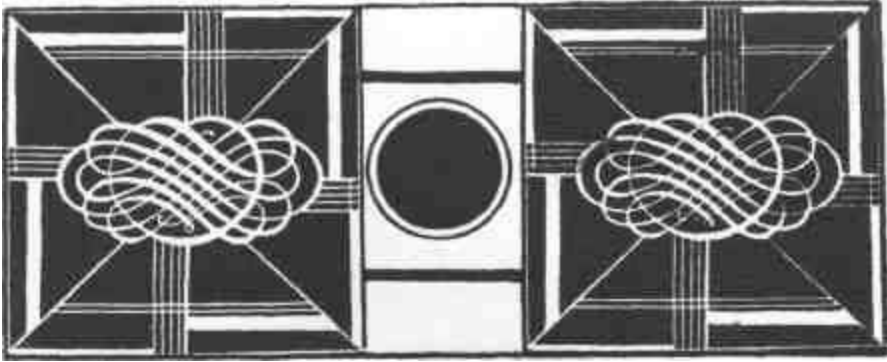
Az állami pénzgazdálkodás irányát a szanálás éveiben az az elgondo-

lás vezette, hogy az állam pénzügyeit csak úgy lehet biztos alapokra fektetni, ha az ország gazdasági erejét a viszonyokhoz képest a legintenzívebben tudja kihasználni.

A népszövetségi kölcsönből eddig 213 millió pengőt fordítottunk beruházásokra, a költségvetési feleslegekből pedig 671.6 millió pengőt. Azonkívül 46.3 millió az inflációból visszamaradt összegek céljára létesített alapból állott rendelkezésre. A beruházásokra fordított 931.2 millió pengőnek a megoszlása a következő: gazdasági célú beruházások 607 millió pengő, kulturális és szociális beruházások 226.5 millió pengő, egyéb építkezési, kisebb célú beruházások 97.8 millió pengő. A gazdasági célú beruházások közül különösen említésreméltóak az államvasutak és a posta, távirda és telefonszolgálat investíciói, amelyek Magyarországon állami üzemek lévén, a kormány legelső gondját képezték, tudva, hogy jó közlekedési eszközök nélkül gazdasági rekonstrukciót nem lehet megvalósítani. A többtermelés előmozdítása, különösen a mezőgazdaság modernizálása, utak, kikötők rendbehozatala, állami hitelakció, mind a gazdasági regeneráció célját szolgálták.

Nem mulaszthatta el a kormány azonban kulturális és szociális kötelezettségeit sem, mert az ország rekonstrukciója csak úgy lehet teljes, ha a népesség széles rétegeinek megadjuk a módot a magasabb műveltségre és a technikai ügyességre, ami a modern gazdasági masinériához elengedhetetlenül szükséges. Mindamellet a magyar kormány szem előtt tartotta, hogy a kulturális és szociális kötelezettségek bármennyire is költségesek, teljesítésük soha nem történhetik idegen segítséggel, hanem csakis az ország saját erejéből. Egy ország gazdálkodásának irányításában nem szabad szűk látókörűnek lenni és ha arra gondolunk, hogy a népnevelés, egészségügyi és szociális biztosítás terén a kormány áldozatokat is kíván az adófizetőktől, nem szabad megfélekezni annak jótékony hatásáról sem. Egy ezernyi megpróbáltatáson keresztülment nemzet jövőjét kellett a magyar kormánynak megalapoznia. Mikor ehhez a munkához hozzáfogtunk, nekünk nemcsak a jelen, hanem a jövő nemzedékre is kellett gondolni. A magyar szanalás csak akkor lesz teljes, ha sikerül a kormánynak tovább is, és pedig még igen hosszú időn át segítségére lenni a gazdasági életnek s annak egészséges alapokon nyugvó fejlődését biztosítani, alátámasztva azt kulturális és szociális intézkedésekkel is.

FÖLDES BÉLA: NÉHÁNY ADAT A MAGYAR BANKÜGYRŐL

modern Magyarország, gazdasági haladásának két emeltyűje volt: a közlekedésügy és a hitelügy. Itt kapcsolta be gróf *Széchenyi István* nagy reformmunkáját és a „Hitel” című korszakalkotó művében a hitelügy fejlesztését tűzte ki legsürgősebb feladatnak. Bár már a tizenyolcadik század végén és a tizenkilencedik század elején sűrűn hangoztatják a hitelügy fejlődésének és különösen bankok felállításának szükségességét, a napóleoni háború okozta papírpénzáradat súlyos utóhatásai és a megfelelő hiteltörvények hiánya soká hátráltatták a hitelügy erőteljesebb kibontakozását. Hozzájárult még az osztrák kormány állandó gáncsvetése. Mégis a bécsi kormánynak Ausztriát dédelgető és Magyarországot kiszipolyozó rendszere a hitelügy és a közlekedésügy terén kevésbé érezte magát, mint pl. a vámügy, az adóügy terén és így a hitelügy körül a haladás több kedvező tünetét állapíthatjuk meg már az 1825-iki évvel meginduló reformkorszakban. 1839-ben alapítottott a Pesti Hazai I. Takarékpénztáregyesület, 1841-ben a Pesti Kereskedelmi Bank, – a bécsi kormány nagy huzavonája után. 1863-ban létrejött a földhitelügy céljaira a Magyar Földhitelintézet mint altruisztikus intézmény. Az Ausztriával 1867-ben kötött úgynevezett kiegyezés nagy lendületet adott a bankügynek és általában a hitelügynek, amint ezt a következő szám adatok mutatják.

A bankok száma tett:

1842	1
1850	1
1860	1
1870	65
1880	107
1890	170 stb.

A világháborút megelőző korszak utolsó békés évében (1913) pedig volt összesen:

bank és takarékpénztár.....	1826
földhitelintézet.....	4
hitelszövetkezet.....	3137
Összesen:	4967

A magyar bankügy terén igen korán kapcsolódott be a külföldi tőke. Eltekintve az osztrák bankoknak Magyarországon létesített fiókjaitól és bizományosaitól, továbbá az 1873-iki tőzsdeválság után megszűnt francia-magyar banktól, a külföldi, nevezetesen francia, angol, német tőke közreműködik bankjainknál. Újabban pedig az amerikai tőke is nagyobb mértékben jelentkezik termékenyítőleg hiteléletünkben.

Mekkora fejlődést vett a hitelügy, azt különösen a következő, a fontosabb üzletágakra vonatkozó adatokból látjuk, melyek az utolsó békeév viszonyait visszatükröztetik:

a) Aktív üzletek (ezer koronákban):

bankszerű váltótárca visszleszámítolás nélkül .	2,869.980
hiteltulajdonosi váltótárca	38.274
lombardkölcson	272.645
folyószámlahitel	1,436.331
jelzálogkölcsonök	2.934.561
törvényhatósági, községi stb. kölcsonök . . .	976.267

b) Passzív üzletek (ezer koronákban):

takarékpénztári betétek	3,603.958
betét folyó- és csekkszámllára	866.851
zálogkölcsonlevélforgalom.....	1,843.594
községi kötvények	1,141.299

A bankoktól több tekintetben különbözve, de nagyjában ugyanazokat az üzleti ágakat művelve, a magyar hitelélet igen fontos szervei a *takarékpénztárak*, amelyek nálunk nagy elterjedést találtak. A magyar

takarékpénztárak nem emberbaráti intézetek, mint rendszerint a külföldiek, habár az 1839-ben alakított Pesti Hazai Takarékpénztár inkább ezzel a jelleggel bírt. Azonban néhány évi működés után ez az intézet is átalakult részvénytársasággá és ezzel a jelleggel bírnak az azóta alakult takarékpénztárak. Csak itt-ott keletkeztek községi takarékpénztárak, így legújabbban (1928) a fővárosban. A takarékpénztárak eszerint inkább a betéti bankokhoz hasonlítanak, üzletágaik között szerepel egyfelől a takarékpénztári betét, másfelől a jelzálogkölcsön. A rövidlejáratú tartozásoknak ily módon hosszúlejáratú kölcsönökké való átalakítása természetesen nem egészen megfelelő és nehéz időkben a takarékpénztárakat razkódtatásoknak teszi ki. Újabbban az üzletágak aránya javult, amint az a fővárosi takarékpénztáraknál nem is volt olyan kedvezőtlen, mint számos vidéki takarékpénztárnál. Sok takarékpénztár igen szerény alaptőkével alakult, ami a betéteknek kevés biztosítékot nyújt, viszont természetesen nagy nyereséget osztottak ki, úgyhogy akárhány takarékpénztár évi nyeresége egyenlő volt az alaptőkével.

Fontos szerepet játszanak a hitelélet terén a *hitelszövetkezetek*, úgy az ipari, mint különösen a mezőgazdasági hitelszövetkezetek. Főleg az utóbbiak terjedtek el nálunk a kisgazdák tőkeszükségeinek kielégítésére. A hitelszövetkezetek különösen a múlt század kilencvenes éveitől kezdve alakultak, – bár még mindig nem elegendő számban – jótékony hatást gyakorolva a kisbirtok körében. A hitelszövetkezetek központi szervvel bírnak az ország fővárosában: a hitelszövetkezetek országos központja, 1926-ban a hitelszövetkezetek száma 1221, tagjaik száma 445.182.

A hitelintézetek sorában úgy is, mint betétgyűjtő, úgy is mint a fizetési mechanizmust tökéletesítő szerv, említendő a *postatakarékpénztár*. A postatakarékpénztár működését a következő adatok tüntetik fel:

	1923-24	1924-25	1925-26
betétek betéti könyvre (millió K)	4.718	68.723	132.892.9
csekkszámlára (millió K)	416.078.4	1,857.984.8	2,002.389.3
folyószámlakövetelés (millió K)	139.629.3	1,254.637.9	1,293.765.9
csekk- és klearingforgalom: befizetések (millió K)	36,571.145.3	64,991.756.7	77,730.889.9
kifizetések (millió K)	30,193.959.4	64,837.970.2	77,564.962.8

Az adatok nemcsak a postatakarékpénztári intézmény fejlődése mellett tanúskodnak, hanem amellet is, hogy a gazdasági élet megerősödött.

Végül fontos szerve a magyar hitelügynek az 1916-ban létesített *Pénzügyi Központ*. A világháború folyamán ugyanis az az aggodalom támadt, hogy a béke beálltával a különben is túlnagy számban létező hitelintézetek katasztrofális helyzetbe kerülhetnének. Ez a körülmény

szülte azt az eszmét, hogy a fúziók és esetleges felszámolások keresztülvitelére központ létesíttessék, mely a szorult helyzetbe került hitelintézeteket lehetőleg támogassa, mindenekelőtt pedig az üzletvezetés szakszerű revíziójáról gondoskodik. Kemény parlamenti harcok után, melyeket az ellenzéknek abbéli félelme okozott, hogy a kormány az intézetet pártcélokra fogja használni, az intézet 1916-ban létrejött. A pénzügyintézet tagjai az államon kívül a pénzügyintézetek, melyek szövetségi alapon egyesíttetnek. Az intézet feladata a közgazdaság érdekeinek előmozdítása, tekintettel a bankügynek egészséges fejlődésére és kórtünetek orvoslására, az államhitelek érdekeinek előmozdítása, az osztályorszájáték vezetése, a szovjetszerveknek és a hadi központoknak likvidálása, nosztrifikálás stb. 1920-ban a törvény elrendelte a kötelező könyvrevíziót minden oly hitelintézetre nézve, melynek tőkéje 40 milliónál csekélyebb. A proletárdiktatúra a központot is hatalmába kerítette, az intézet azonban azt a nehéz korszakot nagyobb károsodás nélkül túlélte. Az intézet kötelékébe tartozott 1928 végén 550 hitelintézet.

A magyar hitelügy erőteljes fejlődésének egyidőre véget vetett a trianoni békeparancs. Trianon előtt Nagy-Magyarország hitelszervezetileg* szoros egységet képezett. A hitelszervezeti koncentráció 1918-ban jobbadán keresztül volt vive; úgy a mobil, mint az immobil hitel terén a centralizáció a budapesti központi intézményekben meg volt valósítva, amelyek gyökerei több mint egy félszázad óta elnyúltak az ország legtávolabbi sarkaiba. A trianoni parancs ezt a szervezetet teljesen szétrombolta. Nagy csapás volt a magyar hitelszervezetre az is, hogy az utódállamok kivétel nélkül a volt Magyarország területén maradt leányintézeteket és fiókokat nacionalizálták és ezzel mesterségesen elvágták azokat a kapcsolatokat, amelyeket hosszú évtizedek munkájával sikerült létrehozni. A budapesti intézetek több százra tehető pénzügyintézeti érdekeltségei az elszakadt területeken csaknem kivétel nélkül más kezekbe kerültek. Az ország feldarabolása folytán a hitelintézetek körül szenvedett veszteséget a következő számok mutatják: A pénzügyintézetek (bankok és takarékpénztárak) száma volt Nagymagyarországon 4780, ebből elveszett 2919; maradt 1861, vagyis 38.9%. A pénzügyintézetek saját tőkéjéből elveszett 29.9%. A takarékpénztári betétekből elveszett 32.6%. Üzletágak szerint jutott az elszakított országrészekre a váltóleszámitolásból 37.6%, a jelzálogkölcönből 17%.

A magyar bankügy végzetes rázkódtatásoknak volt kitéve az 1919 március 21-től augusztus 1-ig garázdálkodó bolsevizmus idején. Mint a kapitalizmus és a burzsoázia erős várai, lerombolás várt rájuk. Mint szervei a pénzforgalomnak, el kellett volna tűnniök, bár a bolsevisták orthodoxiája nem volt elég erős, hogy egyenesen a pénzügyintézményt, mint a magántulajdon egyik legerősebb szervét, halálra ítélte volna. A ban-

kok bezárattak, a betétek és safe-k lefoglaltattak, részben kifosztattak, a vezető emberek elbocsáttattak, börtönbe vettek és az intézetek élére éretlen banksihederek állítottak, akik között félművelt, rosszul fizetett és tévútra csalt bankhivatalnokok is voltak. A bankok és ügyfeleik óriási kárt szenvedtek, különösen az a háládatlan és kockázatos feladat jutván nekik, hogy a szocializált üzemek szükségletét és deficitjét fedezzék. Az osztrák-magyar bank jegyei hamisítottak, a devizák és valuták ellopattak. A pénzforgalom teljesen megzavartatott és minduntalan megakadt. A közönség a szovjet által kiadott bankjegyekkel szemben tartózkodólag viselkedett, mindenki kék jegyeket (az osztrák-magyar bank jegyeit) kereste, bár ezek forgalmon kívül helyeztetek és használatuk halállal büntettetett. Különösen a falu népe terményeit csak kék bankjegyekért adta és még a vörös hadsereg katonái is kék jegyekkel voltak kénytelenek fizetni. Ezeknek a jegyeknek nagy ázsiójuk volt. A rendszer egész jellemtelensége kifejezésre jutott abban, hogy a közönség halálbüntetéssel fenyegettetett a kék bankjegyek használata esetén, a népbiztosok és csőcseléke pedig a fizetésüket kékpénzben vették fel.

2. SZERVEZET

A magyar bankok, beleértve a takarékpénztárak nagy részét is, majdnem kizárólag részvényekre alapított intézetek, magánbankok csak nagyon kis számban és kisebb jelentőséggel szerepelnek. Hitelintézetek alapítása jogilag szabad és részint ez vezetett a szükséglet meghaladó hitelintézetek létesítéséhez. Csak a bank jegy kibocsátási üzletág volt mindig egyedáruságilag szervezve. A banküzletben működő cselekvő tőke többnyire belföldi, de a külföldi tőke részesedése is elég jelentékeny. Egyes intézeteknél az állam is érdekelve van, ahol ugyanis magasabb közérdek ezt kívánatosá teszi. A világháború után a pénz elértéktelenedése következtében a tőke felemelése szükségessé vált, aminek a nagyobb intézetek meg is feleltek. A koncentráció és affiliáció is erősen érvényesült. Ez időben a külföldi tőke bevonása, mely a valuta-differenciában nyújtott előnyöket kihasználta, nagyobb mértékben bekövetkezett. Mindamellet azonban mindenütt arra törekedtek, hogy a belföldi tőkének függetlenségét és befolyását biztosítsák. A banküzlet különböző ágai közül legkorábban fejlődött a kereskedelmi hitel a váltószámítolás alapján, valamint a fogyasztási hitel, kézizálog alapján. A telekkönyv létesítésével erőteljes fejlődést vett a hosszúlejáratú jelzáloghitel, míg a rövidlejáratú mezőgazdasági hitel sokkal lassabban fejlődött; azonban az új jegybank létesítésével a jegybank részéről ez is nagyobb figyelemben részesül. Egyébként a hitelszövetkezetek által is erőteljesebben ápoltatik. A

gazdasági forgalom fejlődésével az utalványozási és folyószámlái üzlet is intenzív ápolásban részesül. A nemzetközi kereskedelem csekélyebb jelentősége mellett a pénzváltó- és devizaüzlet azelőtt kisebb fontossággal bírt. Az osztrák-magyar monarchia területéből keletkezett újabb államok különböző valutái és a valuták nagy árhullámozása ezen üzletágak jelentőségét újabban emelte. A bankok árüzlete is a világháborúban nagy szerepet játszott, talán túlnagyot is. A magyar hitelintézetek korán foglalták el a Credit mobilier területét és nagy tevékenységet fejtettek ki alapítások, részesedések, emissziók, illetve finanszírozások útján. Egyes nagybankok kebelébe a legkülönbözőbb ipari, kereskedelmi, közlekedési, mezőgazdasági stb. üzletek tartoznak. A magyar hitelintézetek a passzív üzletágak közül különösen a betéti üzletet, a takarékpénztári betétek gyűjtését folytatják. Amellett a záloglevelek kibocsátása is nagy kiterjedést nyert. Ellenben a jegykibocsátás mindig szabadalmazott intézetre volt bízva. Az állammal is egyes esetekben a bankok nagyobb hitelüzleteket kötöttek; nagy szerepet játszottak állampapírok kibocsátása és konverziója esetében. Az állam nem egyszer felesleges, illetőleg függőben levő pénzkészleteit olcsó kamat mellett rendelkezésre bocsátja, különösen pénzzúke idejében. A magyar bankok tehát, mint látjuk, a banküzlet összes ágait művelik, úgy az aktív, mint a passzív üzleteket és az óvatos bankok mindig arra is tekintettel voltak, hogy a passzív és aktív üzletek helyes aránya által biztosítsák az üzlet likviditását, kerülvén azt, hogy hosszúlejáratú aktív kölcsönök által a rövidlejáratú passzív kölcsönöket lekössék.

A magyar bank- és hitelügyre vonatkozó fontosabb törvények a következők: 1871. évi 34. t.-c. a földbirtokintézet kiváltságainak megerősítése; 1876. évi 36. t.-c. a jelzáloglevelek biztosításáról; 1878. évi 25. t.-c. az osztrák-magyar bankról; 1879. évi 34. t.-c. a Kisbirtokosok Országos hitelintézetének felállításáról; 1885. 9. t.-c. a postatakarékpénztár felállításáról; 1892. 17-21. t.-c. a valutareformról; 1924. 5. t.-c. a magyar nemzeti bank létesítéséről és szabadalmáról; 1928. 21. t.-c. az ipari jelzáloghitelről.

A működésben levő magyar hitelintézetek újabb fejlődéséről a következő adatok nyújtanak felvilágosítást.

a) Intézetek száma:

	1925	1926
részvénytársasági bankok és takarékpénztárak	818	781
földbirtokintézet	3	3
községi takarékpénztár	13	13
hitelszövetkezet	1210	1197

<i>b) Aktív üzletek:</i>		
váltók száma az év végén	1925 890.910	1926 1,185.933
a váltóállomány összege az év végén (millió koronákban).....	9.071.0	12.317.5
<i>Jelzálogkölcsonök:</i>		
földbirtokra	32.210	28.979
házakra és gyárakra	5.478	3.828
jelzálogkölcsonök összege (millió K)	101.862.3	1,261.278.4
<i>c) Passzív üzletek:</i>		
Takarékbetétek (millió K)	3,864.479.1	6,244.788.1
<i>d) Folyószámlaüzlet:</i>		
teljesített kifizetések (millió K)	252,631.761.5	325,680.450.5

3. JEGYBANKÜGY

Az osztrák-magyar monarchiában a XIX. század elején a napóleoni háborúk következtében beállott teljes megromlása a pénzforgalomnak többféle kísérlet után végre az 1816-ban létesített Osztrák Nemzeti Bank felállításához vezetett. Az Osztrák Nemzeti Bank Magyarországon nem nagy rokonszenvet váltott ki, ahol egyébként csak 1852-ben állította fel az első fiókot. A magyar államférfiak és közgazdák korán követelték az önálló magyar jegybank felállítását. Az 1848-iki márciusi forradalom is a jegybank felállítását 12 pontja közé sorozta. A független magyar kormány felállítása után ebből a programból annyi valósított meg, hogy Kossuth Lajos pénzügyminiszter szerződést kötött a Pesti Kereskedelmi bankkal, melynek értelmében a bank 12 millió forint erejéig 1 és 2 forintos jegyek kiadásával megbízott, melyek $\frac{2}{5}$ arányban nemes ércel voltak fedezendők. Ezen jegyeknek egy ideig magasabb árfolyamuk volt, mint az osztrák nemzeti bank jegyeinek. A függetlenségi harc leveretése után és az abszolutizmus rendszerével a magyar jegybank terve letűnik a napirendről és csak 1867-ben a magyar alkotmány visszaállításával éled ismét fel. Az ellenzék követelte az önálló vámterület és az önálló magyar jegybank létesítését. Hosszadalmas tárgyalások után az osztrák nemzeti bank paritási alapon átszerveztetett és 10 évre a jegykibocsátás szabadalmával felruházott. A bank az Osztrák-Magyar Bank nevet vette fel. Ezen új szervezés után, mely miatt

a banknak akkori vezetője az intézet tönkremenését jósolta, a bank nagy lendületben fejlődésnek indult. Az új szervezet alapvonalai a következők voltak: Bécsben és Budapesten önálló bankintézetek állítanak fel. Az intézet vezetése paritásos főtanácsra bízatik, mely különösen a diszkontópolitikáról dönt és üléseit felváltva Bécsben és Budapesten tartja. A bank kormányzója felváltva magyar és osztrák állampolgár. A magyar igazgatás élén magyar, az osztrák igazgatás élén osztrák alkormányzó áll. A magyar hitelszükséglet kielégítésére, a váltóleszámitolás számára 50 millió forint minimális összeg állapított meg. A bank által kivételesen folytatott jelzálogüzlet túlnyomóan Magyarország számára szolgált. Tíz év lefolyása után a bank szabadalma meghosszabbított és a paritásos szervezet tovább fejlesztett. A későbbi súlyos politikai helyzet következtében a szabadalom csak ideiglenesen hosszabbított meg. Az ellenzék, mely 1906-ban kormányra jutott, régi programját meg akarta valósítani és midőn aztán éppen ezen követelménye miatt a kormányról lezorított, 1911-ben a bankszabadalom meghosszabbítása körül heves parlamenti harc fejlődött ki, mely azonban az ellenzékre nézve sikertelen maradt. Az önálló jegybank helyett a kormány a készfizetések felvételét ígérte, egyelőre pedig a bank, mely jól bevált devizapolitikája által az újonnan bevezetett arany valutát megvédeni és megerősíteni tudta, részletes intézkedések által köteleztetett az aranyvaluta megvédésére. 1918. december 31-én a szabadalom lejárt és egy évre meghosszabbított. 1919. december 29-én megjelent egy kormányrendelet, mely szerint az Osztrák-Magyar Bank további intézkedésig tevékenységét folytatja. A Trianon-i és Szt. Germain-i szerződések egybehangzó intézkedései a bank felszámolását rendelték el. Ennek megfelelően az Osztrák-Magyar Bank jegyei 1920 márciusában lebélyegeztettek, 1921 elején pedig magyar államjegyek ellenében való beváltásuk megkezdett. Az Osztrák-Magyar Bank helyébe lépett 1921-ben az Állami Jegyintézet, ennek helyébe pedig 1924-ben a Magyar Nemzeti Bank. Az Állami Jegyintézet felállításával, mely tevékenységét 1921 augusztus 1-én megkezdte, az 1816-ban alapított jegybank befejezte pályafutását több mint 100 éves fennállás után. Utolsó korszakában kétségtelenül egyik legjelentékenyebb jegybankintézet volt, hatalmas szerve a kettős monarchia hiteléletének, sőt a világgazdaságnak, azonban az összmonarchia gondolatával annyira össze volt forrva, hogy Magyarország igényeit teljesen kielégíteni nem tudta.

A magyar jegybankügy történetéhez tartozik annak felemlítése, hogy az 1867-iki kiegyezés után kétségessé válván az osztrák jegybanknak jegy kibocsátó szabadalma, új központi jegyintézetnek létesítése vált szükségessé és így keletkezett 1873-ban a „Magyar Leszámitoló és Kereskedelmi Bank”-ról szóló törvény, mellyel a banknak a bankjegy kibocsá-

tási jog is biztosított volt. Az 1873-ban kitört nagy tőzsdeválság folytán a bank nem lépett életbe.

Míthogy, amint említettük, a trianoni békeparancs az osztrák-magyar bank felszámolását követelte, az új magyar jegybank felállításáig egy átmenetről kellett gondoskodni. Biztosítani kellett az osztrák-magyar bank jegyeinek kicserélését, a bank üzleteinek továbbvezetését és a magyar jegybank felállításának előkészítését. Ezért létesítették az állami jegyintézet, mely 1921 augusztus elsején kezdte meg működését. Az osztrák-magyar bank és egész szervezete az állami jegyintézet által átvétetett, mely a jelzálogüzlet kivételével tovább látta el a bank által alapszabályszerűleg művelendő üzletágakat.

A jegybankügy utolsó fejleménye az önálló magyar jegybank felállítása. Az 1924. évi V. t.-c. életbelépteti a Magyar Nemzeti Bankot, mint jegybankot. Ezzel egy régi óhaja a magyar nemzetnek teljesedésbe ment, igaz, szomorú körülmények között. Az intézet 1924 június 24-én kezdte meg működését. Alapelvei nagyjában ugyanazok, mint a volt magyar-osztrák jegybankéi. A jegykibocsátást a bank kizárólag gyakorolja és szabadalma 1943 december 31-ig tart. A bankjegyek fedezeti rendszere a következő: az egész bankjegyforgalomnak, hozzáadva az azonnal lejáró tartozásokat, de levonva az állam adósságát, az első öt év alatt húsz százalékkal, a további öt év alatt huszonnyolc százalékkal és a hátralevő idő alatt harminchárom és egyharmad százalékkal kell az érckészlet által, amelybe valuták és devizák is beszámíthatók, fedezve lennie. A bankjegyforgalom fedezetéül szolgálnak továbbá alapszabályszerűen leszámított váltók (közraktári zálogjegyek), oly devizák, melyek az ércfedezetbe be nem számíthatók, belföldön fizetendő külföldi értékekről szóló váltók. A készfizetések megkezdése után a bankjegyek legalább egyharmadrész erejéig érc- (ill. valuta- és deviza-) fedezettel bírnak. A készfizetések megkezdéséig 25 millió aranykoronát kell mindig az említett értékekben Európa és Amerika főbb piacain tartani. A bank köteles oly aranykészlet gyűjtéséről gondoskodni, hogy mihelyt a pénzegységnek az aranyhoz való új aránya meg lesz állapítva és az államnak a bankkal szemben fennálló adóssága 30 millió aranykoronára lepad, a készfizetések megkezdhetők legyenek. Az új értékarány törvényes megállapítása után a bank köteles budapesti főintézeténél aranyrudakat a törvényes pénzláb szerint bankjegyekre kívánatra bármikor beváltani. A bank tiszta jövedelméből részesedés illeti az államot, mely részesedés – épúgy, mint a bankjegyek utáni adó – az államnak a bank iránt fennálló tartozásának törlesztésére fordítandó. A bank üzletágai: a) leszámítolási üzlet; b) kölcsönüzlet; c) betéti, letéti és giróüzlet; d) utalványozási üzlet; e) bizományi üzlet. A jegybank nem foglalkozik sem takarékpénztári betétek elfogadásával, sem záloglevelek ki-

bocsátásával, minthogy a jegykibocsátás útján amúgy is fizetési eszközök-höz jut, továbbá nem foglalkozik jelzálogkölcsonökkel, ellenben erejéhez képest és amennyiben ez a bank likviditásával összegyeztethető, rövid, legfeljebb hathavi lejáratú gazdasági váltókat leszámítol a mezőgazdaság támogatására.

A magyar nemzeti jegybank működésének főbb mozzanatait a következő adatok tükröztetik vissza:

	1927	1928
pengő		pengő
Alaptőke	34,756.095.-	34,756.095.-
Műveletek összege	37,280,809.884.38	44,551,031.864.71
Pénztári forgalom	31,690,250.721.13	36,887,270.319.13
Érckészlet	317,505.739.80	263,551.574.60
Ebből arany	196,863.947.79	201,082.578.84
Jegyforgalom (1927 dec. 31)	486,754.101.32	513,460.538.37
Bankjegyek fedezeti aránya	46.41%	40.10%
Váltóleszámitolás	2,558,806.466.31	3,078,472.154.68
Leszámitolt váltók átlagos összege.....	1.296.58	1.317.21
Leszámitolt váltók átlagos lejáratú ideje, rendes váltóknál 40 nap		39 nap
Leszámitolt váltók átlagos lejáratú ideje, mezőgazd. váltóknál 169 nap		160 nap
Megóvatolt váltók	0.143%	0.179%
Pengő		Pengő
Giroforgalom (államin kívül) befizetések	7,660,783.355.87	9,774,847.46095
Giroforgalom (államin kívül) kifizetések	7,636,155.022.34	9,770,442.025.62
Tiszta jövedelem	12,625.673.23	13,114.174.19
Osztalék	11%	12½%
Állami részesedés	3,932.926.65	3,996.950.94

4. ÖSSZEFOGLALÁS

A magyar hitelügy jelenlegi állapotáról a következő képet nyerjük: Ha egyfelől Magyarország feldarabolása a magyar bankügy hatalmas hálózatát szétszakította, úgy másfelől a háború után a pénzrendszer teljes lerombolása és a rövid tőzsdefarsang után következő bojt, az ingótökének ezzel járó, jóformán teljes megsemmisülése, állampapírok, záloglevelek, takarékpénztári betétek elértéktelenedése, a hitel-forgalom eszközeit elpusztította és a hitel alapját, a bizalmat, megsemmisítette. Ilyen légkörben a hitelélet elsorvadt. A tőkeképződési processzus megakadt, a fixkamatozású értékpapíroknak nem volt vevőjük. A hitelnyújtás nagy kockázattal járt. Az összeköttetés a külföldi pénzpiacokkal megszakadt. Mindmegganyai körülmény, mely a hitelintézetek működését megakasztotta. A pénzérték stabilizálásával, az államháztartás rendezésével, a közgazdaság gyógyításával a bankügyre nézve is beállott a gyógyulás lehetősége. Egyúttal nagy feladatok hárultak a bankokra. Az államháztartás rendezése és egyensúlyának biztosítása súlyos terheket hárított a gazdasági életre, melynek életképessége erősen megtámadt, ami tömeges csődökben és kényszeregyezésekben jutott kifejezésre.

A közgazdasági élet minden ágában újszerű hitelberendezésekre volt szükség. A termelés minden csoportja, a kisgazdák, a kisiparosok, a kis-kereskedők nagyobb figyelembevételt követeltek. A nagyipar számára az ingó jelzáloghitel lehetőségét kellett biztosítani. Gondoskodni kellett a zálogleveleknek a nemzetközi piacokon való elhelyezéséről. A birtok-reform keresztülvitele, illetve a váltságösszegek kifizetése is bankügyi műveleteket tett szükségessé. A jegybanknak, mint láttuk, a mezőgazdasági rövid lejáratú hitelről is kellett gondoskodni. Szervezetileg is átalakult sok irányban a magyar bankügy. A nemzeti jegybank, mint kizárólag a magyar hitelügy szerve, a revizori intézmény, a túltengő hitelintézetek fúziója, mind megannyi állomás a magyar hitelügy fejlődése útján. Az újszerű és bonyolultabb feladatok egyfelől, a külföldi köteleknek a kis országra nézve nagy fontossága másfelől magukkal hozták, hogy a bankügy helyes vezetése a gazdasági élet tudományos megfigyelését és kutatását követelte. Egyes nagyobb intézetek, így elsősorban a jegybank, tudományos osztályt szerveztek a bankügyi problémák tanulmányozására. Egyes intézetek, így a Pénzügyintézet Központ stb. időnkénti közleményekben számolnak be a gazdasági élet helyzetéről. A takarékpénztárak és bankok szervezete (Tébe) szakmunkák kiadását tette lehetővé. Mindez bizonyítéka annak, hogy hitelintézeteink felismerték, miszerint az új idők új feladatok elé állítván őket, öntudatosan kell törekedniük egy magasabb színvonal elérésére és a magyar közgazdaság hatékony támogatására. A magyar hitel- és bankügy, ha vannak is egyes kevésbé örvendetes, kevésbé egészséges tünetei, egészben véve magasabb fejlettségi fokon áll és leszámítva az ország tőkeszegénységét és a működési kör szűkebb voltát, nem helyezhető a haladottabb nyugat mögé.

MUTSCHENBACHER EMIL: MAGYARORSZÁG MEZŐGAZDASÁGA

Magyarország agrárállam. Túlnyomóan agrár jellegét földjének alkata, természeti viszonyai, népességének tagozódása és egész gazdasági szerkezete adja meg. Magyarország földje túlnyomó részében kiválóan alkalmas mezőgazdasági termelésre. Nagyrésze síkság vagy lankás dombvidék, termőföldje majdnem mindenütt megtermi a búzát vagy rozst; egyéb, így főleg kapás- és takarmánynövények termelésére alkalmas területek pedig az ország különböző tájai szerint váltakoznak.

Éghajlati szempontból Magyarország mintegy találkozó pontján fekszik a keleteurópai kontinentális típusú, forró és száraz nyarú, kemény telű klimatikus területnek, valamint a tenger melléki csapadékos telű, inkább száraz nyarú, de esős tavaszú és őszi klimatikus területnek. Sajnos, ez az éghajlati fekvés nagy kilengéseket idéz elő az időjárásban, ami azután a gyakran szélsőséges terméseredményekben érezteti hatását. A szélsőséges időjárás nem egyszer kedvezőtlenül ellensúlyozza a talaj összetétel előnyeit s az évi csapadék átlagos mennyisége csak 500-600 millimétert teszi ki. Különösen száraz Alföldünk éghajlata, míg a Dunántúl csapadékviszonyai valamivel kedvezőbbek. Legnagyobb baj azonban az, hogy az amúgy is kevés évenkénti csapadékmennyiség időbelileg nagyon kedvezőtlenül oszlik el s a gabonatermés sikere nagyon függ a májusi eső véletlenétől. Sok kárt szoktak okozni a nem ritka májusi fagyok is, melyek különösen a kapásnövényekben, a gyümölcsökben, a főzelékfélékben és a szőlőben okoznak nagy pusztítást. Hátrány az is, hogy az Alföld megmaradt részén aránylag sok a szikes terület, viszont azonban tüzi- és

épületfát szolgáltató erdeje, építkezésre alkalmas köve és különféle iparok nyersanyagát szolgáltató erce nagyon kevés maradt Magyarországnak. Ez az ország tehát az éghajlati és talajviszonyaiban rejlő, a természet eredményt nem egyszer hátrányosan befolyásoló bizonytalanság dacára elsősorban mezőgazdasági termelésre, valamint olyan iparok fejlesztésére alkalmas, melyeknek a mezőgazdasági termelés szolgáltatója a nyersanyagokat.

Ami pedig a *népességnek* foglalkozási ágak szerint való tagozódását illeti, a mezőgazdasággal foglalkozók száma (keresők és eltartottak együttvéve) 55.8%, míg iparral csak 19%, kereskedelemmel pedig éppen csak 5% foglalkozik. Az ország lakosságának tehát agrártöbbsége van, de természetesen a nem agrár kisebbség érdekei is legszorosabban belekapcsolódnak a mezőgazdasági népesség érdekeibe.

Ha pedig a nemzeti *vagyon* és *jövedelem* eloszlását vizsgáljuk, akkor is azt látjuk, hogy a nemzeti vagyonból és jövedelemből a nagyobb rész a magyar mezőgazdaságra esik. A magyar földbirtok együttes értéke 11 milliárd pengő, a házbirtoké 8 (ebből falusi és gazdasági épületeké 2-3) milliárd pengő, a mezőgazdasági felszerelésé 4-5 milliárd pengő az összesen kb. 30 milliárdra becsülhető tiszta nemzeti vagyonból. Vagy ha a *termelési statisztikát* nézzük, pl. a múlt évben mezőgazdasági termelésünk teljes értéke, összesítve a növénytermesztés, állattenyésztés és erdőgazdaság hozamát, 3.86 milliárd pengő volt, amiből a növénytermesztésre 3.33 milliárd, az állattenyésztésre 0.51 milliárd és az erdőgazdaságra 0.028 milliárd pengő esik. Ezzel szemben ipari termelésünk teljes értéke a múlt évben 2.7 milliárd pengő volt, tehát az ország túlnyomóan agrárjellege itt is kidomborodik.

Az ország agrár jellegét mutatja külkereskedelmi forgalmi statisztikánk is, melynek tanúsága szerint egész árukivitelünknek 70-80%-a esik mezőgazdasági terményekre. Vagyis elsősorban mezőgazdasági terményekből, állatokból és állati termékekből van olyan termelési feleslegünk, melyet a belső fogyasztás nem tud felvenni s amelynek kiviteli piacokon kell értékesülnie, hogy ily módon cserejóságot szolgáltasson amaz ipari nyersanyagok, félgyártmányok és kész iparcikkek behozatala ellenében, amelyek viszont Magyarországon nem állnak rendelkezésre, vagy nem állíthatók elő. Ez a magyarázata annak is, hogy vámkülföldről hozzánk irányuló behozatalunknak körülbelül 80%-a ipari nyersanyagokra és iparcikkekre esik,

Magyarország agrár jellegének ez a természetes földrajzi és földtani, vízrajzi és éghajlati, demográfiai és gazdasági adottsága azonban távolról sem jelent hátramaradottságot, sőt még azt sem, mintha Magyarország kizárólag az őstermelésre volna szorítva. Hiszen Magyarországnak mezőgazdasági termelése mellett fejlett ipara és kereskedelme is van.

Népségének sűrűségére való tekintettel, minthogy egy-egy négyzetkilométerére kereken 90 lakos esik, Magyarország nem is tudná magát kizárólag őstermelésből fenntartani. Ezért már hosszú történeti múltta tekinthet vissza nemcsak a mezőgazdaság nyerstermékeit feldolgozó különféle szorosabb vagy tágabb értelemben vett mezőgazdasági iparágainak fejlettsége, aminők pl. malomipara, szeszipara, cukorgyárai, hús-, főzelék- és gyümölcsfeldolgozó konzervgyárai, sörfőzői, olajgyárai, kendergyárai, bőrgyárai, keményítőgyárai stb., hanem egyéb iparágak is magas színvonalra fejlődtek, habár természetesen az ország egész iparcikkszükségletét távolról sem fedezhetik.

Így Magyarország külföldre kivitt mezőgazdasági terményfeleslegeit, élőállatait és állati termékeit, valamint egyes különleges iparcikkait túlnyomórészt ipari nyersanyagokra, továbbá ipari készgyártmányokra cseréli be. Sajnos azonban, hogy főként azok az államok, amelyek a magyar mezőgazdasági terményeknek a régi Osztrák-Magyar Monarchia egységes vámterületén belül azelőtt a legbiztosabb piacai voltak, a legutóbbi években egyre jobban elzárkóznak mezőgazdasági termékeknek, főként pedig élőállatoknak és állati termékeknek területükre való bevitele elől, sőt a forgalom szabadságát nemcsak vámemelésekkel, hanem forgalmi korlátozásokkal, állategészségügyi rendszabályokkal és különféle vámtechnikai fogásokkal kötik gúzsba. Ezzel szemben Magyarország nyomban új autonóm vámtarifájának életbeléptetése után, 1925 elején eltörölt minden be- és kiviteli tilalmat, valamint kontingentálási rendszabályt, azóta pedig egyes tarifaszereződéseiben messzemenő engedményeket tett autonóm ipari vámtételeiből is. Így azután megérthető, hogy míg Magyarország számottevő piacot jelent számos külföldi iparágra nézve s 1928-ban 1185.5 millió pengő értékű árut hozott be külföldről, addig a kivitel értéke az agrár-exportunk elől való mesterséges elzárkózás miatt csak 819.1 millió pengő volt, tehát az egész évi behozatali többlet 366.4 millió pengő, vagyis 20 millióval ismét több, mint az előző 1927-es esztendőben.

Valamikor szállóige volt, hogy Magyarország, amelyet pedig a távol külföldön régebben is vajmi kevéssé ismertek, „Európa éléskamrája”. Ennek a szólásmódnak meg is volt a jogosultsága annyiban, hogy a Kr. u. X-ik század óta ugyanazon a természetes és földrajzi, valamint vízrajzi egységet alkotó területen fennállott Magyarország egyes részei, így főleg a Duna-Tisza közén fekvő Nagy-Alföld déli része, valamint a Dunántúl és Felső-Magyarország egyes vidékei talán egész Európának leghumózusabb talajával rendelkeznek és okszerű gazdasági művelés mellett mennyiségileg és minőségileg egyaránt kiváló termést adnak, feltéve, hogy az időjárási szélsőségek azt le nem rontják. De ha éppen az éghajlati viszonyok miatt mindenkor túlzás is volt Magyarországot „tejjel, mézzel folyó Kánaánnak” kikiáltani: annyi bizonyos, hogy a magyar földön termelt acé-

los búzából a magyar malmok által kiőrölt lisztnek, a magyar sör-árpának s a magyar kukoricának, a legpompásabb pecsenyét adó magyar hízott marhának, a kitűnő magyar sertésből való pompás zsírnak, sonkának és szalonnának, a magyar baromfinak és tojásnak, a magyarországi libamájnak, a magyar gazdasági vetőmagvak és veteménymagvak egész sorának, a magyarországi folyók és tavak ízes halának, talán az egész világon legzamatosabb magyar gyümölcsnek és legízletesebb finom főzelékeknek, a kitűnő húst és gyapjút szolgáltató magyar juhnak, a kiváló zamatú, tüzes magyar boroknak, köztük a világ valamennyi bora királyának, a tokaji bornak méltán van világhíre.

Habár a kedvezőtlen éghajlati viszonyok, főként a gyakori szárazság, valamint a többnyire elégtelen csapadék egyenlőtlen eloszlása sok nehézséget is okoznak, a magyar mezőgazdasági termelés, kivált a XIX. század közepe óta állandó fejlődést mutat, míg a belterjes irányú haladást az 1914-ben kitört világháború, majd az ezt követő forradalmi mozgalmak és gazdasági bajok meg nem akasztották. A világháború vége óta eltelt tíz esztendő alatt azonban a magyar mezőgazdaság ismét szépen regenerálódott s termelésünk nagyjában csaknem elérte a békebeli szintvonalat, melynek további emelését csak a pár év óta világszerte bekövetkezett mezőgazdasági válság akasztotta meg.

Magyarország mezőgazdaságilag művelt területe 15.8 millió kataszteri hold, aminek 60.1%-a szántóföld (= 9.7 millió kat. hold, vagyis 5.58 millió hektár). Kerti művelés alatt áll az ország egész területének 1.1 százaléka (99.000 hektár), rét az ország egész területének 7.2%-a (666.000 hektár), legelő az ország egész mezőgazdaságilag művelt területéből 10.9% (1 millió hektár), erdő 11.8% (1.1 millió hektár), szőlő 2.3% (218.000 hektár), nádas 0.3% (28.000 hektár).

A fent említett 9.7 millió kat. hold (5.58 millió hektár) szántóföld területből (1 kat. hold = 0.575 hektár, egy hektár pedig = 1.738 kat. hold) 1928-ban a búzával bevetett terület 2.9 millió kat. hold volt, kat. holdanként 8.4 métermázsza átlagos búzatermással, a rozssal bevetett terület 1.15 millió kataszteri hold kereken 7 métermázsza kat. holdankénti átlagterméssel, az árpa vetésterülete 713.000 kat. hold 8.25 métermázsza holdankénti átlagterméssel, a kukoricával bevetett terület 1.85% millió kataszteri hold volt, alig 7 métermázsás átlagterméssel; a cukorrépával bevetett terület 115.000 kat. hold 96 métermázsás átlagterméssel, a burgonyával bevetett terület pedig 461.000 katasztrális hold volt, mintegy 33 métermázsás, de ebben az évben kivételesen kedvezőtlen átlagterméssel. Ha az utóbbi évek átlagát tekintjük, úgy Magyarország kat. holdankénti átlagos búzatermése 8 métermázsza, átlagos rozstermése 6.5-7 q, átlagos árpatermése 7.5 q, átlagos kukoricatermése 11-12 q, burgonyatermése 42-44 q, takarmányrépatermése 140 q,

cukorrépatermése 130 q, dohánytermése 7-7.7 q, repcetermése 5-6 q, lucernatermése 23 q és lóheretermése 21 q körül mozog. A 100 kat. holdon aluli és felüli gazdaságok átlagtermései között évről-évre 10-20%-os többlet mutatkozik a nagyobb gazdaságoknál, ami elsősorban a gondosabb talaj művelésre vezethető vissza.

Növénytermelésünk fent ismertetett ágazatai közül területileg is, jelentőség dolgában is a búzatermelés áll első helyen. A magyar búzának régi jó hírnevét az újabban nagy fellendülést mutató növénynevelés művészete egyre öregbíteni igyekszik a termésátlagoknak, valamint a termés minőségének fokozására alkalmasabb vetőmagfajták kitenyésztésével. Növénynevelésünk teljes összhangban dolgozik az állami liszt-kísérleti állomással, mely állandóan vizsgálja a különféle búzafajtákból kiörölt lisztek minőségét és sütőképességét s e vizsgálatainak eredménye gyanánt hasznos útmutatásokkal szolgál a búzanevelőknek. A nevelésű vetőmagvak használatának, a jobb talajművelésnek, a bőségebb trágyázásnak és a műtrágyázásnak terjedése pedig fokozatosan előmozdítja a kísérletileg legjobban bevált és legértékesebb búzafajták termelésének elterjedését. Nagyon számottevő aránylag, főként a könnyebb, homokos területeken a rozs termelése is, amely nagyon egészséges kenyérlisztet szolgáltat. Az árpa és a kukorica főként mint hizlálótakarmány játszik szerepet, de az ország több vidéke jóminőségű sörárpát is termel és ezzel a magas fejlettségű belföldi söriparnak szolgáltat nyersanyagot. A cukorrépatermést részben az ország 13 cukorgyára, részben a burgonyatermés nagyobb részével együtt az ország fejlett szeszipara dolgozza fel. Magyarországnak 250 mezőgazdasági és 17 ipari jellegű szeszfőzdeje van, amely utóbbiak közül is 7 kisipari szeszfőzde mezőgazdasági üzemekkel áll kapcsolatban.

Igen magas fejlettségi fokon áll Magyarország malomipara. A Budapesten és egyes vidéki gócpontokon működő, kitűnően felszerelt nagy kereskedelmi malmok az egész világon versenyképes minőségű lisztfajtákat állítanak elő s különösen a magyar 0-ás búzalisztek örvendenek sütőipari és fogyasztó körökben nagy kedveltségnek, mert a világnak semmiféle lisztjéből sem lehet annyira nyújtható tésztát, oly könnyű és finom süteményeket készíteni, mint éppen a magyar lisztből.

Magyarország egyéb mezőgazdasági terményei közül különös figyelmet érdemelnek még a kiváló zamatú magyar gyümölcsfajták, így különösen az alma, körte, birsalma, kajszinbarack, őszibarack, cseresznye, meggy, szilva, dinnye és csemegeszőlő, amelyekből a kivitel egyre fokozódik és a termelés további fejlesztésének is tág lehetőségei vannak.

A magyar mezőgazdasági termelésnek egyik különlegessége a paprika, mely igen kiváló minőségű fűszert szolgáltat és édes-nemes minősége a maga nemében az egész világon egyedülálló. Magyarország éven-

kinti paprikakivitele 12-13.000 métermázsát tesz ki, aminek kétharmada az édes-nemes minőségre esik. A paprikán kívül egyéb kiváló minőségű főzelék- és zöldségfélét is termel és visz ki nagyobb mennyiségben külföldre Magyarország, így különösen hagymát, paradicsomot, ugorkát, salátát, káposztát, zöldbabot és zöldborsót.

A magyar mezőgazdasági termelésnek egyik fontos, de kiváló minőségű termékeit kivitel útján újabban csak nehezen értékesítő ágazata a bortermelés. Mint említettük, Magyarország szőlőtermő területe kerekén 220.000 hektár, amiből 48% hegyi szőlő, 52% pedig homoki szőlő. Magyarország évenkénti bortermése 3-5 millió hektoliter között váltakozik, amiből 80% a fehér és 20% a vörös bor. Az ország területe IG borvidékre oszlik, melyek közül kivitelre alkalmas fajborok termelése szempontjából nagyobb jelentőségűek elsősorban a zárt területet alkotó tokaji borvidék, mely 4860 hektárra terjed ki és amelynek évenkénti bortermése 100-120.000 hektoliter. A Tokaj hegyalján kívül mint kiváló bortermő vidékek nevezetesebbek még: a badacsonyi borvidék, mely zamatos borokat termel a balatonmenti hegyeken, a somlói borvidék jellegzetes pecsenyeborával, a szekszárdi borvidék, melynek kitűnő vörös bora francia eredetű szőlőtelepítések terméke, továbbá a villányi, gyöngyösvisontai és egri borvidékek, melyeknek egyes bortermékei az ország határain túl is elismert kitűnő márkák.

Újabban ismét erősebb lendületet vett a dohánytermelés, főként a finomabb és zamatosabb kerti dohányfajták termelése, amelyek külföldön is keresett pipa- és cigarettadohányt adnak. Nem régen karolták fel a gyógynövénytermelést is, amire egyes vidékek talaj- és éghajlati viszonyai felette alkalmasak, azonban a termelők még egyelőre az értékesítés nehézségeivel kénytelenek megküzdeni.

A világháborút követő trianoni békeszerződéssel ezeréves történeti területének harmadrészére csonkított Magyarország *területileg* még sokkal inkább vált agrár jellegűvé, mint aminő azelőtt az egész Magyarország volt. A népesség megoszlásánál éppen ellentétes irányban mutatkozik némi eltolódás, amennyiben az őstermeléshez tartozó foglalkozású lakosság számaránya az egész népesség 64%-áról 56%-ára csökkent. Ezt a körülményt az idézte elő, hogy Csonka-Magyarországon viszonylag sokkal nagyobb arányszámot képvisel Budapest székesfőváros és közvetlen környékének egymilliónyi, valamint néhány megmaradt városunknak lakossága, mint ahogyan a városi lakosság száma a többi népességhez Nagymagyarországon viszonylott. Jelenleg a magyar mezőgazdasági termelésnek tehát aránylag több nem termelő lakos élelmiszerszükségletét kell előállítania, mint azelőtt. Ezenkívül Magyarország területének megcsonkítása a magyar ipart is megfosztotta fontos nyersanyagaitól. A magyar közgazdaság tehát csak egyes mezőgazdasági termények feleslegé-

nek kivételéből remélhet olyan csereértékeket, melyek ellenében nélkülözhetetlen és belföldön elő nem állítható behozatali cikkeket vásárolhat a külföldtől. A belföldi élelmezési szükséglet teljes fedezése s ezenfelül kiviteli felesleg termelésének szükséges volta tehát mind a magyar mezőgazdasági termelés fejlesztését, a terméseredmények átlagszámainak növelését követelik. Mindennek, mint láttuk, meg is vannak az előfeltételei, kivált akkor, ha a háború s az azt követő lázadások idejében kizsárolt termőföld termőerejét egyrészt fokozott műtrágyaadagolással, másrészt az állatállományban mutatkozó hiányok kipótlása révén fokozandó trágya-termeléssel sikerül lassanként helyreépíteni.

Ami a *műtrágyafogyasztást* illeti, ezen a téren máris évről-évre fokozódó fejlődés mutatkozik, noha a magyar mezőgazdaság mai kritikus helyzete és kedvezőtlen rentabilitása természetesen hátrányosan befolyásolja a különben valószínűleg nagyobb lendületet vevő műtrágyafogyasztást. Így is körülbelül 15.000 vágón foszforsavas műtrágyát, 1000 vágón nitrogéntartalmú műtrágyát s mintegy 500 vágón kálisót használt fel a múlt évben a magyar mezőgazdaság. Ami pedig az istállótrágya-fogyasztást illeti, itt a trágyázás kívánatos emelkedésének komoly kerékkötője az, hogy az állatértékesítés lényeges megromlása az istállótrágya előállítási költségét felette megdrágította. Normális viszonyok között a gazda úgy szokott számítani, hogy az állattartás költségét annak haszna legalább is fedezze s így a trágya ingyen maradjon vissza a gazdasági üzemnek. A jelenlegi magyarországi mezőgazdasági konjunktúra mellett azonban az állatértékesítés révén az állattartás, főként pedig az állathízlalás költségei nem találnak fedezetet s így az istállótrágya a gazdára nézve jelentős készkiadást okoz, ami természetesen nemcsak a mezőgazdasági üzem jövedelmezőségét, hanem a trágyázást is hátrányosan befolyásolja.

Magyarország *állatállományáról* a minden év tavaszán megtartott állatösszeírások eredményei nyújtanak tájékozást. Az 1928. évi adatok szerint Magyarország állatlétszáma a következő volt (az egyes számadatok mindenütt szembeállítva az 1911. évi állatszámállásnak ugyanarra a területre vonatkozó, zárójelbe foglalt számadataival):

Állatnem:	1928	1911
Szarvasmarha	1,811.467	(2,149.756)
Ló	917.974	(896.498)
Sertés	2,661.539	(3,322.407)
Juh	1,566.531	(2,406.041)

Mint ezek az adatok mutatják, a ló kivételével valamennyi fontosabb gazdasági állatnemenél lényeges csökkenés mutatkozik a békeidővel

szemben. Ha azonban a megelőző évek (1925-1927) állatösszeírásainak adataival hasonlítjuk az 1928. évi adatokat össze, akkor arra az eredményre jutunk, hogy szarvasmarháknál is, de főként lónál és sertésnél némi emelkedés mutatkozik, míg a juhállományban állandó az évről-évre fokozódó csökkenés. Ez is a gazdasági konjunktúra alakulásával függ össze. így pl. 1927-tel szemben a szarvasmarhalétszám mindössze 6200 db-bal emelkedett, a lóállománynövekedés ugyanez idő alatt 14.650 db, a sertésállományé pedig 275.000 db. Ezzel szemben a juhok száma az előző évhez képest is közel 50.000 db-bal csökkent.

Az állam évről-évre nagyobb számú tenyészállatot hoz be külföldről, melyeknek az egyes gazdaságok részére tenyésztesési célokra való megszerzését kamatmentes kölcsön nyújtásával és indokolt esetekben ármérséklés engedélyezésével is elősegíti. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület minden év március hó végén országos gazdasági kiállítást és tenyészállatvásárt rendez a földművelésügyi minisztérium támogatásával, amely kiállítások az ország fejlett tenyészállatanyagának nagyon áttekinthető seregszemléi. Az itt bemutatásra és eladásra kerülő tenyészanyag tanulságosan tünteti föl a magyar állattenyésztés állandó minőségbeli fejlődését, amit a kiállítások alkalmával évenként nagyobb számban megjelenő külföldi hivatalos kiküldöttek és szakemberek is teljes mértékben elismernek. Ezekről a kiállításokról jelentős számú eladások történnek külföldre is, különösen a Balkán-államokba, amelyek saját állatállományuk nemesítésére a magyarországi kiváló minőségű tenyészanyagból szívesen vásárolnak.

Jelentékeny szerepet játszik az ország szarvasmarhaállományának minőségi fejlesztése terén a tenyészállatok törzkönyvezésének, továbbá a tejelést ellenőrző egyesületeknek terjedése is. A lótenyésztést az állam kiváló minőségű fedezőméneknek a magántenyészetek rendelkezésére bocsátásával segíti elő. 1927-ben közel 1400 állami fedezőmén volt az állam tulajdonában. Az ország külkereskedelmi forgalmában jelentős szerepe van a ló kivitelnek, amennyiben évenként körülbelül 29.000 darab háta-, hintó- és igáslovat, továbbá versenylovakat és tenyészméneket is visz ki Magyarország a szomszédos államokba.

Az utóbbi években nagy és örvendetes fellendülés mutatkozik különösen *tejgazdasági* téren. Az állam hathatósan támogatja a népies tejtermelés fokozása érdekében a tej szövetkezetek szervezését, továbbá tejellenőrző egyesületek alakítását, melyekhez évről-évre nagyobb számú tehenészet csatlakozik s amelyek szakszerű útbaigazításaikkal, időnkénti próbafejésekkel és az elért legjobb tejelési eredmények díjazásával hathatósan hozzájárulnak a tejhozam fokozásához. A kedvezőbb tejértékesítést a tejfogyasztás fokozására irányuló propagandával, továbbá a tejtermékek minőségének állami ellenőrzésével igyekeznek elősegíteni. A ki-

vitelre kerülő, a termelés során gondosan ellenőrzött vaj márkázása már életbe is lépett, egyéb tejtermékekre nézve pedig ugyancsak hasonló ellenőrző eljárás van tervebe véve.

Az utóbbi években erősen fejlődött Magyarország *baromfitenyésztése* is, amelyet az állam kiváló minőségű tenyészanyagoknak és a legjobban bevált fajtákból keltetés céljára szánt tojásoknak a magántenyésztők rendelkezésére bocsátásával segít elő. Az állam minél nagyobb hús- és tojáshozamot biztosító fajtákat igyekszik különösen a kis baromfitenyésztők körében elterjeszteni és a baromfitenyésztés céltudatos irányítása pár év alatt máris számottevő haladást mutat fel.

Újabban ismét nagyobb érdeklődéssel találkozunk a *selyemhernyótenyésztés* is, mely a háború alatt s az azt követő években visszafejlődött, pár év óta azonban az állam eperfacsemeték kiosztásával, valamint a selyemgubók minőségének kitenyésztés útján való javításával igyekszik ezt a gazdasági ágat is fellendíteni.

Magyarország mezőgazdasági művelés alatt álló földterületének értéke hivatalos becslés szerint 11 milliárd pengő; az 1928. évi mezőgazdasági termelésből a növényi termelés értéke 3,327.4 millió pengő, az állati termékek értéke 508.3 millió pengő, az erdészeti termékek értéke 27.8 millió pengő, vagyis – mint erre már fentebb utaltunk – az 1928. évi mezőgazdasági termelés összértéke 3,863.5 millió pengő.

Mint már említettük, a mai Magyarország népességének száma az 1920. évi népszámlálás adatai szerint kereken 8 millió lélek, amiből foglalkozás szerint az őstermelésre 4,450.000 lélek esik s abból 2,127.000 a kereső és 2,323.000 az eltartott. Az ország lakosságának létszámához viszonyítva a mezőgazdasági foglalkozásuk arányszáma tehát 55.8%, míg a többi foglalkozási ágakhoz tartozók arányszáma a következő: ipar 19.1%, kereskedelem és hitel 5.1%, közlekedés 4.4%, közszolgálati alkalmazottak és szabad foglalkozásuk 4.7%, bányászat és kohászat 1.5%, napszámosok 1.2%, nyugdíjasok, járadékosok és tőkésék 2.4%, házi cselédek 2.2%, véderő 1.6%, egyéb foglalkozásuk 2%. A foglalkozások megoszlása tekintetében természetesen nagy különbség van a városok és a vidék között. Míg a vármegyékben 66.2%-a az összlakosságnak tartozik az őstermeléshez s az egyes alföldi vármegyékben a mezőgazdasági népesség arányszáma az egész lakosságnak háromnegyedrészt is eléri vagy meghaladja, addig a törvényhatósági városok átlagában a népességnek csak 12.3% mezőgazdasági foglalkozású.

Ami az ország szántóföldterületének birtoknagyságok szerint való megoszlását, valamint azt illeti, hogy az egyes birtoknagyságok szerint mennyi a mezőgazdasági üzemek száma, erre nézve pontos adatokkal nem rendelkezünk, mert az utolsó teljes mezőgazdasági üzemstatistikai felvétel 1895-ben készült s a régi Magyarország egész területére vonat-

közik. Mégis a korán elhunyt kiváló magyar statisztikusnak, *Buday Lászlónak*, „A megcsonkított Magyarország” című a Magyar Tudományos Akadémia által pályakoszorúzott, 1921-ben megjelent műve nyomán a következő adatokat állíthatjuk össze (amelyeknek forrása az 1920-as népszámlálási statisztika):

Az ország egész szántóföldterületéből az egy kataszteri holdig terjedő törpebirtokokra 8.98%, az 1-3 kat. hold. területűekre 3.89%, a 3-5 kat. hold területűekre 4.1%, vagyis a törpebirtokokra az ország egész szántóföldterületének kereken 9% esik. Az 5-10 kat. holdas birtoknagyságra az ország szántóföldterületének 10.33%-a, a 10-50 kat. holdas birtoknagyságokra 32.30%, az 50-100 kat. holdas birtok nagysága pedig az egész szántóföldterületnek 7.25%-a esik. A kisbirtoktípus tehát az ország szántóföldterületéből kereken 50%-kai részesedik. Lássuk most, mennyi a középbirtok szántóföldterülete? A 100-200 kat. holdas birtoknagyságra esik az egész ország szántóföldterületének 5.09%-a, a 200-500 kat. holdas birtoknagyságra 8.94%-a, az 500-1000 holdas birtoknagyságra pedig 9.45%-a, vagyis az ország egész szántóföldterületéből a középbirtoktípushoz 23.5% tartozik. A megmaradó szántóföldterület, vagyis az ország egész szántóföldterületének 17.5%-a esik az 1000 kat. holdon felüli nagybirtokra, vagyis a törpe-, kis- és középbirtokhoz tartozó szántóföldterület együttevén 82.5%, a nagybirtok szántóföldterülete pedig 17.5%.

Lássuk már most, hogy az egyes birtoknagyságokhoz az ország összes gazdasági üzemeiből számszerint hány százalék tartozik? Hivatkozott forrásunk szerint a megoszlás a következő: Az 1 kat. holdon aluli birtoknagysághoz tartozik az ország gazdasági üzemeinek 20.70%-a, az 1-3 kat. holdas birtoknagysághoz 24.96%, a 3-5 kat. holdas birtoknagysághoz pedig 13.13%-a. Tehát Magyarország gazdasági üzemeinek 58.85%-a törpegazdaság. Az 5-10 kat. holdas birtoknagyságba tartozik az ország gazdasági üzemeinek 17.78%-a, a 10-50 kat. holdas birtoknagyságba 20.91%-a és az 50-100 holdas birtoknagyságba 1.36%, vagyis az országmezőgazdasági üzemeinek 40%-a kisbirtok. A közép- és nagybirtokokra - a törpe- és ksigazdasági üzemekre eső $58.85 + 40.04 = 98.89\%$ -on felül - együttevén csak az ország összes gazdasági üzemeinek 1.1%-a esik, még pedig a következő megoszlás szerint: 100-200 kat. holdas birtoknagyságra 0.45, 200-500 kat. holdas birtoknagyságokra 0.35, az 500-1000 kat. holdas birtoknagyságra 0.18, az 1000 kat. holdon felüli birtoknagyságra 0.12%.

A mezőgazdaság Magyarország *nemzetközi áruforgalmában* is vezető szerepet játszik, mert egész árukivitelünknek közel 70%-a mezőgazdasági termék. Legfontosabb kiviteli cikkeink voltak 1927-ben: búza (3.11 mill, q), búzaliszt (1.55 millió q), rozs (1.37 millió q), árpa (0.5 millió q), here-

magvak (47.625 q), bab (300.000 q), olajos magvak (216.000 q), burgonya (724.000 q), bor (62.000 hl.), szarvasmarha (75.000 db), ló (30.000 db), sertés (116.000 db), sertéshús, zsír és szalonna (91.6 ezer q), baromfi, toll és tojás (88 millió P értékben) stb.

Hogy a magyar mezőgazdaság az általa előállított és legnagyobb-részt kiváló minőségű terményfeleslegeit kivitel útján külföldi piacokon értékesíthesse, ahol a fogyasztási szükséglet amúgyis csak behozatal révén fedezhető, ez nemcsak Magyarországnak gazdasági érdeke, hanem nagy és fontos érdek általános európai szempontból is. Csak virágzó mezőgazdaság biztosíthatja Középeurópa szívében a nyugalmat, a békés fejlődést, a gazdasági és társadalmi viszonyok megszilárdulását, a háború okozta sebek behegedését. Másrészt a régi Osztrák-Magyar Monarchia hajdan egységes vámterületéből kialakult utódállamok földrajzi fekvésüknél és egész gazdasági szerkezetüknél fogva reá is vannak utalva arra, hogy a magyar föld terméséből pótolják a népességük élelmezése terén mutatkozó hiányokat, mint ahogyan évszázadokon keresztül ugyanez a magyar termőföld szolgáltatta a régi monarchia többi részeinek a kenyeret és egyéb élelmet. Nyilvánvaló érdek, hogy ugyanaz a termőterület a jövőben is, de lehetőleg még jobban és bőségesebben élelmezze az utódállamoknak a magyar termékekre ráutalt lakosságát.

A magyar mezőgazdaság jelenleg súlyos válsággal küzd, mert hiányzik a kellő tőke-ereje azokhoz a beruházásokhoz, melyek egyrészt a termelés fokozása, másrészt a belterjes gazdálkodás terjedése szempontjából szükségesek. A magyar mezőgazdaság minden erejének megfeszítésével igyekezett és igyekszik a maga termelését minőségileg és mennyiségileg egyaránt ismét a békebeli színvonalra emelni. Hogy azonban megnövekedett termelési költségeit fedezni tudja, egyrészt még többet és még jobbat kell termelnie, másrészt ily módon előálló terményfeleslegeink számára kedvező értékesítési lehetőségeket kell biztosítani. Ha ez sikerül, akkor a magyar mezőgazdaság ismét meg fog felelhetni ama történelmi hivatásának, hogy egyrészt Kelet felé, közvetlen szomszédjai irányában mintegy úttörője legyen a mezőgazdasági kultúrának, hogy oda tenyészállatokat, nemesített vetőmagvakat stb. szállíthasson, másrészt pedig egyes különleges terményeivel, minők kiválóan finom lisztje, világhírű bora, elsörendű hústermékei, ízletes hizlalt baromfija, pompás korai főzelékféléi és zamatos gyümölcssei, méltó helyet foglalhasson el a nyugati piacokon.

A mezőgazdasággal szoros kapcsolatban álló *mezőgazdasági ivar* különböző ágai ugyancsak nagy fejlettséget mutatnak. A magyar búzát felörlő magyarországi malmok, a magyar burgonyából, kukoricából vagy répából szeszt előállító szeszgyárak, a cukorrépat feldolgozó cukorgyárak, a gabonából vagy burgonyából keményítőt előállító keményítőgyárak, a

magyar árpa- és komlótermést feldolgozó sörfőzők, az olajos magvakból olajat sajtoló olajgyárak, a húst, zöldséget, főzeléket és gyümölcsöt feldolgozó konzervipar, vagy a tejtermékeket előállító tejipar, a kenderkórót kikészítő kendergyár: mindannyian a mezőgazdasági termelés előállította nyersanyagokra vannak utalva s viszont mindezeknek a mezőgazdasági iparágaknak a kedvező fejlődése teheti csak lehetővé a mezőgazdasági többtermelést. A különböző államok, mint nemzetgazdasági egységek között bizonyos szolidaritás, bizonyos egymásra utaltság és bizonyos érdekközösség, egymáshoz tartozandóság áll fenn, amelynek kölcsönös megértésben és egymás iránt való méltányosságban kell érvényesülnie. Az ezer éves múltú magyar mezőgazdasági termelés sorsa nem lehet közömbös nemzetközi szempontból sem, mert a magyar iparnak és kereskedelemnek, de egyúttal a magyar köz- és államgazdaság egész épületének és a kulturális fejlődésnek is a virágzó mezőgazdasági termelés a biztos alapja: ez jelenti a magyar sorsot és a magyar jövőt.

Ha tehát az egész világ mezőgazdasági termeléséhez viszonyítva a magyar termelés kicsiny tételt jelent is, Közép-Európa szempontjából mindenesetre számottevő fontosságú. A világtermeléshez való viszonylatának megvilágítására szolgáljon a következő néhány számadat:

A múlt évben a világ búzatermése 1320 millió métermázsa volt, amiből 374 millió métermázsa esik Európára s ebből 25 millió métermázsa Magyarországra. A világ tavalyi rozstermése 451 millió q, ebből Európára 219, Magyarországra 8 millió q esett. 456 millió q árpatermésből Európa 159 milliót, s ebből Magyarország 6 milliót adott. A világ 743 millió q zabterméséből Európa 273 millió s ebből Magyarország 3.5 millió q-t szolgáltatott. 1155 millió q tengeritermésből Európára 97 millió q esik s ehhez Magyarország 11 millió q-vel járul. Burgonyát 1884 millió q mennyiségben termelt az öt világrész s ebből 1150 millió q-t Európa, 13 millió q-t Magyarország.

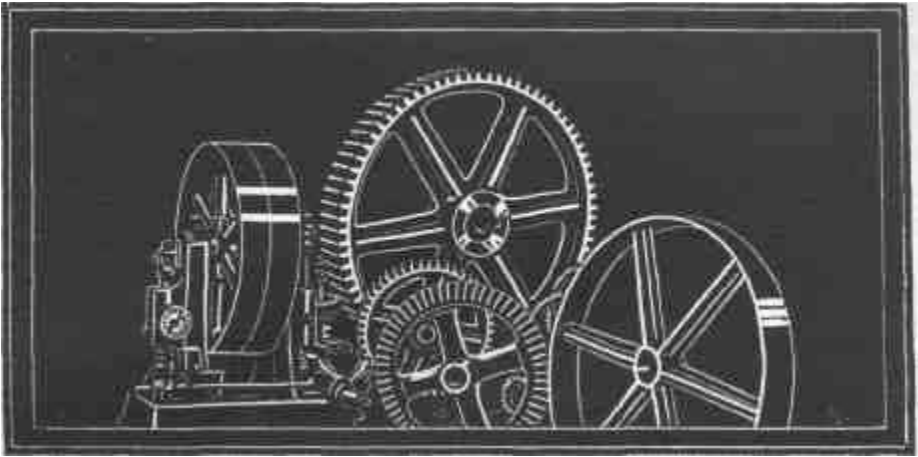
Vagy ha Magyarország állatállományát hasonlítjuk össze az egész földkerekség 1928. évi haszonállatlétszámával, úgy azt látjuk, hogy a földkerekség 12 millió darab lovából Magyarországra 918.000 darab esik, 676 millió darab szarvasmarhából Magyarország 1.8 millió darabot, 721 millió juhból 1.5 millió darabot, 287 millió darab sertésből 2.6 millió darabot mondhat magáénak.

A magyar mezőgazdasági termelés jelentősége nem is abban rejlik, mintha versenyre kelhetne a nagy agrár-exportterületekkel. A magyar mezőgazdasági terményeknek különleges, válogatott minőségük biztosít megkülönböztetett helyet a világpiacon. Ezért a magyar mezőgazdasági termelés, jelenlegi súlyos gazdasági viszonyaink dacára, teljes erejével azon van, hogy ezt a minőségi pozícióját megőrizhesse és megerősíthesse. Magyarország, nagy áldozatok árán, gonddal és szeretettel ápolja a maga

ezer éves mezőgazdasági kultúráját, igyekszik lépést tartani, amennyire ezt tőkeszegénysége megengedi, a világ gazdasági haladásával. Elsőrendű alsó- és felsőfokú szakiskolák, valamint komoly tudományos munkát végző kísérletügyi intézmények révén fejleszti és terjeszti a gazdasági szaktudást, amelyet bármelyik nyugati államéval mérkőző szakirodalom igyekszik népszerűsíteni. Közel évszázados múltra visszatekintő, a sajátos mezőgazdasági érdekek szakszerű ápolására hivatott társadalmi érdekképviseleti szervei vannak, élükön a „legnagyobb magyar”, Széchenyi István gróf által 1830-ban alapított Országos Magyar Gazdasági Egyesülettel, egész Európa egyik legrégebb és legtekintélyesebb, agrárkultúrát fejlesztő és terjesztő társadalmi intézményével. E gazdasági egyesületekben, valamint az 1920-ban megalkotott hivatalos gazdasági szervezetekben, az országos és az öt kerületi mezőgazdasági kamarában, úgyszintén az egyes különleges termelési ágak érdekeit felkaroló baromfitenyésztő, borászati, méhészeti stb. szakegyesületekben, továbbá több ezer falusi olvasó- meg gazdakörben, a magyar gazdaközönség minden rétege együttműködik és közös erővel, vállvetve keresi a boldogulás előfeltételeit. A szétszórt erőket egységbe foglaló és megsokasító szövetkezeti eszme alapján pedig a mezőgazdaság különféle szükségleteinek kielégítésére alakult különleges agrárjellegű hitelintézmények, termelő, biztosító, fogyasztási és értékesítő szövetkezetek országos központokba szervezve, ezrével állanak a magyar gazdák egyetemének rendelkezésére.

A fentiekben felsorakoztatott néhány adat természetesen nem adhat teljes és kimerítő képet Magyarországon mezőgazdaságáról, melynek alapos megismertetéséhez sokkalta nagyobb területre és bővebb adatgyűjteményre volna szükség. E futólagosan odavetett néhány vonással inkább csak azt kívántuk érzékeltetni az olvasóval, hogy él itt Európa szívében több mint ezer esztendő óta egy kicsiny nemzet, melyet a világ csak nagyon kevéssé ismer, de amely a maga mezőgazdasági kultúráját mégis odáig tudta fejleszteni, hogy nincs oka más agrárországok előtt a szégyenkezésre. Évszázadokon keresztül fejlődött a magyar mezőgazdaság azzá, ami ma: a kis Magyarország gazdasági épületének alap-pillérévé s egyúttal Közép-Európa közéleti szükségletei ellátásának jelentős tényezőjévé.

A magyar nyelv a magyar föld legfőbb és legértékesebb termékét, a búzát, mélységes értelemmel és jelképes jelentőséggel „élet”-nek nevezi. Nagy és örök igazság van ebben. A magyar nemzet hitének, reménységének, jövőjébe vetett bizalmának erős alapja az, hogy a magyar mezőgazdaság fejlődése és felvirágzása Magyarország boldogulását, élni akarását és élni tudását jelenti!

FENYŐ MIKSA: MAGYAR GYÁRIPAR

a sorra vesszük azokat a hatókokat, melyek a magyar gyáripár kifejlödésében közreműködtek, akkor tapasztalni fogjuk, hogy a természetadta előfeltételek mellett ugyanaz a lelki hajlandóság, mely ezer esztendőn át a történeti fejlődés acéllogikájával hajtotta a magyarságot a nyugati civilizáció felé s tette ennek részesévé, segített gyáripárt is teremteni a három bérce és négy folyó hónapban. Mert, hogy itt gyáripár fejlődött s úgy fejlődött, ahogy azt a háború kitöréséig tapasztalhattuk, ehhez az ország geográfiai adottsága kellett: a Kárpátok erdőségei, a gömöri hegyek vasérctelepei, Máramaros sókincse, Erdély földgázterületei, a Bánság búzája, mindez a Duna, Tisza és mellékfolyóiknak ezüsthálózatával egy nagy-szerű egységben összefogva, ahogy azt Elisée Reclus százszor idézett megállapításában elismerte. És kellett hozzá az a szellem, mely Szent Istvánt a keresztény kultúra kreatív erejének felismerésére bírta s teleírta a magyar történelem lapjait azzal a mindmáig be nem fejezett küzdelemmel – mely ma talán aktuálisabb, mint valaha – hogy a nyugati szellemnek őrtállója legyen kelet felé, – hívják legyen ezt török imperializmusnak, orosz bolsevizmusnak vagy román korrupciónak. Ehhez a szellemhez hozzátartozott, hogy a magyarság a maga nyugati törekvéseinek érvényesítésében ugyanazokat az eszközöket keresse fejlődése számára, ugyanazokat az előfeltételeket teremtsen meg, tehát gazdasági berendezkedésében ugyanezt a koncepciót váltsa valóra, mely tőle nyugatra már

sikerrel végezte kultúrateremtő munkáját. És valóban, mihelyt az 1867-ben Ausztriával megkötött kiegyezés a magyarságot az 1848. évi szabadságharcra bekövetkezett politikai nyomás alól felszabadította, hozzájárult gazdasági restaurációjához, melynek legfontosabb, legkilátásosabb fejezete gyáriparának megteremtése, fejlesztése volt.

Nehéz feladat volt ez. Nem mintha hiányoztak volna ebben az országban az ipari tradíciók: már a XIV. században virágzó vas- és fémipar épült fel a hét alsómagyarországi és hét felsőmagyarországi bányaváros, az erdélyi bányák bányakincsein – arany-, ezüst-, réz-, vas- és ónbányáin –, igen szépen fejlődött az ötvösművészet, tímáripár, lenipár stb., – de jelentőssé ez iparok a Habsburgoknak Ausztria és Csehország ipara érdekében folytatott politikája folytán nem fejlődhettek. A Habsburg-politika törekvése az volt s ennek megfelelően konstruálták meg vám- és adóintézkedéseiket, hogy Ausztriából Magyarországra akadály nélkül legyenek szállíthatók az iparcikkek, Magyarországból Ausztriába ellenben csak a nyerstermények, míg a készáruk lehetőleg nem. A modern magyar állam kialakulása s ezzel a magyar gyáripar kifejlődése az 1867-iki kiegyezéssel kezdődik. A nehézségek, melyekkel e törekvésünkben megküzdeni kellett, még mindig rendkívüliek voltak. A hatvanhetedik kiegyezés Magyarországot Ausztriával közös vámterületbe illesztette, amelynek minden intézménye úgy volt megteremtve, hogy az osztrák ipari termelés érdekeit szolgálja a magyar törekvések megnehezítésével. A kiegyezés gazdasági jellegű intézkedései Ausztriát favorizálták, a közös vámtarifa Ausztria iparának testére volt szabva, a közös hadsereg jelentős beszerzéseivel az osztrák ipart táplálta, és ha mégis a hatvanhét utáni Magyarország gyáripart tudott magának teremteni, ebben nagy része volt annak a meggyőződésnek, hogy a gyáripari termelés révén teremtett városi kultúra a legbiztosabban kapcsolja be ezt az országot a nyugati civilizációba. A magyar gyáripar fejlődésének első korszaka a kiegyezéssel kezdődik s körülbelül e század elején ér véget. Elsősorban a mezőgazdasági termelésre támaszkodó malomipar, szeszipar, cukoripar, söripar és más mezőgazdasági iparok keletkeztek, de emellett jelentősebb gyári vállalatok létesültek a vas- és gépiparban, a bőr-, textil-, kő- és agyagiparban stb. Az első ipari termelési statisztikai felvétel idején, 1898-ban, a magyar gyáripar 1,366,000.000 aranykorona értékű árut termelt, a bányáipar termelésének értéke nélkül. Eddig az időpontig az állam iparfejlesztésre, ipari oktatásra és munkásvédelemre (iparfelügyelet) összesen 24,382.000 aranykoronát fordított, kevesebb mint egy-negyed részét annak az összegnek, amellyel ugyanezen időszakban Ausztria támogatta a maga iparát. Az 1867-1899-ig terjedő időszakban a széntermelés 4 millió q-ról 55.2 millió q-ra, a nyersvastermelés 1868-tól 1898-ig 1,124.000 q-ról 4,694.000 q-ra, a szesztermelés 1869-től 1898-ig

32.000 hl-ről 117.360 hl-re, a budapesti malmok által megőrölt búzaliszt 1870-től 1898-ig 3,106.000 q-ról 6,075.000 q-ra, a cukortermelés 1867-68-tól 1898-99-ig 136.667 q-ról 1,970.841 q-ra, a sörtermelés 1868-69-től 1898-99-ig 625.868 hl-ről 1,566.251 hl-re emelkedett. A vas- és fémipar termelése már 1898-ban 181.9 millió aranykoronára, a gépgyártás értéke 170.9 millió aranykoronára rúgott s modern berendezésű vasipari üzemek mellett a magyarországi nagy gépgyári üzemek, ezek közül elsősorban a magyar technikai tudomány találmányai által világhírré jutott villamosipar komoly versenytársa volt a fejlett osztrák iparnak. Igen hátramaradt volt a textilipar, mely a gyapjúiparban a belföldi szükségletnek alig 10%-át, a pamut-, len-, kender- és jutaiparban 12%-át, a selyemiparban 2.3%-át fedezte, de a pamutiparon belül is a pamutszövés 3.4%-át tudta csak a belföldi szükségletnek ellátni. De más iparokban: a bútorigarban, a mezőgazdasági gépgyártó iparban stb. szintén mutatkozott a magyar ipar hátramaradottsága az osztrák iparral szemben.

1898 évtől új korszaka kezdődött az állami iparfejlesztésnek, amely különösen az 1907. évi III. t.-c. megalkotásával nyert nagyobb lendületet. 1898-tól 1914-ig, a háború kitöréséig, összesen 87 millió koronát fordított az állam az iparfejlesztés céljaira, adómentességgel és készpénzszubvencióval törekedvén valami kárpótlást adni az iparnak, hogy Ausztria versenyével szemben vámok nem védték. Az állami akció eredményeképp 1913-ban a magyar gyáripár által előállított termelés értéke már 3,396,000.000 aranykoronára rúgott. Különösen jelentős fejlődés mutatkozik a textiliparoknál, melyeknek évi termelése 37 millióról 85.6 millióra emelkedett. De ha nem is közvetlen állami támogatás révén, közvetve az állami iparfejlesztés eredményeként hasonló arányú fejlődés mutatkozik a vas- és gépiparnál és a többi iparoknál is, amely fejlődés egyik legfontosabb tényezője az volt, hogy az új Magyarország minden berendezkedésében, különösen pedig közlekedése kiépítésében a szállításokat a magyar iparnak biztosította, továbbá céltudatos politikai küzdelemmel elérte azt is, hogy a monarchia hadserege és haditengerészete részére eszközölt ipari beszerzésekből a kvótaszerű részesedés a magyar ipar számára biztosított.

A gyáripár fejlődésével kapcsolatosan vált lehetővé Magyarországon a modern gazdasági berendezkedés, elsősorban a székesfővárosnak szinte amerikai méretű fejlődése. A magyar gyáripár jelentős része közel 40%-a telepedett le a fővárosban és környékén, de a legjelentősebb vidéki városok: Pozsony, Temesvár, Nagyvárad, Kassa, Miskolc, Szeged stb. fejlődése is az ezen városokban települt iparvállalatoknak köszönhető elsősorban, amiáltal ezek a városok a kulturális élet gócpontjaivá is váltak. Az állami iparfejlesztés nemcsak, hogy nem hanyagolta el a nemzetiségi területeket, hanem jelentős áldozatokat is hozott, hogy ezeket a

területeket gyáripari alapítások révén kultúrtörekvéseinek körébe vonja, így az állami támogatással létesült textilipar jelentős része telepedett le nemzetiségi vidéken, a legnagyobb magyar textilvállalat, amely egymagában a pamutfonó orsóinak 50%-át képviselte s az egész monarchiának is egyik legnagyobb textilvállalata, a felvidéken, Rózsahegyén alakult, hasonlóképpen a legnagyobb gyapjúfeldolgozó gyár szintén a felvidéken, Zsolnán létesült, de ezeken kívül textilipari és más vállalatoknak egész sorát telepítette a kormány a nemzetiségi vidékekre, hogy ilymódon ezen vidékek nagymérvű kivándorlását csökkentse, lakosságának megélhetését, vagyonosodását biztosítsa. A rutén területeken a vegyipari vállalatok egész sorát alapította; az erdélyi földgázforrások feltárása után a kormány vette kezébe ennek a természeti kincsnek hasznosítását s kezdeményezésére Erdélyben a földgáz környékén jelentős gyáripari vállalatok alakultak: nitrogéngyár, cementgyár, üvegyár, szódagyár stb. A gyáripar fejlődése révén modern gazdasági berendezkedésével Magyarország, ha nem is előzte meg Ausztriát, de messze maga mögött hagyta a balkáni államokat. A háború kitöréséig a vasútvonalak hossza 19.723 km. volt, az utak hossza 43.629 km. Sokat tett a kormány a dunai hajózás fejlesztése érdekében s 1870 óta több mint 55 millió aranykoronát fordított a fiumei kikötő kiépítésére, amelynek forgalma ugyanezen idő alatt 1.7 millió q-ról 15.1 millió q-ra emelkedett. A gyáriparban foglalkoztatott munkások száma 1913-ban 392.939 volt, a bányaiparban foglalkoztatott kb. 90.000 munkáson kívül. Az 1910. évi népszámlálás szerint az ország lakosságának már 25.1 %-a foglalkozott bányászattal, iparral és forgalommal.

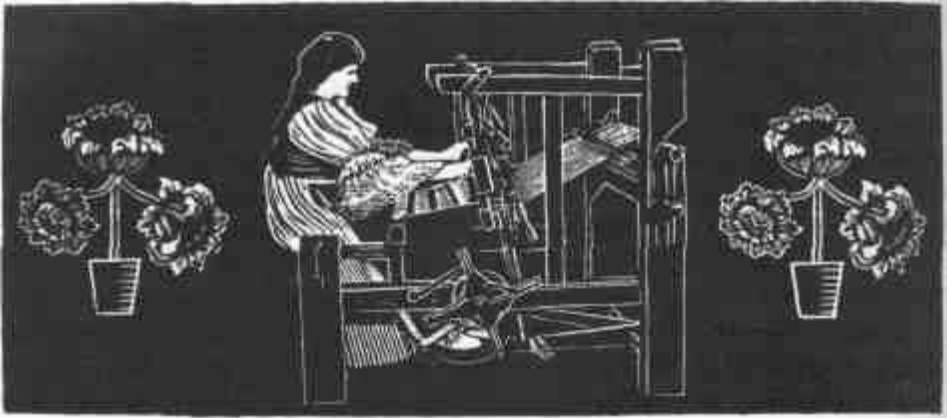
A trianoni békediktátum egy csapással végez ezzel a logikus felépítésű, a geográfiai, néprajzi, történelmi adottságokból fejlődött organizációval. A trianonutáni Magyarország gazdasági szervezete teljesen elűtő a régi Magyarország gazdasági struktúrájától: a megcsonkított Magyarország újra kezdhette a munkát, melyet 1867-től a háború kitöréséig igazán elismerésreméltó módon teljesített. De mennyivel szerencsétlenebb, kilátástalanabb körülmények között. Területének több mint kétharmadát, lakosságának több mint felét elszakították tőle. Jelentős erdőbirtokának 86%-át vesztette el és vált fában passzív területté, úgy, hogy évente mintegy 150 millió pengő értékű fabehozatalra van utalva, ami kereskedelmi mérlege passzivitásának egyik főforrása. Elvesztette vasércterületének jelentős részét, földgázát, sóját; elvesztette leggazdagabb gabonatermő vidékét s ha gépiparának nyolcvan százaléka a mai Magyarországon is maradt, elvesztette a perifériákon mindazokat a gyárakat, főleg vegyigyárakat, melyek gépiparát alimentálták.

Az új Magyarország új, megoldhatatlannak látszó problémák előtt állt. A megmaradt terület népsűrűsége – négyzetkilométerenkint 93,

holott a mezőgazdaság már 70-et is nehezen tud eltartani – jelentős középosztálya, melyet tetemesen felduzzasztott az elszakított területekről idekényszerített magyar intelligencia, – egy a normálisnál jóval nagyobb, a nagyhatalom idejéből ittmaradt hivatalnokkar – egyaránt az iparosodásra utalták, melynek tempójától függött, hogy miként tudja az ország kultúrigényeit kielégíteni és e révén nyugati kapcsolatait fentartani. Amit e téren ez az ország a trianoni szerencsétlenség óta művelt – a szomszédai gyűlölsége és intrikái ellenére, a világ közönyének közepette – az valóságos csodaszámba megy. Elvégezte mindazt a gazdasági átcsoportosítást, melyet az ország szétdarabolása szükségessé tett, cukoriparát, szesziparát nagy áldozatokkal újra kiépítette, malomiparát, melyet az ország szétdarabolása és a szomszédállamok kereskedelmi politikája gyökerében támadt meg, bár méreteiben jelentősen lefokozva, tartani igyekszik, gépiparának termelőképességét mind erősebben kihasználni próbálja, bányászata révén a szénimporttól függetlenítette magát, bőriparát exportiparrá igyekszik fejleszteni s végül a textiliparban foglalkoztatott munkások létszámát 1928. év végéig 16.000-ról 42.000-re, a termelés értékét 100 millió pengőről 343 millióra emelte. Az ország jelenlegi területén levő gyári vállalatok össztermelésének értéke 1927-ben 2,748,000.000 pengő volt az 1913. évi 1,901,000.000 pengő értékű termeléssel szemben; s míg az 1920. évi népszámlálás a bányászat, ipar és forgalom javára 30.1%-nyi lakosságot mutat ki, az 1930. évi népszámlálás ezt a számot jelentősen emelni fogja.

De bármilyen nagy erőfeszítéssel és kötelességtudással teljesíti is Magyarország önmaga és a nyugati civilizáció iránti kötelességét, mégis meg kell állapítani, hogy az ország mai struktúrája nem biztosítja fejlődésképességét. Kereskedelmi mérlegének passzivitása, mely az 1928. évben 356 millió pengőt tett ki (az utolsó három esztendőben összesen 794 millió pengőt), úgyszintén fináncmérlegének a külföldi kölcsönökből, trianoni kötelezettségekből folyó passzivitása, középosztályának szociális megpróbáltatásai egyaránt utalnak arra, hogy itt valami nincs rendben, valami, ami belső gazdasági reformokkal már meg sem oldható. Magyarország kötelességszerűen folytatja munkáját mezőgazdasági termelésének feljavítása, gyáriparának további fejlesztése irányában, de a végső megoldást csak a trianoni szerződés méltányos revíziója hozhatja meg.

NAMÉNYI ERNŐ: KÖZÉP- ÉS KISIPAR, MŰIPAR

Magyarország ipari műemlékei élő bizonyítékai annak, hogy a középkorban és az újkor nagy részében, amikor a kézművesipar volt az ipari termelés uralkodó formája, hazánk semmiben sem maradt el Európa többi részétől. Egyes nemzetek nyelvében fennmaradt magyar ipari vonatkozású kifejezések is bizonyítékai egyes mesterségeink világhírű voltának, például a francia *hongroyer* szó a magyar tímárok ügyességének volt a hirdetője, a kocsi szó német változatai pedig kocsigyártóink találmányát örökítették meg.

Mátyás korának fénye nemcsak a külföldi iparosok remekait használta fel, hanem a magyar iparosok ügyességének is tág teret adott. A törökidő az ország legnagyobb részében a kézművesség fejlődését megtorpantotta és emlékeinek túlnyomó nagy részét elpusztította. A városgazdaság – az ipar otthona – csak az országnak kisebb részén, Erdélyben és Felsőmagyarországon, fejlődhetett tovább, aminthogy ezeknek az országrészeknek városaiban, különösen pedig Erdélyben Bethlen Gábor idejében, semmiben sem maradt iparunk a többi kultúrnép ipara mögött. A Habsburgok uralma alatt iparunk fejlődése véget ért. Azok a rendelkezések, amelyek az országnak Béctől való függőségét mindinkább megvalósították, a magyar ipart elsorvasztották. A céltudatosan megvalósított terv az volt, hogy legyen Magyarország az iparúzó és kereskedő örökös tartományoknak haromtenszertő és földművelő gyarmata. A felszabadult ország-

részek céheinek nem volt szabad nemkatholikusokat is bevenniök, és így a protestáns iparosok, akik az elpusztult ország iparának sarjadását előidézhatték volna és azok a külföldi protestánsok, akik a legtöbb ország iparába az újkor derekán új vért hoztak, távolmaradtak és Magyarországon csak kis mértékben végezheték el nemzetközi kulturmunkájukat. Amikor pedig a kézművesség dekadenciája folytán a manufaktúrák, gyárak alakulásával vesz az ipar újabb lendületet, a császári kormány vám- és harmincadrendszere lehetetlenné teszi Magyarországon az újabb fejlődést, és Mária Terézia és József, amikor megvetik az osztrák ipar újabb virágzásának alapjait, megghiúsítják a magyar ipar modern átalakulását. Míg minden kultúrállamban a kézművesipar visszafejlődése kártalanítást nyer a honi gyáripár fellendülésében, addig nálunk a magyar kézművesipar elvesztett területeit az *osztrák* gyáripár foglalja el.

Kossuth Lajos nevéhez fűződik a magyar iparfejlesztés céltudatos megindítása. 1842-ben megalapítja az Országos Iparegyesületet és 1844-ben megindítja a Védegyleti mozgalmat, amely a bécsi kormány által megtagadott vámvédelmet a hazafiak lelkesedésével óhajtja pótolni. Az általa rendezett Iparműkiállításokon lángoló lelkének minden hevével melletti a gyöngye magyar ipar törekvéseit, és lángszavának tüneményes erejével vonzza a nemzet legjobbrait és példaadásukkal a nagyközönség széles rétegeit, a magyar iparpártolás eszméinek körébe.

Kossuth Lajos agitációja kiinduló pontja a magyar ipar fejlődésének. A szabadságharc leveretése után az abszolutisztikus uralom, a kor eszmevilágának megfelelően legalább az osztrák tartományokat egyoldalúan favorizáló vámpolitikával hagy fel és az ipar fejlődésének egyik legnagyobb éltető elemét, az iparszabadságot valósítja meg. így a kiegyezés után Kossuth agitációjának elhintett magvai csírákat hajtanak és kiváló férfiak, mint Mudrony Soma, Horn Ede és társaik izgatásukkal elérik, hogy az alkotmányos magyar kormányok kivétel nélkül a magyar ipar fejlesztését célul tűzik ki, és Matlekovits Sándor és Szerényi József céltudatos munkájával előidézik, hogy dacára a vámvédelem hiányának, az ország iparosodása óriási léptekkel halad előre.

1869-ben az iparúzők száma	640.964	volt: a kereső lakosság	9.4%-a
1880-ban „ „ „	788.970	„ „ „	11.0%-a
1890-ben „ „ „	898.918	„ „ „	11.8%-a
1900-ban „ „ „	1,127.130	„ „ „	12.8%-a
1910-ben „ „ „	1,460.493	„ „ „	16.3%-a

Az iparos keresők száma tehát 1869-től 1910-ig közel megduplázódott. Különösen fontos szerepet játszik iparunk a megcsonkított ország gazdaságában, hisz az 1920-iki népszámlálás adatai szerint, amikor még az or-

szág megcsonkítása folytán előállott és minden gazdasági adottságot arculcsapó kényszerű helyzethez iparunk nem alkalmazkodhatott, *az ország iparűzőinek száma 679.657 maradt, ami a csonka ország kereső népességének 47.5%-át teszi.*

Természetesen úgy mint a világon mindenütt, az ipari fejlődés első helyen a nagyipar gyarodását jelenti, de, hogy a nagyipari növekvés üteme talán lassúbb volt, mint egyes nyugati államokban, ez magyarázatát leli abban, hogy a magyar gyáripár, a kormány minden támogató intézkedése dacára, az Ausztriával való közös vámterületen szemben állott a megalapozott osztrák ipar egyenlőtlen versenyével.

Az iparos lakosság zömét ma is természetesen a kisipar adja. 1920-ban 245.738 iparvállalatban dolgozó 679.657 iparos (önálló és segéd) közül 496.229 iparos 244.187 hűsznál kevesebb alkalmazottat számláló vállalatban dolgozott, tehát az iparosok 72.9%-a a kisipar keretében kereste kenyerét. A nagyipari vállalatok száma ezzel szemben 1551 volt, 172.999 munkással, ebből 1210 vállalat (78%) a középipar keretébe tartozott (21-100 segéd). Ezek a vállalatok kereken 50.000 segédet foglalkoztattak, tehát a nagyipari munkások 28.8%-át.

A kisipar kedvezőtlen helyzetét legjobban illusztrálja az, hogy a 245.738 vállalat közül 164.427-nek nem volt segédje, tehát a törpeipar körébe tartozik, és ezen törpevállalatoknak a száma 1920-ban 34.672-vel nagyobb volt, mint a csonka ország területén 1910-ben. Ezek a számszerű adatok bizonyítják, hogy a nagyipar gazdasági fölénye mellett a kis- és középipar Magyarországon ma is az ipari népesség túlnyomó nagy részének ad kenyeret és hogy a nagyipar előnyomulása által előidézett kisipari probléma az ezer bajjal küzdő megcsonkított ország közgazdaságának egyik legfontosabb gondja. Egy nyolcmillió lakosú állam nagyipari fejlődésének határai szűkre szabvák. Ezért is lassúbb a nagyipari koncentráció menete nálunk, mint nyugaton, hisz 1920-ban Magyarországon egy üzemre 2.5 iparos kereső esett, míg pl. Németországban már 1907-ben egy üzemre 5.2 munkás. Bármennyire légyen a tömegtermelés korunknak jellegzetes ipartermelési rendszere, csak akkor lehet gazdaságos, ha a nagy tőkebefektetéssel előállított áruk, a gép teljes kihasználása mellett oly nagy mennyiségben *adhatók el*, hogy ez a kisebb, tőketéher nélkül dolgozó üzem versenyét kizárja. A nagyipar természetesen nem tehette tönkre a kisipari termelés egészét, de bizonyos, hogy minden ízében átalakította. A kisebb üzem, kisebb munkamegosztásával és több irányban képzett munkásaival a differenciált ízléshez jobban simulhat, mint a nagyobb és ennélfogva merevebb üzem. A kisipar körét terjesztették még azok az iparok, amelyek éppen az utóbbi félévszázad alatt keletkeztek és speciális technikai jellegükkel a munkamegosztásnak csak nagyon kis teret engednek: a szerelő iparok. Ezek is hozzájárulnak a kisipari osztály

tovább fennmaradásához. És végül napjainkban is nem egy oly ipar alakul, amely még beláthatatlan hosszú időn át csak kézművesipari keretek közt folytatható, mert üzésénél az egyéni követelményeknek döntő szerepe van, mint a fényképészipar és a művészi iparok túlnyomó része, amelyekre még külön vissza fogunk térni.

Tartsunk futó szemlét a magyar kézműipar különböző ágai fölött és nézzük meg, hogy milyen munkakörrel képesek ezek a nemzetközi verseny mai küzdelmében fennmaradni.

A *ruházati iparban* úgyszólván a szövő- és fonóipar összessége gyáripari jellegű, de a konfekció jelentékeny részben a kézműipar kezében maradt. A gépekkel dolgozó tömegtermelő konfekció mellett, a mérték után dolgozó szabóipar nagyobb terjedelemben maradt fenn, mint a nyugati országokban és az az évtizedes hatás, amelyet éppen úgy férfi-, mint nőiszabó-iparunkra a Középeurópában minőségben vezető bécsi ipar versenye kényszerűleg gyakorolt, ezeknek az iparoknak oly magas nívót biztosított, hogy széles e világon szívesen látják a magyar szabómunkásokat. Ez iparág versenyképessége még a kisebb ipari üzemek részére is kvalitásáruban kiviteli lehetőséget is biztosít. A bőrcserzés ősi magyar mestersége ma túlnyomóan a gyáripar kezében van, azonban a debreceni tímárok termékei a falusi lakosság lábbelijének előállításánál még számottevő portéka. A cipőgyárak nap-nap után nálunk is nagyobb és nagyobb teret hódítanak el a kisipartól. A javítási munkák mellett azonban a falusi lakosság lábbelikészítését még mindig a kisiparos csizmadia és cipészek látják el túlnyomó részben, a legmagasabb igényeket pedig oly magas színvonalú luxuscipésziparunk elégíti ki – kisipari üzemekben, – amely mellé egyedül Párizs cipészipara állítható. Az ősi magyar szűcsipar még mindig megtalálja fogyasztási területét a magyar nép szebbnél-szebb népviseletében, magas technikája pedig diadalmasan állja a versenyt bármely ország iparával. A kalapkészítés nagyrészt kiesett a kisipar munkaköréből és a javítómunka mellett a gyárilag készült topok kikészítésére szorítkozik.

A *faiipar* körében megmaradt túlnyomóan kisiparnak – ideértve a kisipari műhelyekből alakult középipart – a bútorasztalosipar. Ennek az iparágak színvonala fölényes versenyre kél bármely ország iparával. Ez a mesterség példa a kézművesipar exportlehetőségeire is és hogy egyes kiváló mestereink termékei berlini palotákat ékesítenek, bizonyítja, hogy észszerű nemzetközi gazdasági viszonyok mellett asztalosaink exportlehetőségei fokozódnának. A kárpitosipar túlnyomó nagy részben kézművesipari keretek közt mozog, teljesítménye méltó ahhoz az asztalosiparhoz, amelytől a lakberendezések terén elválaszthatatlan. Az asztalosipar gyári termelésében természetesen gyakran látjuk a bútorkészítőüzemek része gyanánt szerepelni a kárpitosüzemeket és ez talán az egyet-

len tévesztés, amelyet a gyáriparral szemben regisztrálnia kell. Az épületasztalosipar, a parkettkészítés nagy része gyári jellegű. Az esztergályosipar legtöbbször az asztalosipar kiegészítője gyanánt jelentkezik, hisz nap-nap után csökken a rokkák száma, amelyeknek előállítása egyik legjelentősebb munkaköre volt, és a szivar, a cigaretta visszaszorítja a pipát, amelynek szárát esztergályosaink készítették, osztoznak ebben a tájékozódásuk sorsában, akik a dohányzás magyar találmányú legnemesebb rekvizitumait az iparművészettel határos tökéletességgel készítették.

A magyar *kocsigyártás* ősi mestersége minőség szempontjából fogalom volt. A *Kölber*-nemzettség különféle gyártmányai éppoly keresettek voltak Angliában, mint mindenütt, ahol a különböző udvarok díszhintáinak beszerzéséről volt szó. Az automobil versenye a kocsigyártó iparnak új irányt szabott és a kisipari üzemek mindinkább átengedik a teret a karosszéragyártás terén a gyári jellegű termelésnek.

Alig van iparcsoport, amelynek struktúráját a kapitalisztikus termelési rend annyira megváltoztatta volna, mint a *fémiparét*. A lakatos ma legkevésbé készíti azokat a cikkeket, amelyektől nevét nyerte, ma leginkább csak javító és szerelő munkát végez, de megmaradt műipari tevékenysége, amelyről iparművészetünk körében emlékezünk meg. A kovács ma nem csinál patkót, sem szeget. Ez éppúgy, mint a lakat, ajtó-, ablakveret nagy vállalatok üzeméből kerül ki; de Magyarországon még mezőgazdasági jellegénél fogva vidéken még fennmarad a lópatkoló kovács. Az órásipar csak javításokkal foglalkozik, míg a nemesfémipar nagyrészt kisipari keretekben végzi magas minőségű munkáját. A bádogosmunkák közül a bádogedények- stb. gyárilag állítatnak elő, azonban megmaradt a kisipar keretében az épületbádogos munka javarésze, amelyhez hozzásegődött a gáz- és vízvezetékszerelés. *Az építőiparok* általában – bármennyire is átalakultak módszereik a beton kiterjedt alkalmazásával - megtartották kézműipari jellegüket és itt a tőke versenye az összes iparágakat magában egyesítő nagyvállalkozásban talál érvényesülést, amely a szakiparoknak éppoly kellemetlen konkurrens, mint más iparágaknál a gyár.

Az élelmiszeriparok közül a malomipar és a sörgyártás túlnyomólag gyáripari jellegűek. A hentesipar leghíresebb magyar specialitását, a szalámit, ma már kizárólag gyárakban állítják elő; egyébiránt ez az iparág megtartotta kézműves jellegét csakúgy, mint a mézárasmesterség. A pékek a kenyérgyárak konkurrenciáját nyögik, de a világhírű magyar lisztből készült páratlan kissütemények leginkább kisipari műhelyekben készülnek. A cukrászmesterség oly magas színvonalon áll, mint kevés helyen Európában, amit nem utolsó helyen *Gerbeaud Emil* párját ritkító zsenijének kell tulajdonítanunk. De ez az iparág is elvesztette

munkaköréből a csokoládé-, cukorka-, keksz- és szárazsüteménygyártást, amelyek éppúgy gyáripari készítmények, mint a mézeskalács túlnyomó része és a gyümölcskonzervek. Vendéglősiparunk legjelentősebb üzemei sem haladják túl a középipar kereteit. A magyar konyha kifinomítása és világhírnévre emelése terén különösen nagy érdemeket szereztek jelesebbnél jelesebb vendéglőseink. A magyar kávéipar Budapest és a magyar városok jellegzetessége és a magyar iparosok Kelet ez intézményének nyugati kultúrnívót adtak.

A *magyar hangszeripar* világhírnek örvend és a speciális magyar hangszer, a cimbalom készítésén kívül a magyar mesterhegedűknek épp úgy keletje van Amerikában, mint az európai kultúrállamokban.

Nyomdaiparunkban a nagyipari műintézetek mellett középipari és kisipari jellegű officinák, különösen a minőségi munka előállításánál jelentős szerepet játszanak és van köztük egy, a Kner-féle gyomai műhely, amely a világ legjobb nyomdáinak sorában foglalhat helyet.

Az állam a kézművesipar védelmét, mint mindenütt, nálunk is fontos feladatának tartja. E célt szolgálja az ipari szervezetek megteremtése, az iparnak hitellel való ellátása, szövetkezetek támogatása és főleg az iparosképzés fejlesztése. E téren a magyar állam tudatában volt kötelességének. A kötelező tanonciskolázást nemcsak kimondta, hanem az 1884-es ipartörvénnyel Európában elsőnek meg is valósította.

Első helyen kellett volna említenünk e gondolatkörben az iparművészeti iskolát, amelynek célja, csakúgy mint az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumé, mindenekelőtt az, hogy a kézműiparnak művészi irányban való fejlődését előmozdítsa, hogy a benne rejlő nagy minőségbeli tulajdonságokat felhasználva, iparművészetünk fejlődésének biztos bázisul szolgálhasson. Hogy ez a törekvés mennyire helytálló, bizonyítja a magyar iparművészet modern fejlődése, amelynek színvonala nem marad a nyugati államokéi mögött, megtartva azonban a Kelet és Nyugat határán kialakult gazdag népművészeti hagyományokat.

A művészi stílusok, a művészi áramlatok az európai nemzetek kultúrájának közös jellegzetessége. Lehet, hogy egy-két évtizeddel később, de mindig elérkeznek az európai kultúrközösség minden részébe azok az eszmehullámok, amelyek az egyes művészeti irányok kialakulásának jellegét adják. E kozmopolita tendenciák mellett azonban éreztetik hatásukat a nemzeti tradíciókban gyökeredző, vagy a föld, az éghajlat és az emberek együttes hatásából kiforró népi jellegzetességek. A magyar iparművészet jellege is ezekből a tényezőkből tevődik össze. A múlt század közepén kialakult neobarokkot követő szomorú korszak éppúgy jellemzi a magyar műipari termékeket, mint bármely más európai államét. A történelmi stílusok lélek nélküli utánzása nálunk is, mint a szomszédos Bécsben, az úgynevezett Makartstílus léha bujaságában érte el kicsúcsoso-

dását, amikor szinte fájdalmasan érint egyes ipartermékek technikai fölénye a művészi tartalom teljes hiánya mellett és mint mindenütt másutt, nálunk is jelentkezett az egészséges reakció, amely a szecesszió kezdeti negatívumán keresztül mind határozottabb lépésekkel halad a modern iparművészeti irányok pozitívuma felé, amelynek legjellegzetesebb törekvése az iparművészetnek minden más művészetnél elengedhetlenebb kötelessége: az éléthez, a gyakorlati célkitűzésekhez való alkalmazkodás.

A lakberendezés művészetének már a Kossuth Lajos által szervezett iparműkiállításokon is hely jutott. Jelentésében áradozó szavakkal emlékezik meg Steindl Ferenc asztalos munkáiról, amelyek az empirehatású táblabíróstílus elsőrangú kivitelű becsületes termékei. Becsületes a jelző, amelyet e kor munkáira legjobban alkalmazhatunk; hogy többet nem nyújtott a pesti mester: korának hibája, hogy megütötte ezt a magas mértéket: jeles tudásának bizonyítéka. Ugyanez áll a múlt század második felének mestereiről. Hogy egy Mahunka Imre, Michl Alajos, König Izidor asztalosműhelyéből és egy Krámer Sámuel kárpitos kezei alól csak elmúlt századok stílusának utánzatai kerültek ki, az nem e kiváló mesterek rovására írható, hanem a kor ízlésének meddő tévelygésére. És e gárda utolsó és legkiválóbb tagja, Thék Endre, bebizonyította, hogy a modern művészi irányok iránt is bír fogékonysággal és szebbnél-szebb modern bútorok hagyták el, bár gyári arányú, de a legszebb kézművesipari erényekkel ékes műhelyét. Bútortervezőink a millenniumon még túlnyomólag a történeti stílusokban dolgoztak. Schickedanz Albert gótikus bútorai, Hirschler Mór (aki azóta megmutatta, hogy modernt és önállót is tud alkotni) francia szekrényei tetszést aratnak, Alpár Ignác román stílusban tervezi a király-szobákat. De már polgárjogot nyernek Faragó Ödön bútorai, amelyek ízléssel és találmányossággal alkalmazzák a magyar motívumokat. De nála már nem a történelmi stílusokban elgondolt és csak magyaros *ornamentikával* felficfrázott bútorokkal állunk szemben, hanem művészeti szempontból legjelentősebb darabjainál már a „stílbútorok” tudatos negációjával; már megjelent nálunk is a „*modern style*”, a *szecesszió*, az eklektizmus helyett a teremtés. Ebben az irányban, amelynek tulajdonképpen úttörője nálunk Lechner Ödön, majdnem mindig össze«forr a magyarosságra való törekvés az új formák keresésével. A modern magyar festők legnagyobbika, Rippl-Rónai József is ebben az irányban oldja meg az Andrássy-palota bútorait, Horti Pál világszerte sikereket arat magyar szecessziójával. További lépés Falus Elek finom ízlésű munkássága. Vágó József Ostrom-utcai villájának berendezésében már a legújabb irányok útját mutatja, a magyaros ornamentika dús változataiban.

A magyar nemzeti célkitűzésnek új irányt szabott Kozma Lajos munkássága, ő a felsőmagyarországi barokkból indul ki, amelybe belevitte

ÚJABB MAGYAR IPARMŰVÉS ZET I.

Beck Ö. Fülöp:
Petőfi-plakett

Reményi József:
Kálotászeg

Pátzay Pál:
Ady Endre
emlékérem
hóttapja

Teles Ede: Anyaság

Beck ö. Fülöp: Mikes-érem

ÚJABB MAGYAR IPARMŰVÉS ZET II.

A pécsi Zsolnay-gyárban készült eozin-vázák

*Ebédlőszoba dísz-szekrénye.
Kozma Lajos terve*

*A királyi palota kovácsolt vaskapuja.
Jungfer Gyula munkája*

a magyar népművészet minden gazdagságát. Ezt a kincsebányát alig ismeri úgy valaki, mint ő, de nincs senki, aki ennek szellemét úgy lelkébe olvasztotta volna, mint Kozma Lajos. Fokozatos fejlődésében ornamentikájának bujasága leegyszerűsödik, formatökéletessége jobban érvényesül, de azért művészetének megmaradt mindig nemzeti vonása, amely törekvésnek az iparművészet terén legmaradandóbb emlékei az ő alkotásai. Az ifjabb generáció közül az ő nyomdokait követik Gróf József, Dankó Ödön és Kaesz Gyula, aki mint az Országos Iparművészeti Iskola tanára, ennek az iránynak szerez érvényt az eljövendő generációnál.

A kerámiában a habán fazekasok hagyománya az erdélyi szgraffitó edények, a székely bokályok tradíciója a magyar népművészet legjelesebb produktumait eredményezte és régi fazekasmestereink munkái között a változatosság széles skáláját hozta létre. Ennek a népművészeti kerámiának egyik utolsó és legjelesebb képviselője a mezőtúri fazekasmester Badar Balázs, akinek kivitelben és ízlésben egyaránt jeles munkái Európaszerte elismerést szereztek a magyar népipar részére. A régi magyar manufaktúrák Holics, Tata, Stomfa, Buda, Pápa termékei megbecsült kincsei az európai műgyűjteményeknek. Ez utóbbi üzemnek utolsó bérelője, Fischer Móric, 1839-ben megalapítja a herendi porcellángyárat, amely a régi kínai porcellánok tökéletes imitációján kívül a régi bécsi és meissenai manufaktúrák produktumaival egyenlő értékű munkákat készít, új életet vitt ebbe a régi üzembe az alapító unokája, Farkasházy Jenő, akinek fölényes technikai tudása és művészete szabta meg a gyár utolsó negyedszázadának irányát.

Kossuth Lajos agitációja vetette meg annak a gyárnak az alapját, amelynek későbbi tulajdonosa a legnagyobb magyar keramikus, Zsolnay Vilmos, világszerte talán a legnagyobb dicsőséget szerezte a magyar iparművészetnek. Az 1878. évi párizsi világkiállítástól kezdve napjainkig a Zsolnay-majolikák szakadatlan diadalútban járnak be széles e világot. A nyolcvanas évek elefántcsontszínű edényei csakhamar helyet adnak a csodálatos eozinedényeknek, amelyeket Zsolnay 1893-ban talált fel. Ezzel a találmányával, amelyet megszámlálhatatlan változatában fejleszt tovább, Zsolnay neve az angol Minton és a francia Deck egyenrangú társává lett és legtöbbször magyaros díszítésű, tárgyú díszedényei, szobrai, csakúgy, mint építési kerámiái a magyar iparművészet legnagyobb dicsőségei. Ligeti Miklós, Margó Ede, Jákó Géza, Zilzer Hajnalka, Gorka Géza kekerámiái részben belekapcsolódnak a Zsolnay-gyár munkásságába, részben pedig önállóan készítették finom ízlésű darabjaikat.

A magyar népművészet folytatója gyanánt látjuk legutóbbi kiállításainkon a hódmezővásárhelyi művészek cserepeit és a magyar népművészetből merített a legutóbbi idők legkiválóbb magyar keramikusa, Gádor István, aki szellemes, néha groteszk, de mindig makulátlan ízlésű és for-

mában, mint díszítésben egyaránt tökéletes munkáit fölényes technikai tudással valósította meg.

Az üvegfestés terén Róth Miksa művei a legjobbak közé tartoznak, Sovánka István tökéletes műszaki készségével készült munkái utóbb művészi szempontból is a legmagasabb követelményeknek megfelelnek. A márványfaragás iparművészeti megoldását Seenger Béla kísérte meg sikerrel.

A fémművesség körében a régi magyar vasművesek legszebb munkáival egyenrangú, sőt ezeket úgy technikai kivitelben, mind művészi elgondolásban túlhaladó munkákat alkotott Jungfer Gyula. Nagy lekésődésével a múlt századvég legszebb épületein sikerült a művészietlen vasöntvényeket művészi tökélyű kovácsolt vasmunkáival kiszorítania, amelyek iparművészeti termékeink legjáva közé tartoznak. Tanítványai közül egyik sem közelíti meg mesterét, de neki köszönhető a magyar vasművesség átlagos magas színvonala és hatásának tudható be, hogy az újabban nagy megbecsülésnek örvendő párizsi vasművesek élén, akik munkájukkal a legmodernebb iparművészeti irányt szolgálják, két fiatal magyar mester: Kiss Pál és Szabó György áll.

Az iparművészet fémipari ágának egyik legnemesebb hajtása, a modern éremművészet terén Magyarország jelesebbnél jelesebb művészekkel dicsekedhetik. Az első köztük Beck ö. Fülöp, aki a francia és európai éremművészet újjáteremtőitől tanulta ízlésének könnyed biztonságát, de a maga művészi lelkéből adta hozzá a leegyszerűsített formáknak izmos meglátását és az éremművész legfontosabb tulajdonságát, a meghatározott felületen való komponálás összehasonlíthatatlan tudását. Egész más irányt követ Teles Ede, aki a naturalista ábrázolás mintás példáit adta arcképlakettjeiben; Femes-Beck Vilmos rövid életének termékei a régi renaissance-érmek értékeire emlékeztető kvalitásokat mutatnak, Murányi Gyula a plakettjeire mintázott kiváló férfiak iránti tiszteletének témájába való igaz elmélyüléssel adott kifejezést, Berán Lajos plakettjein az emberi test szépségeinek hódol, Reményi József kiemelve a patetikust, a karakterisztikust, a megkapót, a tökéletesen megkomponált szebbnél-szebb plakettek egész sorozatát készítette, Ferenczy Béni és Páczy Pál pedig az öntött plakettek minden szépségét mutatták be műveikben.

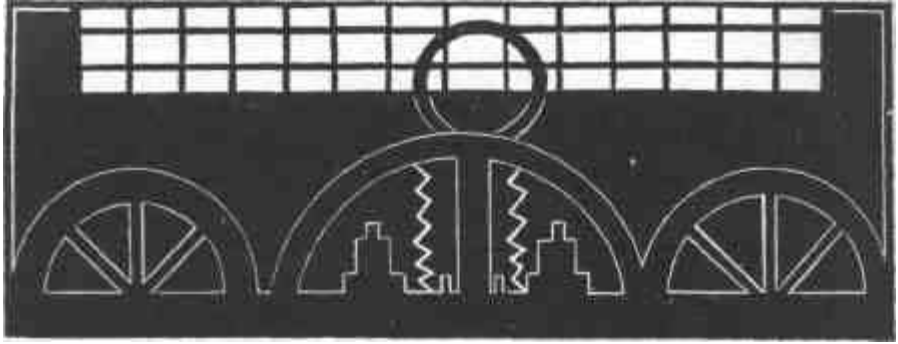
A sokszorosító művészetek közül figyelmen kívül hagyva a szorosan vett könyvművészetet, meg kell emlékeznünk jeles modern fotográfusainkról. Székely Aladár úttörő munkát végzett jellemtanulmányszámába menő portréivei; méltón sorakoznak hozzá: Pécsi József, aki magas artisztikumú arcképei mellett kísérletet tett, és sikerrel, a fotográfiának a reklámban való alkalmazásával, Rónay Dénes biztos ízléssel készült felvételeivel, Balogh Rudolf remek tájképeivel és zsánerképeivel, a Párizsban élő Landau Erzsébet a lelket visszatükröző képmásaival, és különösen

Kertész Andor, aki a legmodernebb irányok művészi problémáit oldja meg nagy sikerrel. A könyvkötészet terén a kolozsvári, debreceni, nagyszombati nemes tradíciókat kegyelettel és eredménnyel folytatták a múlt század végén Dochnál, majd a debreceni Dávidházy-család tagjai. Az utolsó könyvkötő Dávidházy Kálmán, nagy szeretettel és hozzáértéssel kereste fel a modern iparművészeti irányok útjait jeles munkái készítésénél. A század elején Budapestnek legkiválóbb könyvkötője volt Gottermayer Nándor, akinek díszkötései épp oly kiváló termékei a magyar iparművészeinek, mint amilyen kitűnő produktumai a tömeggyártó iparnak kiadói kötése. A legújabb idők legjelesebb könyvkötője Kner Erzsébet, akinek munkáiban a tökéletes műszaki kivitel egyesül a modern művészi tervezéssel.

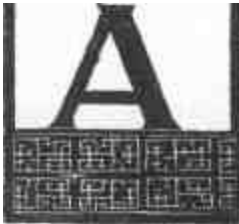
Az ipar és kereskedelem szolgálatába állítják művészetüket azok a grafikusok, akik az utca képtárának kincseit, a plakátokat teremtik meg. Ugyanazok ők, akik a modern kereskedelem és ipar tárgyait tetszetős köntösbe bujtatják és a modern gazdasági élet propagandájának művészi mezt adnak. Az erőttől duzzadó Biró Mihály, a gráciájával megnyerő Vadász Miklós, a leegyszerűsített formák és színek kitűnő mestere Berény Róbert, az eleganciájával kaptiváló Faragó Géza, a színek harmóniájában jeleskedő Falus Elek, a komoly formai és színbeli megoldások mestere Bortnyik Sándor, a kimeríthetetlen fantáziájú Dankó Ödön, a kifinomult ízlés és tudás művésze Végh Gusztáv, a szín és forma szerelmes játékos Csabai Ékes Lajos, Kner Albert, Gara Arnold, Kassák Lajos, Jeges Ernő, Fiora Margit, Molnár C. Pál, Kozma Lajos, aki a plakátban is éppoly értékeset alkot, mint bútorokban és építészetben, mind megannyi mester, akinek művészetét, nem felemlíteni, hanem méltatni kellene, mert széles e világon nincs oly grafikusgárda, amely fantáziában, tudásban, ízlésbeli biztonságban felvehetne vele a versenyt.

A huszadik század gyermekének életében annál nagyobb szerepe van az iparművészetnek, mennél jobban összeforrasztja életünk minden mozzanatát a szép kultuszával. A magyar iparművészet teljesítménye is jogot ad ennek a nemzetnek arra, hogy az európai civilizáció faktorai közé számítsák.

MAGYAR PÁL: A MAGYAR IPAR KÜLFÖLDI VONATKOZÁSAI

Az Osztrák-Magyar Monarchia közös vámterületű gazdasági szervezetébe beilleszkedő magyar ipar nem rendelkezett kedvező termelési feltételekkel. Annak dacára, hogy Magyarország természeti kincsei bőségesen szolgáltatják a legtöbb iparág nyersanyagát, a Monarchia gazdaságpolitikája útját állta egy erőteljesebb magyar ipar kifejlődésének. Az az elv érvényesült, hogy Magyarország agrár-jellegének megfelelően élelmezze olcsón a Monarchia lakosságát és vásárolja iparszükségletét a Monarchia másik fejlettebb iparú országától. Ez az elhelyezkedés természetesen megnehezített minden iparosításra irányuló mozgalmat és annak dacára, hogy már Kossuth Lajos, a magyar nemzet lánglelkű apostola, ki gazdasági kérdések iránt óriási érzékkel bírt, megállapította, hogy „az ipar fejlesztése hazánknak legsürgősebb, legégetőbb szükségei közé tartozik, még pedig nemcsak általában a közjólét, hanem különösképp még magának mezőgazdaságunknak érdekében is”, a magyar ipari mozgalom csak lassú lépésekben haladhatott előre.

Nem csoda ily körülmények között, ha Európa gazdasági közvéleménye előtt Magyarország hosszú évtizedeken át csak mint mezőgazdasági állam szerepelt, melynek a külföldi iparral való vonatkozásai legfeljebb mint nyersanyag-szállító országnak jöttek figyelembe, de ipari termelvényeit illetően az ismeretlenség homálya vette körül. Ha azonban a magyar ipar fejlődését figyelemmel kísérjük, akkor megállapíthatjuk, hogy a magyar ipari termelésnek e hátraszorítottsága nemcsak a magyar gyakorlati gazdasági tényezők mindenkori intencióinak nem felelt meg,

hanem a tényleges állapot is kedvezőbb volt. Ellenben, amiként külpolitikai vonatkozásban lépten-nyomon elsikkadt a külföld felé Magyarország önállósága, úgy a magyar ipari termelés szempontjából is sok esetben a külföldre kikerült magyar áru bécsi kereskedő-kezeken keresztül érte el fogyasztó piacát és természetesen osztrák áruként szerepelt. Sőt tény az is, hogy amikor az industrializálási folyamat európaszerte az ipari kiállítások intézményét előtérbe állította, az első kiállításokon résztvevő magyar gyáripari vállalkozásokat osztrák cégekként szerepeltették. A helyzet felismerése a magyar ipari tényezőket már jókorán szervezkedésre buzdította és Kossuth Lajos kezdeményezésére már 1842-ben megalakult a Magyar Iparegyesület, mely alig egy évi működés után már első ipari kiállítását is megrendezi. A Monarchia gazdasági politikája mellett természetesen a zsenge magyar ipar nagyobbarányú fejlődése nem volt elképzelhető és ha figyelembe vesszük, hogy kezdetben még a közszállításoknál sem részesült a kezdő hazai ipar a Monarchia fejlettebb iparú országával szemben védelemben, kellő képet alkothatunk magunknak arról, hogy mennyire magáraulva kellett a magyar iparnak a fejlődés útját kivájnja.

Hogy ennek dacára számos magyar iparág aránylag rövid idő alatt nemcsak a kezdet nehézségeit tudta leküzdeni, hanem rövidesen a külföldi piacokon is pozíciót tudott magának teremteni, élénk bizonyítéka ama állítás tarthatatlanságának, hogy a magyar népnek nincs meg az ipari termeléshez szükséges rátermettsége. Hiszen, ha igaz is, hogy több magyar iparvállalat kezdeményezője és első vezetői külföldről, főként Németországból kerültek hozzánk, tény az is, hogy túlnyomóan magyar munkáskezeket foglalkoztattak és ezeknek termelő-ügyességén múltott végeredményben gyártmányaik kiválósága. De még így is kiemelhetjük, hogy azok a magyar iparcikkek, melyek először törtek utat a művelt nyugat piacai felé, a magyar művészi ízlés és alkotóképesség dicsérői voltak. Így a magyar ötvösség remekei már a kézműipar korában is európaszerte ismeretesek voltak, a gyáripari termelés kezdetén pedig Herend porcellánjai Paris és London előkelő köreinek kedvelt cikkévé váltak, melyeket műértők is gyakran Sevres gyártmányaival egyenlő színvonalúra helyeztek. Nem kevésbé dicsérik a magyar ipar kezdeményező erejét és ízléses voltát a Zsolnay-féle fayence-gyártmányok, melyek főként Parisban találtak megértő műértő közönséget. Jellemző, hogy kezdetben e gyár kivitelét kizárólag Bécsen keresztül tudta csak lebonyolítani, anélkül, hogy bécsi exporteur je magyar jellegének kidomborítását szükségesnek tartotta volna.

Nem csoda, hogy ily körülmények között Magyarországon jókorán kialakult az a mozgalom, mely a Monarchia gazdasági politikájával szemben Magyarország ipari termelésének életerejét igyekezett igazolni. Ennek a mozgalomnak annál nagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk, mert

hiszen a magyar kormánykörök sem tanúsítottak mindenkor kellő megértést a magyar ipari tényezők e törekvésével szemben és csak Magyarország nagy kereskedelemügyi miniszterének, Baross Gábornak idejében részesült a magyar ipari termelés abban a figyelemben, melyet az ország gazdasági érdekei kívánatosná tesznek. A Technológiai Iparmúzeumnak 1883-ban való megalakulása, majd a Kereskedelmi Múzeumnak 1885-ben való létesülése a fontosabb külsőségei a magyar ipar fejlesztésére irányuló akcióknak. Külföldi vonatkozásban az egymást követő világkiállításokon való részvétel jellemzi a magyar iparosságnak azt a törekvését, hogy nem csupán az ország belső szükségletét igyekszik gyártmányaival ellátni, hanem produktumaira a külföldi piacok figyelmét is fel kívánja hívni.

Nem lehet csodálni, hogy az első világkiállításokon, így 1871-ben Londonban, majd 1873-ban Wienben a magyar ipar termelvényei még nem bírták ki az összehasonlítást a nyugati országokéval, de már 1878-ban Parisban szép fejlődésről tett tanúságot a magyar ipar produkciója, hogy azután 1900-ban a párisi világkiállításon olyan arányban vegyen részt, mely az egész világ előtt igazolta egy három évtizedes intenzív munka eredményeit. Ha a párisi világkiállítás statisztikai adatait megvizsgáljuk, úgy meglepetésszerűen konstatáljuk, hogy a magyar ipar ezen a világkiállításon úgy a kiállítók száma, mint pedig az igénybevett kiállítási terület szempontjából olyan pozíciót biztosított magának, mellyel a legiparosabb országok sorába küzdötte fel magát és a kiállítás vezetőségének a magyar iparral szemben kifejezésre juttatott elismerése azt igazolta, hogy nem csupán mennyiségben, hanem minőségben is oly készítményekkel jelent meg, mely méltóvá tette az európai nemzetek ipari versenyében való részvételre. Az 1900. évi párisi kiállítás után a világkiállítások rendezése nem folytatódott a régi tempóban és arányban és az 1904. évi st. louis-i, vagy az 1905. évi liègesi világkiállítások arányai nem közelítették meg a párisi kiállítás méreteit és a magyar ipar sem volt abban a helyzetben, hogy hasonló reprezentatív erővel vegyen részt bennük. A későbbi időszakok pedig gazdasági viszonyaikkal, majd pedig politikai válságaikkal nem voltak alkalmasak az ipari fejlődés ily bemutatására és így a háborúelőtti, vagyis a Monarchia keretébe tartozó Magyarország ipari színvonalát tényleg legjobban a párisi világkiállítás reprezentálhatta, míg a háború utáni Magyarország még nem juthatott abba a helyzetbe, hogy ipari színvonalát szemléltető módon mutathassa be Európa népeinek, hiszen Magyarország gazdasági köreinek minden erejét az összeomlás követő évtizedben, a gazdasági élet reorganizálása vette igénybe, mely munkafolyamat sokkal életbevágóbb, semhogy alkalmat nyújthatna ily ünnepek rendezésére.

A magyar iparcikkek mindig utat tudtak törni maguknak Nyugat felé, ahol a magyar művészi ízlés érvényesülésének tere volt. Érthető

ily körülmények között, hogy a magyar képzőművészet iparszerűségi alkotásai mellett a magyar iparművészeti cikkek széles érdeklődésre tarthatnak számot és úgy a magyar művészeti szakiskolák, mint a magyar kézművesek és háziiparosok ilyirányú produkciói széles körök tetszését tudták megnyerni. Ezen a téren mindig kiemelkedtek a Zsolnay-gyár készítményei, melynek eozin-gyártmányai szinte állandó jellegű vevőkört tudtak maguknak a külföldön biztosítani. Korántsem szabad azonban azt hinnünk, hogy a magyar ipar érvényesülése e speciális népművészeti irányúnak tekinthető terre szorítkozott, mert hiszen a többi, par excellence gyáripari ágakban igen sok területen szintén kiváló produkált a magyar ipar. Első helyen kell megemlékeznünk a magyar nagyipar legreprezentatívabb ágának, a malomiparnak teljesítményéről. Közismert dolog, hogy a magyar búza speciális minősége módot nyújtott egy olyan malomipar kialakulására, mely nemcsak gyártmányainak különleges minőségével, hanem fejlettségével is mindenkor Európa első színvonalú iparai között foglalt helyet. A malomipar e fejlettsége nem csupán arra nyújtott alkalmat, hogy a magyar liszt kiválóságát, mely egyfelől annak ízletességében, másfelől azonban gazdaságosságát jelentő kiadóságában nyilvánul, biztosítsa, hanem alkalmat nyújtott egy olyan fejlett malomberendezési ipar kialakulására is, mely azután módot találhatott arra, hogy a magyar gépipar teljesítőképességét e téren az ország határain túl is igazolja. Amiként azonban a malomipar révén a malomberendezés ipara magas színvonalra tudott fejlődni, úgy mezőgazdaságunk szükséglete a mezőgazdasági gépipar terén is olyan lehetőségeket nyújtott, melyeket a magyar agilis gyáripar szintén nem hagyott kihasználatlanul. Történelmileg is érdekes, hogy Magyarországon már 1837-ben megalakult az első gépgyár (Újpesten Knutzen és Remolt), melyet több újabb alapítás követett, többek között 1845-ben a Schlick-féle öntöde, majd 1850. körül a Ganz-gyár, 1854-ben a Röck-gyár, melyek később a magyar gép- és vasipar legizmosabb képviselőivé váltak és ma is méltó reprezentánsai a magyar gépipari termelésnek.

A magyar gépipar fejlettsége ez iparágnak az ország határain túl is nagy tekintélyt biztosított és péld. a Ganz-gyár speciális hengershékeivel nemcsak a magyar malomiparnak minden más országot meghaladó színvonalra való fejlesztéséhez járult hozzá, hanem e gyártmányaival úgyszólván a világ minden táján pozíciót teremtett a magyar iparnak. Ugyané gyár keményöntvényű vasúti kerekeivel úttörő volt a vasúti kocsi-gyártás tökéletesítése terén, és vasúti kerekei nemcsak Európa, hanem Amerika ezirányú szükségletének fedezésénél is fontos faktorrá váltak. Hogy pedig a vaggongyártás terén milyen magas színvonalon áll a magyar ipar, jellemzésül kiemeljük, hogy az első Pullmann-kocsi Európában a budapesti Ganz-gyárban készült. Nem kevésbé kedvező képet nyerünk a magyar mezőgazdasági gépipar expanzivitásáról, ha Magyarország leg-

jelentősebb mezőgazdasági gépgyárának, a budapesti Magy. Kir. Állami Gépgyárnak fejlődését kísérjük figyelemmel. E több mint fél század óta működő gépgyár elsősorban a magyar mezőgazdaság céljaira szükséges gépek gyártását tette feladatává, gyártmányainak kiválósága azonban rövidesen utat tört magának az ország határain kívül és nemcsak a Balkán és keleti államok mezőgazdái vették szívesen a magyar mezőgazdasági gépeket, hanem Spanyolország és Franciaország is jó piacává vált a gépeknek, melyek hírneve egyébként Ázsiában és Afrikában is piacot biztosított részükre. Ama iparágak sorában, melyek európaszerte megbecsülést szereztek a magyar iparnak, előkelő helyet foglalt el a villamosági ipar is és az eredetileg a Ganz-gyár szakosztályaként működött Ganz-féle Villamosági vállalat elektromos berendezései kiválóságuknál fogva rövidesen világszerte ismertekké és kedveltekké váltak. Ez iparág teljesítőképességét talán legjobban jellemezhetjük, ha megemlíjük, hogy Róma, Bécs, Buenos Ayres és Melbourne villanyerő-központjain kívül egész sora a külföldi városoknak építtette a Ganz-vállalat útján erőközpontját.

Ez ismertetés keretében csak röviden lehetett reámutatni azokra a teljesítményekre, melyeket – mint bevezetésünkben kifejtettük – a gazdaságpolitikailag kedvezőtlen elbánásban részesülő magyar ipar az európai és világkultúra fejlődése érdekében nyújthatott. Élénk dokumentumai ezek annak, hogy a magyar nép munkaakarata és képessége kedvezőtlen körülmények között is utat tör magának, amit azonban még élénkebben igazol az a sziszifuszi munka, melyet a magyar gazdasági tényezők az összeomlást követő években a gazdasági élet reorganizációja érdekében kifejtettek. Bizonyos, hogy a lefolyt időszak alatt ezt az óriási munkát nem sikerült még befejezni, de kétségtelen az is, hogy ez időszak eredményeiben is minden tárgyilagos bíró bizonyosságát láthatja annak, hogy Magyarország minden erejével közreműködik azon, hogy Európa egéről a háború nyomán keletkezett súlyos gazdasági viszonyok okozta sötét felhők eltűnjenek.

SZTERÉNYI JÓZSEF BÁRÓ: MAGYARORSZÁG NEMZETKÖZI KERESKEDELME

gy ország gazdasági életének tükörképe a nemzetközi forgalomban való elhelyezkedése. Ennek egyik lényeges részlete külkereskedelmi forgalma, mely termelésével egybevetve, egyúttal az ország fogyasztásának és fogyasztóképességének képét is megadja. Ez az elhelyezkedés azonban a maga valóságában nem ítéhető meg két-három év adatainak esetleg véletlen alakulásából, hosszabb idő adatai szükségesek hozzá, úgy vagyunk ezzel, mint a vízierő megítélésével. Időjárás és más természeti viszonyok befolyásolják azt a percenkénti víztömeg- és erőalakulást, mely a számítás alapja. A nemzetközi forgalomban való elhelyezkedés és különösen a külkereskedelem alakulása annyi mindenféle gazdasági tényezőtől függ – különösen egy túlnyomóan agrárországra nézve, mint aminő Magyarország, – hogy azokból megbízható következtetéseket csak hosszabb időszakok változó viszonyainak egybevetéséből lehet levonni. Ezért nem vehetjük alapul Magyarország külkereskedelmének ismertetésénél csak az utóbbi két-három év adatait, hanem vissza kell nyúlnunk a háború előtti normális időkre. A két korszaknak egybevetése fog azután hozzávetőleg tiszta képet nyújtani. Ami időbelileg a kettő közé esik, nem vehető figyelembe, ezek rendkívüli idők voltak.

Magyarország külkereskedelmi forgalmában természetesen az ország gazdasági jellege érvényesül. Kivételben a mezőgazdaság terményei és a mezőgazdasággal kapcsolatos gyártmányok, behozatalában az ipari nyersanyagok, fél- és egész gyártmányok vannak túlsúlyban. Közös

vonása ezután az összes európai államokkal a kizárólag tengerentúli termények behozatala. A háború előtti és a háború utáni nemzetközi forgalmában van azonban egy döntően lényeges eltérés, mely az utóbbinak megítélésénél nem hagyható figyelmen kívül: a háború végéig Ausztriával fennállott vámterületi közösség, illetőleg vámunió. Ennek következménye volt, hogy a régi osztrák-magyar monarchia kebelén belül bonyolódott le a két állam gazdasági forgalmának 70-80%-a és nem volt más két ország a világon, melyek ehhez hasonló módon lettek volna gazdaságilag egymáshoz fűzve és gazdasági forgalmat ilyen arányban bonyolítottak volna le össztermelésükhöz viszonyítva egymással. Az 1913. évben például Magyarország összes kivitelének értékben 72.55%-a ment Ausztriába, 3.17% Boszniába és Hercegovinába, tehát a monarchián belül maradt 75.72% és csak 24.28%-a maradt egyéb államok részére. Ausztria kivitele Magyarországra nem sokkal tér el ettől, sőt még ennél is valamivel magasabb. Ha ennek kapcsán a többi kiviteli relációt nézzük, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy utóbbiból esett Németországra 6.41%, Angliára 3.47%, Olaszországra 2.14%, Romániára 1.70%, Törökországra 1.48%, Brit-Indiára 1.23%, Franciaországra 1.14%, Szerbiára 0.99%, míg az összesen 1.904,766.108 aranykoronát tevő kivitelnek többi részéből már nem részesedik egyetlen ország sem 1%-ot megközelítő mértékben. Az egész magyar kivitelből pedig esett európai országokra 95.78%, a többi világrészre pedig 4.22%. Ez az utóbbi mennyiség azután világrészek szerint úgy oszlik meg, hogy Ázsiára esik abból 2.33-, Amerikára 0.99-, Afrikára 0.86- és Ausztráliára 0.04%.

Nem annyira változatos származási országok tekintetében a 2.095,335.649 aranykoronát kitett behozatal képe. Ausztrián kívül ennek főbb országai: Németország, mely különösen vegyészeti, gép- és textiliparával vett abban jelentékeny részt; Angolország, mely gép- és textiliparával szerepel, Olaszország déligyümölcsével, friss virágaival és különböző magvakkal, nyers kenderrel, friss gyümölcsökkel és kénnel osztozkodott.

Árúnemek szerint vizsgálva a magyar külkereskedelmi forgalmat, a kivitel képe a következő:

Első helyen állnak a gabona, hüvelyesek és liszt 569,816.000 koronával, tehát az összes kivitel 29.91%-a; ezt követi a vágó-, igás- és más állatok 362,390.000 koronával, 7.54%-a; különböző faanyagok 133,016.000 koronával, 6.08%; cukor 107,955.000 koronával, 5.66%; gyümölcs, főzelék, gyümölcsárúk 107,781.000 koronával, 5.65%; italok (különösen bor) 70,707.000 koronával, 3.71%; dohány 22,621.000 koronával, 1.18. Ezek voltak a főbb mezőgazdasági kiviteli cikkek, míg az ipari kivitelben jelentősebb tényezők gyanánt szerepeltek: vas- és gépipar együttesen 72,981.000 koronával, a bőr és bőrárúk 41,406.000 koronával,

selyem 34,953.000 koronával, len-, kender- és jutaáruk 30,619.000 koronával, vegyészeti cikkek 28,196.000 koronával és faáruk 20,779.000 koronával. Az ennél kisebb kivitel mellőzzük, mert nem lehet célunk részletes áruforgalmi statisztikát adnunk, csak Magyarországnak jellegzetes külkereskedelmi forgalmára kívánunk szorítkozni. A behozatalnál mindössze négy csoportra szorítkozunk, mint amelyek megadják annak teljes jellegét: a textiláruk 478,845.000 koronával csaknem eléri az ország összes gabona- és liszt kivitelét, a vas- és gépipar 308,419.000 koronával majdnem az egész állatkivitel, a bőráruk 139,866.000 koronával az állati termékekét, míg a szénbehozatal 136,690.000 koronával meghaladja az egész fakivitel. A 2,075,336.000 korona behozatali összegből 1,063,820.000 korona egyedül erre a négy csoportra esik.

A háború előtti Magyarország nemzetközi kereskedelmi vonatkozásaiban három irány dominált. Az egyik az osztrák piac volt. Ez vámterületi közösségnél természetes jelenség. A másik törekvés volt, az agrártermelés fölöslegével a nyugati államok felé törekedni. Ez a törekvés sikerült is, különösen Németországot és részben, a magyar cukorral és liszttel Angliát illetőleg. A harmadik területet a dunai országok képezték. Ez utóbbi eltérőleg az előbbiektől ipari jellegű volt kivitelében és mezőgazdasági behozatalában. Ez visszanyúlik a korai századokig, midőn a magyar kereskedelem domináló szereppel bírt a Balkánon egészen Kis-Ázsiáig. Azonfölül, hogy a vasutak előtti időkben Magyarország volt az átvonuló vonala a nyugati kereskedelemnek a Balkán felé. Sajnos, ezt a kereskedelmi vonatkozást károsan befolyásolta a volt osztrák-magyar monarchia Balkánpolitikája.

Elhibázott politika volt, melynek nem tudta a két ország gazdasági politikáját szolgálatába állítani, sőt ellenkezőleg, éppen ezzel segítette politikai érdekeinek lerontását. Nem magyar érdekért. Amint a régi monarchia külpolitikájában magyar érdekek soha sem szerepeltek. Magyarországnak csak gazdasági érdekei lehettek a dunai államokban, de az elhibázott külpolitika következtében és részben a Balkánállamok gazdasági érdekeinek meg nem értése miatt nem tudta maradandóan azokat az országokat gazdaságilag magához kapcsolni és így mindinkább tért vesztett ott. Volt idő, a nyolcvanas években, amikor Szerbia, Románia és Bulgária külkereskedelmi forgalmában Magyarország vezető szerepet vitt.

Ez volt Magyarország nemzetközi kereskedelmének iránya és elhelyezkedése a háború előtt. Lássuk most már annak helyzetét a háború után. Követjük ebben is a háború előtti viszonyok ismertetésének rendszert.

Dacára az ország területe több mint kétharmada elvesztésének, gaz-

dasági *jellege* főbb vonásaiban ugyanaz maradt, túlnyomóan agrárország, kivitelében agrár-, behozatalában ipari érdekekkel. Az osztrák-magyar monarchia felbomlása következtében megszűnván az addigi vámunió, illetve gazdasági közösség, alaposan meg kell változnia Magyarország érzébeni viszonyainak is. Gazdasági berendezését vám- és kereskedelem-politikai önállóságában kellett eszközölnie. Lényegében azonban elhelyezkedése a nemzetközi forgalomban nem sokat változott. Domináló maradt gazdasági kapcsolata a régi gazdasági szövetségeseivel, Ausztriával és az abból kialakult Csehszlovákiával, a behozatalnak 1926-ban 44.27-, 1927-ben 42.20%-ával, a kivitelben 56.69-, illetve 54.33%-ával és ha más országokkal javultak is kapcsolatának számarányai, úgy az túlnyomóan látszólagos javulás csak, mert régebben, a vámunió idején Ausztria és különösen Bécs éppen úgy szerepelt a magyar kivitelben közvetítőként, miképpen a magyar behozatalban különösen Németország iparát közvetítette. Az osztrák behozatal és kivitel egy része ily közvetítés eredménye volt. Ez természetesen most elesik, most közvetlenek a kapcsolatok és ez a számarányokban kifejezésre is jut. Lehetetlen például másra magyarázni a háború előtti 6.41 %-os német kiviteli arányszámnak most 12.90-, illetve 13.25 %-ba való emelkedését, mikor a gazdasági kapcsolat valóságban ma sokkal kisebb Magyar- és Németország között, mint akkor volt. Ugyanilyen emelkedést mutatnak az Olaszországgal való arányszámok is, 2.14%-ról az 1926-ban 4.62-, 1927-ben 4.66 %-ra növekedve a behozatalban és 6.66-, illetve 3.73%-ra a kivitelben. Ez már inkább lehet új kapcsolatok eredménye, annál az örvendetesen kialakult baráti viszonynál fogva, mely Olasz- és Magyarország között fennáll, mely természetesen legkihatásaiban is jelentkezik. Lényeges javulás mutatkozik a közvetlen háború utáni viszonyokhoz képest a szomszédos déli és keleti államokkal is, Romániával a behozatalnál 8.11-, illetve 1.22%-kal, a kivitelben 3.96-, illetve 4.47%-kal, Jugoszláviával a behozatalban 3.51-, illetve 4.27%-kal, a kivitelben pedig 5.46-, illetve 5.16%-kal. A százalékos arányszám általában csaknem minden országgal szemben emelkedik és minthogy végeredményében maguk a gazdasági kapcsolatok nem növekedtek, ez tényleg csak az Ausztriával való gazdasági közösség megszűnésének és a kereskedelem közvetlenségének következménye gyanánt veendő. Eltekintve az ország területének megcsonkításából és ezzel nyersanyagai nagyrésze elvételéből származó jelenségektől, Csonkamagyarország külkereskedelmének jellege – mint már említettük – azonos maradt a háború előtti Magyarországgal.

Behozatalában a fától és vasérettől eltekintve, melyek a régi magyar területekről hozatnak be, szigorúan ipari, vagy fél- vagy egész gyártmányok. A behozatalban első helyen áll a nyers és megmunkált fa, 1926-ban 108-, 1927-ben 130 millió pengővel, az összbehozatal 11.35-, illetve

11.41%-ával. A vasérc kisebb mennyiséggel szerepel, mindössze 6.5-, illetve 7.3 millióval 0.70, illetve 0.63%-kal. A régi fát és vasércet exportáló országból importáló ország lett, egyike a legkülönösebb jelenségeknek. Miképpen a régi Magyarországon, most is textil-, vas- és gépipar dominálnak a behozatalban, azok nyersanyagait nem számítva, melyek a magyar ipar feldolgozása alá kerülnek és erre a célra importáltatnak, a textilipar 952-, illetve 1,146.7 millió pengő összbehozatalban 233.7-, illetve 273.5 millióval, 24.9-, illetve 23.8%-kai, a vas- és gépipar pedig 79.2-, illetve 102.6 millióval és 8.37-, illetve 8.92%-kai képviselve.

Az ország kivitelében ugyancsak ugyanaz a kép nagyjában, mint a háború előtt. Most is a gabona, liszt és hüvelyesek, élő állatok és állati termények vezetnek a kiviteli jegyzékben, az összkivitelnek 1926-ban 66.99-, 1927-ben 60.50%-át képezve. A 879.7-, illetőleg 800.4 millió pengőt tevő összkivitelből esett gabonára, lisztre és hüvelyesekre 325.9-, illetve 261.9 millió, az állati termékekre 151.4-, illetve 129.5 millió, az élőállatokra pedig 94.5-, illetőleg 91.8 millió. A textilbehozatal most is egyedül majdnem annyi, mint az egész gabona- és lisztkivitel, a vas- és gépipar cikkeinek behozatala pedig ugyancsak majdnem eléri az élőállatkivittelt. Ha pedig a szokásos gazdasági csoportosítás szerint akarjuk képét adni a mai Magyarország külkereskedelmi forgalmának, úgy az 1926 és 1927 éveket illetően következő eredményekre jutunk:

IPAR:

	1926		1927	
	Behozatal P	Kivitel P	Behozatal P	Kivitel P
Nyersanyagok	112.476	59.782	140.051	66.917
Félgyártmányok	213.662	34.111	273.096	41.724
Gyártmányok	422.302	100.194	511.957	110.231
Összesen:	748.440	194.087	925.104	218.872

ÉLELMEZÉSI ÉS ÉLVEZETI CIKKEK:

	1926		1927	
	Behozatal P	Kivitel P	Behozatal P	Kivitel P
Nyersanyagok	76.403	366.895	86.620	298.591
Félgyártmányok	419	2.999	354	3.564
Gyártmányok	10.289	126.700	11.939	131.796
Összesen:	87.111	496.594	98.913	433.951
Élő állatok	988	103.821	1.636	101.641
Mezőgazd. és ipar segédanyagai	115.522	75.227	121.144	46.009
Összesen:	203.621	675.642	221.693	581.601

Magyarország külkereskedelmi mérlege – sajnos – passzivitásában mindinkább növekedik. Az 1925. évben 45.96-, az 1926. évben 82.3-, az 1927. évben 346.3 millió, az 1928. évben pedig 370 millió pengőt mutat passzivitása. Az utóbbi két év feltűnő növekedése részben legalább a gazdasági élet javulásával kapcsolatos. Annyiban t. i. hogy mennél jobban indul meg az ipari munka, annál nagyobb a nyersanyagok és félgyártmányok behozatala. Így különösen az építkezés növekedésével mutatja ezt a fabehozatal nagy emelkedése, a textilipar nagy konjunktúráival a nyerspamut, a nyersgyapjú, a fonalak nagyobb mérvű behozatala és így tovább. Egy másik oka a passzivitásnak a kivitel csökkenése. Magyarország a reánézve fontosabb országok közül az 1926. évben csak Ausztriával, Jugoszláviával, Olaszországgal és Görögországgal való forgalmában volt aktív, az 1927. évben már csak Ausztriával és Görögországgal szemben, a többi országgal való forgalma kivétel nélkül passzív maradt. Ennek a passzivitásnak legfőbb oka a magyar agrártermékek kiviteli lehetőségének csökkenése azon ipar államok agrár vámpolitika ja következtében, melyek eddig legnagyobb fogyasztói voltak. Ez a helyzet nem fog javulni a jövőben sem.

PRAZNOVSZKY IVÁN: FRANCIA-MAGYAR GAZDASÁGI KAPCSOLATOK

gazdasági élet törvényeknek van alávetve, melyek erősebbek az emberi akarásnál. Talán leginkább a természet örökerejű törvényeihez hasonlíthatjuk őket, melyeket az emberi elme és találmányosság fel tud ugyan használni saját céljaira, de megváltoztatni nem képes. Egy-egy fizikai, kémiai vagy dinamikai tantétel éppen oly igaz, mint teszem azt az *áralakulás* törvénye, s ha a nemzetgazdászok nem egyeznek meg mindenben ezen törvényből levont következtetéseikben, annak oka nem a törvény abszolút értékének rovására írandó, mint inkább a gyakorlati alkalmazás szövevényes, bonyolult útvesztőiben egyesek eltévelyedésére vezetendő vissza.

Ezzel a megállapítással nem akarnám azt mondani, hogy két ország gazdasági kapcsolatainak fejlődésében az emberi törekvések ne hagyhatnának nyomot maguk után. De viszont tény az, hogy az országok geográfiai fekvése, gazdasági viszonyai és last but not least törvényhozása körülbelül megjelölik, limitálják a gazdasági kapcsolatok lehetőségeit, amelyen belül észlelhető bizonyos eltolódás, mozgalom, de amelyen túl erőltetni a gazdasági kapcsolatok erősödését lehetetlen, amíg a fentemlített három tényező valamelyikében változás nem áll be. A geográfiai helyzet megváltozhat, ezzel kapcsolatban, de ettől függetlenül is a gazdasági helyzet is,*) új vámtörvények, monopóliumok léphetnek életbe, s egy ilyen kelet-

*) Elképzelhető például, hogy egy széntermelő ország szénkészlete kiapad.

kezett új állapotban a gazdasági érintkezés sűrűsége vagy ritkulása következhet be. De nagyobb változások nélkül, körülbelül adva van az a *kölcsönhatás*, mely két állam egymáshoz való gazdasági viszonylataiban mutatkozik.

Ezen általános természetű észleletről következik, hogy minden országnak, minden gazdasági egységnek van egy érdekszférája, melyen kívül eső területekkel élénkebb gazdasági érintkezést nem igen tarthat fenn.

Ha ezt a tételt elfogadjuk, úgy konstatálnunk kell, hogy Franciaország és Magyarország – utóbbi sem mint az osztrák-magyar államszövetség egyik tagja, sem mint önálló állam – nem tartoztak ugyanazon gazdasági érdekszféra körébe s ennek folytán a gazdasági kapcsok ezen két ország között sohasem voltak szorosak.

Történelmi visszapillantás, ha szorosan a gazdasági keretben maradunk, alig mutatna fel érdekesebb momentumokat. Régi idők óta voltak magyar-francia politikai, intellektuel és kulturális összeköttetések s ezekkel járnak ugyan mint kísérő jelenségek némi gazdasági kapcsolatok is, de egymástól messze fekvő országoknál, ha nem köti össze őket járt tengeri út, a termény- és iparcikkcsere rendszerint minimális, s ha csak egyes politikai kooperációk nem vonnak maguk után finaciális akciókat, mint a gazdasági élet egyik megnyilvánulását, nagyobb jelentősége a gazdasági kölcsönhatásnak ily körülmények között nincs.

Az Ausztriával közös vámterület idején Magyarország és Franciaország között 1865-ben kötött egy, inkább csak általános természetű kereskedelmi szerződés, mely kölcsönösen biztosította a szerződő feleknek a legnagyobb kedvezmény jogát, s csak néhány fontosabb cikk vámtételét állapította meg egyenkint. Két évtizeddel később, 1884 február 14-én kötöttek egy kereskedelmi egyezményt, mely összesen hat pontból áll; a legnagyobb kedvezmény jogát ez is fenntartja, s mint egyedüli vámtétel a francia pezsgőboroknál állapítatik meg 100 kilogrammonként 40 forint kedvezményes vám. Ezen egyezmény bármikor felmondható volt, 6 hónapi előzetes bejelentés után. Ezt egy hajózási egyezmény egészítette ki, mely nagyjából biztosította a másik nemzet hajóinak a saját nemzetbeli hajókkal és rakományaikkal való egyenlő bánásmódot. Ezt az egyezményt 1884 április 9-én írták alá.

A világháborúig ezen nagyon szerény keretek jelölték meg a kereskedelmi érintkezés lehetőségeit Francia- és Magyarország között. A ki- és bevitel kérdésében nem is volt sohasem jelentékeny fellendülés érezhető. Franciaország a kereskedelmi érintkezésben – csakúgy, mint mi is – a szomszéd államokkal való viszony kiépítésére fordította figyelmét. Exportja a XIX. század elejétől kezdve körülbelül a hetvenes évekig túlszárnyalta a behozatalát s így kereskedelmi mérlege néhány év kivételével aktív volt. Közbejött néhány passzív év, de közvetlenül a porosz-francia

háború után ismét aktív lett a francia nemzetközi kereskedelem. Ezzel ellentétben *1876-tól kezdve állandóan növekszik a behozat al* a kivitel rovására. Ezen utóbbi állapot megszüntetésére irányult a francia kormányok vámpolitikája a harmadik köztársaság idején s így érthető, hogy ott, ahol csak a *do, ut des* alapján található volna piacra, mint Magyarországon és Ausztriában, nem igen keresett mesterséges módokat a kereskedelmi érintkezés élénkítésére. Franciaország a közös vámterületre főképpen selymet, pezsgőt, bort, érceket, gyapjút, szőrme- és bőrárút, vasat, rövidárukat hozott be és feltűnően nagymennyiségű *könyvet*, ami dokumentálja a francia szellemi befolyást hazánk intellektuel közönségére. Például 1891-ben Németország után Franciaországból jött a közös vámterületre a legtöbb könyv kötve és füzve, hatszor annyi, mint Angliából, kétszer annyi, mint Olaszországból, másfélszer annyi, mint Oroszországból. Holott a német behozatalt megmagyarázza Ausztria németnyelvű lakossága, az orosz a monarchia számban tekintélyes szlávsága, az olaszt Dél-Ausztria és a dalmát partok lakosságának olasz kultúrája, – s mégis mindezeket túlszárnyalt a francianyelvű nyomtatványok importja hazánkba. A statisztika itt is tanulságos, és sok mindent megmagyaráz: ez a francia befolyás, illetve szellemi hegemonia nem tud lépést tartani a többi nemzet előtörésével; a statisztikai táblázat 1891-től 1904-ig erősen leromlik a franciára nézve, amennyiben még az általa behozott szellemi termékek értéke aranykoronában éppen csak hogy megmarad 1904-ig az 1891-es nivón (igen csekély eltolódásokkal), addig az angol és olasz könyvimport majdnem megháromszorozódik (de míg az angol még mindig a francia alatt marad, az olasz azt már túlszárnyalja), az orosz és a német pedig megduplázódik. Vagyis másképpen szólva, míg 1891-ben a Magyarországra és Ausztriába külföldről behozott könyvek és nyomtatványok összértéke 26 millió aranykorona volt, s ebből a francia importra 620.000 korona esik, addig 1904-ben az import összértéke már 48 millióra rúgott, melyből a francia rész megmaradt 641.000 korona értékben. Ha ezen két tételből levonjuk a legjelentékenyebbet: a német importot, úgy azt látjuk, hogy 1891-ben az összes többi államokból behozott könyvterméknek még 30%-a jött Franciaországból, 1904-ben pedig már csak 15%-a!

Magyarország viszont Franciaországba fát (vasúti talpfát), gabonát, lovakat, bőr- és szőrmeárukat, sört, bort exportált. Mindezt persze jelentéktelen tételekben, különösen, ha figyelembe vesszük mindkét részről a szomszédos államokkal való forgalom nagyságát. Magyarország és Ausztria behozatala Franciaországból az összbehozatal 3%-át alig haladta meg, míg e két állam közös vámterületének összkiviteléből Franciaországra a múlt század 80-90-es éveiben 4% jut, amely csökkenő tendenciát mutat s 1904-ben leszáll 3%-ra.

Ezzel körülbelül végeztünk, ami a kereskedelmi, illetve áruforgalmat illeti a háború előtt.

Magyarország iparosai közül különösen a szücsök nagy számban telepedtek le Franciaországban és pedig elsősorban Párizsban, hol mászszakmabeli iparosaink is elég sűrűn találtak munkát. Francia részről viszont gyáralapítási kísérletekkel találkozunk magyar földön, melyek azonban nem igen jártak sikerrel. (Pl. a sárvári műselyemgyár francia alapítás volt.)

A leglényegesebb összeköttetés kétségtelenül *pénzügyi téren* volt érezhető. A francia nép a tőkegyűjtés és takarékoság terén vezető szerepet töltött be, ezen tőke nagyrésze külföldi értékpapírokba volt fektetve. Sehol a világon nem mutatkozott olyan érdeklődés nem hazai részvények, kötvények és záloglevelek iránt, mint Franciaországban.

Magyar állami kölcsönt nem vettünk fel a francia pénzpiacon, de annál élénkebb volt a forgalom a magyar jelzáloglevelekben és a magyar pénzintézetek egyéb finansziális összeköttetése francia bankokkal, sőt községi kölcsönöket is bocsátottunk ki Franciaországban. Mindez természetesen igen egészséges, fejlődésképes közeledést hozott létre a két ország gazdasági körei között, melyet csakis a politikai szempontok diktálta tartózkodás francia részről korlátozott némileg. De azon a ponton voltunk, hogy ez a kapocs bizonyos érdekközösségig fokozódhatott volna, mikor a politikai horizont sötétbe borult és kitört a világháború.

A trianoni béke után mindent előlről kellett kezdeni, de megváltozott és sokszorososan hátrányosabb viszonyok között. Az Ausztriától teljesen különvált, de állami területe gazdagabb részétől megfosztott Magyarország gazdasági élete megrendült és emberfeletti munkára volt szükség, hogy talpra tudjon állni. Természetesen ez az új életrekelés egész más gazdasági alapokon nyugodott, mint a régi Magyarország élete. Az új gazdasági helyzet teljesen új orientálódást igényelt, importra szorultunk ott, ahol azelőtt exportunk volt, a legszükségesebb is hiányzott, s különösen a nyersanyagokat produkáló területek lecsatolása forgatta fel egész gazdasági berendezésünket. Kis agrárállam lettünk és előlről kellett kezdeni kereskedelmi és ipari életünket.

Ennek megfelelően a béke utáni első évek kereskedelmi forgalma Franciaországgal is csekély volt. Álljon itt ez a kis kimutatás:

Év	Behozatalunk Franciaországból (aranykoronában)	Kivitellünk Franciaországba (aranykoronában)
1921	9,934.000	984.000
1922	13,837.000	3,274.000
1923	3,244.000	1,841.000
1924	11,538.000	2,180.000
1925	13,105.000	3,774.000

Mint látnivaló, Franciaország lényegesen többet ad el Magyarországnak, mint Magyarország Franciaországnak. A francia import főbb cikkei: autók és alkatrészeik, főképen pneumatik, selyemszövetek, illatszerek, luxuscikkek, gyarmatáru, gépek (mezőgazdasági gépek), vas- és fémáruk, divat- és piperecikkek. A magyar kivitel Franciaországba főképen agrártermékekből és luxus élelmicikkekből áll (dara, korpá, zöldségfélék frissen és konzerválva, libamáj, húskonzerv, magok, gyapjú, dohány, birkahús). Viszünk ki hordódongát és egyéb félig megmunkált fából való cikkeket is.

1925 október 13-án írták alá a magyar és francia megbízottak az első francia-magyar kereskedelmi szerződést, mely 1926 február 21-én lépett életbe. Egyesek sokat vártak tőle, de nagy volt a csalódás. Magát a szerződést hosszasan és erősen támadták a magyar sajtóban és tagadhatatlanul olyan előnyöket nyújtott a franciáknak, melyeknek nem ők, de a legnagyobb kedvezmény joga révén mások látták a hasznát, olyanok, kik így ellenszolgáltatás nélkül jutottak a magyar termelők rovására olcsó vámtételekhez. Maga a szerződés túlgyors tempóban, kellő előkészület nélkül jött létre, s így tartós életet, ami egyébként egy átmeneti idő szünetté nem is jár, nem jósolhatunk neki. Különben három havonként felmondható és módosítható is.

A szerződésben megemlítésre méltó, hogy Magyarország biztosítja Franciaországnak, gyarmatainak és a protektorátusa alá tartozó országoknak a legnagyobb kedvezmény jogát és 30-tól 75%-ig terjedő vámmérséklést a Franciaországból jövő cikkek egy nagy részének. Idetartoznak: virágok, gyümölcsök, élelmicikkek, papírgyártmányok, selyem és más szövetek, illatszerek és piperecikkek, pneumatik, autók.

Ezzel szemben Magyarország a legnagyobb kedvezmény jogát élvezve a francia vámtarifa 60 tételére, részben beviteli kontingentálással korlátozva (pl. élelmiszerek, gyógynövények, vas- és fémipari termékek, tollak). Ezenkívül 60 másik tétel, mintegy 40-50%-os mérséklést mutat fel Magyarország javára; de fontos az a pont is, mely biztosítja Magyarországnak mindazon előnyöket, kedvezményeket vagy vámmérsékléseket, melyeket Franciaország utólag engedélyezne Ausztriának, Csehszlovákiának vagy Németországnak egyes tételekre vonatkozólag.

Nagy hátránya volt a forgalom fellendülésének a hitelesített származási bizonyítvány csatolásának kötelezettsége.

1921-ben alakult egyébként Budapesten egy magyar-francia kereskedelmi kamara, 1928-ban pedig egy ikerintézmény Parisban, melyeknek célja a két ország közötti gazdasági forgalom fellendítése információk adásával, az érdekeltek összehozásával, szakfolyóiratok kiadásával stb.

1928-ban vett Franciaország először hivatalosan részt a budapesti

nemzetközi árumintavásáron, nagy sikerrel, mely úgy látszik, arra készítette az érdekelt köröket, hogy ezen részesedés mérvét erősen kifejllesszék.

A háború utáni viszonyok javulásának egyik előfeltétele volt a gazdasági élet szempontjából a nemzetközi pénzügyi kötelezettségek rendezése. Ismeretes dolog, hogy a magyar korona leromlása folytán a magyar részről a háború előtt vállalt fizetési kötelezettségek, amennyiben azok idegen valutára szólottak, jóformán teljesíthetetlenekké váltak. Ennek folytán a magyar pénzügyi forgalma pl. Franciaországgal teljesen meg volt bénítva, s így a hitelélet, minden gazdasági kapcsolat bázisa pangott.

A magyar kereskedő vett volna külföldi árut, de csak hitelbe; a régi adósságok rendezése nélkül azonban új hitelt nem kapott. A nemzetközi kölcsönök akár bankok, akár közintézmények szorultak rajok, ugyanezen okból nem jöhettek létre. Mindenekelőtt tehát meg kellett oldani a pénzügyi rendezés problémáját.

Még 1922-ben sikerült a magyar és francia kormányoknak egy konvenciót kötni, mely a háború előtti magyar adósságok törlesztését állapította meg a francia hitelezőkkel szemben, olyképen, hogy az adós fizetőképességét figyelembe véve elégítették ki a hitelezőket, s megnyitották az útját annak, hogy a magyar pénzügyi intézetek felvehessék régi összeköttetéseiket a párizsi pénzpiaccal. Ezen konvenció alapján rendezte a legtöbb budapesti nagybank francia tartozásait és *a magyar-francia gazdasági kapcsolatok újra/elvétele legerősebben éppen a pénzügyi összeköttetések terén mutatkozott.*

Ez volt a régebbi és a közelmúlt rövid áttekintése. Ami a jelent, de még inkább a jövőt illeti, olyan fontos momentumok merültek fel, melyek különösen kereskedelmi szempontból élénkebb francia-magyar összeköttetések létrejöttére engednek következtetni.

Így elsősorban a budapesti kereskedelmi kikötő létesítése. A dunai forgalom megnövekedése, Magyarországnak e tekintetben központi fekvése, s a háború utáni új gazdasági helyzet arra készítette az illetékes köröket, hogy egy nagyszabású kikötőt létesítsenek Csepelen, mely kikötő részben francia tőkével és francia közreműködéssel épült meg. A jelentősége igen nagy, különösen a francia-magyar gazdasági együttműködés szempontjából. Nemcsak a francia tőke részesedése Magyarország egy ily nagyszabású vállalkozásában, nemcsak a francia mérnökök és adminisztrátorok részvétele hozta közelebb a két nemzet gazdaságilag értékes tényezőit egymáshoz, hanem *felkeltette a figyelmet Budapestre, mint a Közép- és Kelet-Európába irányuló nemzetközi, illetve tranzitkereskedelem gócpontjára.*

A csepeli Duna-kikötő a legmodernebb ily természetű intézmény Európában. Több bassin ja van, melyek legfontosabbika a vámmentes

szabad kikötő, egy külön petróleumbehozatali és beraktározási résszel. Óriási raktárak, hangárok veszik körül, modern átrakási szerkezetekkel, úgyhogy óránként hajóról vasútra, vagy viszont ,100 tonna súlyú áru rakható át. Villamos emelődaruk, szétnyíló hidak és a modern technika összes idevágó újításai rendelkezésre állanak a csepeli kikötőbe befutó hajórakományok likvidálására.

Van egy külön budapesti városi kikötő és egy ú. n. ipari kikötő, melynek partjain iparvállalatok nyernek elhelyezést.

Végül épült egy szénfelvevő bassin is, főképen a személyszállító gőzösök részére.

A szabad kikötőt egy magas kőfal veszi körül, mely 120 hektáryi területet zár el a külvilágtól. Ilymódon elhelyezést nyerhetnek a Kelet- és Déleuropából érkező gabonaszállítmányok és a nyugati országokból jövő ipari termékek és áruk, majdnem korlátlan mennyiségben, amennyiben a teoretice feltételezhető maximális forgalom figyelembevételével állapították meg az arányokat.

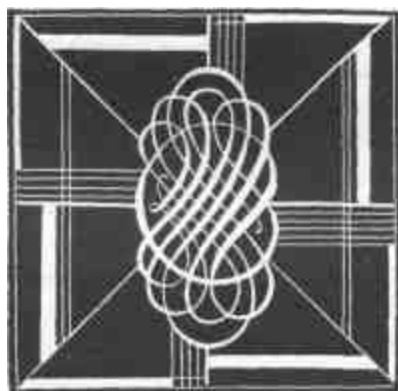
Lássuk most már ezen rövid leírás után, milyen gazdasági perspektívák nyílhatnak ezen kikötő révén a nemzetközi forgalomra?

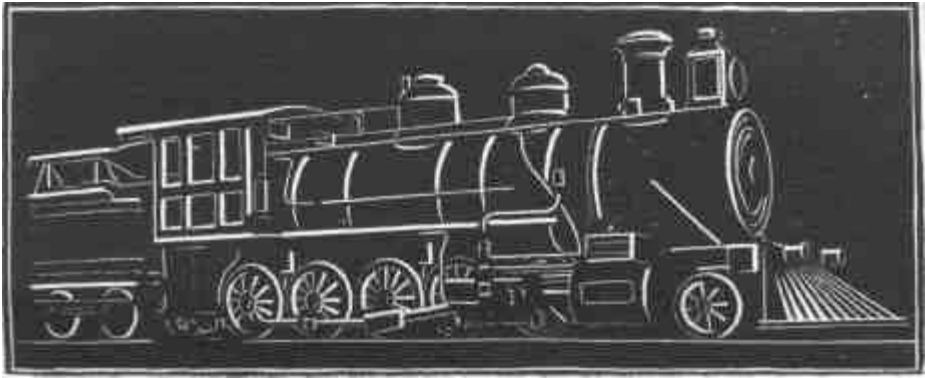
Az új politikai rend a régi osztrák-magyar gazdasági egységet szétördelte önálló részekre, melyek igyekeznek egymástól elzárkózni és egymástól eltérő individuális fejlődést biztosítani maguknak. A külföldi termelő, mely ezen területet és ezen át a messzebb kelet felé eső európai államokat el akarja árasztani árukkal, az új viszonyokhoz nehezen tud alkalmazkodni. Magától adódik az a megoldás, hogy Közép- és Kelet-Európában egy oly kereskedelmi központ alakuljon ki, mely ezen sok kis egység helyi viszonyainak ismeretében lebonyolítsa a nyugati államok keletre menő exportját. Ily kereskedelmi központ létrejöttének természetes előfeltételei vannak, mint például központi fekvés, technikailag alkalmas berendezések, vasúti hálózat és vízi út nyugatról keletre menő tendenciával. Erre a szerepre van predesztinálva Budapest, illetve Magyarország. Az a francia gyáros, iparos, nagykereskedő, aki áru ki helyezésében fáradozik, nehezen tudna Közép- és Keleteurópa számára osztrák, csehszlovák, magyar, jugoszláv, román, bolgár, török stb. osztályokat felállítani, melyeknek regieköltségei sokszorosan felülmúlnák az elérhető maximális nyereséget. Ha ellenben Budapesten egy tranzitkereskedelmi irodát létesít vagy képviselőt tart fenn, úgy innen el tudja intézni egész keleteurópai exportját. Minden többköltség és rizikó nélkül létesíthet itt árúraktárakat, melyek a közelség révén a Magyarországot körülvevő államokból jövő rendelések gyors és biztos lebonyolítását tennék lehetővé.

Ugyanez az eset a másik, keletről nyugatra irányuló forgalomban is. A kisebb keleti államok kereskedelme még nem áll olyan fokon és főképen a rendelkezésükre álló forgótőke oly minimális, hogy maguk nehezen tud-

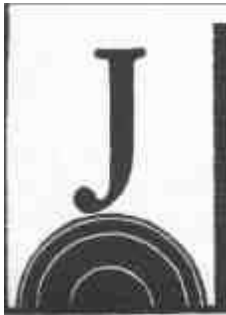
nak közvetlen összeköttetést létesíteni a nyugateurópai felvevő területekkel. Ebben az irányban elsősorban gabona, állati termékek és nyersanyag elhelyezése jönne tekintetbe. Erre a forgalomra is magától ajánlkozik a budapesti piac, mely kereskedelmi berendezéseivel, kikötőjével a legalkalmasabb faktor ezen szerep egészséges betöltésére. Maga a város több, mint egymillió lakosával, nagyszerű szállóival, modern intézményeivel, új építkezéseivel és a legmagasabb kultúra nyújtotta sokoldalú garanciáival jóformán versenyen kívül áll, mint tranzitkereskedelmi gócpont.

Ennek megfelelően az import-export és tranzitforgalom évről-évre nő is Magyarországon; ilyen örvendetes haladást mutat a francia-magyar árucseré is. Azonban Franciaország még igen sok olyan áru és termés bevételére szorul, melyekben Magyarországnak feleslege van és szükségleteit mégis máshonnan, még Magyarországnál is messzebb eső vidékekről szerzi be. Ugyanez az eset sok, Magyarországra importált áruval is, melyek talán Franciaországból jobban és olcsóbban volnának beszerezhetők, mint ahonnan ma fedezik a szükségletet. A gazdasági helyzet ezen kiaknázatlansága a fejlődésképeség legerősebb bizonyossága ami a magyar-francia gazdasági kapcsolatokat illeti. Mindkét állam érdeke kívánna, hogy az út, mely ily fejlődéshez vezet, kiépítették.

ZELOVICH KORNÉL: A MAGYAR KÖZLEKEDÉSÜGY

ames Watt, a gőzgép feltalálója szerint: az ország úti-térképe jólétének képmása. Magyarországon a XIX. század második negyedéig ilyen értelemben jólét nem igen volt. A nyugati kultúra védelmében, valamint nemzeti önállóságunk elismerésére az osztrák császári hatalommal szemben kifejtett folytonos harcaink hosszú ideig lehetetlenné tették a közlekedés békés útjainak létesítését.

A nagy hátramaradás ellenére azonban a magyar értelmi erő és energia aránylag rövid idő alatt ki-tartó munkával a közlekedés terén is elérte a nyugateurópai szintjét. Az isteni gondviselés szerencsére adott e sanyargatott hazának egy kiváló férfiút, gr. Széchenyi Istvánt, akit nagy politikai ellenfele, *Kossuth* Lajos nevezett a *legnagyobb magyar*-nak. A XIX. század első felében ő rázta fel az országot lethargiájából és hihetetlen nehézségek legyőzése után megkezdte az alkotó munkát. Hűséges társa, jobb keze volt e munkában *Vásárhelyi* Pál, a zseniális magyar mérnök.

Széchenyi az 1848. évi országgyűlés elé terjesztett magas színvonalú közlekedésügyi Javaslat-ában Magyarország közúti és vasúti közlekedésének, nemkülönben hajózásának kifejlesztésére nagyszabású programot állapított meg. A régi megyei rendszerrel szemben az utaknak állam-kölcson alapján való kiépítését, valamint állami kezelését kívánta. Természetesnek tartotta, hogy az utakon teljes vámmentesség legyen. A közlekedés és kereskedés felvirágzását csak ilyen módon remélte.

A legnagyobb magyarnak közúti közlekedésünk javítására tett első nagyobb tevékenysége a *Vásárhelyi* tervei szerint (1833-1836) épült aldunai *Széchenyi-út* létesítése, világhírű sikerrel járt. Ez az út a XIX. században épült legnevezetesebb utaknak méltó társa és egyik legérdekesebb útja Európának. Az Alduna melletti *Széchenyi-út*, amely *Trianon* következtében egész hosszában román fennhatóság alatti területre esik, a magyar kultúrának fokát méri. A közlekedésnek áldását magyar szellem vitte e vidékre. Közúti hálózatunk fejlesztése során *Széchenyi* Javaslátától máig a következő nevezetesebb események történtek. A közel két évtizedig (1849-1866) uralmon levő bécsi abszolút kormány 1851-ben a főbb útvonalakat kezelésbe vette, alföldi utaink javítására azonban alig tett valamit.

Az 1867-iki alkotmányos magyar kormány tengersok teendője között nem hanyagolta el közútaink fejlesztését, érthető azonban, hogy a közlekedés kialakítására az állam által igénybevehető összeg legnagyobb részét az elhalaszthatatlanabb szükséglet, a vasútépítés kötötte le. Így történt azután, hogy Magyarországon a vasúthálózat kiépítésével *egyidejű*, sőt részben követi őt a közutak építése.

Közútaink ügyét szerves és egyöntetű rendszerbe a közútakról és vámokról szóló 1890. évi I. t.-c. foglalta. Nevezetes dátum közútaink fejlesztése terén az 1895. év, amikor az ú. n. tranzverzális állami közutak építése kezdődött. Ezeknek az utaknak jelentősége fokozódott azzal, hogy a nagy magyar Alföldön át vezetnek. Fontos határkö továbbá az 1907. év, amikor a magyar törvényhozás egy útállamosítási és útfejlesztési programot fogadott el.

Közúti hálózatunk fejlődését mutatják a következő adatok:

Magyarországon 1848-ban *Széchenyi* Javaslátá-nak benyújtásakor mindössze 2.100 km. rendszeresen kiépített közút volt. Kiépített közutaink hossza: 1865-ben 12.100 km., 1890-ben 29.630 km., 1907-ben 33.610 km. és 1915-ben 43.629 km.

Az integer Magyarországnak ebből az 1915. évi kiépített úthálózatából

	km.	100 ezer lélekre km.
cseh fennhatóság alá jutott.....	9.479	265
román fennhatóság alá jutott	13.143	250
szerb fennhatóság alá jutott	3.178	85
osztrák fennhatóság alá jutott	1.267	434
olasz fennhatóság alá jutott	88	177
összesen:	27.155	210
Csonka-Magyarországnak maradt:	16.474	206
míg az integer Magyarországon volt:	43.629	208

Ezekből az adatokból kitűnik, hogy a világháború előtt útfejlesztő tevékenységünket inkább a ma idegen fennhatóság alatt álló részeken, szóval a perifériákon, a nemzetiségi vidékeken fejtettük ki.

Ezeknek a nemzetiségi vidékeknek térképén a közlekedő utak fizionomikus vonások, amelyeket a magyar kultúra rajzolt bele ebbe a képbe. Magyar mérnökök voltak itt a pionírok a civilizáció terjesztésében. És ha összehasonlítjuk a világháború előtti Románia és Szerbia közlekedési hálózatát az integer Magyarország oláh- és szerblakta vidékeivel, ellenállhatatlanul kitűnik a magyar kultúra magas fölénye, amely összehasonlíthatatlanul kedvezőbb gazdasági helyzetbe juttatta az integer Magyarország nemzetiségi lakosait, mint amilyenben fajrokonaiak hazájukban voltak.

Az ezer sebtől vérző, megcsontított Magyarország minden erejét kifejtve igyekszik közúti hálózatát megjavítani, s főbb vonalait a folyton fokozódó automobilforgalom igényeinek megfelelő állapotba hozni.

MAGYARORSZÁG VASUTAI

A gőzvasútnak születésnapja 1829 október 10-ike. A *liverpool-manchesteri* vasút *Rainhill* állomásán a híres lokomotív-versenyen ezen a napon nyerte el a pálmát *Stephenson* György gyorsjárású *Rocket-lokomotív*jával, amely a kívánt 16 km. óránkénti sebesség helyett 40 km-t ért el.

Magyarországon már ezt megelőzően, az 1825-7 országgyűlésen foglalkoznak a vaspályák, ductus ferrei, kérdésével.

Nagy alapossággal tárgyalta a vasút kérdését az 1832/6. országgyűlés, amelyen a vasútengedélyezési kérdés tárgyalása olyan alapos és szakszerű volt, hogy az semmivel sincs mögötte a vonatkozó angol parlamenti tárgyalásoknak. Az első magyar vasúti törvény kisajátítási joggal, az 1836. évi XXV. t.-c. 13. vonal építését tartja szükségesnek oly módon, hogy közülök 7 vonal Budapestről, *Széchenyi* kifejezése szerint az *ország szívé*-ből induljon ki. Ez a törvény abból a szempontból is nevezetes, mert akkoriban Európában Franciaország és Belgium kivételével más államnak még nem volt kisajátítási törvénye. Anglia is csak 1845-ben hozta meg a „land clauses act”-ot.

Az első közforgalmú *gőzüzemű* vasút Magyarországon a *pest-marcheggi* vonalnak *pest-váci* 33.6 km. hosszú szakasza volt, amelyet 1846 július 15-én helyeztek üzembe.

A költők fejedelme, *Petőfi*, bámulatos szépen hirdeti a vasút áldásait: „Száz vasutat, ezerét! Csináljatok, csináljatok. Hadd fussák be a világot, mint a testet az erek. Ezek a föld erei. Bennök árad a műveltség, ezek által ömlenek szét az életnek nedvei.”

A magyar vasúti hálózat kialakítására alapvető volt *Széchenyi*-nek 1848. évi közlekedésügyi javaslata. Vasúti programjában két fontos alapelv jut kifejezésre: a centralizáció és a nemzetiségi vidékeknek minél szorosabb kapcsolatba hozatala a magyar Alfölddel. Az államvasúti rendszert a legmeggyőzőbben ő propagálta hazánkban. Kívánta a magánvasútként kiépült vonalak megváltását. A kamatbiztosítási rendszernek határozott ellenzője. Az akkori külföldi felfogással szemben hangsúlyozta és az élet e tekintetben is neki adott igazat, hogy a vasutaknak főjövédelmi forrása nem a személy-, hanem az árúforgalom lesz. Feltétlenül szükségesnek tartotta, hogy a tarifák szabályozására az államnak befolyása legyen.

1848-ban Magyarországon:242.5 km. hosszú magánvasúti hálózat volt. A magyar vasúti hálózat kifejlesztése azonban a közbejött akadályok miatt lassan haladt előre.

Az abszolutizmus idejében a centrális kormány eleinte szintén az államvasúti elvet fogadta el és megváltotta az addig létesült magánvasúti vonalakat. Az 1854-ben bekövetkezett pénzügyi válság következtében azonban az államvasutakat eladta és hogy az idegenkedő tőkét a magánvasútak építésére megnyerje, porosz példára hivatkozva, de anélkül, hogy korlátozó kikötéseket tett volna, kamatbiztosítást ígért.

Az abszolút korszak alatt két közös nagy magánvasút létesül, amelynek magyar vonalai is vannak: a *szab. osztrák államvasút**) és a *déli vasút*. A harmadik nagy magánvasút, a tisztán magyar vonalakkal rendelkező *tiszavidéki vasút*.

Az alkotmány visszaállítása után 1867-ben, *Széchenyi* közlekedési programja alapján állapítják meg a magyar vasúti hálózat kifejlesztését. Az alkotmányos kormány azonban anyagi eszközök hiányában nem helyezkedhetett azonnal *Széchenyi* álláspontjára, az *államvasúti* rendszerre, hanem az ú. n. *vegyes vasúti* rendszert fogadta el. Erejéhez mérten államvasutakat épít, de engedélyez magánvasutakat is kamatbiztosítással. Vasúti hálózatunk fejlesztése ilyen módon gyorsabb iramot vesz. Amíg 1866. év végén hazánkban az összes vasutak hossza 2.234 km., nyolc év múlva, 1874. év végén már 6.422 km.

Mindazonáltal a haladásnak nagy akadályok vannak útjában. A kamatbiztosítós rendszernek káros következményei jelentkeznek. 1874-ben már közel 50 millió P járulék terhelte a magyar államnak amúgy is nagy mértékben igénybevett háztartását. Emellett az állandó pénzügyi zavarokkal küzdő vasútvállalatok jogosulatlan követelésekkel rohanják meg a kormányt. Az abszolút korszak alatt engedélyezett nagy magánvasutak, mert az állam részére nem volt kifejezetten biztosítva megfelelő beavat-

*) Ez a vasút, mint magánvasút is megtartotta előbbi államvasút elnevezését.

kozási jog, olyan nagy hatalomnak képzelték magukat, amely az állammal büntetlenül dacolhat. A *szab. osztrák államvasút* vonakodott magyar vonalai részére Budapesten kellő hatáskörű igazgatóságot felállítani. Sok huza-vona után a kiegyezés után 13 esztendőre, 1880-ban, a társaság 25 éves évfordulója alkalmával, teljesíti a magyar kormány kívánságát.

A m. kir. államvasutak kialakulására az első lépés volt a *magyar északi vasút* (budapest-salgótarjáni vonal) megváltása (1868) s ennek továbbépítése a *kassa-oderbergi* vasútig. Ilyen módon a magyar állam az *északi* irányban a külfölddel való forgalomban közvetlen befolyást nyert. Nagyjelentőségű további lépés volt a független *keleti* (budapest-predeáli) irány megszerzése. 1883-ban épül ki a *budapest-zimony-belgrádi* fontos nemzetközi vonal. Ily módon a szerbiai forgalom a m. kir. államvasútra terelődött. Ezután a Duna jobboldalán Bécs felé vezető magyar államvasúti vonal kiépítése került sorra. E célból a *budapest-újszónyi* vonalat építik ki (1884). A *fiumei* kikötőnek megfelelő táplálása céljából nyilván nagy súlyt vetett a kormány a *déli* vasúttól függetlenített *budapest-fiumei* vonal létesítésére. Evégből kiépíti a *zákány-zágrábi* (1870) és a *károlyváros-fiumei* vonalat (1873). Megvásárolja a déli vasúttól a *zágráb-károlyvárosi* vonalat (1880). A *budapest-pécsi* vasút kiépítésével (1882) sikerül is neki a *déli* vasútnak az adriai forgalomra gyakorolt nagy befolyását megtörni. A nagy vonásokban vázolt céltudatos tevékenységnek eredménye, hogy 1886 végén a 9.351 km. hosszúságú közforgalmú vasúthálózatunkból 4.641 km., tehát 50% a m. kir. államvasutak üzemében volt.

Nemzeti vasúti politikánknak legkiválóbb képviselője *Baross* Gábor volt, aki 1886-ban lett kereskedelmi miniszter. *Széchenyi* magyar közlekedési politikáját ő vitte diadalra. Három esztendő alatt öt nagyobb magánvasutat államosít és az államosítás nagy művét 1891-ben befejezi az *osztrák-magyar államvasút* magyar vonalainak, (Budapest-Orsova, Temesvár-Báziás, stb.) államosításával. *Baross* Gábor hozta be 1889-ben a vasúti személy díj szabásba a zónatarifát. Budapest ezáltal lett valóban, ahogyan *Széchenyi* mondotta, az ország szíve és megvalósult általa a nagy *Stephenson-nák* jóslata is: „elkövetkezik az idő, amikor a munkás olcsóbban utazik a vasúton, mintha gyalog menne”.

Magyarország ezeréves fennállásának idejében, 1896-ban, a m. kir. államvasutak saját vonalainak hossza 7.564 km, a M. Á. V. üzemében levő idegen vasutak és h. é. vasutak hossza 4.914 km, a M. Á. V. üzeme tehát 12.478 km vasúthálózatra terjedt ki, azaz az ország 14.873 km hosszú közforgalmú vasúthálózatának, amiből 6.345 km volt h. é. vasút, 84%-ára.

A m. kir. államvasutak vonalaiba befektetett tőke 1896-ban meghaladta az 1.7 milliárd P-t.

Hazánk vasúti forgalmának lebonyolításában az államvasutak mellett három nagyobb magánvasút vette ki részét, elsősorban a *déli vasút* magyar vonalaival, amelyek Dunántúlnkat átlós irányban szelik át és az alpesi tartományok, meg Olaszország felé közvetlen fővonalai csatlakozásokat tettek lehetővé. Nagy jelentőségű kamatgaranciás magánvasútunk volt a *kassá-oderbergi* vasút (1869-1872) főképpen a Németországgal való forgalmunkban. Fontosabb magánvasútunk továbbá a *győr-sopron-ebenfurti* vasút (1876-1879).

A MEGCSONKÍTOTT MAGYARORSZÁG VASUTAI

„Ami az egyes emberre a talentum, a személyes tehetség, – mondja Max Maria Weber, – az egy országra a geográfiai helyzet.” A természetes geográfiai helyzet adta meg az alapokat Magyarország vasúthálózatának kiépítésére. Trianon szétdarabolta ezt a remekművet. 1914-ben a m. kir. *államvasutak* hálózata 18.933 km vasutat foglalt magában, ebből a hatalmas hálózatból a megcsonkított Magyarországnak a trianoni diktátum által megállapított területén belül mindössze 7.307 km vasút maradt meg. Elveszítettük *államvasúti* hálózatunknak 61.5%-át, megmaradt 38.5%.

A legönkényesebb határmegállapítás a vasutak tekintetében olyan tabula rasa-t teremtett, amelyhez hasonlót nem lehet találni. Fővonalainkat csomópontszerű rendelkezési állomásaik előtt vágták el. Érsekújvár, Kassa, Nagyvárad, Arad, Temesvár, Szabadka lokomotív váltó állomások idegen területen maradtak. Az integer Magyarországnak 27 vasúti határállomása volt, túlnyomórészen magyar területen. Trianon olyan határokat állapított meg, hogy egyetlen régi határállomásunk sem maradt meg. Helyettük 49 vasúti vonalat metsz a határ s ezek közül 42 vonal nyílt pályán ért véget.

A kultúrjavainkat tönkretévő proletárdiktatúra után bekövetkezett a román megszállás, mely azután a végsőkig kifosztotta államvasútunkat. A román harácsolás következtében elveszítettünk 1292 lokomotívot, 69 udvari- és termszokocsit, 2.006 személykocsit, 790 posta- és kalauzokocsit, 28.916 teherkocsit, (ebből 17.283 államvasúti volt), továbbá 2.379 tartány- és kazánkocsit, összesen 37.160 db. vasúti járóművet és azonfelül 37.756 kocsirakomány vasúti anyagot, géprészeket, élő árut, élelmi-szert és egyéb árut. A m. kir. államvasutaknak csupán a vasúti anyagban okozott kára meghaladta a 4130 millió P-t. 1919 őszén a m. kir. államvasutak összesen 410 lokomotívval, 615 személykocsival és 26.905 üzemképes teherkocsival indult neki a megcsonkított ország első téli forgalmának. 1914-15-ben a M. Á. V.-nak közel 10-szer annyi, 3.991 üzemképes lokomotívja, több, mint 13-szor annyi, 8.130 személykocsija és 3.5-ször annyi, 88.174 teherkocsija volt.

Mivé lett, hová süllyedt le az a hatalmas magyar államvasút, amelynek kiterjedése a folyó század elején a világ legnagyobb vasútállalatai között a *második* helyen volt, s csupán a porosz-hesszeni államvasutak előzték meg?

Nagy magánvasútaink közül teljes egészében elvesztettük a *kassá-oderbergi* vasutat. Valóban annyi vesztesége vasutakban egyetlenegy legyőzött államnak sem volt, mint Magyarországnak s egyetlenegy országban sem jutott olyan siralmas helyzetbe nagyobb vasút, mint nálunk a m. kir. államvasút. Óriási feladat volt azt a romokból új életre kelteni. A román harácsolások következtében a végsőkig kifosztott magyar államvasút katasztrofális szénhiánnyal is küzdve, legsiralmasabb helyzetben, közel a megálláshoz volt 1919 december 20-án, a téli idő beálltakor.

A szívós kitartás, a személyzet hazafias magatartásával párosulva, meghozza az eredményt, a krízis után következik a javulás. A személyvonatokból lassan eltűnnek a teherkocsik, s pár hónap múlva már ablakkal és ajtókkal ellátott kocsik közlekednek. Közvetlen tehervonatokat és az élelmiszerek szállítására gyorstehervonatokat is bevezetnek. A békeidők kényelmes vasúti utazásának visszatértét jelenti 1920 április 7-én az a kifogástalan Pullmann-kocsiból összeállított *budapest-bécsi* gyorsvonat, amelynek megérkezése Bécsben különösen nagy feltűnést keltett. Amíg 1919-20-ban a személyvonatkm-ek száma alig éri el az 5 milliót, 1927-28-ban már 27 és fél millió, a Csonka-Magyarország területére vonatkoztatott 1914. évinek 88.5%-a. És annak ellenére, hogy hazánk fellendülése megcsonkítása, valamint a környező utóállamok magatartása következtében akadályokba ütközik, vasúti közlekedésünk biztonság, pontosság, szabályszerűség, s általában megbízhatóság szempontjából messze fölötte van azon államokéhoz képest, amelyek fennhatósága alá került az integer Magyarország vasútainak nagyobb része.

A következő összeállítás a megcsonkított Magyarország *államvasútainak* 1927-28. évi fontosabb teljesítményeit hasonlítja össze az integer Magyarország *államvasútainak* 1913. évi eredményeivel.

	1913	1927/1928	százalékos viszony
összes vonatkm-ek száma . . .	113 millió	38 millió	33%
személyvonatkm száma	64 „	27.5 „	43%
szállított személyek száma . . .	119 „	87.5 „	74%
a befutott utaskm-ek száma . .	4185 „	2619 „	62.5%
átlagos áruszállítási távolság . .	121.89 km	89.35 km	85%
szállított fizető áruk	59 millió t.	30 millió t.	51%
a befutott tonnakhm-ek száma .	7217 „ tkm	2717 „ tkm	37.5%
átlagos áruszállítási távolság . .	121.89 km	89.35 km	73%

A kedvezőtlen körülmények ellenére kitartó munkával sikerült a m. kir. államvasutak pénzügyi egyensúlyát megtartani.

Folyamatban van Csonka-Magyarország legfontosabb nemzetközi vonalának, a Bécs felé vezető *budapest-hegyeshalmi* vonalnak elektrifikálása.

A megcsonkítás és a román invázió után a M. Á. V. olyan rettentő helyzetben volt, amilyenbe még egy vasút sem került. És ebből a rettenetes helyzetből energikus munkával máris sikerült olyan szintjára emelkednie, amilyenen sok, kevesebb kárt szenvedett, külföldi vasút sincs. Élniakarásáról, életképességéről fényes bizonyítványt állított ki s minden erejével arra törekszik, hogy beteljesedjék *Széchenyi* jóslata: „Magyarország nem volt, hanem lesz.”

MAGYARORSZÁG BELVÍZI HAJÓZÁSA

A belvízi hajózás szempontjából legfontosabb vízi utunk a *Duna*, nemcsak hosszúságánál fogva, hanem még inkább azért, mert a legrövidebb belvízi út Nyugat és Kelet között. A Dunának ezt a jelentőségét elsősorban a legnagyobb magyar emelte ki.

Csonka-Magyarország belvízi hajózása a *Dunán* (428 km) kívül még kiterjed a *Tisza* (584 km), a *Dráva* (157 km), a *Maros* (76 km), a *-Szamos* (54 km), a *Bodrog* (52 km), a *Körös* (115 km) és a *Sió* (110 km) folyókra, valamint a *Balaton* tóra (121 km). Hajózható vízi utaink hossza összesen 1.698 km, amiből gőzerővel hajózható 1.629 km.

A Duna mint közlekedési út Magyarországon már a XVIII. században igen jelentős. E század végén a belvízi forgalom főképpen *Pest*, *Győr* és *Komárom* városokba irányul. A hajósok azonban panaszkodnak, hogy a tiszamenti búzával, vagy a máramarosi, illetőleg erdélyi sóval a Tiszáról igen nagy kerülőt kell tenniök, hogy a Dunán Pestre vagy Győrbe jussanak.

Ezt a kerülőutat lényegesen, 227 km.-rel, megrövidítette az 1802-ben üzembe helyezett első *Duna-Tisza* csatorna *Bezdán* és *ó-Becse* között, a 123 km hosszú *Ferenc-csatorna*, amely *Kiss József* és *Kiss Gábor* magyar mérnökök tervei alapján létesült.

A *Ferenc-csatorna* nyújtotta útmegrövidülés ellenére is azonban *Szeged*-ről *Győr*-be egy szállítás lóvontatással 2-3 hónapig tartott. A gőzhajózás bevezetésével e tekintetben a helyzet kedvezőbbé válik, de a *Ferenc-csatorna* csakhamar elveszti eleinte fontos tranzitjellegét s csupán a belforgalomban van jelentősége főképpen addig, amíg Magyarországhoz tartozott. *Trianon* teljes egészében *Jugoszláviának* jutatta a magyar munkával létesített csatornát.

Magyarország belvízi közlekedése a gőzhajózás bevezetésével föllendül. Az *első osztrák gőzhajózási társaság* 1828 április 11-én alakult meg. Első gőzhajója Bécsből Pestre útját 1830 szept. 4-én 14 és egynegyed óra

alatt tette meg. E hajóstársaság a XIX. század folyamán a világ legnagyobb folyamhajózási vállalatává fejlődött és hosszú ideig versenytárs nélkül egyedül uralkodó volt a magyar Dunán is. 1913-ban hajóállománya volt 142 gőzhajó 63.400 ind. lóerővel és 868 vasuszály 472.764 t férőképesseggel. A múlt század végén, 1895-ben, alakult meg állami szubvencióval a tisztán magyar hajózási vállalat, a *Magyar Folyamos Tengerhajózási Részvénytársaság*. 1913-ban hajóállománya volt 47 gőzhajó 19.155 ind. lóerővel és 275 vasuszály 149.235 t férőképesseggel.

A gőzhajózás kifejlődése a *Dunán* nagy akadályok elhárítása után vált lehetségessé. A *Fekete-tengerig* való hajózást elsősorban az aldunai zuhatagok akadályozták, amelyeket magyar tervek alapján magyar energia szabályozott. Az *Aldunának* hajózhatóvá tétele gróf *Széchenyi* Istvánnak, aki 1833-tól kezdve mint kir. biztos vezette a szabályozási munkálatokat és hűséges munkatársának, a lángeszű mérnöknek, *Vásárhelyi* Pálnak elévülhetetlen érdeme. *Széchenyinek* a munka végrehajtása céljából nemcsak technikai, hanem kül- és belpolitikai nehézségeket kellett legyőznie. Diplomátakkal, az *Orsova* melletti *Ada-Kaleh* sziget basájával, törökökkel, oroszokkal, oláhokkal, a szerb fejedelemmel kellett tárgyalnia s mindig úgy, hogy a bécsi kormánynak, mely nem átalolt kémkedni utána, bizalmatlanságát fel ne ébressze.

Valóban minden hajó, mely az Aldunán megy keresztül, *Széchenyinek* és *Vásárhely i-nek* adósa. A vezetésük alatt végzett aldunai szabályozó munkálatok következtében Közép-Európa számára már 1846-ban megnyílt a szakadatlan dunagőzhajózási út. Ilyesmódon a világforgalomba *Pozsony*-tól, sőt kedvező vízálláskor *Bécs*-től *Konstantinápoly*-ig, illetőleg *Smirná*-ig terjedő, mintegy 3000 km hosszú hajóvonal kapcsolódhatott be.

Az Aldunának végleges szabályozása is magyar mérnöki munka. Az 1879. évi VIII. t.-cikkbe iktatott *berlini* szerződés a *Vaskapu*-nál és a többi zuhatagoknál levő akadályok elhárítására szükséges munkálatok végrehajtását Ausztria-Magyarországra bízta. Természetes, hogy az integer Magyarország határán haladó *Aldunán* ezt a műveletet *Magyarország végezte* azzal a feltétellel, hogy a hajódíjakat is Magyarország javára fogja szedni és *Wallandt* Ernő vezetése alatt magyar mérnökök tervei szerint 52 millió pengő költséggel szabályozták az aldunai zuhatagokat. A nagyszabású, sok tekintetben egészen különleges természetű rendkívül nehéz mérnöki munka végrehajtása a magyar tudás és energia diadala. 1898 őszén sikerült a szabályozási munkálatokat befejezni és a *Vaskapu-csatornát*, valamint a felsőbb zuhatagok mentén létesített többi medercsatornát a hajózásnak átadni.

Az aldunai szabályozásokon kívül a Dunának hazánk területére eső részén a középső és felső szakaszok szabályozása is felettébb fontos feladat volt. A világháború előtti két évtizedben Magyarország közel 350

millió P-t fordított a Duna szabályozására. Ennek a nagy munkálatnak tervezője és szellemi végrehajtója a bámulatos agilitású *Kvassay Jenő* volt, aki kiterjedt tudományos irodalmi tevékenységet fejtett ki a Duna jelentőségének kidomborítása céljából.

A dunai hajózás akadályainak megszüntetésével kapcsolatban hazánk belvízi forgalma fokozatosan növekedett, de ez a forgalom lényegesen kisebb, mint pl. a német nagy folyókon.

A Dunának geográfiai helyzete okozza elsősorban, hogy rajta a forgalom növekedése nem nagyobb mértékű. Franciaország és Németország nagy folyói nyílt tengerbe torkolnak és a világ fő közlekedési tengeri útjai felé vezetnek. Ezzel szemben a Duna a világ fő közlekedési tengeri útjaitól távol eső belső tengerbe, a Fekete-tengerbe ömlik.

E mellett a Duna forgalmának túlnyomó részét a Nyugat felé irányuló mezőgazdasági termények teszik. Ez a szállítás vízfolyás ellen, tehát drágán és lassan történik. A dunai hajózásnak viszonylagosan magas üzemi költsége sem kedvez a forgalom fejlődésének.

Kedvezőtlenül hatott a dunai forgalom fellendülésére az átrakóállomások hiánya is. E tekintetben a megcsonkított Magyarországnak kiváló teljesítménye a budapesti kereskedelmi és ipari kikötőnek a legmodernebb berendezésekkel nagy áldozatok árán való létesítése. Ezt a kikötőt 1928-ban adták át teljes egészében rendeltetésének.

A hajózási üzemből a rentabilitás elsősorban a járóművek minél gazdaságosabb kihasználásától, tehát a haszonsúlynak a holt súlyhoz való viszonyától függ. A dunai hajózásnak e tekintetben is magas az üzemi költsége, mert a dunai járómű kihasználása csekély. Ennek oka egyrészt a folyó természetében van. A legnagyobb forgalom idejében, tehát ősszel és tavasszal, amikor volna mit szállítani, a szabályszerűen bekövetkező alacsony vízállás következtében nem lehet teljesen kihasználni az uszályokat. Emellett a dunai forgalom kifejezetten szezon-forgalom s még hozzá ez is változó, mert terjedelme nemcsak az időtől, hanem az aratás eredményétől is függ.

A dunai forgalom fellendülését nagymértékben akadályozza, hogy a dunai út nagy hosszúságánál fogva kifejlődhetett a tengeri útnak sajátos versenye a Dunával. Kétségtelen, hogy a tengeri közlekedés alacsony tarifái és ezzel szemben az aránylagosan magas dunai tarifák okozzák, hogy a nagyobb forgalom az Alduna mellől a tengeri útra ment.

Az integer Magyarország a világháború előtt vízi utainak fejlesztésére nagy áldozatokat hozott. 1913-ban hajózható vízi utaink hossza 6.011 km volt, a megcsonkított Magyarországon 1926-ban 1.698 km maradt meg. Amíg 1913-ban vízi utainkon 4,863.527 t árut szállítottunk és 1,588,168.000 tkm teljesítményt értünk el, 1926-ban a szállított áruk súlya 1,401.625 t, s a teljesítmény 645,071.000 tkm.

Trianon megfosztott vízi utaink nagy részétől és megbontotta az integer Magyarország területének vízrajzi egységét. Pedig kétségtelen, hogy a folyók szabályozása és az árvízveszedelem ennek az egységes vízrendszernek egységes kezelését követeli.

A Duna és Tisza völgyében az integer Magyarországon 79 ármentesítő társulat érdekeltségébe bevont 36.332 km² területből 24.000 km² teljesen mentesítve volt az árvizektől és belvizektől. Az ország erre a második honfoglalásra közel 500 millió P-t költött. A hajózás, öntözés, árvédelem, energiatermelés csakis a Kárpátokon belül lakó népek közös munkájával és áldozatkészségével oldható meg. Már ebből a szempontból sem lett volna szabad az ezeréves Magyarországot megcsonkítani.

Ugyanerre az eredményre jutott *Hines*, a népszövetség hajózási szakértője, aki 1925-ben tett tanulmányútja eredményeképpen megállapította, hogy a világháború után a dunai forgalom 50% -kal csökkent s ennek főoka az osztrák-magyar monarchia, tehát Magyarország földarabolása. Passau-tól Orsováig ma öt állam vizsgálja a hajórakományt, némelyik kétszer is.

A világháború előtt az összes dunamenti városok közül centrális fekvésénél fogva Budapest dunai forgalma messze felülmúlta a többi dunai kikötő forgalmát. Ezzel szemben a világháború után, pl. 1923-ban Budapest Bécs és Braila után sorrendben harmadik. Természetesen lényegesen kisebb lett *Budapest* összforgalma, míg átrakodó forgalma növekedett:

Év	Vasúti forgalom	Hajóforgalom	összesen	Átrakóforgalma
1911	9,092.400	3,089.214*)	12,181.614	189.173
1925	5,250.109	781.032**)	6,031.141	307.489

Az 1928-ban elkészült budapesti kereskedelmi és ipari kikötő bizonnyára hozzájárul ahhoz, hogy Budapest a dunai forgalomban újra vezetőszerephez jusson – 1926-ban már 1,350.000 t és 1927-ben 2 millió t az összes hajóforgalom.

MAGYARORSZÁG TENGERI HAJÓZÁSA

Az integer Magyarországnak egyetlen tengeri kikötője volt *Fiume*. III. *Károly* 1717 június 2-án kelt dekrétumában nyilvánította az adriai tengert szabadnak s egyúttal Fiumét szabad kikötőnek. Ettől kezdve emelkedik *Fiume* kereskedelmi jelentősége. Magyarország és a magyar tengerpart közötti közlekedés előmozdítására nagyjelentőségű volt a Fiuméből Károlyvárosba vezető hírneves *Luiza-út*, amelynek épí-

*) Ebből 1,300.000 t liszt és gabona.

**) Ebből 750.000 t liszt és gabona.

tését 1803-ban kezdték meg. A francia háború következtében azonban a forgalom nem igen fejlődhetett s az a kikötő rendbehozatalával kapcsolatban csak akkor lendül fel, amikor Fiume 1822-ben magyar uralom alá jut. Az abszolutizmus alatt Fiume Trieszt mellett mostoha gyermek, az alkotmányos korszak beköszöntésével viszont gyors fejlődésnek indul. A magyar kormány elkészíteti a kikötő és pályaudvar terveit s azokat *Pascal*-lal, a marseillei kikötő nagynevű tervezőjével bíraltatja felül. Az általa kiegészített terv alapján azután 1872-ben kezdődik meg a fiumei kikötő építése.

A magyar állam egyetlen tengeri kikötőjének fejlesztésére minden lehetőt megtett. A világháborúig 63.5 millió P. költséggel kiépült: a jelenlegi nagy kikötő 4 medencével, a Baross Gábor fakikötő, a Brajdicán levő farakhelyekkel, a haditengerészeti akadémia naszádkikötője, a kőolajkikötő és a hajógyári telep a hozzátartozó dokkmedencével, valamint a parti vitorlások számára a Fiumara csatorna-kikötő.

Fiume hajóforgalmában legnagyobb szerepet játszó áruk voltak 1913-ban a *kivitelben*: *cukor* (nyers és finom) 390.000 t mintegy 115 millió P értékkel, *fűrészelt és bárdolt fa* 220 millió t mintegy 26 millió P értékkel és *liszt* 74.000 t 28 millió P értékkel; a *behozatal-ban*: *hántolatlan rizs* 126.000 t 30.5 millió P, *nyers pamut* és *juta* 30.000 t 3.5 millió P, *bor* 42.000 t 18.5 millió P és *foszfátföld* 118.000 t 9.5 millió P értékkel.

Az áruforgalom mellett igen jelentékeny volt Fiumének utasforgalma is. 1913-ban a magyar-horvát tengerhajózási r. t. utasforgalma volt 1,573.503 utas. A Cunard-Line 22.009 kivándorlót szállított *Észak-Amerikába* és onnan 6067 visszavándorlót hozott haza.

A magyar kereskedelmi tengerészet Fiumével kapcsolatban 1867 óta a világháborúig hatalmas fejlődést mutat. 1867-ben még csupán 362 vitorlás hajóból állott 71.585 t tartalommal, ezzel szemben 1913 év végén az állomány 134 gőzhajó 142.539 t és 96 vitorlás hajó 1211 t tartalommal.

A fiumei kikötő hajóforgalmának fejlődése:

Év	Gőzhajó		Vitorlás	
	Szám	úszt. tonna-tartalom	Szám	úszt. tonna-tartalom
1867	216	34.523 t	12.204	195.453 t
1891—1895 átlagban	4.021	849.623 t	2.596	122.786 t
1896—1900 „	7.800	1,343.430 t	2.130	96.000 t
1901—1905 „	10.023	1,986.289 t	1.762	80.221 t
1906—1910 „	14.585	2,678.063 t	1.865	80.295 t
1913	13.975	3,377.952 t	1.726	80.363 t

A Fiumében működő államsegélyt élvező tengerhajózási vállalatok közül legjelentékenyebb volt az 1881-ben alakult *Adria* m. kir. tenger-

hajózási társulat, mely Fiuméből és vissza menetrendszerű járatokat tartott fenn: a fontosabb olasz kikötők érintkezésével Marseillebe és Barcelonába, továbbá Tunisba, Algírba, Marokkóba és a Kanári szigetekre, Tripolisba és Benghaziba, valamint Braziliába. Ilyesmódon a Földközi-tengernek egész nyugati medencéje rendszeres kapcsolatba jött Fiumével.

1904-ben kötött szerződése értelmében az *Adria* vette át a *Cunard* hajóstársaságnak magyarországi képviselőjét és a Cunard gyors gőzöseivel kéthetenként rendszeres járatokat tartott fenn a kivándorlási forgalom lebonyolítására *Fiume* és *New-York* között.

A magyar és osztrák kormány között létrejött területmegosztási egyezmény értelmében az *Adria* Fiume és Trieszt *nyugati*, az *Osztrák Lloyd* pedig Trieszt és Fiume *keleti* hajóösszeköttetéseit látta el oly módon, hogy a személy- és árudíjzabás a mellékletékekkel együtt Fiuméra vagy Triesztre vonatkoztatva teljesen egyenlő volt.

Igen nagy jelentősége volt Fiumének a parthajózásban, minthogy az *Adria* keleti partvidékéhez nemcsak a legközelebb fekszik, hanem a keleti partok mentén végigvonuló szigetek között a többi kikötőkhöz viszonyítva védettebb és alkalmasabb hajózási vonala van. A parthajózás önálló ellátására alakult 1891-ben a *Magyar-Horvát Tengeri Gőzhajózási Részvénytársaság*.

Államsegélyben részesítette továbbá a magyar állam a *Magyar Keleti Tengerhajózási Részvénytársaságot*, hogy 1914-től kezdve Fiume és Ausztrália között évenként 8 ha jó járatot tartson fenn. Ilyesmódon hazai hajózásunk a nagy nemzetközi forgalomban is tekintélyesebb jelentőségre jutott volna, minthogy ez a vonal lett volna az első, amely a Földközi-tenger keleti részét Ausztráliával rendszeres összeköttetésbe hozta volna. Ez a forgalom azonban a világháború miatt nem fejlődhetett ki. Egyébként a *Magyar Keleti Tengerhajózási Rt.* megfelelő államsegély fejében már 1898 óta kötelezve volt, hogy a dunai útirányon haladó forgalomnak ellátására és fejlesztésére Galac és Konstantinápoly között évenként 36, 1914-től kezdve pedig 52 hajójáratot tartson fenn.

A világháború előtt a világnak 7 fatermelő országa volt s ezeknek élén a világforgalomnak 20%-ával az osztrák-magyar monarchia állott, természetes tehát, hogy az integer Magyarországnak fakivitele nagymértékű volt. Egyetlen kikötőnk, a fiumei volt a világnak legnagyobb faforgalmú kikötője. A kikötő egyik részét, a Jugoszláviához jutott Baross-kikötőt, fakikötőnek nevezték. Trianon megfosztott erdőink javarésztétől. A csonka hazában az integer Magyarország erdőterületének alig 16%-a maradt. Amíg azelőtt fát vittünk ki, most behozatalra szorultunk. Elvesztettük Fiumét. Trianon megszüntette, tönkretette a világnak legnagyobb fakikötőjét. Értéktelenné vált az a hatalmas technikai munka, amelyet a

magyar állam közel egy évszázadon át a fiumei kikötő teljesítőképességének fokozására annyi buzgalommal kifejtett.

Fiuméra Trianon ugyanolyan hatással van, mint a középkor végén volt a keletindiai út Velencére. Az Adria *gyöngye*, ahogyan Fiumét nevezték, virágzásának régi fokára csak akkor juthatna, ha tápláló területe az integer Magyarország lenne.

A megcsonkított Magyarországnak azonban ma is van természetesen igen szerény tengerhajózása. 1926-ban 7 hosszú járatú gőzös 17.790 tiszta tonnatartommal tett meg 41 járatot magyar lobogó alatt. A szállított áruk mennyisége 214.666 t volt.

A MAGYAR POSTA-, TÁVÍRÓ- ÉS TÁVBESZÉLŐ-KÖZLEKEDÉS

A szervezett hírszolgálat a közlekedésnek nagyjelentőségű nélkülözhetetlen része.

Már az ókorban magas színvonalon volt a póstaügy, különösen a római birodalomban a császárság idejében. *Augustus* császár szervezte meg az állami postaszolgálatot (*cursus publicus*). A latin kifejezésből: *statio posita* (állandó megállóhely) ered tulajdonképpen a posta elnevezése.

Az országos posták az egyes államokban, mint kizárólagos szállítási joggal felruházott állami intézetek, tehát mint pósta-regálék fejlődtek ki és póstakényszerre vezettek. Magyarországon a pósta-regálé alapja az 1850-ből való pósta-pátens.

A m. kir. posta Magyarországnak 1867 óta megindult hatalmas fejlődésével lépést tartott s magas színvonala éppúgy, mint az államvasutaké, öregbítette a nemzet jóhírnevét. Hatalmas fellendülését azonban derékban szelte minden nyomorúságunk oka, irtóbb hadjárat, mint a világháború: Trianon.

A magyar posta 1880-ban 115-, 1890-ben 237-, 1900-ban 487-, 1913-ban 1139-, 1926-ban pedig 397 millió db postai küldeményt továbbított. Az összes postaküldeményekből esik egy lakosra 1913-ban 54 db, 1926-ban 47 db; a csökkenés 12%.

.

A kereskedelem és forgalom fejlődése a hírszolgálat céljaira a postánál gyorsabb alkalmatosságot kívánt s ezt az elektromos távíróban megtalálta.

Magyarországon az első elektromos távírót 1847-ben *Bécs* és *Pozsony* között létesítették. 1850-ben épült ki a távíróvonal *Bécsből Pestre* és *Zágrábra*. A távíró 1887-ig különálló szervezet volt, ekkor egyesítették a postával.

Ettől kezdve a m. kir. távíró nemcsak a belföldi távíróközlekedés tökéletesítésén munkálkodott serényen, hanem a külföldi távíróösszeköt-

etések létesítését is szorgalmazta. 1899 decemberében nyílt meg a *budapest-londoni*, a *budapest-szófiai* és a *budapest-szerajevói* közvetlen távírvonal. A Kelet és Nyugat közötti nemzetközi távíróforgalom szempontjából felettébb fontos *budapest-konstantinápolyi* és *budapest-brailai* közvetlen távi ró vonal pedig 1907-ben létesült.

A m. kir. postának a távíró fejlesztése terén kifejtett kiváló működését ismerte el a kultúrvilág, amikor 1896-ban Magyarország ezeréves fennállásának évfordulóján a nemzetközi távíróértekezlet Budapesten tartják meg és a legközelebbi értekezletig, 1903-ig, a távíró világegyesület meghatározott ügyeiben a m. kir. postaigazgatóság lett az ügyvivő.

A távíró tökéletesítéséhez nem kis mértékben járult hozzá a magyar szellemi energia is. Budapesten alkalmazták a távírónál legelőször a dinamót, mint elektromos áramfejlesztő gépet. Az elektromos távíró terén világraszóló magyar találmány a *Pollák-Virág-féle* gyorstávíró, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia 1903-ban jutalommal tüntetett ki. Magyarországon ezzel a rendszerrel *Budapest* és *Pozsony* között kísérleteztek és itt is beigazolódott, hogy vele mindazokban a viszonylatokban, amelyekben a forgalom igen nagy, az addig használt távírórendszerrel szemben megtakarítások érhetők el. Ezzel a zseniális találmánnyal a külföld is nagy érdeklődéssel foglalkozott. *Macpherson*, a kiváló amerikai távírómérnök, erről a bámulatos találmányról így nyilatkozott: „Magyarország a XX. századba grandiózusán lép be.” E rendszer alkalmazása azonban csak rendkívül nagy forgalom esetén fizethette volna ki magát, ahol t. i. ezt a szerfelett nagy teljesítőképességű berendezést elegendő munkával el lehetett volna látni. Ez a körülmény, valamint a telefonnak újabb rendkívüli fejlődése a főok, hogy ez a csodálatos rendszer a távíratózás terén nem terjedt el.

A távíró a telefon nagymértékű térfoglalásával valóban fokozatosan háttérbe szorul, amit bizonyítanak a távíróra és távbeszélőre vonatkozó hazai adatok.

Magyarországon a távíró 1880-ban 3-, 1890-ben 4.5-, 1900-ban 7.5-, 1913-ban 14- és 1927-ben 5 millió távíratot közvetített; 10 lakosra úgy 1913-ban, mint 1927-ben 6 db távírat jutott.

A múlt század hetvenes éveinek végén Amerikából indult el világhódító útjára a távbeszélő. *Bell*-nek elmés készüléke, amelyről 1876-ban, a híres fizikus lord *Kelvin* mint csodáról beszél, a hírközlekedésnek csakhamar legtökéletesebb intézménye lesz.

A távbeszélő eleinte egyes városokban, így 1881-ben Budapesten is, mint magánvállalat létesül. Ezt a vállalatot a magyar állam 1887-ben megváltotta, 1897-ben pedig saját kezelésébe vette.

Az 1888. XXXI. t.-c. a távírók, távbeszélők és villamos jelzők létesítését az állam fenntartott jogai közé sorozta, így lett a távbeszélő is a postával és távíróval összekötve állami monopólium.

A távbeszélőt eleinte csak a helyi forgalomban használják, a légvezetékes távbeszélő azonban csakhamar a távolsági forgalomban is szerepet játszik. Fejlődésében messze túlhaladja a távíró. Magyarországon az első nagyobb hosszúságú interurbán (városközi) távbeszélőösszeköttetés 1890-ben *Budapest* és *Bécs* között nyílt meg. *Budapest* és *Berlin* között pedig, több mint 1000 km hosszú vonalon, a távbeszélőösszeköttetés 1897-ben létesült. Akkoriban ez volt a leghosszabb távbeszélő vonal az európai kontinensen. 1905-ben nyílt meg a *budapest-belgrádi* és a *budapest-bukaresti* távbeszélő vonal.

A világháború alatt a távbeszélő annyira fejlődött, hogy kábelek segítségével országokon keresztül igen nagy, 4000 km-t is meghaladó, távolságon lehetségessé vált a beszélgetés. A tudományos technikának ezt a vívmányát a Trianon által megcsönkített Magyarország is kihasználta. 1927-ben nagy költséggel létesítette az első távolsági, mintegy 210 km hosszú, távbeszélő kábelt a Budapest és Bécs közötti viszonylatban, elágazással Pozsony felé. Ezzel a távbeszélő kábellel nemcsak Bécs, Nürnberg, Frankfurt, Berlin stb. városokkal sikerült a beszélgetés lehetőségét jelentősen megjavítani, hanem Svájc (Zürich), Franciaországgal (Párizs), Angliával (London) stb. is lehet telefonon beszélgetni.

Magyarország távbeszélőforgalmának fejlődését mutatják a következő adatok: A beszélgetések száma volt 1901-1905 között átlagban 58 millió, 1906-1910 között átlagban 129 millió, 1913-ban 234 millió és 1927-ben 150 millió. Tíz lakosra esik 1913-ban 112 beszélgetés, 1927-ben pedig 179. Eszerint a lakosság számához és 1913-hoz viszonyítva a távbeszélőforgalom 1927-ben 60% -kai volt nagyobb.

Nagy haladás legutóbb *Budapest* távbeszélő hálózatában a távbeszélő automata-rendszer bevezetése, amely a helyi távbeszélő közlekedést máris lényegesen megjavította.

A távbeszélővel kapcsolatban meg kell emlékeznünk egy speciális magyar rendszerről, a rádió előfutárjáról, Budapestnek hírközlőtől különlegességéről, a *telefon-hírmondó*-ról, amelyet *Puskás* Tivadar szabadalmazott kapcsolási módozatával 1893-ban létesített. A telefon-hírmondó központi szerkesztőségében felvevő készülékbe mondják be a különböző, kereskedelmi, tőzsdei és újsághíreket, pontos időt stb. s azokról az előfizetők a helyiségeikben felszerelt hallgató készülékkel vesznek tudomást. A híreken kívül a telefon-hírmondó, hasonlóan mint a mai rádió, operaelőadásokat, hangversenyeket stb. is közvetít előfizetőinek.

A távolba való híradásnak legújabb nagyfontosságú ága a drótnélküli táviró: a *rádió*. A háború előtt az 1908-tól kezdve alkalmazott drótnélküli távirónak főképpen a tengeri hajózás biztosságának fokozása szempontjából volt nagy a jelentősége. Rövid idő alatt meglepő gyorsan fejlődik. A háború folyamán sok viszonylatban csakis ilyen módon lehetett táviratokat továbbítani. Így Magyarországon is 1914. év végén állították fel *Budapesten* a (Csepel-szigeten) az első rádió-állomást, hogy a háború következtében megszakadt távirati összeköttetést a semleges államokkal (*Spanyolország, Svédország*), valamint szövetségeseinkkel (*Bulgária, Törökország*) felvehessük.

A *csepeli* adó és a *Gyáli-úton* létesített vevő rádió-állomás rendszeres forgalmát 1920 január havában a magyar béke delegáció levelezéseinek Párizssal való közvetítésével kezdte meg. A *csepeli* rádióállomást 1921 őszén 3000 km hatástávolságú lámpaadóval szerelik fel és ugyanitt 1923 nyarán próbaképpen rádiótelefont is berendeznek.

A nagymértékű emelkedő rádióforgalom csakhamar újabb nagy rádió-állomás létesítését tette szükségessé. A *Székesfehérvár*-on 1923 folyamán épült leadóállomás Európa legtávolabbi állomásaival biztosítja az összeköttetést. Vele kapcsolatban 1924-ben *Tárnok*-on nagy rádióvevő állomás létesült. Egyidejűleg az egész állami rádiószolgálatot a főpostai épületben berendezett rádióüzem-központban egyesítették. A rádióüzem-központ forgalma azóta évről-évre nagymértékben növekszik, 1926-ban Barcelona, Berlin, Fiume, Krakkó, London, Párizs, Piza, Szófia rádióállomásaival váltott (vett és leadott) rádiótáviratok száma 351.312, 5,195.884 szószámmal; 1925-ben a táviratok száma 223.632, a szószám 3,247.735.

A háború után a rádió mint szórakoztató eszköz magánosoknál felserelt olcsó vevőkészülékek útján nagy mértékben terjed el.

Az 1925. IX. t.-c. felhatalmazta a kereskedelmi minisztert, hogy a rádióra az állam fenntartott jogát rendeleti úton szabályozza. A vonatkozó rendelkezés az állam jogát nemcsak a rádióállomások berendezésére, hanem a készülékek előállítására és forgalombahelyezésére is kiterjesztette.

	1926. XII. 31	1927. XII. 31	1928. XII. 31
A kis rádióvevő berendezések engedélyezéseinek száma:	58.045	83.314	168.553

A postai utasszállítás

Fontos feladata volt a postának a régi időkben az utasforgalom lebonyolítása. Ez a szolgálat a XIX. század folyamán legnagyobb részben a vasutakra ment át és a posta csak a vasúttól félreeső helyekre közvetítette a személyszállítást.

Az automobil fejlődésével kapcsolatban újra felvirágzik a postának ez a szolgálata. A m. kir. posta 1910-től kezdve utasszállítás céljaira autóbusz-járatokat rendszeresít egyrészt oly vonalakon, ahol még vasút nincs, másrészt a fürdőidény alatt a legközelebbi állomástól, vagy várostól nevezetesebb fürdőinkhez.

Az utóbbi esztendőben a m. kir. posta újból megindítja az ilyen póstaautóbusz-járatokat. így autóbuszmeneteket tart fenn *Veszprémből* kiindulva öt vonalon. *Balatonfüredre* és *Tihanyba, Enyingre, Pápára, Tapolcára* és *Jutás* állomásra, *Zalaegerszegről Keszthelyre* és *Hévízfürdőre, Sopronból Sárvarra* stb.

A pósta-autóbuszjáratokkal kapcsolatban említjük fel a személy-, illetőleg áruszállító automobilvállalatok teljesítményeit is. Az utóbbi években nagymértékben szaporodik úgy a személy-, mint az áruszállító automobilmenetek száma.

A személyszállító autóbuszvállalatok száma 1927-ben az előző évi 83-ról 147-re, vonalhálózatuk 1839 km-ről 3746 km-re, a menetek száma 532.921-ről 945.513-ra, és a szállított utasok száma 7,558.752-ről 10,786.752-re emelkedett. A forgalom oroszánrésze a helyi járatokra s ezek között is Budapestre esik.

Az automobil árúfuvarozási vállalatok 1927-ben 488.557 q árut szállítottak és 900.376 km utat tettek meg. A vállalatok élén a *Magyar Vasutak Autóközlekedési Vállalata* r. t. vagy röviden *Mavart* áll, amely 1927 október havában indította meg járatait.

A MAGYAR LÉGI KÖZLEKEDÉS

A közlekedésnek evvel a legújabb nemével kísérletképpen már a világháború alatt is találkozunk. 1918 júliusában *Budapest* és *Bécs* között is megindult a repülő posta. A rendszeres polgári légi közlekedés a háború után 1919 tavaszán kezdődik, tehát még alig tíz esztendő. Ezalatt a decennium alatt a légi közlekedés fontos közgazdasági tényezővé vált.

A postai szolgáltatnak legújabb válfaját a *légi postát* az 1925. évi stockholmi nemzetközi szerződés szabályozta. Ennek értelmében a légi-posta szabad közlekedés és az átszállítás díjmentessége biztosítva van.

A *Magyar légiforgalmi r.-t.* már 1920 novemberében megindította belföldi járatait *Budapest-Győr-Pápa-Szombathely,* meg *Budapest* és *Szeged között.* E járatokat azonban a trianoni békediktátum következtében 1921-ben beszüntették.

A posta szempontjából a légi közlekedésnek csak mintegy 300 km-en felül van nagy előnye. A m. kir. posta ilyen nagyobb távolságra szóló légiposta-közlekedést az európai légiposta-hálózathoz csatlakozóan a *Magyar légiforgalmi r.-t.* útján tart fenn.

	1925	1926	1927
A légi postai küldemények darabszáma:	7.707	14.641	16.813

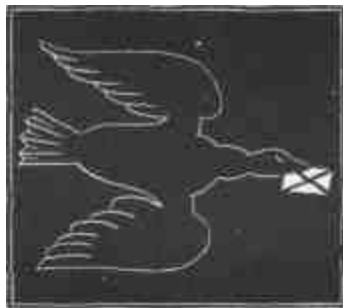
A német *Luft-Hansa* kezdeményezésére 1923 októberében megalakult a *transeurópai légi unió*, amelynek tagja a *Magyar légiforgalmi r.-t.* is. Az unió célja, hogy az európai nagy városokat bevonja a légi közlekedés hálózatába.

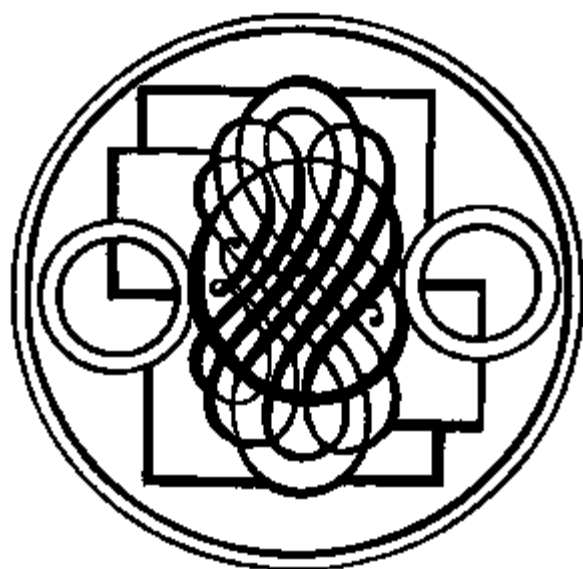
A már öt esztendeje üzemben volt *budapest-bécsi* viszonylaton kívül a társaság 1927-ben bevezette a menetrendszerű légiforgalmat *Budapest és Grác között* is s ilyen módon a *Trans-Adriatica* légiforgalmi r.-t. *becs-grác-velence-i* járataihoz létesített közvetlen csatlakozást. A társaság és a német *Luft-Hansa* között 1926-ban létrejött üzemközöség eredménye, hogy *Budapest-ről* a nyári hónapokban *Párizs, London, Genf, Amszterdam, Brüsszel, Hamburg,* stb. városok még ugyanazon a napon este elérhetők. Elismerésre méltó a társaság járatainak majdnem 100%-os pontossága, 1926 folyamán mindössze két, 1927-ben pedig csupán egy sima kényszerleszállása volt.

Ezekben ismertettük az integer és a Trianon által megcsönkített Magyarország közlekedését.

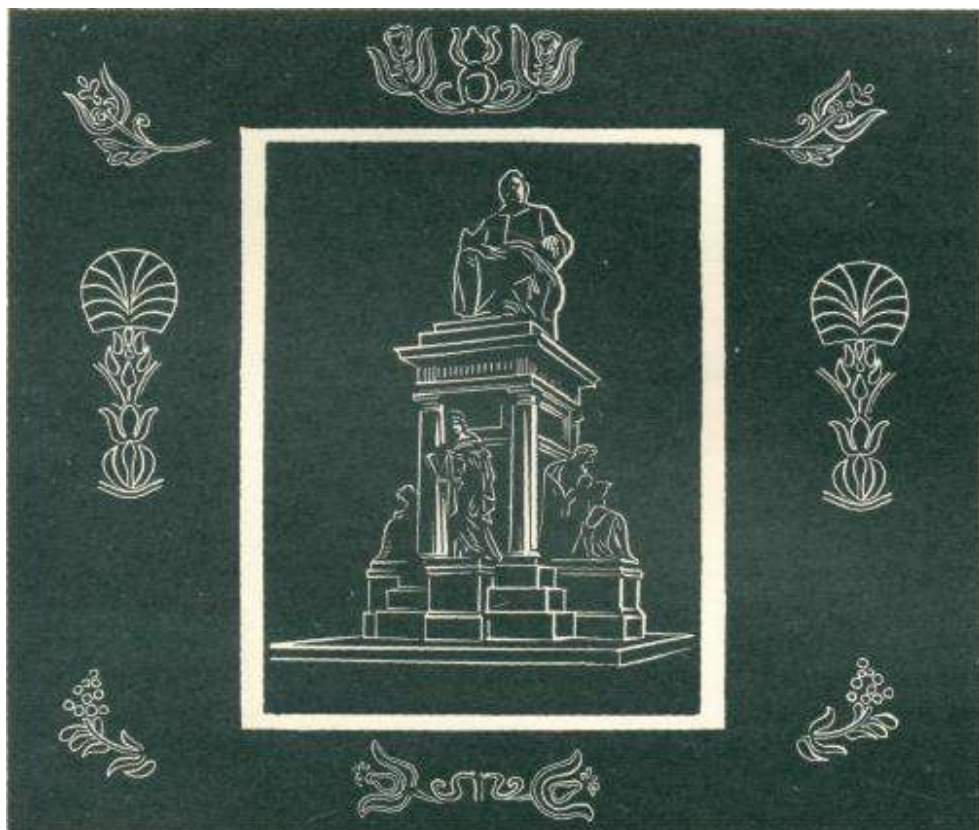
Minden időknek egyik legnagyobb történetírója *Macaulay* találóan állapítja meg: „Az emberi szellem vívmányai közül az ábécének és a könyvnyomtatás művészetének egyedüli kivételével, azok járultak leginkább a civilizáció emeléséhez, amelyek a távolságokat megrövidítették.”

Ezekhez a modern közlekedést megteremtő vívmányokhoz Magyarország, amint szűkre szabott ismertetésünkéből is kitűnik, hatalmas szellemi tőkével járult hozzá, amelyet még Trianon sem volt képes megsemmisíteni.

NYOLCADIK RÉSZ

MAGYAR ALKOTMÁNY
N E M Z E T K Ö Z I
K A P C S O L A T O K

APPONYI ALBERT: MAGYARORSZÁG VILÁG- POLITIKAI HELYZETE

zt a problémát kétféleképp lehet felfogni. Lehet ugyanis arra szorítkozni, hogy a trianoni Magyarország nehézségeit és lehetőségeit kutassuk; lehet azonban általánosságban a magyarság létfeltételei szerint újjáépített Magyarország szempontjából keresni a külpolitikai irányelveit. A következőkben mind a két föltevés látószögéből iparkodom a kérdést megvilágítani.

Hogy a trianoni Magyarország helyzete a „lehetetlen” szóval jellemezhető, azt alig szükséges bizonyítanom. Mégis jó ennek a lehetetlenségnek alkotó elemeit szemügyre venni, minthogy az egyelőre még valóság és minthogy csak a *létező* valóságból indulhatunk ki a *kívánatos valóság* megszerzésére. A létező valóságnak lehetetlenségeit pedig a következő mozzanatokra vezetem vissza: a megvédhető határok teljes hiánya, ami még akkor is érezhető volna, ha keresztülvitetnék az egyenletes általános lefegyverzés; a gazdasági egyoldalúság súlyosbítása, mely rendkívül csekély belföldi piacot nyújt főterményeinknek és a kivitel esélyeitől teszi függővé megélhetésünket, mely kivitel elé gátakat emel az általánosan uralkodó elzárkózási politika; ezeken a gátakon pedig könnyebben tör – vagy szivárog át az olcsóbban termelő tengerentúli gazdaság; természetes folyamrendszerünk megbontása, amely folyóinknak a forrásukhoz közelebb eső részét kivé-

tel nélkül kiveszi ellenőrzésünk alól és így észszerű ármentesítő és öntözésre vízgyűjtő szabályozásukat lehetetlenné teszi; ellenséges indulatú, vagy legalább gyanakodó szomszédok közé szoríttatásunk, amelyek mindegyike tőlünk elszakított területet bír és őriz, olyan lakossággal, amelynek közel fele magyar és német, tehát kelletlen új alattvaló; ebből pedig magyar 3.3 millió, melynek nemcsak közjogi elvesztése, de kulturai elnyomatása is állandó sajnó fájdalmat tart fenn szíveinkben és ennek megfelelő aggodalmat a szomszéd államok lelkületében, úgyhogy bizalomteljes viszony ki van zárva, nem mert ilyent nem *akarunk*, hanem mert *lélektani* lehetetlenség, hogy keletkezzék. Ennyi gondolom elég egy külpolitikai helyzet jellemzésére, mely szinte megoldhatatlan problémák elé állítja nemzetünket; de a kép még kiegészítésre szorul. Mert akadhat, aki azt mondja, hogy ezeket a kétségtelenül súlyos hatalmi viszonyokat bizonyos pontig ellensúlyozzák a nemzetközi joguralom és méltányosság biztosítására megalkotott intézmények: a nemzetek szövetsége, a nemzetközi bíráskodás új szervezete, a kisebbségi szerződések, amelyek az optimisták szerint csökkentik a puszta hatalmi tényezők döntő jelentőségét, sőt a határokét is. Erre mi csak azt válaszolhatjuk, hogy ezek az intézmények ugyan megvannak, de az egy nemzetközi bíróság kivételével, amelyhez azonban a legkritikább esetben lehet eljutni, ma még olyan részrehajlással működnek, mely inkább súlyosbítja, mintsem enyhíti a helyzetet, mert függöny mögé rejti az önkényt és a hatalmaskodást. A bíróság elé, mely kifogástalanul működik, mint mondám, alig lehet eljutni, a kölcsönös beleegyezés föltétele miatt, amelyhez igénybevétele köttetett; a politikai szervek pedig, amelyek békéltető, kiegyenlítő tevékenységre volnának utalva, de amelyekben volt ellenségeink dominálnak, természetesen nem tudnak kibontakozni elfogultságukból, mihelyt valamely kérdés volt szövetségeseik és volt ellenfeleink közt intézendő el. Ebből folyólag mondott teljesen csütörtököt a nemzeti kisebbségeknek a népszövetségi tanácsra ruházott jogvédelme; ehhez hasonló hatalmi szempontok uralma hátráltatja a békeszerződésekben megígért általános lefegyverzésnek még megindítását is; ez a szellem iparkodik a békeszerződésekben megállapított, de a béke eszméjével ellentétben álló nemzetközi jogi különbségeket állam és állam, nemzet és nemzet közt fentartani és kihegyezni; ebből fakad a mai döntő tényezőknek az a cselekvési iránya, mely, amikor tőlünk a békeszerződés összes anyagi és erkölcsi tehertételeinek az utolsó betűig való teljesítését követeli, mindig módot talál arra, hogy gyakorlatilag ne érvényesülhessen, hanem inkább akármilyen módon megkerültessék, elmagyaráztassák, elszabotáltassák e szerződéseknek az a kevés pontja, amely számunkra némi enyhítést tartalmaz.

Ez a helyzet szinte kétségbeejtőnek látszik és az is volna, ha nem kellene azt mégis csupán átmenetinek tekinteni és ha az átmeneti időre

vonatkozólag nem mutatkoznának az enyhülésnek némely jelei. A nemzetek szövetségénél kezd ellenállásra találni az egyoldalúságnak az a diktatúrája, amelyet a nagyhatalmak győztes csoportja annak keretében gyakorol; Olasz- és Németország gyakran támogatott azokban a controverziákban, amelyeket ott folytatnunk kellett és mihelyt ilyen hátvéd mutatkozik, nekibátorodnak a kisebb államok is. Anglia sohasem érezte magát annyira összenőttnek a kis entente-tal, mint Franciaország, csak az optánsügyben bonyolódott be külügyminisztere egy szerencsétlenül megfogalmazott álláspontba, amelyből nehezen tud kibonyolódni. De magát Franciaországot is kell hogy gondolkozóra ejtsék a bomlásnak azok a tünetei, amelyek a kis entente államokban mutatkoznak és amelyekkel szemben súlyos sebektől vérző, megcsönkített és óriási nehézségekkel küzdő hazánk mégis csak bizalmat gerjesztőbb képet mutat. Revíziós akaratunk támogatását Franciaországtól még sokáig nem várhatjuk, sőt megértését sem; a dolog természetében rejlik és a kontinentális helyzetből foly az a jelenség, hogy a francia közérzet ragaszkodik a legmaka-csabbul a párisi békeszerződések érinthetlenségének babonájához. De az első stációhoz, a békeszerződések keretein belül szenvedett sérelmek orvoslásához, nincs kizárva, hogy okos politikával megnyerjük Franciaország támogatását, ami már nagy haladást fog jelenteni. Azért óriási hiba azt az Olaszországgal szerencsésen létrejött barátságos viszonyt, amely kirántott minket az izoláltságból, akkép értelmezni, mintha az antagonizmust jelentene Franciaországgal; meg vagyok győződve, hogy elsősorban az olaszok tiltakoznának az ilyen beállítás ellen, a mi érdekeinket pedig súlyosan veszélyeztetné.

A biztató jelenségek felsorolásának végére hagytam, de távolról sem tekintem utolsónak, sőt első helyre tenném, először az olasz barátságot, amely kiemelt minket az izoláltságból, azután a művelt nemzetek közérzetében megindulófélben levő azt az átalakulást, amelynek érdeme Lord Rothermere akcióját illeti meg. Kellőleg ápolva és támogatva olyan magyar belpolitika által, mely közéletünkől kiküszöböli a nyugati eszmekörnek visszatetsző jelenségeket, ez a megmozdulás hatalmi tényezővé válhat, amely a hatalmak politikáját is befolyásolja. De erről a fáról ma még nem lehet gyümölcsöt szedni, vagy csak fanyar ízűt; annak még érlelődnie kell, mert a készülő új eszmeáramlatnak még rengeteg ellenáramlattal kell megküzdenie, míg győztesen bontakozhatik ki a hatalmi realitások országában.

De vessünk egy pillantást abba a jövőbe, amelyben hinnünk kell és hihetünk is, mert ez a hit egyezik az emberiség szerves fejlődési vonalának irányával, – t. i. abba a jövőbe, midőn hazánk visszanyerte azt az egészséget: *egész-létet*, amelyet végleges állapotnak ismerhetünk el mi és ismerhet el a világ. Akkor is nehéz probléma lesz külpolitikai el-

helyezkedésünk, számunk csekély voltánál, fajbéli izoláltságunknál és kedvezőtlen geográfiai elhelyezkedésünknel fogva.

Kis nemzeteknek helyzete mindig pekárius, függetlenségük csak jogi fikció, melynek ellentmond a valóság: a hatalmi viszonyokból eredő tényleges függés. Évszázados tapasztalás mutatja, hogy a szerződésekben rejlő biztosítékok is felmondják a szolgálatot, ha valamely nagyobb hatalom érdekei vagy ambíciói félretolásukat követelik. Hogy ez másképp lesz-e ezentúl? Némileg talán igen, egészen nem. Mindenesetre annak a teljes nemzetközi joguralomnak megvalósulása, mely a gyengéknek éppoly biztosságot nyújt, mint a hatalmasoknak, még igen hosszú időt fog igényelni, melynek lefolyása alatt nemzetek pusztulhatnak el – megengedem szabálytalanul, de tényleg. A kis nemzeteknek ezt a prekárius helyzetét két körülmény enyhítheti: hatalmas faj rokonok természetszerű támogatása és olyan geográfiai elhelyezés, amely nem tartalmaz ingert megtámadásukra, vagy azt módfölött megnehezíti. Példa az előbbire Szerbia, mely a cári Oroszországra támaszkodva, vakmerő hatalmi politikát folytathatott; az utóbbira a Skandináv államok és a Svájc. Hazánk, természetes határai közt is, a kisebb nemzetek közé fog tartozni; a fajmagyarság külpolitikailag használható részének száma 11-12 milliónál többet nem tesz ki. Rokon faj, amelyet érzelmi kapcsolatok kötnének velünk össze, sehol sincs; a turáni megmozdulás és szolidaritás a legjobb esetben egy távol jövőnek álma; egyedül állunk és nemcsak egyedül, de útjában is hatalmas fajok fajpolitikájának. Geográfiai elhelyezkedésünk pedig olyan, hogy egyenesen útvonalába esünk a nagy népmozgalmaknak, a nemzetek háborús és békés közlekedésének; csatamezője vagyunk a várható összeütközéseknek, még pedig olyan területen, mely természeti kincseinél fogva kívánatos és stratégiai bázisként fontos. Nehéz egy állandóan veszélyeztetett nemzetközi helyzetnek megkapóbb iskolapéldáját találni, mint amilyent hazánk nyújtani fog még akkor is, ha természetes létföltételeit minden irányban visszanyerte. Ennek az állandó külveszélynek érzete bírta őseinket arra hogy, az Árpádház és az Anjou-dinasztia kihalása után, majdnem állandóan olyan királyokat választottak, akik más országok fölött is uralkodtak és hogy 1723-ban a kölcsönös védelmi viszonyt egy ilyen, nálunk is, másutt is uralkodó dinasztia többi országaival intézményesen biztosítsa. „Contra vim etiam externam” – külveszély elleni védekezés – volt a trónöröklési rend akkori megállapításának egyik indoka; „ad evitandos internos notus” – a szabadkirályválasztással összekötött belmozgalomnak elkerülése, volt a másik, amely ma is fennáll és amattól független. Ezeknek a külföldi összeköttetéseknek kétségtelenül voltak hátrányai; az a király, aki más országok fölött is uralkodott, nem szentelhette magát oly kizárólagosan Magyarországra érdekeinek, mint ahogyan tehette volna, mint kizárólag magyar uralkodó; mikor pedig in-

tézményes kapcsolattá vált az idegen országokkal való védelmi összekötés, akkor nem egyszer veszélybe vitte az ország függetlenségét. Ez az utóbbi veszély azonban mindinkább csökkent; amazoknál a hátrányoknál pedig ősünk jobban értékelték a külső biztosságnak fokozását, amely csakugyan eléretett. Ma azonban a biztosításnak ez a módja külső és belső okokból tekintetbe nem jöhet és így a nemzetnek meg kell találni annak a módját, hogy az említett kedvezőtlen körülmények közt is megtalálja a biztosságát és megőrizze a valódi, nem csupán jogi függetlenségét.

Ez nehéz feladat lesz, mert ama körülmények egyikén sem áll módunkban változtatni. Mi nem kereshetünk más geográfiai elhelyezkedést, mi nem szaporíthatjuk hamarosan népességünk létszámát és nem is teremthetünk magunknak fajrokonokat. Mi csak azt tehetjük, hogy ezt a területünket erőteljes, virágzó élettel telítjük, hogy a számot minőséggel és szoros összetartással pótoljuk: azaz, hogy mindenképp megóvjuk a nemzet fizikai és erkölcsi integritását, testileg edzett, lelkileg egészséges, vállas, kemény nemzedéket neveljünk, olyan közös nemzeti ideálok tette-kész kultuszában, melyek az emberiség nagy eszményeivel összhangban állanak; tehát olyan nemzetté alakuljunk, mely nem fenyeget senkit, melybe azonban belekötni sem jó, de nincs is jogos indok. Ami pedig a természetes szövetségesnek, a rokonfajnak hiányát illeti, azt csak a nyugoti kultúrközösségbe értékes tényezőként való beilleszkedéssel pótolhatjuk, szellemi testvériséget téve a faj testvériség helyébe.

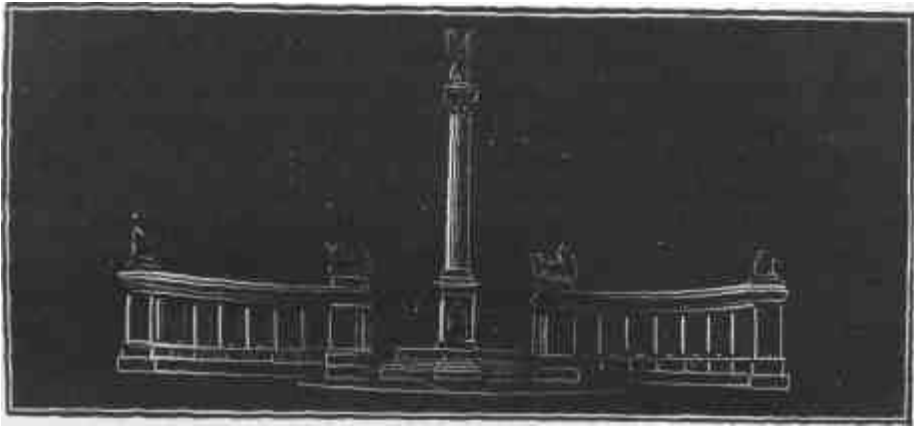
Minden, amit itt elsoroltam, tulajdonképp nem a kül-, hanem a belpolitikába tartozik, de nélkülözhetetlen alapját alkotja minden elgondolható külpolitikának. Belső gyengeségekben szenvedő, tette képtelen, szellemi világában jelentéktelen, törekvéseiben antipatikus kis nemzetnek sajkája valóban a világpolitika hullámzásainak és áramlatainak játékszere, az erősebb vágyainak és célkitűzéseinek predesztinált áldozata s a legjobb esetben mint valamely nagyhatalom vazallusa tengetheti azt az életet, amelyet „függetlenségnek” csúfolnak. De ugyanez a számarányú nemzet, ha testileg, lelkileg erős és egyszersmind összes életnyilvánulásai-ban értékes és rokonszenves, alaposan remélheti, hogy mindig barátokat fog találni és ezzel egy bizonyos hatalmi állásra szert tenni. Külpolitikánk leendő céljait ma kijelölni lehetetlen; de egy önálló külpolitika lehetőségének föltételei iránt tisztába kell jönnünk és a föltételek megvalósítására a lehetőség szerint már Csonka-Magyarország kereteiben is kell törekednünk, mert azok kellékei annak a közvetlen célkitűzésnek is, amely iránt kétség nem lehet és amely nem egyéb, mint természetes létföltételeink visszanyerése.

Külpolitikai törekvéseink minden stádiumában nem lehet eléggé hangsúlyozni a nyugoti kultúrközösség ápolását, mely egyedüli elgondolható

ellensúlyozója fajbéli izoláltságunknak, éppúgy, mint nemzetünk bekapcsolása az emberiség organikus fejlődési folyamatába. A nemzetközi politikában, igaz, a múltban és még a mi korunkban is, közvetlenebbül érvényesültek a pillanatnyi hatalmi konjunktúrák, mint ezek az organikus erők. De az utóbbiak befolyása emelkedőben van, ami szoros összefüggésben áll a demokratikus fejlődéssel, a tömeg-erők lélektanának döntő szerepével az események irányításában. Sohasem volt helyes azok figyelmen kívül hagyása, még nagy nemzetek politikájában sem; az utolsó világháborút is végelemzésben ezek az imponderabiliák döntötték el a központi hatalmak ellen, mert a művelt nemzeteknél velük szemben sikeresen előidézett lelki antagonizmus tette csak lehetővé azt a félelmes hatalmi csoportulást, melynek ők áldozatul estek. De kis nemzetek részéről, amelyek a konjunktúrák kialakulásában többnyire csak passzív szerepet játszanak és a mi korunkban, midőn magának a konjunktúrának kialakulására is gyakori döntő befolyással bírnak a nemzetek fejlődésének organikus törvényei – amit melleleg mondvá, csak üdvözölni lehet – ennek a tényezőnek elhanyagolása egyenesen megfoghatatlan hiba, mentséget nem engedő felületesség volna.

Ezek a fejtegetések azonban csak azt jelentik, hogy izoláltságunk fokozásának veszélye nélkül nem helyezkedhetünk belső berendezkedésünknel sem ellentétbe azokkal az eszmékkal, amelyeket ma már az egész művelt nyugat a civilizált nép- és állami élet követelményeiként ismer, mert nem tehetjük kétségessé kultúrshivatásunkat, valamint azt, hogy az emberi jogok élvezete tekintetében haladást jelent a magyar államhoz tartozás. De nem jelenthetik azt, hogy saját problémáink megoldásában idegen direktívákat fogadjunk el, akár hatalmi szónak, akár jóindulatú alkotmányjogi dilettantizmus alakjában jelenjenek meg. Saját hagyományaink ösvényén kell járnunk, a színvonalat tartva a művelt nyugattal, az evolúció törvényei szerint, amire nézve történelmünk legdicsebb példája az 1848. évi nagy átalakulás, melyet a, kiváltságos osztály maga kezdeményezett, maga hajtott végre, jutalmul elnyervén befolyásának fenntartását, holott mindenütt, ahol a szükséges reformokat a vezető osztályok ellenére vitték keresztül, ezeket el is söpörte a mozgalom. Ez oly egyszerű tétel és tapasztalás, hogy szinte érthetetlen volna, ha mi, akiket csak egy nemzedék választ el ama dicse reform-nemzedéktől, nem tudnánk belőle okulni és hasonlóképp cselekedni. *Ma* ez még kezünkben van, *holnap* talán már nem lesz.

A fajában elszigetelt, földrajzilag állandóan veszélyeztetett magyar nemzet külpolitikája csak egy olyan összefoglaló általános politika alapján épülhet fel, amely gondosan mérlegeli minden tettének és minden mulasztásának külső hatását is.

WLASSICS GYULA BÁRÓ: A MAGYAR ALKOTMÁNY FEJLŐDÉSE

I.

ajnos, a magyar alkotmányról, ennek fejlődéséről, a külföld előkelő körei is keveset tudnak. Pedig ez az alkotmány megérdemli mindazok figyelmét, kik föl tudnak emelkedni arra a színvonalra, hogy megbecsülni tudják azokat a küzdelmeket, melyeket egy nemzet történeti alkotmányának kifejlesztésére, ennek védelmére kifejtett. A magyar alkotmány nem fejedelmi kegy ajándéka. Nem elméleti tudósok kieszelt alkotása. Nem is egységes írott, decretalis alkotmány, hanem a politikai és alkotmányjogi

élet folytonos történeti eredménye. A magyar alkotmányt nem lehet bevonnni azon európai alkotmányok rendjébe sem, melyekről általában megállapítják, hogy az angol alkotmány részint közvetlen, részint közvetett utánezatai. A magyar alkotmány tisztán saját szerű önálló fejlődésnek, az igazi magyar Geniusnak terméke. Ezt a nagy francia közjogász, Esmein is elismeri nagy közjogi munkájában, mire még alább visszatérek. Párhuzamos fejlődés ez az angol alkotmánnyal, de teljesen önálló. Az igazi történeti alkotmánynak éppen az a jellegzetes alapvonása, hogy azt a néplélek termi. Az igazi nemzeti Genius mélységében leli a gyökérszálaít. Az ilyen alkotmánynak szelleme oly nagy mértékben uralkodóvá válik még a törvényhozás souverainitásában is, hogy ez a souverainitás is alkotásaiban kénytelen meghajolni azon őserő előtt, mely a történeti alkotmányból sugárzik ki. A történeti alkotmány teljes erővel öröködik afölött,

hogy a törvényhozás ne írjon a törvénybe olyan jogot, mely ellentétbe kerül a történeti alkotmány megszilárdult alaptételeinek szellemével. A magyar alkotmány történeti fejlődésének kimagasló jellemvonása az, hogy már nagyon korán a *közjogi felfogást* tette az alkotmány tengelyévé. Mikor még Európa más államaiban a magánjogias, patrimonális és feudális eszmekörben mozgott az állami főhatalmi szervezet és ennek egész berendezése, már nálunk utat tört az a közjogias felfogás, mely a magyar szent korona tanában egyesítette a király és a nemzet főhatalmi körét. Az állami főhatalom alanya nem az uralkodó volt, hanem maga az állam, tehát a király és a nemzet együtt. Jelképe ennek a Szent István koronája. De nemcsak jelképe, hanem közjogunk kialakulásában és rendszerében a szent korona érvényesül, mint alkotmányjogi fogalom. Ismétlem, se külön a nemzet, se külön a király nem kizárólagos alanya az állami főhatalomnak. A szent koronában egyesül mind a kettő. A szent korona az államhatalom alanya. Ez a magyar néplélekből fakadó közjogi alkotás azt hirdeti, hogy a két tényező együtt alkotja a szent koronát. Tévedés azt hinni, hogy a szent korona magyar elmélete talán a nagy magyar törvénygyűjtő Verbőczy találmánya. Verbőczy híres törvénykönyvében csak összeírta az élő jogot és ebben találta már a 14-ik, de főleg a 15-ik században a teljes kifejlődést nyert magyar közjogi elméletet. Ez a tan ma is teljes erejével érvényesül. Érvényesül az a vezérlő tétel, hogy a szent korona szervei a király és a nemzettagok a szent korona jogán gyakorolják hatalmukat. Ennek a magyar néplélekből fakadó főhatalmi felfogásnak tulajdonítható, hogy még a hűbériség uralkodó korában is a magyar államhatalom közhatalom maradt. Az ország területe nem a királyé volt, de a szent koronáé. A szent koronáé volt tehát a főtulajdonjog. A király nem önhatalmából, hanem a szent korona jogán honfíúi érdemek jutalmául öröklési joggal egyeseknek az ország területének egyes részeit adományozhatta. Aki a szent korona jogán ingatlan birtokot szerzett, az nemesi lett, tehát közjogi nyelven szólva, a szent korona tagjává vált. A nemesi birtok magvaszakadás esetén visszazállt a szent koronára. Fölvethető a kérdés, hogy a rendi alkotmánnyal szakító 1848-iki alkotmányreform után érvényben van-e a szent korona tana. E kérdésre nincs más válasz, mint az, hogy igenis érvényben van, mert ha a nemesi birtok jog megszűnt is a szent korona tagságának alapja lenni, az 1848-iki törvények szerint a szent korona tagsága kiterjed a honpolgárok összességére – és nevezetesen a politikai jogokkal bíró honosokra. Megszűnt azonban a szent koronának fő földes urasága. A szent korona területe vagy a szent korona országai elnevezés ma is fennáll. Ezen elnevezés alatt a magyar közjog azokat a területeket, országokat érti, melyek a „szent korona területállományának integer épségét teszik”. Ily értelemben a szent korona az államterület egységének megjelölésére is

szolgál. A szent korona ezen nagy jelentősége mellett igen természetes, hogy nemcsak a közjogi fogalom ereje jut a magyar néplélekben teljes elismerésre, hanem magát a szent koronát is kiemeli a pusztá szimbólumok köréből, sőt még koronázó érvényességi kelléknek is tartotta a II. Sylveszter pápa által Szent István királyunknak küldött koronát. Erre példakul szolgálhat Róbert Károly és I. Ulászló koronázása. Ennek a koronának felső része annak a koronának maradványa, melyet II. Sylveszter pápa küldött. Az alsó része pedig azé a koronáé, melyet még Dukas Mihály bizánci császár küldött I. Géza királynak. (Ez év szeptemberében Budapesten tartották Európa nagy részének múzeumi igazgatói és egyéb muzeális szakferfiak tudományos kongresszusukat és azon óhajuknak adtak kifejezést, hogy a koronát óhajtanák tudományos szempontból megvizsgálni. Ennek a kívánságnak a magyar kormány megfelelt, mert tudományos célra felnyitható a koronát őrző vasláda.) Hogy mily jelentőséget tulajdonítunk mi magyarok a szent koronának, ezt világosan bizonyítják a korona őrzését szolgáló intézmények. Nemcsak külön katonai csapattest, a koronaőrség teljesíti a rendes őrző szolgálatot, hanem az országgyűlés által választott magas közjogi méltóságot képviselő két koronaőrnek felügyelete is rendszeresítve van. A két koronaőri méltóságra négy-négy, felerészben katolikus és protestáns született világi honfi közül az országgyűlés együttes ülésén két férfiút választ olykép, hogy az egyik katolikus a másik protestáns legyen. Erről már az 1608-iki V. törvénycikk intézkedik és ez volt az állandó gyakorlat 1790 óta. A kijelölést a király gyakorolja. Megválasztásukat, eskütételüket, továbbá felmentésüket törvénybe iktatják. Most 1928 szeptemberében a királyi trón be nem töltése idejében ezeket a királyi jogokat az 1928-ban a koronaörökről hozott új törvény alapján a király-helyettesítő kormányzónk gyakorolta. Habár maga a szent korona nem pusztán szimbólum, mégis ha az megsemmisülne, vagy használata más „vis major” miatt lehetetlen volna, a nemzet akarata teljes jogérvényességgel gondoskodhatnék a pótlásról.

II.

Általánossá vált tétele a magyar alkotmányjognak, hogy három kimagasló alapintézménye van.

A király, az országgyűlés és a vármegye (törvényhatóság). E három pillér hordozza a magyar alkotmányt.

A királyi hatalom csakis az alkotmány szerint gyakorolható. A király minden ténye az 1848-iki törvényhozás szerint csak úgy érvényes, ha miniszteri ellenjegyzéssel van ellátva. A királyi jogok nagy része csak az országgyűlés hozzájárulásával gyakorolható. Például szolgáljon az, hogy a királyt illeti ugyan a békekötés joga, de ha a békeszerződés területi

változással járna, ha az új terheket róna az országra, a törvényhozási rendelkezés feltétlenül szükséges. A királyi hatalom nagyrészt csak az alkotmány által erre kijelölt szervek által gyakorolható. (1790-91: XII. t.-c.) A végrehajtó hatalom feje, birtokosa a király, de ez is korlátozott. A király, habár a bírói hatalom birtokosa, a mai bírói alkotmány szerint nem gyakorolja az igazságszolgáltatást, hanem a királyi bíróságok útján. A bírói hatalom körében azonban megilleti a kegyelmezés, a pertörlés joga. A törvények alkotásában a szentesítés jogának gyakorlásával a király a nemzettel egyenrangú tényező.

A királyt illeti az országgyűlés összehívása, megnyitása, az évi ülésszakok berekesztése és újból való megnyitása, az országgyűlés működésének elnapolása, felosztatási joga. A felosztatás esetében az új országgyűlést a felosztatástól számított három hónap alatt összehívni tartozik. (1848: IV. t.-c.) Ha a felosztatás olyan időpontban történik, amikor a jövő évi költségvetést és a múlt évi zárszámadást az országgyűlés még le nem tárgyalta, úgy az országgyűlést még az említett három hónap alatt is olyan időpontban kell összehívnia a királynak, hogy a költségvetés és a zárszámadás még a szabáyszerű időben letárgyalható legyen. (1867: X. t.-c.) Ugyanez áll az országgyűlés elnapolására és az évi ülések berekesztésére nézve is. Igen természetes, hogy az alkotmányos fejlődés kezdetén a királyság első századaiban a király nagyobb részben vett részt az államhatalom gyakorlásában, mint a nemzet. Semmi kétség, hogy a király a törvényhozás jogát a királyi rendelet formájában sokáig egyedül gyakorolta. De nem szabad elfelejteni, hogy ezt a jogot is a nemzet ruházta a királyra. Már Verbóczy tanítja a Hármaskönyvben, hogy a „magyarok Szent Istvánt királlyá választották, az uralkodás és kormányzás hatalmát az ország koronájára és ezzel a királyra ruházták”. Semmi kétség, hogy a magyar királyi hatalom átruházott természetű. Közjogunk nem ismeri azt a patrimonialis felfogást, hogy az államhatalom teljessége a királyé. A szent korona elméletét nem lehet elsikkasztani azzal a hamis okoskodással, hogy a történeti fejlődés elején a koronát *Corona regia*-nak nevezték és csak később vált szokásossá a „*sacra regni Corona*” elnevezés. Történetünk bizonyítja, hogy a királyi jogalkotás zenitjén sem tehetett a király semmit a nemzet önállóságának rovására, a szabadságjogok megsértésére, mert meg kellett hallgatnia a népet, királyi tanácsot, zsinatot.

A király jogállása a magyar alkotmányban ma tisztán áll előttünk. Nem tulajdonosa az államhatalomnak, mert az államhatalom alanya a szent korona. A koronát viselő király a szent korona feje ugyan, de azért csak birtokosa az államhatalomnak. De ez a birtoklás sem a király saját különálló jogán alapszik, hanem a szent korona jogán. (A nemzet az államhatalom gyakorlásában való részvételéről nem mond le és ezért szilárdan él az az alkotmányjogi tétel, hogy a király csakis az alkotmány korlátai

között gyakorolhatja királyi hatalmát.) A király államfői jogkörében tehát az államhatalom mindhárom ága, a törvényhozói, a végrehajtói és bírói hatalom találkozik.

Egyetlen szerv a mi alkotmányunkban a király, aki személyes felelőséggel nem tartozik.

Legkiválóbb joga a törvényszentesítési jog. Ez a királyi jog nincs korlátozva. A királyi trón betöltése eredetileg a királyválasztás volt. De ennek szabálya az volt, hogy a nemzet jelölte ki a királyi családot, amelyből választani kellett. Rendszerint a király elsőszülött fiát választották meg. Eleintén az Árpád-házból választották a királyokat – az Árpád-ház kihaltja után egyes házakból történt a választás. A mohácsi vész után a Habsburg-házból választották a királyt. Az elsőszülöttségi elvet csak a tizenhetedik században mondta ki az 1687:11. t.-c. Az örökösödési jogot a nőágra a *pragmatica sanctio*nak nevezett (1723:1., II., III. t.-c.) törvény terjesztette ki, de az, hogy Magyarország és az örökös tartományok államfője ugyanazon fizikai személy volt, ez jogilag a magyar állam önállóságát nem érintette. Az uralkodó fizikai személye volt azonos, de az uralkodó kétféle államfői közjogi minősége megőriztetett. (A *pragmatica sanctio* a magyar állam két alanyának, főtényezőjének, nemzetnek és királynak törvényben nyilvánított rendelkezése.)

A legtevésebb félremagyarázás az, mellyel nem egyszer találkozunk, hogy a magyar királyra a koronázás a teljes államhatalmat ruházza át. A nemzet egyenrangú tagja a szent koronának.

Igaz azonban az, hogy a királyi jogkör teljességét csak a koronázással nyeri el a király. A koronázás előtt nincs a királynak se törvényszentesítési joga, sem privilégiumokat nem adhat. Ezért a koronázás nemcsak ünnepélyes szertartás, de nagyjelentőségű alkotmányos tett. A magyar alkotmányjog (1791: III.) egyenesen kötelességévé teszi a királynak hat hónap alatt leendő megkoronázását. (Vis major képezi csak a kivételt.) A koronázás egyenesen alkotmánybiztosíték. Maga a koronázás három főcselekvésből áll. Első a hitlevél (diploma inaugurale) kiadása. Második a szorosabb értelemben vett megkoronázás és harmadik a hitlevél kivonatos tartalmára letett eskü. Magát a koronázási szertartást hagyományos szokásjog szabályozza.

III.

Lássuk a magyar államhatalom másik alapintézményének *az országgyűlésnek fejlődési menetét*.

Már első királyaink idejében tartottak országos gyülekezeteket. Ezek a XIII. században már valóságos országgyűlések voltak. A királyi tanács tagjai is részt vettek az országgyűlésen. Különösen az Anjou-királyok

alatt a királyi tanács tagjai nagy szerepet tölthettek be. Eredetileg egységes volt az országgyűlés, de lassanként kialakult a kettéválás. Már a XV. század második felétől a főnemesek a kismemesektől elkülönítve tanácskoztak. Mikor már a kettéválasztást a törvényhozás (1608. k. u. I. t.-c.) szentesítette, a tényleges kettéválasztás már régen megtörtént. Míg azelőtt csak az egyházi és világi főméltóságok viselőit értették főnemesség alatt, most már azokat kiegészítette az örökletes főrendiséggel kapcsolatos születési főnemesség. A főrendi tábla helyzete alig változott 1885-ig. Ebből láthatjuk, hogy a *kétkamara-rendszer gyökerei visszanyúlnak az első szent koronás királyunk alkotmányáig*. Mi nem kölesönöztük a kétkamarás rendszert az angol alkotmánytól. A mi kétkamarás rendszerünk nem a tudományos elmélkedés, doctrinár spekulációk eredménye, hanem az alkotmányos élet történeti fejlődése. Franciaország éleselméjű nagy alkotmányjogásza, a híres volt párisi tanár, Esmein, midőn a törvényhozó testület két kamarájáról beszél, nagyszabású alkotmányjogi művében azt mondja, hogy a törvényhozó testület kettős szerkezetének szükségessége csaknem axiómája a modern alkotmányjognak. Azután így folytatja - minden nemzet, mely ezt alkotmányában megvalósította, részint közvetlenül, részint közvetve ezt a rendszert Angliától kölcsönzte. *Magyarország* - mondja a világhírű nagy francia közjogász - *az az ország, melyben önálló, tiszteletreméltó történeti fejlődésnek az eredménye a kétkamararendszer*. (Ma már tudjuk történeti bizonyossággal, hogy nem az 1608. k. u. első törvénycikk hozta be a kétkamarás rendszert nálunk, hanem ez már csak a régebbi tényleges állapot szentesítése.)

Az nem kétséges, hogy az ország nagy közvéleménye csak helyesléssel kíséri, hogy a magyar törvényhozásban a világháborút követő években hosszabb szünetelés után újra a kétkamararendszer érvényesül.

Nekünk nemzeti kincsünk a mi történeti alkotmányunk. Nekünk nem volt szabad a hevenyészett papiralkotmányok radikális útjára tévelyegni, nekünk bele kell kapcsolódnunk a történeti folytonosság ritmusába. A felsőház mai összeállítása bele is kapcsolódott, mert hisz a régi országgyűlésnek felső tábláját alkotó történeti jogcímek ma is helyet foglalnak az új szervezetben.

Mai felsőházunk szervezete gondoskodott azonban arról is, hogy abban a társadalom azon elemei, melyeknek a közvélemény előtt kiváló értékük van, képviselőjükkel résztvehessenek az állami akarat megalkotásában. A választási elv érvényesül a tagok kijelölésében. Még az örökletes jogú főrendek is saját kebelükből választják tagjaikat. Felsőházi tagokat választanak a törvényhatóságok, kereskedelmi és iparkamarák, a Magyar Tudományos Akadémia, az egyetemek, a zeneművészeti főiskolák, a budapesti áru- és értéktőzsde. Kinevezés alapján a kiválóan érdemes állampolgárok közül negyven lehet felsőházi tag.

Az országgyűlés alsóháza 1848-ig mint rendi tábla teljesítette törvényhozói feladatát. Az 1848-iki nagy alkotmányreformot megelőzőleg már a magyar államférfiak és legelőkelőbb publicisták behatóan foglalkoztak a rendi alkotmány reformjának előkészítésével. Egész irodalom keletkezett, mely a miniszteri felelősség és népképviselőlet alapján óhajtott alkotmányunkat a modern követelményekhez képest kiépíteni. Eleintén a doctrinárek jelszavával illették a reformereket. Eleintén attól féltek, hogy az ősi vármegye eshetik az új reformok áldozatául. Mégis midőn tette került a sor, az egész ország helyeselte, hogy az 1848-iki törvényhozás (1848:V.) a rendi táblát képviselőleti alapon újjászervezte. Nem a vármegye küldi többé a követeket, hanem az országot választókerületekre osztották és így az ország egyenjogú polgárai választják a képviselőket. (Az utasítási rendszer eltöröltetett.) Jogilag a képviselők nem kerületüket képviselik, hanem most már szerveivé váltak magának az egész államnak. Ez elkerülhetetlen következménye a képviselőleti eszme helyes felfogásának. (A világháború előtt 1910-ben ült össze utoljára az országgyűlés képviselőháza.)

Az egész országgyűlés működése megszakadt 1918 novemberében az októberi lázadás miatt. November 16-án a képviselőház önmagát feloszlottnak nyilvánította, a főrendiház nem oszlatta fel magát, de tudomásul véve a képviselőház határozatát, tanácskozásait berekesztette. A főrendiháznak tehát csak működése szünetelt, de érvényében fennállott mindaddig, míg az 1926: XXII. t.-c. a felsőházat meg nem alkotta. Ebben a nagy alkotmányválságban IV. Károly király az államügyek vitéltől visszavonult. Ezt sokan úgy magyarázták, hogy a király a trónról mondott le. Ezt a leghatározottabban tagadom, mert e sorok írójának jutott több társammal (Eszterházy Miklós herceg, Széchényi Emil gróf, Dessewify Emil gróf) a feladat, hogy az államügyek vitéltől visszavonuló nyilatkozatot Eckartsauban átvegyük. A nyilatkozat sem tartalmilag, sem alakilag nem lemondás. (Annyira nem, hogy mikor átadtam a visszavonuló nyilatkozatot, az akkori kormány elnökétől azt a választ kaptam: „erre a visszavonuló nyilatkozatra már nincs szükség, mert kiváló tudós magyar közjogászok abban a véleményben vannak, hogy mivel a király megszűnt Ausztria államfője lenni, tehát ipso iure megszűnt Magyarország királya is lenni”. Az akkori Károlyi-kormány minisztertanácsa erre az álláspontra is helyezkedett. Az az álláspont – nézetem szerint – mint közjogi thesis éppenséggel nem áll, hogyha az osztrák császár megszűnt Ausztria államfője lenni, ebből eo ipso az következik, hogy megszűnt volna magyar király is lenni. Ez egyenes megtagadása volna a magyar állami önállóságnak, melyet a magyar állam jogilag sohasem adott fel. Ausztriával való viszonyunk nem volt belső államjogi kapcsolat, hanem csak szövetségi viszony. Az azonban minden kétségen kívül van,

hogy az eckartsai nyilatkozat sem tartalmilag, sem alakilag nem tekinthető lemondásnak.) A népköztársasági és tanácsköztársasági proletárdiktatúrai állapot bukása után ideiglenes kormány alakult (Friedrich-kormány). Ez a kormány részben külpolitikai viszonyok hatása alatt is szükségrendeletet (5984. 1919) adott ki és intézkedett, hogy az általános, titkos, egyenlő közvetlen és kötelező választójog alapján kétévi időtartamra a választók *nemzetgyűlést* válasszanak. Az 1920:1. t.-c. ezt a szükségrendeletet jóváhagyta.

Ki kell emelnem, hogy a nemzetgyűlés egészen kivételes, a magyar alkotmányban ismeretlen szerv. Nem szabad ezt alkotmányjogilag összetéveszteni az intézményesen szervezett azon alkotmányjogi nemzetgyűlésekkel, melyeket több külföldi állam állam jogi rendszere ismer. A magyar nemzetgyűlés az átmeneti alkotmányos rendben a souverainitás egyedüli letéteményesének nyilvánította magát, mely az államhatalom gyakorlásának további módját is jogosult rendezni. (1920:1. t.-c. 2. §.)

A nemzetgyűlés kétévi működése letelt anélkül, hogy a választójog szabályozásáról törvényt hozott volna. így az akkori kormány Magyarország kormányzója által összehívott alkotmányjogi értekezlet véleményének kikérése után ismét csak rendeleti úton adta ki ugyancsak nemzetgyűlési választásra szóló szabályzatát (2200/922.), mely az előbbi rendelettől több irányban eltér. Ezen választás alapján gyűlt össze 1922 június 16-án ötévi időtartamra a második nemzetgyűlés, mely egyenesen *a magát souverainnah nevezett első nemzetgyűlés folytatásának tekintette.*

Ezen vajúadások után állott végre helyre a régi alkotmányos rend, azaz 1926-tól ismét a két kamara rendszerben működik az országgyűlés.

Az új választói jogi törvény (1925: XXVI. t.-c.) részletezésébe nem bocsátkozom, de ki kell emelnem, hogy nevezetes újítás az, hogy a képviselőválasztások fölött a bíraskodást a törvényhozás független bíróságra, a m. kir. közigazgatási bíróságra bízta.

Nem képzelhető elfogultabb bíraskodás, mint a parlamenti bíraskodás. Ebben a funkcióban a parlament tagjai lehetetlen feladat elé állítatnak. Lehetetlen elfogultság nélkül ítélni azok fölött, kik politikai párt-híveik, esetleg vezérek. Nem kell indokolni, minő nagy haladást jelent az alkotmányjog fejlődése szempontjából a magyar törvényhozás állásfoglalása a képviselőválasztási bíraskodás függetlensége érdekében.

IV.

Kiemeltem már, hogy a végrehajtó hatalom feje, birtokosa alkotmányunk szerint a király. Az 1848-iki alkotmányos rend előtt a végrehajtó hatalom élén kormányzások (dicasteriumok), királyi, később országos tisztviselők állottak. Ilyenek a nádor, országbíró, tárnokmester, horvát-

szlavon bán. Majd megalakultak a dicasteriumok. Ezek voltak a kir. tanácsból kifejlődött m. kir. helytartótanács, a m. kir. udvari kancellária, a tárnoki hivatal és a m. kir. udvari kamara.

Lényeges változást jelent az 1848-iki törvényhozás. A király csak felelős minisztérium által gyakorolhatja a végrehajtó hatalmat. A miniszterek nemcsak a királynak, de az országgyűlésnek is felelősek.

Az 1848: III. t.-c. szerint a király bármely rendelete, parancsa, kinevezése csak miniszterek ellenjegyzése mellett történhet. Ez alól egy kivétel van, a had vezérlet köre. A minisztereket politikai és jogi felelősség terheli. A miniszteri felelősség célja az, hogy a parlamenti kormányrendszer legfontosabb biztosítékának szerepét töltsse be. A miniszterek fölötti alkotmányjogi bíraskodást maga a parlament két háza gyakorolja.

A magyar alkotmány – mint már kiemeltem – három alapintézményen nyugszik. A királyság, az országgyűlés és a törvényhatóság. A nemzeti dinasztia korszakában az Árpádok alatt a királyi méltóság volt előtérben. A vegyes házakból származó királyok idején mindinkább előtérbe lépett az országgyűlés szerepe, mert örködni kellett a nemzeti eszmének erélyesebb fenntartása érdekében. A mohácsi vész után a Habsburgok uralma idején igen gyakran nemzetellenes, sőt egyenesen beolvasztó politika érvényesült. Országgyűléseket nem hívtak össze. Ekkor jutott nagy szerep az ősi magyar önkormányzati szervnek, a vármegyéknek, a törvényhatóságoknak. Szabályrendeleteket alkotnak, maguk választotta tisztviselőkkel végeztették a közigazgatást. Utasításaikkal látták el az országgyűlésbe választott követeket. A törvényjavaslatok királyi proposíció alakjában a megyéknek küldettek le. A bécsi politika beolvasztó törekvései ellen védőbástyául szolgáltak. A végrehajtó hatalom elsőrendű szerve a vármegye volt és így ellenállást gyakorolhattak a törvénytelennek tartott királyi rendeletek ellen. Rendi alkotmányunkban – a kormány vezetői csak a királynak tartoztak felelősséggel – így vált a vármegye akkor az alkotmány védőbástyájává. Igen természetes, hogy a másfélszázados török hódoltság idejében is a vármegyében összpontosult a nemzeti fenntartás munkája.

Kiemeltem már, hogy alkotmányunk szerint a bírói hatalom feje a király. A bírói Ítélezést semmiféle szerv, tehát sem a király, sem az országgyűlés nem befolyásolhatja. Az államfőnek azonban fennáll kegyelmezési joga. Bírói alkotmányunk ma biztosítékokat állít fel a bírói függetlenség érdekében. Ilyenek a bírák elmozdíthatatlansága, a bírói fegyelem, vagyoni és büntetőjogi felelősség, az összeférhetetlenség és érdekeltség legszigorúbb megállapítása. Az adminisztratív felügyeletet, a kinevezési jogot a király gyakorolja az igazságügyminiszter útján. A bírói kinevezések az államfő elé térj esztendő. Vannak rendes bíróságok. (Járásbíróság, törvényszék, kir. Tábla, kir. Kúria.) Közigazgatási perekben a

közigazgatási bíróság jár el. A közigazgatási bíróság az újkori jogfejlődés eredménye. A régi államhatalmi mindenhatóság korában idegenkedtek attól, hogy független bíróság ellenőrizze a kormányhatóságok közigazgatási intézkedéseit. A mi törvényhozásunk ma a közigazgatási bíróság taxatív hatáskörét folyton kiterjeszti és lényegesen kibővítette máris azt a hatáskört, melyet eredetileg megállapított.

A magyar bírói szervezet legfőbb csúcán áll a hatásköri bíróság. Midőn közigazgatási és bírói hatóságok között támadt hatásköri összeütközés, a magyar alkotmányos élet helyreállítása után ideiglenesen az ily természetű hatásköri összeütközések elintézését a minisztertanácsra bízta. Ez az ideiglenesség 1907-ben megszűnt, mert a törvényhozás a m. kir. Kúria és a m. kir. közigazgatási bíróság tagjaiból alakított, a bírói függetlenség teljes biztosítékával felruházott testületre bízta az államhatalmi megoszlás nagyfontosságú kérdésének, a bírói és közigazgatási hatóságok között támadt összeütközések elintézését. Legújabban a katonai bíróságok is bevonattak. (Míg addig, míg közös ügy volt a hadügy, nem lehetett megtenni, most azonban midőn Magyarország Ausztriával semmiféle közösségben nincs, megszűnt az akadály.)

V.

Ha alkotmányjogunknak az állampolgári jogokat érintő területére pillantunk, ki kell emelnünk mindenesetre a nemzetiségi egyenjogúság biztosítását. A magyarság sohasem volt elnyomó. Midőn a rendi alkotmány idejében a nemességhez volt kötve a politikai jog gyakorlása, Magyarország területén lakó minden nemzetiségű egyén elnyerhette a nemességet és tényleg számos tót, német, román, szerb, horvát nemzetiségű magyar állampolgár emelkedett a nemesi rendbe. A nemzet politikai egysége sohasem jelentette azt, hogy magába olvassza a többi nemzetiségeket. A legigazságtalanabb vád, mit ellenségeink terjesztenek, hogy erőszakos elnyomó lett volna a magyar uralom.

Ez ellen semmi se meggyőzőbb cáfolat, mint az, hogy ezredéves magyar uralom alatt a nemzetiségek föntarthaták nemzetiségi jellegüket. Mutassanak egy másik nemzetet, ahol az lehetséges volna, hogy a nemzet fővárosa Budapest mellett néhány kilométerre fekvő községekben svábok és szerbek laknak és anyanyelvüket beszélik és a teljes egyenjogúságot is élvezik. A nemzetiségi egyenjogúságot az 1868:44. t.-c. törvénybe iktatja. Egyedül az országban divatozó többféle nyelv hivatalos használatára nézve állít fel és csak annyiban külön szabályokat, amennyiben „ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége és az igazság pontos helyreállítása szükségessé teszi.” Nem voltak akkor kisebbségvédelmi szerződések, nem voltak nemzetközi garancia alá helyezve a kisebbségi jogok, de a magyar közfelfogás teljesen egyenjogú

polgárainak tekintette a szláv, az erdélyi és magyarországi szász, német, örmény és szerb nemzetiségi honpolgárokat. A vallásszabadság területén egyetlen európai állam se előzte meg a magyar törvényhozást. Nem szabad elfelejteni soha, hogy a ma Romániához csatolt Erdélyben tíz évvel a franciaországi Bertalan-éjszaka előtt kimondották a teljes vallásszabadságot. Az állam és egyházak karöltve teljesítették mindig feladataikat. Nálunk nem volt és ma sincs az állam az egyháztól elválasztva, de igenis el vannak választva az állami és egyházi hatáskörök.

A legrégebb bevett vallásfelekezet a római katolikus egyház. Ez volt kezdetben az uralkodó vallás. Az apostoli királyt megilleti a legfőbb patronátusi jog. A református és ágostai evangélikus vallások a tizenhetedik században a bécsi és linci békekötéseket becikkelyező 1608:1. t.-c. és 1647:V. t.-c. óta bevett vallások. Ezek autonómiával bírnak, melyet az 1791:XXVI. t.-c. szabályoz. A görögkeleti és az ú. n. görög nem egyesültek, vallásszabadságát és autonóm szervezetét az 1791: XXVII. t.-c. ismerte el végleg és iktatta a bevett vallások közé, az unitárius vallást Magyarországon az 1848: XX. t.-c. vette be a bevett vallások közé. Az izraelita vallás politikai és jogi egyenjogúságát a többi bevett vallásfelekezettel az 1867: XVII. t.-c. mondta ki. Az első kategóriájú, tehát a bevett vallások közé, az 1895: XLII. t.^ sorolta. Bevett vallássá mindig csak törvénnyel lehet valamely vallást nyilvánítani, ellenben elismert vallássá alakulást a közoktatásügyi miniszter hagyhat jóvá. (Kivételes eljárás van megállapítva az elismert vallássá törvényben – 1916: XVII. t.-c. – nyilvánított izlam vallásra vonatkozólag.)

VI.

Az 1848-iki nagy reform alkotmányunkat, a miniszteri felelősséget a parlamentarizmus keretébe illesztette.

Az 1848-iki szabadságharc a legtisztább veretű szabadságharc, melyet a világtörténelem felmutat. A bécsi politika a koronás király által szentesített magyar törvényeket dobta félre, a nemzetiségeket az 1848-iki törvények ellen lázította. Ebben a szabadságharcban a bécsi politika volt a lázadó a törvények ellen. A nemzet szabadságharca a szentesített törvények legjogszerűbb védelme volt. Ennek a védelemnek világhírű vezéralakja Kossuth Lajos volt. Mikor orosz segítséggel véget vetettek a magyar szabadságharcnak, az abszolutizmus sötét korszaka következett be. A magyar nemzet akkor is hű maradt törvénytiszteletéhez, zászlajára a nagy jelszót írta: „Jogfolytonosság”. Hiába kínálgattak különféle megoldási módokat, a magyar nemzet az 1848-iki törvények alapján volt csak hajlandó a kiegyezési álláspontot elfogadni.

A kiegyezési politika vezrérfia Deák Ferenc volt. Ő sohasem akarta

azt a szerepet, hogy ő vezesse népét. Inkább csak nemzete akaratának, óhajainak kifejezője akart lenni, ő csak szerencsének tartotta magára nézve, ha sokan voltak vele egy véleményen.

Kétségen kívül a legnagyobb vezéri tehetségre vall, ha valaki akként tudja kifejtetni véleményét, hogy mindenki helyesli és csaknem a magáénak tartja. Senki sem bírt ezzel a tehetséggel nagyobb mértékben, mint ő.

Végigvonul egész szereplésén az a gondolat, hogy megnyugvást csak az ad, ami a nemzet akaratából történik. Jól ismerte faját és nem egyszer említette beszélgetés közben is, hogy erre a nemzetre még saját érdekében sem szabad oktrojálni.

Senki sem ismerte annyira a magyar néplélek megnyilatkozásának rejtélyeit, mint Deák Ferenc; ő, aki annyit elmélkedett a közvéleményről, alakulásáról, súlyáról, jól ismerte annak nagy erejét, sőt hullámverésének vonalait is figyelemmel kísérte.

Ő, aki a közvéleménnyel szemben többször saját lelkiismeretéhez fellebbez, a bölcs nyugodtságával érezte, tudta, hogy vannak idők, midőn vagy ezek járásához kell alkalmazkodni, vagy félre kell állni. De vezetni a mély, az igaz közvélemény ellenére többé nem lehet. Hiába biztatják őt 1848-ban Széchenyi és mások, hogy szálljon szembe Kossuthal, alakítson középpártot, lépjen föl nyíltan Kossuth ellen, ő hajthatatlan maradt. Érezte, hogy annak a korszaknak nem lehetett más vezére, mint Kossuth Lajos. Ő elszánt határozottsággal, szilárdan, államférfíúi bátorsággal állott az abszolutizmus idején is a jogfolytonosság alapjára. Nem törődött még legjobb barátainak aggodalmaskodásával sem. Az volt az uralkodó gondolata, hogy csak a törvény alapján állva, lehet kitartással győzedelmeskedni. Nincs egyetlen lelkiismeretes bűvára Deák értelmi és erkölcsi jellemének, kinek nem az volna az ítélete, hogy politikai életének több szakaszában, midőn barátai már kifáradtak, csüggedőkké váltak, reményt vesztek, ő szilárdul kitartott. Sokan azt hirdették, hogy az 1867-iki békemű a magyar önállóság feláldozása volt. Teljes tévedés.

A nagy békemű létesítésénél két szempont lebegett. Az egyik, hogy Magyarország szuverenitása, alkotmányos függetlensége megóvassék. A másik, hogy a két egyenjogú állam úgy alkossa meg a szövetséget, hogy ebben a szövetségben az egyenjogúság intézményekben, élő erőben és tartalomban érvényesülhessen, úgy gondolta Deák, hogy az alkotmányos magyar királyság és osztrák császárság együttesen hatalmas erőt jelenthet az európai államok között.

Következetességének köszönhető a békemű létrejötte. De köszönhető annak is, hogy fölismerte, mikor áll be arra a kellő idő. Ezt az igazi nagy államférfíú sohasem téveszti el. Ezért nem sietett barátai unszólása dacára Rechberg és Schmerling idejében a békemű felajánlásával.

A jogfolytonosság fegyverét sem máról holnapra vette kezébe, hanem

a jogfolytonosság volt Deák politikai elgondolásának alapeszméje, határozottsággal elfoglalt álláspontja. Ezért maradt oly szilárd minden alkotmányozó kísérlettel szemben.

Kétségtelen, hogy az 1867-iki békeműben a legnagyobb súlyt arra helyezte, hogy a nemzet egyetlen lényeges joga fel ne áldoztassék s hogy az egyenjogúság a közös ügyekben is úgy érvényesüljön, hogy a magyar állam önállósága kidomborodjék. Az 1867-től kezdődő korszak a világ-háborúig Magyarország gazdasági és kulturális fejlődésének korszaka volt.

Voltak közös ügyek, közös szervek (hadügy, külügy, az ezekkel kapcsolatos pénzügy), de ez csak azt jelentette, hogy a két állam szuverenitása együttesen gyakoroltatott. Semmi esetre sem jelentette a közös ügy azt, hogy „egységes”. Az Ausztriához való viszonyunk lényegében államszövetségi viszony és nem belső államjogi kapcsolat volt. A magyar király és az osztrák császár fizikai személyének azonossága – mint már fentebb is kiemelttem – nem absorbeálta az államfő kétféle állam jogi minőségét.

A világháború befejezése után bekövetkezett népköztársasági és proletárdiktatúrai rövid időszak az alkotmányos jogfolytonosság durva megszakításánál egyebet nem jelent.

A királyság ősi államformáját az 1921:XLVII. t.-c. változatlanul fentartja, de a királyi szék betöltését későbbi időre halasztja. Most tehát a királyság állapotában vagyunk ténylegesen uralkodó király nélkül. Mikor a királyi szék betöltetlen vagy a király működésében kiskorúság, távollét stb. következtében akadályozva van, alkotmányunk szerint a nádor hivatott. Jelenleg nádor nincs. A nádori állás alkotmányszerű betöltése királyi kijelölés hiányában nem történhet meg, ezért törvényben gondoskodott mai közjogi berendezkedésünk arról, hogy Magyarország választott kormányzója korlátozott királyhelyettesítő hatáskörben a királyi hatalmat gyakorolja. Történelmünk folyamán ismételt előfordult a kormányzói intézmény alkalmazása. Részletesen felsorolja a törvényhozás azokat a királyi jogokat, melyek a kormányzói hatalmat nem illetik meg. Az 1921: XLVII. t.-c. mondja ki azt is, hogy IV. Károly király uralkodó jogai megszűntek és a *pragmatica sanctio* és minden egyéb jogszabály, mely az Ausztriai Ház (*Domus Austriacae*) trónörökösödési jogát megállapította vagy szabályozta, hatályát veszítette és ezzel a királyválasztás előjoga a nemzetre visszazállt.

VII.

Ha végigtekintjük alkotmányunk jellegét és fejlődését, el merjük mondani, hogy ez a magyar nemzeti géniusz alkotása.

Kimagasló jellemvonása a mi alkotmányjogunknak, hogy nem követi

a nyugati államoknak azt a típusát, melyben a közhatalom helyett a magánjogi gondolatkör érvényesül a főhatalom megállapításában. Mihelyt jelek mutatkoztak arra, hogy a magyar királyságba kezdett beszivárogni a nyugati államok magánjogi felfogása, a magyar mentalitás azonnal hatalmasan visszaszorította ennek elterjedését. Élénk bizonyossága ennek az Aranybulla. Visszatérés Szent István intézményeihez – volt ilyenkor a jelszó. Visszatérés az őseredeti közjogi felfogáshoz. Sokszor halljuk, hogy az angol magna charta-val egyidejű a magyar Aranybulla. Igen, hisz csak öt évvel idősebb a magna charta. De ne felejtjük, hogy *lényegesen más tartalommal bír a két alkotmánylevél.*

Az Aranybulla nem a királyi hatalom korlátozását állítja előtérbe, – mint az angol magna charta – hanem az Aranybulla nevezetesebb határozatai azt mondják, hogy a közhivatalokat nem szabad halmazni és örökletessé tenni, mert ezzel hivatalos jellegüket elvesztik, a királyi jövedelmeket nem szabad bérbeadni, csak közérdekű szolgálatokért szabad adni királyi adományokat. Ezekben nem joglemondást kíván a királytól, hanem azt, hogy a jogok korlátait tartsa meg és közhivatali szervezet útján gyakorolja. Az Aranybullát úgy tekinthetjük, hogy ez egyenesen ellentállt annak, hogy a hűbérállam gondolatkörébe evezzenek őseink. Az Aranybullát méltán tekinthetjük annak az erőnek, mely biztosította ősi közjogi természetű alkotmányfejlődésünk jogfolytonosságát.

Ámde hogyan egyeztethető ez az állítás össze az Aranybulla ellenállási (ius resistendi) záradékával? Erre mondja igen jellemzően egyik iratában Apponyi Albert „a magyarnak tételes jogszabály kell még akkor is, ha kénytelen szabálytalanul cselekedni.” Ezt így indokolja. Történelmünk nagy ellenállása, egy Bocskay, egy Rákóczi a törvényes király elleni felkeléseikben nem a kényszerhelyzetre, a kétségbeesés eszközeinek erkölcsi jogosultságára hivatkozik, hanem az Aranybulla ellenállási záradékára. Az ellenállási záradék jögalapjával veszik körül felkeléseiket.

Mikor pedig I. Lipót király az 1687-iki országgyűlésen keresztülviszi az ellenállási záradék eltörlését, nem a nemzeti önfentartás természetes jogával érvelnek, hanem azzal, hogy az 1687-iki országgyűlésnek a király hatalmi pressziója alatt hozott határozatai nem jogérvényesek.

Nem lehetett e soroknak más célja, mint vázlatosan, de mégis összefoglalólag reámutatni különösen azokra az elemekre, melyek a magyar alkotmány saját önálló fejlődésének eredményei. Reámutatni az alkotmányok történetében arra a speciális értékre, melyet a magyar Géniusz ösereje termelt ki. Aki elfogulatlanul tekinti a magyar alkotmány fejlődési menetét – ebből is láthatja, hogy ez a nemzet önmagából minden utánzást mellőzve, képes volt oly alkotmánytípust teremteni, melyről méltán állítható, hogy eredeti nemzetalkotó erő eredménye.

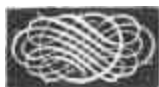
Aki elfogulatlanul ítéli meg azt a szerepet, mit hazánk éppen alkot-

mányához való hű ragaszkodásával a történelem folyamán is betöltött, az el fogja ismerni, hogy abban a nagy küzdelemben, melyet beolvasztó törekvések, ellenséges erők ellenében kifejtett, kidomborodik *a magyar nemzetnek hivatásszerű küldetése azon a helyen*, ahol ezredéves államot tudott alapítani akkor, midőn számban hatalmasabb nemzetek erre képtelenek voltak. Nemcsak fegyverrel védtük mi a nyugateurópai kultúrát, hanem amely nemzetnek Génusza olyan történeti alkotmányt tudott ki-termelni, aminő a magyar alkotmány – annak itt ezen a földön nem lehet tartósan az a sorsa, hogy feldarabolják, hogy kultúráját leigázzák.

Közhatalmi szervezettel bírtak már a mi őseink akkor is, mikor még pogányok voltak. A főhatalmat már akkor is átruházás alakjában szervezték. Szent István alkotmánya ezen a nyomon maradt. Elég erőnk volt a germán széttagoltságot elkerülni. Aki az okok és okozatok nagy összefüggését képes meglátni, annak el kell ismernie, hogy a magyar nemzet küldetését, hivatását teljesítette alkotmányfejlődésével, mert ha a széttagolt feudalizmus útvesztőjébe téved – történelmi hivatását nem tudta volna teljesíteni. Igaza van gróf Apponyi Albertnek, kinek hervadhatlan érdemei vannak a magyar alkotmányfejlődés külföldi megismertetésében, midőn azt mondja: Nincs megkapóbb történelmi meglátás, mint a magyar alkotmányfejlődés harmóniájának látása a magyar nemzet történelmi hivatásánál. Ugyancsak hatalmas érzékkel ismerte fel a magyar nemzet hivatásszerű kultúrai küldetését kelet felé, midőn nagy bölcseséggel a nyugati keresztény civilizációba kapcsolódott és érdemes részesévé vált a nyugat összes szellemi mozgalmának. Magyarország a nyugati kultúrának volt hordozója itt a Duna völgyében és ezért hatalmi állását inkább bővíteni szükséges, nem pedig meggyöngíteni.

Értsenek meg már egyszer bennünket. Értsék meg igazi történeti hivatásunkat és értsék meg azt is, hogy rettenetes csapásokat tudott a magyar nemzeti Génusz elviselni. Fel voltunk már darabolva a mohácsi vész után több részre. A bécsi politika folytonosan a magyar alkotmányos nemzetben látta legnagyobb akadályát beolvasztó politikájának.

Mi bízunk igazságunk diadalában. Bízunk a nemzetek lelkiismeretének felébredésében. Ezt a törhetlen bizalmunkat nem engedjük meg-ingatni. Nekünk volt, van és lesz hivatásunk azon a helyen, melyet a Gondviselés részünkre már ezer évvel ezelőtt kijelölt. Mi nemcsak fegyverrel védtük a nyugati kultúrát – de már ezer évvel ezelőtt a nyugati eszmeáramlathoz csatlakozva, a kelet határán voltunk munkásai a nyugati civilizációnak.

ILLÉS JÓZSEF: A MAGYAR ALKOTMÁNY ÉS DEMOKRÁCIA

Demokrácia alatt a mai kor elmélete a népszuverenitás érvényesülését érti. A népakarat érvényesül a törvényhozásban, a kormányzatban. A nép a lehetőséghez képest a maga által alkotott törvények uralma alatt maga kormányozza magát. Ez a demokrácia ma az egész világon a legteljesebb mértékben leginkább Svájcban érvényesül. A tisztult politikai felfogás a XX. században a „demos” uralmát nem a régi görög világ demagógiájában látja, hanem az elvének megfelelőleg a népakarat minél teljesebb „politeia”-ban, amikor a nép gyakorolja az államhatalmat a *közjó* érdekében.

Igazán klasszikus képet ad Aristoteles, midőn azt mondja: „a főhatalom inkább a népnek, mint a legkiválóbb, de csekélyszámú polgárnak kezében legyen . . . mert hisz a sokfejű tömeg, amelynek mindegyik tagja bizony nem komoly férfi, mégis ha összesereglik, többet érhet amazoknál, persze nem egyenkint, hanem egészben véve, aminthogy a közadakozásból összehordott lakoma is többet ér, mint az, amelyet egy ember költsége fedez; mert egy népes tömeg mindegyik tagjában van egy morzsányi erény és értelem és ha ilyen tömeg összegyülekezik, *mintegy egy emberré válik*, s miként sok lába, keze és sok érzéke van, ugyanazt mondhatjuk jelleméről és értelmi képességéről is. Ezért ítéli meg helyesebben a nagyközönség a zenei és költői műveket: az egyik ember ezt, a másik azt veszi észre bennük, mind együttvéve aztán megítélik az egészet”.

Demokrácia alatt azonban mást is értünk a XX. században. Értjük alatta azt a társadalmat, amelyben mindenki egyforma szabadsággal érvényesítheti képességeit. Értjük alatta az egyenlő érvényesülési lehetőséget: az életben mindenki egyforma startolási lehetőséggel indulhat. A társadalom és még kevésbé az állam nem handicappolhatja meg az egyeseket, *csak a természet*. A társadalom osztályszerkezete nem állhatja útját az egyesek emelkedésének. Az állam nem állíthat fel oly intézményeket, oly jogrendet, amely útját állana az egyesek tehetsége érvényesülésének. Az egészséges társadalmi és állami élet követeli meg, hogy teljes mértékben érvényesülhessen *a társadalmi capillaritásnak az a törvénye, amely szerint az egyik osztályból a másikba lehessen lépni a munka és hivatás révén*. Ez jelenti a zavartalan, nyugodt társadalmi vérkeringést az egész társadalom testében.

Azt szokták mondani, hogy a középkorban ez természetesen nem lehetett így, hiszen a hűbéri rendiség ezt kizárta. Ma már tudjuk, hogy még Indiában, a kasztrendszer tulajdonképi hazájában is csak egy igazi kaszt volt s ez a bramín. Az európai középkor azonban kasztokat nem ismert. A rendiség a jog révén is nagyon megnehezítette a társadalmi capillaritas érvényesülését, de ki nem zárta. A kérdés csak az, *vájjon milyen elaszticitása volt a rendi alkotmánynak, mennyire engedett az alulról felfelé törekvő osztályok nyomásának?*

Bár a hűbéri rendekbe való tartozást elsősorban a születés határozta meg s így minden rend főkép a leszármazás által összetartozóknak a köre volt, mégis mindenütt Európaszerte nemesítés útján az alsóbb társadalmi osztályok tagjai is bejuthattak a felsőbbekbe. A nemesítésnek a módzatai és feltételei azonban nem voltak azonosak. Ha általános szabályokat ismerünk is, amelyek minden országban előfordultak, nagy különbség volt aszerint, amint az egyes országokban enyhébben vagy szigorúbban szabták meg a feltételeket, amelyek között valaki egy magasabb társadalmi osztályba juthatott.

Ahol a hűbériség teljes uralomra jutott, ott mindjobban és merevebben elzárkóztak egymástól az egyes rendek. *A hűbériség virágzása maga után vonta a társadalom osztályainak merev elkülönülését*. Így az a természetes kicserélődés, amelyet a tehetségesebb, kiválóbb alsóbb osztálybelieknek a felsőbb osztályokba való emelkedése jelentett, úgyszólván teljesen megszűnt. Az egyetlen módot a társadalmi capillaritas némi érvényesülésére kezdettől fogva végesvégig mindenütt az egyház nyújtotta. Az egyházbalépés révén nyitva állt az út mindenki számára, hogy a legalsóbb osztályból is felemelkedhessek a legmagasabbra. Csakhogy a hűbériség teljes kifejlődésével a rendi előjogok itt is érvényesültek és megnehezítették a felsőbb osztályokba jutást még ezen az úton is.

A magyar alkotmány első háromszáz évében az Árpád-dinasztia

uralma alatt a legnagyobb mértékben érvényesült a társadalmi capillaritás törvénye. Szent István a magyar állam és társadalom első nagy szervezője, bölcs politikával utat és módot nyújtott arra, hogy az uralkodó nemesi osztály bőségesen kiegészüljön nem nemesi elemekkel. Az a nagy telepítési munka, amelyet ő megkezdett és amelyet utódai folytattak, vette meg alapját annak a társadalmi rétegződésnek, amely alkalmas volt a későbbi időkben a felsőbb osztály folytonos táplálására.

Középeurópának közelebbi és távolabbi vidékeiről a X-ik századtól kezdve századokon át állandó és folytonos a bevándorlás. Német, olasz, francia (vallon) telepítések egész sorozata Magyarország minden részében bizonyítja azt a bevándorlási politikát, amelyet az Árpádok folytattak. Ezek a vendégek (*hospites*) főképp a községi és városi élet megteremtői lesznek. Nemcsak a *hospites teutonici*, hanem amint még ma is egyes magyar községnevek őrzik, *olasz* és *vallon* városi lakosok a polgárságnak tekintélyes elemét alkotják.

A magyar alkotmány nem sokáig tartotta fenn a legalsóbb osztálynak azt a rétegét, amely minden jog nélkül, mint rabszolga, a földnek gazdasági berendezését alkotó állatokkal egyenlő. A rabszolgák osztálya felszabadításuk révén aránylag elég gyorsan eltűnik, mert az Anjou-dinasztia alatt teljesen megszűnik.

A rabszolgákból földműves jobbágyok lesznek, a földesuruk körül személyes szolgálatot teljesítők, mini *servientes ac familiares*, mind több és több joghoz jutnak és a szolgálóosztálynak előkelőbb elemét alkotják. A betelepített idegenek személyükre nézve teljesen szabadok voltak és amint a városi élet fejlődésnek indult, mind több és több jogot tudtak maguknak szerezni. Azzal, hogy a rabszolgaság teljesen eltűnt, még a legalsóbb osztálynak a nivója is emelkedett és ennek a nivónak további emelkedését idézte elő mindig az egyes osztályok legfelsőbb rétegeinek jogokban való gyarapodása.

Az Árpád-házi királyok kiváltságlevelei mutatják a befogadott idegenek jogállását, amely semmiben sem maradt mögötte Közép- vagy Nyugat-Európa bármely egykorú országa városi lakosságának jogállásánál.

A XIII. század közepén indult meg az a nagy társadalmi átalakulás, amely Magyarországon is megvetette a hűbéri társadalom alapjait. A nagybirtok, középbirtok és kisbirtok kategóriáinak megalakulásával természetesen következett be a társadalom azon rendi tagozódása, amelyet Európaszerte a tulajdonképeni középkorban látunk.

Mint egy nagy geológiai átalakulásnál a föld magával ragadja a rajta élő tömegeket: a földdel együtt emelkednek az egyes társadalmi osztályok vagy süllyednek a lefelé sikló földtömegekkel együtt.

Míg az Árpád-házi királyok alatt a hűbéri Európának rendi szervezete nálunk jobban nem hatott, addig az egyes társadalmi osztályok között nem is volt meg az a merev határvonal, amely elzárta volna egyiket a másiktól. A legfelsőbb osztálytól a legalsóbbig a határokon azt lehet mondani átmeneti társadalmi csoportokat találunk, amelyek megkönnyítették az egyikből a másikba való emelkedést. Az alsóbb osztálynak felsőbb csoportjai könnyen megtalálhatták az utat a legfelsőbb osztályba. Az Árpád-házi királyok telepítési politikája, amely nemcsak a népesség szaporítását, hanem a gazdasági kultúra és általában véve a kultúra előmozdítását célozta, nagyon kedvezett a társadalmi capillaritás érvényesülésének. *A vendégek és az idegenek a bennszülöttekkel csakhamar összeolvadtak*; egy-két generáció kellett csak ahhoz, hogy a *hospes* családból a többiekkel homogén test legyen.

Amikor pedig, mint az előbb jeleztük, a hűbériség erősebb hatása lett érezhető, egész társadalmi osztályok emelkednek feljebb és foglalnak helyet a felsőbbek között.

Nemcsak a folyton-folyvást gyakorolt nemesítésekkel szaporodott a nemesi osztály, hanem a nem nemesi alsóbb osztály egyes kiválóbb csoportjai egészükben váltak nemesekké. Erre gyönyörű példa a várjobbágyok felemelkedése. A várjobbágyok (*jobbationes castri*) csoportja az Árpád-kori alsóbb osztály legfelsőbb rétegét alkotja és így egész állásával legközelebb volt a nemesekhez. Ez az átalakulás következtében zömében felszáll a nemesi rendhez. A várjobbágyság ezen átalakulásáról számot adnak a XIII. század nagy tömegben előforduló nemesítő oklevelei. Az Anjou-k idejében ez a folyamat folytatódik és miután a várjobbágyság utolsó maradványai is eltűnnek, lezárásához ér.

A magyar alkotmány első 300 évében okleveles bizonyítékok alapján állíthatjuk, hogy a felsőbb és alsóbb osztályok közötti viszonyban teljes mértékben érvényesült az a demokratikus elv, amely szerint az alsóbb társadalmi osztályoknak kiváló tagjai felemelkedhettek a felsőbb osztályba és az alsóbb társadalmi osztályok létnívója is állandó emelkedést mutat.

Az igazi hűbéri rendekbe való csoportosulás Magyarországon, mint az előbb említettük, a XIV. századtól kezdve határozottan megindult. A földbirtoknak társadalomelválasztó hatása alatt megtörtént az új társadalmi rétegződés, amelyben a felső osztály, a nemesi két nagy társadalmi rétegre, a főnemesire és köznemesire oszlik és a XV. században már erősen felvirágzott városi élet megeremtette a harmadik rendet: a polgári rendet is, míg a legalsóbb osztály a birtoktalanok osztálya, mint jobbágy-paraszti rend szintén egységesebbé és országossá válik. Ekkor kezdődik a magyar alkotmánynak az a hűbéri élete, amelytől felvetett kérdésünkre

feleletet kell kapnunk. Vajjon a magyar középkor hűbéri rendi világa is ismerte-e azt a társadalmi capillarist, amely az első 300 évnek életképességét biztosította. Minden azon fordul meg, vajjon a hűbéri rend Magyarországon is úgy kristályosodott-e ki, mint Nyugaton vagy Közép-Európában. A magyar középkor is megvalósította-e azt a partikularizmust, rendi különállást, amit mint típust legjobban Franciaországban látunk. És itt mindjárt azzal kezdhetjük, hogy felvetett kérdéseinkre határozott feleletet adunk. Kétségtelenül bebizonyítható, hogy *a magyar rendiség sohasem vált azzá a hűbériséggé, amely francia, német, olasz stb. területen egy és ugyanazon társadalom testét szétbontotta*. Magyarország nem vált az egymástól többé-kevésbé független, kisebb-nagyobb tartományok lazán összefüggő országává. Míg mindenütt, ahol a hűbéri rend teljessé vált, a király csak névleges és tiszteletbeli elsőbbségét tartotta meg és tulajdonképeni hatalma az ő tartományúri hatalmán nyugodott, amint azt a francia hűbériség nyelvén kifejezték, a francia király „souverain fiefieux du royaume”, vagy ha úgy tetszik „primus inter pares”.

Az egyes területrészek, tartományok között az összefüggést csak az a láncolat adta meg, amely a vazallusokat hűbéruraikhoz fűzte. Az alsóbb vazallusok hűbérurái maguk is vazallusokká váltak főhűbéruraikkal szemben és így a király igazi alattvalói csakis az ő tartományának vazallusai voltak. A magyar alkotmányban éppen akkor, amidőn a rendiség kifejlődött a XIV. és XV. századokban, *a király közhatalma nem vált főhűbérúrivá, a nemesekből nem lettek tartományurak és az alsóbb nemesség, a köznemesség (commonerek) mindig megtartották közvetlen összefüggésüket a királlyal*. A nemesek abban különböztek éppen a többi osztálybeliektől, hogy ők közvetlenül a király hatalma alatt állottak. A nagybirtokos főurak megkísérelték ugyan saját területükön a közép- és kisbirtokú nemeseket hatalmuk alá szorítani, ez azonban csak félig-meddig sikerült. A köznemesek közül azok, akik birtokot kaptak a főnemesektől és elsősorban az egyházi főnemesektől, azokkal közvetlenebb összeköttetésbe kerültek. Ezek voltak a praedialista nemesek és ide sorolhatjuk a későbbi familiarest is. De a főuraknak sohasem sikerült a kis- és közép-birtokú köznemességet, mint egész osztályt a maguk hatalma alá rendelni. *Amint nem lett a királyból főhűbérúr, úgy nem lettek a főnemesek se tartomány urakká, amint nem szakadt szét az ország területe tartományokra, úgy megmaradt az egész felső osztály, a nemesi osztály jogának egysége a legnagyobb részben*. Nem volt különbség főnemes és köznemes között, mindkettő közvetlenül a király közhatalma alá tartozott, bár rangbéli és tiszteletbeli elsőbbségek megillették a hatalmasabb előkelőket, sőt itt-ott a jogban is előnyösebb pozíciókhoz jutottak. A társadalmi rétegződés nem jelentett a rendi csoportokba való elkülönöződést, mint a kül-

földön. Még a gyengébb királyok alatt, pl. a Jagellók alatt is világosan megmaradt a királynak közjogi hatalma: ő adományozza országának egyes területeit, mint adománybirtokot és csakis ő. Az általa adományozott birtok nemesi, mert az adománybirtokkal járó kötelezettségek nem magánszolgálatok, hanem közkötelezettségek: elsősorban a hadi kötelezettség teljesítése, a honvédelem. Az adományozással való nemesítés főindoka az *effusio sanguinis*: vérvesztés, amelynek fejében jár a *laurea virtutis*.

De csakhamar, már a XV. századtól kezdve a szellemi munka és kiválóság is alapul szolgál a nemesítésre. Mind gyakrabban találkozunk azokkal a nemesítő oklevelekkel, amelyek az alsóbb osztályból emelnek ki *birtokadományozás nélkül* is egyeseket, akik erre érdemet szereztek. Így keletkezett nálunk az armalista, címerleveles nemesség, amelyet a külföldön is ismerünk, mint „noblesse de lettres”, „Briefadel”. Csakhogy nálunk a nemesi rend kiegészítésének és táplálásának ez a módja a *századok folyamán* mind általánosabb és egyetemesebb lesz, míg a külföldön csak a kivételt alkotja. Ugyancsak ebben a korban keletkezett az a tanítás, amelyet a magyar alkotmány *a szent korona elméletének* nevez és amely híven tükrözteti vissza a magyar hűbéri rendi alkotmány jellegzetes vonásait. A szent korona (Szent István koronája) mint szimbólum, a magyar állam alkotmányos egységét fejezi ki. Minden birtok, az ország egész területe a szent koronában gyökerezik (*radix omnium possessio-num*). A király is az ő adományozó jogát, főtulajdonjogát az ország területe felett a koronából származtatja le. Azt a közjogi hatalmat, amelyet mint király gyakorol, a koronázás tényével nyeri el. A koronában rejlő hatalom pedig a nemzetenél van, amelyet az a koronázás útján ruház át a királyra. A szent korona testében (*corpus sacrae regni coronae*) helyet foglalnak a nemesi rendek fő- és a köznemesi rend épp úgy, mint a városok polgársága, a harmadik rend. Ez utóbbiak területe szintén a szent koronában gyökerezik és így a magyar felfogás szerint a város, mint testület, nemesi személy. Magyarországon tehát sohasem szűnt meg a főnemesi és a köznemesi rend közötti kapcsolat, amely a folytonos fluktuációt, egyeseknek, családoknak alá- és felszállását lehetővé tette, de nem szűnt meg az alsóbb nemesség rétegeinek folytonos megújulása sem az állandó nemesítések következtében.

Nemcsak az ipari és kereskedelmi hivatást űzők kiválóbbjai szerezhettek meg egyénenként is a nemességet, de a jobbágyok széles rétegei is folyton-folyvást táplálták a nemesítések következtében a felsőbb osztályt. A kiválóbb dinasztikák, az Anjou, Luxemburgi, Hunyadi, hatalmuk erősítésére úgy, amint az a külföldön is szokásos volt, siettek új nemességet teremteni a kiváló nem nemesi elemeknek magukhoz csatolásával. Amint a nemesi rendek nem zárkóztak el mereven egymástól, úgy nem lett el-

zárva a polgári rend sem a nemesitől és a legalsóbb osztály kiváló elemei az egyház és a nemesítések következtében felszálltak. Nem is lehetne megérteni a magyar történelmet és a magyar állam fennállását, fejlődését, ha figyelmen kívül hagynók ezt az egészséges vérkeringést a hűbériesnek nevezhető korszakokban is. Nem szabad elfelednünk, hogy Magyarország a XIII. századtól kezdve állandóan ki volt téve a Keletről jövő támadásoknak. Előbb a tatár, majd a török tizedelte meg az országnak éppen azt az osztályát, amely a honvédelemre volt hivatva. A nemesi osztály ezekben a századokban híven teljesítette katonai kötelezettségét. Nem hiába volt a magszakadás (*defectus seminis*) egyike a királyi adományozás fő címeinek, mert gyakori volt az egyébként soktagú nemesi családok férfiágának kipusztulása. Így keletkezett a hűbéries jellegű fiúsítás (*praefectio*) intézménye, amely azt a célt szolgálta, hogy a fitagjában kiháló nemesi nemzetségnek új életet adjon, a nők útján átszármaztatva a családi vagyont és nevet. Nemcsak a mohácsi csatában nagyszámban elesett nemzetségeknek kipusztulásáról adnak hírt a velencei követi jelentések, hanem a kor háborúinak eseményeiről beszélnek oklevéltáraink, amelyekben annyszor találkozunk a magszakadás miatt új kezekbe került birtokok történetével.

Mindezek után hogyan lehetne megérteni a nemesi osztály, a nemesi rendek fennmaradását, ha nem tudnánk, hogy azok állandóan felfrissültek az alsóbb osztályok soraiból. Szinte érthetetlen volna a későbbi századok története ennyi pusztulás és számbeli erőcsökkenés után. Kétségtelenül megvolt a rendek között az az elaszticitás, rugalmasság, amellyel mindig ki tudták egészíteni pusztuló soraikat. És ehhez hozzátesszük, hogy nem szűnt meg a bevándorlás folyamata sem, mert a XIV. század után is az Anjouk, Luxemburgiak, Hunyadiak állandóan folytatták a telepítési politikát.

Az új elemek recepciója, majd gyors asszimilálása újabb bizonyítéka az állami és társadalmi élet egészséges vérkeringésének. Igaz, hogy a XVI. és XVII. századok, a török hódoltság több mint másfélszáz éve, az előbbi századokkal szemben visszaesést jelent. Amidőn Európa az újkor megújódását éli, akkor a magyar állam élete a szétdaraboltság és nagyrészt idegen, török uralomraj utas következtében visszaesik és stagnál. Magyarország a rendiség korát kénytelen élni az újkorban is és az alkotmánynak szépen megindult fejlődése megakad. Az egészen különvált Erdély, a Habsburgok uralta Felvidék és a török hatalma alá jutott nagy magyar Alföld és a Dunántúl jórésze, társadalmi, gazdasági életében éppen a szétszakítottság következtében szenved. A folytonos súrlódások, ellenségeskedések, háborúskodások lehetetlenné tették a békés gazdasági és társadalmi életet. Csakis a XVII. század végén és a XVIII. század elején áll vissza ismét a területi egység, amely azonban nem hoz-

hattá meg rögtön a társadalmi, a gazdasági megújhodást. A hűbéri rendi élet lehanyaglóban inkább hátrányos oldalait mutatja, mint előnyeit. A nemesi rendek féltékenyen őrzik előjogaikat, anélkül, hogy azokat ellen-súlyoznák a közkötelezettségek, mint az előbbi századokban. A rendi el-szigeteltség, elzárkózás merevbb lesz és bár a köznemesség sorait bőven tarkítják a szellemi munkások ú. n. honoratior csoportja és a címer-leveles armalista nemesség sem szűnt meg teljesen, mégis a lehanyagló rendi világ nálunk úgy, mint külföldön a hűbériség élete hanyatlásában, megszűnésében kevésbé mutatta azt a társadalmi capillaritást, amely előbb annyi századon át fenntartotta.

Nem szabad azonban elfogultan és egyoldalúan ítélni meg a XVIII. és XIX. század szemszögéből az egész társadalmi fejlődést. Az a méltán demokratikusnak nevezhető vonás, amelyet az első ötszáz évben felfedez-tünk, nem szűnt meg teljesen, csak a végén homályosodott el.

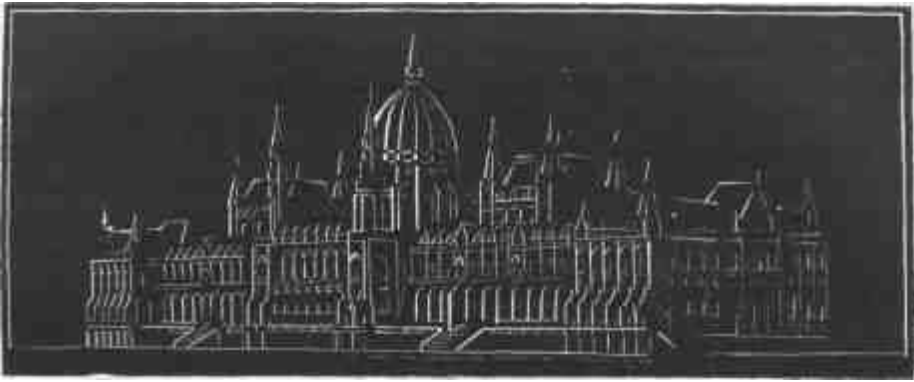
Ha a magyar alkotmány fejlődését összehasonlítjuk a X. századtól egész XVI-ikig a külföldivel, akkor látjuk csak igazán a nagy különbséget. Míg a hűbéri Európa társadalmi rétegződésében határozott irány az egyes rendek merev elkülönülése, mint a hűbériség természetes követ-kezménye, addig nálunk a hűbériség végleges kifejlődésének hiányában a társadalmi osztályok és rendek rugalmassága megmarad és szabadon érvényesül az alsóbb osztályoknak felemelkedése a felsőbbekbe. Mind-ehhez pedig hozzájárul az első századoktól kezdve véges-végig az állandó telepítések következtében az egész nemzet népanyagának felfrissülése és új elemek révén a nemzeti élet vérkeringésének egészsége.

A középkori magyar alkotmány a nemzet életét úgy tartotta fenn, hogy érvényesült benne a recepciónak és asszimilációnak nagy törvénye. A magyar állam életének talán legmélyebb igazságát fejezzük ki és bi-zonyítjuk, amikor állítjuk az új elemek felvételét és állandó egészséges asszimilálását. A magyar nemzeti szellem legjobban érvényesült akkor, amikor fel tudta dolgozni és saját képére teremteni mindazt, amit az európai kultúra, műveltség mint legjobbat nyújtott. Annak köszönheti fennmaradását, hogy nem ismerte a kasztszerű rendiséget, kivéve az utolsó századok, a hanyatlás évszázadainak merevbb elzárkózását. Nem ismerte a partikularizmust, hanem az egységet a területben, az alkotmá-nyos életben és ki tudta választani a maga számára az idegenből szellemiek-ben úgy, mint népies elemekben azt, amire szüksége volt.

A magyar rendi alkotmány fejlődését lezárta az 1848-as törvény-hozás, amellyel kezdődik Magyarországon a modern rezsím. Eltörölte a rendi különbségeket s ezt olyan szellemben tette, amint az az ezeréves fejlődésnek megfelelt. Fölvette a legszélesebb rétegű legalsóbb néposztályt „az alkotmány sáncaiba”, ami alatt azt kell érteni, hogy a nem nemesi

osztályokat, így a jobbágyi osztályt is a nemesség szintjére emelte, így lettek a nem nemesek is közvetlenül a Szent Koronának a tagjai. A 48-as átalakítás tehát megfelelt annak a demokratikus vonásnak, amely végighúzódott az egész alkotmányfejlődésen. És ezt a demokratikus vonást megőrizte a magyar alkotmány minden társadalmi rázkódások után ma is.

MIKSZÁTH KÁLMÁN: MAGYARORSZÁG ÉS A PARLAMENTARIZMUS

a csak a tények megállapítására szorítkozunk, azt kell mondanunk, hogy a parlamentarizmus behozatala Magyarországon az 1848-as forradalomnak volt egyik vívmánya.

De egyben azt is meg kell állapítanunk, hogy az 1849-es összeomlás követő 18 éves abszolútizmus után a parlamentarizmus az újra meginduló magyar közéletnek nyomban fókuszává tudott válni: ahonnan szétáradt az ország gazdasági, szellemi és erkölcsi jóléte, úgyhogy nem lehet elzárkózni egy további megállapítás elől sem, amely szerint a parlamentarizmus behozatala több volt szerencsés adóciónál, mert benne egy olyan alkotmánytörténelmi folyamat is betetőzést nyert, amelynek magvát a magyar alkotmányos érzület a történelem legviszontagságosabb korszakain át mindig gondosan óvta, ápolta és fejlesztette.

Ennek volt köszönhető, hogy a parlamentarizmus beoltva az ezeréves magyar törzrsbe, nemcsak a közélet emelkedett etikájának értékes gyümölcsét érlelte meg, hanem a törzsnek is újabb, terebélyes fejlődését és megerősödését eredményezte.

Abban az időben, amikor Európában a feudális berendezkedés és az abszolút monarchia önkénykedő törekvései oly rendszereket teremtettek, amelyek az emberiség szabad fejlődését a nyers erő hatalmi gúli alá hosszú időre eltemették; Magyarországon az angol Magna Chartával egyidőben, de az angol felfogástól mégis függetlenül, ősi hagyományokra támaszkodva az Arany Bullában intézményesen biztosított az a gon-

dolat, hogy a legfőbb hatalomnak osztályos birtokosa: a király és a nemzet; és hogy ez a hatalom jogilag és erkölcsileg csak akkor teljes, ha gyakorlásában a király és nemzet befolyása egybeolvad.

A magyar alkotmányos szabadságnak ez a kettős alaptétele a magyar nemzet részéről elvileg soha fel nem adatott és a legnehezebb időkben is a nemzet mindig megtalálta a módját, hogy a királyi hatalom túltengésével szemben, előbb vagy utóbb, befolyását érvényesíteni tudja. A magyar történelem egész folyamán az alkotmányos szabadság volt a szabály, a királyi önkény a kivétel.

A magyar alkotmány már a XIII-ik századtól kezdve ismerte az alkotmányos felelősség elvét: 1231-ben törvény mondja ki a nádor elmozdíthatóságát; 1298-ban egy másik törvény ezt az elvet alkalmazza a király mellé választott tanácsadókra nézve. Az országgyűlésnek ellenőrzési joga a végrehajtó hatalom kezelőivel szemben ezután végighúzódik az egész magyar Corpus Jurison.

A magyar alkotmánynak, eltérőleg az Európaszerte uralkodó rendszerektől, erősen demokratikus magva is volt. A kor felfogásához képest a nemesség alkotta ugyan a közjogi nemzetet; de a nemesség maga fölött nem ismert más urat, csak a királyt és kebelén belül a teljes egyenjogúság elvét vallotta, tekintet nélkül arra, hogy privilégiumait latifundiумokon vagy kicsiny telkeken gyakorolta. A magyar nemesség nem ismerte a kizárólagosság elvét sem: bárkit szívesen fogadott kebelébe, ha magát erre érdemessé tette. És a királyok is bölcssek voltak a nemesi kiváltságokat bőkezűen osztogatni: s gyakran egész falvakat emeltek egy tollvonással a nemesi sorba. Oly nagy is volt a magyar nemesek száma, hogy pl. az 1848-as forradalmat megelőzőleg jóval felülmúlta a Lajos Fülöp-féle királyság cenzusos választóinak számát. Szekfü Gyula közli, hogy 136.000 magyar nemes választóval (11 millió lakosból) szemben Franciaországban 1830 előtt 30 millió lakos közül csak 94.000-nek, a júliusi forradalom után 188.100-nak volt joga az alsóházba képviselőt küldeni. (Három Nemzedék 74. 1.)

A magyar alkotmányos szabadságnak demokratikus alap gondolata abban is megnyilvánult, hogy a magyar nemzet, kitéve az idegen elemek állandó beözönlésének, sohasem helyezkedett ezekkel szemben a jogfosztás álláspontjára. A bevándorolt idegen elemet nemcsak kultúrájának előnyeiben, hanem jogintézményeinek védelmében is részesítette. Nemcsak elismerte régi hazájukból magukkal hozott jogait, hanem újakkal, értékesebbekkel ruházta fel őket. A magyar városok idegenajkú lakossága olyan széleskörű előjogokat élvezett, hogy többször előfordult az is, hogy a város falain belül megtelepedett nemesek lemondottak nemesi jogaikról, hogy azt a polgári jogokkal cserélhessék fel. Ha pedig az idegen ajkú polgár, érdemei folytán, nemesi rangra emelkedett, az „una

eademque nobilitas” elvénél fogva, nyomban a Szent Korona olyan egyenjogú tagjává vált, mint a legősibb magyar családok bármely ivadéka.

A magyar alkotmánynak ez a demokratikus szelleme áthatotta a magyar nemesség világfelfogását is. És mert mindig fogékony volt a szabadság gondolatával szemben, a nemesség zászlóhordozójává vált. azoknak a nagy gondolatoknak, amelyek a korhadt Európa újjáalakítását munkába vették. Reformatio, vallásszabadság, lelkiismereti szabadság nem egyszer Magyarországon vívták meg döntő harcukat. Azok az eszmék is, amelyek a francia forradalmat elindították, a magyar nemesség körében fogékony talajra találtak és a XVIII. század utolsó évtizedében életrehívták azt a reformmozgalmat, amelyet rövid felpezsdülés után a francia forradalom elfajulásai következtében megijedt bécsi udvar jóidőre vérbe fojtott.

A XIX-ik század negyvenes éveiben újra meginduló reformkorszakban nemcsak a korszellem helyes felismerése, hanem a szabadsággal való élni tudás sokszázados iskolázottsága vezette a magyar nemességet arra az útra, amelyen nevét dicsőséggel írta be a történelembe. Előharcosa lett annak a mozgalomnak, amelynek célja a nemesi jogok eltörlése és a jobbagyság felszabadítása volt akkor, amikor a világ kétharmad részében, az európai civilizáció élén haladó nemzetek fővédnöksége alatt, a rabszolgaság még intézményesen fennállott.

Ennek a mozgalomnak volt egyik hajtása a népképviselő behozatala, a felelős minisztérium felállítása; és ezzel a parlamentarizmus megteremtése. Ha kétségtelen is, hogy azoknak a nagy magyar államférfiaknak, akik a parlamentarizmus érdekében sikraszálltak, elsősorban Anglia példája és nagysága lebegett a szemük előtt; az is kétségtelen, hogy ők egyenes lelki utódai voltak azoknak a nagy magyar hazafiaknak, akik egy ezeréves történelem minden viszontagságán át körömszakadtáig védtek a magyar alkotmányos szabadság ősrégi kettős alapelvét: a nemzet befolyásának biztosítását a végrehajtó hatalom gyakorlására; és a király és nemzet közjogi és erkölcsi egységének megvalósítását.

Ez a két ősrégi alapelve a magyar alkotmányos szabadságnak nyerte betetőzését a parlamentarizmus intézményében: az első a politikai miniszteri felelősség gondolatában; a második a parlamenti szuverenitás rendszerének kiépítésében.

De nemcsak a korszellemnek is megfelelő betetőzését nyerte, hanem *kifinomodását is*; mert az alkotmányjog merev, kevésbé alkalmazkodó keretei fölé a magyar politikai szellem a parlamentarizmusban kiépítette a politikai erkölcs hajlékonyabb, rugalmasabb, finomabb, az alkotmány zavartalan működését biztosító ethikai rendszerét.

Az angol alkotmány legalaposabb ismerői sokat beszélnek arról a nagy átalakulásról, amely a parlamenti ethika nem írott szabályainak

hatása következtében, a jogi keretek változatlan fentartása mellett, az alkotmány egész szerkezetét átépítette. Egy ilyen átalakulás észlelhető a magyar parlamentarizmus történetében is.

A magyar parlament a törvényhozás szervéből az egész politikai élet irányítójává alakult át, *oly egyetemes szervvé, ahol az ország közéletének valamennyi értéke képviselve volt. Az 1867-i kiegyezésben, a körülmények kényszerhatása alatt, az Ausztriával szemben elvállalt dualizmus a nemzet függetlenségének csorbulását is jelentette. Ezzel szemben a magyar nemzet szuverenitása a parlamentben jutott a maga egészében kifejezésre. Így vált a parlament nem pusztán szimbólumává a nemzet képviselőjének, hanem valódi színterévé a nemzeti élet erőinek: legfőbb orgánumává magának az állami életnek.*

A parlamentarizmus Magyarország legutolsó félszázadának történetében nem tisztán mint kormányzati forma, nem csupán mint politikai expediens helyezkedett el, hanem mint a magyar állam fennmaradásának egyik pillére, a közszabadság biztosítója, a sok századon át gyakorolt és kialakult magyar politikai hivatottság kifejezője, jutott a nemzet életében döntő szerephez.

A magyar parlamentarizmus, hasonlóan az angol parlamentarizmushoz, azt a politikai felfogást hozta kifejezésre, hogy sem a képviselőház tagjai, sem a választók nagy tömegei a rájuk ruházott közhatalomnak nem tulajdonosai, csak bírlalói; a közérdeknek szolgái, nem pedig a képviselt érdekek urai. A mi parlamentünk így nem is válhatott soha a számtani többség képviselőjévé, a suffrage universel központi szervezetévé, hanem megmaradt a nemzet képviselőjének, a közérdek legmagasabb szervezetének eszményi magaslatán.

Ez adott a magyar parlamentarizmus történetének sajátos jelentőséget. A magyar államférfiak nem a külföldön szívták magukba a demokratikus korszellemet, de magukkal hozták azt ezer év tanulságaiból a magyar alkotmány intézményeiben leszűrve. Ezért óvakodtak annyira a külföldi minták után lázasan összehevenyészni egy idegen demokrácia Potemkinfalvait, hanem e helyett a maguk történelmi útján törekedtek a maguk történelmi gyökerű demokráciájuknak fokozatos kiépítésére.

Amikor világszerte a korlátlan szavazat jog megvalósítása következtében a parlamentarizmus elhanyagolásával találkozunk: amikor mindenfelé a parlamenti férfiak és a politikai írók a parlamentarizmus csődjéről beszéltek, amikor a demagógia felülkerekedésével a parlamentek kicsinyes érdekeknek, silány emberek kapaszkodásainak, a tömegek alacsony érzéseit felkorbácsoló szenvedélyeknek zsákmányává és végeredményben az alkotmányos közszabadság teremtményévé lettek, akkor Magyarországon élet-halál harc folyt a parlamentarizmus tiszta formájának megmentése érdekében.

A magyar államférfiak elszántsága, a nemzeti közvélemény józan-sága átsegítették a magyar parlamentet a válságon. A magyar parlament ki tudta vetni magából a betegség kórját, nehéz időkben meg tudta őrizni munkaképességének rendjét, meg tudta tanácskozásait védeni a demagógia pusztításaival szemben, fel tudta emelni színvonalát a nemzeti célok magasabb atmoszférájába, meg tudta tartani rendeltetésének hivatását akkor is, amikor az egész kontinens parlamentarizmusai válságos helyzetben agonizáltak. Magyarország volt Kelet Angliája, ahol az alkotmányos szabadságot a politikai lelkiismerettel, a komoly méltóságot a politikai harci készséggel, a haladás követelményeit a felelősség erkölcsi súlyával párosítva találjuk a politikai életben.

Ekkor emelkedett ki annak jelentősége, hogy Magyarország a parlamentarizmus behozatalával nem pusztán adoptióra szorítkozott, hanem hogy be tudta illeszteni ezt véráldozattal megvédelmezett ezeréves alkotmányának keretébe. A parlamentarizmus ezzel része, betetőzése, kifinomódása lett annak az alkotmánynak, amelynek minden egyes tételéért a nemzet megtanult körömszakadtáig küzdeni. A magyar nemzet megtanult és tudott örködni afelett, nehogy könnyelmű „ugrással a sötétbe” megsemmisítse azokat az értékeket, amelyeket a parlamentarizmus tiszta bázisának fenntartása számára, jövő sorsának érdekében, biztosított. Magyarország sohasem zárkózott el a haladás követelményei elől, de mindig megfontoltan óvakodott a keserves áldozatok árán elért eredményeket a haladás divatos jelszavainak könnyelműen feláldozni.

Magyarország óvatossága talán kihívhatta a kritikát, de csak a rosszhiszeműség kritikáját, mert történelme egész irányának céltudatos-sága azt is megmutatta, hogy minden kicsinysége mellett ez az ország nem egyszer volt előharcosa oly nagy világeszméknek, amelyek győzelme vagy bukása nem lehetett közömbös a világ fejlődése szempontjából.

A háború utáni Európában az alkotmányos doktrína, amely sok száz éves fejlődésre tekinthet vissza, ma éli egyik legnagyobb válságát. Ebben a harcban Magyarország küzdelme a parlamentarizmus tiszta elvi alapjainak megmentéséért nem lehet közömbös az előtt az Európa előtt, amely egy áldemokrácia keserű csalódásai nyomán kelt diktatúrák kétséges útjai és a radicalismus aszkórájának lázas agóniái közt hanyódván, nem tudja megtalálni önmagát, történelmi értékeit, pár ezer éves kultúrájának célkitűzéseit.

EÖTTEVÉNYI OLIVÉR: MAGYARORSZÁG ÉS A FÜGGETLENSÉGI ESZME

Montesquieu, a nagy forradalmat megelőző kor kiváló politikai írója, *Esprit des lois* című művében vizsgálat tárgyává teszi azokat a lelki rugókat, amelyek valamely államforma uralkodó elvét alkotják. Szerinte a demokratikus állam vezérelve az erény, az arisztokratikusé a mérséklet, a monarchiáé az a gondolatvilág, melynek nehezen konkretizálható jellemzésére ezt a szót használja: becsület, vagy lovasgiasság (*l'honneur*), míg a despotizmusé a félelem. Bármely államforma elsenyved, ha a vezérelv, mely létének az alapja, erejéből veszít, vagy végleg elgyöngül.

A nagy francia politikus munkásságának az idejétől két évszázad választ el bennünket, elméletét talán bírálat alá vette a politikai irodalom, de állításainak a lényegében bizonyára van sok igazság is és ennek tulajdonítható az, hogy elméletét nem tudta elhomályosítani az annak felállítása óta eltelt hosszú idő. Valóságként kell ugyanis elfogadnunk azt, hogy minden államalkotónak van bizonyos vezető gondolata, melynek a népmilliókban visszatükröződő ereje adja meg annak az erkölcsi súlyt.

De ha ez így van, akkor egy másik igazságot is megállapíthatunk, azt t. i., hogy minden államalkotó népnek, tehát minden politikai nemzetnek az életében is van olyan vezérmotívum, mely annak minden tagját áthatja, mely annak valóságos faji sajátja. Ha a nemzetek közt széttekintünk, mindegyikben találunk valami olyan vonást, amely annak faji, nemzeti jellegéből folyik, amely – bár más nemzetnél is megtalálható,

de nem olyan vezető lelki motívum gyanánt – tehát az illető fajnak, vagy nemzetnek legpregnansabb tulajdonsága, amely egész történelmében, múltjában és törekvéseiben egyaránt kidomborodik. Ilyen nemzeti, belső, lelki diszpozíció eredménye és jelensége a magyar és francia nemzetnél a szabadság vágya, a nemzeti és faji függetlenség kategorikus imperatívuszának minden egyéb törekvést háttérbe szorító követelése.

A francia szabadságvágy évszázadok elnyomatása után elemi erővel érvényesült a nagy forradalom idején s azóta mindazok a kísérletek, amelyek a francia nemzetet szabadságjogainak az elismerése nélkül kívánták kormányozni, magukban hordták pusztulásuknak a csíráját. A francia nemzet szabadságszeretete oly mélyen gyökerezik, hogy enélkül, vagy inkább ennek ellenére semmiféle uralom állandósulni nem tud. Ugyanily sziklaszilárd a magyar nemzet szabadságvágya is, melynek a megvalósításáért azonban évszázadokon át tartó, kemény harcokat kellett vívnia. Magyarországon a szabadságvágy egyértelmű volt a függetlenségi eszmével, vagyis, hogy a nemzet önmaga legyen a maga sorsának a kovácsa. A függetlenségre törő küzdelmek erkölcsi alapja a magyar nemzetben a lelkek mélyén szunnyadó az az akarat volt, hogy senkinek alávetve ne legyen. Addig, amíg Magyarország nemzeti dinasztiák alatt élt, ez az elszánt akarat a királyi hatalom megfelelő korlátok közé szorításában s a nemzet jogainak intézményes biztosításában nyilvánult meg. Amikor pedig a történelem sodra olyan dinasztiát állított az ország élére, amely nem csupán ennek az államnak a trónján ülve, a magyar nemzet sorsát más népekével vegyítette el s a dinasztia benső céljait, a magyar nemzeti eszmétől különváltan, sőt gyakran azzal ellentétben óhajtotta megvalósítani: akkor ez a szabadságvágy, ez a függetlenségi eszme a nemzet önvédelmi harcaiban, a véres áldozatok hozásában érvényesült. A nemzetek – tapasztalati tény ez a népek életében – időszakonként elernyednek. A hosszas és szünetnélküli erőpróbák sokszor kimerítik a nemzetek erejét, azonban a lethargia marazmusát mindig felváltotta a szabadságra való törekvés lobogó lelkesedése. Ezt a történelmi tény, az eseményeknek ezt a sorozatos analógiáját a magyar nemzet történetében nem lehet esetlegességnek minősíteni. Ennek a nemzet erkölcsi felfogásában, jellembeli struktúrájában van a gyökere, abban, mely a szabadságért, a függetlenségért mindent hajlandó volt feláldozni, mert enélkül a maga életét csak tengődésnek és haldoklásnak tekinti.

Ez a függetlenségre való törekvés már a magyar államélet kezdetén is intézményes biztosítékokban érvényesült. Mikor az ázsiai őshazájából hosszú vándorlás után Európába jutott magyar törzsek egymással szövetkeztek s a vérszerződés megkötése által – az egyes törzsek függetlenségének fentartásával – Álmost fővezérré választották, majd fia, Árpád, később a nemzet első fejedelme lett, mindezt a nemzet szabad akarata-

ból, függetlenségének a fentartásával határozta el és kikötötte, hogy a törzsek fejének az utódait sem szabad az ország tanácsából kizárni. Ez pedig az alkotmányfejlődés ama kezdetleges korában azt jelentette, hogy a fejedelem mellett a nemzet előkelőinek – vagyis az akkori felfogás szerint a politikai vezetésre hivatottaknak – állandó befolyásuk legyen az ország kormányzására. Más szóval: a magyar államiság már ekkor is a nemzet függetlenségének az alapján épült fel. Mikor aztán – a X. század végéig egy századon át tartó, forrongó kialakulás befejeztével – Vajk fejedelem felvette a kereszténységet és István néven, a II. Sylvester pápától nyert koronával, királlyá avattatta magát, akkor sem volt ez a középkor zsarnokának a népe fölött kivívott győzelme, hanem a nemzetét az európai, keresztény kultúrába bevezető fejedelem nagy koncepciójú elhatározása, mely a nemzet függetlenségét nem verte béklyóba.

Teltek az évszázadok s kétségtelen, hogy a villongások a királyi hatalom egyeduralomra törése és a nemzet szívós ellenállása közt nem maradhattak el, de a függetlenség eszméjének megdönthetetlen biztosítéka volt a szabad királyválasztás elvének következetes fentartása, mely a magyar alkotmány legjellegzetesebb intézményévé vált. Igaz ugyan, hogy – a vezérek által kötött vérszerződéshez híven – addig, míg Árpád nemzetiségének az ivadékai éltek, királyt csak ezek közül választhatott a nemzet, ámde maga az a tény, hogy a nemzet a maga akaratából, választás útján töltötte be mindig a királyi trónt, a függetlenségi eszme állandó érvényesülését jelentette.

Eközben kifejlődött a magyar alkotmányjog legbecsesebb és a maga nemében egyedül álló intézménye, a Szent Korona tana. A nemzet alkotmányos köztudata megérlelte azt a közjogi felfogást, hogy a koronában, melyet a nemzet helyez királya fejére, szimbolizálva van minden közhatalom, mely azonban a koronázás tényével nem száll át a maga teljességében az uralkodóra, hanem a korona jelképesen egyesíti magában a királyt és a nemzetet, amit annak az időnek latin terminológiája úgy fejezett ki, hogy a király és a nemzet együttesen: *totum corpus sacrae coronae*, a szent korona egész teste, míg a nemzetnek az akkori rendi alkotmány szerint jogokkal felruházott tagjait, tehát az ú. n. politikai nemzetet ez a cím illette meg: *membra sacrae coronae*, vagyis a szent korona tagjai. Ebben a szimbolikus közjogi felfogásban az az eszme domborodott ki, hogy a nemzet, bár a szuverenitást királya gyakorolja, mégis önmaga a közjogi hatalom letéteményese, tehát független és senkinek alávetve nincsen.

A nemzet függetlenségének újabb, intézményes biztosítása következett el akkor, midőn a XIII. század elején, az ú. n. Arany Bullában, II. Endre király által garantált nemzeti szabadság elvét pontozatokba foglalták. Az Arany Bulla, mely 1222-ben, tehát csak hét évvel később jött létre,

mint az angol alkotmányt biztosító Magna Charta, valójában a nemzeti függetlenség kódexe a netán önkényeskedésre hajló királyi hatalommal szemben. Az ősi alkotmányok fejlődésének cinikus lélekkel dolgozó egyes kritikusai, vagy inkább tagadói ugyan azt szokták mondani, hogy ez a nagy alkotmánybiztosíték voltaképpen az ország hatalmas főurainak a privilégiumait garantálta a centralisztikus államhatalom kiépítésére törekvő királlyal szemben. Ezzel szemben – bár bizonyos, hogy abban a korban a nemzet minden fiára kiterjedő politikai jogosultságot nem ismeretek, nemcsak nálunk, hanem sehol a világon s ebből folyik, hogy ez az alkotmánybiztosíték is csak az akkori politikai nemzet tagjaira, tehát a rendi alkotmány által elismert nemességre terjedt ki – mégis tény, hogy a világ összes államainak az alkotmányfejlődésében, az említett angol analógiát nem tekintve, a nemzet függetlenségének hasonlóan precíz és határozott biztosítását, mint az Arany Bullában, nem találjuk.

A XIV. század legelején az Árpádház kihalt s így a nemzet első fejedelmének az ivadékaik közül nem választhatott többé királyt, de most több, mint kétszáz éven keresztül olyan külföldi dinasztiák tagjai közt kereste fejedelmét, amelyek a maguk világhatalmi pozíciójával Magyarország európai szerepét és hatalmát öregbíthették, vagy pedig olyan nemzeti fejedelmet ültetett a királyi trónra, akiben megvolt a képesség ennek a hatalmi pozíciónak a kivívására és megtartására. Magának a nemzetnek a függetlenség eszméjéhez való ragaszkodását és ennek intézményes biztosítását azonban e századok alatt nem csupán a szabad királyválasztás ténye alapozta meg, hanem az is, hogy az ország kormányzásában, különösen pedig a törvényhozásban maga a politikai nemzet továbbra is állandóan résztvett és függetlenségét mindig megőrizte.

A XVI. század elején új korszakba lépett a magyar nemzetnek a függetlenség eszméjéért folytatott küzdelme. Mikor 1526-ban Mohácsnál a török döntő csapást mért Magyarországra s ettől kezdve másfél századon keresztül az ország jelentékeny része az ő uralma alá került, a függetlenség eszméjéért folytatott szívós harc két fronton folyt tovább. Az egyik az volt, hogy a királlyá választott I. Ferdinánd és utódai alatt – tehát a Habsburg-dinasztia trónra lépésével – a magyar nemzet ennek a dinasztiának az abszolutizmusra hajló politikájával szemben folytatott kitartó, sokszor véres harcot, a másik pedig, hogy a török hódoltságtól szabadon maradt ország keleti részén, Erdélyben, nemzeti fejedelemséget hozott létre, szabadon választott uralkodókkal. Erdélynek a történeti szerepe megszűnt a XVII. század végén, mikor a török uralomnak vége szakadt s az országnak ez a része is a Habsburg-dinasztia jogára alá került, míg a Habsburg-királyok ellen szívós és állandó küzdelmet folytatott a nemzet továbbra is minden oly esetben, amidőn azok a nemzet függetlenségét aláásni s annak alkotmányos biztosítékait mellőzni próbálták.

A függetlenségi eszme szakadatlan és a nemzet lelke mélyéből fakadó erőforrásokkal táplálkozó védelmére ezekben a századokban – sajnos – gyakran volt szükség. És e küzdelem közelebbi megvilágítása a magyar nemzet szabadságszeretetének és függetlenségre törekvésének klasszikus bizonyossága.

Már maga a királyi hatalomnak a Habsburgok által történt megszerzése is szívós ellentétet fakasztott nemcsak a dinasztia hívei és a nemzeti királyság, tehát a magyar nemzet fiaiból választandó király trónraültetésének a követelői közt, (I. Ferdinánddal egyidejűen tudvalevőleg egy ilyen uralkodó, Szapolyai János bírta sokáig az ország jelentős részét), hanem még a Habsburg-hívek magyar csoportja is másként magyarázta a királyi hatalom megszerzésének a módját, mint az autokratiko-dinasztikus felfogás. A nemzet ama része ugyanis, mely Habsburg Ferdinándot választotta magyar királlyá, ebben a szabad királyválasztás elvének a megvalósítását kívánta szolgálni annak a százados gyakorlatnak a kiegészítésével, mely szerint, ha az elhunyt uralkodónak nem voltak gyermekei, akkor a rokonságból keresték az utódot. A Mohácsnál elesett II. Lajos királynak nem lévén leszármazol, nejének, Habsburg Máriának a fivérét, V. Károly német-római császár öccsét, I. Ferdinándot ültetve tehát trónra, ennek az évszázados gyakorlatnak kívántak érvényt szerezni, természetesen politikai szempontból is előnyösnek tartva ezt a választást az új király testvéréjének a világhatalma miatt.

Az autokratiko-dinasztikus felfogás azonban – mely természetszerű ellenlábasa volt a nemzeti függetlenség elvén alapuló szabad király választási rendszernek – Ferdinánd trónigényét nem annyira a magyar nemzet szabad akaratának a megnyilvánulásából, mint inkább abból származtatta, hogy I. Miksa (III. Frigyes német-római császár fia és később maga is császár), valamint II. Ulászló magyar-cseh király 1491-ben a pozsonyi békében megegyeztek egymással, hogy Ulászló után a magyar király trónját Miksa utódjai öröklék. Nem vitás, hogy egy ilyen megállapodás a magyar közjog szempontjából semmis volt, mert ahhoz a nemzet alkotmányos tényezői nem járultak hozzá, aminthogy az országgyűlés 1492-ben tiltakozott is ellene: ámde ez a közjogi akadály adott esetben nem *eléggé* tudta volna a király kezében levő tényleges politikai hatalom érvényesülését meggátolni. Ámbár tehát a Habsburgok – számolva a magyar nemzet rendkívül fejlett közjogi érzékével s a tényleges viszonyokkal – trónfoglalásuk jogi alapjául formailag ugyan a szabad királyválasztás tényét ismerték el, befelé mégis sem közvetlenül Mohács után, sem pedig a későbbi századok folyamán nem homályosult el a meggyőződésük, hogy ők a magyar trónt tulajdonképpen örökösödési szerződés alapján nyerték el. Hiszen ismeretes az a gúnyos mondás: *Bella gerant alii, tu felix Austria, nube!* (Háborúskodjanak mások, te boldog Ausztria, házassodjál!)

Ez a szállóige azt a történelmi tényt rögzítette meg, hogy a Habsburgok viláгурalmuk nagy részét különféle házasságok útján szerzett terület-nagyobbdások révén vetették meg. Amikor tehát Magyarországot is ezen a címen vélték hegemoniájuk alá hajtani, ez megfelelt az ő gondolat-világuknak.

Ámde az ő lelkeségük és a magyar nemzet függetlenségi princípiuma szöges ellentétben állott egymással. Ők a magyarságnak ezt a kiirthatatlan szabadságvágyát igen gyakran forradalmi velleitásnak minősítették, nem éppen szoros értelemben a szabad királyválasztás elvét, hanem minden, a nemzeti függetlenséget biztosító alkotmányos intézményt és a nemzetnek ebből fakadó érzékenységét is. A magyarokat a Habsburgok - csekély kivétellel – forradalmároknak tekintették. A dinasztia – mivel politikai és közjogi felfogása a magyartól idegen volt s ugyancsak idegenek voltak a magyarnak a dinasztia világhatalmi célzatai is – többé-kevésbé az állandó háborúskodás szellemében élt a nemzettel, habár ennek a szónak nem mindig fizikai értelmében is. A dinasztia mentalitása a maga viláгурalmi pozíciójának a megerősítésére és feljesztésére irányult, míg a magyar nemzeté a maga függetlenségének állandó védelmére. Mivel pedig a tényleges hatalom a dinasztia, illetve a Ferdinánd után ugyancsak választás útján trónra került, később pedig – az örökletesség törvénybe iktatásával – ezen a jogcímen uralkodó többi Habsburg kezében volt: így a nemzet, a maga függetlenségi törekvéseinek a megvalósítása végett, időközönként a fegyveres ellenállás eszközéhez is kényszerült nyúlni. Ezek a küzdelmek tehát nem voltak a szó tulajdonképeni értelmében forradalmak, mert nem a törvényes hatalom megdöntésére s a királyi hatalom megsemmisítésére irányultak, hanem csak annak a magyar alkotmány kereteiben és szelleméhez méltón leendő vitelére, illetve ennek a kikényszerítésére. Ezek a fegyveres küzdelmek épp ezért a magyar nemzeti felfogás szerint nem forradalmak, hanem szabadságharcok voltak, vagyis a nemzet szabadságának és függetlenségének a védelmére, kényszerűségből vállalt, önvédelmi harcok, melyek sikeres befejezése után a jogfolytonosság nem szakadt meg, a trón nem dőlt meg, hanem újabb és újabb ünnepies királyi ígéretekkel nyert a nemzet biztosítékot a maga függetlenségére.

A Habsburgok uralma idején több ilyen fegyveres küzdelem folyt le. A XVII. század elején Bocskay István és Bethlen Gábor, annak a végén Thököly Imre, míg a XVIII. század elején Rákóczi Ferenc állott ezeknek az élére. Amazoknak jelentős háttérrel adott a vallásszabadság követelése is – minthogy a protestantizmus elterjedésével ennek az elfojtását is szolgálták a katolikus Habsburgok egyes kormányzati ténykedései – míg Rákóczi szabadságharcának erősen nemzeti jellege volt és pedig a kizsákmányolt, a császári hadsereg által jórészt tönkretett Magyarország

önvédelme az abszolutizmus tobzódásával szemben. Mindegyik függetlenségi harc békekötéssel zárult, melynek belső rugója a nemzet kimerülése s királytiszteletének, monarchikus felfogásának – minden keserű tapasztalat ellenére óhajtott – érvényre jutása volt. Az alkotmányos királyság eszméjét semmi sem tudta a nemzetből kiirtani és jellemző, hogy még napjainkban is, mikor az ország a maga teljes függetlenségét – bár megcsonkítása árán – megszerezte, a királyság eszméje oly mélyen él a magyar faj lelkében, hogy az ország regenerálódását csak ennek az alkotmányformának a keretében tudja elképzelni a nemzet aránytalanul nagyobb része.

Mivel tehát a szabadságharcok rugója mindig a függetlenségi eszme megvalósításának a vágya volt, bátran mondhatjuk, hogy a magyarság még a saját királyával szemben, fegyverrel is kész volt függetlenségének η megőrzésére, anélkül, hogy ennek forradalmi jellegű konzekvenciáit, a detronizációt természetszerű folyamánynak tekintette volna. Igaz ugyan, hogy a Rákóczi-féle szabadságharc alatt végsőig fokozódott keserősége 1707-ben ezt is valóra váltotta, ámde ennek a deklarálására is inkább az a meggyőződése vezette, hogy a Habsburgok alatt függetlenségét megvédeni nem tudja (akkor ugyanis már négy év óta folyt ez a szabadságharc anélkül, hogy a dinasztia engedékenységet mutatott volna). Magát a királyság államformáját azonban akkor sem törölték el.

A fegyveres ellenállás korszakának egyébként – a Thököly-Rákóczi-féle harcoktól eltekintve – leginkább az vetett véget, hogy a XVII. század végén, illetve a XVIII. század elején az addig választás útján betöltött trón örökletessé vált. 1687-ben a Habsburg-ház fitagjaira, 1723-ban pedig annak nőágára is elfogadta a nemzet az örökletesség jogát. Amazt épp úgy, mint emezt, külpolitikai események és az országnak ezzel kapcsolatos helyzete okolta meg. A török uralom, másfélszázados fennállás után, 1686-ban szűnt meg azáltal, hogy az ország fővárosát, Budát, visszafoglalták. Ebben a hadjáratban – minthogy a dinasztíának Magyarországon kívül sok egyéb uralmi területe is volt Európában – természetesen résztvettek a dinasztia más népeiből toborzott csapatok is. Mikor aztán a török járom alól való felszabadulás politikai következményeit kellett levonni, mi sem természetesebb, mint az, hogy a dinasztia a választott királyság helyett a trónnak Örökletességét kívánta s a nemzet ezt honorálta is.

Az 1723-iki végleges lemondás a szabad királyválasztás jogáról – precízen megállapítva, csak a dinasztia két ágának a javára, melyek kihalásával a nemzet szabad királyválasztó joga elvileg felújult volna – vagyis az ú. n. *pragmatica sanctio*, közjogi, politikai, etnikai és szociális alapját szintén az anyagilag és erkölcsileg kimerült nemzet ama felfogá-

sában és akaratelhatározásában találhatjuk meg, mely a maga további boldogulását csak a maga sorsának egy világhatalommal rendelkező dinasztiahoz csatolásában vélte feltalálhatni. Az 1686-ban, Budavár felmentésével az országból kiűzött török uralom utolsó maradványaival ugyanis 1718-ban számoltak le, a passzarovici békében. A nemzet tehát ekkor ismét azt tapasztalta, hogy az ország területének végleges felszabaddítása uralkodója egyéb uralmi területei haderejének a bevonásával is történt. Az előző néhány évtized alatt több ízben fellángolt ellenállás, a fegyveres önvédelem a nemzetet a pusztulás szélére sodorta, amit az ország elszegényedése szomorúan bizonyított. Egyrészt tehát ott állott az abszolút függetlenségre való törekvés örökös vágya, másrészt pedig egy világhatalmat élvező és gyakorló dinasztia védő karja, amely, ha alkotmányos szempontból nem is mindig honorálta az ország önállósági törekvéseit, de annak a nyugodt fejlődését biztosítani tudta. Csoda-e, hogy a nemzet ez utóbbit választotta? De jellemző a függetlenségi eszme őseréjére, hogy a nemzet azt még az örökletes királyság korában is intézményesen tudta biztosítani azáltal, hogy az örökletesség jogán trónra lépő királyok is magukat megkoronáztatni és ez alkalommal a nemzet alkotmányára esküt tenni voltak kötelesek.

A XVIII. század – Mária Teréziának külső háborúk által jórészt igénybe vett uralma után, melynek a kezdetén a magyar nemzet tradicionális királyhűsége eklatánsán bizonyosodott be a minden oldalról ellenségektől körülvelt fiatal királynőért elhangzott *Vitam et sanguinem!*-ben, a pozsonyi országgyűlés lelkes fellángolásában – a nemzet még egyszer tanúságot tett a függetlenségi eszméért való szakadatlan lelkesedéséről. II. Józsefnek, az ú. n. kalapos királynak – aki nem koronáztatta meg magát – tíz éves uralma ugyanis a nemzeti ellenállást ismét felszította, úgyhogy mikor utána II. Lipót került trónra, a nemzet ismét módot talált arra, hogy függetlenségének a kauteláira vonatkozólag a királytól új, idevágó törvények alakjában kényszerítse ki a szükséges elhatározásokat. A függetlenségi eszme tehát ismét – de most már békés tárgyalások során – diadalmaskodott.

A napóleoni háborúk a dinasztia alatt élő minden nemzetet kimerítették, úgyhogy megérthető a bécsi kongresszus, vagyis 1814-1815 után az a néhány évtizedig tartó tespedés, melybe a magyar nemzet is elmerült. Valamint azonban a II. Lipót alatt, 1790-ben kivívott alkotmánybiztosítékok külpolitikai háttérét nagy mértékben a francia forradalom előzetes eseményei alkották, épp úgy az 1848-iki párisi februári forradalom is újabb tanúságot tett arról, hogy a szabadság eszméjének Franciaországból jött hullámai a függetlenségre szomjúhozó magyar lelkekben termékeny talajra találtak.

1848-ig a magyar királyság rendi monarchia volt, melyben a politikai jogokat a fő- és köznemesség, valamint a főpapság, nemkülönbön – lassú fejlődés eredményeként – a városi polgári elem bizonyos képviselői, az ú. n. honoráciorok gyakorolták. Így volt ez régebben minden alkotmányos államban. 1848 nagy politikai fordulata azonban Magyarországon is megteremtette a maga gyümölcseit és a népképviselő kivívása itt is sikerült. Ez a küzdelem nemcsak a királyi hatalomnak régies értelemben felfogott jogköre ellen folyt, hanem a főnemesség, sőt még a nemesség egy része ellen is, mely előjogait féltette a demokratikus reformtól. Mindez azonban nem akadályozta meg a népképviselői alkotmány létrejöttét s a király 1848 áprilisában szentesítette is azt a törvényt, mely a parlament alsóházát, az addigi rendi alap elhagyásával, népképviselőkből, választás útján alakult kamarává alakította át.

A reform azonban itt sem volt minden oldalon őszinte. Mikor ugyanis az érvénybe lépett, akkor a király az ő közvetlen környezetének a nyomása alatt – maga az akkor uralkodó V. Ferdinánd akarategyen ember volt – szerette volna annak a hatásait paralizálni. A király nem a magyar fővárosban, hanem Bécsben lakott, a magyar politikai köröknek tehát alig volt reája befolyásuk. Hozzájárult ehhez, hogy az 1848 februári párisi események a monarchia egész területén, tehát nemcsak Magyarországon, hanem az osztrák tartományokban, aztán Csehországban és Felső-Olaszországban is éreztették a hatásukat. A forradalmi mozgalmak első hírére az uralkodó általában koncessziókat helyezett kilátásba, sőt azokat részben meg is valósította. Mikor aztán az első izgalom elült, szeretnék volna ezt visszavonni. Magyarországon azonban ez nem sikerült. Az ellentétek mind élesebbekké váltak s végre is a nemzet nyílt, fegyveres ellenállásában törtek ki akkor, midőn V. Ferdinánd trónjáról lemondott s helyébe Ferenc József lépett anélkül, hogy magát Magyarország királyává megkoronáztatta és a nemzetet – mint azt az alkotmány megkívánta – jogai tiszteletbentartásáról esküvel biztosította volna. A magyar nemzet tehát a függetlenség eszméjéért ismét véráldozatokra szánta el magát.

A dinasztia akkor nem bírt egymagában a magyarsággal megküzdeni, de a segítségül hívott orosz cári hadsereg segítségével leverte a magyar szabadságharcot. A megtorlás véres volt; generálisokat akasztófán végeztek ki, mint közönséges gonosztevőket és a nemzet legjobbjai hosszú raboskodás áldozatai lettek, vagy külföldre voltak kénytelenek menekülni. A nemzet azonban türt és szenvedett, rendületlenül bízva a függetlenség eszméjének a diadalában.

Közel két évtized múlva aztán függetlensége – legalább részben – valóra is vált. 1867-ben ugyanis létrejött az ú. n. osztrák-magyar kiegye-

zés, mely, ámbár a nemzeti függetlenség minden attribútumát nem biztosította a nemzetnek, de a nyugodt fejlődés, megerősödés feltételeit megadta neki. És a nemzet az alatt a félszázad alatt, mely ennek a köz jogpolitikai reformnak a megszületése óta a világháború befejezéséig letelt, a függetlenségi eszme folytonos kiépítésének a munkáját végezte. Nem ment ez megrázkódtatás nélkül, sőt éppen a nemzeti függetlenség egyik nélkülözhetetlen kelléke, a nemzeti hadsereg kérdése miatt – az 1867-iki alkotmányreform ugyanis csak osztrák-magyar közös hadsereget engedélyezett, német vezényszóval és császári lobogóval – a XX. század elején majdnem alkotmányválság tört ki és a nemzetet megint az a veszedelem fenyegette, hogy ha önérzetét megtagadni nem akarja, esetleg a végső konzekvenciákat is le kell vonnia a függetlenség eszméjének a védelmében. Ez az utolsó veszély azonban elhárult s a nemzet tovább folytatta a küzdelmét, békés fegyverekkel.

Aztán jött a nagy megpróbáltatás, a világháború, melyet a magyar nemzet nem akart, de nem is akarhatott, mert neki abból semmi előnye *nem* származhatott. Magyarországnak nem voltak idegen államterületekkel szemben hódító vágyai, az pedig, hogy a magáét védte, természetes joga és kötelessége volt. Külügyeit nem maga intézte, nemzetközi orientációjára neki kevés befolyása volt, tehát a monarchiának arra a működésére, mely a külpolitikai célok megvalósítására esetleg fegyveres eszközökkel is irányult, neki alig volt befolyása. Koronás királya 1914-ben fegyverbe hívta, tehát elment a harcterekre és a nemzet virága otthagya az életét is a kötelességteljesítés mezején. Ebben a háborúban a magyar nemzet nem a maga függetlenségének az eszméjéért harcolt. Ez a háború reá nézve önvédelmi harc volt, a saját hazájának, otthonának a védelme.

Elvégeztetett. A fegyvert lerakták s az összes legyőzöttek közt a magyar nemzet lakolt meg leginkább a legyőzetéséért. Országának kétharmadát veszítette el, mintha ő lett volna a háború okozója. A régi 20 millió lakosú Nagymagyarországból egy alig 8 milliós Kismagyarország lett, földrajzilag, forgalmilag és néprajzilag, valamint az önvédelem szempontjából lehetetlen határokkal.

És mindennek a sorscsapásnak ellenére a magyar nemzetben tovább él az ő faji tulajdonságainak legkarakterisztikusabb vonása: az égő, az olthatatlan vágy a szabadságra. Él benne a függetlenségi eszme örök szeretete.

A magyar nemzet egy évezred vérzivatarain keresztül tett hitet arról, hogy ezért az ideálért mindent feláldoz. Jövőjének útjai beláthatatlanok, de ahhoz nem férhet kétség, hogy ehhez az ideáljához, a függetlenség eszméjéhez hű marad mindenkor, minden elnyomás és fenyegetés közepette is, mindhalálig.

GRATZ GUSZTÁV: MAGYARORSZÁG ÉS A BOLSEVIZMUS

ióta Magyarország a latin szertartású katolikus hitnek felvételével Szent István idejében a nyugati civilizáció körébe lépett, földrajzi fekvésénél fogva az a hivatás hárul reá, hogy ennek a nyugati civilizációnak legkülső, legmesszebb keletre kitolt védőbástyája legyen. Magyarországtól keletre már kivétel nélkül olyan népek laknak, amelyek annak idején nem Róma, hanem Byzanc befolyása alatt álltak. Nem is a latin, de a görög szertartású egyházhoz csatlakoztak. Ez a körülmény pedig erős befolyást gyakorolt mindig nemcsak politikai elhelyezkedésükre, de kulturális fejlődésükre is. A nyugati és a keleti kultúra között nemcsak quantitativ, de qualitativ különbségek vannak. Az embereknek gondolkodása, szelleme, ideológiája, mentalitása egészen más a Keleten és egészen más a Nyugaton. Ez a különbség gyakran nyilatkozik meg olyanok között is, akik nagyfokú műveltségre tettek szert, de természetesen még jobban mutatkozik a tömegekben. Szent István korában a magyar nemzet földrajzi elhelyezkedésénél fogva szabadon választhatott a nyugati vagy keleti civilizációhoz való csatlakozás között. Tényleg az elsőt választotta és ehhez az irányhoz mindvégig hú maradt, ámbár voltak a középkorban időszakok, amikor Byzanc még erős vonzóerőt gyakorolt Középeurópára.

Ugyanakkor azonban a magyarságnak még egy másik történeti hivatása is volt. Azzal, hogy ékként verődött be az északi és a déli szláv-ság közé, megakadályozta egész Kelet Európának és Középeurópa egy

részének a szláv tengerbe való beolvadását. Ebben a szerepében mindig Románia volt legtermészetesebb szövetségese. Ha magyarok és románok nincsenek, Oroszország régóta hatalmába kerítette volna a Balkánt és Középeurópát. Hogy ez mit jelentett volna, azt legjobban bizonyítja a mai kor, amikor Oroszországban egy nyugati civilizációra nézve idegen politikai rendszer, a bolsevizmus vetette meg lábát. Ha ez az Oroszországban bekövetkezett fejlődés egy orosz vezetés alatt egységgé forrt szlávsvágon belül következett volna be, akkor a bolsevista veszély ma nem Kovno és Kisenev, de Bécs és Berlin kapuit döngetné.

A bolsevista rendszer egy a nyugati civilizációtól teljesen idegen területen tudott csak nagygyá nőni. Az összes abszolutista rendszerek közül egyik sem ártott a modern fejlődésnek annyit, mint az a tény, hogy egy forradalom, amely a nép felszabadításának jelszava alatt indult meg, a maga részéről is átvette, sőt túlhajtotta azokat a hatalmi eszközöket, amelyeket azelőtt csak az abszolutizmus használt fel a népek elnyomására. Alig lehet elképzelni, hogy a nyugati civilizáció körében ehhez hasonló fejlődés keletkezhetett volna. Ez csak a minden zsarnokság előtt babonás félelemmel meghajló Keleten történhetett meg. Az Oroszországban bekövetkezett eseményeket ezért alig tudja megérteni az, aki azokat az európai viszonyok szemszögéből nézi és európai mértékkel akarja megmérni. Helyes felfogásra e tekintetben csak az juthat el, aki nem felejt el, hogy Oroszország, bár a földrajzi kézikönyvek Európához sorozzák, egész politikai és társadalmi fejlődését illetően inkább Ázsiához tartozik. Amint sok tekintetben érthetetlen előttünk a kínai vagy a japán nemzetnek mentalitása, úgy – bár kisebb fokban – az orosz mentalitás is idegen előttünk.

Magyarországnak régi kettős történeti hivatása, amelyet a keleti civilizáció terjedésével szemben és a pánszláv veszedelem ellen betöltött, egyesül a mai korban abban a konkrét feladatban, amelyet ez az ország a bolsevizmussal szemben van hivatva betölteni. Itt is a nyugati civilizációnak megvédéséről van szó. És itt is szó van a szlávsvág legtömörebb része által követett politikai irány terjedésének megakadályozásáról. Ebben a bolsevizmus elleni harcban Magyarország nem áll egyedül. A lengyeleket, a románokat saját életérdekeik kényszerítik arra, hogy ugyanezt a feladatot töltsék be. De ha egy pillanatot vetünk a térképre és fogalmat alkotunk magunknak Oroszország nagy kiterjedéséről, segéd-eszközeinek méreteiről, akkor nem fogja senki sem tagadhatni, hogy ebben a küzdelemben Magyarországnak is szerepe lesz.

Szerepe lehet annál inkább, mert Magyarország ama kevés európai ország közé tartozik, amelyek teljesen immunisoknak mondhatók a bolsevista ragállyal szemben. Közvetlenül a háború után a bolsevista infekció kiterjedt Magyarországra is. Ez Magyarország földrajzi fekvésének átka.

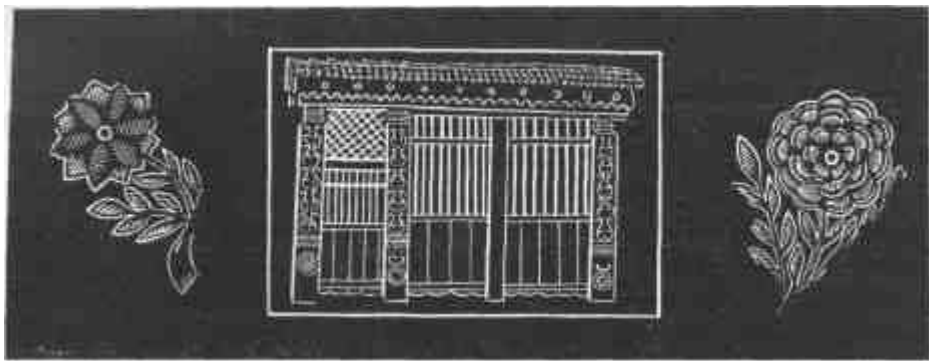
Aki egy pestises területhez közelebb lakik, az könnyebben kapja meg a ragályt. Ez így van a szellemi járványokkal is. De a magyar nemzet egészséges teste viszonylag hamar kiheverte a bajt. A kommunista rémuralom Magyarországon 1919 március 21-étől augusztus 1-éig tartott, összesen 133 napig, de a magyar társadalom összes rétegeire mégis úgy hatott, mint valami védőoltás. Még a munkásság sem kívánja ennek a kornak a visszatérését, amelyben nem nyert semmit, de igen sokat veszített. Nem lehet véletlen, hogy éppen abban a két középeurópai országban, ahol a kommunizmus átmenetileg gyökeret tudott verni, Magyarországon és Bajorországban fordultak el a tömegek leginkább a szélső törekvésektől. Az összes német területek között a kommunizmus és a szélső szocializmus sehol sem gyengébbb, mint Bajorországban. És egész Közép-Európában sehol sem gyengébbb, mint Magyarországon. Lehet tehát számítani arra, hogy még akkor is, ha feltámadna az a ma egyelőre elhárultalak tekinthető veszély, hogy a bolsevista propaganda egész országokat megnyer a maga eszméi részére, Magyarország, mint szilárd pont fog megmaradni, esetleg egy kommunista áradatban is, a nyugati civilizáció védelmére. Magyarországnak ezt az immunitását a kommunizmussal szemben nem lehet eléggé megbecsülni. Mert nem tudhatjuk, hogy ha a világ forradalmasítására irányuló mozgalom megint feléled, nem-e fog alattomos utakon, titkos csatornákon át utat találni az olyan országok szívébe, amelyek ugyan szemben állanak a mai Oroszországgal, de bensőleg nem immúnisak annak eszmevilágával szemben.

Ezek a csatornák ma is megvannak. Németországban 45 kommunista képviselő ül a parlamentben, a csehszlovák szenátusban 21 és a csehszlovák képviselőházban 41, Ausztriában pedig, ha nincs is erős kommunista párt, a szociáldemokrácia jóval szélsőségesebb álláspontot foglal el és sokkal nagyobb terrorizmussal lép fel a számbelileg csak igen gyenge túlsúllyal bíró polgárság ellen, mint bármely más országban. Lehet mondani, hogy a kommunisták mindezekben az országokban még mindig igen kis frakciók. A német parlamentben nem sokkal több, mint az összes kerületek kilenc százaléka, Csehszlovákiában 14 százaléka választott kommunista képviselőt. De nem szabad elfelejteni, hogy ezekben az országokban a kommunista párt azoknak az elemeknek zömére támaszkodik, amelyekből annak idején a szociáldemokraták kerültek ki. Amilyen arányban ezek mérséklődtek, abban az arányban veszítették el azokat a tömegeket, amelyek homályos ösztönei a szocialista pártot annak idején megteremtették és nagyra növelték. Nem sokkal több, mint egy emberöltő előtt a szocialista pártok sem voltak nagyobbak, mint ma a kommunista frakciók. Lassanként mégis annyira előretörték, hogy a kormányzásban is résztvehettek és arra is ráüthették bélyegüket. A vezérek bölcsessége megakadályozta, hogy ez valóságos forradalmat jelentsen. De ki tudja,

hogy a jövőben adandó alkalommal ily bölcs vezérek rendelkezésre fognak-e állani?

Az orosz politika ma sem más, mint volt a cárok idejében. Az expanzióra való törekvés jellemezte akkor is, mostan is. Vannak régi orosz imperialisták, akik azért csatlakoztak a bolsevista párthoz, mert ennek jelszavait alkalmasnak tartották arra, hogy Oroszország velük meghódítsa Európát. A régi Oroszország koronként változtatta terjeszkedési törekvései irányát. Felváltva vetett szemet egyszer Kelet, másszor nyugat vagy délnyugat felé. Ha az utolsó tíz évnek fejlődését nézzük, egészen hasonló jelenségeket látunk a mai Oroszországnak, a Szovjetköztársaságnak külpolitikájában is. Az első időben határozottan nyugat felé tendált. Háborút is folytatott Lengyelország ellen. Nem érte el célját. Aztán egy ideig Besszarábiára vetette szemét. Arra látszott gondolni, hogy Románia letörésével, Bolgárország forradalmosításával új utakon elérheti az orosz politika régi célját: Konstantinápolynak, a régi Byzancnak birtokbavételét. Amikor erre sem látszott alkalmasnak az idő, hirtelenül frontot változtatott. A távol Kelet felé irányozta figyelmét. A kínai forradalom korábbi stádiumában a bolsevista tanácsadóknak jelentékeny szerep jutott. Ez ma véget ért. Indiában ma is mozognak bolsevista agitátorok az angolok ellen. De eddig komoly sikert nem tudtak elérni. Nem volna meglepő, ha az orosz politika, mihelyt a Keleten végleges kudarc éri, megint nyugat felé fordítaná figyelmét. Hiába volna tehát abban az illúzióban ringatnunk magunkat, hogy mert a bolsevista propaganda egy idő óta kevésbé tolakodó módszereket alkalmaz, az a veszély, amely ebben a propagandában rejlik, végleg elhárult volna.

Oroszország a múltban kétszer hódította meg Magyarországot. Egyszer akkor, amikor orosz csapatok levertek 1849-ben a magyar szabadságharcot és Paskievics orosz generális azt táviratozta Miklós cárnak, hogy: „Magyarország Felsőged lábai előtt fekszik”. Másodszor akkor, amikor a bolsevizmus magyar főügynöke, Kun Béla azt táviratozta Leninnek, hogy sikerült Magyarországon szovjetköztársaságot létesíteni, amely az orosz bolsevizmushoz csatlakozik. Mindkét esemény feledhetetlen szomorú nyomokat hagyott hátra a magyar nép lelkületében. Mindkét esemény a magyar történelem legszomorúbb lapjain van feljegyezve. Nincsen gyermek Magyarországon, akinek nem szorulna ököltre a keze, ha tanítója erről a két megalázásról beszél. Az európai civilizáció érdekében kívánnunk kell, hogy az orosz kommunizmus át ne lépje többé a Nyugat határait. De ha mégis erre törekednék – és ennek legalább is lehetőségével számolnunk kell – akkor Magyarország egyike lehet a legfontosabb és legmegbízhatóbb hídfőknek abban a harcban, amely a támadás visszaverésére szükséges lesz, akár szellemi, akár valóságos fegyverekkel fog ez a harc lefolytatni.

HENRY DE JOUVENEL: MAGYARORSZÁG, SZOMSZÉDAI ÉS FRANCIAORSZÁG

Ávol legyen tőlem a gondolat, mint hogyha a magyaroknak hízelegni akarnék, de meg kell mondanom egészen őszintén: mi franciák nagyon rokonszenveseknek találjuk a magyarokat és személyes vonatkozásokban el vagyunk tőlük ragadtatva. Azért hangsúlyozom a magyarok iránt érzett rokonszenvünket, mert éppen ezzel akarom megindokolni azt, amit alább mondandó leszek Magyarország és Franciaország kapcsolatáról, valamint arról a kapcsolatról is, amelynek Magyarország és a volt osztrák-magyar monarchia utódállamai között kellene létesülnie.

Egészen kétségtelen, hogy Franciaországban van rokonszenv Magyarország iránt, és pedig, úgy hiszem, a társadalom minden rétegében kivétel nélkül. Így mindezideig soha meg nem feledkeztünk a rokonszenvesnek a frankfurti béke ellen való tiltakozással kapcsolatos ama nagyszerű megnyilatkozásáról, amely a magyar parlamentben a frankfurti béke aláírása idejében történt.

Azonban, ezen rokonszenv mellett is bizonyos nehézségekbe ütközünk, mihelyt nagyon közről akarjuk tanulmányozni azt, amit „magyar problémának” neveznek, legalább is amit a nekünk annyira rokonszenves magyar nép eképpen jelöl meg. A valóságban mi Franciaországban rosszul vagyunk informálva Magyarország felől és – azt hiszem, kötelességem ezt megmondani, – nem ismerjük a dolgok jelen állását Magyarországon, noha tökéletesen tudjuk, hogy mi az, ami bennünket tőle elválaszt.

Amidőn általában a dolgoknak jelen állásáról beszélek, a kérdést talán egy kissé különös módon veszem szemügyre (a politikában oly gyakran hiányzik az őszinteség!). Szeretném a helyzetet megismerni hátsó gondolatoktól, rejtett célzatoktól mentesen, szeretném a helyzet megismertetését a magyar „gentilhomme” szájából hallani, akinek alakja nekünk Franciaországban annyira rokonszenves.

Ami pedig azt illeti, ami elválaszt bennünket Magyarországtól, nagyon jól tudjuk, hogy vannak bizonyos szempontok, amelyek tekintetében nem értünk egyet. Mondja meg Magyarország őszintén, miképpen akarja ezeket a vitás pontokat elrendezni, és hogy vajjon megszorítás nélkül elfogadja-e a döntőbíráskodást; hajlandó-e békés eszközökkel és kölcsönös és viszonyos megértéssel vizsgálat tárgyává tenni, hogyan lehet mind ezen nehézségeket megoldani? Ebben van a probléma magva, és én azt tartom kívánatosnak, hogy Magyarország világosan kifejtse előttünk erre a kérdésre vonatkozó felfogását.

Attól a rokonszenvtől vezetettve, amelyről az imént tettem említést, mi franciák tudni óhajtanok ezt, mert Franciaország, amennyire híven ragaszkodik hagyományaihoz és barátaihoz, annyira kész arra is, hogy új barátokat szerezzen és őket támogassa, s kész felújítani régi kapcsolatokat is.

Tehát, már létező rokonszenvünk viszonzásaképpen, magyar oldalról teljes őszinteséget várunk, rejtett és hátsó gondolatok nélkül. Ime, ez a kiindulási alap arra, hogy közelebb jussunk egymáshoz.

Ezt leszögezve, meg kell értenie Magyarországnak azt is, hogy Franciaország együttműködése és támogatása a háború alatt szövődött bizonyos barátságoktól van feltételezve, amelyekhez annál inkább ragaszkodunk, mert Magyarországhoz való közeledésünk lehetősége részben ezeken a barátságokon nyugszik. Franciaország nem tagadhatja meg adott szavát; nem lenne képes elhagyni barátait.

Egyben, ebben az eszmemenetben előtérbe kerül egy másik szempont is. Azok a barátságok, amelyeket az osztrák-magyar monarchia egyes utódállamaival kötöttünk, a konszolidáció gondolatát és elvét is jelentik a mi szemünkben. Nem akarok e helyen a különböző békeszerződésekről beszélni, azonban azt hiszem, közös egyetértéssel megállapíthatjuk azt, hogy Közép-Európában ezidőszert adva van bizonyos tényleges helyzet. Már pedig most bárminemű közeledés csakis ennek az alapján valósítható meg. Nem lehetséges ebben a percben más eszközöket találni a cél elérésére.

Mert mi a világ jelenlegi helyzete? Történelmi fordulóponthoz érkeztünk: a háborús korszak Európára nézve le van zárva, a másik korszak pedig, t. i. az általános boldogulásnak, a népek közeledésének, a

nemzetközi barátságnak és egyetértésnek korszaka, még nem vette kezdetét. Mindenesetre, dicséretes kísérletek már történtek e részben. De a tény az, hogy jelenleg átmeneti időszakot élünk. Mit tegyünk? Háborúzzunk? Ez nemcsak esztelenség volna, hanem anyagi tekintetben lehetetlen is. És ha a háború lehetetlen, nem marad más, mint a döntőbíráskodás, a békés eszközök útján való megértés. Lényeges tudni, hogy vajjon minden nemzet osztozik-e ebben a felfogásban?

De, aki leköti magát a döntőbíráskodás mellé, az ezzel egyúttal elfogadta a tényleges helyzetet, amint az most meg van szilárdulva; és éppen ez a konszolidáltság teszi lehetővé azt a közeledést, amelyről beszélek és amely után szívemből áhítózom.

Hogyha megéri az a lelkiállapot, amely belátja ennek a stabilizálásnak a szükségességét, akkor a közeledés más további fokozatai is szövődhetnek, és Franciaország és Magyarország között barátságos és bizalmas összefogás fejlődhet ki, – és pedig nemcsak a két nép közötti viszonylatok tekintetében, hanem a nagy nemzetközi problémák terén is, amilyenek a lefegyverzés, a kisebbségek védelme stb.

De feltehetné nekem valaki a következő kérdést: ha elfogadjuk az említett előzetes feltételeket, gyakorlatilag hogyan lehet eljutni a bizalom, a barátság kérdéses atmoszférájának megvalósításához; hogyan lehet megteremteni azt a kölcsönös megértést, amely nélkül meg nem valósítható semminemű oly közeledés, amely érdemes erre az elnevezésre?

Íme, válaszom erre a kérdésre: jobban meg kell ismernünk egymást. Óh! itt nem gondolok a diplomáciára, amelynek ebben a tekintetben nem lehet előmozdító szerepe. Inkább gondolok a kiváló magyar írókra, értékes magyar zurnalisztákra, akiket Párizsban ismerek: röviden az intellektuellek közreműködésére. De egyúttal gondolok a két ország kereskedőire, üzletberekre, szóval mindazokra, akik személyes érintkezés révén a közeledés legjobb előmozdítói lehetnének.

Ugyanez vonatkozik a Magyarországgal szomszédos államokra is.

Természetesen, ez hosszú lélekzetű munka, kemény feladat. De hozzá kell fogni, mert csak így szabadulhatunk ki békés eszközökkel abból a zsákutcából, amelybe a háborús és a háborút követő események Európa államait beleszorították.

Idővel a kapcsolatok szaporodni fognak, a személyes érintkezésből kifolyólag barátságok jönnek létre, a kölcsönös bizalom fokozatosan helyre fog állni. A bizalom viszont őszinteséget fog szülni, ami a legjobb alap arra, hogy gyökeret verjen a döntőbíráskodás bölcs és egészséges princípiuma, amelynek szükségét az imént igyekeztem kimutatni.

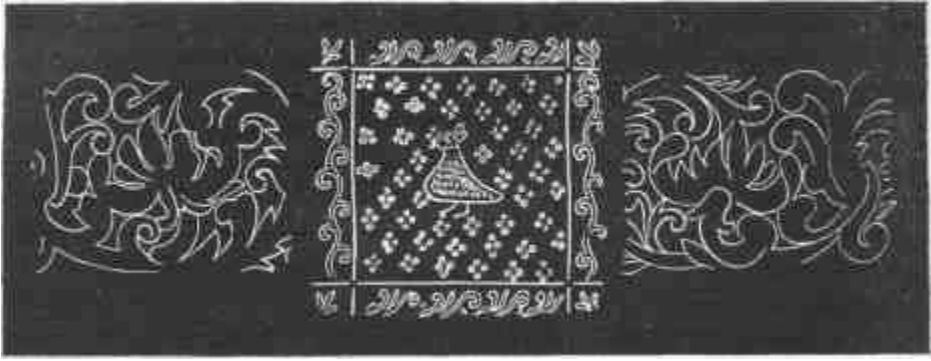
Ilyen előfeltételek mellett hozzá kell kezdeni nemcsak a béke megszervezéséhez, vagy újjászervezéséhez, – mindig a döntő bíráskodással kapcsolatosan, – hanem Európa újjászervezéséhez is. És én szilárdan

hiszem, hogy ilyen stádiumban, kölcsönös megértéssel és elismerve az érdekek közösségét, könnyebb lesz az érdekelt államoknak munkába venni Európa újjászervezését. Nincs kételyem a tekintetben, hogy ezek az államok ne vállalkoznának erre szívesen, mert hiszen közös érdekekről lesz szó, egy új, rekonstruált, szilárd, egységesített Európának érdekéről.

Íme, néhány szóban kifejezve az a hosszú lélekzetű program, amelynek fokozatos megvalósítása azon végső cél felé vezet, amely országaink egymáshoz való közeledésében áll.

Meggyőződésem, hogy a béke érdekében dolgoztunk, ha mindezt valóra váltjuk. Azon békének érdekében, amelyre bizonyára Magyarország is jóakarattal és csakis békés eszközökkel törekszik.

CHARLES DUPUIS: MAGYARORSZÁG ÉS A NEMZETKÖZI BÍRÁSKODÁS

Magyarországnak az 1849-iki események után Ausztria ellen folytatott küzdelmében a történelmi jogához és alkotmányához való ragaszkodás szolgáltatta a szilárd alapot. Nagyrészen ennek eredménye, hogy küzdelme 1867-ben diadalmasan végződött. Az 1914-1918-iki háború után pedig a nemzetközi jogban kereste Magyarország a biztosítékot arra, hogy a tőle elszakított területeken lakó polgárait javaiknak elkobzásától megoltalmazhassa. A döntőbíráskodásba, a nemzetközi igazságszolgáltatásba helyezte bizalmát. A trianoni szerződés ugyanis a vegyes döntőbíróóságok védelmét biztosította Magyarországnak. Mint-hogy pedig erre a védelemre való jogát kétségbe vonták, Magyarország becsülettel küzdött és küzd most is a nemzetközi döntőbíráskodásért, valamint a nemzetközi igazságszolgáltatás függetlenségeért. Állhatatosan, türelemmel és kitartással folytatja a küzdelmet a nemzetek szövetségének tanácsa előtt, amely gátolni törekszik egyik vegyes döntőbíróóság működését és kétes megegyezésre irányuló túlságos buzgalmában nem kevesebbre vállalkozott, minthogy maga is segédkezzék annak a fennakadásnak a meghosszabbításában, melyet a döntőbíráskodás menete szenvedett. Magyarország ezideig még nem lett pernyertessé, de az igazság követeli, hogy azzá legyen, az igazság, amely – egy híres mondás szerint – mindannyiunknak közös érdeke.

A békeszerződések tanúságot tesznek megalkotóiknak a nemzetközi döntőbíráskodás iránt táplált előszeretetről. Ugyanis- a nemzetek szövetségének egyességokmánya egy nemzetközi állandó bíróság létesítését mondja ki, amely 1921-ben tényleg meg is alakult. A különböző békeszerződések pedig vegyes döntőbíráóságokra bizzák az ellenséges országok polgárainak javaira vagy jogaira vonatkozó számos oly vitás eset elintézését, amely vitás esetek a hadviselő felek által foganatosított rendszabályok folytán állanak elő, vagy magukban a békeszerződésekben vannak az elintézésnek erre az útjára terelve.

Az állandó nemzetközi bíróság hatáskörét nagyon tágan, de csak fakultatív módon állapították meg, t. i. ezt a bíróságot elvileg csak a vitában álló államok különleges megegyezése alapján lehet igénybe venni. Ellenben a vegyes döntőbíráóságok hatásköre a vitás eseteknek a békeszerződések által meghatározott bizonyos kategóriára korlátoztatott, azonban ezen vitás esetekben igénybevételeük kötelező, ami azt teszi, hogy ezeket a bíróságokat a vitában álló felek egyike a másik akarata ellen is igénybe veheti.

A vegyes döntőbíráóságoknak lehetőleg az érdekelt államok akarata szerint kell összeállítva lenniök. Mindegyik érdekelt állam egy-egy tagot küld a bíróságba, az elnököt pedig a két érdekelt kormány megegyezése alapján kell választani. De hogyha a békeszerződések alkotói súlyt helyeztek is arra, hogy a kormányok megegyezése alapján történjék a bíróságok összeállítása, mindenekelőtt mégis azt akarták biztosítani, hogy a vegyes döntőbíráóságok tényleg megalakulhassanak és működhessenek. Ezért arra az esetre, ha a kormányok megegyezése nem sikerülne, úgy intézkedtek, hogy a bíróság elnökét és a két másik személyt, akik az elnököt szükség esetén helyettesíthetik, a nemzetek szövetségének tanácsa válassza ki a háború folyamán semlegesen maradt hatalmak polgárai sorából. Megállapították egyébiránt az is, hogy, ha üresedés esetében valamelyik kormány a bíróság hiányzó tagjának kijelöléséről egy hónapon belül nem gondoskodik, a bíróságnak ezt a hiányzó tagját a nemzetek szövetségének tanácsa által kijelölt két személy közül a másik kormány válassza.

Szabályozták végül azt is, hogy a bíróság valamely tagjának elhunytá vagy lemondása esetében, vagy ha a bíróság valamely tagja akármilyen okból nem tudja tisztét ellátni, a hiányzó bíró pótlása az eredeti kinevezésnél követett eljárás szerint történjék.

Ezeknek a rendelkezéseknek megfelelőleg, amidőn a német kormány 1923-ban a Ruhr-vidék megszállása idejében visszavonta a francia-német és belga-német döntőbíráóságokból a maga bíráit, a nemzetek szövetségének tanácsa nem habozott helyettes bírákat kijelölni, és pedig nem csupán

a német bírák visszavonulása által dezorganizált döntőbíróságokba, hanem más vegyes döntőbíróságokba is, amelyekben Franciaország és Belgium érdekelve voltak.

A trianoni szerződési tárgyalások idejében Magyarország, hivatkozással az előbb megkötött békeszerződésekre, a vegyes döntőbíróságok hatáskörének kiterjesztését kérte és ezt meg is kapta.

A trianoni szerződés ugyanúgy, amint azt a st.-germaini szerződés az osztrák állampolgárokra vonatkozólag tette, magyar állampolgároknak a volt osztrák-magyar monarchiához tartozott területeken fekvő javait mentesítette a kényszerfelszámolás alól. A békeszerződések a kényszerfelszámolásnak két fajtát különböztetik meg, nevezetesen: a jóvátételre és az eltávolításra irányuló kényszerfelszámolást. Az első fajta kényszerfelszámolás értelmében a háborús jóvátételre igénnyel bíró állam eladhatja a jóvátétellel tartozó állam polgárainak javait a végből, hogy az eladás eredményéből kielégítse követelését, kötelessége maradván a jóvátétellel tartozó államnak, hogy kártalanítsa polgárait, akiket az ő tartozása miatt fosztottak meg javaiktól. A második fajta kényszerfelszámolás értelmében a jóvátételre igénnyel nem bíró állam megfoszthatja javaiktól a hadviselő ellenséges államok polgárait és őket távozásra szoríthatja, de saját maga tartozik őket kártalanítani. Az eltávolításra irányuló kényszerfelszámolás nemzeti érdekből foganatosított kisajátítás jellegével bír, amely csak bizonyos meghatározott állam polgáraival szemben nyerhet alkalmazást.

A magyar állampolgárokat a trianoni szerződés 250. cikkének nagyon általános határozmányai mentesítik mind a két fajta felszámolástól. Mindazonáltal a magyar kormány nem volt aggodalmaktól ment a tekintetben, hogy híven be fogják-e tartani ezeket a rendelkezéseket. Ugyanis a Romániában és Csehszlovákiában kiadott agrárreform rendszabályok oly irányú aggodalmakat támasztottak a magyar kormányban, hogy a szerződést természetes jelentésével ellentétesen fogják értelmezni. Avégből, hogy polgárait megóvja ilyen önkényes értelmezésektől, a magyar béke delegáció két dolgot kért a békekonferenciától:

1. olyan kijelentést, mely az elkobzások lehetőségét kizárja,
2. azt, hogy azon magyar állampolgároknak, akik jogtalan kényszerfelszámolás áldozatainak hiszik magukat, joguk legyen a vegyes döntőbírósághoz fordulni.*)

A szövetséges és társult hatalmaknak a magyar delegáció megkere-

*) Lásd Charles Dupuis: A román-magyar vitás kérdés a nemzetek szövetsége tanácsának 1927. évi szeptemberi ülészakán.

sésére adott válasza elutasította ugyan a kívánt kijelentés megtételét, azonban ennél többet ért tett. Egyfelől ugyanis odanyilatkozott, hogy „a különböző észrevételek, melyeket a magyar delegáció Románia és Csehszlovákia részéről az ingatlan birtokok tekintetében követett eljárásra vonatkozólag előterjesztett, a békeszerződés magyarázatára vonatkoznak, már pedig a békeszerződés magyarázatának most nem lehet helye”, de másfelől engedélyezte, hogy a vegyes döntőbíróshoz lehessen fordulni, hogy döntsön az e tekintetben felmerülhető viták esetében.

Majd a trianoni szerződés ratifikálása után négy nappal, a román kormány kihirdette a Magyarországtól elszakított területekre érvényes speciális agrárreform törvényt. Ez az agrártörvény, amely bizonyos tekintetekben sokkal keményebb, mint az ó-Romániára érvényes agrártörvény, úgylátszik főleg azt célozta – nevezetesen az abszintizmusra vonatkozó rendelkezései által –, hogy biztosítsa a román állam részére a magyar birtokosok birtokainak elkobzását. Valóság szerint ez a törvény nem jelent előzetesen megállapított kártalanítás ellenében való igazságos kisajátítást, hanem semmi egyéb, mint nevenségesen hitvány kártalanítás leple alá rejtett elkobzás. Ennek a kétségtelenül találékonyan kiszéleszt, de teljesen ellenséges elbánásnak, amely birtokfosztással végződik, az a jellegzetessége, hogy különböző alapot állapít meg a birtokok értékelésére és a törvény által ígért kártalanítás kifizetésére. A birtokok értékelése a háború előtti arany korona értékben történik, az arany koronákban megállapított érték kifizetése azonban papír leuiban, vagy pedig papír leura szóló román állami kötvényekben megy végbe. Háború előtt az arany korona 1 franc 5 centimes-ot ért, az arany leu pedig csak 1 franc-t, a kártalanítási összeg tehát már eleve 5% levonással állapították meg, ezenfelül – ami azután már sokkal súlyosabb – a papiros leu a Magyarországtól elszakított területekre érvényes agrártörvénynek kihirdetése idejében a leu értékének 92%-át már elvesztette volt, sőt az ekkép összezsugorodó kártalanítás román állami kötvényekben való kiegyenlítés esetében még jobban letöprel, mert hiszen a kötvények névértéke is jelentékenyen devalválódott.

A törvényt elfajulttá tette az értékelési és fizetési alapok közti ellentét, ez rontotta meg a kisajátított birtok és a kártalanítás között megkívántató egyenértékűséget, és pedig oly mérvben, hogy a birtokuktól megfosztott birtokosok majdnem teljesen tönkrementek. Ha aranyértékben történt az értékelés, fizetni is ugyancsak aranyértékben kellett volna, vagy, ha papírértékben fizettek, értékelni is papírértékben kellett volna.

A magyar állampolgárok egy része, akiket az agrártörvényből eredő elkobzás sújtott, arra a jogos álláspontra helyezkedett, hogy az ilyen elkobzás nem egyéb, mint a trianoni szerződés által tiltott felszámolások egy fajtája. Igénybe vették tehát a trianoni szerződés 250. cikke által megállapított felszólalási jogot, amely felszólalások elbírálása a román-magyar vegyes döntőbíróshoz tartozik. Románia a bíróság előtt hatásköri kifogással élt. „Az a fél, amelyik előre látja a pervesztés valószínűségét – írta 1904-ben Louis Renault – nagyon könnyen hajlik a döntőbíróshoz hatáskörének kifogásolására”.*) Románia, midőn a hatáskör hiányának kifogásával élt, nem félt attól, hogy ezzel annak a vélelemnek ad tápot, hogy nem bízik pőrének megnyerésében, ugyanis gondja volt arra, hogy egyidejűleg ügyvédjei egyike által kijelentse, hogy „egyedül a bíróság iránt érzett tisztelete” bírta reá arra, hogy „kifejtse az indokokat, melyek lehetetlenné teszik azt, hogy a bíróság magát illetékesnek nyilvánítsa”, egyébként azonban még a feltevését is visszautasítja annak, hogy érdemben tárgyaljon. Mindenesetre nagyon különös tiszteletnyilvánítás volt Románia részéről azzal fenyegetni meg a bíróságot, hogy ítéletét egyáltalában nem fogja figyelembe venni, ha megállapítaná is a bíróság a maga illetékességét. A valóságban Románia arra törekedett, hogy két egymással ellenkező eljárásból egyaránt hasznot húzzon: megpróbálta, hátha kedvezően nyer a kérdés megoldást, hogy aztán erre a kedvező megoldásra támaszkodhassak, igyekezve növelni a kedvező esélyeket a bíróságra gyakorolt teljesen inkorrekt nyomás által; de egyúttal előre elhárította egy esetleges kedvezőtlen döntés következményeit azáltal, hogy azt már előre semmisnek és érvénytelennek nyilvánította. A bíróság nem engedett a megfélemlítésnek: 1927. évi január 10-én nagyon alaposan megindokolt végzésekkel megállapította a maga illetékességét.

Erre Románia végrehajtotta fenyegetését; kijelentette, hogy nem bocsátkozik bele az érdemleges perbe és megtiltotta döntőbírájának, hogy mint bíró részt vegyen olyan ügyek tárgyalásában, amelyekre a Magyarországtól elszakított területekre megállapított román agrártörvény szolgáltatott okot. Ezzel az eljárásával Románia lehetetlenné akarta tenni, hogy a bíróság ítéletet hozzon, ez a célzata azonban meghiúsulhatott volna és meg is kellett volna hiúsulnia a trianoni szerződés azon rendelkezése folytán, hogy ilyen esetekben a nemzetek szövetségének tanácsa nevez ki pótbírákat. Ezen az alapon kérte Magyarország a nemzetek szövetségének tanácsától, hogy a trianoni szerződés 239. cikkéhez képest foganatosítsa a pótbíró-kijelölést.

Románia nem számíthatott arra, hogy magyar részről ez a kérés

*) De Lepradelle és Politis: A nemzetközi döntőbíráskodás gyűjteménye. I. kötet, Louis Renault előszava. XIV. lap.

elmarad. Éppen azért célszerűnek látta, hogy megelőzze ezt a kérést abban a reményben, hogy ezzel azt ellensúlyozni is fogja. E végből az egyességokmány 11. cikkének második bekezdése alapján a nemzetek szövetségének tanácsához fordult azzal a szándékkal, hogy kimagyarázza eljárásának indokait.

A nemzetek szövetségének egyességokmánya, nevezetesen annak 11. cikke (második bekezdés) kimondja, hogy „a szövetség minden egyes tagjának jogában áll a közgyűlés vagy a tanács figyelmét barátságos módon felhívni a nemzetközi viszonyokat érintő minden oly körülményre, amely azzal fenyeget, hogy megzavarja a békét vagy a nemzetek között a jó egyetértést, amelytől a béke függ.”

Az idézett intézkedés kétségtelenül felhatalmazza a tanácsot, hogy közvetítés útján megkísérelje a vitában álló hatalmak kiegyeztetését, de nem menti fel a tanácsot azon kötelessége alól, hogy a trianoni szerződésnek megfelelőleg biztosítsa a döntőbíráskodás zavartalan menetét.

Mégis Romániának azáltal, hogy a békéltetés és a pótbírák kinevezésének egymástól különböző kérdéseit egybekapcsolta, sikerült elérnie a tanácsnál azt, hogy ez meglepetésében és ingadozásában a döntőbíráskodás menetében előállott megszakítást maga is tovább húzza-vonja.

Világos volt, hogy mindennemű békéltetés hiábavaló. Magyarország a vitás ügy bírói megoldását követelte, amihez joga van. Románia viszont nem akarta a bírói megoldást, újból is kimutatta ezt azzal, hogy elvetette a Magyarország által tett azt az egyeztetési javaslatot, mely szerint Magyarország hozzájárult volna ahhoz, hogy az állandó nemzetközi bíróság döntsön azon panasz érdemében, melyet Románia 1927 márciusában a vegyes döntőbíróság illetékességét megállapító határozatai ellen hatáskör túllépése miatt a tanács előtt emelt.

A tanács, ahelyett, hogy megállapította volna a barátságos megoldás lehetetlen voltát és kijelölte volna a pótbírákat, három tagját az ügy tanulmányozásával és a júniusi ülésszakra való jelentéstétellel bízta meg.

Júniusban, Sir Austen Chamberlainnek a hármas bizottság nevében tett javaslatára a tanács újból elhalasztotta a döntést, egyben felhívta Magyarországot és Romániát, hogy újból vizsgálják meg azokat a kérdéseket, melyek őket elválasztják.

Míthogy pedig megegyezés ezúttal sem jött létre, szeptemberben Sir Austen Chamberlain a hármas bizottság nevében a tanács elé terjesztett csodálatosan merész jelentésében azt javasolta, hogy hagyjon fel a tanács békéltető szerepével és kényszerítsen rá a felekre olyan megoldásokat, amelyeket azok nem akartak elfogadni, egyúttal pedig avatkozzék bele a nemzetközi bíráskodásba, bitorolja magának a nemzetközi bíróságokkal szemben az ellenőrzés jogát, amit semmi jogszabály neki meg nem ad és amely beavatkozást úgy a paktum 13. cikke elítél, mint azok

a különböző szerződéses határozmányok is, melyek megállapítják, hogy a vegyes döntőbíróóságok határozatai végérvényesek. Sir Austen Chamberlain ugyanis azt javasolta, hogy szólítsák fel a feleket arra, hogy a trianoni szerződést azon három jogi elvnek megfelelően értelmezzék, amelyeket a hármass bizottság által meghallgatott jogi szakértők formuláltak. Javaslta továbbá, hogy, ha Magyarország nem hajlandó erre, büntessék meg azzal, hogy a pótbírák kijelölése maradjon el, ha pedig Románia vonakodik, Romániát büntessék meg azzal, hogy a bíróság folytassa tovább eljárását. Egyébiránt a jogi szakértők a sorok között határozottan elítélték a románok által vitatott hatásköri túllépés álláspontját, amennyiben elismerték, hogy a vegyes döntőbíróóság lefoglalás, avagy kényszerfelszámolás esetében akkor is illetékes az eljárásra, ha a lefoglalás vagy kényszerfelszámolás a román agrártörvény alkalmazásából áll elő. Azonban a jogi szakértők által formulázott jogtételek azáltal, hogy megszorítják a magyar állampolgárok vitatkozási szabadságát, voltaképpen a bíróság ítélkezési szabadságát is megszorítják. Sir Austen Chamberlain nem habozott azt indítványozni a tanácsnak, hogy mit se törődjék a nemzetek szövetsége egyességokmányának és a trianoni szerződésnek rendelkezéseivel, hanem vesse alá a maga politikai ellenőrzésének a nemzetközi bíróságokat.

Apponyi gróf, magyar delegátus, erőteljesen tiltakozott ilyen önkényes törekvés ellen. Kimutatta ezen álláspont tévességét és rávilágított arra, hogy mekkora veszedelmet rejt magában a hatalmi köröknek ez az összezavarása, a szerződések ellen és a bírói szuverenitás ellen intézett ez a merénylet.

„A nemzetek szövetségének vezető gondolata – monda Apponyi 1927. évi szept. 17-én – az arbitrázs. Mindabból, amit teremtettünk, illetőleg teremtettek a nemzetek szövetségének alkotói: a nemzetközi bíraskodás az, ami a legtisztéletreméltóbb, a legmegtámadhatatlanabb s a legtöbb bizalmat gerjeszti. A mi legsajátosabb hivatásunk kiterjeszteni ennek a bíraskodásnak területét. Lehet, hogy csak több-kevesebb lassúsággal haladhatunk előre ezen az úton, de hátrafelé még oly kicsike lépést sem szabad tennünk. Annál kevésbé szabad halálos sebet ejtenünk a nemzetközi bíraskodás elvén, mert ez egyúttal a nemzetek szövetségének egész épületére mért csapás volna. Hiszen, ha még oly keskeny hasadékon férközhetik is be a politikai befolyás a bírói hatalom területére, vége van a bírói hatalomnak.”

A tanács több tagja osztozott Apponyi gróf felfogásában. Világossá lett, hogy Sir Austen Chamberlain jelentése nem számíthat egyhangú elfogadásra, már pedig a tanács határozataihoz az egyhangúság nélkülözhetetlen. Nemcsak Magyarország delegátusának, hanem a tanács több tagjának ellenzése állott az egyhangúság útjában. Erre, hogy elleplezzék

a hármas bizottság javaslatának bukását, a következő expedienshez fordultak. Nem hoztak formális tanácsi határozatot, hanem a magyar és a román delegátuson kívül a tanács többi tagjai nevében intéztek felszólítást Magyarországhoz és Romániához, hogy fontolják meg a hármas bizottság jelentésében foglalt ajánlásokat és a tanács következő ülészakára adják meg végleges válaszukat. Egyben világosan kimondatott, hogy amennyiben a vitázó államoknak nem sikerülne megegyezésre jutni, az egész kérdés újból a tanács decemberi ülészakájának napirendjére kerül. 1927 decemberében újabb elnapolás következett be, azonban ugyanekkor a tanács egy más ügyben, a Németország és Görögország között vitássá vált salamisi ügyben, visszautasította azt, hogy belefolyjon a versaillesi szerződés magyarázatát igénylő olyan kérdésbe, amely a német-görög vegyes döntőbírószám elé van terjesztve.

Ebből a visszautasításból logikai szükségszerűséggel következik, hogy vissza kell utasítani minden olyan törekvést is, mely a román-magyar vegyes döntőbírószám eljárásába való beleavatkozásra irányul, valamint az is, hogy Magyarország kívánságának megfelelőleg a pótbírákat ki kell jelölni. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a tanács ne közvetíthesse Magyarországot és Románia között a bíróságon kívüli békéltetés érdekében, de ez a közvetítő tevékenysége nem válhat akadályává a nemzetközi bíráskodás szabad menetének. Egyébiránt az ilyen békéltetési tevékenységnek annál inkább lehetnek esélyei a sikerre, mert Louis Renault igen helyes mondása szerint „a döntőbírótól való félelem kezdete a bölcseségnek és leghatékonyabb előmozdítója a békés megegyezésnek.”

Mindazonáltal a tanácsnak 1928. évi márciusi ülészakájában sem történt meg a pótbírák kijelölése. A tanácsnak a békéltetésre irányuló kiemérhetetlen buzgalma újból halasztást eredményezett.

Sir Austen Chamberlain ugyanis meglepő javaslattal állott elő. Azt indítványozta, hogy a román-magyar vegyes döntőbírószám összetétele módosíttassék olyformán, hogy a bíróság a tanács által kinevezendő két új taggal bővíttessék ki.

Bármily meglepő volt is ez a javaslat, mégis a tanács tagjainak többségénél különösen kedvező fogadtatásra talált. Gróf Apponyi magyar delegátusnak sokkal élesebb érzéke van egy jó bírósági szervezet követelményeit illetőleg és ugyanő sokkal nagyobb tisztelettel viseltetik a nemzetközi szerződések iránt, semhogy meg ne lepődött volna ezen a teljesen szokatlan javaslaton, amely az érdemben való ítélkezést azáltal akarja lehetővé tenni, hogy módosítja a bíróságnak az összetételét, miután az már illetékesnek nyilvánította magát. Ellenvethette volna gróf Apponyi, hogy a magyar-román döntőbírószám összeállításában való módosítás tulajdonképpen a trianoni szerződés módosítását jelenti, aminek szabály-

szerűségéhez a nevezett szerződés valamennyi signatárius államának hozzájárulása szükséges, ellenvethette volna azt is, hogy teljesen abnormalis dolog módosítani egy olyan bíróság összetételét, amely előtt az ügy már folyamatban van és, hogy Magyarországnak vitathatatlan joga van arra, hogy a bíróság olyan összetételben hozzon érdemleges ítéletet, amint annak összetételét a nemzetközi szerződés szabályozta.

Mindazonáltal, bizonyára figyelemmel arra a fogadtatásra, melyben Sir Austen Chamberlain javaslata részesült, Apponyi gróf előnyösebbnek ítélte az előterjesztett módosításnak minden további nélkül való egyszerű elfogadását. Magyarország következetesen a konfliktusnak bírói megoldását sürgette mindenkor, nos hát ez a javaslat is bírói megoldást indítványozott. A javaslat továbbá elutasítását tartalmazta annak az igazságtalan vádnak, amelyet Románia az 1927. évi január 10-iki illetékességet megállapító bírói határozatok ellen hatáskör-áthágás címén emelt, végül ez a javaslat megerősítette a hatáskörnek azt az elismerését, amelyet már a hármass bizottság szeptemberi jelentése megállapított. Különben is, ha Magyarország elutasította volna a javaslatot, politikai ellenfelei nem áttallották volna azzal megvádolni, hogy fél a kibővített bíróság ítéletétől, noha ennek a vádnak nyilván ellene szól az, hogy Magyarország maga ajánlotta azt, hogy a hatáskör-áthágás kérdése az állandó nemzetközi bíróság ítélezése alá bocsáttassék. Apponyi gróf tehát célszerűnek találta megragadni az alkalmat annak újabb manifestálására, hogy Magyarország sokkal inkább bízik a maga ügyének igazságában, sem-hogy félne bármilyen bírótól.

Titulescu úr, a román delegátus, ahhoz a feltételhez kötötte hozzájárulását, hogy az új pótbírák kötelesek legyenek magukévá tenni a hármass bizottság jelentésében foglalt, jogszabály-magyarázó három jogitételt. Ezt a feltételt Magyarország nem fogadta el, de elfogadhatatlannak ítélte azt a tanács is, amely végül azt határozta, hogy „felkéri a magyar és a román kormány képviselőit, hogy a következő ülészakon tudassák kormányaik válaszát” és hogy „már most kitér a kérdést a következő ülészak napirendjére.”

1928 júniusában, minthogy a román kormány nem fogadta el a tanácsnak márciusban tett javaslatát, a tanács határozatot hozott, amely szerint „nyomatékosan kéri a magyar és a román kormányt, hogy kölcsönös engedmények árán vessenek véget ennek a régóta húzódozó vitának.”

Magyarország delegátusa, amidőn hozzájárult ehhez a legújabb egyeztetési kísérlethez, nyomatékosan rámutatott a kérdés lényegére, emlékeztetbe idézte a tanács 1927. évi szeptemberi ülészakában formulázott felhívásnak igazi értelmét, rámutatott annak a lehetetlenségére, hogy Magyarország elfogadja a többször említett jogi szakértők és a hármass-

bizottság által felállított három elvet, valamint annak lehetetlen voltára is, hogy a tanács egyszerűen visszautasítsa a döntő bírák kijelölését. Határozottan kijelentette, hogy amennyiben az egyeztetési kísérlet újból sikertelen lenne, Magyarország újból fogja kívánni a trianoni szerződés 239. cikkében megígért pótbíró-jelölést.

A pótbírák ezen kijelölése azonban a következő alkalommal is elhalasztatott azon reményben, hogy Magyarország és Románia között való tárgyalások megegyezésre fognak vezetni, ami által a tanács megtakaríthatna egy kockázatos vitatkozást, mely a trianoni szerződés 239. cikkéből folyó kötelességei tekintetében előállhatna. Pedig, amint nagyon helyesen jegyezte meg Apponyi gróf 1928. szept. 1-én: „hogyha a tanács fontolóra venné a magyar kormány által 1928. évi aug. 25-én pótbíró kijelölése iránt tett javaslatnak elfogadását, ez bizonyára nemhogy meg nem akadályozná a közvetlen purparlék folytatását, ha ezek folytatására van alap, hanem ellenkezőleg elősegítené azt, hogy ezek a purparlék eredményre vigyenek.”

Magyarország helyes jogi érzékkel nemcsak a saját legitim érdekeit és félreismert jogait védelmezte az igazságért folytatott ebben a hosszú és nehéz küzdelmében. Hanem bátran és kitartoán védelmébe vette a nemzetközi döntőbíráskodás ügyét és azt a köteles tiszteletet, mellyel a nemzetközi igazságszolgáltatásnak tartozunk. Szemben a román állásponttal, amely a nemzeti jognak vagy a nemzeti képzelődésnek fölnyét vitatja a nemzetközi szerződések és a nemzetközi igazságszolgáltatás fölött, a magyar álláspont védelmébe vette a nemzetközi jog előbbrevalóságát a nemzeti jognál, aminek hiányában tulajdonképpen nem is létezhet nemzetközi jog, védelmébe vette a nemzetközi bíró szuverén függetlenségét a politikai hatalmi tényezőkkel szemben, ami nélkül sem nemzetközi döntőbíráskodásról, sem nemzetközi igazságszolgáltatásról nem lehet szó. Valóban, hogyha valamely államnak, amely elégedetlen a bíróság ítéletével, nem kellene egyebet tennie, mint az illetéktelenség avagy a hatásköri túllépés kifogásával élni, hogy ezáltal az ítélet végrehajtásától mentesüljön, akkor nemzetközi döntőbíráskodás és nemzetközi igazságszolgáltatás csupán üres szavak és hiú ábrándok volnának. S végleg romba dőlne az egész locarnoi rendszer és romba dőlnének a Genfben végbemenő mindazok az erőfeszítések, melyek a béke biztosítékait a nemzetközi bírászkodás kifejlesztése alapján törekszenek felépíteni.

Magyarország, amelyet politikai ellenfelei nagy készséggel szoktak a feudalizmus és a hátramaradottság vádjával illetni, a nemzetközi döntőbíráskodásnak és a nemzetközi igazságszolgáltatásnak ebben a válságában

a nemzetközi viták békés megoldására törekvő legmodernebb elvek út-törőjének bizonyult. És leghűségesebb szolgája gyanánt lépett fel azon nagyfontosságú elveknek, melyek alapján épült fel a nemzetek szövetsége. A nemzetek szövetségének még nagyobb érdeke, mint magának Magyarországnak, hogy Magyarország hosszú, türelmes és érdemleges erőfeszítései végeredményben meghozzák neki a bírót. Magyarországnak joga van a bíróra, és jól teszi, ha nem fárad el ezen joga sürgetésében, mert Magyarország győzelme nem volna más, mint diadala a nemzetközi bírászkodásnak a nacionalista ellenkezések fölött és a nemzetközi jognak a megalkuvást ismerni nem akaró nacionalista erőszak fölött.

HORVÁTH JENŐ: MAGYARORSZÁG KÜL- POLITIKAI KAPCSOLATAI ÉS A MAGYAR DIPLOMATÁK

magyar állam elhelyezkedése az európai államrendben függött egyrészt attól az általános geopolitikai helyzettől, amelybe egy ugyanazon területen kialakult bármely más államalakulat került volna, másrészt a magyar államot alkotó magyar nemzet jellegétől és további fejlődésének irányától.

A magyar állam kialakulását megelőző századokban a Római Birodalom romjain egy latin és egy görög császárság jött létre, melyek közül az előbbi 476-ban elbukott. Amikor Nagy Károly, a frankok királya magát 800-ban császárrá koronáztatta és a latin császárságot a germánokra támaszkodva, visszaállította, nemcsak élénk tiltakozásra talált a görög császárság részéről, de a két birodalom között háború is tört ki, melynek a 812-diki aacheni békeszerződés vetett véget. Ez a békeszerződés akként vont határvonalat a latin és görög császárságok és egyházak között, hogy a határvonal mai napig elhatárolásává lett a latin-germán és görög civilizációknak. Ha e határvonalat az Adriai tengertől északkelet felé meghosszabbítjuk, akkor elérjük a Középduna vonalát, ahol néhány évtizeddel az aacheni békeszerződés megkötése után a magyar nemzet elhelyezkedett és a magyar állam kialakult.

Ami már most a magyar nemzet jellegét, az európai államrendben való elhelyezkedését és ahhoz való igazodását illeti, úgy meg kell állapítanunk, hogy a magyar nemzet sem a germánokhoz, sem pedig a görögökhöz nem tartozván, Magyarország függetlenségét úgy a latin-német, mint a görög császársággal szemben egyformán megvédelmezni törekedett.

A magyar királyságnak első évszázadában a Német Római Szent Birodalom ellen kellett harcolnia, melynek császárai Magyarországot meghódítani törekedtek. III. Henrik császár csapatai egészen az ország közepéig eljutottak, ott azonban vereséget szenvedtek, védenca pedig, akit a magyar trónra ültetett és akihez leányát adta feleségül, a koronát elveszítette.

Amíg a XI. század a német hódító törekvések elleni védekezésben merült ki, addig a XII. században ugyanezt a függetlenségi harcot kellett a magyar nemzetnek a görögökkel megvívnia, kik dél felől támadták meg.

Nagy Mánuel görög császár csapatai több ízben magyar területre törtek, de a hosszú küzdelemben végül is a magyar nemzet maradt győztes, sőt éppen a Konstantinápolyban nevelkedett III. Béla magyar király volt az, aki a görög háborúkat a XII. század végén diadallal befejezte.

A XIII. századbeli Európa legnagyobb eseménye a két császárság erejének szemmel látható elgyengülése volt. A Hohenstaufok bukása nyugaton és a görög császárok száműzetése keleten, egy konstantinápolyi latin császárság megalakulása Közép-Európában új erők érvényesülésének nyitottak utat. A csehek, akik addig a Német Birodalomhoz tartoztak, a német császár hatalmát gyengülni látva, egy új hegemonia diadalmát készítették elő, melyben a vezetést a szlávok részére igényelték. Mikor azonban II. Ottokár cseh király növekvő hatalma Magyarország biztonságát is fenyegetni kezdte, akkor a magyar király a német császárral szövetségbe, az 1278-diki morvamezői csatában a cseh hatalmi törekvéseknek véget vetett.

Habsburg Rudolf német császár, kire a győzelem éppen olyan fontossággal bírt, mert Ausztriát az ő családja részére biztosította, elkövette azt a súlyos hibát, hogy halálakor Ausztrián kívül Magyarországot is fiaira hagyta örökül, holott Magyarország a Német Római Szent Birodalomnak soha része nem volt. Ugyanakkor, a latin császárság bukása után, a görög császár hatalma is megerősödött, így Magyarország helyzete a két császárság között a század vége felé súlyossá lett.

A magyar nemzet azonban, mely európai politikájának és diplomáciájának alapelvevé a függetlenség gondolatát tette, habozás nélkül felvette a harcot a német és görög-szláv hatalmi törekvésekkel. Ezt a harcot indította meg az Anjoukkal való szövetség, akik a XIV. század első éveiben Magyarország trónjára kerültek és politika jókat a magyar nemzetnek a német és görög császárságoktól való függetlenségére és e függetlenség biztosítására építették. A francia dinasztia még ennél is tovább ment, mert nemcsak biztosítani tudta Magyarország függetlenségét, de Magyarország sohasem volt nagyobb, mint Nagy Lajos király idejében,

aki részére Dalmáciát, Boszniát, Szerbiát, Havasalföldet és Moldvát megszerezte.

Nemcsak azért volt fontos e nagy birodalom létrejötte, mert általa Magyarország területe jelentékenyen megnövekedett, hanem azért is és talán főleg azért, mert a megerősödött Magyarország nagyobb erővel szállhatott szembe a kelet felől, új népek által az európai államközösség ellen intézett pusztító támadásoknak.

Az Anjouk nagy hatalma tehát nem volt fenyegető jelenség az európai békére nézve, hanem annak biztosítására szolgált az által, hogy a keleti támadások ellen emelt védőbástyát jelentékenyen megerősítette. Mikor a törökök a XIV. század közepén Európába törtek, a megtámadott balkáni nemzetek a magyar királyhoz fordultak védelemért, a nyugati fejedelmek pedig a pápával együtt Nagy Lajos magyar királyt tekintették a török ellen indítandó keresztes hadak fővezérének.

Nagy Lajost azonban családi körülményei visszatartották e nagy hivatás teljesítésétől. Két leánya közül az idősebb Mária hercegnőnek Magyarországot szánta, míg az ifjabb Hedvig hercegnő részére Lengyelországot igyekezett megszerezni. 1370-ben a lengyel koronát is megszerezte és egy évtizednél tovább fennállott egy magyar-lengyel perszonális unió, ez az államkapcsolat azonban a nagy király halálakor, 1382-ben azzal bomlott fel, hogy Lengyelországot Hedvig hercegnő férje, Jagiello Ulászló függetlenítette. A magára maradt Mária magyar királynő Zsigmond luxemburgi hercegnek nyújtotta kezét, ki röviddel azután német királlyá, 1410-ben pedig német császár lett. Oly nagy volt azonban az angevin hagyományok ereje és talán oly nagy volt az angevin magyar kormányzat befolyása, hogy luxemburgi Zsigmondnak a magyar trónra kerülése nem a német befolyás megerősödését jelentette, hanem ellenkezőleg, ő vitt magával európai körútjain magyarokat, fényes magyar kísérettel jelenvén meg Olaszországban, Parisban és Angliában, hol különféle szerződéseinek megkötésénél magyar államférfiak és diplomaták szerepeltek. Az Anjou királyoktól megalkotott magyar főnemesség fényes szerepe az európai diplomáciai történelemnek még mindig egyik megírandó fejezete.

Zsigmond császár európai gondjai és feladatai között is egyike volt a legnagyobbak az, hogy angevin elődeinek örökségét, a török támadás elleni védekezést diadalra vigye. Tartozott ezzel Európának, amelynek leghatalmasabb uralkodója volt; tartozott a Német Birodalomnak, melynek biztonságáról volt szó; és tartozott vele Magyarországnak is, melynek állami és nemzeti függetlenségét a török hatalom egyre növekvő támadásai közvetlenül fenyegették. Így vezetett 1396-ban keresztes hadjáratot az Aldunához, hol azonban Nikápoly mellett döntő vereséget szen-

védett, sőt életét is kockáztatta. Így töltötte idejének nagy részét, hosszú éveken át, hónapokat egyhuzamban, a déli határokon és így adta egyetlen gyermekét, luxemburgi Erzsébet hercegnőt Albrecht osztrák főherceghez, hogy a dunamenti államokat a veszedelemmel szemben egyesítse. Talán nem volna érdektelen azt is megemlítenünk, hogy tőle indult ki és magyar földön, a budai udvarban történt meg VIII. Amadeus szavójai grófnak hercegi rangra emelése, valamint Hohenzollern Frigyes nürnbergi várgrófnak a brandenburgi választófejedelemi méltósággal való felruházása, tehát a szavójai és a porosz királyi házak hatalmának megalapozása is.

Habsburg Albert főhercegnek magyar királyságát az tette fontossá, hogy ő egyben Ausztria örökös ura és Csehországnak is királya volt, tehát így perszonális unióban egyesített három országot, amelyeknek akkor a történelemben először volt közös fejedelmük. Mikor azonban Albert király a török elleni hadjáratban elhalt, a magyarok a veszedelmet nagyobbban látták a Habsburgok erejénél és Albert király fiával, V. László örökös királlyal szemben Jagiello Ulászló lengyel királyt választották meg, azért, hogy a török ellen alkalmas vezérek legyen. így indult meg a nagy küzdelem az oszmánok ellen és tört meg 1444-ben Várna mellett, hol a király fiatalos hévvel az ellenséges harcvonalba lovagolt és életét vesztette. Hűséges kísérője, Hunyadi János, a nagy hadvezér folytatta tovább a harcot és védelmezte meg a Nyugatot a rettentő támadás ellen, sőt védelmezte minden segítség nélkül, öntestével fogván fel azt. Ugyanakkor az országban is vitte a kormányt egészen addig, amíg a nemzet hálából és a nagy küzdelem sikeres folytatásának reményében, Hunyadi János fiát, Mátyást nem ültette a királyi trónra.

Soha sem igazolódott be jobban a mondás, hogy a magyar nemzetnek, ha mint európai nemzet élni akar, egyik kezében tollat, a másikban kardot kell forgatnia, mint Hunyadi Mátyás királysága idejében. Mátyás egyike volt Magyarországnak legnagyobb királyainak, udvara pedig egyike volt Európa legfényesebb udvarainak; még a renaissance korának fejedelmi udvarai között is első helyen állott a magyar udvar fénye és műveltsége, ami a magyar királyságot közelebb vitte a művelt Nyugathoz, de jobban elfordította őt a veszedelemtől, mely Kelet felől egyre fokozottabb mértékben fenyegette. Mátyás király Ausztria és Csehország egyesülését, majd elgyengülését látva, maga is a német császári trónra vágyott és hadjáratot hadjárat után indítva, egyre jobban került az európai politika szövevényébe, amelyben a kiváló magyar diplomatáknak hosszú sora dolgozott azon, hogy királyuk terveit és ügyét a nyugati udvaroknál előbbre vigyék.

Ugyanakkor azonban kelet felől a török támadás hatalmas áradata indult meg Magyarország ellen. Alig hogy 1453-ban Konstantinápoly

elesett, néhány évvel azután a török hatalom már elérte a Duna és Száva vonalát. A balkáni keresztény nemzetek egymásután meghódítottak és török uralom alá kerültek. Amidőn Mátyás király 1490-ben váratlanul és tragikus módon elhalt, a nemzetet aggódás vett erőt saját biztonságát illetőleg. Hogy az elkövetkező veszedelem ellen felvértezze magát, ismét a lengyelekhez fordult és Jagiello Ulászlót hívta meg a királyi trónra, ki Mátyás király hódításait visszatérítette és kinek egyetlen hivatása most már a török veszedelem elhárítása volt.

II. Ulászló király azonban gyöngye fejedelemnek bizonyult, ki legnagyobb diplomáciai sikerének azt tekintette, hogy fia, Lajos királyi herceg Habsburg Mária főhercegnőt vette nőül, leánya pedig Ferdinánd főherceg nejévé lett. Egy évtizeddel azután Lajos király a mohácsi csataterén maradt, a török hullám pedig lassankint az egész magyar Alföldet elöntötte.

A mohácsi tragédiával az európai történelemnek is jelentékeny fordulópontjához érkeztünk.

Tudjuk azt, hogy a XV. század közepéig nagy háború folyt a francia Valois-ház és a Habsburgok között az európai hegemonia birtokáért, amely harcban hosszú küzdelem után a Habsburgokat illette meg a győzelem, övék volt Németország, ők szereztek meg a gazdag Németalföldet és a spanyol koronát annak tengerentúli függőségeivel együtt, úgyhogy V. Károly császár hatalmas birodalma félköralakban ölelte körül Franciaországot. A császár azonban, nyugati országaira való tekintettel, nem érezte magát erősnek arra, hogy a török hatalommal is felvegye a küzdelmet és azért öccsét, Ferdinánd főherceget, Jagiello Lajos magyar király vejét engedte át a német, cseh és magyar rendeknek, kik azután egymásután felkínálták neki a három királyi trónt. Amíg V. Károly császár a német, spanyol és egyéb ügyekkel bajlódott, addig Ferdinánd király először a cseh és magyar, később a német államok élénk figyelmét a török hatalom ellen fordította.

A magyar közvélemény azonban kezdettől megoszlott azon aggodalom következtében, vajjon az új király nem fog-e többet foglalkozni az osztrák-német, mint a magyar ügyekkel, mint a török támadástól fenyegetett Magyarországgal és hogy nem használja-e fel hatalmát a török veszedelem elhárítása helyett, vagy annak megghiúsulása esetén, a török támadástól megcsonkított magyar királyság bekebelezésére. Az aggodalom talán nem volt indokolatlan, de az ennek következtében előállott megoszlás Magyarországra és a magyar nemzetre nézve végzetesnek bizonyult.

A megoszlás folytán, mely a magyar nemzet európai érvényesülésére bénítólag hatott, két évszázadon keresztül voltaképpen három Magyar-

országot ismerünk. Egyet, amely a török uralom alá került, másodikat, amely soha sem volt török uralom alatt és egy harmadikat, amely török védelem alá helyezkedett. A török hódítástól megkímélt Magyarország nyugati része Habsburg Ferdinándnak hódolt meg, keleti része pedig Szapolyai Jánost ültette trónra, kinek utódai Erdélyben a török védelme alatt önálló magyar fejedelemséget alapítottak. Bármint álljon a dolog, a magyar királyság jogfolytonosságát az a csonka ország őrizte meg, amely Ferdinánd király útján a Habsburgok birtokába került. Bár a csehekkel együtt, akikkel hasonló sorsban osztozott, sokat kellett együtt küzdenie a nemzeti függetlenség biztosítására, némi érvényesülés mégis kínálkozott részére az uralkodóház útján az európai politikában is. Viszont az erdélyi fejedelemség őrizte meg a tiszta magyar hagyományokat és talált magának fokozottabb érvényesülést az európai politikában az által, hogy a Habsburgok ellen küzdő államokkal szövetkezett. Így lépett be már Szapolyai János a francia-török szövetségi viszonylatba, melyhez utódai másfél évszázadon át hívek maradtak.

Tekintettel arra, hogy a török az ország középső részeit, a magyar Alföldet szállotta meg, a magyarság a környező hegyvidékre mentette féltett nemzeti kincseit, egész kultúráját; és ott építette fel a németpárti és törökpárti államalakulatokat, amelyeknek azonban közös jellemvonásukként a magyar nemzeti jellegök is megmaradt. Csupán az a rész pusztult el teljesen, amely török uralom alá került, ez a pusztulás és a nemzetnek ez a vérvesztése azonban olyan borzalmas volt, hogy az Magyarország egész európai szerepére és hivatására katasztrofálisan hatott vissza. Egy Mátyás király idejéből, a XV. század második feléből megmaradt becslés szerint Magyarországnak annyi lakosa volt – és ez a lakosság, néhány százalékot leszámítva, abszolút magyar jellegű volt, - hogy annak természetes felszaporodása folytán a XX. század elején harmincmillió tiszta magyarból álló lakosságnak kellett volna Magyarország területén elhelyezkednie. Szomorú diplomáciai szerep volt tehát az, amely abból állott, hogy a magyar nemzet az európai civilizációért, de azt is mondhatjuk, hogy az európai hatalmakért és az európai népek biztonságáért fejlődési lehetőségének kétharmad részét áldozta fel, húszmillió meg nem született magyar apáinak sírját borítván az a föld, melyre a megvédett népek azután hálából igényt emeltek. Nem csoda, hogy a darabokra tépett és ezer sebből vérző magyar nemzet csak nehezen szerezte vissza fontosságát és töltötte be hivatását az európai politika nagy feladataiban.

Ennek ellenére, amint a királyi Magyarország diplomatái abban buzgólkodtak, hogy a török veszedelem ellen a nyugati államoktól támogatást nyerjenek, addig az erdélyi diplomácia Parisban, Londonban, Berlinben, Stockholmban, Varsóban és Konstantinápolyban lázasan dolgo-

zott azon, hogy a török veszedelem ne párosuljon azzal a másik veszedelemmel, mely Magyarországot egy osztrák öszbirodalomba való beolvadás útján fenyegette. Bethlen Gábor, I. és II. Rákóczi György erdélyi fejedelmek diplomáciája sikereinél fogva fontos tényezőjévé lett az európai nemzetközi politikának.

Abban a nagy európai küzdelemben, melyben Erdély fejedelmei tevékeny részt vettek, az 1648-diki békeszerződés éles határvonalat alkotott. A francia diplomáciának sikerült a Német Birodalom fejedelmeinek a császár hatalmával dacolni tudó függetlenséget biztosítania, mivel pedig ugyanakkor a Habsburgok elszázi birtokait is megszerezte, megindította lassú elvonulásukat a Rajna vonaláról a Duna és Magyarország felé. A politikai súlypontnak ezen jelentékeny eltolódása robbantotta ki a XVII. század 80-as éveiben a döntő mérkőzést a török hatalommal, amely mérkőzésnek egyik eredménye a török hatalom döntő veresége, a másik pedig Magyarországnak és Erdélynek a Habsburgoktól való birtokbavétele volt. A magyar nemzet hiába követelte most a felszabadított országrészek egyesítésével a magyar állam régi egységének visszaállítását, a Közép-Duna mellett egy új osztrák nagyhatalom kezdett kialakulni, kárpótlásul azért, amely nyugaton elhalványult.

Ennek a török hatalom romjain megalakult osztrák birodalomnak elnyomó politikája ellen fogott fegyvert 1703-ban II. Rákóczi Ferenc és keresett kapcsolatot XIV. Lajos francia királlyal, aki ugyanakkor nyugat felől támadta meg a Habsburgokat. A kapcsolat a Habsburgok letételét, ez viszont Rákóczi bukását vonta maga után. A fejedelemnek száműzésbe kellett mennie, a nemzet pedig az 1715-diki országgyűlésben az uralkodóval kiegyezett.

Ez az első kiegyezés alapjává lett annak az új Habsburg Birodalomnak, mely a török hatalom romjain a Duna mentén kialakult. VI. Károly császárnak sikerült a Német Birodalom mellett egy új birodalmat alapítani, melyet azután osztatlanul hagyott egyetlen gyermekére, Mária Terézia főhercegnőre. A német fejedelmek XV. Lajos francia királytól támogatva, vitássá tették ugyan Mária Terézia uralmát, kit a francia kormány Magyarország királynőjének címzett és ezzel a maga részéről is elismerte Magyarország állam jogi különvalóságát, de amint az a történelemből ismeretes, a magyar nemzet hűségesen kitartott királynője mellett és a Habsburg Birodalom megmentése kétségtelenül ennek volt köszönhető.

Hogy a magyar nemzet áldozatkészsége önzetlen volt, azt mi sem mutatta inkább, minthogy Károly császár, leánya és ennek fia, II. József, akik 1711-től 1790-ig uralkodtak, a német bevándorlók özönét bocsátották Magyarországra, hol a töröktől visszafoglalt lakatlan területeket a XVIII. század folyamán idegenek szállották meg. A magyar lakosság bir-

tokait és elhagyott házait a török uralom alatt balkáni szerbek és románok foglalták el, a német bevándorlók nagy területeket és jogokat nyertek, miáltal az arány Magyarországon a magyarság és a nem-magyar nemzetiségek között az utóbbiak javára tolódott el. A magyarság az ország lakosságának egyharmadára csökkent és a másfélszázados török uralomnak ez az eredménye és következménye kétségtelenül nem állott arányban azzal az önfeláldozással, mellyel a magyar nemzet nyugati szomszédait a török előnyomulás megkötésével megvédelmezte.

Mindezek ellenére azonban a magyar nemzet életerejé az összes csapásokat kiheverte és a békés együttélés nemcsak harmóniát eredményezett Magyarországon különböző népei között, de az idegenek új nemzedékei maguk is a magyarság oldalára állottak. Egy új közösség alakult ki, mely az állam jogi kapcsolatoknak meghagyásával a Habsburg Birodalom európai viszonyait nem érintette, sőt még annak európai súlyát növelte meg azzal, hogy az egykor elégületlen Magyarország népei a magyar állam, alkotmány és társadalom keretébe illeszkedtek. Így a Kárpátoktól övezett országban az egység lassankint a bécsi kormány ellenére is helyreállott és ellentét csupán akkor merült fel, mikor az Magyarországnak az osztrák örökös tartományok közé való beillesztésével kísérletezett.

Amily tévedés tehát azt állítani, hogy Magyarország a birodalom egységét bontotta meg azzal, hogy a birodalomba való beolvasztásnak minden időben és minden erejével ellenszegült, éppen olyan tévedés azt állítani, hogy a magyarság a szlávok és az oroszok iránt gyűlölettel viseltetett. A magyar államnak Oroszországgal évszázadokon át semmiféle kapcsolata, sőt érintkezése sem volt. Oroszországról a XVII. század végét megelőző időben nem is lehetett beszélni, mint olyan hatalomról, melynek bensőséges és kiterjedt európai kapcsolatai lettek volna. Mikor viszont Oroszország a szomszédos államokkal a XVII. század végén közelebbi kapcsolatba került, akkor kormányainak hatalmi törekvései a biztonságát a legnagyobb mértékben fenyegetni kezdték. Akár Nagy Péter cár készítette a neki tulajdonított politikai végrendeletet, akár pedig Napoleon császár írta meg, annak vezető gondolatai híven tükrözték az orosz hatalmi politika irányait, ezek viszont teljesen indokoltá tették a brit kormány aggodalmát Konstantinápoly és Törökország sorsát illetően és indokoltá tették azt az aggodalmat, melyet Oroszország fegyveres terjeszkedése és nyugtalanító készülődései a Kárpátok külső vonalán, a magyar nemzetben és a magyarországi magyar és nem-magyar közvéleményben egyformán kiváltottak.

A napóleoni háborúkat követő bécsi kongresszus az új Európát akként alkotta meg, hogy a kontinentális államok rendjét a Lengyelországot felosztva tartó három hatalomnak, Ausztriának, Porosz- és

Oroszországnak szövetségére, az ú. n. Szent Szövetségre építette. A szövetségben azonban a vezetés Oroszországot illette, mely Lengyelország keleti felének birtokában Krakkó fölött vett állást és onnan a Kárpátok mentén félkör alakban ölelte körül Magyarországot. Nem állott meg Moldva határánál sem, hanem az aldunai fejedelemségeket több ízben megszállva, elérte a Dunát és a déli Kárpátokat. Lehetetlen volt, hogy e nagyarányú terjeszkedés a Kárpátok vonalán belül lakó népekben ne keltsen aggodalmat és ne keltse fel a védekezés gondolatát, aminthogy e gondolat a bécsi kongresszus óta nemcsak a magyar politikai közvéleményt, hanem a bécsi kormányköröket is élénken foglalkoztatta. Részben ezért engedte meg Metternich herceg a magyar parlament lengyelbarát vitáját is az 1830-diki lengyel felkelés leverése után, ami Pétervárott meglehetősen nyugtalanságot idézett elő és így hiúsította meg I. Miklós cár törekvéseit Konstantinápoly megszerzését illetően.

Oroszország viszont a maga részéről azzal igyekezett a Habsburg Birodalom belső erőit gyengíteni és ezzel az orosz hatalmi politika útjában álló akadályt hatálytalanná tenni, hogy annak nem-német és nem-magyar népeit maga mellé vonni törekedett. Így született meg a pánszlávizmus mint politikai tényező és így egészítette ki azt, a nem-szláv népek megnyerése végett, az orthodox keleti egyház támogatása, mi által Oroszország a románokat igyekezett felhasználni, kik a XVIII. század vége óta többet voltak orosz megszállás, mint török igazgatás alatt. Az orosz hatalom tehát egyrészt a pánszláv, másrészt a pravoszláv politika és propaganda fegyvereivel nyomult előre a szláv és orthodox lakossággal rendelkező Habsburg Birodalom, első sorban természetesen az annak keleti védőbástyáját alkotó Magyarország ellen.

Ez viszont a Közép-Duna mentén lakó népek békés együttélését is felborította, mert északon a pánszláv mozgalom, délen az illyr (dél-szláv) mozgalom vezetői egyformán az orosz támogatásra építették terveiket, sőt az oroszok még a román unió megvalósítását, a dákoromán gondolat valórválását is kilátásba helyezték, miáltal Magyarország nemzetiségi területeinek lakosságát egy idegen hatalom fegyveres beavatkozása fenyegette. Az önvédelem szükségéből és nem a magyar nemzet szlávgyűlöletéből folyt tehát az az elidegenedés, mely a szomszédos hatalommá lett Oroszországgal a jó viszony fenntartását megghiúsította. Ezt igazolta egyébként az 1849-diki fegyveres beavatkozás, mely az 1914-diki felvonulásnak iskolapéldájává lett.

Az első beavatkozást Miklós cár nem Magyarország elleni támadó szándékból indította meg, hanem azért, hogy Ausztriát a magyar forradalom leverésével lekötöztesse és a szívesség ellenszolgáltatását a török hatalom ellen gyümölcsöztesse. A bécsi kormány azonban hamar tudátára ébredt a könnyelműségnek, mellyel az orosz támogatást igénybe

vette és az aldunai orosz megszállás idején tett csapatmozdulataival a cárt gyors visszavonulásra bírta, sőt röviddel azután az aldunai fejedelemségeket is osztrák csapatok szállották meg.

Az osztrák visszahatás az orosz hatalom ellen még jobban megnyilvánult akkor, mikor az 1866-diki háborúban Ausztria olasz és német birtokait elveszítve, keleten keresett kárpótlást, amit egyedül Magyarországnak fokozottabb politikai érvényesülése mérsékelt, mert a magyarság idegen nyelvterületek megszerzésének határozottan és következetesen ellene szegült. Ma már okmányszerűen tudjuk bizonyítani, hogy a magyar politikai közvélemény, a magyar parlament és a magyar kormány Bosznia-Hercegovina megszerzését 1878-ban ellenezték, de talán ennél is meglepőbb az, hogy a magyar Andrássy Gyula gróf külügyminiszter sem lelkesedett érte. Ugyanígy történt egyébként e tartományok bekebelezése idején, 1908-ban is, tehát a magyar nemzetet e téren semmiféle vád nem illetheti.

Amily erővel ellenállott Magyarország a szláv-orosz támadó törekvéseknek, éppen oly határozottan ellene szegült az önállósága ellen intézett osztrák törekvéseknek is. Abban azonban lényeges különbség volt a magyar és a cseh nemzetek ellenállása között, hogy amíg a magyarság a pángermán és pánszláv törekvéseknek egyformán ellene szegült, addig a csehek egyrészt a pánszlávizmus mellé állottak, másrészt már a hatvanas években Ausztria ellen Francia- és Oroszország fegyveres beavatkozását szorgalmazták.

Felhozzák a magyar Andrássy ellen azt a vádat, hogy külügyminiszter korában ő alkotta meg az 1879-diki német-osztrák-magyar szövetséget, miáltal a monarchia sorsát a Német Birodalomhoz fűzte. A szövetség azonban Oroszország támadó szándéka ellen irányuló védelmi szövetség volt, másrészt pedig Andrássy gróf ellen azok, akiket a német befolyás megerősítése érintett volna, tehát a magyar politikai közvélemény, sohasem tiltakoztak, mert a német szövetségben az orosz támadás egyetlen ellenszerét látták. Növekedett e meggyőződés azon támadó politika következtében, melyet az orosz kormány 1911-től kezdődőleg a monarchia ellen indított, amikor a magyar kormány Tisza István gróf miniszterelnök vezetése alatt a háború ellen foglalt állást és ezen álláspontját és kitartó küzdelmét csupán amiatt adta fel, mikor az orosz invázió ellen a nemzet önvédelmi harcában az ország felelős kormányának élén kellett maradnia. Hogy a német szövetség mennyire nem jelentette, a magyar államférfiak felfogása szerint, a német függőséget, azt mi sem mutatta inkább, mint hogy a magyar kormány 1918 októberben Magyarország függetlenségét proklamálta.

A magyar orientációnak mindenkor ez a függetlenség és annak védelme voltak megingathatlan alapjai.

LUKÁCS GYÖRGY: MAGYARORSZÁG ÉS FRANCIAORSZÁG

Magyarország, noha nagy távolságok, közbeeső birodalmak és országok választják el Franciaországtól, mégis a történelem folyamán sokszor került vele összeköttetésbe. Magyarok és franciák között szinte állandóan szívélyes volt a viszony és az érintkezés, s ha a történelem folyamán néha szembe kerültek is egymással, ez a szembe kerülés tulajdonképp nem a nemzetek ellentétét jelentette, hanem dinasztikus és hatalmi szempontok visszahatása volt. A francia és a magyar nép jelleme sok közös vonással bír. Mélyen érző, élénk, szenvedélyes, hazaszerető mind a két nép és ideáljaik is nagyjából közösek. A nemzeti jellem hasonlatossága és a felfogások rokonsága szilárd reményeink szerint hamarabb át fogja hidalni azt a szakadékot, amelyet a világháború tornádója a két nemzet közé ékelt.

Egy röpké tekintet akarok vetni az alábbiakban a történelem azon különböző szakaira, melyekben a francia-magyar összeköttetés élénkebb volt s amelyekből jelentékeny kölcsönhatás alakult ki a két nemzetre.

A magyar nemzet alig hogy elfoglalta azt a helyet a Közép-Duna mentén, melyen ezer év óta él és fejlődik, vallási és politikai intézményeiben a nyugathoz csatlakozott. A kereszténység felvétele fokozatosan elsimította az ellentéteket a magyarok és nyugati szomszédaik között, s ugyanakkor a királyság megalapítása megadta az erős közjogi kapcsolatot,

mely az új hazát és a nemzetet a szétbomlás veszedelmétől megóvta. Nemzeti történelmünk ezen dicsőséges korszakának hőse *Szent István*. Ővé az alaptevés örök érdeme. István középkori keresztény király volt, telítve a keresztény egyház magasztos eszméitől, abban a szellemben, amint azokat a bencések cluny-i kolostorában magyarázták.

A cluny-i kolostort Maçon mellett Burgundiában 909-ben Vilmos aquitániai herceg alapította, olyformán, hogy a kolostor egyenesen a szentszék védelme és fenhatósága alatt álljon. E rendkívül buzgó, vallásos korszakban a *cluny-i szerzetesek* szigorú fegyelme és vallásos buzgósága elismerésre készítette és az aszkézis szellemével töltötte el a nyugati kereszténységet. István a clunyota reform alapján álló *francia bencésrend* szellemében szervezte meg a magyar keresztény egyházat, függetlenül a külföldi hatalmi beavatkozásoktól és sietett az általa megteremtett magyar egyház számára a szentszék szentesítését kieszközölni. És, hogy a magyar állam önállósága is nyíltan kifejezésre jusson, István Rómába küldött követe, Asztrik apát az egyházi intézkedések megerősítésén kívül István számára *az állami önállóság* szimbólumát: a *királyi koronát* is kérte. II. Sylvester pápa elküldette apostoli áldását és a koronát is, mellyel István magát 1000. év augusztus 15-én Esztergomban királlyá koronáztatta. Ezzel külsőképen is kifejezésre jutott, hogy a magyar nemzet belépett a nyugateurópai keresztény népek társadalmába, mint ennek a társadalomnak önálló tagja. A korona pedig, mint a nemzet szent ereklyéje, minden időkre az önálló magyar államiság kifejezőjévé lett.

II. Sylvester, kitől István a koronát kapta, e kor történetének egyik legkiválóbb alakja volt. Aquitániában, Dél-Franciaországban, Aurillac helységben született, a bencések Saint Géraultról nevezett kolostorában nevelkedett, nagy tudományos műveltségre tett szert, egyaránt kitűnt tiszta, lendületes szónoki művészete, matematikai és csillagászati képzettsége és klasszikus műveltsége által. Az egyház egyetemes történetében, de a magyar nemzet történetében is mindenkorra glória övezi nemes egyéniségét. A magyarok nem is mulasztanak el alkalmat, hogy tiszteletök adóját II. Sylvester pápa emlékezetének le ne rójják. Legutóbb is 1923-ban a népszövetségi ligák uniójának Lyonban tartott közgyűlése alkalmával az ott megjelent magyar kiküldöttek magyar nemzeti színű szalagokkal ékített díszes koszorút ajánlottak fel Sylvester pápa sírjára, amely koszorúnak elhelyezését a lyoni érsek szíves készséggel vállalta.

Hazánknak Franciaországgal való kapcsolatai megújultak az Árpád-házból származott egyik kiváló királyunk, III. Béla (1172-1196) idejében. III. Béla király *Châtillon Anna* antiochiai hercegnőt vette nőül és ezen házasságából hét gyermeke származott. A Chatillon-család rokonságban volt a francia királyi házzal. A Châtillon családból származott II. Orbán pápa, valamint a szentté avatott Châtillon Károly, Bretagne her-

cége is. Anna királyné atyja, Châtillon Rajnáid a Szentföld visszafoglalásával Antiochia székhellyel alapított fejedelemség trónjára jutott.

III. Béla király és hitvese Châtillon Anna a Székesfehérvárott Szent István király által emelt és a Szent Szűzanyáról nevezett nagyszerű bazilikának sírboltjában, a magyar királyok temetkezési helyén voltak eltemetve. A török háborúk idején a törökök előbb kifosztották, majd a lángok martalékaul dobták a magyar királyoknak ezt a koronázó és temetkező templomát. Azokat a kőkoporsókat azonban, melyekben III. Béla és Châtillon Anna tetemei voltak, a XIX. században tartott ásatások alkalmával feltalálták, és Ferenc József király III. Béla királynak és Anna királynénak csontjait és ereklyéit Budapestre szállíttatta, ahol azok 1898. évi okt. 21-én országos gyászünnepély keretében a budavári koronázó-templom Szent Háromság kápolnájában díszes szarkofágban újból örök nyugalomra helyeztek.

Châtillon Annának 1184-ben bekövetkezett halála után III. Béla király újból megnősült, és pedig ismét Franciaországból, nevezetesen nőül vette VII. Lajos francia király leányát, Margitot. A párizsi nemzeti könyvtár őriz egy kéziratot, mely érdekes világot vet a magyar királyság pénzügyeire III. Béla korában. Ez a kézirat, mely felsorolja a magyar király jövedelmeit és a francia udvar tájékoztatására szolgált, minden valószínűség szerint akkor készült, midőn III. Béla király *Margit francia királyné* nőül kérte. Kitűnik a jövedelmek sokféleségéből, hogy a magyar király e korban a leggazdagabb európai uralkodók közé tartozott.

III. Béla maradandó emlékü intézkedése *a ciszterci rend behívása francia földről*. Cisteaux (Cistercium), Pontigny (Pontiniacum), Clairvaux (Clara-Vallis), Acey, Trois Fontaines városokból, illetőleg kolostorokból francia ciszterci szerzeteseknek hazánkba telepítésével alapította III. Béla király az egeresi, zirci, szentgotthárdi, pilisi és pásztói ciszterci apátságokat s azokat gazdag javadalmazással látta el. Az ily módon betelepített cisztercieknek nemzetünk művelése terén szép feladat jutott osztályrészül. A ciszterci rend a lelki és erkölcsi élet művelése mellett a földművelést vallotta elsőrendű feladatának. Hazánkban is a ciszterciek, kik állandóan fentartották az érintkezést franciaországi rendtársaikkal, századokkal vitték előbbre a mezőgazdaságot, minden kolostornak egy-egy nemzetgazdasági iskolája volt, saját jobbágyaik s a vidékbeliek tőlük tanulták el a földművelés, gyümölcstenyésztés és kertészet fejlettebb rendszereit és az állattenyésztés helyesebb módját. A cisztercieknek a hazai képzőművészetek terén is kiváló érdemeik vannak, amennyiben ők hozták Franciaországból hazánkba a csúcsíves építkezést.

III. Béla királynak különösen második házassága mind bensőbbé tette a viszonyt hazánk és Franciaország között. Mind többen látogatnak

FRANCIA-MAGYAR KAPCSOLATOK I.

Gróf Bercsényi László, Franciaország marsallja

(A Történelmi Képcsarnokban levő Latik-féle másolatról)

el a párizsi egyetemre, honnan a francia műveltség színvonalán érkeznek haza és viszik előbbre fejlődésünket. De a nyugatiak is szívesen felkerekedik a magyar király udvarát, különösen amióta III. Béla király a III. kereszties hadjárat átvonuló lovagjait vendégszeretetének teljességében részesítette. így nagyobb számban telepedtek le francia lovagok is hazánkban. Ezek közé tartozott Beaujeu Richárd is, kit a király nagyon megkedvelt s birtokkal és kitüntetésekkel ajándékozott meg. Beaujeu Richard Esztergomban hunyt el és síremlékét a következő felírással jelölték meg:

Cy gitt (sous) cette pierre dure
 Un Chevalier qui aimoit droiture
 Richard de Beaujeu en Beauplois
 Venu d'illustre sang Gaulois.
 En sa vie bien combattit
 Au nom du Seigneur Jesus Christ.
 Il eut pour bien servir Hongrie
 L'écu ala belle armoirie
 Pair (?) le bouter (?) lés (?) son Lion.
 Du noble Roy eut ce guerdon.
 Prions que son ame repouse
 Aussi celle de son épouse
 Qu'on disoit Sabine Bascai
 Dons Jesus faites eu Mercy.
 Leur Corpu a pris Sainte Marie
 En sa Maison a Strigonie
 En l'an mil deux cent et dix
 Bon Dieu onore leu Paradis.

Magyarul: Itt nyugszik ezen kemény kő alatt egy lovag, aki szerette az egyenességet. Beaujeui Richárd Beauploisból, előkelő gall származású. Életében vitézül harcolt az úr Jézus Krisztus nevében. Mivel derekasan szolgált Magyarországot, szép címerű címerpajzsot kapott – (ágassal, rutakoszorúval, oroszlánal – megsebzti az oroszlánját) – a nagylelkű királytól jutalmul. Imádkozunk az ő és felesége nyugalmáért, akit Bascay Szabinának hívtak. Édes Jézus, légy irántuk kegyelmes! Testüket Szűz Mária befogadta házába Esztergomban, az 1210-ik esztendőben. Jó Isten, nyisd meg nekik a mennyországot!

Történelmünknek francia vonatkozásai közül legdicsőségesebb a francia eredetű *Anjou-házból* származott két nagy uralkodónknak, *Róbert Károly* és *Nagy Lajos* királyainknak korszaka.

FRANCIA-MAGYAR KAPCSOLATOK II.

Nagy Lajos kora. (Lotz Károly festménye)

Az Anjouk meghívattatásukat a magyar trónra a pápák támogatásának és főleg annak köszönheték, hogy az Árpád-ház leányági leszármazottai voltak. Róbert Károly király (1307-1342) V. István Árpád-házbeli királynak leányágon való dédunokája és VIII. Lajos francia királynak ugyancsak dédunokája volt. Róbert Károlyt a magyar trónon fia, Nagy Lajos (1342-1382) követte.

A két nagy Anjou király hatalmas alkotó munkát végzett. Uralkodásuk hazánk történetének egyik legragyogóbb korszakát foglalja magában. Nemcsak az Árpádok kihaltával bekövetkezett bomlás útján állították meg az országot, hanem az elavult intézményeket időszerűen megreformálva biztosították a jövő fejlődését. Helyreállították a királyi tekintélyt és a jogrendet s az országot a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem istápolásával gazdaságilag is regenerálták. A rendezett, belsőleg megerősödött, nagy erőforrásokkal rendelkező ország tekintélye kifelé is meggyarapodott annyira, hogy hazánk nagyhatalommá lett, amely nyugat felé is kellő súllyal tudott fellépni, amikor a dinasztia vagy az ország érdeke úgy kívánta.

Nagy Lajos alatt emelkedett a magyar király hatalma a tetőpontra. Birodalmának határait három tenger – az Adriai-, a Fekete- és a Keleti-tenger – mosta és miután Nagy Lajos lengyel király is volt, két nagy nemzet egyesült kormánypálcája alatt. Az Anjouk nagy koncepciójú uralkodók voltak, akiknek jelentékeny részük volt abban, hogy hazánk elérkezhetett fennállásának első ezredik évéhez. A hálás magyar nemzet az Anjou-házból származott két nagy királynak emlékét a Magyarország ezeréves fennállása alkalmából Budapesten, emelt nagyszabású millenáris emlékmű keretében örökítette meg.

A mohácsi vész (1526) után Magyarország a királykérdésben kettészakadt. Két királya is volt, az egyik nemzeti király, Szapolyay János, a másik pedig a Habsburg-dinasztia magyarországi megalapítója, I. Ferdinánd. A két király között folytonos versengés dúlt és az országot polgárháború pusztította. I. Ferenc francia király ebben a versengésben János király mellé állott és vele formális szövetséget is kötött. Majd a XVI. század folyamán a törökök Magyarország egy részét uralmuk alá hajtották s így keletkezett a Magyarországtól elszakadt és a török szultán szuverenitása alá került erdélyi fejedelemség (1542-1691) mint külön keleti magyar állam, míg Felső-Magyarország megmaradt a Habsburg-császárok, mint magyar királyok uralma alatt. A XVI. és XVII. század folytonos háborúskodásai során az erdélyi fejedelmek a Habsburg-uralomtól teljesen függetlenítték magokat, de a törökökkel szemben is majdnem teljes önállóságra tettek szert, noha az erdélyi országgyűlés által meg-

választott fejedelem megerősítése a szultán fenntartott joga volt és a fejedelemség a szultánnak adót fizetett.

Az erdélyi fejedelmek – részben a törököktől is segítve – folyton arra törekedtek, hogy a Habsburg-uralom alatt maradt Magyarországot is elhódítsák a Habsburgoktól, akikkel állandó ellenségeskedésben állottak. Minthogy pedig Franciaország is állandó ellentétben volt a Habsburgokkal, Franciaország és Erdély között sűrű diplomáciai tárgyalások folytak, amelyek időnkint szövetséges viszony alakját is öltötték. Így 1643-ban úgy Franciaország, mint Svédország I. Rákóczi György erdélyi fejedelemmel szövetségi szerződésre lépett, amely szövetségi szerződés csakhamar megszűnt, mert Rákóczi békét kötött a császárral. Majd 1677-ben a francia király és Apafi erdélyi fejedelem, valamint a magyarországi elégedetlenek között újabb szövetségi szerződés jött létre, amely 1683-ig tartott.

Ezen az időn túl nem volt többé formális szövetség Franciaország és Erdély között, ellenben *Thököly Imrénének* és különösen *II. Rákóczi Ferenc* fejedelemnek a Habsburgok ellen folytatott nemzeti küzdelmei jelentékeny támogatásban részesültek a Habsburgok nagy ellensége, *XIV. Lajos francia király* részéről, akinek rokonszenve egyik fő tényező volt abban, hogy *II. Rákóczi Ferenc*, midőn az általa vezetett dicsőséges magyar szabadságharcot a Habsburg-császárság túlereje végleg elgáncsolta, nemcsak, hogy nem kereste a császárral való kibékülést, hanem engesztelhetetlenül kitért a császáriak részéről megkísérelt minden közeledés elől. Török, orosz és lengyel támogatásban, de legfőképp *XIV. Lajos francia király* támogatásában fogytig bízott *II. Rákóczi Ferenc*, még száműzetésének legkeservesebb idejében is. Száműzetésének első szakát megédesítette franciaországi tartózkodása (1713-1717), mely alatt *XIV. Lajos király* nagy tiszteletben tartott vendége volt. *Rákóczi* benső ragaszkodással viseltetett *XIV. Lajos* iránt, akit a világtörténelem egyik legnagyobb alakjának tartott. A napkirály elmúltát a vérbeli franciák közül is kevesen gyászolták oly mélységes érzelmekkel, amilyenekkel *II. Rákóczi Ferenc* volt iránta eltelve. *XIV. Lajos* elhunytával *Rákóczi szerencse*csillaga is *végleg* lehanyatlott és, bár a török szultán hívására Törökországba távozott, hogy ott a magyar szabadság kivívására hadsereget szervezzen a Habsburgok ellen, a körülmények nem engedték hő vágya teljesedését s szomorú számkivettségben fejezte be dicsőséges és viszontagságos életét. *Rákóczi emigráns* társai közül többen telepedtek meg Franciaországban és *Rákóczi fővezérének*, gróf *Bercsényi Miklósnak* fia, gróf *Bercsényi László* második hazájában, Franciaországban a katonai pályán legmagasabbra emelkedve, Franciaország marsallja lett. *Gróf Bercsényi László*, aki ma is francia földben, Luzancyban nyugszik, a

tulajdonképpen megszervezője a *francia huszárságnak*, amelynek ezredeit leginkább magyarok állították fel; ilyen huszárvezredeket létesítettek nevezetesen: Deák Pál, báró Rátkay György, a Desseffyék, gróf Esterházy Bálint, Poloreczky András, gróf Esterházy Bálint László és maga gróf Bercsényi László és fia gróf Bercsényi Ferenc.

*

Mikor Franciaországban a XVIII. század közepe táján végzetes harc indult meg *a középkor eszmevilága és állami és társadalmi berendezkedése* ellen, e mozgalom hullámcsapásai elérték hazánkat is, hol ebben az időben a francia nyelv és irodalom ismerete nem szorítkozott a főrangú körökre, hanem kultiválva volt a nemzet minden műveltebb rétegében. Katolikus szerzetesek és protestáns prédikátorok, katonatisztek és falusi főnemesek magyarra fordították a francia remekműveket, melyek termékenyítő és ébresztő hatást gyakoroltak, amennyiben egyszerre szembe-tűnővé tették irodalmi és politikai hátramaradottságunkat és felköltötték a vágyat nemzeti irodalmunk fejlesztésére és politikai intézményeink reformjára. A történelem azt tanúsítja, hogy a felvilágosodási törekvések minden időben a nemzeti nyelvek kultuszát termelik ki magukból. Ez történt nálunk is. A felvilágosodás, a tökéletesedés, a haladás eszméje kitermelte a magyarnyelvű irodalmat, mert a hivatottak úgy fogták fel, hogy csak ezen az úton lehet a magyar nemzetet az emberiség szüntelenül tökéletesedő kultúrájának részesévé tenni. Az első nagy nemzeti reformátornak, kinek nevéhez fűződik az új magyar szépirodalom megszületése, Bessenyey Györgynek szeméi előtt az előrehaladott és művelt francia nép és nyelv lebegett. Akadémiát tervezett a magyar nyelv és irodalom ki-művelésére, és az írók és fordítók lelkes csoportja sorakozott köréje. A műveltebb magyarság tudatára jutott elmaradottságának, meglátta, hogy van haladás, fejlődés, élet Magyarországon kívül is és hogy ebbe bele kell illeszkednie.

De nemcsak a hazai irodalomra hatott frissítőleg a felvilágosodás szellője. Montesquieunek az „*Esprit de Lois*”-ban lefektetett alkotmányos politikai elmélete, Rousseau *Contrat Social* ja és a forradalom ideológiája lényeges befolyást gyakoroltak a magyar nemzet politikai gondolkozására is és a demokratikus egyenlőségi eszme annyira átítatta a nemzet széles rétegeit, hogy II. József császár (1780-1790), midőn az egyház hatalmának és a nemzeti kiváltságoknak hadat izent, nem találta egészen készületlenül a közszellemet, úgy az arisztokrácia, mint a köznemesség sorai-ban jelentékeny volt azoknak száma, kik József császár reformjait örömmel üdvözölték. De a köznemesség nagy tömege József császár minden újításának ellene szegült, mert az alkotmány sáncai között egészen jól érezte magát és nem tudta belátni, miért kellene onnan kivonulnia vagy

másokat oda befogadnia. Szentségtelen merényletnek tekintették azon jogok és kiváltságok érintését, melyeket őseik verőkkel szereztek és a szent királyok megerősítettek.

II. Józsefnek a német nyelv meghonosítására célzó törekvései azonban azokat is felingerelték ellene, akik a szabadelvű haladás legbuzgóbb hívei voltak, de egyúttal a magyar nemzetiség ügyéért lelkesedtek. Így történt meg aztán, hogy II. József hirtelen bekövetkezett halálával szabadelvű reformjai is, melyeket különben nagyrészen ő maga vont vissza halálos ágyán, végleg megbuktak és azok bukását még a liberális elemek sem sajnálták.

II. József utóda, II. Lipót lelkesedett népeinek javáért, ő is korának színvonalán állott. Montesquieu tanítványának vallotta magát. Azonban a felvilágosodott király eszméinek megvalósításában nagy mérséklettel és óvatossággal járt el. Csak annyit kívánt az országgyűléstől, hogy az adózó nép terhein könnyítsen, a jobbágyoknak a személyes szabadságot és a javaikkal való szabad rendelkezést biztosítsa, végre a kormányzások alsóbb hivatalait a nem nemesek előtt is nyissa meg. A rendek a királyi kívánatokat készséggel teljesítették. Egyúttal a reformok tanulmányozására országos bizottságokat küldöttek ki.

II. Lipótnak kétéves uralkodása után váratlanul bekövetkezett halála súlyos csapás volt népeire, mert I. Ferenczel a reakció és a tespedés hosszú korszaka következett be.

Ferenc király (1792-1835) a trón és az állam biztonságát fenyegető merényleteket látott a demokratikus szellemű irodalmi termékekben s kezdetét vette azok elkobzása, a szerzők és kiadók megbüntetése. Megindult a cenzorok kíméletlen munkája, mely nemcsak arra szorított, hogy a szabadelvű munkák kinyomtatását megakadályozza, hanem gátat vetett a külföldön nyomtatott demokratikus irányú könyvek behozatalának és elterjedésének is.

Ebbe az időbe esik a *Martinovics-féle* szomorú véget ért *összeesküvés*. Ugyanis a párizsi jakobinusok klubja, mely Európaszerte a forradalmi propagandák tervezésével foglalkozott, ennek a propagandának az ausztriai ház uralma alatt álló országokban és főleg Magyarországon való megszervezésével a francia forradalom eszméivel telített Martinovics Ignác apátot bízta meg és őt e végből Démocrite Montagne álnévvel ruházta fel. Martinovics titkos társaságok alakításához kezdett, hogy ezek útján a fennálló kormányforma megbuktatását és független magyar köztársaság alakítását elősegítse. Kidolgozta az alkotmányt is, melyet a köztársasági Magyarországnak szánt, összesen hetvenöt egyénről tudunk, akik a titkos társaságok tagjai voltak. A titkos társaságok megalakulásától azok fölfedeztetéséig alig három hónap folyt le. Martinovicsot és tár-

sait elfogták, pörbe vonták és részben halállal, részben pedig évekig tartó súlyos börtönnel büntették (1795).

A Martinovics-féle összeesküvés felfedezése és kíméletlen megtorlása gyászos utóhatásokat váltott ki a nemzet életében. Hatalmas fegyvert kaptak kezeikbe azok, akik a középkor állami és társadalmi rendjének fenntartásáért küzdöttek. Az uralkodót és az udvart, a klérust és a kiváltságos rendeket most már könnyen meg lehetett győzni afelől, hogy nem hiú agyrem az a félelem, hogy Magyarország is a francia forradalomhoz hasonló vészes törekvések és véres jelenetek színhelyévé válhatik. Ily vesztéllyel szemben az volt a felfogás, hogy a franciák ellen viselt háborút végső erőmegfeszítéssel tovább kell folytatni és továbbra is ki kell tartani a szabadelvű irányzatok erőszakos elnyomásában. Pangás és hanyatlás állott be. A sajtót a cenzúra szigorú bilincsekbe verte, minden szabadabb nyilatkozatot forradalmi merényletnek bélyegeztek. Az országos bizottságok reformmunkálatai félretétettek. Az uralkodó nem respektálta a magyar ősi alkotmányt sem. E mellett a francia háborúk által követelt áldozatok és a nyomukban járó pénzválság az anyagi jólét alapjait is megingatták.

Ilyen viszonyok közepette bocsátotta ki *I. Napoleon* francia császár, aki már Bécsset is elfoglalta, 1809. évi május 15-én Schönbrunnban kelt és a magyar nemzethez intézett proklamációját. „Semmit sem kívánok én tőletek – úgymonda a francia császár – egyedül csak azt akarom látni, hogy szabaddá, valósággal független nemzetté legyetek. Ausztriával való szövetségek volt a ti szerencsétlenségtek fő oka. Ausztriáért folyt a ti véretek messze országokban és legbecesebb javaitok büntetlenül annak örökös tartományai miatt voltak feláldozva, úgy nézték hazátokat, mint valamely meghódoltatott tartományt. Szerezzétek vissza nemzeti léteteket. Válasszatok olyan királyt magatoknak, aki érettetek országoljon, közöttek lakjék és akit katonáitok vegyenek körül. Gyülekezzetek össze Rákos mezéjén, tartsatok ott nemzetgyűlést és adjátok tudtomra végzéseiteket!”

Napoleon jól tudta, mennyire szíven fekszik a magyarnak hazája függetlensége és ha nem várt is e lépéstől közvetlen eredményt, legalább annyira számított, hogy a magyarok ellen gyanakodást kelt a bizalmatlanságra hajló Ferenc császárban és ezáltal gyöngíti ellenségét. A proklamációnak azonban nem lett foganatja. A nemesség és a klérus, amelyek a forradalmi eszmék terjesztőjét látták Napóleonban, azért viselkedtek tartózkodóan, mert rettegetek a forradalom nyomában járó jobbágyfelszabadítástól. De a nemzeti érzületre hivatkozás sem nyerhette meg a kedélyeket Napoleon számára, mert Spanyolország példájában látták, mily könnyen bánik el Napoleon a nemzeti önállóság eszméjével és így

tőle nem kevésbé féltették nemzeti önállóságukat, mint a már meggyökerezett Habsburg-háztól.

A franciák látva, hogy a magyarok nem tántorodnak el királyuktól, mint ellenség léptek hazánk területére. A francia hadak győzedelmeskedtek, noha jelentékeny veszteségeik is voltak. A hazánk területén folyt napóleoni harcok azonban a franciák ellen sohasem váltottak ki keserű emléket a magyarság soraiban. Ellenkezőleg, Magyarország nagy tiszteletben tartotta a francia hősi halottak emlékét, aminek eklatáns kifejezése az a díszes emlék, amelyet Pécsen az ott eltemetve levő francia elesetteknek emeltek. Az emlék leleplezése 1908. évi május 24-én országos ünnepély keretében történt, amelyen a francia kormány is képviselve volt.

*

A magyar nemzet a XIX. század első negyedében a dermedtséghez hasonló állapotban, mintegy érzéketlenül viselte a csapások súlyát és tűrte a császári udvar által alkotmányán ejtett sérelmek hosszú sorozatát. És egy újabb negyedszázadnak kellett elteltie, míg a nemzet elkeseredett küzdelmek árán 1848-ban kivívta a jogegyenlőségnek, a közteherviselésnek, a gondolat- és sajtószabadságnak a francia forradalomban diadalra jutott nagy eszméit.

Az 1848. évi reformoknak azonban csak rövid ideig örvendhetett a magyar nemzet, mert végzetes ellentétbe jutott a Habsburg-dinasztiával. Dicsőséges szabadságharcát az Ausztria által segítségül hívott orosz túlerő leverte és nyeregbe segítette a szomorú emlékü osztrák abszolutizmust, amely csak 1867-ben ért véget, midőn a nemzet uralkodójával kibékült és létrejött a kiegyezés műve, mely az osztrák-magyar monarchia struktúráját az osztrák és a magyar állam paritása alapján állapította meg.

Alig indult meg a dualisztikus monarchia gépezete, kitört az 1870-71-iki francia-német háború, melyben az osztrák-magyar monarchia semleges maradt. Magyarországon azonban a franciák viszontagságos sorsa nagy rokonszenvet váltott ki, amelynek a parlamentben is hangot adott Irányi Dániel, a képviselőház kiváló tagja és az ellenzék egyik vezére 1871 január 28-án a kormányhoz intézett interpellációjában. Ez a nevezetes interpelláció szószerint következőleg hangzott el:

„A tegnapi és mai lapok azt a hírt hozták, hogy a francia nemzet védelmi kormánya a német császári kormánnyal békealkudozásokat kísérelt meg és hogy a német császári kormány a többi feltételek között azt is követelte, hogy Elzász és Lotharingia engedtesse át. Ez a föltétel úgy a népjoggal, mint az európai általános érdekekkel ellenkezik. Ellenkezik a népjoggal, mert ez a hódításokat határozottan kárhoztatja, kárhoztatja különösen akkor, mikor a meghódított tartomány lakosai a hódítókhoz át-

pártolni nem akarnak. Már pedig, hogy Elzász és Lotharingia lakosai testestől-lelkestől Franciaországhoz szítnak, – úgy hiszem – kétséget nem szenved. De ellenkezik ezen föltétel az európai államcsalád érdekével is, mert ahelyett, hogy a békét állandóvá tenné, újabb bonyodalomnak s egy alkalmasint még nagyobb mérvű háborúnak csíráját rejténé magában. Ennélfogva vagyok bátor azt a kérdést intézni a miniszterelnök úrhoz: szándékozik-e a kormány – a többi semleges hatalmakkal egyetértőleg – békés diplomáciai úton a német császári kormánynál odahatni, hogy ezen követeléstől elállva, jogos és méltányos föltételek alapján kössön békét a francia védelmi kormánnyal? Én barátja vagyok a német egységnek, barátja a német császársággal való szövetségnek, de ezen óhajtás – úgy hiszem – nem zárja ki azt, hogy midőn a követelés, melyet a német császárság a francia köztársaság irányában tesz, jogtalan, ellene diplomáciai úton barátságos módon felszólaljunk úgy a monarchia, mint általában az európai béke érdekeinek megóvása végett. Ennélfogva remélem, hogy a kormány e tekintetben kötelességét annál is inkább teljesíteni fogja, mert kell, hogy meg legyen győződve arról, miszerint e részben Magyarország közvéleményével találkozik.”

Gróf Andrassy Gyula miniszterelnök 1871 február 20-án erre az interpellációra adott válaszában utalt arra, hogy az angol királynő trónbeszédében kijelentette, hogy kormánya ismételen sikertelenül tett közvetítő javaslatokat a hadviselő feleknek. Ily viszonyok között a monarchia részéről a közvetítés megkísérlése annál inopportunusabb lenne, mert erre egyik fél részéről sem lett felszólítva.

Irányi Dániel erre kijelentette, hogy nincs megelégedve a miniszterelnök válaszával, mert amidőn oly fontos kérdés, mint az államok integritása és az európai egyensúly forog fenn, oly állam, mely nagyhatalmi állást foglal el, egyik vagy másik fél felszólítása nélkül fel van hatalmazva, sőt kötelezve van a közvetítésre. „Ha sikertelen is fölszólalásom - folytatta Irányi – azzal vigasztalom magamat, hogy oly ügyben szólaltam fel, mely az egész Magyarország, az egész művelt Európa rokonszenvét bírja. Nem volt sikere az 1831-iki országgyűlésnek sem Lengyelország feldarabolása ellen tett felszólalásával, hanem azért büszkén hivatkozik a jelen nemzedék azon férfiakra, kik azon szerencsétlen szomszéd nemzet feltámadása mellett állást foglaltak. És büszkén fog az utókor hivatkozni arra, ha az én csekély szavamnak nem is lenne egyéb haszna, hogy a magyar törvényhozásban voltak férfiak és azt hiszem, számosan, kik a szerencsétlen francia nemzet mellett felszólaltak!”

Ebben az epizódban különösen tanulságos, hogy Irányi Dániel magyar képviselő már 1870-ben a népek önrendelkezési jogát hirdeti. Különbözik pedig úgy ebből a felszólalásból, mint számos törvényhatóság hasonló felfogástól áthatott feliratából, amelyeket az országgyűléshez intéztek,

kitűnik, hogy a magyar nemzet mily melegen érzett a francia nemzettel szerencsétlenségében.

A magyarságnak a franciák iránt érzett rokonszenve akkor sem csökkent, amidőn az európai konstelláció egyfelől a hármasszövetség, másfelől a hármasszövetség megalakulására vezetett. Társadalmilag változatlanul szívélyes és közvetlen maradt a kapcsolat franciák és magyarok között. S midőn a világháború szörnyűségei vihara kitört, Magyarország a területén maradt francia állampolgárokkal szemben semmi megtorló rendszabályt nem alkalmazott, sem szabadságukban, sem foglalkozásukban, sem kenyérkeresetükben őket nem gátolta. A világháborút lezáró békekötés idejében mély fájdalommal töltötte el a magyar lelket az, hogy a franciákat a magyarság katasztrófája teljesen hidegen hagyta. De a magyarság ezért nem a franciákat okolja, mert jól tudja, hogy a világháború franciái Magyarországot csupán az ellenséges propaganda szemüvegén keresztül láthatták s így szükségkép torz képet kellett magoknak alkotniuk Magyarországról. A magyarság hő vágya, hogy Franciaország Magyarországot a maga igaz mivoltában ismerje meg. Az igazságnak ettől a propagandájától várjuk azt, hogy a franciák régi rokonszenvét sikerülni fog nemcsak visszanyernünk, hanem azt állandóan biztosítanunk is a magunk számára.

FRANCIA-MAGYAR KAPCSOLATOK III.

A budavári koronázó templom

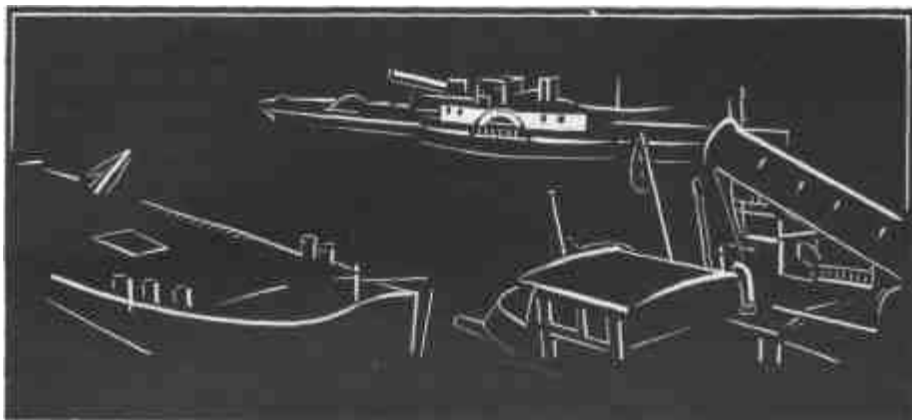
*III. Béla és Anna királyné szarkofágja
a budavári koronázó templom
Szent Háromság kápolnájában*

*Az 1808-ban elesett francia
katonák emlékoszlopa Pécsen*

Az emlékoszlop felirati táblája

GRATZ GUSZTÁV: MAGYAR-NÉMET RELÁCIÓK

magyarság és a németiség közötti relációk az idők folyamán több változáson mentek keresztül. Volt olyan idő, amikor a magyar nép a németben látta legfőbb és legveszedelmesebb ellenségét. Viszont volt olyan kor is, amikor szoros fegyverbarátság állt fenn a két nép között.

Hogy ezeket a változásokat megérthessük, szem előtt kell tartanunk azt a geográfiai helyzetet, amely a magyar nép külpolitikai orientációját századok óta szükségszerűen determinálja. Magyarország három különböző állandó jellegű politikai expanziós tendencia keresztezési pontjában fekszik. Az egyik ilyen tendencia a keletnek előretörése nyugat felé. Ez a tendencia eleinte Törökország inváziós háborúi képében jelentkezett, majd a múlt században a régi Török Birodalomnak helyébe lépett olyan népek terjeszkedési szándékainak képét öltötte magára, amelyek egészükben a keleti (byzantin és török) kultúra és szellem behatása alatt álltak. A másik állandó tendencia, amellyel szemben Magyarországnak állandóan védekeznie kellett, a németiségnek az a törekvése, hogy a Duna völgyét teljesen uralja, esetleg a dunamenti népek nyelvi beolvasztásával is. Ez a tendencia a múltban a német koronát is viselő osztrák császárok germanizáló törekvései képében jelentkezett. A XVI. századtól kezdve a magyar nép minden században legalább egy szabadságharcot vívott meg a németiség beolvasztó szándékai ellen. A harmadik tendencia, amely Magyarország létét állandóan veszélyeztette, a szlávok részéről fenye-

gette Magyarországot. Ennek északi és déli csoportjai Magyarországon keresztül törekedtek az egymással való egyesülésre és ez a törekvés a múlt század eleje óta mindinkább a pánszlávizmus eszméinek köntösét öltötte magára. Ismeretes, hogy ennek a pánszláv iránynak egyes képviselői, mint pl. Palacky cseh történetíró, a magyaroknak a Duna mentén való letelepülését mondták a legnagyobb csapásnak, amely a szláv-ságot évezredek története folyamán érte. A pánszláv eszmék egyik legkorábbi előharcosa, Kollár Márton szlovák költő, Magyarorszában született. Egyik nagy költeményében ő állította fel a szláv-ság részére azt az ideált, hogy egyesülése révén a szláv nyelvet, kultúrát, viseletet és dalt egész Európában, az Elbáig és a Szajnáig, érvényre kell juttatni. Ezek az aspirációk csak Magyarország romjain voltak megvalósíthatók.

A kisszámú magyar nép sohasem volt elég erős arra, hogy ezekkel a létét és függetlenségét fenyegető hatalmas törekvésekkel egyedül, csakis saját erejére támaszkodva, birkózhassék meg. Mindig kénytelen volt azokkal a törekvésekkel, amelyek pillanatnyilag kevésbé látszottak veszedelmesnek, megalkudni és velük szövetkezni azzal a veszéllyel szemben, mely az adott időpontban a legnagyobbknak látszott. A törökök ellen a németek és a szláv-sághoz tartozó lengyelek segítségét vette igénybe. A német beolvasztó törekvések ellen gyakran a törökökben keresett támaszt. A szláv-ság részéről fenyegető veszélyek ellen ismét a német-ségre kellett támaszkodnia. Hogy a magyar nép Európának ama exponált részében, amelyben élete lejátszódik, meg tudta állani helyét, dacára annak, hogy számszerűleg kisebbségben volt a vele most jelzett tendenciák révén szembeállt szomszéd népeknek nemcsak összességével, hanem mindenikkel külön-külön is, nagyfokú politikai képességre vall. Ezt aztán az a nehéz harc, amelyet súlyos viszonyok közepette függetlenségének megóvása érdekében meg kellett vívnia, még megerősítette és kimélyítette.

Az a politika, amely Magyarországnak a német néppel való szoros együttműködésére vezetett, a múlt század közepén kezdett kialakulni.

Az 1848-49. évi szabadságharcban Magyarországnak függetlenségét igen nehéz körülmények között volt kénytelen megvédeni. A harc elsősorban az osztrák beolvasztó törekvések ellen irányult. Ilyenformán tehát a magyar-német ellentétnek volt egy markáns epizódja. De az osztrák kormány a magyar szabadságharc leküzdésére igénybe vette az orosz kormány segítségét is. Hónapokon keresztül orosz csapatok dúlták fel Magyarországot és a leverte magyar szabadságharcosok egy orosz generális előtt tették le a fegyvert. Ha II. Miklós orosz cárt e segítségnyújtásánál nem is annyira pánszláv politikai szempontok, mint inkább dinasztikus érzelmek vezették, mégis elég alkalom nyílt a magyar nép számára, hogy ez alkalommal megismerje az orosz terjeszkedési törekvésekben rejlő veszedelmeket is. De szembefordult a magyar szabadságharcral az

erdélyi románság és a délszlávság is, amelynek autonómisztikus törekvéseiben már benn lappangott a Magyarországot kelet felől fenyegető veszedelem. Az a három veszedelem tehát, amellyel a magyar politikának állandóan számolnia kell, az 1848-49. évi szabadságharcban egyszerre ütötte fel a fejét. Az eredmény Magyarország leveretése és leigázása volt. A magyarságnak gondolkodnia kellett azon, miként tudja a jövőben az ilyen helyzet megismétlődését lehetetlenné tenni.

Közelfekvő gondolat volt, elsősorban olyan nemzeteknél támogatást keresni, amelyek az említett ellentétekben nem voltak közvetlenül érdekelve. A szabadságharc emigrált vezérei Kossuth Lajos vezetése alatt igyekeztek a francia és az angol kormány Magyarország iránti érdeklődését felkelteni. Annak a Franciaországnak érdeklődését, amelynek fiai akkoriban véruket ontották az olasz nemzet szabadságának kivívásáért. És annak az Angliának szimpátiáját, amely Palmerston idejében minden európai szabadságmozgalommal rokonszenvezett. Ezek a törekvések kudarcot vallottak. Mindkét nagy nyugati állam sorsára bízta Magyarországot. Nem maradt tehát most sem más hátra, mint folytatni a régi politikát. Ki kellett keresni a három ellenfél között azt, amelynek engedmény útján való kibékítése a legkevesebb veszedelemmel és a legtöbb haszonnal járhat. Ki legyen az? Az oroszokra nem lehetett gondolni, hiszen ők minden szabadságmozgalomnak esküdt ellenségei voltak, csak az imént tiporták le a magyar szabadságharcot és különben is hiányzott minden alap az ellentétes érdekek összeegyeztetésére. Ez a gondolat tehát fel sem merült. Inkább lehetett gondolni a keleti népek megnyerésére. Ennek a gondolatnak érdekében állította fel Kossuth Lajos a dunai konföderáció tervét. De ezek a keleti országok akkoriban oly gyengék, viszonyaik oly kevésbé konszolidáltak voltak, hogy segítséget innen még akkor sem lehetett volna várni, ha a különböző kultúrákörökhöz való hozzátartozás szempontja nem vont volna áthághatlan árkot közöttük és Magyarország között. Nem maradt tehát más hátra, mint a kompromisszum a német vezetés alatt álló Ausztriával. Erre különben is kedvezőek voltak a viszonyok, mert Ausztria erejét a Sadowánál elszenvedett vereség annyira csökkentette, hogy Magyarország külön államiságának és messzemenő függetlenségének Ausztria által való elismertetése már nem ütközött akadályokba. A külpolitikai orientáció rendszerint a legkisebb ellenállás irányában fejlődik. Ilyeiv okok hajtották Magyarországot is a németiséggel való együttműködés felé. Ezen a módon vélte megállhatni helyét a pánszláv törekvésekkel szemben, amelyek részben összefonódtak a Magyarországot kelet felől fenyegető ellenséges tendenciákkal is. Ez volt az 1867-es kiegyezésnek külpolitikai háttere.

Egészen hasonló okok befolyásolták azt a külpolitikát is, amelyet a

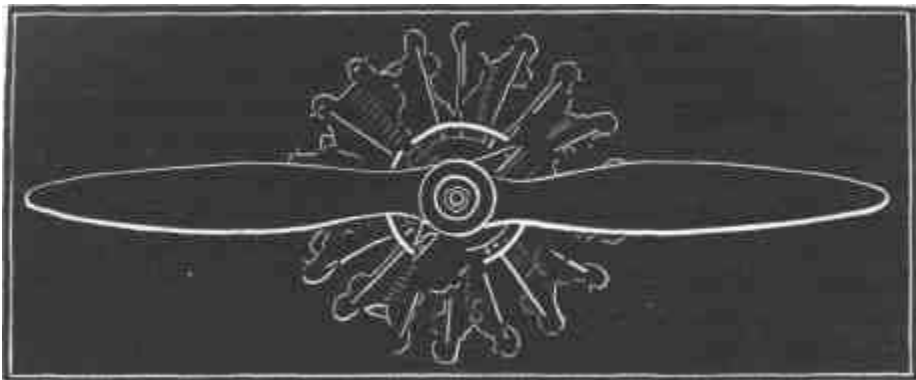
kiegyezés utáni években Magyarország a monarchián belül képviselt. Az 1870-71. évi francia-német háború alkalmával Magyarországon az ellenzéki függetlenségi párt erősen franciabarát álláspontra helyezkedett. Vezére, Irányi Dániel még határozati javaslatot is terjesztett be, amely bizalmatlanságot fejez ki a kormány iránt, amiért nem tétetett a bécsi külügyminisztérium útján erélyesebb lépéseket Elzász és Lotharingia elszakításának megakadályozására. Az érvek, amelyek e határozati javaslat elfogadása ellen felhozattak, azt mutatják, hogy a magyar pártok magatartását ebben a kérdésben jóformán kizárólag az Oroszország beavatkozásától való félelem befolyásolta. Oroszország akkor nem titkolta elszántságát arra, hogy amennyiben az osztrák-magyar monarchia a francia nemzet érdekében beavatkoznék a háborúba, ő a maga részéről szintén nem maradhatna semleges. Ettől kezdve mint állandó aggodalom ott lappangott a magyar külpolitika felett egy orosz-német szövetség létesítésének lehetősége, amelyből Ausztria-Magyarország ki lett volna zárva. Már 1871 január 24-én ezzel az aggodalommal indokolta meg a közös külügyminiszter helyettese, Orczy Béla báró, a Németországhoz való közeledés célszerűségét. Ezzel a közeledéssel akart a monarchia és különösen Magyarország is, elkerülni egy olyan külpolitikai alakulatot, amely fennmaradására végzetes lehetett volna. Hiszen ha ez az orosz-német szövetség létrejön, Ausztria-Magyarország az akkori nemzetközi helyzetben sehol sem találhatott volna védelmet ellene valami más hatékony szövetség alakjában. Azok a szorosabb kapcsolatok, amelyek ettől kezdve a monarchia és Németország között kifejlődtek és amelyek végül a német-osztrák-magyar szövetségre vezettek, ezekben a körülményekben találják magyarázatukat. Magyarországot inkább érdekei vezették, mint szimpátiái, amelyek mint az akkori parlamenti viták mutatják, nagyon is megoszlottak. Az érdekek abban álltak, hogy a szövetség folytán egyfelől elhárult a monarchiára és különösen Magyarországra nézve veszélyes orosz-német koalíció veszélye és másfelől a monarchia támaszt nyert Németországban ama politikája részére, amellyel meg akarta akadályozni, hogy Magyarországot délről is körülöleljék orosz befolyás alatt álló ellenséges indulatú államalakulatok és szövetségek.

Amikor ez a politika kialakult, benne nem nyilvánult meg ellenséges tendencia Franciaországgal szemben. Ellenkezőleg, az orosz-német szövetség megakadályozása francia érdek is volt. Csak később, amikor az orosz-francia entente kifejlődött, vált az orosz-magyar ellentét automatikusan francia-magyar ellentété is. Közvetlen ellentét Franciaország és Magyarország között akkor sem volt. Az ellentét a nemzetközi külpolitikai konstellációból közvetve adódott. De megakadályozni akkor még kevésbé lehetett. Mert hiszen Oroszország minden megerősödése csak fokozta annak szükségességét, hogy a monarchia Németországra támasz-

kodjék, amely egyedül látszott alkalmas ellensúlynak az orosz pánszlávizmus törekvései ellen. A sors teremtette tehát meg azt a helyzetet, amelyben Magyarország egyszerre csak egy Franciaországgal ellentétes táborban találta magát. Ebben a helyzetben találta Magyarországot a világháború kitörése. Az a tábor, amelyhez Magyarország is tartozott, elveszítette a háborút és ez Magyarország végromlását is okozta. Lehet-e azért mondani, hogy az a politika, mely ennek a tábornak megalakítására vezetett, hibás volt? Nem következett-e volna be ebben az esetben a Trianon névéhez fűződő katasztrófa már sok évvel, talán évtizedekkel ezelőtt? Előidézte-e a Németországgal való szövetség Magyarország katasztrófáját, avagy pedig kitolta azt? Megannyi kérdés, amelyre ma lehetetlen feleletet adni.

Mindenesetre a világháború eredményei alapján változatlanul hagyták azt a helyzetet, amellyel a magyar nemzetnek évszázadok óta meg kell küzdenie. Sőt ez a helyzet még ki is élesedett. Azok a félig orientális népek, amelyeknek terjeszkedési törekvései mindig veszélyeztették Magyarország fennmaradását, messze a magyar Alföldbe nyomultak be, ahol a magyarság mesterséges határok és minden egyéb védelem nélkül jobban van nekik kiszolgáltatva, mint bármikor azelőtt. A szláv harapófógó, amelyben a magyarság ezer év óta él, szintén összébb szorult. Hiszen a déli határról Magyarország fővárosa 2-3 napos gyalogmarson elérhető, az északiról pedig a határ átlépése nélkül össze lehetne lőni Budapestet. Már pedig e két határon túl azok a szláv népek laknak, amelyeknek Magyarország letiprásával való egyesülése a pánszláv politikának mindig egyik főprogramja volt. És ki tudja, hogy a monarchia felbomlása, amely a jövőben talán oda vezethet, hogy a Németausztriával egyesült nagy Németország közvetlen szomszédja lesz Magyarországnak, nem fogja-e valamikor Magyarország számára fokozni azt a veszedelmet is, amellyel a német expansiv törekvések függetlenségét a múltban fenyegették. Ez a helyzet determinálja ma is a magyar külpolitikát. Hogy milyenek lesznek a következtetések, amelyeket a magyar külpolitika ebből a helyzetből a jövőre nézve le fog vonni, az akkor fog eldőlni, ha az új európai konstelláció tisztán át lesz látható.

HORVÁTH JENŐ: MAGYARORSZÁG POLITIKAI KAPCSOLATAI ANGLIÁVAL

Magyarország politikai érintkezése Angliával a messze középkorba visszanyúlik.

Az első magyar királyt, Szent Istvánt, az a ki-tüntetés érte, hogy Edmundnak, a betörő dánok elől menekült angol királynak fiai, Edmund és Edvárd Svédországon át, honnan anyjuk, Eadgil királyné származott, Eadgil nővérének, Ingegarda kievi fejedelemnőnek országába kerültek, onnan pedig a száműzött András herceggel Magyarországra vándoroltak.

Az idősebb Edmund herceg Magyarországon halt el, az ifjabb Edvárd pedig, negyven évi száműzetés után, 1057-ben tért vissza hazájába, hol kis fia, Edgár, Szent István állítólagos unokája, az angol trónra került, leánya, Szent Margit pedig Skóciának első angol királynéjává lett.

Egy évszázaddal azután II. Henrik angol király azzal a kéréssel fordult III. Béla magyar királyhoz, Margit francia hercegnő férjéhez, hogy kereszteseivel Magyarországon keresztül vonulhasson a Szentföldre, ami csak azért nem történt meg, mert Henrik királynak a csatornán átkelve, franciaországi birtokai védelmére kellett sietnie.

A legtöbb író főleg abban lát szoros kapcsolatot Anglia és Magyarország között, hogy a XIII. századbeli alkotmányos fejlődés mindkét országban hasonló jogalkotáshoz vezetett. Az angol Magna Charta 1215-ben és a magyar Aranybulla 1222-ben azonos alapelveket tükröztek. Sok jel arra mutat, hogy mindkettőnek közös aragon forrása volt, de bármint álljon a dolog, a szabadságjogoknak ezen két egybefoglalása olyan tény,

amely magában véve is fontos és kimagasló eseménye volt az egész európai jogtörténetnek. Egyedül Anglia és Magyarország voltak azok az államok, melyekben a király hatalmát a középkor feudális főnemessége nem tudta megörölni, hanem közvetlen összeköttetésben maradt az alsóbb nemességgel és polgársággal. Ugyancsak ez a két állam volt az, hol a király hatalma éppen ezért nem a hatalomra vágyó főnemességekkel találta szemben magát, hanem a nemzet egyetemével, amely viszont a fejedelmi abszolútizmus kialakulását hiúsította meg és a kormány felelősségének kimondásával megvetette a modern parlamentarizmus alapjait. E két kivétellel szemben Európa valamennyi államát a hűbériség rendjében látjuk elmerülni, miből később Európaszerte zavar és polgárháború származott, míg Angliában és Magyarországon a zavar és polgárháború mindenkor egy el nem halványuló állami renddel találta szemben magát, melyet a király és a nemzet közös érdekből és közös akarattal diadalra segítettek.

A XV. század második évtizedében fontos és közvetlen közeledés történt Anglia és Magyarország között. Burgundia hercege, Rettenthetlen János és Németország királya, luxemburgi Zsigmond, ki egyben Magyarországnak is királya volt, IV. Henrik angol királytól Franciaország ellen kértek szövetséget. Ez a szövetség vezetett az Azincourt mellett megvívott döntő csatához, melyben az angol hadak fényes győzelmet arattak. Röviddel azután a konstanzi zsinaton Zsigmond császár vette védelmébe az angol delegátusokat a franciákkal szemben, kik az angol nemzet függetlenségét az angol király franciaországi birtokai és az ezen birtokokkal járó hűségi kötelezettség következtében kétségbevonták. Röviddel azután Gara Miklós, Magyarország nádora, közvetített békét az ellenfelek között, sőt Zsigmond király maga is Angliába utazott, hol 1416-ban Canterburyban, V. Henrik angol királlyal szövetségre lépett. A korabeli források szerint a király kísérete magyarokból állott.

Egy évszázaddal később a török támadástól fenyegetett II. Lajos magyar királynak minden reménye abban volt, hogy a nyugati fejedelmek a török ellen megsegítsék. A legtöbbet várt VIII. Henrik angol királytól, kit arra kért, hogy közvetítsen békét az egymással harcban álló Francia- és Németország között, nehogy Magyarország a nyugati nemzetek testvérháborúja folytán a török veszedelemnek áldozatul essék. Panaszos levelei és követségei azonban nem tudták elhárítani a rettentő csapást, mely 1526-ban Mohácsnál elkövetkezett. Mikor Wallop János angol követ az urától küldött 50.000 arany segéllyel Bécsbe érkezett, II. Lajos már elesett és országa szabad prédává lett. Habsburg Ferdinánd a követet nem bocsátotta Magyarországra, nehogy esetleg Szapolyai Jánoshoz csatlakozzék, mire VIII. Henrik a pénzzel együtt visszarendelte őt és bosszúból Szapolyai királyát ismerte el.

A közvetlen érintkezést Anglia és Magyarország között a XVII. században az erdélyi fejedelemség újította meg, mely a protestáns udvaroknál keresett támogatást és összeköttetést. Alkalmat nyújtott az összeköttetésre az a körülmény, hogy a Habsburgok ellen küzdő csehek 1618-ban I. Jakab angol király vejét, Wittelsbach V. Frigyes pfalzi választófejedelmet királyukká választották és hogy az angol udvar Erdély útján igyekezett védencét támogatni. Ettől kezdve az angol-erdélyi kapcsolatok a század végéig megtartották fontosságukat. Még akkor is, midőn a század végén III. Vilmos angol király, aki egyébként Hollandiának is helytartója volt, a francia terjeszkedés megakadályozása végett a Habsburgokkal szövetségbe lépett, amely angol-osztrák szövetség azután hosszú ideig megmaradt.

Ez az angol-osztrák szövetség azzal vette kezdetét, hogy III. Vilmos angol király 1691-től kezdve állandóan békét közvetített Ausztria és Törökország között azért, hogy a császári hadsereg a Tiszától a Rajnához vonulhasson. Az 1699-iki karlócai békekötés, melynek megalkotásában Paget Vilmos konstantinápolyi angol követnek fontos szerepe volt, ennek a kívánságnak köszönte létrejöttét. Alig vonultak el azonban a császári csapatok, Rákóczi Ferenc vezetése alatt az egész magyar nemzet fegyvert fogott az osztrák elnyomás ellen. III. Vilmos angol király most attól félt, hogy a felkelés a spanyol örökösödési háborúra kedvezőtlen hatást fog gyakorolni és bécsi követeit, nevezetesen Stepney György angol és Hamel-Bruyninx hollandi követeket közvetítésre utasította. Közvetítésüknek nyilvánvaló célja, mi utasításukban is bennfoglaltatott, nemcsak az volt, hogy a bécsi kormánynak szabad kezet biztosítsanak, hanem az is, hogy a magyar sérelmek orvoslásával Ausztria háta mögött egy megelégedett Magyarország képezzen biztos fedezetet.

Az angol-magyar kapcsolat ettől kezdve az angol-osztrák összeköttetés keretében érvényesült; úgy a francia túlsúly ellen vívott különböző háborúkban, mint egyes előkelő angoloknak Magyarországon és kiváló magyaroknak Angliában tett utazásai, végül az angol irodalmi hatások útján.

Az Angliában utazó magyarok között a legfontosabbak Széchenyi Ferenc és fia, István grófok voltak. Az a XVIII. században kereste fel, ez 1815-ben látta először Angliát, melynek politikai vezetői közül már a bécsi kongresszuson többet megismert. Kétségtelenül ezen első angolországi útja nyitotta meg, az ott szerzett bőséges tapasztalatok alapján, a magyar reformkorszakot, amelynek majdnem összes politikai viszonylainak észrevehető az angol hatás. Megállapítható az Széchenyi István grófnak különböző társadalmi, gazdasági és műszaki alkotásán éppen úgy, mint politikai gondolkodásmódján; de megállapítható abban is,

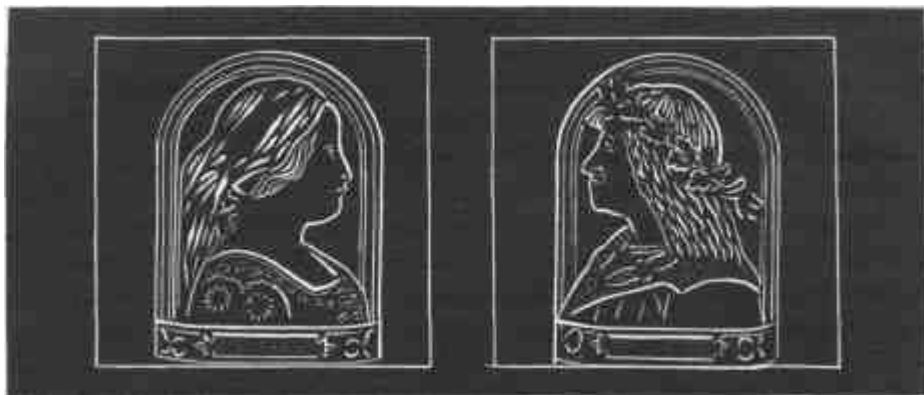
hogy a magyar országgyűlés vitái mindenkor az angol parlamenti eljárás példáira tértek vissza.

Mikor 1848 tavaszán az első felelős magyar kormány megalakult, az első hatalom, amelytől az védelmet és támogatást kért, Anglia volt. A kérelmet súlyos külpolitikai helyzet okolta meg.

Nevezetesen Oroszország 1815 óta egyre fenyegetőbb módon vette körül Magyarországot és miután az 1848-diki forradalmak következtében a francia, porosz és osztrák hatalmak ereje megbénult, féltő volt, hogy Magyarország a fenyegető veszedelemmel szemben teljesen magára marad. Palmerston lord nem látta ennyire veszedelmesnek a helyzetet és a magyar kormányt engedelmességre hívta fel az iránt az osztrák kormányzat iránt, amely akkor már Oroszországgal szövetséget kötött. Így következett el az orosz beavatkozás tragédiája 1849-ben, amely azután az angol kormányt is gyors cselekvésre bírta. Így tört ki a krími háború, melynek a magyarországi orosz beavatkozás csak bevezetése volt. A leverte Magyarország akkor már csak néma szemlélője volt az eseményeknek, de megnyugvással látta elmúlni azt a nagy veszedelmet, mely biztonságát egy félszázad óta fenyegette. Az orosz hatalom összeomlását azonban nyomon követte az orosz hatalomra támaszkodó osztrák őrbirodalomnak összeroppanása is; úgyhogy Ausztria 1866-ban német és olasz birtokait elveszítve, azon szükséglet elé került, amelyre már 1849-ben az angol kormány is nyomatékosan felhívta a bécsi kormány figyelmét, hogy Magyarországgal méltányos megegyezést kössön.

Angol figyelmeztetés mellett jött létre tehát az 1867-diki kiegyezés, mely Ausztria-Magyarországnak egy további félszázadra nyugodt fejlődést biztosított. Magyarországnak első miniszterelnökévé ugyanaz az Andrássy Gyula gróf lett, aki 1849-ben Canning Stratford angol követel együtt küzdött Konstantinápolyban az orosz követelések ellen. Mikor 1871-ben a külügyminiszteri tárcát átvette, az angol kormánnyal együtt indította meg a védekezést az orosz hatalmi törekvések ellen, amely védekezésnek szemmel látható eredménye az 1878-iki berlini szerződés lett.

Oroszország támadó revanche-tervei ellen ő kötötte meg az 1879-iki német-osztrák-magyar szövetséget, melyet Bismarck Olaszország bevonásával hármasszövetséggé bővített ki, amely hármasszövetséget azután Anglia rokonszenve kísért mindaddig, amíg az angol-német verseny és ellentét ki nem alakult és amíg a brit kormány Németországgal szemben a francia-orosz szövetséggel nem keresett közelebbi kapcsolatokat. Magyarországot e változás csupán az orosz hatalmi tervek előnyomulása miatt érdekelte, amelyek a nyugati hatalmak hallgatag jóváhagyása mellett egész Közép-Európára, tehát Magyarországra is igényt tartottak.

BERZEVICZY ALBERT: MAGYAR-OLASZ KAPCSOLATOK

magyar-olasz kapcsolatok oly régiek, mint történelmünk; amint a magyar nemzet és magyar állam kialakult, megkezdődtek a politikai, gazdasági és szellemi érintkezések a két nemzet között, melyek koronkint sűrűbbek, (mélyrehatóbbak, koronkint lazábbak és felületesebbek voltak, de soha egészen meg nem szakadtak.

Tudjuk, hogy a kereszténység magyarországi ténfoglalásában nagy része volt az olaszoknak, különösen a velencei Sagredo családból származó Gellértnek, (Gerardo) ki Csanád első püspöke lett s a pogány ellenhatás idejében életét vesztvén, úgyszólván nemzeti vértanunkká vált.

Már második királyunk, Péter, olasz volt, Pietro Urseolo száműzött velencei dogének fia, Szent István nejeének rokona. Könyves Kálmán király a szicíliai Busilla hercegnőt vette nőül; II. András harmadik neje pedig Aldobrandino d'Este leánya, Beatrix lett. V. István király alatt 1269-ben egyszerre kettős házasság jött létre az Árpádok és a nápolyi Anjouk nemzetsége között: István fia, a későbbi Kún László Anjou Károly leányát, Izabellát vette el, leánya, Mária pedig II. Károly nápolyi király neje lett. Ez utóbbi házasságból származott az Anjouk igénye a magyar trónra, melyet már Martel Károly érvényesíteni igyekezett, de akkor még a nemzet talált egy fiúsarjat az Árpád vérből: a II. András unokáját, a már olasz földön született István és Tommasina Morosini fiát, ki III. vagy velencei András néven lett az utolsó árpádházi magyar király s ki már sok olaszt – különösen velenceit – hozott magával.

Martel Károly fiának, Róbert Károlynak sikerült főképp Fra Gentile bíbornok diplomatái ügyessége segítségével, mint leányágon az Árpádházból származóan, a magyar trónt elfoglalnia s ezzel hosszabb időre a nápolyi Anjouk lettek Magyarország uralkodóivá. Károly fiában, Nagy Lajosban, egyik legnagyobb és leghatalmasabb királyunkat birtuk, de még ennek leánya, Mária is viselte a magyar koronát. Az Anjouk alatt öltöttek leghatalmasabb arányokat a magyar-olasz érintkezések; Nagy Lajos fiatal öccsét, Endrét, Nápoly trónjára juttatta s mikor ezt neje, Johanna bűnrészességével meggyilkolták, Lajos ismételve hadat viselt olasz földön s bosszút állott öccse haláláért. Ezek a hadjáratok sok magyart vittek Olaszországba, de viszont az Anjouk révén sok olasz telepedett le magyar földön s itt a gazdasági tevékenység nagy részét – különösen a kereskedelmet és pénzüzetet – magukhoz ragadták.

A nápolyi uralkodóház még egy kísérletet tett a magyar trón visszafoglalására, II. Durazzói vagy Kis Károly személyében, de ez a kísérlet szerencsétlenül végződött: Károlyt meggyilkolták ellenfelei s fiának, Lászlónak sem sikerült az ú. n. „nápolyi párt” segítségével Zsigmond király ellenében érvényesíteni az Anjouk igényét.

II. Károly óta többé olasz ember nem ült a magyar trónon, de az olasz kapcsolatok dúsan megújultak a Mátyás király idejében, a XV. század második felében, részint a király személyes hajlamai következtében, részint második házassága révén, melyet aragóniai Beatrix-szal, Ferdinánd nápolyi királyi leányával kötött.

Mátyást, – mint már elődjét is – Dalmácia birtoka sokszoros összeközösbe hozta természetes vetélytársával, Velencével s a török betörés Otrantóba arra készítette, hogy fegyveres segítséget szolgáltasson apósának olasz földön. Azonban nagyobb fontosságra emelkedtek azok a békés természetű vonatkozások, melyeket a nagy királynak az olasz rinascimento kultúrája iránti csodálata támasztott, amennyiben számos olasz diplomatát, tudóst, költőt és művészt vonzott a budai udvarba. Az olaszoknak e beözönlése tetőpontját érte el Beatrix királynénak úgyszólván uralkodótársi szerepe idejében. A királyné nagy befolyása férjére kieszközölte, hogy ez az ország legnagyobb egyházi javadalmát, az esztergomi érsekséget előbb a Beatrix testvérének, Aragóniai Jánosnak, utóbb, ennek korai halála után unokaöccsének, a gyermek Estei Hippolitnak adományozza.

Mátyásnak sikerült példaadásával és alkotásaival – palotájával, gazdag könyvtárával, pozsonyi egyetemével – megelőzve majdnem minden európai államot, az olasz rinascimento kultúrájának bizonyos jelenségeit átültetni hazánk földjére s udvarában a finomult olasz szokásokat, viseletet, életmódot honosítani meg. Az ő korában nagy volt az olaszok térfoglalása gazdasági életünk terén is és akkor és későbbben számos jeles

magyar ifjú kereste kiképeztetését olasz egyetemeken. Azonban éppen ez az elszaporodása az olaszoknak, befolyásuk, némelyiköknek pénzsóvársága és cselszövényei okozzák, hogy a nagy király váratlan halála után, (1490), mikor az ő hatalmas keze nem védte többé a jövevényeket, a nép heves gyűlölettel fordult ellentik, sőt maga az özvegy királyné ellen is s ez utóbbinak kísérlete, magát Mátyás utódja, II. Ulászló által nőül vétetni, rútul meghíusult. A királyné híveivel úgyszólván menekülni volt kénytelen s az olasz befolyás mindinkább tünedezett, míg az ország feltartóztatlanul hanyatlott a mohácsi katasztrófa felé.

Hazánknak a török hódítás alatti szétszakadt állapotában sajátságos módon Erdély lett az a része, mely legtöbb olasz vonatkozást mutat föl. Részint mint az erdélyi fejedelmek bizalmi vagy udvari emberei, részint mint a pártfogó török szultán megbízottjai, részint mint császári tábornokok olasz emberek gyakran gyakoroltak mélyreható, néha végzetes befolyást az ottani dolgok menetébe. Ez a Blandrata, a Gritti, a Castaldo, és Basta korszaka, s később a protestantizmus és a szabadságtörekvések elnyomása körül magyar területen lett a nápolyi Antonio Caraffa szereplése gyászos emléküvé. Az osztrák hadsereg vezérlete körül gyakran érvényesültek – nem mindig szerencsésen – olaszok; így Belgiojoso, Montecuccoli, Collalto, Strassoldo, Caprara és Veterani. Legfényesebb nevet vívott ki nálunk a török elleni győzelmeivel az Olaszországban ma is uralkodó Savoyai-ház egy tagja: Jenő herceg» a „nemes lovag”.

Irodalmi téren különösen első nagy magyar eposzköltőnket, Zrínyi Miklóst ihlette meg a Tasso nagy hőskölteménye, míg hadászati művei a Machiavelli befolyásának jeleit mutatják. Az olasz irodalom remekei számos jeles magyar fordítót foglalkoztattak; viszont a mi költőink közül leginkább Petőfit fordították le többször olaszra.

Mikor a felsőolaszországi tartományok Ausztria birtokaihoz tartoztak, a katonai szolgálat sok magyart vitt olasz földre, melynek emlékei mély benyomást gyakoroltak lelkükre. A két Kisfaludy, b. Jósika Miklós, a nagy Széchenyi, gróf Karacsay irataikban mind hátrahagyták olaszföldi tartózkodásuk nyomait, míg néhány tábornok, úgymint Hrabovszky, Mészáros – a későbbi hadügyminiszter, – Benedek, Olaszországban szerztek maguknak hírnevet.

A közös osztrák uralom elleni ugyancsak közös küzdelem hozott aztán létre különösen emlékezetes kapcsolatot az olasz és magyar nemzet között. 1848-49-ben e törekvések hamar elnyomattak itt is, ott is; csak egyes magyar vitézek, – mint Türr – jutottak ki már akkor Olaszországba, anélkül, hogy ott a függetlenség kivívásában résztvehettek volna. Ellenben az osztrák seregben szolgáló olasz katonák tekintélyes része b. Monti Sándor ezredes vezetése alatt már akkor szervezke-

dett, mint magyarországi olasz légió s vett hőiesen részt a szabadságharc utolsó küzdelmeiben, azután pedig a magyar emigrációval együtt külföldre menekült.

Mikor 1859-ben kitört a háború egyfelől Piémont és Franciaország, másfelől Ausztria közt, a már előbb külföldre menekült vagy a háború folyamában olasz hadifogságba jutott magyar katonák maguknak a magyar emigráció vezetőinek, Kossuthnak, Klapkának és Teleky Lászlónak rendelkezésére, mint olaszországi magyar légió szervezkedtek s csatlakoztak a piemonti sereghez. A villafrancai béke hirtelen megkötése következtében ez a légió az Ausztria elleni háborúban már tettelesen részt nem vehetett, de legnagyobb része olasz földön és olasz szolgálatban maradt, sőt – későbbi kiszökések által – még szaporodott és várta az alkalmat, hogy a szabadságot és a nemzeti ügyet ott ahol teheti, szolgálhassa.

Mikor 1860 tavaszán Garibaldi az „ezer” élén legendás vállalkozásával meghódította az olasz nemzeti állam részére Szicíliát s később Nápolyt is, bizalmas kísérői és segítői között ott volt Türr István s Tüköry őrnagy hősi halált halt Palermo bevételénél. Most Garibaldi maga vette kezébe a magyar légió újraszervezését azzal a kifejezett rendeltetéssel, hogy Olaszország felszabadulása után majd saját hazája függetlenségét vívja ki. Azonban erre sohasem került a sor; a magyar légiót az olasz hadvezetőség az országon belül foglalkoztatta, míg a célját tévesztett intézmény az 1866-iki háború után – mikor az olasz királyság Velence birtokát is elnyerte, – feloszlott.

A két nemzet érzelemlágának közösségét azonban tovább munkálták azok a kiváló magyar menekültek, akik 1859 óta mindinkább Olaszországot választották második hazájukul. Ehhez a második hazájához tudvalevőleg leghívebben ragaszkodott maga Kossuth Lajos, ki magas kort érve el, a magyarok egész zarándokseregeit vonzotta lakóhelyére, a vendégszerető Turinba, ahol életét be is fejezte.

Mióta Németország és Ausztria-Magyarország szövetsége Olaszország belépése által hármasszövetséggé bővült, a viszony Bécs és Róma között látszólag barátságossá alakult: de a felszín alatt a régi ellentétek tovább lappangtak: Olaszországban a gyűlölet az „örök ellenség” Ausztria ellen s a hivatalosan megtagadott, de a közvéleményben mélyen gyökerező irredenta törekvések, Ausztriában a bizalmatlanság s állandó féltése azoknak a területeknek, melyekre köztudomás szerint vágytak az olaszok. Magyarországra nézve a közérzület itt és ott bizonyos megkülönböztetést tett; még nem voltak feledve a közös szabadságtörekvések emlékei, még élt a régi barátság érzete. Ez megnyilatkozott az olasz államegység ötvenéves jubileumának ünnepe alkalmával 1911-ben, amikor a magyar képviselőház, elnökének vezetése alatt küldöttséget menesztett Rómába, mely ott tüntetően meleg fogadtatásban részesült.

Annál fájdalmasabban érintette a magyar közvéleményt, mikor a kitört világháború során Olaszországot – a hármasszerződés szerint szövetségesünket, – nem oldalunkon, hanem csakhamar mint ellenséget velünk szemben láttuk.

A harcot megvívtuk összes ellenfeinkkel és – elvesztettük; a győztes hatalmak diktátuma hazánkat megfosztotta évezredes területének kétharmad részétől, de legalább el is szakította Ausztriától. És ekkor az történt, hogy az összes ellenséges államok közül Olaszország volt az, mely – megemlékezve a régi barátságról – velünk szemben nemcsak a fegyveres ellenségeskedést szüntette meg, hanem kereste a békés és barátságos viszony helyreállítását. Első volt, mely határait megnyitotta előttünk, hadifoglyainkat visszaküldte s velünk szerződési tárgyalásokat folytatott. Olaszország képviselője mentette meg Budapesten a vörös rémuralom alatt sok derék magyar ifjú életét, Olaszország közvetítése szerezte vissza nekünk népszavazás útján a nyugatmagyarországi részekkel együtt Ausztriának odaitélt Sopront és vidékét.

Afascista Olaszország azután nyilvánvaló tényekkel bizonyította bizalmát és barátságát Magyarország iránt. Barátsági és választottbíró-sági szerződést kötött vele s Európa összes vezető államférfiai közül az olasz miniszterelnök volt az egyedüli, aki elismerte Magyarország igényét arra, hogy a békeszerződéseknek rá nézve igazságtalanul sújtó rendelkezései újabb megfontolás tárgyává tétessenek.

Olaszországnak ezt a magatartását nemcsak a történelmi emlékek s a barátság évszázados hagyományai, szóval nemcsak érzelmi indítékok magyarázzák meg; az bölcs megfontoláson s annak a tudatán alapul, hogy Olaszországra nézve Magyarország természetes szövetséges, mert természetes védgát különösen olyan szláv terjeszkedések ellen, melyek komolyan veszélyeztethetnék az olasz érdekeket.

PIVÁNY JENŐ: AMERIKA ÉS A MAGYAROK

gyik kiváló írónk gyakran hangsúlyozta azt a hasonlatosságot, amely a régi magyarok és a normannok között fennállt. Tényleg mind a két nép legjellemzőbb vonása közé tartozott a vitézség, a kalandvágy, idegen országok meghódítása és az a kiváló politikai képesség, amellyel koruk általános színvonalát megelőző, állandó jellegű kormányzatot tudtak létesíteni. Míg azonban a normannok koruk legvakmerőbb tengerészei voltak, akik kis viking hajóikon a compass és az astrolab feltalálása előtt is bejárták a tengereket, sőt a X-ik század végén eljutottak az akkor még ismeretlen Amerika földjére is, addig a régi magyarok szárazföldi lovas nép voltak, akiknek országai a tengerektől el voltak zárva. Azt hinné tehát az ember, hogy a magyaroknak, mint akik országuk szárazföldi fekvésénél fogva nem vehettek részt a középkor és az újkor tengerentúli felfedezéseiben és az ezekkel kapcsolatos gyarmatosításban, nem voltak összeköttetések Amerikával. Ezzel szemben a valóság az, hogy a magyarok, nem ugyan mint nemzet, hanem mint egyének, résztvettek már Anglia legelső gyarmatosítási kísérletében, sőt a normannok Columbus előtti amerikai kalandjaiban is. Annak a felemlítése sem egészen érdekesség nélkül való, hogy magának az *Amerika* névnek is megvan a magyar vonatkozása. Ugyanis Szent Imre (*Emericus*) magyar királyfi eléggé népszerű szent volt Itáliában is, úgyhogy Vespucci Nastagio firenzei jegyző az ő nevét adta – olaszos *Amerigo* alakjában, – 1451-ben született s később oly híressé vált fiának. Hylacomylus (Waldseemüller)

volt az első, aki az 1507-ben megjelent *Cosmogrwhphiae Introductio*-ban azt ajánlotta, hogy az új világrész „neveztessek Americának, minthogy Americus fedezte fel”. Helyesebben az *Emerica* elnevezést kellett volna ajánlania.

A normannok Columbus előtti grönlandi és amerikai utazásai egyes izlandi krónikákban vannak leírva, amelyek úgy össze vannak szőve Norvégia hiteles történetével, hogy általában el vannak ismerve hiteles kútforrásokul. Az az utazás, amelyben egy *Tyrker* nevű magyar is résztvett, a *Heimskringla* nevű krónikában van megírva, amelynek tulajdonképeni címe *Norvégia Királyainak Krónikája*. E krónika első szava *Heimskringla*, vagyis *A Világ Köre*, és innen kapta az egész, amely egyike a világ legrészesebb történelmi munkáinak, népies elnevezését. A *Heimskringla* szerint Vörös Erik fia, Leif, értesülvén arról, hogy honfitársa, Biarne, Izlandtól nyugatra ismeretlen földet látott, körülbelül az 1000-ik évben Krisztus után, tehát Szent István magyar király idejében, hajót szerelt fel és harmincöt főnyi legénységgel nekivágott a nagy tengernek, hogy a Biarne lássa földet felkutassa. Ebben az expedícióban vett részt egy *Tyrker-Tiek*, vagyis Töröknek nevezett magyar, akivel a krónika azért foglalkozik részletesebben, mert ő volt az, aki Észak-Amerika egy helyén, ahol kikötöttek, szőlőt talált. Ennek folytán Leif annak a helynek a *Vinland* nevet adta.

Sokkal pontosabb feljegyzéseink vannak Sir Gilbert Humphrey expedíciójáról New Foundlandba, amely Angliának első hivatalos gyarmatosítási kísérlete volt az Új Világban. Sir Gilbert a vállalkozás historikusául a hírneves Hakluyt Richard tanácsára egy magyar humanistát választott ki, akinek feladata volt a vállalkozás történetét ékes latin nyelven megörökíteni. Mint századának több humanistája, ő is meggörögösítette a nevét s mi csak mint *Stephanus Parmenius Budaeus-t*, vagyis Budai Parmenius Istvánt, ismerjük. Parmenius a XVI-ik század közepén született Budán, török környezetben, de keresztény szülőktől. Protestáns volt s otthon kezdett tanulmányait három évi külföldi utazás által tökéletesítette, mielőtt Angliába ért. Londonban és Oxfordban feltűnést keltett a fiatal magyar humanista tudománya és tehetsége s így esett rá Sir Gilbert választása. 1583 június 11-én indult el a négy hajóból álló expedíció Angliából és mintegy két hónap múlva el is ért New Foundlandba, amelyet Gilbert királynője nevében ünnepélyesen birtokba is vett. Jelentéstétel és újabb felszerelés végett augusztus végén három hajó vissza-indult Angliába, de útközben óriási tengeri vihar következtében kettő közülük elsüllyedt, magukkal rántva az örvénybe úgy Parmeniust, mint Sir Gilbertet. Az expedícióról Parmeniustól csak egy jelentés maradt fenn, amelyet Hakluyt Richard az angol felfedezésekről és utazásokról írt hírneves művében ki is adott.

A mai Egyesült Államok gyarmatkorában Magyarországból főként misszionáriusok mentek át Amerikába, akik nagyobbrészt Latin Amerikában fejtettek ki működést az indiánusok megtérítése és civilizálása körül. Legkiválóbb volt ezek között Konsag Nándor, Jézus Társaságabeli szerzetes, aki 1720 körül ment ki Budáról Amerikába s ott a kaliforniai Szent Ignác misszió főnöke, később az összes missziók vizitátora lett. Mint úttörő és felfedező, több utazást tett az akkor még nagyrészt lakatlan és ismeretlen Kaliforniában és 1746-ban megrajzolta Kalifornia térképét. Ott is halt meg 1759-ben.

A tizenhárom amerikai angol gyarmat függetlenségi harcában magyarok is vettek részt. Magában a Washington György által szervezett kontinentális hadseregben Kowáts Mihály (*Michael de Kowáts*) lovassági ezredes tüntette ki különösen magát, akit gróf Pulaski Kázmér tábornok és Washington főparancsnok ajánlatára a kongresszus az úgynevezett Pulaski-féle légió parancsnokoló ezredesévé (Colonel Commandant) nevezett ki. Ez a vitéz magyar huszár az angolok által körülvert Charlestown (Dél Karolina) felmentésére sietett és 1779 május 11-én egy lovassági attak alkalmával Charlestown előtt hősi halált halt az amerikai szabadságért.

Abban a nagy hadseregben, amelyet XVI. Lajos francia király a függetlenségükért küzdő amerikai gyarmatok segítségére küldött, szintén voltak magyar katonák. A hírneves Duc de Lauzun *volontaires étrangers de Lauzun* elnevezéssel egy 800 gyalogosból és 400 lovasból álló légiót kapott, amelyben egy svadron magyar huszár is volt, vagyis tisztek nélkül 140 ember. A tisztek között is tudunk legalább két magyarról, úgymint Polereczky János őrnagyról és Benyowsky Ferenc hadnagyról.

Ne lepjén meg senkit se az, hogy a gróf Rochambeau tábornok vezérlete alatt Amerikába küldött francia hadseregben magyar huszárok is voltak. A XVII-ik század második felétől kezdve találkozunk magyar huszárokkal a nyugati államokban, nevezetesen Bajorországban, Poroszországban és Franciaországban. A XVIII-ik században a francia királyok szolgálatában négy magyar huszárezred állott, úgymint: 1. a báró Ratzky (Rátkay) -ezred, amelynek maradványa beolvadt az 1720-ban szervezett *Bercheny* (gróf Bercsényi)-ezredbe, 2. az 1735-ben alakult gróf Esterházy (László)-féle ezred, amelynek nevét később Chambo-rant-ra változtatták, 3. az 1743-ban felállított *Polereczky* (András)-féle ezred és 4. az 1764-ben szervezett gróf Esterházy (Bálint)-féle ezred. Ezeket az ezredeket menekült magyar huszárokból főképpen a II. Rákóczi Ferenc-féle magyar szabadságharc Franciaországba menekült előkelőségei szervezték, akiket a francia király az illető ezred tulajdonosává nevezett ki. A gróf Esterházy László-féle ezred második tulajdonosa, Dá-

vid Zsigmond, szintén magyar emigráns volt és harmadik tulajdonosa lett a francia gróf Chamborant, akinek neve alatt ismeretes ez a híres huszárezred még ma is. A harmadik helyen említett Polereczky András Rákóczi Ferenc fejedelem nevével menekült Franciaországba, mint a fejedelemné apródja. Ez a Polereczky András nagyon kitüntette magát a francia király szolgálatában, amennyiben nemcsak a nevezett huszárezred tulajdonosává, hanem *brigadier general*-lá, a Szent Lajos-rend lovagjává és gróffá neveztetett ki. Ennek a gróf Polereczky Andrásnak a fia volt az a Polereczky János, aki a Duc de Lauzun légiójában részt vett az amerikai függetlenségi harcban s annak befejezése után Amerikában is telepedett le.

A híres magyar utazó és kalandor (soldier of fortune), gróf Benyowsky Móric, aki a francia kormány megbízásából Madagaszkár szigetének gyarmatosításával is foglalkozott, előkelő francia urak ajánlatával szintén kiment Amerikába 1782-ben és felajánlotta az amerikai kongresszusnak, hogy Németországban három légió katonát fog szervezni és áthajózni Amerikába a Washington-féle hadsereg számára. Ajánlata a kongresszusi napló szerint igen kedvező megítélésben részesült, maga James Madison, a későbbi köztársasági elnök, készítette a jelentést róla, azonban tekintettel arra, hogy a háború akkor már csaknem be volt fejezve, nem fogadtatott el.

De nemcsak az amerikai történelem első kritikus periódusában, az Egyesült Államok megalapításában, hanem a másodikban, a szétbomlástól való védelmében, vagyis az amerikai polgárháborúban is, karddal küzdöttek magyarok Amerika érdekében. Az 1861-től 1864-ig tartó amerikai polgárháborúban magyar részről különösen az 1848/49-iki függetlenségi harc emigránsai vettek részt és, bár számuk nem haladta meg a négyezret, mégis mintegy nyolcszáz magyar katona állott be az unió hadseregébe, akik közül kettő altábornaggyá (*major general*), öt pedig dandár-tábornokká (*brigadier general*) lett. Ezenkívül tizenöt ezredes két alezredes, tizennégy őrnagy és tizenöt kapitány, valamint számos alacsonyabb rangú tiszt és orvos szolgált a magyarok közül az Unió hadseregében. Olyan arányszám ez, amelyet az Amerikába kivándorolt egyetlen más nemzetiség sem tudott elérni. A polgárháború első évében a háború mérlege inkább a déliek javára billent s így abban az időben igen nagyfontosságúnak tartották a *Frémont Testőrsége* nevű kis lovascsapat hőstettét, amely Zágonyi Károly volt 48-as magyar huszártiszt vezetése alatt 1861 október 25-én Springfieldnél, Missouri-államban, mesébe illő huszáros támadással megverte és megsemmisítette a túlnyomó számban lévő ellenséget. Ez a vakmerő támadás, amelyben Majthényi Tivadar magyar huszárhadnagy szintén igen kitüntette magát, *Zágonyi halállovaglása* (*Zágonyi's Death Ride*) néven került be az amerikai történelembe s a

nyugati hadsereg főparancsnoka, Fremont tábornok, azt írta róla a feleségének, hogy ez „igazi Balaklava *charge*” volt.

Az amerikai kormány igyekezett is a magyar politikai emigránsok kiváló szolgálatait megjutalmazni. Így Asbóth Sándor altábornagyot Argentínába követnek, Stahel Gyula altábornagyot Japánba főkonzulnak, Pomucz György tábornokot Szentpétervárra főkonzulnak nevezte ki és több más magyarnak a kormány belföldi szolgálatában adott előkelő állást.

A magyarok hősi küzdelme az amerikai Unió fenntartása érdekében szinte páratlannak mondható, mert például Capek Tamásnak, az amerikai csehek historikusának, megállapítása szerint az Amerikában akkor lakó csehek, akik körülbelül tízszer annyian voltak, mint a magyarok, „több muzsikust szolgáltattak az amerikai hadseregnek, mint tábornokot”, (t. i. tábornokot egyet sem szolgáltattak). Ennek lélektani magyarázatát a magyarok ősi harcratermettségén kívül abban találhatjuk, hogy a magyar emigránsok meg akarták hálálni az Egyesült Államok népének és kormányának azt az érdeklődést és azokat a jó szolgálatokat, amelyeket 1848-ban és az azt követő években a nemzeti létükért az osztrák túlerő ellen küzdő magyaroknak tettek. 1849 június havában az amerikai kormány Mann Dudley Ambrus személyében titkos megbízottat küldött Magyarországra azzal a megbízással, hogy jelentést küldjön Magyarország helyzetéről és arról, vajjon a magyar kormány képes-e annyira tartani magát, hogy Amerika Magyarország függetlenségét elismerhesse. Sajnos, az amerikai megbízott már elkésve érkezett Bécsbe, s nem is lépett Magyarország területére. A bécsi kormány azonban tiltott úton megszerezvén Mann megbízólevelét, két évvel később Hülsemann washingtoni *chargé d'affaires* útján arrogáns tiltakozó jegyzéket nyújtott át az amerikai kormánynak, amely csaknem háborúra vezetett Amerika és Ausztria között. Ugyanis Webster Dániel, a genialis amerikai külügyminiszter, önérzetes és szintén élehangú jegyzékben válaszolt, amely az amerikai diplomácia történetében mint a *Hülsemann Letter* ismeretes. E jegyzékben védelmére kelt Kossuth Lajosnak, a magyar szabadságmozgalom vezérének, és hozzátette, hogy ha az osztrák kormány tényleg úgy bánt volna az amerikai kormány megbízottjával, mint kémmel, aminek lehetőségéről az óvásban szó van, az Egyesült Államok népe „megkövetelte volna kormányától, hogy Ausztrián a köztársaság *ügy* szárazföldi, mint tengeri egész hatalmával a sértést megtorolja”.

Két évvel később a híres Koszta-ügy miatt szintén közel állott Ausztria ahhoz, hogy Amerikával háborúba keveredjék. Az amerikai konzul védelme alatt álló Koszta Márton volt 48-as honvédtisztet ugyanis Smyrnában az osztrákok felbérelt csavargók által a tengerbe lökették és egy készen álló csónakban az ott állomásozó osztrák hadihajóra vitték.

Minthogy a törökországi amerikai követ és a smyrnai amerikai konzul közbenjárása eredménytelen maradt, a váratlanul éppen akkor Smyrnába érkező *St. Louis* nevű amerikai hadihajó vitéz kapitánya, Ingraham Duncan Náthán, a konzullal való megbeszélés után odaállította hajóját az osztrák hajó mellé, rászegezte ágyúit és lövéssel fenyegette, ha Kosztát estig ki nem adják. Ez a merész fellépés hatott. Az osztrák kapitány nem mervén megkockáztatni a fegyveres összetűzést és ennek következtében egy háború lehetőségét, átadta Kosztát a francia konzulnak, aki őt rögtön szabadon bocsátotta.

Magát Kossuth Lajost, Magyarország kormányzóját, az amerikai kormány szabadította ki 1851-ben kisázsiai fogságából és mint a nemzet vendégét vitte el Amerikába, ahol úgy a hivatalos körök, mint a lakosság minden rétege részéről olyan rendkívül lelkes fogadtatásban és megtiszteltetésben részesült, mint Lafayette tábornok kivételével egyetlenegy külföldi sem. De míg Lafayette tábornok az amerikai nemzetnek nagy szolgálatokat tett volt, Kossuth ily érdemekkel nem dicsekedhetett s így a lelkesedés és megtiszteltetés kizárólag egy jogtalanul letiport nemzet és az európai demokrácia bajnokának szólt. Igen előkelő külföldieket a washingtoni kongresszus képviselőháza némelykor nyílt ülésen szokott fogadni, de abban a megtiszteltetésben, hogy a képviselőház elnöke felkérje a vendéget, hogy a Házhoz beszédet intézzen, az Egyesült Államok egész történetében eddig csak három idegen részesült, úgymint Lafayette tábornok 1821-ben, Kossuth Lajos 1852-ben és gróf Apponyi Albert 1911-ben. Három nemzedék, három ember! És a három közül kettő magyar volt!

Kossuth amerikai fogadtatásának részleteivel itt nem foglalkozhatom, csak azt akarom kiemelni, hogy nem volt még egy külföldi, Lafayette-et sem véve ki, aki oly mély benyomást tett volna az amerikaiak lelkére, s abban oly tiszta és magasztos érzelmeket keltett volna fel, mint Kossuth. Megnyilvánult ez nemcsak demonstratív fogadtatásokban, felvonulásokban és banketteken, hanem az irodalomban is. Arnold, Browning Erzsébet, Garrison Griscom, Lowell, Massey, Swinburne, Whittier és egy egész sereg kevésbé híres amerikai és brit költő ódát írt hozzá, az amateur költőktől különféle helyi lapokban és folyóiratokban róla megjelent költemények száma pedig légió. Bryant és Longfellow prózai iratokban, Emerson és Choate Rufus szónoklatokban dicsőítették. A híres lapszerkesztők közül különösen Greeley Horatius említendő, akinek hatalmas vezércikkei a *New York Tribune*-ban közbeszéd tárgyai voltak. Hónapokig valóságos Kossuth-láz, némelyek szerint Kossuth-örjögés uralkodott Amerikában s voltak emberek, akik Kossuthot diadalútjában városról városra követték, mint a bolygók planétájukat.

Amerika úgynevezett *pioneer*-jei, úttörői, között is voltak magyarok,

akik életük kockáztatásával résztvettek Észak-Amerika vadonjainak a civilizáció számára való meghódításában. Ezek közül itt csak a két leghíresebbet említhetem fel. Az egyik Haraszthy Ágoston magyar földbirtokos volt, aki 1840-ben ment ki Amerikába; az ország annyira megtetszett neki, hogy rövid időre visszatérve Magyarországra, minden vagyonát pénzzé tette, s ezzel, valamint családjával együtt ismét kiment Amerikába. Élete inkább regénynek tűnik fel, mint valóságnak. Először Wisconsin territóriumban, Madisontól nem messze, olyan területen, amelyet az amerikai kormány csak néhány év előtt szerzett volt meg a *Winnebago* indiánusoktól, várost alapított, amely *Sauk City* néven ma is létezik és virágzik. Ott egy új országban elképzelhető mindenféle vállalkozással és üzlettel foglalkozott: a Missouri folyón gőzhajó-járatot, a Wisconsin folyón komp-járatot vezetett be, vegyeskereskedést nyitott, házakat épített a saját téglagyárában égetett téglákból és az utóbb söréről híressé vált Wisconsinban ő ültette el az első komlókertet. De szellemi dolgok iránt is megtartotta érdeklődését, ő lévén egyik megalapítója és két ízben alelnöke a *Wisconsin Historical Society*-nek. 1849-ben eladta ottani érdekeltségét és kilenc hónapi fáradalmas és veszedelmes szekerutazás után Kaliforniába érkezett, amelyet akkor elárasztottak az aranykeresők. Itt előbb *sheriff*-fé választották San Diegoban, ahol egy utca ma is az ő nevét viseli, később a territórium törvényhozás tagja lett és különféle nagy vállalatokba bocsátkozott. San Franciscóban két másik magyar emigránssal társaságban aranyolvasztó telepet létesített, utóbb pedig Kalifornia kormányának szőlészeti szakértőjévé neveztetett ki s mint ilyen honosította meg Kaliforniában a különféle szőlőket, köztük a magyar tokajt is, amely *California Tokay* néven az egész országban híressé vált. Kalandos természete Kaliforniából is elcsábította. Ismét pénzzé téve minden birtokát, 1869-ben Nicaraguába költözött, ahol Corinto közelében megvette a *Hacienda San Antonio* nevű nagy ültetvényt. Halála épp oly rendkívüli volt, mint élete. Egy reggel lóra szállt, hogy az ültetvényen szokásos felügyelői körútját megtegye és azóta nyomtalanul eltűnt. Lovát és kabátját megtalálták az ültetvényen keresztül vezető folyó partján, ő maga valószínűleg beesett a folyóba, ahol bizonyára az ott nagy számban élő alligátorok áldozata lett.

A másik híres úttörő Xántus János volt, eredetileg ügyvéd és magyar honvédhadnagy a függetlenségi harcban, utóbb napszámos, tanár, természettudós és múzeumi igazgató. Kezdetben nagy nehézségekkel kellett Amerikában megküzdnie, utazásai révén azonban felkeltette az amerikai kormány figyelmét, amely őt először az akkor még túlnyomólag csak indiánusoktól lakott Kansas territórium tudományos megvizsgálására kiküldött expedíció tagjává nevezte ki. Később a *U. S. Coast Survey* szolgálatában déli Kalifornia szárazföldi és tengeri flóráját és faunáját

vizsgálta meg, aminek folyamán sok és nagyrészt ismeretlen speciesekhez tartozó állatot és növényt gyűjtött és ezekből nemcsak az amerikai *Smithsonian Institution*-nak, hanem a Magyar Nemzeti Múzeumnak is juttatott. 1862-ben amerikai konzullá neveztetett ki Manzanillóba, Mexikóba, ahol tudományos expedíciót vezetett a Sierre Madre-ba. 1868 végén mint a magyar kormány kiküldöttje, résztvett egy keletázsiai expedícióban is. Tudományos munkálkodásának eredményét különféle amerikai és angol tudományos folyóiratok őrzik meg, s három amerikai tudományos társulat választotta meg tagjául.

A XIX-ik század második felében, amikor a gőzhajózás tökéletesítése következtében az Atlanti-Oceán nem elválasztó gát volt többé, hanem összekötő kapocsá vált az ó és Új Világ között, Magyarországból főleg gazdasági okokból nagyobb méretű kivándorlás indult meg az Egyesült Államokba, amely tetőpontját 1906-ban érte el és, amennyire a rendkívül megszigorított amerikai bevándorlási törvény megengedi, ma is folyamatban van. Ezeknek a kivándoroltaknak nagyobb része a kisgazdák és munkások sorából került ki, akik, ha műveltség tekintetében nem is álltak olyan magas színvonalon, mint az előző, főleg politikai emigránsok, nemcsak mint munkások állják meg a helyüket az új Világban, hanem az emberi törekvés minden terén, az üzleti világban éppúgy, mint a művészet, irodalom és tudomány világában előkelő helyet küzdöttek ki maguknak. Több mint hatszázezerre tehető ma az Amerikai Egyesült Államokban élő magyar anyanyelvűek száma, akik mintegy kétszáz magyar egyházat és iskolát, három magyar nyelvű napilapot és mintegy ötven hetilapot tartanak fenn és különféle egyesületekben és szövetségekben vannak tömörülve. Ezek a magyar kivándorlók nagy mértékben előmozdítják az Egyesült Államok és Magyarország közötti gazdasági kapcsolatok megerősödését is. A Magyarországot ért nagy katasztrófa következtében az Amerikai Egyesült Államok az egyetlen ország, ahol nagyobb számban ugyanazon kormány fennhatósága alatt állanak a Magyarország megmaradt és elszakított vidékeiről való összes magyarok.

ECKHARDT TIBOR: MAGYARORSZÁG ÉS AZ UTÓDÁLLAMOK

leghatalmasabb történelemformáló erő: a háború sohasem képzelt méretekben szakadt reá 1914-ben Európára. Politikai, gazdasági és szociális viszonyait gyökerestől felforgatta, a legmélyebb szántást azonban Európa földjének azon a részén végezte, mely a Balti-tenger tájékától Középeurópa keleti részein át az Adria és a Fekete-tenger felé húzódik. Világ-részünk politikai arculata ezen a ponton teljesen megváltozott: évszázados birodalmak tűntek el, vagy szakadtak darabokra, hogy helyükbe új államok szülessenek vagy támadjanak fel hamvaikból. Ily gyors és gyökeres átalakulást soha a történelem még fel nem jegyzett s így szörnyűk voltak a kínok is, amelyek közt ez az új világ megszületett. Senki úgy ki nem vette részét a szenvedésből, mint a magyar nemzet, melyet földre döntött és nagy darabra tört a vihar.

Tíz lepergett év távlatából visszapillantva, mégis számot kell vetnünk higgadtan azzal, ami velünk és körülöttünk történt, tudnunk kell, hogy ez az új rend, amely Középeurópában kialakult, mit jelent európai, » sőt általános emberi szempontból, s az utódállamokhoz való viszonyunkat a működésben levő történelmi erők s a népek életében általában érvényben levő nagy szempontok figyelembevételével kell megszabnunk.

A vezérszólam, mely főleg a francia forradalom óta Európa politikai történetén végigvonult: az európai nemzeteknek egységre és önálló álla-

miságra való törekvése, eredménye pedig a nemzeti államok kialakulása. Európa legnyugatibb részén, mint Angliában, Franciaországban, ez a folyamat már korábban bekövetkezett; a népvándorlás által legmesszebbre előretolt népek a földrajzi viszonyok, gazdasági és kulturális tényezők egységesítő befolyása alatt homogén nemzetekké amalgamizálódtak még akkor, mikor a feudális és dinasztikus elv szabályozta túlnyomó részben a népek életét. Ez a fejlődés nem a politikai síkon zajlott le s a római birodalom romjain már a középkor kitermelte azokat a jellegzetes nemzeti pszichéket, melyek a dinasztikus elvvel később szembekerülvén, már Cromwell idején, vagy Franciaországban, a nagy forradalom korában, a nemzeti öncélúság elvének érvényt tudtak szerezni s a nemzeti államot, mint szerves kész alkotást állították bele a történelembe. Alig felmérhető előnyt, rohamos haladást biztosított ez az eredmény a Nyugatnak; de hogy a nemzeti fejlődés még oly csekély fogyatékossága is mily súlyos válságokra vezethet, mi sem mutatja jobban, mint az elzászi kérdés. A frank birodalomnak a verduni szerződésbe foglalt (883-ban Kr. u.) három részre tagolása rövidesen megdőlvén, a rajnai középállam magvát képező Elzász nem tudott egységes nemzeti karakterig eljutni s vegyes jellegének megfelelően, 870-ben német, 1553-ban francia, 1871-ben újból német, míg most 1919 óta ismét francia uralom alatt áll. A viszály megmérgezi két nagy nép lelkét s külön-külön mindegyiknek több emberéletbe került, mint amennyi Elzászt összesen lakja.

A Nyugaton elért fejlődés fokára Középeurópa nemzeti általában csak későn, a francia forradalom utáni időkben jutnak el, s a nemzeti egységért folytatott küzdelmeik a XIX. és XX. század történetét egészen napjainkig kitöltik. A múlt század két legnagyobb eseménye: a német és az olasz egység megteremtése s Bismarck és Cavour nem egyéb, mint a korszellem hűséges kifejezője. Ez a megállapítás nemcsak hogy nem kisebbíti, hanem még monumentálisabbá emeli alakjukat, mert mulandó ember számára nem adatott magasztosabb hivatás, mint végrehajtó eszköze lenni a Mindenható akaratának, mely irányítja a népek sorsát és megszabja az idők szellemét. Cavour alkotása, az olasz egység, azonban teljessé csak a világháború nyomán válik; a német egység pedig egy ponton még ma is fogyatékos; a probléma a német-osztrák „Anschluss” formájában foglalkoztatja a világot.

A középeurópai helyzetnek ezzel a kialakulásával egyidejűleg hasonló törekvések jelentkeznek Dél-Kelet és Kelet-Európában is, egyre fokozódó jelentőséggel. Kellő távlatból szemlélve, lehetetlen e sok törekvésben bizonyos közös vonásokat fel nem fedezni. Egyik az, hogy a nagy európai nemzetekhez képest, ezek az öncélúságra törekvő nemzeti egységek aránylag kicsinyek; a másik, hogy önállósági törekvéseiknek nagy birodalmak állnak az útjában, melyek a kis népeket saját kereteiken belül helyezték

el, viszonylagos rendet, jólétet s egy nagy birodalom számos előnyét biztosítván a számukra. A nemzeti törekvések elsődleges fontosságát és életerejét mi sem bizonyítja jobban, minthogy minden opportunistá meg-gondolás ellenére, e kis népek mindegyike a bizonytalan sors és önként vállalt szegénység pártjára állott inkább, semhogy nemzeti öncélúságát egy nagyobb egység kényszerének rendelje alá. Meddőnek bizonyul ezért minden erőfeszítés, mely a világháború által összetört nagyobb birodalmi keretek összetákolására törekszik. A kis nemzetek bármi áron szabadok akarnak lenni. Minden egyéb létfeltétel csak ezután következik.

Három nagy birodalom romjain tizenkét kis nemzet építette ki a maga független államát a múlt század eleje óta. A török birodalom volt a támadások első célpontja s a nagy tradíciókon fellelkesült görög nemzet tüzte ki elsőnek nemzeti zászlaját az ozmán birodalom területére. A múlt század második fele a „beteg ember” fokozatos amputáció jávai telik el, mely a mi századunkba is átnyúlik s az ismételt Balkán-háború és világháború során Törökország csaknem teljesen kiszorul Európából. A támadások éle azonban egyre jobban az Osztrák-Magyar Monarchia ellen is irányul, mely nemcsak több nemzetet és számos nemzetiséget foglal egy keretbe, hanem felesleges módon az Európából kifelé szoruló Törökország szerepének egy részét is átvette a Balkánon. A szarajevói bomba, mely a világháború fűriait láncokról elszabadította, ebből a talajból pattant ki és darabokra tépte a Habsburgok birodalmát. De legnagyobb ellenfele, a cári Oroszország is osztozott a Monarchia sorsában s az Oroszország nyugati széléről levált új államok, az Osztrák-Magyar Monarchia területén s az eredeti Balkánon kialakult utódállamokkal együtt, képezik ma azt az új, megnagyobbodott Balkánt, melynek rosszul elrendezett problémái oly rengeteg gondot fognak még okozni a világnak.

A nemzetközi közvélemény, melynek idegeit a világháború megviselte, bagatellizálni iparkodik ennek az új Balkánnak a problémáit és szereti önmagával elhítni, hogy apró diplomáciai ügyeskedésekkel a mai helyzet állandósítható. Az agyonhallgatás az a taktika, melyet a Népszövetség ezekben a kérdésekben alkalmazni szokott. Veszélyes kényelemszeretet és egy bonyolult helyzet félreismerése nyilvánul meg ebben az eljárásban. A nagyhatalmak közt függőben maradt kérdések (kiürítés, jóvátétel, stb.), vagy a távol Keleten elvégzendő feladatok, jelentékenyebbek talán az új Balkán egyes problémáinál, e terület igen nagyszámú rendezetlen kérdései azonban együttvéve oly komplexumot képeznek, melynek megoldatlansága a legnagyobb veszélyt jelenti a világra. Már a terület maga is igen jelentékeny, alábbi összeállítás tanúsága szerint több mint kétfélmillió négyzetkilóméter, kétakkora, mint Német- és Franciaország együttvéve s lakosainak száma, mely a 100 milliót meghaladja, megfelel e két nagyhatalom együttes lakosságának. Európa népességének

közel egy negyede lakik ezen a bábeli zűrzavarba döntött földön, vagy a saját nagyságát sokszor túlbecsülő Amerikához mérve, közel félannyi ember, mint Észak- és Dél-Amerikában együttvéve. A földgömbön levő 67 állam közül 55 lépett be a Népszövetségbe és ezekből 12 beletartozik az új-Balkánba. Tájékoztatlanságból vagy a nehézségektől való félelmében szabad-e a művelt világnak tartósan elzárkózni attól, hogy becsületes rendet teremtsen ezen a tájon?

Állam	Területe 100 □ km-ben	Lakossága ezrekben
1. Finn	3435	3364
2. Eszt	476	1117
3. Lett	633	1844
4. Litván	820	4800
5. Lengyel	3884	29589
6. Cseh-Szlovák	1404	13356
7. Magyar	911	8457
8. Román	3167	17393
9. Jugoszláv	2490	12017
10. Bolgár	1031	5483
11. Albán	450	831
12. Görög	1293	5973
Összesen :	20.224	104.114

Minél igazabb a közkeletű megállapítás, hogy a Balkán ma Danzig-ig terjed, annál kevésbé szabad a világnak ebbe a helyzetbe belenyugodni, vagy pláne éppen állandósítására törekedni. Mert mi a Balkán? Kicsiny, elégedetlen s egymással torzsalkodó államok kaotikus tömege, melyeknek életében sem kialakult rendszer, sem őszinte kohézió nincsen, mely nélkülözi az egyensúly állapotát s minden pillanatban felfordulással fenyeget. A „Balkán” átterjedése tehát újabb területekre, hol rend és haladás uralkodott annakelőtte, nemzetközi szempontból is súlyos jelentőség. Pedig az a fejlődés, mely Középeurópában idejét múlta, a nacionalista birodalmak helyébe, nemzeti államok kialakulására vezetett, miként arra bevezetésül rámutattam: logikus volt és nagyjában megfelelt az idők járásának. Súlyos hibáknak kellett halmozódnia a világháborút liquidáló békeszerződések során, hogy egy egészséges folyamatból, végül ilyen idétlen új-Balkán szülessen. De szolgáljon mindannyiunk vigasztalására az a tapasztalat, hogy az emberiség minden haladása csak súlyos tévedések és roppant áldozatok árán tud megvalósulni. A vallás szabadságának intézményes biztosítása 30 éves háborúba és Európa népeinek kimondhatatlan szenvedésébe került. A nemzeti szabadság elismertetése nagy és

kicsiny nemzetekre egyaránt, már eddig is egy világháborút eredményezett és lehet, hogy újabb súlyos megpróbáltatások szakadnak még reá a világra. De a cél megéri az áldozatokat s előrelátással és felvilágosítással lényegesen csökkenteni lehet a nagy emberi értékekben fizetendő vételárat. E szerény fejezetnek épp úgy, mint jelen egész munkának e nemes szándék szolgálata képezi a célját.

A Középeurópára vonatkozó békeszerződések rendszere egyetlen elven épült fel, mely az új rend alapját kellett, hogy képezze s ez a nemzetiségi elv, mely kizárólagosan volt hivatva a nemzeti államok új határait megszabni. Wilson elnök, a tanár ellentmondást nem tűrő fölényével húzta rá ezt a sémát Középeurópára, feledvén, hogy a politika nem matematika, sőt azzal ellenkező természetű tudomány. A politika abszolút eredményeket nem ismer, egyetlen elv kizárólagos alkalmazását meg nem tűri, hanem a viszonylag legjobb megoldásokkal kell, hogy beérje s az élet által adott számos együtttható gondos mérlegelésével szerkeszti meg az elérhető legkedvezőbb eredőt. Ez a doktrinerség három súlyos hibára vezetett, melyeknek következményei egyre súlyosbodnak, amint időben távolodunk tőlük. Egyik az, hogy a nemzetiségi szempontból módfelett összekevert Középeurópa számos pontján, az adott helyzet következtében, a nemzetiségi elv egyáltalában nem alkalmazható s itt *egy* elviselhető rend létesítése céljából a nemzetiségi elv helyébe szurrogátum gyanánt más elvek lettek volna behelyettesítendőek. A másik tévedés az volt, hogy a nemzetiségi elv kizárólagos érvénnyel nyert alkalmazást ott is, ahol nagyjában megfelelt ugyan a helyzetnek, de csak más elvekkel, mint korrektívumokkal együttesen alkalmazva. A harmadik és nem kevésbé súlyos hiba pedig az, hogy ez az egyetlen elv is, részben tudatlanságból, részben szándékos félrevezetés következtében, a békekonferencián számos esetben hibásan nyert alkalmazást s az elkövetett tévedések a békeszerződések végrehajtása során nemcsak hogy nem orvosoltattak, hanem általában még halmozódtak is. Mindezek a jelenségek együttesen jelentkeznek abban a viszonyban, melybe Magyarország a békeszerződések következtében, a volt Osztrák-Magyar Monarchia területén alakult utódállamokkal került.

A nemzetiségi elv alkalmazhatatlanságát ezekre a területekre misem bizonyítja jobban, minthogy az utódállamok, főleg Csehszlovákia és Jugoszlávia, nemzeti szempontból ugyanazokban a hiányokban szenvednek, mint amelyek miatt az egykori Osztrák Császárság halálra ítéltetett; de mind ennek tetejébe nélkülözik azokat az előnyöket, melyeket a Habsburg-birodalom nemcsak saját tartományainak, de egész Európának nyújtott, a rendnek, békességnek és haladásnak saját területén hosszú századokon át való biztosításával. Az utódállamok parlamentjei épp oly hangosak az elégedetlen nemzetiségek panaszaitól, akár az egykori Reichs-

rat. Nem csoda: ezekből a kevert népekből alkotott utódállamokból nemcsak a nemzeti egység, de minden más összetartó kapocs is hiányzik, jelesen az évszázados, nagytekintélyű dinasztia, régi tradícióival s az azokon felnőtt Jiadsereggel és bürokráciával s a gazdasági érdek is sokkal nehezebben elégíthető ki a vámhatároktól szétdarabolt, autarchiára képtelen, apró államokban, mint egykor az 50 milliós monarchia területén. A sok csalódás és nélkülözés hatása alatt, a szeparatistikus törekvések ilymódon a legapróbb árnyalatokig kiéleződnek, alig megalkotott új államok tíz esztendővel megszületésük után a felrobbanás veszedelmével küzdenek. Tót, rutén, szerb, horvát különállás a molekulákra bontott Középeurópát teljes atomizálódással, olyfokú felaprózódással fenyegeti, mely mellett már sem az egyesek gazdasági érdeke, sem az állam biztonsága kielégítést nem találhat. S ha a rutén föld kiküzdí a maga autonómiáját ezen a már alig másfélmillió lakost számláló területen, előről kezdődhetik az otlakó öt különféle nemzetiség tusakodása. A népek itt úgy torlódtak egymásba, mint több játszma kártya, ha összekeveredik. Egyedül a nemzetiségi elvre itt állami rend fel nem építhető. Megállapítható, hogy a békediktátorok a trianoni alkotással végzetes tájékozatlanságot árultak el.

Ha a békeszerzők igazi államférfiak lettek volna, Magyarország és az utódállamok sorsának szabályozása rendjén, korrektívum gyanánt, más elveket is figyelembe vettek volna. Mindenekelőtt nem mellőzték volna a történelem útmutatását, mely világos következtetést enged a múltból a jövőre. A történelem nem ismer véletleneket s így nem minősíthető a sors pusztá szeszélyének az a tény, hogy a Kárpátok hegykoszorújára támaszkodva, a magyar nemzet, tatár, török és német ellenére, ezer éven át, meg tudta óvni függetlenségét és szabadságát és Nyugat megvívhatatlan védőbástyájának bizonyult minden ázsiai veszedelemmel szemben. Katonai erények a megújuló hadjáratokban, politikai érzék a kompromisszumok kötésénél, kulturális képességek és gazdasági erő, voltak e *teljesítmény* előfeltételei, melyek a magyart Délkelet-Európa minden más népe fölé emelték. Nemcsak következtelenség és hálátlanság, de saját érdekeik teljes félreismerése volt tehát, hogy míg a győztes nagyhatalmak egyik kezükkel újra felépítették az egykor balga módon feladarabolt Lengyelországot, másik kezükkel négyfelé osztották szét saját legmegbízhatóbb támaszukat, négy új Elzászt teremtvén Európa szívében. E viharvert ponton egy ellenállóképes, erős Magyarország nemcsak a középeurópai egyensúlynak, de egész Nyugateurópa nyugalmanak is legbiztosabb záloga lehetne. A Keletről fenyegető veszélyek bármikor kiújulhatnak, az ázsiai bolsevizmus csak a közeli években hangosan döngette már a varsói kaput. Vajjon a Kárpátokban hátukat egymásnak vetve, nem biztosabb védelmet nyújtaná-e a Nyugatnak a hagyományos lengyel-magyar kapcsolat, mint a katonai erényekben túlságosan nem bővelkedő

belső bajokkal küzdő Románia, mely tartós ellenállást az orosz nyomással szemben alig lenne képes kifejteni?

De nem hághatok át büntetlenül a természet állította határok sem s az új államok józan mérlegelés esetén nem képezhetnének ellentmondást a földrajz összes követelményeivel szemben. A hegyek fekvése, a vizek folyása, emberi erővel meg nem változtatható s a Kárpátok alig járható hegykoszorújától övezett, tökéletes földrajzi egység, a régi Magyarország, politikai határokkal el nem torlaszolható, az északról délnek futó völgyek, víziutak és vasutak örökre egybefonják a hegyvidéket az Alfölddel. A gazdasági szükség is egymásra utalja az ipari nyersanyagokat előállító Hegyvidéket és az Alföldet, mely az élelmiszereket termeli és az olcsó vízi és egyéb úton hozzájuttatott anyagokat feldolgozza. Az új államok biztonsága érdekében felállítható követelmények is ideváganak; határok, melyek majorokat szelnek ketté, a honvédelem érdekét nem elégíthetik ki s az állandó bizonytalanság és feszültség érzetét támasztják nemcsak innen, de túlhan is a rosszul megvont határon. A germán és szláv erők ütközőjébe állított Magyarország természetes határaitól: a Kárpátokról, csak biztonságának teljes feladása árán mondhat le s a békeszerződés értelmében, még teljesen le is fegyvereztetvén, ma világos tudatában él annak, hogy ezeréves hazája átvonuló népek országújtául jelöltetett ki s munkájának minden gyümölcse arra szolgálhat, hogy a szomszéd balkáni népek ingyen zsákmánya, földje pedig jövőendő csataterük legyen. Az ilyen védtelen föld állandó veszedelme a békének, mert felébreszti a Balkánon amúgyis fejlett étvágyakat, még háborítatlan élet esetén is, biztos pusztulásnak néz elébe, mert a bizonytalan és állandóan feszült helyzet kiöli a vállalkozási szellemet, távol tart az országtól minden tőkét és halálát jelenti a fejlődésnek. Wilson művét betetőzi végül még az a tény, hogy az új rendezés során, a kulturális szükségességeket is semmibe vette és számos esetben magasabb kultúrájú népeket helyezett alacsonyabbrendű népek uralma alá. A nagy szakadék, mely a Jugoszláv államban horvát és szerb nép között keletkezett, nem más, mint a nyugati műveltség élet-halálküzdeme a pravoszláviával párosult balkán kultúrátlansággal szemben. Ahogyan egyetlen francia sem tudna szenegál-néger uralom alatt élni, úgy nem képes belenyugodni a többmilliónyi elszakított magyar sem a román, vagy szerb uralomba. A kulturális különbségek nagy jelentősége mellett bizonyít az a harc is, melyet a magyar vezetés következtében fejlettebb erkölcsű és szellemű erdélyi románok, a régi királyság románjaival folytattak és amely a közelmúlt napokban jutott kedvező megoldáshoz. A békeszerződésekben foglalt tömérdek hiba eredménye azonban nem lehet kétséges; nemcsak a legjobban sújtott Magyarországon, de az utódállamok mindegyikében, a helyzet oly feszült és kritikus, amilyen az

elavult, de jobban kiegyensúlyozott Osztrák-Magyar Monarchiában elképzelhető sem lett volna.

Kimutattam, hogy a nemzetiségi elv Közép-Európában kezdetleges és sematikus alkalmazást nyert. Közismert tény ma már, hogy nem egy esetben valótlan tények, meghamisított adatok ezen felül még félre is vezették a békeszerzőket. Csak ez magyarázhatja meg, hogy a mai határ mentén nagy színmagyar területek miért csatoltattak el Magyarországtól, felesleges módon gyarapítván ezzel az amúgy is szaturált utódállamokban a centripetális erőket. A tájékozatlanság, mely a szövevényes szerkezetű Habsburg-Monarchia belső problémái tekintetében fennállott, szintén sok bajnak vált az okozójává s a békeszerzők maguk is érezvén alkotásuk fogyatékoságait, a szerződések megkötésekor, lényeges javításokat helyeztek kilátásba. A békeszerződés integráns részét alkotó Millerand-féle kísérőlevél ünnepélyes ígéretei azonban a határmegállapítás során teljesítetlenek maradtak s a magyar határok igazságos revíziója ezzel egyelőre elesett. A kisebbségi szerződésekben az utódállamok nagyszámú nemzetiségeinek biztosított jogok és méltányos bánásmód ugyan csak hiú ígéretnek bizonyultak, mert a szerződések végrehajtására hivatott Népszövetség következetesen kitér e terhes feladatának teljesítése elől. Beláthatatlan messzi időpontra tolódott ki az általános lefegyverzésre vonatkozó ígéret beváltása is, melynek a Népszövetség egyezségokmánya értelmében a legyőzött államok lefegyverzése csak egy részletét képezte volna. Mindent összegezve, a békeszerződések hibái a végrehajtás során még fokozódtak s a jobb belátás felülkerekedésébe vetett remény, keserves 10 esztendő számos csalódásán keresztül, végleg meddő ábránd gyanánt foszlott széjjel.

Közép-Európa államainak ilyen gyökeres átalakítása, mint amilyent a Párizs-környéki békék tartalmaznak, első kísérletre tökéletesen valóban alig sikerülhetett. A probléma, amiként magam is rámutattam, szerfölött nehéz és bonyolult s még gondosabb kezelés esetén is, az élet és gyakorlat útmutatását kellett volna a teljes stabilizálás előtt kivárni. Ily átfogó, nagyjelentőségű reform sikerre csak akkor számíthat, ha elgondolása rugalmas és állandó javításra nyújt lehetőséget. Ezzel szemben az új szabályozás, már keletkezésének körülményei miatt is, mereven, egyoldalúan s így elhibázottan indult, hiszen az egyik fél egyáltalában meg sem hallgattatott. A bevégzett tények és pillanatnyi helyzetek döntöttek egy felfordult világ jövő sorsa felett s ami kevés javítási lehetőség későbbi időre fennmaradt, az is elsikkadt, miként fentebb kifejtettem, a háborús pszichózis és politikai rövidlátás diktálta hibás végrehajtás során.

A cél, mit a világ sorsát intéző személyeknek az Osztrák-Magyar Monarchia eltörlése után követniök kellett volna: pozitív s a nemzetiségi elv helyes alkalmazásából kellene állania, az adott viszonyok közt szüksé-

ges összes kiegészítő szempontok gondos figyelembevételével. Konstruktív alkotássá válhatott volna ez esetben a Habsburg-monarchia felbontása« Az eltelt 8 esztendő ezzel szemben egyetlen negatív célkitűzést követ csupán: megakadályozni minden eszközzel a hevenyészett békeszerződések bárminő békés, sőt általános érdekű megváltoztatását. Az európai kontinensen mértékadó francia politika szabta meg ezt az irányt, a német békeszerződés érinthetetlenségét akarván ezzel is biztosítani, holott a két szerződés sorsa legkevésbé sem kapcsolatos, sőt a német imperializmust illetőleg, az apró államokra bontott új-Balkán felfogása s így a Magyarország által is vallott nézetek, számos ponton egybevágnak a francia érdekekkel.

A békeszerződéssel szemben Magyarországon megnyilatkozó általános ellenszenv s az utolsó Habsburg-király szerencsétlen restaurációs kísérletei, az utódállamokat arra készítették, hogy a megszerzett zsákmány biztosítása céljából, politikai és katonai együttműködésre lépjenek. Ennek a kis-entente szövetségnek az éle Magyarország ellen irányul, geográfiai és katonai értelemben valóságos hurok, mely rászorul a megcsönkített Magyarország testére. Franciaország ezt az adott helyzetet elfogadta, patronátusa alá vette a kis-entente szövetséget, annak minden további fejlődést meggátló törekvéseit magáévá teszi és Németország déli határa irányában politikáját erre a hatalmi csoportosulásra építvén fel, annak állandó erőszakra kész ósdi fegyvereit egy nyugati nagyhatalom jóváhagyásának a patinájával vonja be.

Pedig a francia érdekek s vele együtt Európa jövő békéje is, sokkal nagyobb vonalú és átfogóbb rendezést kíván az új-Balkánon, semhogy a kis-entente önző és egyoldalú rendszere azt kielégítően szolgálni tudná. Az általános helyzetkép ezen az egész hatalmas területen abban a megállapításban foglalható össze, hogy minden állam rossz viszonyban él úgyszólván valamennyi szomszédjával s ezért az első eldobott gyufaszál lángrollobbantja újból a felhalmozott rengeteg gyújtóanyagot. Ez a kaotikus állapot múlthatatlanul erős csábítást képez a német terjeszkedési vágy számára, mely Német-Ausztriát máris a sajátjának érzi, bőséges kárpótlást nyervén ezáltal az elvesztett Elzász-Lotharingiáért. A pángermán törekvések azonban elzáratván a tengertől és a gyarmatvilágtól, nem állanak meg a Lajthánál, hanem a természet törvényei értelmében, a legkisebb ellenállás irányában, a Duna folyása mentén, keresik az érvényesülést. Ez a Berlin-bagdadi út ma nyitva áll, az apró darabokra tördelt Duna-medence komoly ellenállásra képtelen s nemcsak katonai eszközökkel hódítható meg, de ami még veszedelmesebb: a békés, gazdasági penetráció minden esélye is adva van. Hiszen a 80 millió germán kolosszus e törekvésében, el a Fekete-tengerig, mindenütt erős német nyelvszigetekre is támaszkodhatik, melyeknek nemzeti öntudatát éppen a

világháború befejezése óta, a céltudatos német külpolitika jelentős anyagi eszközök latbavetésével iparkodik felébreszteni és fokozni. „Mittel-Europa”, a teljes német győzelem esetére remélt leghatalmasabb eredmény, érett gyümölcsként hull a megvert Németország ölébe. Csehország, a legrövidlátóbb minden utódállam közül, mely benne él a németység torkában, lesz a legeslegelső falat, ha egyszer Németország elég erős lesz az „Anschluss”-t valóra váltani. És Magyarország, mely ezer éven át minden században egyszer, de néha kétszer is, véres harcokban mindig meg tudta védeni saját függetlenségét s vele az európai egyensúlyt, ma kiszolgáltatottan volna kénytelen bevárni, míg felette is beteljesedik a végzet.

És másképpen állunk talán a pánszláv törekvésekkel? Vájjon a 150 milliós orosz óriás feladta-e, feladhatja-e valaha Nagy Péter cár végrendeletét, mely nemzete erőfeszítései elébe célul a fagymentes kikötőhöz való jutást tűzte ki? Csakhogy ma nem Konstantinápolyon visz át az út a meleg tengerekhez, a legrövidebb vonal ma az alig 200 km széles védtelen Magyar Alföld, Budapest és Szeged között, hol senki az orosz gőzhengert fel nem tartóztathatja, ha egyszer errefelé veszi az útját. A pánszláv korridorok szánt Ruténföld, Csehország gondjaira bízva, tárt betörési kaput jelent a nagy – orosz tömegeknek, be a Tisza-Duna völgyébe, amelyen át nemcsak a nagy cár ábrándját válthatják valóra, hanem egy csapással egyesíthetik az északi és déli szlávokat is, fenekestől felborítva az európai egyensúlyt. Egy kemény békeszerződés s a bolsevizmus által előidézett pusztulás ma még várakozásra készíti a germán és orosz törekvéseket, de a helyzet túlságosan csábító s már előreveti árnyékát az az idő, midőn valóságos versenyfutás indul majd meg német és orosz között, hogy ki ér vájjon előbb Budapestre, mely szerencsétlen város felé mutat egyaránt a pángermán és pánszláv terjeszkedés irányvonalát. Életbevágó közös érdek fűzi össze a Finn-öböltől a Balkán-félsziget legdélibb csúcsáig a germán és orosz erők nyomásának kitett kisebb nemzeteket, melyek független államiságukat, a történelem változó folyamán, e két nagy birodalom közé ékelten, csak az esetben tarthatják meg, ha egymásközi viszáltaikat kiküszöbölve, állandó közös védelemre rendezkednek be. Érdeke ez az európai egyensúlynak, de érdeke az egész emberiségnek is, mert békés fejlődés lehetőségéhez juttatva, e 12 különböző nemzet és sokféle nemzetiség oly színes, változatos és eredeti kultúrákkal ajándékozhatná meg a világot, hogy nemzeti egyéniségekben ily gazdag tájék a földgömb egyetlen más részén sem volna található. A kis nemzetek sok vérrel és könnyel kirajzolt különállását csak ez az eredmény törvényesítheti.

De őszinte megbékélésre és együttműködésre készíti az új-Balkánra került összes nemzeteket a gazdasági szükség is. A világv versenyben a kis egységek elbuknak s ezt a tételt a gazdasági életnek nagyvonalú organi-

zációra való törekvése egyre kíméletlenebbül érvényesíti is. Már az európai nagyhatalmak is alig bírják el az amerikai versenyt s a közép európai kisállamok fokozatos elszegényedésnek néznek elébe, hacsak gazdasági életüket egységes elvek szerint meg nem szervezik. A nyomás, mely a kisállamokra nehezedik, egyre fokozódni fog s a leggyűlölködőbb apró népet is saját nyomorúsága rá fogja kényszeríteni a többiekkel való kooperációra.

Ezért nem korszerű és fejlődésképtelen a kis-entente-politika s az utódállamokkal való viszonyában ezért helyezkedik az egész magyar közvélemény a békeszerződés revíziójának az álláspontjára. A kis-entente katonai elnyomásra felépített politikájával azért szögezzük mi szembe az igazságtalanságok békés orvoslásának követelését, mert tudjuk, hogy Európának, de elsősorban magunknak, mily fontos érdekei forognak kockán és kívánjuk, hogy a szomszédainkkal való békés együttműködés feltételei mielőbb megadassanak. „Magyar” kérdés sohasem létezett, ezt Trianon teremtette meg. A magyar közvélemény egy új konferenciát követel, mely helyreállítja a dolgok természetes rendjét azzal, hogy népszavazást eszközöl az összes vitás területeken s az érdekelt népekre magukra bízva, hogy mely állam keretében óhajtják életüket leélni. Csak ez a rendezés kelthet közmelegnyugvást, csak az önrendelkezési jog becsületes alkalmazása képezheti kiinduló pontját egy új, megértésre és kooperációra felépített közép európai politikának. Ez az új konferencia elkerülhetetlen, mert a legelső komolyabb konfliktus ezen a tájon, úgyszólván felszínre veti az egész magyar kérdést. Ha a kis-entente teljesen megszállná a védtelen Magyarországot, a magyar igazság a rákövetkező konferenciából még akkor is megerősödve kerülne ki. A Gondviselés malma lassan örül talán, de annál biztosabban. A mi szándékunk tiszta, lelkiismeretünk nyugodt. Ezért, bármily sötét is a jelen, bizakodva nézünk a jövő elébe!

RENÉ BRUNET: HATÁSKÖRI TÚLLÉPÉS A NEMZETKÖZI DÖNTŐBÍRÁSKODÁSBAN

indazoknak a törekvése, akik a béke fenntartását szilárd nemzetközi igazság és jog alapjára akarják helyezni, oda irányul, hogy kifejlesszék és megerősítsék a döntőbíráskodást. A békét csak akkor biztosíthatjuk, ha az államok közötti viszonyt a jog szabályozza és a jog csak akkor uralkodhat nemzetközi viszonylatban, ha olyan jogszolgáltatás létezik, amely képes eldönteni a nemzetek közt keletkezhető viszályokat.

Amióta a nemzetközi jog létezik, nyílt kérdés, hogy a választott bírósági ítéletet lehet-e kifogásolni? Az egyik vélemény azt tartja mindenekelőtt szükségesnek, hogy végleges jellege legyen a döntőbíráskodás ítéletének. A döntőbíráskodás lényegbe vágó érdeke, hogy a lehető legrövidebb időn belül megszüntesse a vitás kérdést, amely két állam közt felmerül s amely kockára teheti baráti viszonylataikat. Megengedni, hogy a döntőbíráskodás ítéletét megtámadhassák, annyi, mint új vitás kérdést támasztani, annyi, mint örökkévalóvá tenni a viszályokat, annyi, mint megindulni olyan úton, mely épp az ellenkező célhoz vezet, mint amit a döntőbíráskodás keres. Tehát nem volna szabad megadni a lehetőséget az egyes államok részére, hogy bármi oknál fogva megtámadhassák a döntőbíró végzését.

A másik vélemény szerint az államok visszariadnának a döntőbíráskodás kockázataitól és megtagadnák ebbe az intézménybe való beleegyezésüket, ha nem éreznék védve magukat azáltal, hogy fellebbezhetnek a bíró gyengéi vagy szeszélyei ellen. Fontos tehát, magának a döntőbíráskodás ügyének szempontjából s annak kiterjesztése érdekében, hogy a legteljesebb pontossággal előre megállapítsák azokat az eseteket, amelyekben a

bírói ítélet megtámadható hatásköri túllépés okából s érvényessége vita tárgyává tehető.

E két szélsőséges vélemény között elképzelhetők differenciáltabb álláspontok is s ezeknek is vannak hívei.

A bírói ítélet megtámadhatósága hatásköri túllépés miatt már elismerést nyert, és pedig kiterjedtebb vagy kevésbé kiterjedt feltételek mellett, a fenforgó körülmények, az érdekelt személyek avagy a kor-szellem különbözősége szerint.

A nemzetközi jog megalapítóinál egyhangúan elfogadott tétel, mely magának a döntőbírótság fogalmának lényegéből látszik folyni, az, hogy a bírói ítélet megtámadhatatlan s kötelező erővel bír mindkét félre. Grotius mondta: „Feltétlenül ahhoz kell tartani magunkat, amit a bírák határoztak, akár igazságos az, akár igazságtalan.” Pufendorffnak ugyanaz a véleménye. Ami Vattelt illeti, ő is azt írja, hogy a bírák ítélete föltétlenül irányadó a felekre, mivel „ezek előre kötelezték magukat erre és a szerződésekbe vetett hitet meg kell őrizni”. Mindazonáltal elismeri, hogy olyan ítélet, amely „kézzel foghatóan igazságtalan és észellenes, nem köti a feleket”, de abból a példából, amelyet felhoz, kiderül, hogy az ő felfogása szerint a döntőbíráskodás kötelező ereje alól kivételt csupán csak akkor lehet tenni, ha az ítélet valósággal képtelenség. Ez pedig rendkívül szűkre szabja a hatásköri túllépés területét.

Később a XIX. század második felében fontos változás keletkezett az elméletben. A szerzők, akik a nemzeti jog befolyása alatt állanak, több figyelmet fordítanak a kérdés jogi oldalára, mint magukra a tényekre. Inkább arra törekednek, hogy szabályszerű és jogászai ítéletet biztosítsanak, mint hogy a döntőbíráskodásnak megadják azt a végleges szilárdságot, amire szüksége van. Föl akarják állítani mindazon különböző eseteknek részletes lajstromát, amelyekben bírói ítéletet hatásköri túllépés miatt semmisségi panasszal lehet megtámadni. Hefftertől Bluntschli-ig, Pasquale Fiore-tól Bulmarincq-ig azoknak a jogorvoslatoknak a sorozata, amelyekkel a bírói ítéletek ellen fel lehet lépni, egyre jobban kiszélesedik. Így Bulmarincq habozás nélkül tíz olyan feltételt részletez, melyek fenforgása esetén a bírói ítéletet hatásköri túllépés miatt semmisségi panasszal lehet megtámadni.

De a jogászok konferenciái, a diplomaták gyűlései, az államok joggyakorlata szembehelyezkednek az elmélet azon törekvéseivel, melyek a hatásköri túllépés eseteit szüntelenül szaporítani igyekeznek, aminek következménye az volna, hogy a döntőbíráskodás értéke majdnem teljesen megsemmisülne. Nemcsak megfékezik ezeket a törekvéseket, hanem lassan visszatérnek az alapítók elveihez, amikor megszorítják, sőt egyáltalában nem ismerik el a hatásköri túllépés eseteit.

Már első ülései alatt Gandban, Genfben és Hágában 1873, 1874 és

1875-ben, a Nemzetközi Jogi Akadémia fellép az azidőben érvényben levő irányzat ellen. Előadója, a nagy tudású Goldschmidt kijelenti, hogy szükséges „pontosan megállapítani és körülhatárolni amennyire csak lehet, a semmisségi okokat, ha ki akarjuk segíteni azokat az ellenőrizhetetlen lelkiismereti aggályoskodás embrionális állapotából, amelyben leledzenek e pillanatban, és ha fel akarjuk emelni a jogi indok méltóságára, amely alkalmas arra, hogy az ítélet szabályos eljárás alapján legyen megtámadható”. Persze, még ez a lelkiismeretes előadó is, aki e tekintetben még Bluntschli-t is felülmúlja, tizenegy esetét ismeri el a hatásköri túllépésnek, de csak azon feltétellel, hogy a felek egyezséggel vagy utólagos megállapodással jelöljenek ki oly törvényszéket, mely az állítólagos semmisségi okokat megvizsgálja s szuverén módon döntsön.

Mindamellet, tekintettel arra, hogy éppenséggel nehéznek és veszélyesnek látszik arra kötelezni az államokat, hogy ilyen ítélethozatallal számoljanak, az Akadémia megszorítja az előterjesztett lajstromot és úgy dönt, hogy:

a) Ha kétség merül fel az egyezmény magyarázásából kifolyóan az illetékességre vonatkozóan, a bírák maguk eldönthetik a kérdést.

b) Semmis a bírói ítélet, ha semmis az egyezmény, ha hatásköri túllépés forog fenn (azaz formai hiba), ha bebizonyosodott, hogy egy bírót megvesztegettek, ha lényegét érintő tévedés áll fenn.

Az első hágai konferencia elé került egy orosz tervezet, amelyben az Akadémia által elkövethető lényegét érintő tévedés esete kiküszöbölhetővé, hatásköri túllépés lehetőségeként nem maradt fenn más, mint érvénytelen megegyezés, alaki hiba és bizonyított megvesztegetés. Az Akadémia mégis elutasította ezt a szöveget, bármennyire leegyszerűsítettnek és ártalmatlannak látszik is, mivel Léon Bourgeois szavai szerint, nem lehet előrelátni a semmisségi okokat, anélkül, hogy az ember ne tudná, hogy ki lesz az a bíró, aki mérlegelni fogja a konkrét eseteket. A konferencia tehát egyszerűen és pusztán arra szorítkozott, hogy megerősítse azt az álláspontot, hogy a döntőbírói ítéletnek teljes érvénye van és szándékosan tartózkodott attól, hogy előre megállapítsa a semmisségi vagy hatásköri túllépés eseteit. Azonkívül a konferencia elfogadta a Nemzetközi Jogi Akadémia álláspontját, amely szerint az ítélező döntőbíró jogosult arra, hogy saját illetékességét megállapítsa és evégből a megegyezés vagy más szerződés magyarázatát adja.

Ezen pontokra vonatkozóan a második Békekonferencia semmi újítást nem eszközölt. A 73. cikkely értelmében: „A Törvényszék felhatalmazást kap, hogy megállapítsa a saját illetékességét, az egyezmény és más tekintetbe jövő szerződés magyarázatával és hivatkozással a jogi alapelvekre.” A 81. cikkely pedig így rendelkezik: „A döntőbírói ítélet,

kellően kihirdetve és jegyzőkönyvbe véve a két fél képviselője előtt, végérvényesen és fellebbezhetetlenül eldönti a vitás kérdést.

Ebből látható, hogy milyen eredményre jutottak a hágai konferenciák.

A döntőbíróági ítélet végleges és megfellebbezhetetlen. Tekintettel arra, hogy nincs törvényszék, amely megállapíthatná, hogy valamelyik fél által felhozott semmisségi okok alaposak-e vagy sem, a konferenciák nem is gondolnak arra, hogy ilyen eseteket előre megállapítsanak: a döntőbíróági ítélet végrehajtandó, anélkül, hogy bármiféle orvoslásnak helye volna.

A hágai konferenciának ezt a magyarázatát az elmélet teljes egészében magáévá tette. Megerősítette a hágai állandó döntőbíróág is. Az Orénoque ügyében kimondta a döntőbíróág: „A békének és a nemzetek üdvére oly fontos nemzetközi döntőbíráskodás kifejlesztésének érdekében az ilyen határozatot (a döntőbíróági határozatot) elvileg el kell fogadnia, be kell tartania és végre kell hajtania mindkét félnek, minden fentartás nélkül.”

Vájjon a hágai megoldásokat módosították-e 1907 óta? Igaz-e, hogy még ma sem lehet semmisségi panasszal megtámadni döntőbíróági ítéletet hatásköri túllépés miatt?

A kérdést a Népszövetség tanácsa elé terjesztették 1926-ban a Törökország és Görögország közt felmerült Maritza-ügyből kifolyóan. A görög kormány azt állította, hogy egy bizonyos határvizsgáló bizottság, melyet a lausannei szerződés 5. cikke hívott életre, megsérti a szerződésben Görögországnak adott jogokat és túllépi hatáskörét, ha elfogad egy vonalat, amit Görögország visszautasított. A Népszövetség meghallgatott három jogtudóst. Ezek azt a véleményt terjesztették elő, hogy döntőbíróági ítéletet nem lehet megtámadni illetékesség hiánya miatt, sem általában hatásköri túllépés miatt. Döntőbíróági ítélet megtámadásához feltétlenül flagrális hatásköri túllépés bizonyítása szükséges.

De mit értünk flagrális hatásköri túllépés alatt? Rettenetesen tág fogalom. Vagy van, vagy nincs hatásköri túllépés.

A nemzeti jogban könnyen meghatározható és körülírható a hatásköri túllépés. Igen könnyen előrelátható mindazon eset, amelyben bírósági ítéletet hatásköri túllépés miatt meg lehet támadni, mert létezik idevonatkozó törvény és főleg létezik bíróság, melynek feladata az állítólagos hatásköri túllépés megvizsgálása.

Semmi hasonló nem létezik, legalább e pillanatban, a nemzetközi jogban. És az igazság az marad, amit Hága megállapított: nincs hatásköri túllépés bíróság nélkül, amely ezt megállapítsa.

Mikor a hatásköri túllépésre hivatkoznak, két dolog közül egyik áll fenn:

Vagy nincs bíró, akinek illetékessége van ezt megállapítani, ily esetben nem lehet vitatkozni s az ítéletet végre kell hajtani. Vagy pedig van bíró, aki elé a kérdést elő lehet terjeszteni s ily esetben a vita lehető. Az utóbbi esetben az a kérdés, milyen módon kell összeállítani a döntőbíró-ságot és működtetni a döntőbíráskodást.

Mostanában egy furcsa elmélet látott napvilágot.

Kétségkívül minden törvényszéknek meg kell állapítania saját illetékességét, de a hatásköri túllépés, amit nemzetközi törvényszék követ el, sokkal súlyosabb, mint amit nemzeti törvényszék követ el. Nemzeti törvényszék, amelyik túllépi illetékességét, egyszerűen más bíró helyett intézkedik. Amikor ellenben nemzetközi törvényszék lépi túl hatáskörét, a bíró hivatását bitorolja. Nemzetközi jogban illetéktelenség egyenlő a hatalom-bitorlással. Ennek az a következménye, hogy a hatásköri túllépéssel hozott ítélet nem semmis, hanem nem létező, azaz hatástalan anélkül, hogy bármilyen nyilvános hatóságnak meg kellene állapítani nemlétezését.

Ez az elmélet elfogadhatatlan következményekre vezet.

Ha nincsen bíró, aki elé terjeszteni lehetne a kérdést, hogy fennáll-e az ítélet nemlétezősége hatáskör áthágása vagy illetékesség túllépése miatt, akkor tulajdonképpen maga a fél, aki a nemlétezőséget állítja, ítélkeznek.

Minden államnak, amelynek követelését visszautasította egy döntőbíró, módjában fog így állani, hogy azt állítsa, ez a döntőbíró túllépte illetékességét, áthágta hatáskörét, s hogy ennek következtében az ítélet nemlétező. Ilyen módon fel lesz mentve – felmentve saját maga által – az alól, hogy végrehajtsa a döntőbíró-sági ítéletet.

Ez a tétel a nemzetközi jog egész fejlődésének ellentmond; semmiféle precedensben nincs nyoma.

Az általános szabály, melyet a XIX. század kezdete óta csaknem egyhangúan magáévá tett az elmélet és a nemzetközi joggyakorlat, az, hogy ha kétség támad két állam közt, mely résztvett egy döntőbíró-ságban, az ítélet bírói jogérvényét illetően, azt csakis új döntőbíró-ság oldhatja meg.

Ez a szabály magának a döntőbíró-ságnak a természetével magyarázható és igazolható.

Pörösködő államok közt közös akarattal létesült és mondatott ki a döntőbíró-ság, ez teszi ítéletét végérvényessé; de amit akarat teremtett, akarat meg is szüntetheti.

Ha az egyezményben a felek nem létesítettek megállapodást atekintben, hogy a hozandó ítélet hatásköri túllépés miatt felülvizsgálat alá legyen vonható, akkor az ítélet végérvényes. De ha már meghozatott a végérvényes ítélet, a feleknek még mindig módjukban áll, hogy megegyez-

zenek bizonyos felülvizsgálatban, nevezetesen abban, hogy az állítólagos hatásköri túllépés kérdését új döntőbírótság elé terjesszék.

Amidőn 1831-ben az Egyesült Államok és Kanada közt felmerült a híres északkeleti határ-ügy, a döntőbíró, a németalföldi I. Vilmos király, eltért az egyezménytől, noha attól kapta hatalmát és ahelyett, hogy döntött volna a felek által vitatott két határ között, egy harmadikat javasolt. Ahelyett, hogy két hegy között választott volna, egy vízfolyást állapított meg határ gyanánt. Döntőbíróból, önhatalmúlag, békítő lett.

Az Egyesült Államok nem voltak ugyan hajlandók elfogadni az ítéletet, mely szerintük hatásköri túllépést követett el, ugyanakkor azonban új döntőbírótságot javasoltak Angliának. „Nem merült volna fel a kérdés, írják, az ítélet érvényességét illetőleg, ha a döntőbíró határozta volna meg és jelölte volna ki a határt, amint azt az 1873-iki egyezmény előírta. De nem tette így s ugyanakkor feladni látszott a döntőbíró jellegét, hogy a közvetítőét öltse magára, amikor azt tanácsolta a feleknek, hogy mint legmegfelelőbbet fogadják el azt a határt, amelyet ő jelölt ki.” Ennélfogva az Egyesült Államok kormánya azt kérte, hogy neveztesék ki egy bizottság, amely a vitás kérdést az 1873-iki egyezmény értelmében döntse el.

Látható ebből, hogy még a nyilvánvalóan hatásköri túllépéssel létesült döntőbírótsági ítéletbe való belenyugvást sem lehet minden további nélkül egyszerűen megtagadni. Csak akkor lehetséges ezt megtenni, ha az a fél, aki a hatásköri túllépésre hivatkozik, ugyanakkor új döntőbírótságot javasol.

A hágai konferenciák előtt felmerült a kérdés, hogy a hatásköri túllépés minő következménnyel jár. Három feltevés kínálkozhat s három megoldás létezik: *a)* megengedni a vesztes államnak, hogy kivonja magát a döntőbírótsági ítélet alól, arra való hivatkozással, hogy a bíróság hatásköri túllépést követett el, *b)* megengedni a vesztes államnak, hogy ugyanakkor, amikor a döntőbírótsági ítélet érvényességét megtámadja, javasolhassa új döntőbírótság létesítését az állítólagos semmisségi ügyben, amikor is a nyertes államnak el kell fogadnia ezt a javaslatot; *c)* megengedni a nyertes államnak, hogy a döntőbírótság ítéletének végérvényes jellegéhez tartsa magát s vita nélkül utasítsa vissza az új döntőbírótságot célzó javaslatot.

Ezt az utóbbi megoldást fogadták el a hágai konferenciák. Eszerint a döntőbírótság ítélete végérvényes még az esetben is, ha vele szemben hatásköri túllépésre hivatkoznak. Ez utóbbi esetben kétségkívül új döntőbírótsághoz folyamodhatnak, hogy ez döntse el a vitatott semmisségi esetet, de csak azon feltétel mellett, ha a nyertes fél ehhez beleegyezését adja.

A vesztes fél ajánlatát, hogy a hatásköri túllépést új döntőbíróóság elé vigyék, a nyertesijeit, tetszése szerint, elfogadhatja vagy elutasíthatja.

Az Orénoque-perben a Hágai Állandó Nemzetközi Döntőbíróóság magáévá tette a hágai konferenciák e felfogását: „Minthogy a pör lényeges pontjában az ítéletet semmisségi panasszal támadták meg, a felek között 1909 február 13-iki dátummal új egyezmény jött létre, amely szerint, figyelmen kívül hagyva az első ítélet végérvényes jellegét, ezt a törvényszéket kérték fel, hogy döntse el, vajjon Barge fődöntőbíró ítélete, az összes körülmények figyelembe vétele alapján és a nemzetközi jog elvei szerint, semmisnek tekintendő-e avagy végérvényesnek, amely utóbbi kizár minden újabb vizsgálatot.” Ebből az következik, hogy ha új egyezmény nem jött volna közbe, azaz, ha a nyertes fél nem egyezett volna bele az új egyezménybe, Barge fődöntőbíró ítélete megtartaná végérvényes jellegét s a hatásköri túllépés ellenére is végrehajtható maradna.

Ez a megoldás nyilvánvalóan nagyon merev. Nem vitatható, hogy magára a döntőbíráskodásra nézve is veszélyes lehet azt követelni a vesztes féltől, hogy vesse alá magát az ítéletnek még akkor is, ha az nyilvánvalóan igazságtalan, hogyha a nyertes állam makacsán elutasít minden újabb döntőbíróóságot.

De talán a Népszövetség egyességokmányában és szervezeteiben módot lehet találni ennek a ridegségnek az enyhítésére.

A Népszövetség Tanácsának nemcsak az az általános kötelessége, hogy az államok között előmozdítsa az egyetértést: a szerződés 13. cikkének negyedik pontja szerint abban az esetben, ha a döntőbíróági ítéletet nem hajtják végre, a tanács az ítélet érvényesítésére megfelelő intézkedéseket indítványoz.

Ha tehát egy fél hivatkozva egy ellene hozott döntőbíróági ítélet hatásköri túllépésére, megtagadja a végrehajtást, a Tanács igenis vizsgálhat tárgyává teheti a végrehajtást biztosító alkalmas intézkedéseket.

Magától értetődik, hogy a Tanácsnak, amidőn a Szerződés 13. cikkének negyedik pontja értelmében cselekszik, nincs joga magát az ítéletet vizsgálat tárgyává tenni, hogy kimutassa, vajjon az ellene felhozott hatásköri túllépés helytálló-e s a végrehajtási intézkedéseket nem vetheti alá e vizsgálat eredményének.

Politikai testület lévén, a Tanács nem szólhat bele bírói kérdésekbe. A döntőbíróági ítélet végérvényes jellege előtt a Tanácsnak meg kell hajolnia, épúgy, mint a vitában álló államoknak s minthogy a paktum értelmében az ő kötelessége az ítélet végrehajtását biztosítani, nincs hatalmában az ítélet jogérvényét felülbírálni.

Mivelhogy közvetítő gyanánt cselekszik, legfeljebb azt teheti, hogy a baráti egyetértés útjára irányítja a feleket s megkönnyíti közöttük, ha

jónak tartja, oly új egyezmény kötését, melynek értelmében az állítólagos hatásköri túllépés ügyét új döntőbíróság elé viszik.

Látható mindebből, mennyire eltávoztak a nemzetközi jog legbiztosabb elveitől a magyar optáns-per dolgában.

A román kormány hatásköri túllépés vádjával támadta meg a román-magyar vegyes döntőbíróság ítéletét: kötelessége lett volna tehát egyúttal új döntőbíróságot ajánlani a magyar kormánynak az állítólagos hatásköri túllépés ügyében. Azonban a román kormány nemcsak, hogy semmiféle ajánlatot nem tett ezirányban, hanem a magyar kormány volt az, amely mint nyertes fél, megfordítva a szerepeket s ezzel is tanújelét adva békülékeny szellemének, úgy nyilatkozott, hogy kész új döntőbíróságot elfogadni. A román kormánynak kellett volna kérni a döntőbíróságot, a magyar kormány elutasíthatta volna: ez volt a jogi helyzet. Ezzel szemben a magyar kormány előre elfogadta a döntőbíróságot, amit nem is kértek tőle, s a román kormány volt az, amelyik elutasította ezt.

Másrészről a Népszövetség Tanácsának, melynek az a hivatása, hogy a döntőbírósági ítéletek végrehajtását biztosítsa, kellett volna érvényt szerezni annak az ítéletnek, amellyel a döntőbíróság megállapította saját illetékességét, azaz a Tanácsnak abba a helyzetbe kellett volna juttatnia az illetékes döntőbíróságot, hogy érdemleges ítéletet hozhasson vagyis a hiányzó döntőbíró helyébe új bírót kellett volna jelölnie.

összegezve, a megelőző megfontolásokból a következő elvek látszanak kibontakozni:

1°. Feltétlen tiszteletben tartása a döntőbíróság ítéletének, mely elvileg végérvényes és megfelelhetetlen.

2°. Csak akkor lehet az ítélet ellen hatásköri túllépés vádját emelni, ha a hatásköri túllépés flagránssá, azaz, ha az ítélet nyilvánvalóan igaztalan és észellenes.

3°. Még ha fennáll is a flagránssá hatásköri túllépés, az ítélet nem tekinthető nem létezőnek, legfeljebb semmisségi ok forog fenn, melyet bíróilag el kell ismertetni.

4°. A hatásköri túllépés vádját csak végérvényes ítélet ellen emelhető (tehát minden közbevetett ítéletnek s nevezetesen minden illetékességi határozatnak kizárásával), és egyúttal mindenkor új döntőbíróságot kell ajánlani a hatásköri túllépés elbírálására, amely ajánlatot a másik államnak szabadságában áll elfogadni vagy visszautasítani.

5°. A Népszövetség Tanácsa, melynek feladata, hogy biztosítsa a döntőbírósági ítéletek végrehajtását, anélkül, hogy bármely esetben is vizsgálat tárgyává tehetné az ítélet érvényességét, közbenjárhat oly értelemben, hogy a feleket a békés egyetértés útjára terelje az esetben, ha az egyik fél azt állítja, hogy a döntőbíró hatásköri túllépést követett el.

A. DE LAPRADELLE: MAGYARORSZÁG ÉS A NEMZETKÖZI JOG

Magyarországnak Ausztriától történt elválása óta alkalma van arra, hogy befolyjon a nemzetközi jog alakulására. Legyőzött állapotban, területében megőrizve a hatalmaknak akaratából, amelyek különben nem egyszer igyekeztek ellenállani a közvetlen szomszédok felcsigázott amputálási törekvéseinek: megérezte Magyarország, hogy a fenforgó körülmények között egyetlen született védője van s ez az a tényező, amely a gyöngéknek szövetségese az erősek hatalmi túlkapásai ellen és szövetségese a legyőzöt-

teknek a győző túltengő követeléseivel szemben: a jog. Magyarország erőt merített Talleyrandnak a bécsi kongresszuson elhangzott mondanéból. Talleyrand a közjogra hivatkozott. „Mi köze mindehhez a közjognak?” – kérdezte Poroszország delegátusa, Humboldt. – „Ha nem lenne köze hozzá, ön most nem lenne itt” – volt rá a válasz.

Ugyanígy, a nagy háború után Magyarország a népek jogára eszmélt. Nem egy előítéletet kellett legyőznie. Hü maradt a monarchikus eszméhez, úgyannyira, hogy a béke után is, ha mindjárt király nélkül is, királyság maradt, a kormányzói intézménnyel hidalva át az őr. Ezáltal kívül maradt azon a zónán, amelyen belül az alkotmányos berendezkedés hasonlósága címén a békeszerződés megkötése avagy végrehajtása körül bizonyos enyhítésekre tarthatott volna számot. Mindazonáltal megmaradt Magyarország számára annak a lehetősége, hogy a nagy szövetségekkel szemben ugyanazokra az elvekre hivatkozzék, amelyeket ezek magok állítottak fel.

A békekonferenciára küldött delegáció elnöke, Apponyi gróf és Talleyrand között nem lehet összehasonlításokat tenni: egymástól nagyon

különböző emberekről van szó. Bármily egyformán nagy szolgálatokat tettek is saját hazá jónak, nem lehet őket azonos szempontok szerint mérlegelni: az egyik csupa sima ügyesség, a másik a teljes egyenesség. De eljárásuk célkitűzésében nincs különbség: mindkettő a jog alapjára helyezkedik, az egyik könnyedebben, a másik nagyobb alapossággal.

Talleyrand 1815-ben ugyanazokra az elvekre hivatkozott, amelyeket a szövetségesei hatalmak, Franciaország legyőzői, magukénak vallottak: a legitimista közjogra, amely XVIII. Lajost trónjához segítette, mint hogyha a monarchikus államszervezet soha félbe nem maradt volna Franciaországban. Hivatkozott ezen felül az egyensúly elvére, amelyet ütőkártya gyanánt használt fel a koalíció ellen. Az a közjog pedig, melyet Magyarország a szövetségesei hatalmaknak ellene szegez, ugyanaz a modern jog, amelynek nevében ezek győzelemre jutottak: a nemzetiségek joga. Azonkívül hivatkozik Magyarország még egy másik, bizonyos tekintetben még kiterjedtebb és még mélyebben gyökerező jogelvre, amely a háborúra következő nagy krízisben a nemzetközi jogrendet leglényesebb elveiben érinti: az egyesek szerzett jogának tiszteletben tartására.

Ebben a kettős vonatkozásban, Magyarország úgy a békekonzferencia idejében, a béketárgyalások során, mint később, midőn a békeszerződések alkalmazására került a sor, saját érdekeinek védelme révén egészen elsőrangú szerepet kezd játszani. Mert amint mindazok, akik a maguk érdekében a jog oltalmához folyamodnak, Magyarország is, az általa alkalmazott eszközök jellegénél fogva, nemcsak saját ügyét, hanem bizonyára az összes nemzeteknek, valamint a nemzetközi jogrendnek ügyét is hathatósan szolgálja.

Gróf Apponyi lényegben mindig a jog alapján áll. A legfőbb tanácsban 1920. évi január 16-án kijelenti, hogy: „Olyan közös területet keresünk, amelyen lehetővé válik egymást megértenünk. Uraim, ez a terület nem lehet más, mint a nemzetközi igazságnak és a népek szabadságának a szövetséges hatalmak által oly hangosan hirdetett elve, nem lehet más, mint a békének, Európa megszilárdulásának és újraépítésének nagy érdeke. Ezen elvek és ezen érdekek szempontjából kell vizsgálnunk az elénk terjesztett békefeltételeket. Ezek szerint Magyarországtól területének kétharmada és népességének majdnem kétharmada elvételnek, azonkívül a maradék Magyarország gazdasági boldogulásának majd minden feltételétől megfosztatnék... Igazságos ítélet lenne ez Magyarországgal szemben?... Anélkül, hogy a kérdés érdemi taglalásába mélyebben belebocsátkoznám, első percre világos, hogy ilyen verdiktet nem lehet hozni azzal a nemzettel szemben, amely a háború kitérőse idejében nem bírt teljes függetlenséggel, amely csak bizonyos befolyást

érvényesíthetett az osztrák-magyar monarchia szervezetében és amely ezt a befolyást, amint azt az újabban nyilvánosságra jutott okmányok bizonyítják, arra használta fel, hogy ellenezte azokat a rendszabályokat, amelyek háborúra vezethetnek”. Teljesen igaz. Hiszen ugyanaz a Tisza gróf, aki nem akarta a háborút, nem a legnagyobb hevességgel ellenezte-e a tengeralattjárók igénybevételét a kereskedelmi hajók ártatlan utasival szemben? Majd, amidőn a területeknek a népek között való új elosztásáról szólott Apponyi gróf, és a nemzetiségi elvről a nemzetek szabadsága elvének magaslatára emelkedett föl, a következő nyilatkozatot tette: „Annak az elvnek nevében, amelyet Wilson elnök olyan helyesen formulázott, amely szerint tudniillik semmiféle népességet, semmiféle embercsoportot nem szabad mint valami akarat nélküli baromcsordát, megkérdés nélkül egyik államból a másikba áttolni, ennek a nagy elvnek nevében, amely különben a józan észnek és a közérkölcnek egyenes folyománya, kérjük, követeljük a *népszavazást* hazánk területének azon részeire, amelyeket el akarnak szakítani és kijelentem, hogy előre alávetjük magunkat a népszavazás eredményének, akármilyen legyen az. Természetesen azt kérjük, hogy a népszavazás olyan feltételek mellett menjen végbe, amelyek annak teljes szabadságát biztosítják ... Ha nem találják elég meggyőzőknek és alaposaknak érveinket, amelyeket régi területeink érdekében a történelmi Magyarország javára felsorakoztatunk: kérdezzék meg az érdekelt nemzeteket, forduljanak azokhoz, akiknek ügyéről szó van. Mi előre alávetjük magunkat az általok hozandó verdiktnek, úgy amint ők azt meghozzák”.

És következőkép fejezte be: „Készségesen szokták azt a szándékot tulajdonítani nekünk, mintha erőszakkal akarnók megdönteni azt, ami azon elrendezésben, amelyre jutni fognak, nekünk nem felel meg. Távol van tőlünk, uraim, hogy ily balgatag terveket táplálnánk. Mindent az igazságnak és azoknak az elveknek erkölcsi erejétől várunk, amelyekre támaszkodunk, azt pedig, amit ma nem érhetnénk el, attól a békés tevékenységtől várjuk, melyet a nemzetek szövetsége fog kifejteni, amelynek egyik célja éppen az, hogy orvoslást találjon az olyan nemzetközi elrendezésekre, amelyek a béke fentartását teszik kérdésessé”.*

Akárminő legyen is a politikának ítélete az ilyen szavak felől, a jogtudó nem zárkozhatik el emelkedett voltuknak elismerése elől. Tagadhatatlanul, szebb a jog tisztelete, ha a *győzőtől ered*, mint hogyha a legyőzött hangoztatja azt; ha az erő mellé szegődik társul, mint hogyha a gyöngeség utolsó mentsvára. De azért semmit sem veszít erejéből az az igazság, hogy az egész békekonferencia folyamán egy nemzet sem be-

* A követelt népszavazás csak Sopronban nyert alkalmazást Magyarország és Ausztria között, egyébként a békekonferencia elnökének, Millerand úrnak levele határozatnak és a kisebbségi szerződés alkalmazásának ígéretére szorítkozott.

szélt a szövetségesek előtt emelkedettebb hangon a háború felől, mint Magyarország, és egyik sem hivatkozott nála nemesebb módon a jogra avégből, hogy enyhítse legyőzetésének következményeit, áthatva lévén attól az érzéstől, hogy igazságtalan dolog a történekekért a felelősséget sokkal nagyobb mértékben hárítani Magyarországra, mint bárki másra. Nem magyar ember volt-e az – gróf Tisza -, aki a kritikus percben a háborút ellenző tanácsával a háború meggátlására törekedett? És nem magyar ember volt-e az – ugyancsak gróf Tisza -, aki tiltakozott a tengeralattjárók háborúja ellen? És nem a magyar kormány volt-e az, amely mindig kifejezetten mérséklőleg lépett fel, amidőn a szövetségesek javai, *jogai* és érdekei ellen való gazdasági háború alkalmazásáról volt szó?

A békekötéskor a szövetségesek fontos megkülönböztetést tettek Németország és Ausztria között. Németországnak a gazdasági háborúért való felelősségéből folyólag a szövetségesek a háború utánra is kiterjesztették a viszonos elbánást, úgy hogy azoknak, akik a békekötés idejében német állampolgárok voltak, magánjavaik, jogaik és érdekeik elkobzása tovább folyhatott az átengedett területeken, a Reich kötelessége lévén, hogy őket kárpótolja. Amikor arról esett szó, hogy Ausztriára ugyanilyen feltételek állapíttassanak meg, Ausztria, amely mindössze a fővárosra és annak környékére zsugorodott össze, feljajdult ez ellen. Megbízottai így írtak: „A szt. germaini szerződés tervezetének 19. cikke szerint, azok az államok, amelyek osztozkodnak az osztrák-magyar monarchia birtokállományán s amelyek most szövetséges és társult hatalmaknak tekintetnek, jogosultak lesznek elvenni és felszámolni azokat a javakat, melyek a nekik jutó területeken 1918 november 1-sején, osztrák honosok tulajdonában voltak. A német-osztrákoknak gyárai, ingatlanai, hitelei, röviden mindazon értékeik, melyekből vagyonuk összetevődik, a monarchia különböző részeiben szétszórta található. A békefeltételek szerint Német-Ausztria 10 milliós lakosságot tartana meg: hogyha ettől a 10 millió német-osztráktól elvonnák az újonnan alakult államok területén levő javaikat, ez az ő magánvagyonuknak szinte teljes elvesztésével volna egyjelentőségű. A kérdés részleteibe való hatolás nélkül is világos, hogy az ilyen eljárás szükségszerűleg az állam fővárosának, minden pénzügyi intézményének és legtöbb magánvállalatának teljes romlását vonná maga után... A békeszerződés tervezete szerint Német-Ausztriának kártalanítani kellene birtokuktól megfosztott honosait. Ez a javaslat keserű gúny gyanánt hatna ránk, ha nem tudnók, hogy a szövetséges és társult hatalmak eddig sürgősebb kérdések által lévén elfoglalva, még nem foglalkozhattak olyan körülmények megvizsgálásával, amelyek reánk életet vagy halált jelentenek”. Ezek alapján az osztrák békedelegáció

olyan záradék beillesztését kérte, amely kizárja azt, hogy az osztrák állampolgároknak a régi Ausztria-Magyarország területén levő javai elkobozhatók legyenek.

A szövetséges hatalmak ily feljajdulással szemben nem tudtak érzéketlenek maradni s nemeslelkűleg a következő választ adták: „Melegen óhajtának mindent megtenni, ami hatalmukban áll, hogy segíthessenek Ausztria népén... Az osztrák állampolgároknak a szövetséges hatalmaknak átengedett területeken levő javai vissza fognak adatni tulajdonosaiknak. Ezek a javak felmentetnek a fegyverszünet óta alkalmazott mindenemű felszámolási vagy átruházási rendszabály alól, a jövőre nézve pedig garantáltatik, hogy mentesek lesznek minden lefoglalás vagy felszámolás alól”. Röviden, a területátengedés együtt jár a szuverenitásnak államról államra kártérítés nélkül való átruházásával, nem vonja azonban maga után a magántulajdonnak átruházását az egyénekről az államra. A békeszerződés következtében a szuverenitás áthárul; a magántulajdon ellenben megmarad.

Világos, hogy az ilyen módon való szabályozásnak Ausztriáról Magyarországra is át kellett terjednie.

Azonban a békekonferencián a magyar béke delegáció éberségében tovább ment s azt kívánta, hogy a fenforgó viszonyok között ennek az ígéretnek szankció is adassék. Ennek a folyamánya az, hogy a vegyes döntőbíróóságok, amelyek – a szövetségesek szempontjából – a háborúval kapcsolatosan bármily jogcímen vagy bármily formában jelentkező felszámolás alól való mentességet szankcionálják, a magyar békeküldöttség kifejezett kívánságára hatáskört kaptak arra is, hogy ellenőrizzék és biztosítsák azt, hogy a területet átengedő állam polgárainak szerzett joga a békeszerződésnek megfelelőleg tiszteletben legyen tartva az elszakított területeken. Minthogy pedig abban az időben a magyar békeküldöttséget nyugtalanította a román és cseh-szlovák törvényhozás folyamatban levő agrárreformja, nevezetesen attól tartottak, hogy a magyar állampolgárok elégtelen vagy egyáltalában semmi kárpótlásban sem fognak részesülni, a békeküldöttség kifejezetten a következő kérdést vetette fel:

„Egy 1919. évi szeptember 10-én szentesített román rendelet törvény szerint (2. cikk 1. és 2. §-a) a Magyarországtól Romániához csatolt területen fekvő azok az ingatlanok, amelyek idegen állampolgároknak vagy olyan egyéneknek tulajdonában vannak, akiknek lakóhelye és működési helye Románián kívül van, ki fognak sajátíttatni.

„Az 1919. évi június 16-iki cseh-szlovák törvény 9. §-a, amely a nagy földbirtok lefoglalására vonatkozik, azt a határozmányt tartalmazza, hogy törvény fog hozatni, amely szerint az ellenséges államok alattvalóinak tulajdonában levő ingatlanok *minden kártalanítás nélkül* el fognak koboztatni.

„Ennek a két törvénynek éle alapján a magyar állampolgárok ellen irányul, mint akiknek nagy birtokaik vannak az elcsatolandó területeken, így tehát a fentebb említett törvények azon önkényes rendszabályok sorába tartoznak, amelyek segítségével azok az államok, amelyek Magyarországtól területet kapnak, a magyarokat deposszedálni akarják.

„Tekintettel arra a bánásmódra, amelyben a benyomuló szomszédos államok a megszállás alatt a magyarokat részesítették, kételkedünk azon, hogy vájjon a 250. cikk elég védelmet nyújt-e főleg a román törvény ellenében, amely általánosságban mondja ugyan ki az idegen alattvalók birtokának kisajátítását, valóságban azonban a magyar állampolgárok ellen irányul és az a rendeltetése, hogy a magyarok rovására alkalmaztassék.

„Kérünk tehát megnyugtató nyilatkozatot a tekintetben, hogy a volt osztrák-magyar monarchiában bárhol magyar állampolgárok tulajdonában levő birtokok elkobozhatók, felszámolhatók- avagy kisajátíthatók ne legyenek oly törvényes intézkedés avagy más speciális rendszabály alapján, amely nem nyer azonos föltételekkel alkalmazást azon állam polgáira, amelytől a kérdéses törvény vagy rendszabály ered.”

Ezekre a megjegyzésekre a szövetséges és társult hatalmak következőleg válaszoltak:

„Azok a különböző észrevételek, amelyeket a magyar békeküldöttség a Románia és Cseh-Szlovákország által az ingatlan tulajdon tekintetében követett elbánásra vonatkozólag tett, a békeszerződés magyarázatára vonatkozó kérdés jellegével bírnak, amely tekintetben a jelen alkalommal nem lehet dönteni.

„Egyébként a szövetkezett hatalmaknak nincs kifogásuk az ellen, hogy a magyar békeküldöttség javaslatának megfelelőleg, a vegyes döntő bírósághoz lehessen folyamodni azokban a vitás kérdésekben, amelyek a volt magyar királyság alattvalóinak átcsatolt területen levő javaik, jogaik és érdekeik élvezetébe való visszahelyezésére vonatkoznak, úgy, amint erről a békeszerződés 250. cikke intézkedik.

„Ennélfogva hajlandók a hatalmak ezt a cikkelyt a következő szavakkal kiegészíteni:

„Azon felszólalásokat, amelyek magyar állampolgárok részéről a jelen cikk alapján történnek, a 239. cikkben szabályozott vegyes döntőbíróság fogja elbírálni.”

Ekképpen, a békeszerződésben foglalt garanciák megvédése érdekében kifejtett lelkiismeretes eljárásával sikerült Magyarországnak biztosítania a nemzetközi bíraskodás közreműködését.

Ez az elővigyázat nem volt fölösleges. Ugyanis a régi monarchia területén részben román, részben cseh-szlovák részről agrárreform örve

alatt létesített rendszabályok tényleg igazolták a magyar aggodalmakat. A kártalanítás, amelyet az érdekelteknek felajánlottak, elégtelen volt, hogy többet ne mondjak. A 250. cikkben adott Ígéretet a gyakorlatban nem tartották meg. Románia és Cseh-Szlovákország azt állították, hogy nem a felszámolás különleges jogalapján, hanem az agrárreform általános jogalapján alkalmazzák a kisajátítást a magyar állampolgárok ellen azoknak az átcsatolt területen fekvő javaira. A magyar állampolgárok azonban, a 250. cikk utolsó bekezdésében foglalt előrelátó intézkedésre hivatkozással, a vegyes döntőbíróóságokhoz fordultak. Illetékesek-e a vegyes döntőbíróóságok? ez volt a probléma. Románia és Cseh-Szlovákország a vegyes döntőbíróóságok illetéktelenségét vitatták. A magyar-román vegyes döntőbíróóság Zederkrantz elnöklete alatt 1927. évi január 10-én, a magyar-csehszlovák döntőbíróóság pedig Schreiber Henrik elnöklete alatt 1929. évi január 31-én hozott ítéletekkel kimondották, hogy miután a szerződés a szövetségesek formális ígéretét tartalmazza, amely a szerződés hiteles magyarozatának tekintendő, annak a kérdésnek megítélése, hogy vajjon agrárreform címen alkalmazott rendszabály lefoglalási rendszabálynak tekintendő-e, kétségtelenül a döntőbíróóság hatáskörébe tartozik.

A magyar-román döntőbíróóság ítélete után súlyos eset történt. Románia visszahívta a döntőbíróóság román tagját, azt állítván, hogy a bíróság áthágta hatáskörét. Hogyan lehet hatáskör áthágásáról beszélni, amidőn a békekonferencia elnöke kifejezetten kijelentette, hogy az a kérdés, hogy vajjon az agrárreform alkalmazása ellen lehet-e hivatkozni az egyéni jog tiszteletben tartására, ami a békeszerződésekben formálisan meg van ígérve, csupán magyarozat kérdése, ami pedig a vegyes döntőbíróóságokra van bízva? Mindazonáltal Románia, elkövetve a legsúlyosabb cselekedetet, amelyet egy állam megengedhet magának olyan bírósággal szemben, melyet ő maga hívott életre, amely előtt ő maga perbe állott, - visszahívta bíróját, amivel annak adott kifejezést, hogy a bíróság nem hozhat függetlenül ítéletet. Majd azáltal, hogy egy képzelt hatásköri túllépés vádjával a nemzetek szövetségéhez fordult, arra törekedett, hogy olyan kérdést vigyen a nemzetek szövetségének tanácsa elé, amely természeténél fogva jogi kérdés, t. i. azt a kérdést, hogy mi legyen a sorsa egy bírói döntésnek. Noha hatásköri túllépés tekintetében az illetéktelenség csupán az érdemben való döntéssel veheti kezdetét; noha a bírói ítélet végrehajtásával járó, többé vagy kevésbé reális pénzbeli nehézségek is csak az érdemben való megvizsgálás során válhatnak nyilvánvalókká; noha végül, hogyha a bíró az illetékesség kérdésében való döntést az érdemi döntéshez kapcsolta volna, ami teljesen jogában állott, akkor a feleknek ki kellett volna meríteniök a vita egész anyagát: Románia mégis arra dolgozott, hogy folyamatban levő bíróisági ügyet vigyen a tanács elé

azzal a szándékkal, hogy a tanács a bíróság előtt folyó ügy további tárgyalását megakadályozza, pedig világos, hogy a tanácsnak legfeljebb az állhatott volna feladatában, hogy a bírói ítélet végrehajtásának kérdésében határozzon. Hogyan lehetne megengedni, hogy a nemzetek szövetsége a maga végrehajtó hatalmával beleavatkozzék a bírói funkció miként gyakorlásába? Hogyan lehetne megengedni a politika beavatkozását egy tisztán igazságügyi problémába? Románia, amely a bírót, amidőn ez egyszerűen megindokolta a maga illetékességét, hatáskör túllépésével vádolta meg, attól is vonakodott, hogy ezt a kérdést más bíró elbírálása alá bocsássa. Kijelentette, hogy nem fogadhat el semmi más döntőbírásgot sem, még a hágai állandó bíróságot sem, és pedig sem az illetékesség, sem az érdemi elbírálás kérdésében. Azzal, hogy a tanácsot kereste meg avégből, hogy ez őt ellenállásban támogassa, tulajdonképpen a nemzetek szövetségének a paktum bevezetésében körülírt célja ellen fordult, miéрт nyilvánvaló, hogy az ilyen megoldás elfogadhatatlan.

Magyarország pedig, amidőn szembehelyezkedett ezzel az irányzattal és pártját fogta polgárainak, akiknek javára a bírósági ítélet megállapította azt a jogot, hogy perbe szállhatnak a vegyes döntőbírásg elött, - egyúttal magának a döntőbírásgodás ügyének védőjévé lett. Tehát noha csak utólag jutott be a nemzetek szövetségébe, nyilvánvaló tanúságot tett arról, hogy híven ragaszkodik a paktum szelleméhez.

A békeszerződés és a paktum által nyújtott jogoltalmi eszközökkel élve, azt kérte Magyarország a tanácstól, hogy egészítse ki a vegyes döntőbírásgot egy semleges bíróval, ami által hatástalanná vált volna a román bíró visszavonulása.

A tanács bátortalanságában, és Románia ellenkezése következtében nem merve igénybevenni az állandó nemzetközi bíróság véleményadását – ami pedig a legtermészetesebb lett volna -, ülészakról ülészakra igyekezett olyan formulát találni, amely mind a két félnek megfeleljen. Hol Magyarország fogadta el a tanács javaslatát, hol Románia, de egyik javaslat sem tudta megnyerni mind a két fél hozzájárulását.

Végre a tanács ismételt kívánságára, Magyarország beleegyezett abba, hogy megbeszéléseket fog folytatni Romániával avégből, hogy megállapítható legyen egy oly összeg, melyet Romániának kellene fizetnie azon elégtelen kártalanítások kiegészítése gyanánt, amelyek okából az illető magyar állampolgárok a vegyes döntőbírásghoz fordultak.

Mialatt azok a megbeszélések, melyek során Magyarország békülékeny szellemének adta újabb bizonyosságát, San Remóban folytak, ugyanaz a jogvita, amely Párizsban lepergett Románia és a magyar állampolgárok között, lejátszódtott Hágában is, széles kiterjeszkedő szóharcban, ma-

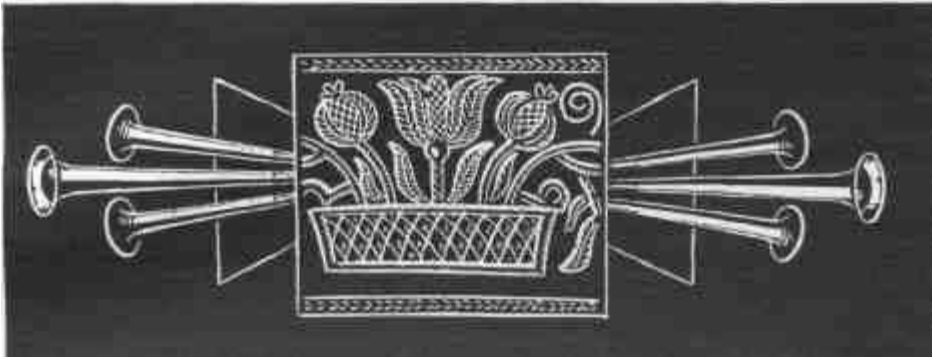
gyár állampolgárok és Cseh-Szlovákia között. Hasztalanul igyekezett Cseh-Szlovákország kötegebe szedni a leginkább alátámasztott, a legjobban kidolgozott érveket. A nyilvánosság fényében, a perbeszédnek mérkőzése során még jobban fölényre jutott a magyar jogi álláspont, mint ahogy az az írásbeli eljárás diszkrét félhomályában érvényesülhetett. Ezt a sikert nagyban előmozdította Gajzágó László mély tudományossága. A magyar álláspontot ismét elfogadták a bírák.

A jövőre vonatkozólag, jogi szempontból, a kérdés már el van döntve.

A vitatkozás során, Cseh-Szlovákország érdekében nem egy olyan elvet vittek harcba, amelyre alig lehetett számítani, nevezetesen azt az elvet, hogy az államnak, még ha tagja is a nemzetek szövetségének, szabadságában áll elfogadni vagy visszautasítani valamely olyan kérdésnek arbitrage útján való eldöntését, amely természeténél fogva mégis csak jogi kérdés. Amidőn Magyarország saját jól felfogott érdekétől indítatva, ez ellen az álláspont ellen küzd, olyan ügyet szolgál, amely a nemzetek összességét érdekli: a nemzetközi döntőbíráskodás ügyét.

Az 1899. és 1907. évi békekonferenciákon, amidőn a magyar nemzet, Ausztriához kötve, nem volt szabad, Magyarországnak állásfoglalása, amely nem egyszer hozzá volt kötve Németország állásfoglalásához, nem volt kedvező a döntőbíráskodásra. Ma máskép van. Noha a paktum értelmében a nemzetközi döntőbíráskodás még jogi kérdésekben is csak oly esetekben kötelező, melyekre nézve azt a két fél elfogadta, Magyarország azon államok közé tartozik, amelyek aláírták a kötelező döntőbíráskodás úgynevezett fakultatív záradékát, amely szerint, az állandó nemzetközi bíróság statutumához fűzött pót jegyzőkönyv értelmében, a statútumot aláírt államok kölcsönösen elismerik az állandó nemzetközi bíróság kötelező illetékességét jogi kérdésekben.

Noha Magyarországot helyzeténél fogva nem szólították fel arra, hogy részt vegyen a locarnói egyezményekben, mégis Magyarország, amely elfogadta a genfi protocollumot, annak ellenére, hogy visszatetszőnek találta azt, hogy a békéltetés funkcióját a többség nem egy független szervre bízta, hanem a tanácsra, amelyet Apponyi gróf a szövetséges hatalmak régi concertjéhez nagyon is közelállónak ismert fel, – Magyarország mégis kiveszi a maga részét a döntőbíráskodási és békéltetési szerződések rendszerének előmozdításából. Igaz ugyan, hogy nem Magyarország, hanem más nemzetek, Svájc, Svédország léptek fel ezen mozgalomban kezdeményezőleg, Magyarország azonban csatlakozott ehhez a kezdeményezéshez Ausztriával, Svájccal stb. kötött szerződéseiben.

JÉRÔME ET JEAN THARAUD: ZÁRÓSZÓ

Ély öröm és baráti érzés tölt el, amidőn záró sorokat írhatok egy műhöz, amelynek az a célja, hogy a francia közönséget Magyarország állapotával megismertesse. Magyarország vasúton vagy repülőgépen csak néhány órányi távolságra van Párizstól, de még a műveltebb francia olvasónak sincs sokkal több fogalma róla, mint Kínáról vagy Beludzsisztánról. Magyarország múltjáról vagy mostani életéről jóformán semmit sem tudunk és ha a háború alatt megkérdeztük volna katonáinktól, hogy kicsodák azok a magyarok és miért harcolnak ellenünk, biztosra veszem, hogy tízezer közül sem akadt volna egy, aki felelni tudott volna a kérdésre.

A szerzők, akik e mű különböző fejezeteit írták, nem számítanak arra, hogy szavukra a közönség legszélesebb rétegei is felfigyeljenek. A szándékuk csak az, hogy Magyarország történetéről és mostani lelkivilágáról őszinte és megbízható áttekintést nyújtsanak olyanok számára, akik kíváncsiak arra is, ami Franciaország határain kívül történik. Azok az érzések, amelyekről e könyvben szó esik, tele vannak keserűséggel, amit nem nehéz megérteni. De olyan méltóságteljes és békére törekvő szellem hatja át ezeket az érzéseket, hogy tudomást kell vennünk róluk, annál is inkább, mert Európa életének fontos alkotóelemei.

Szinte harminc évvel ezelőtt, amikor a budapesti egyetem és az Eötvös-kollégium lektora voltam, a kedvező körülmények lehetővé tették számomra, hogy megismerjem – nem könyvekből, hanem az életből –

a magyarság történetét és lélektanát, amelyről semmit;sem tudtam mind-addig, amíg a véletlen – vagy inkább azt mondhatom a jószerencse - közéljük nem vezetett. Az egyetemen és az Eötvös-kollégiumban (olyan intézmény, mint nálunk az École de la rue d'Ulm) két teljesen különböző környezetbe kerültem. Az egyetem hallgatói mindazon nemzetiségekhez tartoztak, akiből az akkori Magyarország állt, a magyarokon kívül volt köztük tót, szerb, rutén, német, román és zsidó egyaránt, mindegyik persze a maga sajátos gondolat- és érzésvilágát hozta magával, úgy látszott, hogy elég jó egyetértésben élnek egymással. Egyazon tudományágak ápolása és az ifjú kor természetes kapcsolatai kissé elfelejtették velük a mély faji különbségeket. Egyesek közülük szocialista nézeteket vallottak, ami arra indította őket, hogy lenézzék a faji civódásokat. „A történelem” – mondták nekem – „nagy művészet vagy gyönyörű tudomány, de tele van tévedésekkel és ébren tartja azokat a többé-kevésbé helytálló érveket, amelyeket a különböző nemzetek hangoztatnak, hogy egymást megvethessék és gyűlöljék.” Hozzá kell tennem azonban, hogy igen kevesen beszéltek így és a Duna partjain a diákság kevésbé lelkesedett Kari Marx és Jaurès eszméiért, mint nálunk a Quartier Latin ifjúsága. Budapesten a diákok legnagyobb része nem szakadt el a nemzeti érzéstől. Bizalmas beszélgetés közben gyakran észrevettem, hogy a bajtársi viszony békés látszata mögött nyugtalanság forr, mindenféle titkos törekvés, más-más ízlés, másirányú fogékonyság és kételyek a szép magyar alkotmány maradandósága tekintetében.

Egészen más volt a helyzet az Eötvös-kollégiumban, ahol magyar szellem uralkodott, ahol színmagyar származású vagy legalább is mély magyar érzésű diákok vettek körül. Nagyon szerettem a „kollégistáimat”. A körökben éltem, fesztelenül érintkeztem velük. Gyakran összeültünk hárman-négyen valami kis vendéglőben, azokban a földszintes házacskákban, amelyekből még olyan sok maradt a város ama részén, a Duna közelében. A vendéglő is jó száz esztendősen lehetett és régi szokás szerint minden asztalra lyukas bádoglepokat raktak, amelyeknek nyilasain a korsókból kidagadó sörhab lefolyhatott. Petőfi, az 1848-as forradalom halhatatlan költője, itt ülhetett ezeknél az asztaloknál, ilyen kis vendéglőkben és kávéházakban, amelyeket ma már csak a környék szerényebb lakossága keres fel. Ilyen helyeken, poharazás és beszélgetés közben tanultam meg azt, amit Magyarország történetéből tudok.

Fiatal barátaim sok érzéssel beszéltek azokról a régi szálakról, melyek valamikor az ő hazájukat összekötötték az enyémmel. Auvergnei pápa küldte a szent koronát István királynak Rómából, amikor a nagy uralkodó, elfordulván régi hitétől és a Kelettől, egész nemzetével együtt a nyugati kereszténységhez csatlakozott. Ciszterciák tették a legtöbbet azért, hogy a magyarok megszeressék a civilizáció szépségeit. Anjou ház-

béli hercegek emelték a királyságot a hatalom legmagasabb fokára. A XVIII. század francia eszméi ébresztették fel a magyar értelmiséget abból a háromszázéves dermedtségéből, amelyet a török elnyomás okozott. Francia eszmék állították sorompóba Kossuth és Petőfi Magyarországot Ferdinánd és Ferenc József Ausztriája ellen.

Nagy örömmel hallgattam, amikor a barátaim elmesélték nekem ezeket a régi dolgokat. Hangjukban ráismertem arra a szellemi frisseségre, naivságra és lelkesedésre, amely valamikor engem is betöltött, ők is szerették a társaságot, mert látták, hogy fogékony vagyok minden iránt, ami őket olyan szenvedélyesen érdekelte. Vásár idején csizmás parasztok üldögéltek a szomszéd asztaloknál, szájukban a kupakos pipával. Csodálkozva hallgatták, hogy idegen nyelven beszélünk, de megőrizték azt a nyugalmat és udvariasságot, amelyet, ha nem csalódom, ázsiai őshazájukból hoztak magukkal. Az a régimódi kis vendéglő, a lelkes diákok, a nyugodt parasztok és jómagam, azt hiszem, vonzó képet alkottunk együtt, olyan képet, amelyből a nyíltság, bizalom és tiszta idealizmus hangulata áradt.

Vasárnaponként kirándulásokat rendeztünk a budai hegyekbe, amelyek tavasszal és nyáron olyan kellemesek. Néha Visegrádig is eljutottunk és meglátogattuk az Anjouk hatalmas kastélyának festői romjait a hegytetőn. Visszafelé elhaladtunk az akácfáktól övezett szerény nyaraló előtt, ahol a nyolcvanéves Görgey Arthur tábornok lakott. De sohasem sikerült meglátnom a kerítés mögött az öreg harcost, Kossuth küzdőtársát, akit sokan hősnak tartottak, mások pedig árulónak, mert számos ütközetben megverte ugyan az osztrákokat, de le kellett tennie a fegyvert Világosnál az oroszok előtt.

A nyári vakáció idején messzebbre is elcsavarogtam a barátaimmal, hol ide, hol oda, kedvünk és hangulatunk szerint. Felejthetetlen napokat töltöttünk, szebbnél szebb, költői, szívhez szóló tájakon, amelyeknek párját hiába keresnők Európában bárhol. A hortobágyi puszta és a végtelen rét, a szabadon kóborló hatalmas ménesek abba a hitbe ringattak, hogy valami földi paradicsomban járok. A vetések hullámozó rónasága, békés falvak, fehérre meszelt házak, amelyeknek vidéki egyszerűsége is fejlett kultúrát rejteget magában, pompás lovak, könnyű kocsik, méltóságteljesen hömpölygő folyók, a síkság álombarangató édes egyhangúsága, a földművesek szorgalmas vidámsága, az egész faj életereje, komolysága, nyíltsága és vendégszeretete – újra magam előtt látlak benneteket, ha ifjúságom ragyogó emlékei közt lapozok!

Egy ízben elhatároztuk, én és a tanítványaim, hogy lefordítunk franciára néhány elbeszélést, amely a magyar tájak életét érzékelteti. A magyar írók mesterei a novellának és az elbeszélésnek. Nem kellett sokat keresgelnünk, míg összeválogattunk egy kötetre valót. Hová lettek ezek a

könyvek, amelyeket egy kis könyvkereskedő adott ki? A boltja talán épp úgy eltűnt, mint az a kis kocsmá, ahol Petőfi borozgatott valaha.

Ez 1900 körül történt, a búr háború idején. Ha akkor találtam volna egy francia lapkiadót, aki hajlandó lett volna leküldeni Dél-Afrikába tudósítónak, menten elutaztam volna. Így csak a képeslapok rajzai révén ismerkedtem meg a hatalmas parasztdrámával, amely annyira izgatta a fantáziámat. Barátaim kinevettek, mert úgy lelkesedtem a búrokért. Még most is magam előtt látom Aurél Mayrt, az öreg filológust és egyetemi tanárt, amint felnéz az égre és így szól: „Igazság! Ugyan kérem! Már megint az igazságról beszél! Hol van igazság?” Hetven év tapasztalata meggyőzte az öreg bölcsöt arról, hogy az emberi dolgokban csak az erő számít valamit.

Eötvös-kollégiumbeli magyar barátaim sem osztották lelkesedésemet a búrok iránt. Akkoriban elismerő csodálattal voltak eltelve az angol szellem, az angol szokások és intézmények iránt, ami megakadályozta őket abban, hogy – miként elvártam volna – hogy együtt érezzenek a búr parasztokkal, akik ugyanolyan hőiesen védték a szabadságukat, mint annak idején a magyarok. „Nem látják-e” – mondtam a tanítványaimnak – „hogy a búrok helyzete ugyanolyan, mint az önöké volt 1848-ban?” Igazat adtak nekem, még sem tudtak a búr ügy iránt fellelkesedni.

Mindnyájan lelkes hódolói voltak Kossuth és Petőfi szellemének, de sokan bizonyos tartózkodást tanúsítottak, ha 48-as eszmékről volt szó. A magyar temperamentumban bizonyos kettősség észlelhető: egyrészt heves láng, amely néha még erőszakosságra is elragad, másrészt keleti nyugalom, amely meghajol a politikai szükségszerűségek előtt. Ugyanazon jellemnek e két megjelenési formája legjobban megfigyelhető Kossuth Lajos és Deák Ferenc ellentétében. Az előbbi a szenvedélyes magyar, az utóbbi a nyugodt, előrelátó bölcsesség mintaképe, úgy vettem észre, hogy fiatal barátaim igen nagyra tudták értékelni Deák Ferenc művét, amely a forradalom leverése után békés módon és alighanem az egész ország nagy előnyére kiegyenlítette Ausztriának és Szt. István koronájának a viszonyát. Meglehetősen csodálkoztam azon, hogy a diákjaim milyen könnyen sorozzák Kossuthot a romantikus hősök ködalakjai közé, éppen úgy, mint Krüger és a búrijait. „Mit ér kimerülni egy kilátástalan küzdelemben?” – mondták nekem. – „A búrok veresége eleve biztos. Csak egy szerencse érheti őket, ha még idején támad egy Deák közöttük. Számunkra is Kossuth álma, sajnos, csak utópia. Nézze csak meg, mi történt: abban a pillanatban, amikor Magyarország kimondta a függetlenségét, az országban lakó összes nem-magyarok fellázadtak, ön tudja a legjobban, hogy mi nem szeretjük sem Ausztriát, sem Németországot, sem a germán szellemet általában, de alkalmazkodnunk kell Bécs akaratához, nehogy még nagyobb bajba kerüljünk. Hiszen teljesen elszigetel-

ten állunk a világban, nincsenek hatalmas fajrokonaink, még barátaink sem.” De e belenyugvás ellenére is mindig érezték helyzetük tragikus voltát: hazájuk sorsának irányítása nem volt a saját kezükben.

•

Négy évi ott-tartózkodás után elhagytam Budapestet és az egyetemét, de továbbra is figyelemmel kísértem mindazt, ami Magyarországon történt, hiszen gyakran látogattak meg egykori magyar tanítványaim, diákok, akik többé-kevésbé ahhoz az asztaltársasághoz tartoztak, amely abban a kis vendéglőben fészkel, ahová Petőfi is eljárt valamikor. Azután kitört a háború és ezek a régi szálak teljesen megszakadtak...

Csak két évvel a fegyverszünet után jutottam el újra Budapestre és kerestem az Eötvös-kollégiumot is, ahol húsz évvel azelőtt olyan jól éreztem magamat. De az intézet nem volt már a Csillag-utcában, a Calvin-tér közelében. Elhagyta az ódon kis utcát, a kecskerágoval beültetett udvart, ahova alig tudott behatolni a napsugár. Átköltözött a Duna túlsó partjára, a Gellérthegy oldalán erre a célra épült új házba, új diákok nyüzsgtek a folyosóin, nem a régi arcok, akik valamikor fogadtak ott. Mégsem voltam idegen köztük. A régi barátsággal fogadtak és én is meleg barátságot éreztem irántuk. Találtam néhány régi barátot is, akik sorsukat az intézethez kötötték és ezek beszámoltak nekem a többiekről is. Milyen szomorúság fogta el a szívemet, amikor megtudtam, hogy ez a Kárpátokban esett el, amaz Szerbiában, mások meg az olasz fronton.

Mit gondolnak rólam? Talán magukban azzal vádolnak, hogy hűtlen lettem a szabad eszmékhez, amelyeket olyan gyakran megvitattunk együtt poharazás közben. Talán azt hiszik, hogy a győztes göggyével állítok be közéjük? Ezen a helyen ízenem nekik: nem változtam, az érzelmeim nem hűltek ki és azért jöttem el, hogy felvegyem velük újra az érintkezés fonalát.

Az intézettel szomszédos kápolnában résztvettem egy misén, amelyet a harctéren elesett régi bajtársaink emlékének szenteltek. A mise alatt megrendülten gondoltam rájuk, valamennyire, a fiatal franciákra és a fiatal magyarokra, akik fegyvert fogtak egymás ellen, anélkül, hogy ismerték volna egymást, gyűlölet nélkül a szívükben. Körülöttem hasonló gondolatok foglalkoztattak mindenkit. És így történt, hogy ebben az órában, a csendes budai dombon, vén diákok, fiatal diákok és én magam őszintén nézhettünk egymás szemébe, azzal a nemes és komoly érzéssel, amely a magyar zene mélyén rejtőzködik, annak a zenének a mélyén, amely mindig a zokogás peremén jár.

T A R T A L O M

Előszó. írta: <i>Lukács György</i> , ny. miniszter, orsz. képviselő.....	5
--	---

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE

A MAGYAR NEMZET RÖVID TÖRTÉNETE. írta: <i>Eckhart Ferenc</i> , a bécsi Magyar Történelmi Intézet igazgatója.....	7
A TÖRTÉNELMI EGYÜTTÉLÉS TANULSÁGAI. írta: <i>Gerevich Zoltán</i> , külügyi miniszteri tanácsos.....	33
MAGYARORSZÁG ÉS A KERESZTÉNYSÉG. írta: <i>Serédi Jusztián</i> , bibornok, hercegprímás, esztergomi érsek.....	40
AZ ÖRÖK MAGYARORSZÁG IGAZI ARCA. írta: <i>Louis Villát</i> , a besançon-i egyetem tanára.....	47

A MAGYAR FÖLD ÉS NÉPE

A MAGYAR FÖLD. Írta: <i>Cholnoky Jenő</i> , egyet. nyilv. r. tanár.....	59
BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS. írta: <i>Gárdonyi Albert</i> , székesföv. főlevéltáros ...	66
MAGYAR VIDÉKI VÁROSOK. írta: <i>Várhidý Lajos</i> , a Városok Kongresszusának igazgatója.....	76
A MAGYAR FALU. írta: <i>Bodor Antal</i> , egyet. m. tanár, gazdasági főtanácsos	98
A MAGYARSÁG NÉPRAJZA írta: <i>Györffy István</i> , a Magyar Nemz. Múzeum igazgató- őre.....	108
ÜTI IMPRESSZIÓIM MAGYARORSZÁGRÓL. írta: <i>Jules Romains</i> , író.....	106

MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM

A MAGYAR NYELV. írta: <i>Balassa József</i> , a Magyar Nyelvőr szerkesztője.....	133
A MAGYAR IRODALOM JELLEMZŐ VONÁSAI. írta: <i>Császár Elemér</i> , egyet. nyilv. r. tanár.....	141
AZ UJABB MAGYAR IRODALOM. írta: <i>Szerb Antal</i> , középiskolai tanár.....	154
A MAGYAR IRODALOM SAJÁTOS ÉRTÉKEI. írta: <i>Hankiss János</i> , egyet. nyilv. r. tanár.....	162
A MAGYAR SZÍNMIRODALOM. írta: <i>Sebestyén Károly</i> , a Színművészeti Akadémia id. igazgatója.....	169
A MAGYAR FILMKULTÚRA. írta: <i>Pakots József</i> , országgyűlési képviselő.....	180
A MAGYAR SAJTÓ. írta: <i>Vészi József</i> , főszerkesztő, a Felsőház tagja.....	187
A MAGYAR KÖNYVKULTÚRA. írta: <i>Ramchburg Viktor</i> , a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Orsz. Egyes. tb. elnöke.....	194
NAGY NEMZETEK ÉS KIS NEMZETEK. írta: <i>André Maurois</i> , író.....	204

MAGYAR TUDOMÁNY

A HÁBORÚ UTÁNI MAGYAR TUDOMÁNYPOLITIKA. írta: <i>Klebelsberg Kuno</i> gróf, magy. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter	207
MAGYAR KÖZOKTATÁSÜGY. írta: <i>Komis Gyula</i> , egyet. tanár, közoktatásügyi államtitkár	215
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÉS MUNKÁSSÁGA. írta: <i>Balogh Jenő</i> , nyűg. miniszter, a Magyar Tud. Akadémia főtítkára	238
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM. írta: <i>Varjú Elemér</i> , udv. tanácsos, a Magyar Nemzeti Múzeum tört. oszt. igazgatója.....	242
A MAGYARSÁG ÉS A FILOZÓFIA. Írta: <i>Nagy József</i> , egyet. nyilv. r. tanár	250
A MAGYAR JOGTUDOMÁNY. Írta: <i>Kolosvary Bálint</i> , egyet. nyilv. r. tanár.....	259
MAGYARORSZÁG SZEREPE AZ ORVOSTUDOMÁNY FEJLŐDÉSÉBEN. Írta: <i>Győry Tibor</i> h. államtitkár	268
MAGYARORSZÁG ÉS A TUDOMÁNYOS TECHNIKA. írta: <i>Zelovich Kornél</i> , műegyetemi nyilv. r. tanár	273
MAGYAR FELTALÁLÓK. írta: <i>Stark Lipót</i> , a Magy. Elektr. Művek Orsz. Szöv. elnöke.....	286
MAGYAR FELFEDEZŐ UTAZÓK. írta: <i>Cholnoky Jenő</i> , egyet. nyilv. r. tanár	298

MAGYAR MŰVÉSZET

A KÉPZŐMŰVÉSZETEK MAGYARORSZÁGON. írta: <i>Ybl Ervin</i> , min. titkár.....	311
A MAGYAR ZENEMŰVÉSZET MAI HELYZETE EURÓPAI VISZONYLATBAN. Írta: <i>Hubay Jenő</i> , a Zeneművészeti Főiskola főigazgatója.....	337
A MAGYAR SZÍNPAD. írta: <i>Hevesi Sándor</i> , a Nemzeti Színház igazgatója.....	346
AZ IPARMŰVÉSZET MAGYARORSZÁGON. írta: <i>Divald Kornél</i> , a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti előadója.....	352
MŰVÉSZETI GYŰJTEMÉNYEINK. írta: <i>Rózsaffy Dezső</i> , a Szépművészeti Múzeum I. oszt. öre.....	362
MAGYAR NÉPMŰVÉSZET. írta: <i>Viski Károly'</i> , a Magy. Nemz. Múzeum öre	374
MAGYAR NÉPZENE. írta: <i>Lajtha László</i> , a Magy. Nemz. Múzeum nyűg. igazgató-öre, a Nemzeti Zenede tanára	381
MAGYAR TÁNC. írta: <i>Márkus László</i> , hírlapíró, a Magy. Kir. Operaház rendezője.....	385

MAGYAR TÁRSADALOM

A MAGYAR NÉP LELKE. írta: <i>Ravasz László</i> , református püspök.....	389
A MAGYAR Nő. írta: <i>Anna főhercegnő</i>	392
A MAGYAR KATONA. írta: <i>József főherceg</i> , tábornagy	396
MAGYARORSZÁG NÉPJÖLÉTI, MUNKAÜGYI ÉS EGÉSZSÉGÜGYI TÖREKVÉSEI A HÁBORÚ UTÁN. írta: <i>Vass József</i> ; m. kir. népjóléti miniszter	398
TÁRSASÁGI ÉLET MAGYARORSZÁGON. írta: gróf <i>Teleki Sándorné</i> , Író.....	417
A MAGYAR SPORT. írta: <i>Mező Ferenc</i> , középiskolai tanár.....	423
A MAGYAR SAKKJÁTÉKOSOK. írta: <i>Maróczy Géza</i> , Magyarország sakk-nagymestere.....	439
EGY HÁBORÚS INTERNÁLT ÉLMÉNYEI MAGYARORSZÁGON. írta: <i>Paul de Montfort</i> , író	444

MAGYAR GAZDÁLKODÁS

ÁLLAMI PÉNZGAZDÁLKODÁS. Írta: <i>Bud János</i> , m. kir. közgazdasági miniszter.....	449
NÉHÁNY ADAT A MAGYAR BANKÜGYRŐL. írta: <i>Földes Béla</i> , ny. miniszter.....	453
MAGYARORSZÁG MEZŐGAZDASÁGA. írta: <i>Mutschenbacher Emil</i> , az OMGE igazgatója.....	464

MAGYAR GYÁRIPAR. írta: <i>Fenyő Miksa</i> , a GyOSz ügyvezető-igazgatója	477
KÖZÉP- ÉS KISIPAR, MŰIPAR. írta: <i>Naményi Ernő</i> , az Orsz. Iparegyesület h. igazgatója	482
A MAGYAR IPAR KÜLFÖLDI VONATKOZÁSAI. írta: <i>Magyar Pál</i> , az Angol-Magyar Bank ipari konzulense	492
MAGYARORSZÁG NEMZETKÖZI KERESKEDELME. írta: <i>Szterényi József</i> báró, ny. miniszter	497
MAGYAR-FRANCIA GAZDASÁGI KAPCSOLATOK. írta: <i>Praznovszky Iván</i> , rendkívüli követ, meghatalmazott miniszter	503
MAGYAR KÖZLEKEDÉSÜGY. írta: <i>Zelovich Kornél</i> , műegyetemi nyilv. r. tanár	511

MAGYAR ALKOTMÁNY – NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

MAGYARORSZÁG VILÁGPOLITIKAI HELYZETE. írta: <i>Apponyi Albert gróf</i>	531
A MAGYAR ALKOTMÁNY FEJLŐDÉSE. írta: <i>Wlassics Gyula</i> báró, a Közigazgatási Bíróság elnöke, a Felsőház elnöke	537
A MAGYAR ALKOTMÁNY ÉS DEMOKRÁCIA. írta: <i>Illés József</i> , orsz. képvis., nyilv. r. egyet. tanár	552
MAGYARORSZÁG ÉS A PARLAMENTARIZMUS. írta: <i>Mikszáth Kálmán</i> , főispán	561
MAGYARORSZÁG ÉS A FÜGGETLENSÉGI ESZME. írta: <i>Eötvényi Olivér</i> , udv. tanácsos, a Magy. Külügyi Társaság ügyvezető-alelnöke	566
MAGYARORSZÁG ÉS A BOLSEVIZMUS. írta: <i>Gratz Gusztáv</i> , ny. miniszter, orsz. képvis.	576
MAGYARORSZÁG, SZOMSZÉDAI ÉS FRANCIAORSZÁG. írta: <i>Henri de Jouvenel</i> , a francia Szenátus tagja, ny. miniszter, v. syriai főmegbízott, v. népszövetségi delegátus	580
MAGYARORSZÁG ÉS A NEMZETKÖZI BÍRÁSKODÁS. írta: <i>Charles Dupuis</i> , az Institut tagja, egyetemi tanár	584
MAGYARORSZÁG KÜLPOLITIKAI KAPCSOLATAI ÉS A MAGYAR DIPLOMATÁK. írta: <i>Horváth Jenő</i> , egyet. rk. tanár	595
MAGYARORSZÁG ÉS FRANCIAORSZÁG. írta: <i>Lukács György</i> , ny. miniszter, orsz. képviselő	605
MAGYAR-NÉMET RELÁCIÓK. írta: <i>Gratz Gusztáv</i> , ny. miniszter, orsz. képviselő	617
MAGYARORSZÁG POLITIKAI KAPCSOLATAI ANGLIÁVAL. írta: <i>Horváth Jenő</i> , egyet. rk. tanár	622
MAGYAR-OLASZ KAPCSOLATOK. írta: <i>Berzeviczy Albert</i> , ny. miniszter, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke	626
AMERIKA ÉS A MAGYAROK. írta: <i>Pivány Jenő</i> , a Pénzügyi Központ h. igazgatója	631
MAGYARORSZÁG ÉS AZ UTÓDÁLLAMOK. írta: <i>Eckhardt Tibor</i> , ny. min. tan., a Magyar Revíziós Liga alelnöke	639
HATÁSKÖRI TÜLLÉPÉS A NEMZETKÖZI DÖNTŐBÍRÁSKODÁSBAN. írta: <i>René Brunei</i> , a francia képviselőház tagja, egyetemi tanár	650
MAGYARORSZÁG ÉS A NEMZETKÖZI JOG. írta: <i>A. de Lapradelle</i> , az École Libre des Sciences, Paris, professzora	658
ZÁRÓSZÓ. írták: <i>Jérôme</i> és <i>Jean Tharaud</i> , írók	667

K É P E K J E G Y Z É K E

BUDAPEST

1. A királyi vár – Országháza.....	70
2. Lánchíd – Erzsébet-híd.....	72
3. Szent Gellért gyógyfürdő és szálloda – Artézifürdő.....	72
4. Szépművészeti Múzeum -■ Múcsarnok.....	74

VIDÉKI VÁROSOK

5. Vidéki vásár.....	80
6. Szeged, Kultúrpalota – Nyíregyháza, Kossuth-tér és Városháza – Mezőtúr, Városháza.....	80
7. A soproni hűségkapu – A zalaegerszegi Károly-templom – A pécsi székesegyház.....	88
8. Debrecen, Református Nagytemplom – Debrecen, Nagytemplom-tér a Kossuth- szoborral – Debrecen, Déri-Múzeum – Miskolc, Erzsébet-tér.....	88
9. Győr, Városháza – Győr, Püspökvár – Békéscsaba, Színház – Békéscsaba, a Közművelődés Háza.....	96
10. A gyulai Dürer-emléktábla – A gyulai Erkel-emléktábla – A gyulai vár.....	96

A MAGYAR FALU

11. Ház, Veszprém m. – Pásztortanya, Polgár-Szentmargita p. – Székely ház, Csik m. – Székely ház és kapu, Udvarhely m.....	104
---	-----

MAGYARORSZÁG NÉPRAJZA

12. Csikósok, Szoboszló-Angyalfháza p. – Nyomatás lóval, Kecskemét.....	112
13. Sárközi menyecske, Tolna m. – Kapuvári menyecske, Sopron ni. – Matyó menyecske kuzsuban, Mezőkövesd – Kalotaszegi menyecske, Kolozs m.....	112
14. Betlehemes lány, Mezőkövesd – Nő főkötőben, Heves m. – Szoba belseje, Sárrét, Békés m.....	120
15. Maiyó férfi cifra szűrben – Hortobágyi gulyás cifra szűrben – Szövő nő, Kalotaszeg.....	120

MAGYAR KÖZOKTATÁSÜGY

16. Az Országos Levéltár Budapesten (Petz Samu műve) – A Mezőgazdasági Múzeum Budapesten (Alpár Ignác műve).....	224
17. A jáászó-premontreiek gödöllői Szt. Norbert nevelőintézete és reálgimnáziuma (Kertész K. Róbert és Sváb Gyula műve) – A szegedi Ferenc József Tudo- mányegyetem.....	224

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM MŰKINCSEIBŐL

18. Szent Sebestyén szobra 1500 körüli időből, Lőcséről – Miskannácska, ezüst- ból, 1490 körül – Madonna-szobor a XIV. sz. második feléből, Sztatvinról, Szepes m. – Terem a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Osztlályában a bártfai városi könyvtár szekrényével.....	248
19. Szárnyasoltár Felsőmagyarországról 1521-ből.....	248

MAGYARORSZÁG ÉS A TUDOMÁNYOS TECHNIKA

20. A Magy. Kir. József Műegyetem főépülete..... 280
 21. A világ nagy természettudósai. A Magy. Kir. József Műegyetem könyvtári nagy
 olvasótermének falfestménye (Raksányi Dezső műve) 280

MAGYAR FESTÉSZET

22. XIV. századbeli falikép az almakeréki templomban – Mária látogatása (M. S.
 mester műve) – II. Rákóczi Ferenc (Mányoki Ádám műv-e) – A mester
 családjával (Kuepczy János műve)..... 312
 23. Hunyadi László siratása (Madarász Viktor) – Amor és Psyche (Lotz Károly) -
 Forrás (Székely Bertalan) 312
 24. Parasztlegény (Munkácsy Mihály) – Párizsi nő (Munkácsy Mihály) – Károlyi
 Lászlóné grófné (Benczúr Gyula) – Csekonics Jánosné grófné (László Fülöp) 320
 25. Majális (Szinyei Merse Pál) – Patak partján (Mészöly Géza) – Fontainebleau!
 erdő (Paál László)..... 320
 26. Márciusi est (Ferenczy Károly) – Tanácskozás (Rudnay Gyula) – Népszínház-
 utca (Csók István) – Aristide Maillol (Rippl-Rónai József) 328

MAGYAR SZOBRÁSZAT

27. Királyszo­bor töredéke Kalocsáról, XII-XIII. sz. – Betlehemi pásztor a lőcsei
 plébániatemplomban (Lőcsei Pál műve) – Szt. György lovasszobra a prágai
 Hradsin udvarán (Kolozsvári Márton és György műve) – Szt. Sebestyén
 (XVIII. sz. mester)..... 328
 28. Mária Terézia pozsonyi emlékszo­bra (Fadrusz János műve) – Anyánk (Stróbl
 Alajos műve) – Mária és Magdolna (Zala György műve) – Síremlékszo­bor
 a budapesti Kerepesi temetőben (Pásztor János műve)..... 328

MAGYAR ÉPÍTÉSZET

29. A jaki templom főkapuja – A kassai székesegyház déli kapuja – A pannon-
 halmi apátság templomának belseje – A csütörtökhe­lyi kettős kápolna . . . 332
 30. Részlet a sárospataki vár udvarából – Az e­gri minoritatemplom – Az e­gri
 lyceum (Fellner Jakab műve) – A szombathelyi székesegyház belseje
 (Hefele Menyhért műve) 336
 31. A Magyar Nemzeti Múzeum Budape­stien (Pollák Mihály műve) – A budapesti
 Vigadó (Feszi Frigyes műve) – Az Iparművészeti Múzeum Budapest­en
 (Lechner Ödön műve) – A budapesti Operaház (Ybl Miklós műve)..... 330

MAGYAR ZENEMŰVÉSZET

32. A Magy. Kir. Zeneművészeti Főiskola Budape­sten. Főbejárat és Liszt-szo­bor -
 A budapesti Magy. Kir. Zeneművészeti Főiskola nagy hangversenyterme . . . 314

MAGYAR IPARMŰVÉSZET

33. Részletek a Szent Korona Szt. István-kori felső feléből – Mátyás király serlege
 - Csóktábla 1500-ból.....352
 34. Zománcos ezüst szárnyasoltár Nagy Lajos király kincstárából – Dísznyerég
 csontfaragásokkal a XV. század elejéről.....352

MAGYARORSZÁG MŰKINCSEIBŐL

35. Esterházy-Madonna (Raffael)..... 364
 36. Madonna a gyermekkel és az angyallal (Correggio) – Madonna a gyermekkel
 (Beltraffio) – Férfiképmás (Giorgione) – Cornaro Katalin ciprusi királyné
 arcképe (Gentile Bellini) 366

37. A bűnbánó Magdolna (Greco) – Leány korsóval (Goya) – Házaspár képe (Van Dyck)	368
38. Szt József álma (Rembrandt) – Női képmás (Van der Meer van Delft) – Villa a római Campagnában (Claude Lorrain)	368
39. Contarini Jakab képmása (Moroni) – Férfiképmás (Le Brun) – A fehér ló (Delacroix)	370
40. Coubron-i tájkép (Corot) – Kanapén ülő hölgy (Manet).....	372

MAGYAR NÉPMŰVÉSZET

41. Tányér, Baranya m. – Tányér, Udvarhely m. – Tányér, Tolna m. – Tál, Tolna m. – Tányér, Kalotaszeg, Kolozs m. – Kancsó, Kalotaszeg, Kolozs m. – Ételhordó „komaszilke”, Nagykunság – Kancsó, Udvarhely m.	376
42. Férfiködmön, Bihar m. – Dohánjzacskó, Kecskemét, Pest m. – Férfisuba, Veszprém m. – Napoleon lovasszobra, Dunántúli, 1800-ban készült, mézes-kalácsforma pozitív másolata	380
43. „Írásos” párnavég-hímzés, Kalotaszeg, Kolozs m. – Tarka párnavég-hímzés, Nagykúnság – Főkötő-hímzések, Sárköz, Tolna m	382
44. Hímzés, Mezőkövesd, Borsod m. – Párnavég-hímzés, Jász-Nagykún-Szolnok m. - Hímzett szűrgallér, Bihar m. – Posztóapplikációs szűrgallér, Bihar m. . . .	384
45. Fából faragott gyertyatartó, Dunántúl – Szaru-sótartó, fából faragott fedéllel, Zala m. – Fából faragott kásakavaró, Kiskunság – Székely kapu, Szováta, Maros-Torda m	384

MAGYAR SPORT

46. Borbély György Parisba indul 1889 június 25-ikén – Francia atléták Budapestén az FTC versenyén 1925 szeptember 7-ikén – Terstyánszky és Gaudin francia mester törmékközése az 1924-ik évi párisi Olympian	432
47. Az 1928. évi amsterdami olympia magyar győztesei és helyezettei Magyarország Kormányzójánál való fogadtatásuk után.....	432

ÚJABB MAGYAR IPARMŰVÉSZET

48. Petőfi-plaket (Beck ö. Fülöp műve) – Kalotaszeg (Reményi József műve) - Ady Endre emlékérem hátlapja (Páztay Pál műve) – Anyaság (Teles Ede műve) – Mikes-érem (Beck ö. Fülöp műve)	488
49. A pécsi Zsolnay-gyárban készült ezin-vázák – Ebédlőszoba díszszekrénye (Kozma Lajos terve) – A királyi palota kovácsolt vaskapuja (Jungfer Gyula munkája).....	488

FRANCIA-MAGYAR KAPCSOLATOK

50. Gróf Bercsényi László, Franciaország marsallja. (A Történelmi Képcsarnokban levő Latik-féle másolatról)	608
51. Nagy Lajos kora (Lotz Károly festménye).....	608
52. A budavári koronázótemplom – III. Béla és Anna királyné szarkofágja a budavári koronázótemplom Szentháromság kápolnájában – Az 1808-ban elesett francia katonák emlékoszlopa Pécssett – Az emlékoszlop felirati táblája.....	616

TÉRKÉPMELLÉKLETEK JEGYZÉKE

I. Magyarország Szent István király korában (1000-1038).....	8
II. Nagy Lajos magyar király birodalma (1342-1382).....	16
III. Magyarország a török uralom legnagyobb kiterjedése korában (1683)	24
IV. A legjelentékenyebb magyar felfedező-utazók útvonala és kutatásterülete.....	304

